ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

VOLUMUL 12

Pasadena – Ralea

EDITOR
Vidrașcu și fiii

PROIECT EDITORIAL
Dan Vidrașcu

COORDONARE
Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu

REDACTARE
Delia Anghelescu
Justina Bandol
Andreea Bratu
Ilieș Câmpeanu
Cristian Cercel
Oana Cristescu
Adriana Dobre
Elena Gugu
Doina Marian
Cornelia Marinescu
Mihnea Moroianu
Carmen Nedelcu
Florența Simion
Sorin Șerb
Anatol Eremia, Eugen Muntean, Rodica Pandele,
Florența Simion (articole despre România)

REFERENȚI DE SPECIALITATE
Adrian Burloiu
Christian
Ferencz Flatz
Theodor Julea
Mirela Marinescu
Dorin Matei
Marcel Măruntiu
Nicolae Mocanu
Cristina Staicu
Daniela Strat
Denisa Talaban
Ionuț Vulpescu

COPERTĂ ȘI PREZENTARE GRAFICĂ
Vladimir Zmeev

CORECTURĂ
Cristiana Miu

TEHNOREDACTARE ȘI PREPRESS
Marin Popa

TRADUCĂTORI
Coordonare: Eugen Muntean

Mădălina Adronic
Justina Bandol
Sonia Bulei
Cristina Buta
Andreea Chirculescu
Laura Chistrugă
Daniela Constantin
Roxana Cozac
Bogdan Crețu
Camelia Gheorghie
Ștefan Grigoriu
Cătălina Grosu
Roxana Ivașcu
Carmen Lavrig
Olesia Lupu
Ioan Milică
Doris Mironescu
Magdalena Mișievici
Simona Mitocaru
Marius Motoca
Dinu Gabriel Muntean
Gabriela Muntean
Ecaterina Pătrașcu
Dana Pătruț
Monica Pepine
Oana Petrovici
Fabiola Popa
Mihaela Răducanu
Iulia Rășcanu
Rebeca Romaniuc
Florența Simion
Emanuela Șoimaru
Teodora Szenti
Gabriela Tănase
Otilia Teodorescu
Ramona Zamfirescu

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

O.P.53; C.P.212, sector 4, București, România
tel./fax 031 4251619; e-mail: comenzi@litera.ro

JURNALUL NAȚIONAL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA
coord.: Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu. –
București: Editura Litera, 2010, 16 vol.
ISBN 978-973-675-761-7
Vol. 12. Pasadena – Ralea – ISBN 978-973-675-780-8
I. Câmpeanu, Ilieș (coord.)
II. Marinescu, Cornelia (coord.)
81'374.2=135.1
030=135.1

Pasadena

Oraș, 141 674 loc. (2000), în SE Texasului, SUA, la E de Houston. Fondat în 1895, a fost atestat în 1929. După Al Doilea Război Mondial, orașul s-a dezvoltat rapid, fiind stimulat de dezvoltarea industrială din apropiere, mai ales a celei petrochimice și a celei aerospațiale. La NE se află locul unde a fost capturat generalul mexican Antonio Santa Anna în 1836, după Bătălia de la San Jacinto.

Pasajul de Nord-Est

Rută maritimă de-a lungul coastei nordice a Europei și Asiei. Se întinde între oceanele Atlantic și Pacific, la N de Siberia rusească. Printre primii exploratori au fost Willem Barents, Olivier Brunel și Henry Hudson. În 1778, căpitanul James Cook a vizitat ambele părți ale strâmtorii și a demonstrat că Asia și America de Nord sunt două continente separate. Coridorul a fost traversat pentru prima oară de baronul Adolf Erik Nordenskiöld, în 1878–1879. De la sfârșitul anilor 1960 a fost menținut deschis vara cu ajutorul spărgătoarelor de gheață.

Pasajul de Nord-Vest

Rută maritimă care leagă oceanele Atlantic și Pacific de-a lungul coastei nordice a Americii. Încercarea de a căuta un drum de jur împrejurul continentului american datează de la sfârșitul sec. XV și a atras mulți exploratori, printre care Jacques Cartier, Francis Drake, Martin Frobisher și căpitanul James Cook. Coridorul a fost navigat în cele din urmă cu succes, în 1903–1905, de Roald Amundsen. Ca rută modernă de comerț a fost folosit foarte puțin, din cauza calotei glaciale și a aisbergurilor uriașe. Canada și SUA au încurajat comerțul internațional pe această rută, care ar scurta în mod semnificativ multe distanțe internaționale. Cu toate acestea, costul consolidării navelor pentru a face față gheții și posibilitatea unor rate de asigurare exorbitante pentru vapoarele care parcurg acest traseu au fost factori care au frânat dezvoltarea Pasajului ca rută comercială.

Pasajul Interior (Inside Passage *sau* Inland Passage)

Rută maritimă natural adăpostită, de-a lungul coastei americane și canadiene, de la Seattle, Washington, până la Skagway, Alaska. Are o lungime de peste 1 600 km și este formată din canale și strâmtori între continent și insulele apropiate (inclusiv insula Vancouver), care o protejează de furtunile din Pacific. Este traseul preferat de navele de coastă spre Alaska. Porturile din Columbia Britanică sunt Victoria, Vancouver și Prince Rupert. În Alaska, porturile sunt Ketchikan, Wrangell și Juneau.

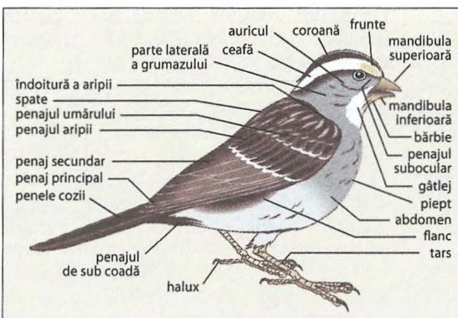
Pasargadae

Oraș antic persan, situat la NE de Persepolis, lângă orașul modern Shiraz, din Iran. A fost capitala lui Cirus cel Mare, fondatorul dinastiei Ahemenizilor. Se spune că a fondat orașul pe locul victoriei sale împotriva ultimului rege al mezilor, în 550 î.Hr. Orașul a fost ocupat de Alexandru cel Mare, în 330 î.Hr. Era cunoscut pentru simplitatea maiestuoasă a arhitecturii clădirilor sale; printre ruine se numără fundațiile câtorva clădiri mari și mormântul aproape intact al lui Cirus.

pasăre

Denumire generică pentru orice vertebrat homeoterm care are cioc și face parte din clasa *Aves*, alcătuită din cca 9 600 de specii actuale. Învelișul de pene deosebește păsările de alte animale. Au o inimă cu patru încăperi (ca și mamiferele), membrele anterioare sunt transformate în aripi, produc un ou cu o coajă care conține calciu și au o privire ageră. Simțul olfactiv nu este bine dezvoltat. Păsările sunt răspândite aproape în toată lumea, în diferite habitate terestre și acvatice. Preferințele alimentare și structura cuibului variază foarte mult. Aproape toate speciile își clocesc ouăle. Păsările zburătoare au un schelet evoluat, în care o parte din os este înlocuită cu spații cu aer, o adaptare pentru reducerea greutății. Gușa, o zonă dilatată a esofagului, folosită pentru stocarea temporară a alimentelor, le permite păsărilor să se hrănească în timp ce

Principalele părți care alcătuiesc corpul unei păsări cântătoare

sunt în zbor. Păsările sălbatice și domestice și ouăle acestora sunt o sursă de hrană pentru om. Acesta vânează păsările sălbatice ca activitate sportivă și folosește penele în scop decorativ și pentru izolații. Din rămășițele fosile, au fost identificate peste o mie de specii dispărute. Cea mai veche pasăre fosilă cunoscută este *Archaeopteryx* (*vezi* arheopterix).

pasăre-albastră

Denumire comună pentru speciile de păsări cântătoare (genul *Sialia*) nord-americane, din familia sturzului. Pasărea-albastră-răsăriteană (*S. sialis*), cu o lungime de 14 cm, și pasărea-albastră-apuseană (*S. mexicana*) sunt specii cu pieptul roșu, care pot fi întâlnite la E, respectiv la V de Munții Stâncoși. Pasărea-albastră-de-munte (*S. currucoides*), întâlnită de asemenea în zona vestică, este în întregime albastră. Păsările-albastre migrează din S, primăvara devreme. Trăiesc pe câmpii și în zone împădurite și își fac cuiburile în scorburile copacilor sau în gardurile vii.

pasăre-albastră-mexicană (*Sialia mexicana*)

HERBERT CLARKE

pasăre-cardinal

Vezi cardinal

pasăre cântătoare

Denumire generică pentru orice specie de paseriformă (subordinul *Passeri*) care are un organ vocal complex, numit sirinx. Unele specii, de ex. sturzii, produc triluri melodioase, altele, cum ar fi ciorile, au o voce dură. Există și specii care cântă foarte puțin sau chiar deloc.

pasăre-cu-gât-de-șarpe

Denumire comună pentru orice pasăre ihtiofagă din familia *Anhingidae* (ordinul *Pelecaniformes*), considerată uneori o singură specie (*Anhinga anhinga*), cu varietăți geografice. Măsoară cca 90 cm lungime, este suplă, cu gât lung, iar penajul are o culoare neagră, cu nuanțe argintii pe aripi. Masculii se recunosc după luciul verzui, care se deschide în zona capului, și după „coama" întunecată care apare în sezonul de reproducere. Păsările-cu-gât-de-șarpe trăiesc în mici colonii, pe malurile râurilor și ale lacurilor din regiunile tropicale și temperate, cu excepția Europei. Înoată aproape scufundate, iar capul și gâtul rămân la suprafața apei, șerpuind dintr-o parte în alta.

pasăre de apă

Denumire generică pentru speciile familiei *Anatidae*. Degetele membrelor posterioare sunt prinse în palmatură, ciocul este lat, prevăzut cu plăci fine sau lamele. Majoritatea speciilor au gât lung și corp îndesat. Printre păsările de apă se numără rațele, gâștele și lebedele. Păsările de apă se hrănesc ciugulind iarbă sau scufundându-se. Majoritatea speciilor sunt sociale, au dimorfism sexual și emit semnale care mențin coeziunea grupului. Aproape toate speciile se înmulțesc în apă. Femela alege locul pentru cuib, pe care îl clădește din vegetația din jur; clocește de la trei până la 12 ouă. La scurt timp după eclozare, bobocii își imprimă în memorie înfățișarea mamei (*vezi* imprinting). Multe specii sunt migratoare.

pasăre de pradă

Denumire generică pentru orice reprezentant din ordinele *Falconiformes*, cuprinzând acvile, șoimi, șorecari, vulturi, sau *Strigiformes* (bufnițe). Falconiformele, denumite și păsări răpitoare, sunt active în cursul zilei. Bufnițele, în schimb, sunt nocturne. Condorii și acvilele se numără printre cele mai mari și mai puternice păsări. Toate păsările răpitoare au cioc curbat la vârf și gheare ascuțite și curbate, numite taloane. Unele specii de vulturi, neprădătoare, au taloane mai puțin dezvoltate. Contrar asemănării dintre bufnițe și răpitoare, mulți specialiști în domeniu consideră că ele nu sunt strâns înrudite, dar au dezvoltat trăsături asemănătoare din cauza vieții de prădător asemănătoare.

pasăre-elefant *sau* pasărea-Aepyornis

Denumire comună pentru membrii unui grup de păsări gigant, nezburătoare, din genul dispărut *Aepyornis*, descoperit ca fosilă în depozitele datând din Pleistocen și post-Pleistocen, în Madagascar. Majoritatea aveau o constituție masivă (unele aveau o înălțime mai mare de 3 m), cu craniu mic și gât lung și subțire. Fosilele de păsări-elefant și ouăle lor (cu o circumferință de un metru) sunt numeroase. Nu se știe cu siguranță care este strămoșul ei.

pasăre-grădinar

Denumire comună pentru cele 17 specii care alcătuiesc familia de paseriforme *Ptilonorhynchidae*, din Australia, Noua Guinee și insulele din apropiere. Masculul

face o construcție complexă pe suprafața solului, o decorează cu obiecte strălucitoare, iar după terminarea ei se așază în vârf și cântă răsunător; femelele îl vizitează și apoi își depun ouăle în cuiburile simple din apropiere. Masculul poate ridica mai multe tipuri de construcții. Construcția tip saltea sau platformă este alcătuită dintr-un strat gros de material vegetal. Tipul stâlp este o colibă (uneori atingând dimensiunile unei căsuțe de joacă pentru copii), alcătuită din crenguțe ridicate în jurul unui copac tânăr sau doi, într-un luminiș. Construcția tip alee este alcătuită din doi pereți paraleli, făcuți din bețe, care înconjoară o platformă rotundă, realizată din tulpini de plante.

pasăre-imitator

Denumire comună pentru numeroasele specii de păsări cântătoare ale familiei *Mimidae* din cele două Americi. Imitatorul comun sau nordic (*Mimus polyglottos*) poate imita cântecul a peste 20 de alte specii de păsări în zece minute. Ajunge până la o lungime de 27 cm, are penajul cenușiu, mai închis pe aripi și coadă, cu pete albe. Este răspândit din N SUA până în Brazilia; a fost aclimatizat în Hawaii și s-a adaptat cu succes în apropierea orașelor. Cântă chiar și noaptea și își apără cu strășnicie teritoriul. Alte specii de *Mimus* sunt răspândite din America Centrală până în Patagonia, iar imitatorul albastru (genul *Melanotis*) este foarte răspândit în Mexic. Subspeciile imitatorului-de-Galapagos (genul *Nesomimus*) populează diferite insule.

pasăre-liră

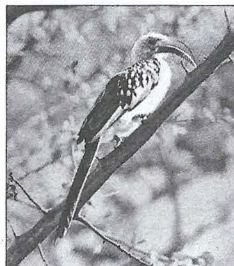
Denumire comună pentru cele două specii de paseriforme suboscine insectivore (familia *Menuridae*), denumite după forma cozii, extrem de lungă atunci când este etalată în ritualul de împerechere. Întâlnite în pădurile din SE Australiei, păsările-liră sunt păsări terestre, cu corpul asemănător celui al găinilor. Cu o lungime totală de cca 1 m, superbul mascul este cea mai lungă paseriformă. În timpul paradei, masculul își deplasează coada anterior, astfel încât penele albe formează o boltă deasupra capului, iar cele în formă de liră ies în relief lateral. Astfel împodobit, tropăie ritmat, scoțând sunete melodioase și foarte sonore, intercalate cu imitații ale sunetelor altor animale și chiar cu sunete mecanice.

pasăre-pisică

Denumire comună pentru cele câteva specii de păsări din ordinul *Paseriforme* (familia *Mimidae*). Sunt numite păsări-pisică din cauza strigătelor asemănătoare cu mieunatul pisicii pe care le scot, pe lângă trilurile lor. Sturzul din America de Nord (*Dumetella carolinensis*) atinge o lungime de 23 cm și este de culoare gri, cu o calotă neagră. Trăiește în grădini și pădurile dese. Sturzul-negru (*Melanoptila glabrirostris*) trăiește pe coasta regiunii Yucatán. Trei alte specii din familia *Ptilonorhynchidae* poartă același nume, pasăre-pisică, și se găsesc în Australia, Noua Guinee și în insulele din apropiere. Acestea nu-și construiesc cuiburi, dar controlează teritorii în păduri datorită cântecului lor răsunător.

pasăre-rinocer

Denumire comună pentru cele 45 de specii de păsări tropicale din Africa (familia *Bucerotidae*) care se remarcă prin coiful cornos de pe cioc. Păsările-rinocer pot atinge o lungime de 40–160 cm și au, de obicei, cap mare, cioc proeminent, gât subțire, aripi mari, coadă lungă și penaj cafeniu sau negru, cu pete albe. Își fac cuib în scorburile unor copaci mari. La unele specii, masculul zidește femela în cuib, astupând intrarea cu nămol, cu excepția unui mic orificiu prin care și introduce hrana. Femela iese după ce a clocit ouăle și puii au eclozat, dar puii pot fi zidiți la loc.

pasăre-rinocer-cu-cioc-roșu (*Tockus erythrorhynchus*)

MARK BOULTON – COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

pasăre-secretar

Răpitor african (*Sagittarius serpentarius*, familia *Sagittaridae*), singura pasăre de pradă

STEPHEN J. KRASEMANN/PETER ARNOLD, INC.

pasăre-secretar (*Sagittarius serpentarius*)

actuală care vânează la sol. Are picioare lungi solzoase, trunchiul gri-deschis de 1,2 m lungime și o anvergură a aripilor de 2,1 m. Cântărește cca 3,5 kg. Creasta din douăzeci de pene negre o face să pară că poartă pene de scris în spatele urechilor. Pasărea-secretar ucide șerpi (principala sa pradă) călcându-i în picioare, lovindu-i în mod repetat de pământ sau aruncându-i de sus. Își construiește cuiburi mari, din bețe, în tufe spinoase. Ambii părinți hrănesc puiul prin regurgitare. Pasărea-secretar este protejată în majoritatea statelor africane.

pasăre-skua

Specie (*Catharacta skua*, familia *Stercorariidae*) de pasăre prădătoare de mare, denumită marele-skua în Anglia. Are cca 60 cm lungime. Se aseamănă cu un pescăruș destul de mare, având corp maroniu și pete mari albe pe aripi. Este singura pasăre care se întâlnește și în zonele arctică și antarctică. Sunt agile, rapide și puternice, reușind să forțeze alte păsări să-și regurgiteze hrana. Își fac cuibul în apropierea pinguinilor, petrelilor, alcelor și chirelor, cărora le fură ouăle și puii. Se hrănesc, de asemenea, cu lemingi și cu hoituri.

pasăre-sporovăitoare

Denumire comună pentru numeroase specii de păsări cântătoare, sugerată de particularitățile cântecului, aspru sau imitând sporovăiala. Păsările-sporovăitoare alcătuiesc o ramură importantă a familiei sturzilor (*Turdidae*). Păsările-sporovăitoare australiene (de obicei din familia *Maluridae*), care trăiesc pe terenuri deschise, cu vegetație joasă, au cca 13 cm lungime. Sporovăitorul-cu-piept-galben (*Icteria virens*, familia *Parulidae*), din America de Nord, este cel mai mare reprezentant al parulidelor (19 cm lungime). Pe spate are culoarea gri-verzuie, iar pe abdomen este de un galben strălucitor, poartă „ochelari“ albi și se ascunde în desișuri, dar se poate înălța foarte mult, pentru a-și cânta trilurile uguite, plângărețe și fluierătoare.

pasărea-dragostei

Denumire comună pentru cele nouă specii de papagali mici (genul *Agapornis*, subfamilia *Psittacinae*) din Africa și Madagascar. Crescute de multe ori ca păsări de companie pentru culorile lor atrăgătoare și aparent calda apropiere a perechilor, măsoară 10–16 cm lungime, sunt lungi, corpolente și au cozi scurte. Majoritatea au cioc roșu și un inel proeminent în jurul ochilor. Cele două sexe sunt asemănătoare. Stolurile de dimensiuni mari își iau hrana din păduri sau pot afecta culturile agricole. Rezistente și longevive, sunt agresive față de alte păsări și au un cârâit puternic și amenințător. Deși nu sunt ușor de îmblânzit, pot învăța diverse trucuri și pot imita în anumite limite limbajul uman.

pasărea-dragostei – papagali-cu-cap-negru (*Agapornis personata*)

TONI ANGERMAYER

pasărea-paradisului

Denumire comună pentru cele cca 40 de specii (familia *Paradisaeidae*) de păsări de pădure, de dimensiune mică sau medie, care rivalizează doar cu unii fazani sau cu păsările colibri în ceea ce privește culoarea și forma bizară a penajului, la masculi. În cadrul ritualului de împerechere, masculii dau un adevărat spectacol, timp de ore întregi, stând pe o ramură sau într-un spațiu deschis, pe sol, în pădure. Păsările-paradisului se găsesc în ținuturile înalte din Noua Guinee și pe insulele din apropiere; de asemenea, câteva specii se găsesc în Australia. Printre cele mai importante specii se numără speciile genului *Epimachus*, având 30–46 cm lungime și penele centrale ale cozii asemănătoare cu niște panglici alungite și răsucite.

pasărea tunetului

În mitologia amerindienilor, spirit puternic, având forma unei păsări, care aducea ploaia și făcea să crească vegetația. Se credea că fulgerele izvorăsc din ochii sau din ciocul ei, iar bătaia aripilor reprezenta tunetul. Era reprezentat adesea cu încă un cap pe abdomen, mai ales pe stâlpii totemici, și era frecvent însoțit de spirite mai puțin importante, tot sub formă de păsări. Deși este cel mai des întâlnită în America de Nord, au fost găsite

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

pasăre-tunet aparținând tribului haida, coasta de NV a Americiii de Nord, sec. XIX; British Museum, Londra

dovezi despre existența unor figuri similare în Africa, Asia și Europa.

pasărea-vacii

Denumire comună pentru cele șase specii de paseriforme înrudite cu icteridele din America de Nord care au parazitism nidicol, depunând ouăle în cuiburile altor păsări, de obicei câte unul în fiecare cuib. Puii eclozați înlătură puii păsării-gazdă sau îi concurează pentru hrană, crescând mai mari decât părinții adoptivi. În unele părți din N Americii, pasărea-vacii-cu-cap-maro (*Molothrus ater*) parazitează cuiburile a peste două sute de specii de păsări; altele folosesc cuiburile a doar una sau două specii de granguri. Caută hrana în pământ, asociindu-se deseori cu vitele, pentru a prinde insectele scoase la suprafață de copitele acestora. Masculul celor mai multe specii este negru-lucios uniform, iar femela este gri-maronie.

Pascal

Limbaj de programare a computerelor, numit după Blaise Pascal și bazat, în parte, pe ALGOL (limbaj de programare algoritmic). A fost dezvoltat de Niklaus Wirth la Institutul Federal de Tehnologie din Zurich, la sfârșitul anilor 1960, ca instrument educațional pentru învățarea sistematică a programării pe compilatoare rapide și performante. A fost pus la dispoziția publicului în 1974 și a fost folosit de multe universități în următorii 15 ani. Limbajul Pascal a influențat celelalte limbaje dezvoltate mai târziu, cum ar fi Ada (limbaj de programare la nivel înalt). Structurile de date complexe și algoritmii pot fi descriși într-un mod concis prin limbajul Pascal, iar programele acestuia sunt ușor de citit și de devirusat.

pascal

Unitate de măsură a presiunii, având abrevierea Pa în sistemul internațional de unități. Denumit după Blaise Pascal, reprezintă presiunea de un newton pe metru pătrat (1 N/m^2). Este o unitate prea mică pentru cele mai multe dintre scopurile în care ar putea fi folosită, iar kilopascalul (kPa), 1 000 N/m^2, este folosit mai mult în inginerie.

Pascal II *născut* Raniero

(Bieda di Galeata, lângă Ravenna - 21.01.1118)

Papă (1099–1118). El a sprijinit prima cruciadă și reformele gregoriene, dar pontificatul lui a fost dominat de controversa învestiturii. Pascal a căzut la învoială cu Henric I al Angliei și cu Filip I al Franței în problema învestirii laicilor (1107). Negocierile sale cu împărații Henric IV și Henric V au eșuat, el fiind întemnițat de Henric V (1111). Pe când era prizonier, a fost de acord cu învestirea de către rege a episcopilor și l-a încoronat pe Henric împărat, însă un consiliu bisericesc a declarat concesiile sale invalide și arhiepiscopul de Vienne l-a excomunicat pe rege.

Pascal, Blaise

(19.06.1623, Clermont-Ferrand, Franța - 19.08.1662, Paris)

Matematician, fizician și filozof francez. Fiu al unui matematician, a fost un copil-minune, atrăgându-și invidia lui René Descartes, datorită unui eseu pe tema secțiunilor conice, scris în 1640. În anii 1640 și 1650 a avut contribuții importante în domeniul fizicii (formulând legea lui Pascal) și al matematicii (lucrând la triunghiul aritmetic, inventând o mașină de calcul și contribuind la dezvoltarea calculului diferențial). Datorită studiilor desfășurate în anii tinereții, este considerat întemeietorul teoriei moderne a probabilității. În același timp a început să fie din ce în ce mai atras de jansenism. Scrisorile sale, *Provincialele* (Lettres provinciales), sunt dedicate apărării jansenismului și atacării iezuiților. Marea sa lucrare de apologetică creștină, *Apologia religiei creștine* (Apologie de la religion chrétienne), nu a fost niciodată terminată, însă majoritatea însemnărilor și fragmentelor scrise între 1657 și 1658 au fost publicate postum, sub numele *Cugetări* (Pensées, 1670). S-a reîntors la studiile științifice, contribuind la *Elemente de geometrie* (Eléments de géométrie) și publicându-și rezultatele cercetărilor asupra curbelor cicloide, însă a revenit curând la viața monahală și și-a petrecut ultimii ani ajutându-i pe cei săraci. Limbajul de programare Pascal a fost numit astfel în onoarea sa. *Vezi și* pariul lui Pascal.

Pascal, legea lui ~ *sau* principiul lui Pascal

În mecanica fluidelor, teorie potrivit căreia într-un lichid închis într-un recipient, o schimbare de presiune produsă într-o parte se transmite fără pierderi în fiecare porțiune a lichidului și către pereții recipientului. Principiul a fost pentru prima dată enunțat de Blaise Pascal, care a mai descoperit și faptul că presiunea într-un

punct al lichidului este aceeași în toate direcțiile și că presiunea este aceeași pe toate planurile ce trec printr-un punct.

Pascal, pariul lui ~

Argument practic ce susține credința în Dumnezeu, formulat de Blaise Pascal. În *Cugetări* (Pensées, 1657–1658), Pascal a propus următorul argument pentru a demonstra raționalitatea credinței în religia creștină: dacă Dumnezeu nu există, agnosticul pierde prea puțin crezând în el și câștigă la fel de puțin necrezând. Dacă însă Dumnezeu există, agnosticul câștigă viața veșnică crezând în El și pierde un bine infinit dacă nu crede.

Pascaly, Mihail

(1830, București, Țara Românească - 30.09.1882, București)

Actor și om de teatru român. Unul dintre primii proprietari ai unei trupe de teatru din Țările Române (în care a fost angajat o perioadă și tânărul poet Mihai Eminescu). A interpretat, în stilul romantic al epocii, roluri din repertoriul dramaturgiei universale (*Hamlet, Ruy Blas, Don Carlos*).

Pascin, Jules *născut* Julius Pincas

(31.03.1885, Vidin, Bulgaria - 01.06.1930, Paris, Franța)

Pictor bulgar. A călătorit mult și a trăit în Austria și Germania, desenând pentru jurnale satirice, înainte de a se stabili la Paris, în 1905. A plecat la New York în timpul Primului Război Mondial și a devenit cetățean american, dar s-a întors la Paris în 1920 și s-a asociat cu alți pictori evrei, precum Marc Chagall, Amedeo Modigliani și Chaim Soutine. A pictat portrete și un număr de scene biblice și mitologice la scară mare, însă cele mai valoroase lucrări ale sale sunt studiile ironice cu femei pictate filiform, în tonuri estompate. Avea o situație financiară bună, dar era labil emoțional; s-a spânzurat la vârsta de 45 de ani.

Pas de Calais

Vezi Dover

pas de deux

Dans performat de două persoane. Este o parte a baletului clasic, cuprinzând un adagio (sau dans lent) efectuat de balerină și de partenerul ei, bucăți solo efectuate de bărbat și apoi de femeie, precum și o coda, sau concluzie, în care partenerii dansează împreună, pentru a-și demonstra virtuozitatea. Reprezentări celebre ale acestui dans apar în *Frumoasa din pădurea adormită, Lacul lebedelor* și în *Giselle*.

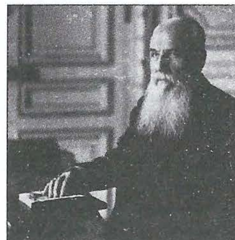
paseriforme

Denumire generică pentru un ordin de păsări insectivore sau granivore agățătoare. Toate acestea aparțin ordinului *Passeriformes*, cel mai numeros ordin de păsări. Au picioarele specializate, încât să se poată prinde de o ramură orizontală. Piciorul paseriformelor are trei degete orientate anterior și unul orientat posterior. Majoritatea paseriformelor au gheare ușor curbate, ascuțite. Unele specii terestre, care își fac cuibul pe pământ (de ex. ciocârlia, fâsa), au picioarele mai lungi și mai plate. Speciile care petrec mult timp în zbor (de ex. rândunica) au picioarele mai mici și mai slabe. Speciile care se agață și se cațără (de ex. țicleanul) au gheare curbate, ascuțite și puternice. Paseriformele cuprind cca 4 000 de specii de oscine (păsări cântătoare; subordinul *Passere* sau *Oscines*) și 1 100 de specii de suboscine (subordinele *Eurylaimi*, denumite cioc-mare, *Tyranni*, incluzând muscarul-tiran, și *Menurae*, incluzând păsările-liră). Suboscinelor le lipsește sirinxul păsărilor cântătoare ori au unul slab dezvoltat, însă unele pot produce vocalize complexe. Toate paseriformele sunt păsări terestre, găsindu-se peste tot în lume, mai puțin în Antarctica. Majoritatea sunt insectivore și solitare în perioada cuibăritului și amenajează cuiburi cupuliforme deschise.

Pašić, Nikola

(03.12.1845, Zaječar, Serbia - 10.12.1926, Belgrad)

Om politic sârb. Editor al unui ziar socialist în Serbia, a fost ales în 1878 în adunarea legislativă, unde s-a opus monarhiei autoritare și a susținut democrația parlamentară. În 1881 a contribuit la formarea Partidului Radical, dar a fost forțat să fugă în Bulgaria în 1883. Întorcându-se în 1889 în Serbia, condusă de un nou rege, a activat ca premier (1891–1892) și ca ambasador în Rusia (1893–1894). Fiind exilat din cauza radicalismului său politic (1899–1903) s-a întors pentru a susține dinastia Karagheorghević și pe regele Petru I. În calitate de șef al Partidului Radical, a devenit premier al Serbiei, ocupând această

Nikola Pašić

H. ROGER–VIOLLET

funcție în perioada 1904–1918, iar apoi a contribuit la crearea noului Regat al Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Iugoslavia de mai târziu). În ciuda opoziției regiunilor separate istoric, ca premier (1921–1926) a militat pentru o constituție unitară, care să confirme dominația Serbiei.

Pasionaria, La ~

Vezi Dolores Ibarruri

Pasolini, Pier Paolo

(05.03.1922, Bologna, Italia - 02.11.1975, Ostia, lângă Roma)

Regizor de film, poet și scriitor italian. A scris romane despre săracii din Roma, precum și poezii, devenind scenarist pe la mijlocul anilor 1950 și având o contribuție remarcabilă la *Nopțile Cabiriei* (Le Notti di Cabiria, 1956) al lui Federico Fellini. Debutul lui regizoral, *Accattone* (1961), se bazează pe romanul său *O viață violentă* (Una vita violenta, 1959). Filmul său cel mai cunoscut, neortodox din punct de vedere stilistic și, implicit, radical, este probabil *Evanghelia după Matei* (Il Vangelo secondo Matteo, 1964). Printre filmele ulterioare se numără *Oedip Rege* (Edipo Re 1967), *Teorema* (1968), *Medeea* (Medea, 1969), *Povestirile din Canterbury* (I racconti di Canterbury, 1972), și *1001 de nopți* (Il fiore delle mille e una notte; 1974), care a câștigat un premiu special al juriului la Cannes. Folosirea în exces a eroticului, a violenței și a depravării i-au atras multe critici din partea autorităților religioase italiene.

Passamaquoddy

Golfuleț din golful Fundy, situat între SV New Brunswickului, Canada, și partea de SE a statului Maine, SUA, la gura râului Sf. Croix. Insula Deer și insula Campobello se află în partea sudică a acestuia. Are un debit foarte mare, cu cca două miliarde mc de apă intrând și ieșind, de două ori pe zi, la schimbarea mareei.

Passifloraceae, familia ~

Familie compusă din cca 600 de specii de plante erbacee sau lemnoase, arbuști și arbori, clasificate în 20 de genuri. Membrii acestei familii cresc mai ales în ținuturile tropicale. Multe dintre specii produc fructe comestibile. Membrii celui mai numeros gen, *Passiflora*, sunt foarte prețuiți pentru florile lor neobișnuite. În centrul florii se află un fel de piedestal ce poartă ambele părți reproductive. Floarea acestei plante simbolizează deseori patimile lui Iisus, ceea ce dă și numele genului (*în latină*, floarea-patimilor).

paste făinoase

Alimente comestibile care conțin amidon, făcute din griș, produsul intermediar purificat al unui soi de grâu dur, numit arnăut (*Granum durum*). De obicei, pastele sunt asociate cu bucătăria italiană, deși se pare că au intrat în Europa din Asia, în timpul invaziei mongole din sec. XIII. În prepararea pastelor, aluatul de griș este trecut prin niște plăci sau matrițe, prin care pastele sunt modelate în forma dorită. Ele sunt produse în formă de șnur, corzi, tuburi și altele, fiecare având câte un nume (de ex. spaghete, macaroane). Aluatul modelat este apoi uscat în condiții controlate. Pastele se fierb și se combină cu alte alimente sau cu sosuri înainte de a fi servite.

pastel

Substanță folosită la desen, care se găsește sub forma unor creioane colorate, moi, de mărimea degetului, numite pasteluri, făcute din pigmenți de pudră, combinați cu un minim de aliaj fără grăsimi (de obicei gumă albă sau roșcată sau celuloza de metil, începând cu mijlocului sec. XX). Deoarece pigmentul aplicat cu culori pastel nu schimbă valoarea culorii, efectul final poate fi observat imediat. Culoarea pastel rămâne pe suprafața hârtiei și, astfel, poate fi cu ușurință ștearsă dacă nu este protejată sub o sticlă sau cu ajutorul unui spray fixator de soluție gumoasă. Când culoarea pastel este aplicată în cantități fine sau linear, ea este numită desen; când este ștearsă, întinsă ori nuanțată pentru a obține efecte picturale, este adesea considerată o formă de pictură.

Pasternak, Boris (Leonidovici)

(10.02.1890, Moscova, Rusia - 30.05.1960, Peredelkino, lângă Moscova)

Scriitor rus. A studiat muzica și filozofia și, după Revoluția Rusă din 1917, a lucrat în biblioteca Comisariatului Sovietic al Educației. Poezia sa de început, deși avangardistă, a avut succes, însă în anii 1930 a avut loc o distanțare între opera sa și modelele literare aprobate de oficialitățile din acea vreme, astfel că s-a întreținut făcând traduceri. Romanul *Doctor Jivago* (Doktor Jivago, 1957, ecranizat în 1965), operă epică a rătăcirilor și izolării spirituale și a dragostei, în ciuda durității revoluției și a consecințelor acesteia, a fost un bestseller în Occident; până în 1987 a circulat doar în

secret în Uniunea Sovietică. Lui Pasternak i s-a acordat Premiul Nobel în 1958, însă a fost obligat să-l refuze, din cauza opoziției sovietice manifestate față de opera sa.

Pasteur, Louis

(27.12.1822, Dole, Franța – 28.09.1895, Saint-Cloud)

Chimist și microbiolog francez, unul dintre cei mai importanți fondatori ai microbiologiei medicale. Contribuțiile lui Pasteur în domeniul științei, al tehnologiei și al medicinei sunt neprețuite. A fost un pionier al studiului în domeniul disimetriei moleculare; a descoperit că microorganismele cauzează fermentație și boală; a inițiat procesul de pasteurizare; a salvat industria berii, a vinului și a mătăsii din Franța și a dezvoltat vaccinuri împotriva antraxului și a rabiei.

Pasteur a deținut numeroase funcții academice, iar realizările sale științifice i-au adus cea mai înaltă decorație a Franței, Legiunea de Onoare, precum și alegerea în Academia de Științe și numeroase alte distincții. În prezent există cca 30 de instituții și un număr impresionant de spitale, școli, clădiri și străzi care îi poartă numele – onoruri acordate doar câtorva oameni de știință.

Educația primară

Tatăl lui Pasteur, Jean-Joseph Pasteur, era tăbăcar și sergent-major decorat cu Legiunea de Onoare în timpul războaielor napoleoniene. Probabil că acest fapt i-a insuflat tânărului Pasteur patriotismul puternic care avea să-l caracterizeze atât de bine ulterior. În primii ani de școală, Louis Pasteur a fost un student mediocru, dar talentat la desen și la pictură. Pastelurile și portretele părinților și prietenilor, pe care le-a realizat pe când avea 15 ani, s-au păstrat ulterior în muzeul Institutului Pasteur din Paris. După absolvirea școlii primare din Arbois, unde se mutase împreună cu familia, și a școlii secundare din Besançon, din apropiere, și-a luat licența în științe umaniste (1840) și licența în științe exacte (1842) la Colegiul Regal din Besançon.

Cariera în cercetare

În 1843, Pasteur a fost admis la Școala Normală Superioară (un colegiu pedagogic din Paris), unde a asistat la cursuri predate de chimistul francez Jean-Baptiste-André Dumas, al cărui asistent a devenit ulterior. În 1845, Pasteur și-a obținut masteratul în științe exacte, apoi diploma de studii aprofundate în științele fizice. Ulterior, în 1847, și-a luat doctoratul în științe exacte. În 1848, Pasteur a fost numit profesor de fizică la liceul din Dijon, dar la scurt timp după aceea a acceptat un post de profesor de chimie la Universitatea din Strasbourg. În 29 mai 1849 s-a căsătorit cu Marie Laurent, fiica rectorului universității. Cuplul a avut cinci copii, dintre care doar doi au trecut de vârsta copilăriei.

Disimetria moleculară

La scurt timp după absolvirea Școlii Normale Superioare, Pasteur a fost intrigat de descoperirea chimistului german Eilhardt Mitscherlich, care a demonstrat că tartrații și paratartrații se comportă diferit atunci când sunt expuși la lumină polarizată: tartrații roteau planul luminii polarizate, în timp ce paratartrații nu. Era ceva neobișnuit, deoarece compușii prezentau proprietăți chimice identice. Pasteur a observat că cristalele de tartrați prezentau forme disimetrice, corespunzătoare disimetriei lor optice. El a făcut observația surprinzătoare că paratartratul cristalin era format dintr-un amestec de cristale cu o configurație dextrogiră. Totuși, în urma separării lor manuale, a descoperit că acestea prezentau disimetrie de dreapta și de stânga. Cu alte cuvinte, un amestec echilibrat de cristale drepte și stângi era inactiv optic. Prin urmare, Pasteur a descoperit existența disimetriei moleculare, fundamentul stereochimiei, demonstrată ulterior de activitatea optică. În următorii zece ani, Pasteur a continuat să investigheze capacitatea substanțelor organice de a roti planul luminii polarizate. El a mai studiat și relația dintre structura cristalografică și configurația moleculară. Studiile sale l-au convins că disimetria era una dintre caracteristicile fundamentale ale materiei vii.

Teoria biologică a fermentației

În 1854, Pasteur a fost numit profesor de chimie și decan al Facultății de Științe din cadrul Universității din Lille. Pe când se afla la Lille, i s-a cerut să ajute la rezolvarea unor probleme cu privire la producția alcoolului la o distilerie locală, începând astfel o serie de studii privind fermentarea alcoolică. Această muncă l-a implicat ulterior în abordarea a diverse probleme practice și economice care implicau fermentația. Eforturile sale s-au dovedit de succes în clarificarea majorității acestor probleme, iar din lucrările lui au apărut noi implicații teoretice. Pasteur a investigat o gamă amplă de aspecte

privind fermentația, inclusiv producerea de compuși precum acidul lactic, responsabil pentru acrirea laptelui. A mai studiat și fermentația acidului butiric.

În 1857, Pasteur a părăsit Lille și s-a întors la Paris, unde a fost numit manager și director de studii științifice la École Normale Supérieure. În același an a prezentat dovezi experimentale privind participarea organismelor vii la toate procesele de fermentație și a demonstrat că un anumit organism este asociat cu o anumită fermentație. Aceste dovezi au stat la baza teoriei biologice a fermentației.

Efectul Pasteur

Descoperirea faptului că anumite organisme sunt implicate în fermentație a fost sprijinită ulterior de studiile lui Pasteur privind fermentația acidului butiric. Aceste studii l-au condus la descoperirea neașteptată a faptului că procesul de fermentație putea fi oprit prin trecerea aerului (adică a oxigenului) prin fluidul aflat în fermentație, proces cunoscut astăzi sub numele de efectul Pasteur. El a concluzionat că aceasta se datora prezenței unei forme de viață care putea funcționa doar în absența oxigenului, ceea ce a dus la introducerea termenilor aerob și anaerob, pentru a desemna organisme care trăiau în prezența sau, respectiv, în absența oxigenului. Ulterior, el a propus teoria că fenomenul care are loc în timpul putrefacției se datorează unor microbi care funcționează în condiții anaerobe.

Pasteurizarea

Pasteur și-a aplicat cu promptitudine cunoștințele despre microbi și fermentație în industria vinului și a berii din Franța, salvând industriile respective de la un colaps datorat problemelor produse de producție și de contaminarea din timpul exportului. În 1863, la cererea împăratului Franței, Napoleon III, Pasteur a studiat acrirea vinului și a demonstrat că aceasta se datora microbilor. Pentru a preveni acrirea, Pasteur a folosit o procedură simplă: a încălzit vinul la 50–60°C, proces cunoscut acum universal sub numele de pasteurizare. Astăzi, pasteurizarea se folosește rareori în cazul vinului – care beneficiază de pe urma învechirii –, deoarece sunt ucise organismele care contribuie la procesul de învechire, dar se aplică în cazul a numeroase alimente și băuturi, cu precădere laptele.

În urma succesului obținut în cazul vinului, Pasteur și-a focalizat studiile pe bere. Dezvoltând unele tehnici practice de verificare a fermentației berii, a reușit să ofere o metodologie rațională pentru industria de fabricare a berii. A dezvoltat, de asemenea, o metodă de producere a berii care prevenea deteriorarea produsului pe durata transporturilor de lungă durată cu vaporul.

Louis Pasteur
ARCHIVES PHOTOGRAPHIQUES, PARIS

Generația spontană

Fermentația și putrefacția au fost deseori percepute ca fenomene spontane, o percepție care se trăgea din credința veche că viața putea fi generată spontan. În sec. XVIII, acest subiect a fost dezbătut de naturalistul și teologul englez romano-catolic John Turberville Needham și de naturalistul francez Georges-Louis Leclerc, conte de Buffon. Deși ambii susțineau ideea de generație spontană, starețul și fiziologul italian Lazzaro Spallanzani a continuat să susțină că viața nu poate fi generată spontan din materie moartă. În 1859, anul în care naturalistul englez Charles Darwin și-a publicat cartea *Originea speciilor* (Origin of Species), Pasteur s-a hotărât să rezolve această dispută. Era convins că teoria sa microbiană nu putea fi demonstrată ferm atâta timp cât persista credința în generația spontană. Pasteur a abordat problema folosind o procedură experimentală simplă. A demonstrat că supa de vită putea fi sterilizată fierbând-o într-o sticlă cu gât de lebădă, un gât lung, încovoiat, ce captează particulele de praf și alți contaminanți înainte să ajungă în corpul sticlei. Totuși, dacă supa a fiert și dacă, în urma fierberii, gâtul sticlei s-a rupt, fiind din nou expusă la aer, supa a devenit în cele din urmă tulbure, indicând contaminarea microbiană. Aceste experimente au demonstrat că nu există generație spontană, din moment ce supa, dacă nu ar fi fost reexpusă la aer, ar fi rămas sterilă. Aceasta nu doar că a rezolvat problema filozofică privind originea vieții la momentul respectiv, ci a reprezentat și un fundament solid pentru noua știință a bacteriologiei, care s-a bazat pe tehnicile demonstrate de sterilizare și manipulare aseptică.

Lucrul cu viermii-de-mătase

În 1862, Pasteur a fost ales în Academia de Științe (Académie des Sciences), iar în anul

următor a fost numit profesor de geologie, fizică și chimie la École des Beaux-Arts. La scurt timp după aceasta, Pasteur s-a concentrat pe criza din industria mătăsii din Franța. La mijlocul sec. XIX, o boală misterioasă atacase crescătoriile franceze de viermi-de-mătase. Coconii viermilor-de-mătase nu mai puteau fi produși în Franța și nu puteau fi importați nici din altă țară, deoarece boala respectivă se răspândise în toată Europa și invadase și regiunea Caucaz din Eurasia, precum și China și Japonia. Până în 1865, industria mătăsii din Franța și, într-o mai mică măsură, cea din restul Europei de Vest era aproape complet distrusă. Pasteur nu știa efectiv nimic despre viermii-de-mătase, dar, la cererea fostului său mentor, Dumas, s-a concentrat asupra problemei respective, acceptând provocarea și profitând de oportunitatea de a învăța mai multe despre bolile infecțioase. A devenit curând expert în creșterea viermilor-de-mătase și a identificat organismele care au provocat boala acestora. După cinci ani de cercetare, a reușit să salveze industria mătăsii printr-o metodă care a permis conservarea coconilor sănătoși ai viermilor-de-mătase și a prevenit contaminarea lor cu organismele care provocau boala. În doar aproximativ doi ani, această metodă a fost recunoscută în întreaga Europă; se folosește încă și astăzi în țările producătoare de mătase.

În 1867, Pasteur a demisionat din funcțiile administrative de la Școala Normală Superioară și a fost numit profesor de chimie la Universitatea Sorbona din Paris. În 1868, deși era paralizat parțial (hemiplegie stânga), și-a continuat cercetările. Pentru Pasteur, studiul viermilor-de-mătase a constituit inițierea în problema bolilor infecțioase, abia atunci înțelegând pentru prima dată complexitatea proceselor infecțioase. Obișnuit cu constanța și acuratețea procedurilor de laborator, era nedumerit de variabilitatea vieții animale, pe care a descoperit-o în urma observării faptului că viermii-de-mătase reacționau diferit la boală, în funcție de factori fiziologici și de mediu. Investigând aceste probleme, Pasteur a dezvoltat anumite practici epidemiologice care i-au fost de folos câțiva ani mai târziu, când a avut de-a face cu boli transmise la animale și la oameni.

Dezvoltarea vaccinului

La începutul anilor 1870, Pasteur dobândise renume și respect în Franța, iar în 1873 a fost ales membru asociat al Academiei de Medicină. Cu toate acestea, societatea medicală ezita să-i accepte teoria microbiană a bolilor, în primul rând pentru că fusese inițiată de un chimist. Totuși, în următorul deceniu, Pasteur a dezvoltat principiul general al vaccinării și a contribuit la punerea bazelor imunologiei.

Prima descoperire majoră a lui Pasteur în studiul vaccinării a avut loc în 1879 și avea de a face cu o boală numită holera aviară. (Astăzi, bacteriile care au cauzat boala respectivă sunt clasificate în genul *Pasteurella.*) Pasteur a spus: „Șansa favorizează doar mințile pregătite", și doar prin observație aleatorie a descoperit că, de-a lungul generațiilor, culturile de holeră aviară își pierdeau patogenicitatea și păstrau caracteristici patogenice „atenuate". El a inoculat găinilor forma atenuată și a demonstrat că ulterior găinile au respins tulpina complet virulentă. De atunci, Pasteur și-a îndreptat toată cercetarea experimentală înspre problema imunizării și a aplicat acest principiu la numeroase alte boli.

Pasteur a început să investigheze antraxul în 1879. La vremea respectivă, o epidemie de antrax în Franța și în alte părți din Europa ucisese un număr mare de ovine, iar boala ataca acum și oamenii. Medicul german Robert Koch a anunțat izolarea bacilului de antrax, confirmată de Pasteur. Koch și Pasteur, independent, au oferit dovezi experimentale decisive că bacilul de antrax era responsabil de infecție. Aceasta a consacrat teoria microbiană a bolilor, concept fundamental care stă la baza microbiologiei medicale.

Pasteur a vrut să aplice principiul vaccinării și în cazul antraxului. A pregătit culturi atenuate ale bacilului după ce a determinat condițiile care au condus la pierderea virulenței. În primăvara lui 1881 a obținut sprijin financiar, în mare parte de la fermieri, pentru a realiza un experiment public, la scară largă, de imunizare împotriva antraxului. Experimentul s-a desfășurat în Pouilly-le-Fort, în periferia sudică a Parisului. Pasteur a imunizat 70 de animale de fermă, iar experimentul a fost un succes complet. Procedura de vaccinare a implicat două inoculări la intervale de 12 zile cu vaccinuri de potență diferită. Jumătate dintre ovine au fost vaccinate cu o cultură cu virulență scăzută, după care au mai fost vaccinate o dată cu o cultură mult mai virulentă ca prima. La două săptămâni după aceste inoculări, atât ovinele vaccinate, cât și ovinele de control

au fost inoculate cu o tulpină virulentă de antrax. După doar câteva zile, toate ovinele de control au decedat, în timp ce toate animalele vaccinate au supraviețuit. Acest fapt i-a convins pe mulți de validitatea muncii lui Pasteur.

În urma succesului experimentului de vaccinare împotriva antraxului, Pasteur s-a concentrat pe originile microbiene ale bolii. Investigarea animalelor infectate cu microbi patogeni și studiile privind mecanismele microbiene care provoacă efecte fiziologice dăunătoare în rândul animalelor l-au făcut un pionier al domeniului patologiei infecțioase. Se spune deseori că chirurgul englez Edward Jenner a descoperit vaccinarea și că Pasteur a inventat vaccinurile. Într-adevăr, la cca 90 de ani după ce Jenner a inițiat imunizarea împotriva variolei, Pasteur a dezvoltat un alt vaccin – primul vaccin antirabic. A decis să abordeze problema rabiei în 1882, anul în care a fost acceptat la Academia Franceză. Rabia era o boală temută și îngrozitoare, care a fascinat imaginația populară secole la rândul din cauza originii sale misterioase și a fricii pe care o genera. Lupta cu ea avea să fie ultima strădanie a lui Pasteur.

Deoarece microbul care provoca rabia (despre care se știe acum că este un virus) era prea mic pentru a fi surprins de microscopul lui Pasteur, experimentele privind boala respectivă cereau dezvoltarea unor metodologii complet noi. Pasteur a ales să efectueze experimente pe iepuri și a transmis agentul infecțios de la animal la animal prin inoculări intracerebrale, până când a obținut un preparat stabil. Pentru a atenua microbul invizibil, a uscat măduva spinării animalelor infectate până când preparatul a devenit aproape nevirulent. Ulterior și-a dat seama că, în loc să creeze o formă atenuată a microbului, tratamentul său ucisese de fapt multe dintre organismele infecțioase. Prin urmare, mai degrabă neintenționat, în loc să producă microorganisme vii atenuate, a produs organisme moarte și a deschis drumul spre dezvoltarea unei a doua clase de vaccinuri, cunoscute ca vaccinuri inactivate.

Pe 6 iulie 1885, Pasteur l-a vaccinat pe Joseph Meister, un băiat de nouă ani care fusese mușcat de un câine turbat. Vaccinul a avut atât de mult succes, încât i-a adus imediat faimă și recunoaștere. Ulterior, sute de victime din întreaga lume au fost salvate de vaccinul lui Pasteur și a început epoca medicinei preventive. S-a demarat o campanie internațională de strângere de fonduri pentru construirea Institutului Pasteur din Paris, a cărui inaugurare a avut loc pe 14 noiembrie 1888.

Consecințele cercetărilor lui Pasteur

Implicațiile teoretice și importanța practică ale activității lui Pasteur sunt imense. Pasteur a spus odată: „Nu există știință pură și știință aplicată; există numai știință și aplicarea științei". Prin urmare, odată ce stabilea baza teoretică a unui anumit proces, el investiga metode de dezvoltare a aplicațiilor industriale ale acestuia. (În consecință, a depus mai multe patente.)

Totuși, Pasteur nu a avut destul timp pentru a explora toate aspectele practice ale numeroaselor sale teorii. Una dintre cele mai importante implicații teoretice ale cercetării sale mai târzii, promovată de procedura de atenuare pentru vaccinuri, este conceptul că virulența nu este un atribut constant, ci o proprietate variabilă – proprietate care se poate pierde și recupera ulterior. Virulența poate fi scăzută, dar Pasteur bănuia că poate fi și crescută. El credea că virulența crescută provoca epidemiile. În cartea *Louis Pasteur, Free Lance of Science* (1950), microbiologul american René Dubos l-a citat pe Pasteur: „Prin urmare, virulența ni se înfățișează într-o lumină nouă care poate perturba viitorul omenirii, dacă natura, în lunga sa evoluție, a avut deja ocazia de a produce toate bolile contagioase posibile – o presupunere destul de improbabilă. (...) Ce este un microorganism inofensiv pentru om sau pentru orice specie de animal? Este o ființă vie care nu posedă capacitatea de a se multiplica în corpul nostru sau în corpul animalului. Dar nimic nu dovedește că dacă același microorganism ar avea șansa să intre în contact cu alte specii dintre cele câteva mii de specii de animale ale creației, nu l-ar invada și nu l-ar îmbolnăvi. Virulența sa poate crește prin treceri repetate prin specia respectivă și ar putea afecta omul sau animalele domestice. Prin urmare, ar putea apărea astfel o virulență nouă și o contaminare nouă. Cred că astfel de mecanisme vor explica modul în care variola, sifilisul, ciuma, febra galbenă etc. au apărut de-a lungul timpului, și modul în care apar uneori mari epidemii."

Pasteur a fost primul care a recunoscut variabilitatea virulenței. Astăzi, acest concept rămâne relevant pentru studiul bolilor infecțioase, mai ales în ce privește

înțelegerea apariției unor boli ca encefalopatia spongiformă bovină (BSE), sindromul respirator acut (SARS) și sindromul imunodeficienței dobândite (SIDA).

După a 70-a sa aniversare, sărbătorită printr-o celebrare amplă, dar solemnă la Sorbona, la care au participat câțiva oameni de știință proeminenți, inclusiv chirurgul britanic Joseph Lister, starea de sănătate a lui Pasteur a continuat să se deterioreze. Paralizia s-a agravat, iar Pasteur a decedat pe 28 septembrie 1895. A fost îngropat în catedrala Notre-Dame din Paris, dar rămășițele sale au fost transferate într-o criptă neobizantină din Institutul Pasteur în 1896.

În timpul carierei, Pasteur a abordat numeroase probleme, dar o simplă descriere a realizărilor nu ar reflecta pe deplin intensitatea și plinătatea vieții sale. Nu a acceptat niciodată să fie înfrânt și, atunci când credea că adevărul este de partea lui, încerca fără încetare să-i convingă pe sceptici, deși era cunoscut pentru lipsa lui de răbdare și de toleranță. Pe tot parcursul vieții, a fost un observator incredibil de eficient și a integrat cu promptitudine observațiile relevante pe care le-a făcut în scheme conceptuale.

pasteurela

Bacterie aparținând genului *Pasteurella* (denumită după Louis Pasteur), în formă de bastonaș, care cauzează câteva boli grave la animalele domestice, precum și infecții mai neînsemnate la oameni. Bacteriile sunt Gram-negative (*vezi* colorație Gram), imobile și nu au nevoie de oxigen. Infecțiile pe care le determină, denumite generic pasteureloze, sunt transmise prin contact direct și, în unele cazuri, prin căpușe și purici. Răspunsul organismului la vaccinare este variabil, precum și la tratamentul cu penicilină sau cu alte antibiotice.

pasteurizare

Sterilizare parțială a unei substanțe, în special a laptelui sau a altor băuturi, prin folosirea căldurii, pentru distrugerea microorganismelor fără schimbarea componenței chimice. Procesul este numit după numele inventatorului, Louis Pasteur. Pasteurizarea laptelui necesită temperaturi de cca 63°C pentru cca 30 de minute, sau temperaturi mai înalte pentru perioade de timp mai scurte. Tratamentul distruge orice organisme cauzatoare de boli (în special *Mycobacterium tuberculosis*), precum și organismele ce cauzează alterarea. *Vezi* conservarea alimentelor.

Pastor, Tony *născut* Antonio

(28.05.1837, New York, New York, SUA - 26.08.1908, Elmhurst, New York)

Impresar și cântăreț comic american, considerat părintele operetei în America. A apărut pentru prima dată la muzeul american al lui P.T. Barnum, fiind considerat un copil-minune, și a jucat pentru prima dată într-un spectacol de divertisment în 1861. După ce a condus o serie de teatre din New York, în 1881 a înființat Teatrul de pe Strada 14 (Fourteenth Street Theatre). Deși spectacolele de divertisment din vremea aceea aveau un umor grosolan și erau considerate nepotrivite pentru doamne, el și-a planificat teatrul ca fiind „primul teatru de operetă din America pe placul gusturilor rafinate". Succesul său neașteptat i-a ambiționat și pe alți directori de teatre să-i urmeze modelul, ducând astfel la crearea vodevilului. *Vezi* musical și teatru de varietăți.

Tony Pastor

CULVER PICTURES

pastorală

Lucrare literară care tratează într-un mod destul de artificial viața rurală și pastorală, punând în contrast tipic inocența și seninătatea vieții simple cu mizeria și corupția orașului sau a vieții de la curte. Personajele sunt, de obicei, instrumentele prin care sunt exprimate valorile morale, sociale și perspectivele literare ale autorului. Poetul și prietenii lui sunt, adesea, prezentați ca păstori și păstorițe: doi sau mai mulți păstori se întrețin uneori cântând în duet. Unitățile poeziei pastorale au fost, în mare, stabilite de Teocrit, ale cărui bucolice sunt cele mai vechi exemple de pastorale. *Eglogele* lui Vergiliu au avut și ele o mare influență, de ex. în opera *Calendarul păstorului* (Shepheardes Calendar) a lui Edmund Spenser, din timpul Renașterii. Pastorala, văzută ca înfățișând o lume simplă care oglindește într-un fel o lume mai complexă, apare și la scriitori foarte diferiți, precum Feodor Dostoievski, Lewis Carroll și William Faulkner. *Vezi și* eglogă.

pasupata

Sectă hindusă timpurie, avându-l ca zeitate supremă pe Shiva. Numeroase alte

secte au apărut în N și în NV Indiei, până în sec. XII, și s-au extins spre Java și Cambodgia. Despre învățăturile pasupata se crede că au fost date de Shiva însuși, care s-a reîncarnat în învățătorul Lakulin. Extinderea cultului este datată mai ales între sec. II î.Hr. și II d.Hr. Practicile ascetice adoptate de membrii sectei includeau ungerea trupului cu cenușă de trei ori pe zi. Din doctrina pasupata s-au dezvoltat două școli radicale, kapalika și kalamukha, și una moderată, shivaismul.

pașaport

Document eliberat de guvernul unui stat, prin care un călător este identificat ca cetățean cu drept la protecție în timpul șederii în afara țării și, de asemenea, cu drept de a se întoarce în țara natală. De obicei, este un carnețel în care sunt trecute datele deținătorului și care conține și o fotografie a acestuia. Majoritatea națiunilor cer celor care intră în țara respectivă să obțină o viză, adică o aprobare, pe pașaport, care să arate că autoritățile respective l-au examinat, permițându-i astfel purtătorului să intre în țară și să rămână pentru o perioadă determinată.

Paște evreiesc

În iudaism, sărbătoare care comemorează eliberarea evreilor din robia egipteană. Înainte de a trimite ciuma pentru a-i ucide pe primii născuți ai egiptenilor, Dumnezeu l-a trimis pe Moise să le spună evreilor să facă un semn deasupra ușilor caselor lor, pentru ca îngerul morții să treacă pe lângă ei (să le cruțe locuințele). Paștele evreiesc începe în a cincisprezecea zi a lunii Nisan (martie sau aprilie) și se sfârșește în cea de-a 22-a (în Israel în a 21-a zi). În timpul Paștelui evreiesc se poate consuma doar pâine nedospită, simbolizând suferințele evreilor în sclavie și graba cu care ei au părăsit Egiptul. În prima noapte a Paștelui evreiesc se ține o *seder*, iar *Haggadah* se citește cu voce tare.

Paști *sau* Paște

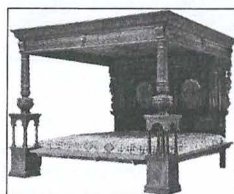
Sărbătoare importantă din calendarul Bisericii creștine, celebrând învierea lui Iisus în a treia zi după crucificarea sa. În bisericile occidentale, cade în una dintre duminicile dintre 22 martie și 25 aprilie, în funcție de data primei luni pline de după echinocțiul de primăvară. Data a fost fixată după Sinodul de la Niceea (325 d.Hr.). În calendarul ortodox, care folosește un sistem de calcul diferit, cade adesea mai târziu. O sărbătoare a bucuriei și un moment al mântuirii, Paștile reprezintă sfârșitul unei lungi perioade de penitență – Postul Paștilor. Sărbătorii Paștilor i-au fost asociate numeroase obiceiuri religioase și populare. Serviciul religios din aceste zile reprezintă unul dintre momentele de marcă ale calendarului creștin, iar de la sfârșitul sec. II d.Hr. a devenit o perioadă a botezului. Pictarea ouălor și poveștile despre iepurașul care decorează și ascunde ouă în grădină sunt două dintre obiceiurile populare legate de această sărbătoare.

paștun

Populație vorbitoare de limbă paștu din SE Afghanistanului și NV Pakistanului. Paștunii, în număr de cca 7,5 milioane în Afghanistan și de 14 milioane în Pakistan, constituie populația majoritară în Afghanistan. Originile lor nu sunt clare: conform tradiției, ei sunt descendenți ai lui Afghana, nepotul regelui Saul al Israelului, dar majoritatea oamenilor de știință cred că au apărut dintr-un amestec al arienilor antici din N sau din V cu invadatorii lor. Fiecare trib paștun este împărțit în clanuri, subclanuri și familii patriarhale. Disputele dintre paștuni, ce izbucnesc din cauza proprietății, a femeilor și a injuriilor personale, duc adeseori la răfuieli sângeroase între familii și chiar între clanuri. Majoritatea locuitorilor sunt fermieri sedentari; unii îngrijesc turmele de animale sau călătoresc în caravane. Serviciul militar a atras întotdeauna un număr mare de paștuni.

pat

Piesă de mobilier în care o persoană se poate întinde sau poate dormi. În manuscrisele medievale apar desenate paturi simple, dar și paturi decorative, gravate și cu intalii, cuverturi brodate și ornamente elaborate. Baldachinul a fost folosit pentru prima oară în sec. XV. În anii 1820, arcurile spiralate introduse în saltea au revoluționat fabricarea paturilor. În Orientul Mijlociu, paturile sunt de fapt carpete suprapuse, așezate direct pe podea. În China, paturile ridicate și baldachinele erau folosite cu două mii de ani în urmă. Patul tradițional japonez (futon) constă

Marele pat din Ware,
lemn încrustat, ornamentat și pictat,
Anglia, sfârșitul sec. XVI;
Muzeul Victoria și Albert, Londra

într-o căptușeală umplută cu un material moale și un covor așezat pe podea.

Patagonia

Platou semiarid, acoperit cu arbuști, din S Argentinei. Este cea mai mare regiune deșertică din America, cu o suprafață de 673 000 kmp. Se întinde către V până la Rio Colorado, către E până la Oceanul Atlantic, către S până la strâmtoarea Magellan și către V până la Munții Anzi. Este o regiune de câmpii total lipsite de copaci, în care se găsesc, însă, foarte multe specii de animale sălbatice, inclusiv lame, pume și vulturi. Resursele naturale din zonă sunt petrol, minereu de fier, bronz, uraniu și mangan.

Patapievici, Horia-Roman

(n.18.03.1957, București, România)

Scriitor și eseist român. Absolvent al Facultății de Fizică din Universitatea București (1982), și doctor în filozofie. A fost cercetător științific (1986–1994), asistent universitar (1990–1994) și director de studii (1994–1996). Revoluția din 1989 l-a adus în prim-planul vieții publice românești, devenind unul dintre exponenții de seamă ai segmentului liberal al intelectualității românești. Este membru în Colegiul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității CNSAS (2000–2005) și președinte al Institutului Cultural Roman (ICR) (din 2005). A publicat studii importante de istoria ideilor. Este director al revistei *Idei în Dialog*, membru al Grupului pentru Dialog Social, al Uniunii Scriitorilor din România, membru fondator al Grupului de Cercetare a Fundamentelor Modernității Europene. A publicat eseuri și articole în revistele *Contrapunct, 22, Dilema, Orizont, Vatra, Secolul XX, Dilema Veche*. Printre lucrările sale se remarcă *Cerul văzut prin lentilă* (1995), *Zbor în bătaia săgeții* (1995), *Politice* (1996), *Omul recent* (2001), *Despre idei și blocaje* (2007), ultimele două stârnind vii controverse printre intelectualii români.

Horia-Roman Patapievici

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN, BUCUREȘTI

patarini

Membri ai unui grup de meșteșugari, comercianți și țărani, precum și clerici, organizat în Milano pe la 1058, pentru a porni o reformă a bisericii imperiale. Numiți după Pataria, cartierul din Milano unde s-au format ca grup, patarinii au criticat simonia, concubinajul și căsătoria clericilor și s-au opus corupției morale a clerului. De asemenea, au încurajat participarea mai largă a laicilor la viața religioasă, fiind sprijiniți de papii care au susținut reforma gregoriană, printre care Alexandru II și Grigore VII. Patarinii au participat la o mișcare mai amplă de reformare a Bisericii, desfășurată în sec. XI; retragerea din funcție a rivalului lor, arhiepiscopul de Milano, a dus la o schismă în oraș, care a declanșat controversa învestiturii. Spre sfârșitul sec. XII, denumirea patarini era folosită ca termen general pentru eretici, mai ales pentru catari.

Patel, Vallabhbhai (Jhaverbhai) *cunoscut ca* Sardar Patel

(31.10.1875, Nadiod, Gujarat, India – 15.12.1950, Bombay)

Om politic indian. Educat în India, și-a întemeiat propriul birou de avocatură în 1900, iar mai târziu a studiat dreptul în Anglia; nu s-a implicat în politică până în 1917. Asemenea lui Mahatma K. Gandhi, dar spre deosebire de Jawaharlal Nehru, a susținut statutul de dominion al Indiei în interiorul Confederației Britanice mai mult decât independența acesteia. S-a opus confruntării armate, mai degrabă din motive practice decât morale, nefiind interesat de unitatea hinduso-musulmană. Patel a candidat de mai multe ori pentru funcția de președinte al Congresului Național Indian; decizia lui de a nu permite compromisuri față de musulmanii indieni l-a costat sprijinul lui Gandhi și, în cele din urmă, președinția. După câștigarea independenței Indiei (1947) a ocupat diferite funcții în cadrul cabinetului. Este cunoscut pentru obținerea integrării pașnice a statelor indiene princiare în Uniunea Indiană și pentru unificarea politică a Indiei.

patent

Permisiune guvernamentală acordată unui inventator pentru drepturile exclusive de a produce, a folosi și a vinde o anumită invenție, de obicei pentru un termen stabilit. Poate fi acordat pentru un proces sau o metodă nouă, folositoare, care nu a fost observată până atunci, sau pentru o nouă utilizare a unui proces, a unei mașini sau a compoziției unui material cunoscut deja, inclusiv a plantelor care se

reproduc asexuat și a organismelor modificate genetic. Mai poate fi acordat pentru orice ornament sau model nou al unui articol manufacturat. Primul patent pentru o invenție industrială i-a fost acordat, în 1421, la Florența, arhitectului Filippo Brunelleschi. Până acum câțiva ani existau diferențe mari între sistemele de patentare utilizate în diferite țări. În general, perioada recunoscută pentru care sunt emise patentele variază între 16 și 20 de ani. În unele țări (de ex. Franța), durata unui patent este mai scurtă, deoarece invențiile au o utilizare generală. În țările comuniste (de ex. URSS) patentele în sine nu erau recunoscute. Se eliberau, în schimb, certificate, pentru ca inventatorii să poată beneficia de o compensație a muncii lor. În anii 1990, actul de înființare a Organizației Mondiale a Comerțului menționează un set minim de drepturi exclusive ce trebuie acordate deținătorilor de patente, stabilind o durată minimă de 20 de ani de la data de înscriere a acestora. Patentele sunt considerate proprietate personală și pot fi vândute, cedate sau transferate.

Pater, Walter (Horatio)

(04.08.1839, Shadwell, Londra, Anglia - 30.07.1894, Oxford, Oxfordshire)

Critic literar, eseist și umanist englez. Devenit membru al Universității din Oxford în 1864, Pater și-a format reputația de om de știință și estetician cu eseurile adunate în lucrarea *Studii de istorie a Renașterii* (Studies in the History of the Renaissance, 1873). Scrise într-un stil delicat și rafinat, eseurile sale au introdus ideea de „artă pentru artă", care contrasta cu accentul pus pe morala și educația pe care ar fi trebuit să le ofere arta, devenind o doctrină cardinală a estetismului. *Marius epicureanul* (Marius the Epicurean, 1885), un roman filozofic despre viața ideală, reprezintă lucrarea sa cea mai importantă.

Paterson

Oraș, 149 222 loc. (2000), la NE de New Jersey, SUA. Este situat pe râul Passaic, la N de Newark, New Jersey. A fost fondat în 1791 de către susținătorii americani ai independenței industriale față de Europa, sub forma unei așezări industriale. Întreprinderea plină de succes, inițiată de Alexander Hamilton, a fost cunoscută ca Societatea pentru Înființarea Manufacturilor Folositoare. În sec. XIX a fost un centru al producției de bumbac, al industriei mătăsii și de asamblare a locomotivelor. A devenit oraș în 1851 și a fost scena multor dispute muncitorești. Până în sec. XX, ramurile industriale de aici s-au diversificat foarte mult.

Paterson, William

(24.12.1745, comitatul Antrim, Irlanda - 09.09.1806, Albany, New York, SUA)

Jurist american de origine irlandeză. A emigrat în New Jersey în 1747. A fost avocat general al statului în perioada 1776–1783. În cadrul Convenției Constituționale a jucat un rol hotărâtor în dezbaterea cu privire la opoziția statelor mici privind reprezentarea în funcție de populație în adunarea legislativă federală și, în opoziție cu planul Virginiei (sau al statului mai mare), a propus planul New Jersey (sau al statului mai mic), care cerea stabilirea unui vot egal pentru toate statele. El a asigurat ratificarea Constituției SUA în New Jersey și a fost ales printre primii senatori ai acestui stat (1789–1790). A fost guvernator de New Jersey între 1790 și 1793, apoi a fost judecător la Curtea Supremă de Justiție a SUA (1793–1806).

Pathé, Charles

(25.12.1863, Paris, Franța - 26.12.1957, Monte-Carlo, Monaco)

Producător de filme francez. În 1896, el și fratele său, Émile, au înființat Pathé Frères, care a distribuit teatrelor franceze kinetoscopul lui Thomas Alva Edison, un dispozitiv pentru vizionat. Firma a intrat în producția de filme folosind camerele de filmat ale fraților Lumière. Pathé Frères a filmat numeroase filme scurte cu subiecte diverse, majoritatea despre crime senzaționale, povești de dragoste melodramatice și anecdote comice. În 1909, Pathé a produs primul său „film de lungmetraj", *Mizerabilii* (Les Misérables), și a lansat *Gazeta Pathé* (Pathé Gazette), un jurnal de știri celebru pe plan internațional, care a rezistat până în 1956. În 1914, frații Pathé au lansat primele episoade din *Pericolele Paulinei* (Les Périls de Pauline), unul dintre primele seriale produse vreodată. Având filiale în întreaga lume, Pathé Frères a dominat industria filmului de la începutul sec. XX, rămânând distribuitor de film după retragerea lui Charles, în 1929.

patina deșertului *sau* luciu negru

Pojghiță minerală subțire, variind de la roșu-închis la negru (în general compusă din oxizi de fier și magneziu și silice) ce acoperă pietrișul și stâncile din regiunile

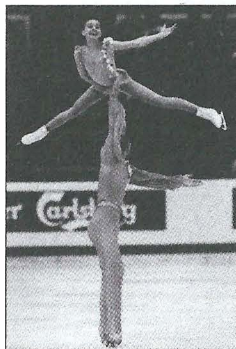
deșertice. Pe măsură ce roua și umezeala din sol adusă la suprafață prin capilaritate se evaporă, mineralele dizolvate în acestea se depun (precipită) pe suprafețele expuse. Sub acțiunea abrazivă a vântului, sărurile mai moi sunt îndepărtate, iar suprafața este șlefuită, devenind lucioasă. Pentru formarea acestei patine este nevoie de o rată ridicată de evaporare și de o cantitate suficientă de precipitații.

patinaj

Sport practicat cu lame sau rotile atașate de ghete, folosite pentru alunecarea pe gheață sau pe alte suprafețe. *Vezi* patinaj artistic, dans pe gheață, hochei pe gheață, patinaj pe role, patinaj-viteză.

patinaj artistic

Sport în care patinatorii pe gheață, individual sau în perechi, execută diverse sărituri, piruete și pași de dans. Patinele pentru patinaj artistic au vârf zimțat. Concursurile de patinaj artistic de la Jocurile Olimpice din 1908 și 1920 au devenit parte a Jocurilor Olimpice de Iarnă, organizate pentru prima dată în 1924. Până în 1991, concursurile includeau și o secțiune de executare a unor elemente obligatorii. La probele individuale erau incluse două tipuri de programe: un program tehnic, mai scurt, în care era necesar să fie incluse anumite elemente sau mișcări, și un program lung, ce avea rolul de a evidenția talentul concurentului/concurentei, fără cerințe specifice. Săriturile se încadrează în două mari categorii: săriturile de pe muchia patinei (cum ar fi Axel, săritura salchow și loop), la care desprinderea se face de pe un picior, și săriturile de pe vârfuri (de tipul toe loop, flip și Lutz), ce sunt sărituri cu desprindere de pe muchie, făcute cu avânt de pe vârful piciorului opus. În probele de perechi, în care un bărbat și o femeie patinează împreună, mai apar elemente precum ridicările, piruetele pereche și săriturile din aruncare. Programele de patinaj artistic sunt notate în funcție de meritul tehnic și de impresia artistică. *Vezi și* dans pe gheață.

Patinaj artistic, proba de perechi, cu Ekaterina Gordeieva și Serghei Grinkov (URSS), la Campionatele Mondiale din Budapesta, 1988

ALL-SPORT USA/VANDYSTADT

patinaj pe role

Sport și activitate recreativă în care participanții folosesc patine cu rotile (încălțăminte cu role atașate) pentru a se deplasa pe piste special amenajate sau suprafețe pavate. Inventarea patinelor cu rotile este atribuită belgianului Joseph Merlin (în 1760), dar prima patină adevărată pe patru rotile a fost fabricată în 1863 de James Plimpton din Medford, Massachusetts. Întrecerile pe patine cu rotile au devenit populare în prima parte a sec. XX. Ulterior, competițiile pe echipe în „cursele pe patine“ pe piste ridicate au devenit un sport cu public. În ultima parte a sec. XX, patinele cu rotile au cedat locul patinelor cu șină (role), în care un singur șir de roți este folosit în locul configurației rectangulare obișnuite.

patinaj-viteză

Întrecere sportivă pe patine pentru gheață. Lama patinei este mai lungă și mai îngustă decât a celei pentru hochei sau pentru patinajul artistic. În competițiile internaționale există două tipuri de piste. Pista lungă are 400 m și formă ovală, cu marginile drepte și capetele curbe; doi concurenți patinează pe ea în același timp, adversarul principal fiind mai degrabă timpul decât celălalt concurent. Pista scurtă, recent apărută, este un oval de 111 m pe care se întrec concomitent patru sau șase patinatori, scopul fiind de a trece primul linia de sosire. Întrecerile de patinaj-viteză pe pista lungă au fost incluse în Jocurile Olimpice de Iarnă în 1924; cele pe pista scurtă au fost adăugate în 1992.

Patinir, Joachim (de) *sau* Joachim de Patinier *sau* Joachim de Patenier

(1485, Bouvignes, Namur, azi Belgia – 05.10.1524, Anvers)

Pictor olandez. Nu se cunoaște nimic despre prima parte a vieții lui, dar opera sa reflectă cunoștințele pe care le avea despre picturile lui Gérard David. Este primul artist occidental specializat în pictura peisajelor, deși opera sa are un pregnant subiect religios și nu a pictat niciodată doar peisaje pure. Noutatea constă în faptul că motivul religios, în lucrări precum *Repaus în timpul fugii din Egipt* (1515–1520), a fost pus în umbră de fenomenele lumii naturale. Și-a făcut o obișnuință din a popula peisajul cu compoziții pictate de alți maeștri flamanzi. Peisajele sale combină detaliul realist cu un strop de fantezie care sugerează faptul că îi erau cunoscute lucrările lui Hieronymus Bosch.

patio

În arhitectura spaniolă și latino-americană, curte deschisă către cer în interiorul unei clădiri. O dezvoltare spaniolă a atriumului roman, este comparabilă cu „cortile" italian, însă asigură mai multă izolare, probabil datorită tradiției maure. Curtea interioară a caselor contemporane americane este o zonă în aer liber, pavată, atașată sau parțial împrejmuită de clădire și, adeseori, folosită pentru a lua masa în aer liber.

Patna

Oraș, 1 376 950 loc. (2001), capitala statului Bihar, în NE Indiei. A fost fondat pe fluviul Gange în sec. V î.Hr., sub denumirea Pataliputra; până în sec. I î.Hr. a fost capitala Magadhei. Mai târziu s-a aflat sub conducerea Imperiului Maurya. Centru de învățământ, a devenit capitala dinastiei Gupta în sec. IV d.Hr., dar a decăzut și a fost părăsit în sec. VII d.Hr. Revigorat sub numele Patna în 1541 de către un conducător afgan, a prosperat în timpul dinastiei mogulilor și a fost colonizat de britanici în 1765. În apropierea sa au fost făcute numeroase săpături arheologice.

patologie

Ramură a medicinei care se ocupă cu studiul cauzelor bolilor și cu cercetarea schimbărilor structurale și funcționale în condiții anormale. Autopsiile, inițial interzise din motive religioase, au început să fie acceptate către sfârșitul Evului Mediu, iar oamenii au putut afla mai multe despre cauzele morții. În 1761, Giovanni Battista Morgagni (1682–1771) a publicat prima carte care localiza boala în organe individuale. La mijlocul sec. XIX, teoriile umorale despre infecții au fost înlocuite cu teoriile bazate pe celule (*vezi* Rudolf Virchow), iar apoi cu teoriile bacteriologice ale lui Robert Koch și ale lui Louis Pasteur. Astăzi, patologii lucrează cu precădere în laboratoare, consultându-se cu medicul pacientului, după examinarea probelor, inclusiv a părților extrase prin intervenție chirurgicală, a sângelui și a altor fluide, a urinei, a materiilor fecale și a gazelor. Cultivarea organismelor infecțioase, contrastarea, endoscopia cu fibră optică și microscopia cu electroni au lărgit sfera de informații disponibile patologilor.

Paton, Alan (Stewart)

(11.01.1903, Pietermaritzburg, Natal, Africa de Sud - 12.04.1988, lângă Durban)

Scriitor și activist politic sud-african. Ca director al unei case de corecție pentru tineri negri, Paton a introdus reforme progresiste controversate și a scris cea mai cunoscută lucrare a sa, romanul *Plângi, țară dragă* (Cry, the Beloved Country, 1948), focalizând atenția internațională asupra problemei apartheidului. Pentru a oferi o alternativă nerasistă apartheidului, el a contribuit la înființarea Partidului Liberal al Africii de Sud, în 1953, și a condus organizația până când a fost interzisă în 1968. Printre alte lucrări ale sale se numără romanul *Too Late the Phalarope* (1953) și biografiile *Hofmeyr* (1964) și *Apartheid și arhiepiscopul* (Apartheid and the Archbishop, 1973).

Alan Stewart Paton, 1961

UPI

patria potestas

În legea familiei romane, putere pe care bărbatul conducător al familiei *(pater familias)* o exercita asupra copiilor și a descendenților săi pe linie masculină, naturali sau adoptați. Inițial, această putere era absolută și includea dreptul de a exercita pedeapsa capitală. Un *pater familias* putea să-și recunoască, să-și izgonească, să-și omoare sau să-și dezmoștenească fiii. El putea să-și elibereze descendenții de sex bărbătesc de această obligație sau să-și dea fiica în puterea soțului ei împreună cu toată averea care i se cuvenea. La sfârșitul Republicii (începând cu secolul I î.Hr.), tatăl putea să exercite doar pedepse ușoare, iar fiii puteau păstra ceea ce câștigau.

patriarh

Titlu oferit în Vechiul Testament conducătorilor precum Matusalem, Avraam, Isaac și Iacov. Îi era acordat cândva unui episcop catolic ce reprezenta o mare autoritate. Este încă folosit în ortodoxism, care are acum nouă patriarhate: Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Moscova, Georgia, Serbia, România și Bulgaria.

patrician

În Roma antică, membru al unui grup de familii care, spre deosebire de plebei, formau o nobilime privilegiată. Ei erau cei care încercau să monopolizeze puterea în magistraturi, preoție și în orice problemă legală sau religioasă, iar marea încercare din războaiele civile din vremea republicii

romane a constat în efortul plebei de a obține egalitatea și de a sparge monopolul. Patricienii și-au pierdut treptat puterea, cu câteva excepții în unele domenii cum ar fi alegerea preoților și funcția de consul, iar către sfârșitul republicii (sec. I î.Hr.) gruparea și-a pierdut complet importanța politică. După 27 î.Hr., rangul de patrician era necesar pentru a putea accede la tronul imperial. După domnia lui Constantin (337 d.Hr.), termenul a devenit un titlu onorific, nemaifiindu-i asociată nici un fel de putere.

Patrick, Sfântul ~

(sec. V d.Hr.; sărbătorit pe 17 martie)

Sfântul protector al Irlandei. Născut în Anglia, dintr-o familie romanizată, a fost capturat la vârsta de 16 ani de invadatorii irlandezi și dus în sclavie în Irlanda. A petrecut șase ani ca păstor, apoi a fugit de la stăpân și s-a întors la familia sa, în Anglia. Chemat într-un vis să vestească irlandezilor creștinismul, el s-a întors în Irlanda și a călătorit în lung și-n lat, botezând șefi militari și regi și convertind clanuri întregi. Una dintre cele mai populare legende spune că el explica Sfânta Treime folosind trifoiul alb, acum floarea națională a Irlandei. Se mai spune că a curățat Irlanda de șerpi.

patru iulie

Vezi Ziua Independenței

Patterson, Floyd

(04.01.1935, Waco, Carolina de Nord, SUA - 11.05.2006, New Paltz, New York)

Boxer american. A crescut în Brooklyn, New York. Ca boxer amator la categoria mijlocie, a cucerit titlul la Campionatul Golden Gloves din New York, în 1951 și 1952, și a câștigat o medalie olimpică de aur, în 1952. Ca profesionist, a trecut la categoria grea, iar în 1956 l-a urmat pe Rocky Marciano în calitate de campion mondial la această categorie, după victoria asupra lui Archie Moore. În 1959 a pierdut titlul în favoarea lui Ingemar Johansson, l-a recâștigat în 1960 (devenind primul care a deținut titlul la categoria grea de două ori) și l-a pierdut din nou în 1962, în favoarea lui Sonny Liston.

Patton, George S(mith)

(11.11.1885, San Gabriel, California, SUA - 21.12.1945, Heidelberg, Germania)

Ofițer în armata americană. A absolvit cursurile Universității West Point și a luptat în Primul Război Mondial în corpul de tancuri nou-formate. Mai târziu a devenit general-maior, la comanda celei de-a doua Divizii Armate (1940). În Al Doilea Război Mondial a condus operațiunile militare din Maroc (1942) și din Sicilia (1943), apoi a condus Armata III în marșul său prin N Franței (1944) spre Germania (1945). Utilizarea înțeleaptă a tancului mobil în strategiile de război, întărită de conducerea sa strictă și disciplinată, i-a câștigat respectul trupelor și, de asemenea, i-a adus porecla „Bătrânul Sânge-și-curaj“ (Old Blood-and-Guts). A fost criticat pentru lovirea unui soldat spitalizat pe care îl suspecta că se preface, însă ulterior și-a cerut, public, scuze. A murit într-un accident de mașină în Germania. *Vezi* ofensiva din Ardeni.

Patzaichin, Ivan

(n. 26.11.1949, Mila 23, Tulcea, România)

Sportiv român, de origine lipoveană. A absolvit Institutul de Educație Fizică și Sport din București (1975) și a început să participe în competițiile de caiac-canoe ca membru al clubului sportiv Dinamo. Unul dintre cei mai mari canoiști ai lumii, a fost de patru ori campion olimpic (Ciudad de México, 1968; München, 1972; Moscova, 1980 și Los Angeles, 1984), câștigând șapte medalii olimpice (trei de aur și patru de argint), mai mult decât oricare alt canoist din istorie. Este celebru pentru evenimentul din timpul Jocurilor Olimpice de la München, când a reușit să se califice în finală, deși a fost nevoit să vâslească 500 m cu pagaia ruptă. A câștigat peste 25 de titluri de campion național, opt titluri de campion mondial, patru de vicecampion mondial, medalia de aur la Campionatele Europene din 1969 și zece medalii de bronz la Campionatele Mondiale din 1971, 1973, 1974, 1977, 1978, 1979 și 1982. S-a retras din competiții în 1984, devenind antrenor la clubul Dinamo, apoi la lotul național și antrenor olimpic de caiac-canoe. Este considerat unul dintre cei mai mari sportivi români, iar în 2000 a primit Ordinul Național Serviciul Credincios, în grad de ofițer.

Ivan Patzaichin

Pauker, Ana
născută **Hannah Rabinsohn**
(13.02.1893, Codăeşti, Vaslui, România - 14?.06.1960, Bucureşti)

Activistă şi conducătoare neoficială a Partidului Comunist Român după Al Doilea Război Mondial şi ministru de externe la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950. Născută într-o familie destul de săracă, devine profesoară şi se apropie de mişcarea socialistă, intrând în Partidul Social-Democrat (1915). În 1916 a sprijinit aripa probolşevică din partid, care, în 1921, a ajuns la conducerea partidului şi a înscris organizaţia în Internaţionala Comunistă. Formaţiunea şi-a schimbat numele în Partidul Comunist din România. Ana Pauker şi soţul ei au devenit figuri importante în partid. Au fost arestaţi în 1922 pentru activităţile lor politice şi, după ce au fost eliberaţi, au plecat în exil în Elveţia. În perioada 1926–1929, în Franţa, a devenit instructor Comintern şi s-a implicat în mişcarea comunistă din Balcani. După întoarcerea în România, a fost arestată (1935) şi condamnată la zece ani închisoare. Eliberată în 1941, în urma unui schimb de prizonieri politici cu sovieticii, a devenit şefa grupului de comunişti români exilaţi, cunoscut ulterior sub denumirea facţiunea moscovită. Ana Pauker s-a reîntors în România în 1944, odată cu trupele Armatei Roşii. A fost membră în guvernul dominat de comunişti de după război, fiind numită ministru de externe, în 1947. Pentru a-şi consolida influenţa în partid a intrat în conflict cu „aripa celor din închisoare" (formată din foştii deţinuţi comunişti din temniţele din România), al căror lider era Gheorghe Gheorghiu-Dej. În epurarea din 1952, Ana Pauker şi susţinătorii ei au fost îndepărtaţi din posturile de conducere. Fiind acuzată de o aşa-zisă „deviere spre dreapta"(1952), a fost supusă unui şir de interogatorii în vederea unui proces penal, dar după moartea lui Stalin, în 1953, a fost eliberată şi ţinută în arest la domiciliu. A fost obligată să se retragă din funcţiile de conducere, dar i s-a permis să lucreze ca translator.

Paul III *născut* **Alessandro Farnese**
(29.02.1468, Canino, Statele Papale - 10.11.1549, Roma)

Papă (1534–1549). Fiu al unei familii nobile toscane, a fost numit diacon cardinal în 1493, fiind episcop în Parma şi în Ostia, înainte de a fi numit decan al Colegiului de cardinali de către papa Leon X. Hirotonisit în 1519, a fost ales neunanim papă în 1534. Deşi în prima parte a vieţii a avut un comportament libertin (a avut trei fii şi o fiică), a devenit un promotor eficient al reformei, a convocat Conciliul de la Trento din 1545 şi a iniţiat Contrareforma. A mai susţinut iezuiţii nou-formaţi şi a fost un protector al artelor, ultimul papă în tradiţia Renaşterii.

Paul VI
născut **Giovanni Battista Montini**
(26.09.1897, Concesio, lângă Brescia, Italia - 06.08.1978, Castel Gandolfo)

Papă (1963–1978). Educat în Brescia şi hirotonisit în 1920, şi-a continuat la Roma studiile de drept civil şi canonic. A fost un diplomat al Bisericii în cea mai mare parte a carierei sale, până când a fost numit arhiepiscop al oraşului Milano, în 1954. A devenit cardinal în 1958, iar în 1963 a fost ales papă. Paul VI a prezidat ultimele sesiuni ale Conciliului Vatican II şi a numit comisii care să-i ducă la îndeplinire reformele, inclusiv revizuiri ale liturghiei. El a făcut regulile privitoare la post mai puţin rigide şi a eliminat din calendarul bisericesc un număr de sfinţi aflaţi sub semnul îndoielii. A promovat ecumenismul şi a fost primul papă care a călătorit în lume, vizitând Israelul, India, Asia şi America Latină.

Paul, Les *născut* **Lester Polfuss**
(9.06.1915, Waukesha, Wisconsin, SUA - 13.08.2009, White Plains, New York)

Inventator şi chitarist american. A abordat diferite stiluri de muzică, la început muzică country, mai târziu jazz, iar la sfârşitul anilor 1940 a cântat alături de Nat King Cole şi Bing Crosby. El a inventat chitara electrică corp solid (solid-body) şi a dezvoltat instrumentele necesare înregistrării multitrack din zilele noastre. Discurile sale suprasincronizate de la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950, inclusiv *Brazilia* (1948), *Nola* (1950) şi *How High the Moon* (1951), adeseori realizate împreună cu soţia sa, Mary Ford (1924–1977), au demonstrat potenţialul benzii. A continuat să cânte ocazional şi după vârsta de optzeci de ani.

Paul, Lewis
(m. 04.1759, Kensington, Middlesex, Anglia)

Inventator britanic. Lucrând alături de John Wyatt începând cu 1730, a realizat prima maşină de tors motorizată (*vezi* război de ţesut), pe care au patentat-o

în 1738. Aceasta funcționa prin tragerea bumbacului sau a lânei prin perechi de role succesive, din ce în ce mai rapide. A fost, în cele din urmă, înlocuită de cadrul cu apă al lui Richard Arkwright. Paul a mai patentat o mașină de cardare, în 1748.

Pauli, principiul de excluziune al lui ~

Afirmație propusă de Wolfgang Pauli, potrivit căreia oricare doi electroni dintr-un atom nu pot fi în aceeași stare sau configurație în același timp. Această afirmație explică modelele de emisii de lumină din atomi observate. Principiul a fost generalizat pentru a include toată clasa de particule numite fermioni. Spinul acestor particule este întotdeauna un număr impar multiplu de ½. De ex. electronii au un spin ½ și pot ocupa două stadii distincte cu direcții opuse de spin. Acest principiu indică, deci, că doar doi electroni sunt găsiți în orice stare de energie atomică, ceea ce conduce la construirea treptată a orbitelor în jurul nucleului. Acest lucru previne colapsul materiei într-o stare extrem de densă.

Pauli, Wolfgang

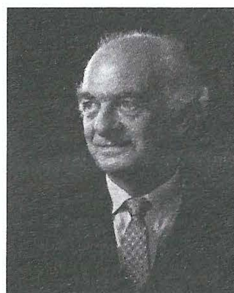
(25.02.1900, Viena, Austria - 15.12.1958, Zürich, Elveția)

Fizician american de origine austriacă. La vârsta de 20 de ani a scris un articol de 200 de pagini, despre teoria relativității. A predat fizică la Zürich (1928–1940) și, mai târziu, la Institutul pentru Studii Avansate din Princeton, New Jersey, SUA. În 1924 a afirmat că este nevoie de un număr cuantic de spin, $+^1/_2$ sau $-^1/_2$, pentru a specifica stadiile de energie ale electronilor; în 1930 a afirmat că energia și impulsul aparent nule din momentul emiterii unui electron dintr-un nucleu atomic într-o dezintegrare beta sunt preluate de o particulă cu masă neglijabilă, neîncărcată și foarte dificil de detectat (neutrinul). A primit Premiul Nobel în 1945 pentru descoperirea din 1925 a principiului de excluziune al lui Pauli.

Pauling, Linus (Carl)

(28.02.1901, Portland, Oregon, SUA - 19.08.1994, Big Sur, California)

Chimist american. Și-a luat doctoratul la Institutul de Tehnologie din California (Caltech), unde a devenit profesor, în 1931. A fost printre primii cercetători care au aplicat mecanica cuantică în studiul structurilor moleculare; pentru a calcula distanțe interatomice și unghiurile dintre legăturile chimice (*vezi* legătură), el a folosit eficient difracția razelor X, difracția electronului, efecte magnetice și căldura reacției. Cartea sa *Natura legăturii chimice și structura moleculelor și a cristalelor* (The Nature of the Chemical Bond, and the Structure of the Molecules and Crystals, 1939) a devenit unul dintre textele de chimie cele mai importante ale secolului. A fost primul căruia i s-a decernat Premiul Langmuir al Societății Americane de Chimie (1931) și, mai târziu, primul care a primit Medalia Lewis (1951); în 1954 i s-a decernat Premiul Nobel pentru chimie. În 1962, eforturile depuse pentru controlarea armelor nucleare și împotriva testelor nucleare i-au adus Premiul Nobel pentru pace, devenind astfel prima persoană cu două Premii Nobel individuale. În anii ulteriori s-a dedicat studiului prevenirii și tratării bolilor prin luarea unor doze mari de vitamine și de minerale, mai ales de vitamina C.

Linus Pauling, fotografie realizată de Yousuf Karsh

paulişti

Cetățeni ai statului brazilian São Paulo, cel mai dezvoltat centru industrial al Americii Latine. Pauliștii au fost cei care au întreprins explorarea interiorului Braziliei în timpul anilor coloniali, ajutând țara să-și extindă granițele pe parcurs. Între sec. XIV și XVII, *bandeiras*, expedițiile în căutarea bogățiilor minerale și a indienilor care urmau să devină sclavi, erau esențiale pentru economia și cultura orașului São Paulo. Primii pauliști erau cunoscuți pentru abilitatea lor de a se descurca în sălbăticie, lipsa de respect pentru autoritate și vitejia de luptători indieni. Pauliștii actuali sunt cunoscuți pentru agresivitatea și perspicacitatea în afaceri.

Paulus, Friedrich

(23.09.1890, Breitenau, Germania - 01.02.1957, Dresda, Germania de Est)

General german în Al Doilea Război Mondial. A devenit șef-adjunct al statului-major german general și a condus Armata VI în Uniunea Sovietică. A fost învins în Bătălia de la Stalingrad, în 1943, iar predarea armatei sale, alcătuită din 300 000 de oameni, a încheiat ofensiva Germaniei în Rusia. În timp ce era

prizonier, Paulus i-a instigat împotriva lui Adolf Hitler și pe ceilalți prizonieri germani de război, iar mai târziu a depus mărturie în cadrul proceselor de la Nürnberg. După eliberarea din închisoare (1953), s-a stabilit în Germania de Est.

Pausanias

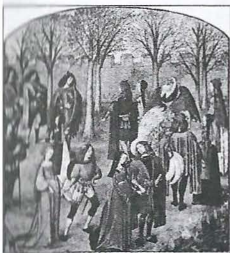
(activ 143–176 d.Hr.)

Călător și geograf grec. Lucrarea sa, *Descrierea Greciei*, este un ghid foarte prețios despre ruinele antice. El descrie arta religioasă și arhitectura orașelor Olimp și Delfi, picturile și inscripțiile din Atena, statuia Athenei de pe Acropole și (în afara orașului) monumentele oamenilor celebri și ale atenienilor căzuți în lupte. După opinia lui James George Frazer, fără Pausanias, ruinele Greciei ar fi „un labirint fără indicii, o ghicitoare fără răspuns".

pavaj

Acoperire cu material rezistent a unei străzi, cărări, curți, patio, piață sau a oricărei astfel de suprafețe. Romanii, cei mai cunoscuți constructori de drumuri ai lumii antice, își pavau străzile cu piatră și ciment. Până în 75 d.Hr., în India erau cunoscute câteva metode de pietruire a străzilor, inclusiv cu plăci din cărămidă și din piatră, iar pavarea străzilor era un lucru obișnuit în orașe. Bucăți mai mici de piatră au început să fie utilizate în pavajul european pe la sfârșitul Evului Mediu. Sec. XVIII–XIX au adus dezvoltarea sistemelor de pavare (de ex. macadamul) care foloseau suprafețe ușoare de drum făcute din piatră spartă sau sfărâmată. Pavajul modern, flexibil, conține nisip și pietriș sau piatră sfărâmată compactată, în combinație cu un liant bituminos (de ex. asfalt sau smoală); acest tip de pietruire prezintă o plasticitate destul de mare pentru a absorbi șocurile. Pavajul rigid este făcut de obicei din ciment, compus din agregat fin și aspru, și din ciment Portland, fiind, în general, susținut cu mire de oțel, din fier sau plasă.

Pavană, *Dansul în grădină*, anluminură din *Romanul trandafirului* (Le Roman de la Rose), Toulouse, începutul sec. XVI; Biblioteca Britanică (Harley MS 4425, fol. 14v)

pavană

Dans lent de curte, introdus din S Europei în Anglia în sec. XVI. Dansul, care constă în pași înainte și înapoi pe muzică în doi timpi, deschidea balurile; mai târziu, pașii au devenit mai vioi și, apoi, dansul a fost combinat cu galiardul rapid, în timpi tripli.

Pavarotti, Luciano

(12.10.1935, Modena, Italia – 06.09.2007, Modena)

Tenor italian. Inițial a fost profesor, începându-și pregătirea vocală abia la vârsta de douăzeci de ani. A debutat în 1961 și, peste doi ani, cânta deja în toată Europa. A debutat la teatrul La Scala, în 1965, și la Metropolitan Opera, în 1968. Cariera lui s-a prelungit până după vârsta de șaizeci de ani, vocea sa păstrându-și tonalitatea și ușurința de a cânta notele înalte și atrăgând un public larg care asculta cu plăcere atât piese ușoare, cât și piese din repertoriul tradițional italian, în care Pavarotti s-a specializat. Celebru cântăreț clasic la sfârșitul sec. XX, a ajuns să întruchipeze arhetipul tenorului italian pentru întreaga lume.

pavăză *sau* egidă

În Grecia antică, scut de piele sau platoșă a lui Zeus. A fost purtată în special de fiica lui Zeus, Athena (a cărei egidă purta capul Meduzei), dar ocazional și de alți zei (de ex. Apollo în *Iliada*).

Pavel I *în rusă* Pavel Petrovici

(01.10.1754, Sankt Petersburg, Rusia – 23.03.1801, Sankt Petersburg)

Țar al Rusiei (1796–1801). Fiu al lui Petru III și al Ecaterinei II cea Mare, pe care i-a urmat la tron, ca împărat, în 1796. A renunțat la multe dintre politicile Ecaterinei, a întărit autocrația și a fundamentat legea succesiunii pe linie masculină a dinastiei Romanovilor. A provocat ostilitatea nobilimii și a armatei prin tirania și politica străină capricioasă, ceea ce a condus la războiul Rusiei cu Franța. În urma unui complot a fost îndepărtat de la tron și asasinat, iar fiul său Aleksandru (mai târziu Aleksandru I) a fost înscăunat în locul lui.

Pavel, Sfântul ~ *născut* Saul

(10? d.Hr., Tars, Cilicia – 67? d.Hr., Roma)

Misionar creștin timpuriu și teolog, cunoscut ca apostolul neamurilor. Născut într-o familie de evrei din Tars, Asia Mică, a fost educat ca rabin, însă își câștiga existența făcând corturi. Un fariseu zelos, el i-a persecutat pe primii creștini, până când a avut o viziune în care i-a apărut Iisus, în drumul spre Damasc, viziune care l-a făcut să se convertească la creștinism. Trei ani mai târziu, i-a întâlnit pe Sfântul Petru și pe fratele lui Iisus, Iacob, fiind recunoscut,

din acest moment, ca al treisprezecelea apostol. Din Antiohia, punctul său de plecare, a călătorit pe ținuturi întinse predicând neamurilor. Prin afirmația că discipolii lui Hristos care nu erau evrei nu erau nevoiți să urmeze legea evreiască, a contribuit la întemeierea creștinismului ca religie separată, nu ca sectă iudaică. Într-o călătorie spre Ierusalim, a încins atât de tare spiritele între evrei, încât s-a iscat o revoltă, iar el a fost arestat și întemnițat pentru doi ani. Împrejurările morții lui sunt necunoscute. Lucrarea lui Pavel și perspectivele lui religioase sunt cunoscute datorită scrisorilor sale, sau epistolelor, adunate în Noul Testament, reprezentând primele scrieri creștine teologice și sursa celei mai mari părți a doctrinei creștine. Mai ales datorită lucrării lui Pavel, creștinismul a devenit o religie mondială.

Pavese, Cesare

(09.09.1908, Santo Stefano Belbo, Italia - 27.08.1950, Torino)

Poet, critic, romancier și traducător italian. A înființat Editura Einaudi, unde a fost pentru multă vreme și editor. Controlul fascist asupra operelor literare l-a împiedicat să se exprime artistic, astfel încât în anii 1930 și 1940 a realizat multe traduceri, prin care a făcut cunoscuți publicului italian mulți scriitori americani și englezi. Majoritatea lucrărilor sale au apărut după Al Doilea Război Mondial, până la sinuciderea sa, la vârsta de 41 de ani; unele au fost publicate postum. Printre lucrările sale cele mai bune se numără *Dialoguri cu Leuco* (Dialoghi con Leucò, 1947), o colecție de conversații poetice despre condiția umană, romanul *Luna și focurile* (La luna e i falò, 1950) și jurnalul *Meseria de a trăi* (Il mestiere di vivere. Diario 1935–1950, 1952).

Pavia *în Antichitate* Ticinum

Oraș, 71 074 loc. (2001), situat în Lombardia, în N Italiei, pe râul Ticino. La origini a fost o așezare a tribului Papiria, cucerită de Roma pe la 220 î.Hr. Jefuit de Attila și de Odoacru în sec. V d.Hr., a devenit un centru al rezistenței gotice împotriva Imperiului Bizantin. Condus de familia Visconti (*vezi* Gian Galeazzo Visconti) începând din 1359, a devenit un oraș-stat italian foarte important. În 1525 a fost scena unei victorii decisive a împăratului Carol V asupra francezilor conduși de Francisc I, care a fost făcut prizonier. A luat parte la Risorgimento și s-a alăturat Regatului Italiei în 1859. Păstrează încă planul antic al fortăreței orașului roman, ca și structurile medievale rămase. Universitatea din Pavia (înființată în 1361) este legată de școala de drept antică, ce datează din 825 d.Hr. Este un centru al comunicațiilor, al agriculturii și al industriei.

Pavlov, Ivan (Petrovici)

(26.09.1849, Riazan, Rusia - 27.02.1936, Leningrad)

Fiziolog rus. Este cunoscut mai ales pentru conceptul de reflex condiționat pe care l-a dezvoltat. În experimentul său, devenit clasic, a descoperit că un câine flămând, antrenat să asocieze sunetul unui clopoțel cu mâncarea, saliva la auzul sunetului chiar și în absența mâncării. El a dezvoltat explicația lui Charles Sherrington cu privire la reflexul spinal. De asemenea, a încercat să aplice legile sale asupra psihozelor umane și asupra funcției limbajului. Abilitatea sa de a reduce o situație complexă la un simplu experiment și studiile sale de pionierat care pun în relație comportamentul uman cu sistemul nervos au pus bazele analizei științifice a comportamentului. După Revoluția Rusă din 1917 a devenit un oponent fățiș al guvernului comunist. În 1904 a primit Premiul Nobel pentru lucrarea sa asupra secrețiilor digestive.

Pavlova, Anna (Pavlovna)

(12.02.1881, Sankt Peterburg, Rusia - 23.01.1931, Haga, Olanda)

Balerină rusă. A studiat la Școala Imperială de Balet începând cu 1891 și s-a angajat la Mariinski Teatr în 1899, devenind prim-balerină în 1906. În 1913 a părăsit Rusia pentru a pleca în turneu cu propria companie, ceea ce a evidențiat remarcabilele ei interpretări clasice în balete ca *Giselle*; cele mai cunoscute interpretări au fost o serie de solouri scurte ca *Moartea lebedei*, pe o coregrafie special creată pentru ea de Mihail Fokin. Numeroasele ei turnee au adus pentru prima dată baletul în fața audienței din multe țări și au contribuit mult la popularizarea baletului în întreaga lume.

CULVER PICTURES

Anna Pavlova

pawnee

Populație de indieni de câmpie care trăiește mai ales în Oklahoma, SUA. Aparține familiei de limbi coddoan și numele derivă din cuvântul care în această limbă înseamnă „corn", ca referire la stilul caracteristic de pieptănătură. În trecut, indienii pawnee au trăit de-a lungul râului Platte, actualmente în Nebraska. Tribul pawnee era alcătuit din patru cete relativ independente, fiecare ceată fiind împărțită în sate. Trăiau în colibe mari cu acoperiș în formă de cupolă, din pământ, dar foloseau corturi *tepee* când mergeau la vânătoare de bizoni. Femeile cultivau porumb, dovlecei și fasole și recoltau o cereală asemănătoare orezului-sălbatic. Căpeteniile, preoții și șamanii constituiau clasa dominantă. Religia pawnee se concentra pe o varietate de zeități, incluzând ființa supremă Tirawa, zeul soarelui și al stelelor de dimineață și de seară. Indienii pawnee aveau societăți militare, mulți devenind cercetași pentru armatele SUA de la frontieră. Pământurile indienilor pawnee au fost cedate SUA la mijlocul sec. XIX și majoritatea au fost reașezați într-o rezervație din Oklahoma. Astăzi numără cca 2 500 de indivizi.

Pax Romana

(*în latină*, pace romană)

Stare de pace relativă, în lumea mediteraneeană, începând cu domnia lui Augustus (27 î.Hr.–14 d.Hr.) până la cea a lui Marcus Aurelius (161–180 d.Hr.). Regiunea includea, de asemenea, Africa de N și Persia. Imperiul proteja și guverna provinciile, fiecare dintre ele elaborându-și și administrându-și propriile legi, plătind în același timp taxe și acceptând controlul militar al romanilor. Pax Romana a asigurat supraviețuirea și mai apoi transmiterea moștenirii culturii clasice aparținând grecilor și romanilor.

Paxton, răscoala băieţilor din ~

(1763)

Atac al coloniștilor din Pennsylvania asupra unei așezări indiene. În răzmerița indienilor pontiac, 57 de cavaleriști din Paxton, Pennsylvania, aflați sub influența alcoolului, au ucis 20 de indieni conestoga pașnici, lângă Lancaster, Pennsylvania. Guvernatorul coloniei a ordonat arestarea „băieților din Paxton", însă coloniștii au refuzat să le intenteze proces. Supărați pentru că au fost alocate fonduri insuficiente pentru apărarea frontierei de V, în 1764, peste 600 de locuitori de lângă frontieră au participat la un marș organizat în Philadephia. Au fost întâmpinați de conducătorii Philadelphiei, inclusiv Benjamin Franklin, care le-au promis oamenilor o audiere.

Payton, Walter (Jerry)

(25.07.1954, Columbia, Mississippi, SUA - 01.11.1999, Barrington, Illinois)

Jucător de fotbal american. A jucat în timpul colegiului pentru Universitatea de stat Jackson. Între 1975 și 1987 a jucat pentru Chicago Bears. Deține recordul pentru yarzi alergați (16 726), yarzi combinați (alergare și primirea pasei; 21 803), sezoane cu peste 1 000 de yarzi alergați (10) și pentru yarzi parcurși într-un singur meci (275). Recordul său la alergare a fost doborât în 2002 de Emmitt Smith, iar cel de yarzi combinați, de Jerry Rice.

Paz, Octavio

(31.03.1914, Ciudad de México, Mexic - 19.04.1998, Ciudad de México)

Poet, scriitor și diplomat mexican. A studiat la Universitatea din Mexico; Paz și-a publicat primul volum de poezii, *Luna sălbatică* (Luna Silvestre, 1933). Mai târziu a fondat și editat mai multe reviste literare. Influențat pe rând de marxism, suprarealism, existențialism, budism și hinduism, poezia sa folosește o imagistică bogată în dezbateri în jurul unor probleme metafizice, dintre care cea mai proeminentă este abilitatea umană de a învinge singurătatea existențială cu ajutorul dragostei erotice și al creativității artistice. Din proza lui amintim *Labirintul singurătății* (El laberinto de la soledad, 1950), un eseu despre istoria și cultura mexicană. A fost ambasadorul Mexicului în India în perioada 1962–1968. I-a fost acordat Premiul Nobel pentru literatură în 1990.

Paz Estenssoro, Victor

(02.10.1907, Tarija, Bolivia - 07.06.2001, Tarija)

Președinte al Boliviei (1952–1956, 1960–1964, 1985–1989). Inițial profesor de economie, a fost ales în Camera Deputaților, devenind președinte când Mișcarea Revoluționară Națională (MRN), o organizație de stânga pe care a fondat-o, a preluat puterea, în 1952. A acordat dreptul de vot și indienilor, a implementat reforma agrară și a expropriat trei mari companii de cositor. A fost reales în 1964, dar în același an a fost răsturnat printr-o lovitură de stat militară. A recâștigat președinția în

1985, instituind un program de austeritate economică ce a redus inflația care periclita economia boliviană.

paza de coastă

Forță navală care supraveghează respectarea legilor maritime dintr-o țară și care acordă ajutor vaselor eșuate sau avariate aflate pe țărm sau în apropierea țărmului. Înființată în prima jumătate a sec. XIX pentru descurajarea contrabandei, paza de coastă poate întreține farurile, geamandurile și alte mijloace auxiliare, în caz de urgență acordând primul ajutor marinarilor din marina comercială și victimelor calamităților naturale. Printre îndatoriri se mai numără și spargerea gheții formate pe canalele navigabile ale apelor teritoriale, strângerea de date meteorologice despre inundații și furtuni și difuzarea acestora prin radio. În câteva țări europene există și asociații de salvamari care preiau asemenea îndatoriri pe bază de voluntariat.

Pazzi, conspirația ~

(16 aprilie 1478)

Complot nereușit de a răsturna familia Medici, pe atunci conducătoare a Florenței. Complotul a fost condus de familia rivală Pazzi, cu sprijinul papei Sixt IV, care a dorit să consolideze conducerea papală asupra zonei nordice a centrului Italiei. Conspiratorii au încercat să-i asasineze pe doi dintre frații Medici în timpul unei slujbe de la catedrala din Florența; au reușit să-l asasineze pe Giuliano de Medici, însă Lorenzo de Medici a scăpat. Locuitorii Florenței s-au alăturat familiei Medici, ucigând mulți conspiratori; Lorenzo a devenit mai puternic ca oricând și, drept urmare, a pornit un război de doi ani cu papalitatea.

Păcală

Personaj al snoavelor populare românești (prezentat adesea în asociere cu Tândală). Comparabil cu figuri din tradițiile altor popoare (Till Buhoglindă, Nastratin Hogea), este dotat cu ingeniozitate, inteligență și umor, precum și cu capacitatea de a ieși întotdeauna la suprafață în confruntările frecvente cu oameni răi, zgârciți, invidioși etc. Scriitorul Petre Dulfu (1856–1953) a compus, în versuri, o carte frecvent retipărită, *Isprăvile lui Păcală* (1894).

păcat

Greșeală sau încălcare a unor reguli religioase sau morale. În Vechiul Testament, păcatul este văzut ca ură față de Dumnezeu sau sfidare a poruncilor sale. Noul Testament privește păcatul ca o stare moștenită a umanității, pe care Iisus a dorit să o înlăture, în acest scop coborând în lume. Teologii creștini împart păcatul în păcat actual și păcat originar. Păcatul actual ce constă din fapte și cuvinte malefice, la rândul lui, este împărțit în păcat de moarte (făptașul, în mod deliberat, se îndepărtează de Dumnezeu) și păcat venial (comis fără conștiința deplină a răului). În islam, păcatul înseamnă rătăcirea de calea lui Allah, profeții fiind trimiși să arate oamenilor întoarcerea la calea adevărată. În hinduism și budism, faptele bune sau rele comise în timpul vieții afectează reîncarnarea din viața următoare.

păcat originar

În doctrina creștină, condiție de păcat cu care se naște ființa umană, ca urmare a neascultării de care a dat dovadă Adam în fața lui Dumnezeu în momentul în care a mușcat din mărul cunoașterii. Vina sa a fost transmisă urmașilor. Deși Geneza prezintă suferințele lui Adam drept consecință a neascultării sale, nu se menționează că păcatul lui Adam ar fi ereditar. Baza ideologică a acestei doctrine este reprezentată de scrierile Sfântului Pavel. Prin lucrările sale, Sfântul Augustin a impus ideea naturii umane înclinate către păcat ca element central în teologia creștină. Teologii medievali au continuat să analizeze această idee; în comparație cu Sf. Augustin, Toma d'Aquino a oferit o imagine mai optimistă a naturii umane în învățăturile sale despre păcatul originar. Martin Luther și Jean Calvin au îmbrățișat mai degrabă punctul de vedere al Sf. Augustin. Teoria evoluționistă modernă și criticile aduse surselor biblice au făcut ca definirea păcatului originar să fie, în continuare, un subiect de dezbatere.

păducel

Varietate de arbuști spinoși din genul *Crataegus*, familia *Rosaceae* (familia trandafirului), specifici zonelor temperate din emisfera nordică. Multe specii sunt răspândite în America de Nord. Frunzele simple sunt fie zimțate, fie lobate. Păducelul are flori albe sau roz, grupate în buchete, și fructe ca

WALTER CHANDOHA

păducel (*Crataegus*)

niște mere mici de culoare roșie (rareori albastre sau negre). Multe specii sunt cultivate ca arbuști ornamentali, pentru florile și fructele lor frumoase. Păducelul este foarte potrivit pentru garduri vii; ramurile viguroase, tulpina rezistentă și mulțimea de țepi fac din el o veritabilă barieră în calea vitelor sau a porcilor.

păduche

Insectă parazită mică, fără aripi, aparținând ordinului *Phthiraptera*, făcând parte din cele peste 3 300 de specii existente. Ordinul conține mai ales păduchi (paraziți ai păsărilor sau mamiferelor) care mușcă sau mestecă și păduchi care sug (*vezi* păduche-sugător). Trupul unui păduche este plat. Ouăle sau lindinile sunt lipite de părul sau penajul gazdei, iar majoritatea speciilor își petrec întreaga viață pe corpul animalelor gazdă. Infestările puternice provoacă iritații și pot declanșa infecții secundare. Când se mută de la gazdă la gazdă, păduchii pot transmite multe boli, precum infestarea cu tenie la câini și tifos la șobolani.

păduche-de-lemn

Denumire comună pentru orice specie terestră de crustaceu din genul *Armadillidium* și *Armadillo* (ambele din ordinul *Isopoda*), originară din Europa și răspândită în toată lumea. Păduchii-de-lemn (uneori numiți lindini-de-lemn) au corp oval cenușiu, acoperit cu armură constituită din plăci. Când sunt în pericol, se strâng, devenind rotunzi. Au o lungime de cca 10 mm. Păduchii-de-lemn trăiesc în locuri uscate și însorite, mai ales printre frunze uscate, la marginea pădurilor.

păduche-de-lemn
(*Armadillidium vulgare*)

E.S. ROSS

păduche-lânos

Denumire comună pentru insectele familiei *Pseudococcidae* (ordinul *Homoptera*). Păduchele-lânos este acoperit cu o pudră albă, lipicioasă, asemănătoare făinii. Femelele măsoară cca 1 cm, iar „târâtorii“ (puii activi) se grupează de-a lungul nervurilor și părților inferioare ale frunzelor, în special ale citricelor și ale plantelor de ghiveci; masculii sunt zburători și au două aripi. Printre speciile obișnuite se numără păduchele-lânos-al-citricelor (*Pseudococcus citri*) și *P. gahani*.

păduchernița

Denumire comună pentru cele cca 500 de specii de plante erbacee care alcătuiesc genul *Pedicularis* din familia gurii-leului, întâlnite în emisfera nordică, mai ales pe munții din centrul și E Asiei. Florile cu simetrie bilaterală iau câteodată forme foarte neobișnuite. Florile micului elefant (*P. groenlandica*), de ex., amintesc de capul, trompa și urechile unui elefant. Păduchernițele trăiesc în regim semiparazitic, la rădăcinile altor plante.

păduchernița sau darie
(*Pedicularis lanceolata*)

KITTY KOHOUT DIN ROOT RESOURCES–EB INC.

păduche-sugător

Denumire comună pentru cele peste 400 de specii (subordinul *Anoplura*, ordinul *Phthiraptera*) de insecte ectoparazite mici, fără aripi și plate, răspândite în întreaga lume. Au un aparat bucal specializat pentru înțepat și supt, cu ajutorul căruia își extrag hrana din sângele și fluidele tisulare ale mamiferelor. Nimfele ajung la maturitate după mai multe năpârliri. Au specificitate față de gazdă: *Pediculus* infestează omul (*vezi* păduche uman), în timp ce alți reprezentanți ai speciei (*Haematopinus* și *Linognathus*) atacă animalele domestice, precum porcii, vitele, caii și câinii.

păduche-țestos

Denumire comună pentru membrii mai multor familii de insecte care se hrănesc cu seva plantelor (ordinul *Homoptera*) și al căror corp este acoperit de o carapace ceroasă. Ouăle sunt protejate de corpul femelei ori de solzi, sau de o masă filamentoasă ceroasă. Păduchii-țestoși pot ataca oricare parte a unei plante, însă fiecare specie are propria gazdă. Multe specii sunt dăunători importanți, altele au valoare comercială. Insecta-de-lac se folosește la fabricarea unei vopsele roșii și a

ROBERT C. HERMES–COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON / PHOTO RESEARCHERS

păduche-țestos
(*Lcerya purchasi*, mărită)

șelacului. Carminul sau roșul de coșenilă, un colorant roșu, este obținut din corpurile uscate și pulverizate ale femelelor din specia *Dactylopius coccus*.

păduche-țestos-de-San-Jose

Specie (*Aspidiotus perniciosus*) de insectă, descoperită în America de Nord, la San Jose, California, în 1880, dar originară, probabil, din China. O secreție ceroasă, cenușie (crusta) acoperă femelele galbene, care au cca 1,5 mm diametru. Crusta este plasată în centru și este înconjurată de un inel galben. Femelele produc câteva generații de pui vii în fiecare an. Pot acoperi crengile unui copac, distrugându-l cu totul.

păduche uman

Denumire comună pentru cele trei tipuri de păduche-sugător, capabil să infesteze oameni. Păduchele-de-corp (mai ales *Pediculus humanus humanus*) și păduchele-de-cap (*P. h. capitis*) se răspândesc de la o persoană la alta și prin intermediul hainelor, așternuturilor, periilor și al altor obiecte personale. Păduchii-de-corp sunt purtători ai organismelor care produc febra recurentă, febra tifoidă și tifosul. Păduchii-de-cap pot cauza impetigo. Ambele subspecii se înmulțesc în condiții de supraaglomerare, mai ales în rândul copiilor. Păduchele-crab sau cel pubian (*Phthirus pubis*) infestează mai ales zona pubiană și ocazional alte regiuni cu păr. Prima pereche de picioare este mai mică decât celelalte două perechi, dându-i aspectul unui crab. Aceștia sunt transmiși mai ales prin contact sexual. Păduchii pot fi eliminați rapid prin intermediul șampoanelor, săpunurilor și loțiunilor care conțin hexaclorbenzen și prin spălarea temeinică a așternuturilor și a hainelor.

pădure

Ecosistem complex unde forma dominantă de viață sunt arborii. Pădurile pot apărea în orice loc în care temperatura trece de 10°C în lunile cele mai calde, iar precipitațiile anuale depășesc 200 mm. Acestea se pot dezvolta în diverse condiții ce se înscriu în limitele precizate, iar tipurile de sol, de plante și de animale variază în funcție de extremele mediului înconjurător. În regiunile subpolare reci, de la latitudini mari, pădurile boreale (*vezi* taiga) sunt dominate de conifere rezistente. În climatele mai temperate, de la latitudini mari, predomină pădurile mixte, alcătuite din conifere și arbori foioși. Pădurile de foioase apar și în climatele aflate la latitudini mijlocii. În climatele umede, ecuatoriale, sunt pădurile tropicale. În aceste regiuni, precipitațiile abundente întrețin arbori veșnic verzi, cu frunze late, spre deosebire de frunzele în formă de ace ale arborilor veșnic verzi (conifere) din zonele mai reci. Pădurile reprezintă unele dintre cele mai complexe ecosisteme din lume, cu stratificare verticală. Pădurile de conifere au cea mai simplă structură: un nivel al copacilor, unul al arbuștilor, ce este fragmentar sau uneori absent, și nivelul solului, acoperit cu licheni, mușchi și ferigi. Pădurile de foioase sunt mai complexe (coroana copacilor cuprinde două niveluri, superior și inferior), iar în cazul pădurilor tropicale se disting cel puțin trei niveluri. Animalele care trăiesc în păduri au auzul bine dezvoltat, iar multe sunt adaptate la deplasarea pe verticală. Deoarece se găsește puțină hrană, cu excepția plantelor, multe animale care trăiesc pe sol folosesc pădurea doar ca adăpost. Pădurea constituie cel mai eficient ecosistem din natură, cu o rată ridicată a fotosintezei, ce influențează atât sistemul plantelor, cât și pe cel al animalelor, între care se creează relații organice complexe.

pădure boreală

Vezi taiga

pădure tropicală

Pădure luxuriantă, în general compusă din arbori înalți, cu frunze mari, care se găsește în regiunile umede tropicale din jurul ecuatorului, mai ales în America de Sud și Centrală, în Africa de V și Centrală, în Indonezia, în Asia de SE și în Australia tropicală, unde clima este relativ umedă, fără variații sezoniere importante. În ciuda conștientizării tot mai mari a importanței acestora la sfârșitul sec. XX, pădurile tropicale continuă să fie defrișate. În funcție de cantitatea de ploaie anuală, arborii pot fi veșnic verzi sau cu frunze căzătoare; cei din prima categorie au nevoie de mai multă apă. Temperaturile rămân ridicate, de obicei de cca 30°C în timpul zilei și 20°C în timpul nopții. Tipurile de sol pe care se dezvoltă aceste păduri variază în funcție de zonă și climă, dar, în general, solul pădurilor tropicale nu este fertil, deoarece este permanent umed, determinând descompunerea rapidă a materiilor organice de către bacterii, care sunt absorbite de rădăcinile arborilor și de ciuperci. Pădurile tropicale au mai multe niveluri. Nivelul cel mai înalt, continuu, numit coronament, în zona de vârf a acestora, se află la înălțimi

de 30–50 m. Majoritatea animalelor trăiesc în frunziș și pe crengi. Sub acest nivel urmează unul dens, format din arbori scunzi, liane și epifite. Spațiul aflat imediat deasupra solului poate fi ocupat de ramurile arborilor, crenguțe și frunziș, dar, contrar crezului popular, solul pădurii tropicale nu este un hățiș impenetrabil, fiind în cea mai mare parte golaș, cu excepția unui orizont subțire de humus și de frunze căzute, numite litieră. Animalele care trăiesc în acest mediu (de ex. gorile, elefanți, jaguari și urși) sunt adaptate la mers și cățărare pe distanțe mici. Animalele săpătoare, cum ar fi tatuul și cecilienii, sunt subterane, trăiesc în sol, la fel ca microorganismele care ajută la descompunerea și reciclarea resturilor organice acumulate de la alte plante și animale din celelalte niveluri. Clima stratului de la nivelul solului este neobișnuit de stabilă, deoarece stratul superior al coronamentului și ramurile de mai jos filtrează lumina soarelui, combat radiația și reduc viteza vântului, păstrând temperatura relativ constantă.

Pădurea Neagră
în germană **Schwarzwald**

Regiune montană, în Baden–Württemberg, în SV Germaniei. Se extinde pe o suprafață destul de îngustă și lungă de cca 160 km, de-a lungul malului estic al fluviului Rin, de la Neckar până la granița cu Elveția. Cel mai înalt vârf este Feldberg, cu o înălțime de 1 495 m. Numele provine de la zona întunecată din inima pădurii, dens populată cu brazi și pini. De aici izvorăsc râul Neckar și fluviul Dunărea. Loc de desfășurare a multora dintre subiectele poveștilor fraților Grimm, este renumită pentru frumusețea satelor și dealurilor sale. În această zonă se practică pe scară largă multe sporturi de iarnă. Regiunea este recunoscută atât pentru izvoarele sale minerale, cât și pentru stațiunile sale, printre care se numără și Baden-Baden.

păgân

În mod tradițional, persoană care practică politeismul clasic. Primii creștini foloseau acest termen pentru a-i desemna pe cei care nu erau creștini și care se închinau mai multor divinități. Misionarii creștini au încercat să elimine practicile păgâne prin construirea de biserici pe locul fostelor altare sau prin asocierea sărbătorilor creștine cu riturile păgâne (de ex. asocierea sărbătorii Crăciunului cu celebrarea solstițiului de iarnă). Termenul păgân se folosea și pentru filozofii care nu erau adepți ai creștinismului, iar în sec. XX pentru a face referire la membrii noii mișcări religioase. *Vezi* neopăgânism.

păianjen

Denumire comună pentru cele cca 38 000 de specii de arahnide prădătoare, din ordinul *Araneida*, predominant terestre, răspândite în întreaga lume cu excepția Antarcticii. Păianjenii au corpul format din două părți principale, opt picioare, două chelicere veninoase de forma unor clești și trei perechi de filiere. În funcție de specie, au lungimi între 0,5 și 9 mm. Veninul unor specii este periculos pentru om (de ex. păianjen-pustnic-cafeniu). Majoritatea speciilor își prind prada (insecte) într-o plasă de mătase, țesută cu un fir eliminat prin filiere. Păianjenii își modifică foarte puțin caracteristicile de-a lungul vieții, cu excepția dimensiunii. Speciile sunt clasificate în funcție de numărul și modul de aranjare a ochilor și de tipul pânzei țesute. *Vezi și* văduva-neagră, tarantulă, păianjen-lup.

păianjen-lup

Nume care inițial se referea la o specie de păianjeni (*Lycosa tarentula*) din S Europei, dar care acum se referă la peste 175 de specii de păianjeni (familia *Lycosidae*) descoperite în America de Nord, Europa și la N de Cercul Polar Arctic. Corpul celei mai mari specii, *L. tarentula*, măsoară 2,5 cm lungime. Majoritatea speciilor au corp lung, mare, acoperit cu peri de culoare brună, picioare lungi, solide și fălci puternice, proeminente. Păianjenii-lup urmăresc prada, apoi se năpustesc asupra ei. Vânează în special noaptea. Majoritatea speciilor își construiesc în pământ un cuib tubular, căptușit cu mătase, pe care îl sapă cu membrele anterioare. Puține specii își țes pânză. Mușcătura de *L. tarentula* nu are efect nociv asupra omului.

păianjen-pustnic-cafeniu

Specie veninoasă (*Loxosceles reclusa*) de păianjen-cafeniu, întâlnită cel mai des în regiunile de V și S ale SUA. Este de culoare deschisă, având pe spate un desen în formă de vioară, închis la culoare, din această cauză fiind numit uneori păianjenul-cu-vioară. Are o lungime de cca 7 mm și o distanță între picioare de cca 2,5 cm. Acest păianjen și-a extins arealul în părțile nordice ale SUA și poate fi găsit adesea sub pietre sau în colțurile întunecate din interiorul clădirilor. Veninul păianjenului-pustnic-cafeniu

distruge pereții vaselor de sânge din apropierea mușcăturii, provoacând un ulcer al tegumentului, care se vindecă încet. Mușcăturile sunt uneori fatale.

păianjen-roșu

Denumire comună pentru oricare acarian care se hrănește cu plante, din familia *Tetranychidae*, dăunători răspândiți ai plantelor de grădină sau ai celor de cultură. Păianjenii-roșii adulți sunt foarte mici, lungi cam de 0,5 mm și de obicei roșii. Ei țes o pânză mătăsoasă pe plantele infestate și pot provoca defolierea completă a acestora. Sunt greu de combătut din cauza rezistenței crescute la pesticide. Una dintre modalitățile de combatere este folosirea altor specii de arahnide prădătoare.

păiuș

Denumire comună pentru cele cca 100 de specii de ierburi graminee din genul *Festuca* (familia *Gramineae*), originar din regiunile temperate și reci ale emisferei nordice. Câteva specii sunt importante, deoarece alcătuiesc pășuni, fiind folosite ca nutreț, iar unele se utilizează, pe lângă alte plante, la amenajarea peluzelor. O varietate, păiușul-albastru (*F. ovina glauca*), are frunze netede, argintii și se cultivă în bordurile ornamentale.

pălămidă

Pește răpitor foarte rapid, de banc (genul *Sarda*), din familia scrumbiei-albastre (*Scombridae*). Pălămida, care poate fi întâlnită pe întreg cuprinsul globului, are spate dungat cu negru, abdomen de culoare argintie și atinge o lungime de 75 cm. La fel ca și tonul, corpul are o formă hidrodinamică, pedunculul caudal este îngust și înotătoarea codală puternic excavată. În spatele înotătoarelor dorsală și anală există un rând de înotătoare mici. Pălămida are atât valoare comercială, cât și sportivă. Cele mai cunoscute trei specii se găsesc în zona Atlanticului și în cea mediteraneeană, în zona Indo-Pacificului și în cea a Pacificului.

pălărie

Acoperământ pentru cap, folosit pentru a ține cald, pentru a satisface rigorile modei, în scopuri religioase sau în cadrul unor ceremonii în care simbolizează adesea rangul celui care îl poartă. În țările occidentale, în Evul Mediu, bărbații purtau pălării în formă de tichie sau glugă, iar femeile purtau mai ales văluri, glugi sau broboade. Jobenul de mătase a apărut la Florența, pe la 1760. Melonul a apărut în 1850. Șapca cu cozoroc a fost vreme de decenii semnul distinctiv al tinerilor și muncitorilor. Pălăriile femeilor au cunoscut perioade de extravaganță deosebită, ultima fiind înainte de Primul Război Mondial. Din 1960, purtarea pălăriilor atât de bărbați, cât și de femei a devenit un obicei mai puțin popular în țările occidentale. Avându-și originea în sec. XV, sombreroul cu boruri largi este încă purtat în Mexic și în alte zone ale Americii Latine. În Orient, acoperământul tradițional este turbanul colorat; în țările din E și S Mării Mediterane, bărbații poartă fes; în Asia, chinezii au inventat pălăria simplă a muncitorilor, *culi*, iar japonezii au sofisticata *kammuri*, în formă de șapcă de mătase neagră ornată cu un bor întors și un ciucure în formă de crizantemă. În India se întâlnesc șapca Gandhi, fesul și turbanul. În regiunile aflate în trecut sub dominația Imperiului Otoman (inclusiv în Balcani și în N Africii), fesul a rămas popular până în sec. XX. În Orientul Îndepărtat, din Iran până în Asia de Sud (și în unele părți ale coastelor Arabiei), bărbații au purtat diferite tipuri de turban. În interiorul Arabiei, în Levant și în zone din Siria și Irak, un văl *(kaffyah)* fixat cu un șnur din păr de cămilă este încă purtat chiar și de bărbații care sunt îmbrăcați după moda occidentală. În Israel, mai ales evreii practicanți poartă o pălărie numită *yarmulke*.

pălărie-de-chinez

Denumire comună pentru variatele specii de melci care au cochilie aplatizată. Majoritatea speciilor marine (subclasa *Prosobranchia*) aderă la stâncile din apropierea țărmului. O specie întâlnită în SUA este *Acmaea testudinalis* din apele reci ale Atlanticului. Fisurelidele au o fantă în vârful cochiliei. Unii melci pălărie-de-chinez (subclasa *Pulmonata*) trăiesc în apă sărată și dulce. *Vezi și* moluscă.

Pământ *sau* Terra

A treia planetă de la Soare și a cincea din sistemul solar ca mărime și masă. Unica sa caracteristică într-adevăr extraordinară este faptul că mediile sale de la suprafață sunt singurele locuri din univers despre care se știe că găzduiesc viață. Numele Pământului în engleză *(Earth)*, limba internațională a astronomiei, derivă din cuvintele pentru uscat și pământ din engleza veche și germană și este singurul caz în care numele unei planete din sistemul solar nu provine din mitologia greco-romană.

După revoluția copernicană din sec. XVI, când astronomul polonez Nicolaus Copernic propunea un model al universului în centrul căruia se afla Soarele (*vezi* sistemul heliocentric), gânditorii progresiști au privit Pământul ca pe o planetă similară celorlalte din sistemul solar. Nenumăratele călătorii pe ocean au adus dovezi concrete ale faptului că Pământul este rotund, tot așa cum utilizarea de către Galileo a noii sale invenții (telescopul) la începutul sec. XVII a demonstrat că și alte planete sunt sferice. Dar abia după intrarea în era spațială, când fotografiile făcute de pe sondele și navele spațiale aflate pe orbita planetei au redat pentru prima dată curbura puternică a orizontului Pământului, s-a confirmat prin observație directă că Pământul este o planetă aproximativ sferică, nu o întindere plană. Prima dată când oamenii au văzut Pământul ca un glob complet suspendat în întunericul de cerneală al spațiului a fost în decembrie 1968, când naveta *Apollo 8* a transportat astronauți în jurul Lunii. Sondele spațiale robotizate, aflate în drum spre destinații de dincolo de Pământ, precum *Galileo* și naveta *Near Earth Asteroid Rendezvous* (NEAR) din anii 1990, au aruncat și ele o privire în urmă prin intermediul camerelor fotografice, oferind imagini unice ale planetei.

Privit de pe o altă planetă din sistemul solar, Pământul ar părea luminos și de culoare albăstruie. Cel mai ușor de observat printr-un telescop mare ar fi fenomenele atmosferei sale, în special structurile turbionare de nori albi formate în furtunile tropicale și cele de la latitudini medii, înconjurând planeta cu un fel de centuri dispuse latitudinal. Regiunile polare ar părea și ele strălucitor de albe, din cauza norilor de deasupra și gheții și zăpezii de la sol. Sub siluetele mișcătoare ale norilor ar apărea oceanele, în nuanțe de albastru-negru mult mai închise, întrerupte de petice ocazionale de pământ deșertic roșcat. Relieful verde care găzduiește cea mai mare parte a vieții umane nu ar fi vizibil cu ușurință din spațiu. Aceste regiuni reprezintă doar o fracțiune modestă din uscat, care constituie el însuși mai puțin de o treime din suprafața Pământului, și sunt adesea ascunse de nori. Pe parcursul schimbării anotimpurilor s-ar observa și unele schimbări în modelele desenate de furtuni și în centurile de nori ale Pământului. Ar fi vizibile și avansul, respectiv retragerea calotei de zăpadă pe durata iernii, pe suprafețele de uscat din emisfera nordică.

Savanții au recurs la arsenalul complet al tehnologiei moderne pentru a studia Pământul în moduri care încă nu sunt posibile pentru alte planete; de aceea, sunt cunoscute mult mai multe lucruri despre structura și compoziția sa. Aceste cunoștințe amănunțite oferă, la rândul lor, o înțelegere mai profundă a mecanismelor prin care se răcesc planetele în general, despre cum sunt generate câmpurile lor magnetice și despre cum, prin separarea elementelor mai ușoare de cele mai grele în cursul proceselor de dezvoltare a structurilor interne ale planetelor, se eliberează energie suplimentară pentru procesele geologice, modificându-se structura scoarței.

Suprafața Pământului este subîmpărțită, în mod obișnuit, în șapte mase continentale: Africa, Antarctica, Asia, Australia, Europa, America de Nord și America de Sud. Aceste continente sunt înconjurate de patru întinderi de apă principale: oceanele Arctic, Atlantic, Indian și Pacific. Dar este, de asemenea, convenabil să concepem părțile separate ale Pământului ca niște straturi concentrice, aproximativ sferice. Dinspre interior spre exterior, acestea sunt nucleul, mantaua, scoarța (inclusiv litosfera), hidrosfera (în special oceanele, care umplu regiunile joase ale scoarței), atmosfera (împărțită, la rândul său, în zone sferice cum sunt troposfera, unde se produc fenomenele meteorologice, și stratosfera, care cuprinde stratul de ozon ce protejează Pământul și organismele de pe suprafața sa în fața razelor ultraviolet ale Soarelui) și magnetosfera (o zonă enormă din spațiu în care câmpul magnetic al Pământului domină comportamentul particulelor încărcate electric ce provin de la Soare).

Cunoștințele despre aceste diviziuni sunt rezumate în această perspectivă astronomică de ansamblu. Descrierea vine în completarea altor discuții asupra științelor Pământului și științelor vieții. Forma și dimensiunile Pământului sunt discutate în articolul geodezie. Despre câmpul său magnetic se vorbește în articolul câmpul geomagnetic. Primele etape din evoluția Pământului solid, a atmosferei și oceanelor sale sunt prezentate în istoria geologică a Pământului. Dezvoltarea geologică și biologică a Pământului, inclusiv relieful și formele de viață de la suprafață și procesele prin care au fost create și modificate acestea, sunt abordate în geocronologie, uscatul continental și tectonica plăcilor. Fenomenele atmosferei și ale exteriorului

său rarefiat și ionizat sunt discutate în atmosferă, iar circuitul apei în natură și principalele elemente hidrologice sunt descrise în hidrosferă, oceane și fluvii. Pământul solid ca domeniu de studiu este abordat de științele geologice, metodele și instrumentele utilizate pentru a explora suprafața și interiorul Pământului sunt discutate în explorarea Pământului, iar istoria studiului asupra Pământului din antichitate până în epoca modernă este relatată în științele Pământului. Ecosistemul global al organismelor vii și al straturilor care le asigură supraviețuirea sunt descrise în biosferă.

Date elementare despre planetă

Distanța medie de la Pământ la Soare este de cca 149 600 000 km. Planeta orbitează Soarele pe o traiectorie care seamănă acum mai mult cu un cerc (mai puțin excentrică) decât orbitele celorlalte planete, cu excepția a două dintre ele, Venus și Neptun. Pământul încheie o mișcare de revoluție (sau o rotație completă pe orbita Soarelui) în cca 365,25 de zile. Direcția mișcării de revoluție – în sens invers acelor de ceasornic dacă este privită dinspre nord – urmează același sens sau direcție ca și rotația Soarelui; rotația Pământului (sau rotația în jurul axei sale) are și ea același sens, numit direct sau prograd. Perioada de rotație, sau durata unei zile siderale – 23 de ore, 56 de minute și 4 secunde – este similară cu cea a planetei Marte. Jupiter și majoritatea asteroizilor au zile de peste două ori mai scurte, în timp ce planetele Mercur și Venus au zile aproape comparabile cu perioadele de orbitare. Abaterea de 23,5° sau înclinarea axei Pământului față de planul său de orbitare, specifică și ea, determină o încălzire mai accentuată și mai multe ore de lumină într-o emisferă față de cealaltă pe durata unui an și este astfel responsabilă de schimbarea ciclică a anotimpurilor.

Cu o rază ecuatorială de 6 378 km, Pământul este cea mai mare dintre cele patru planete interioare, telurice (solide), dar este considerabil mai mic decât uriașii de gaz din partea exterioară a sistemului solar. Pământul are un singur satelit natural, Luna, care gravitează în jurul planetei la o distanță medie de cca 384 400 km. Luna este unul dintre sateliții naturali mai mari din sistemul solar; doar planetele-gigant au sateliți de dimensiuni comparabile sau mai mari. Unii astronomi planetari consideră sistemul Pământ–Lună ca pe o planetă dublă, fiind oarecum asemănător în această privință cu planeta pitică Pluto și cel mai mare satelit al său, Charon.

Câmpul gravitațional al Pământului se manifestă ca forța de atracție ce acționează asupra unui corp liber în repaus determinând accelerarea acestuia în direcția generală a centrului planetei. Abaterile de la forma sferică și efectul mișcării de rotație a Pământului fac ca gravitația să varieze la suprafața planetei în funcție de latitudine. Accelerația gravitațională medie la nivelul mării este de cca 980 cm/sec².

Gravitația Pământului menține Luna pe orbita sa și produce valuri pe suprafața solidă a Lunii. Astfel de deformări se manifestă prin mici umflături pe suprafața lunară, detectabile doar cu instrumente sensibile. La rândul său, masa Lunii – relativ mare pentru un satelit natural – exercită o forță gravitațională care produce mareele de pe Pământ. Soarele, mult mai îndepărtat, dar și considerabil mai masiv, determină și el maree pe Pământ. Mareele se manifestă cel mai vizibil prin creșterile și descreșterile nivelului oceanelor. Au loc de două ori pe zi, dar deformări mareice au loc și în masa solidă a Pământului și în atmosfera sa. Mișcarea apei în bazinele oceanice, determinată de maree (și, într-o mai mică măsură, deformarea mareică a scoarței Pământului), produce energie cinetică disipată pe orbită sub formă de căldură, ceea ce determină o încetinire a mișcării de rotație a Pământului și îndepărtarea printr-o mișcare în spirală a orbitei Lunii. În prezent, această încetinire extinde durata unei zile cu câteva miimi de secundă la fiecare secol, dar rata decelerării variază în timp pe măsură ce modificările ce țin de tectonica plăcilor și de nivelul mării alterează zonele acoperite de golfuri continentale și mări puțin adânci.

Păturile de gaze volatile și lichide aflate deasupra și aproape de suprafața Pământului sunt, împreună cu energia solară, de o importanță primordială pentru susținerea vieții pe Pământ. Acestea sunt distribuite și reciclate prin atmosfera și hidrosfera planetei.

Atmosfera

Pământul este înconjurat de o atmosferă relativ subțire (numită, în mod comun, aer), ce constă dintr-un amestec de gaze, în special azot molecular (78%) și oxigen molecular (21%). Există în cantități mult mai mici și gaze precum argon (aproape 1%), vapori de apă (în medie 1%, dar variind foarte mult în funcție de timp și locație),

dioxid de carbon (0,037% [370 de părți la milion] și crescând în prezent), metan (0,00015% [1,5 părți la milion]) și altele, alături de minuscule particule solide și lichide în suspensie.

Pentru că Pământul are un câmp gravitațional slab (prin virtutea mărimii sale) și temperaturi atmosferice calde (datorită apropierii de Soare), în comparație cu planetele gigantice este lipsit de cele mai comune gaze pe care acestea le au: hidrogen și heliu. În timp ce Soarele și Jupiter sunt compuse în cea mai mare parte din aceste elemente, ele nu au putut fi reținute mult timp pe Pământul proaspăt format și s-au evaporat rapid în spațiul interplanetar. Conținutul ridicat de oxigen din atmosfera Pământului este ieșit din comun. Oxigenul este un gaz puternic reactiv care, în condițiile prezente pe majoritatea planetelor, s-ar combina cu alte substanțe chimice din atmosferă, din suprafață și din scoarță. El este produs în permanență prin procese biologice; fără viață, practic nu ar exista nici oxigen liber. Cele 1,5 părți la milion de metan din atmosferă sunt departe de a fi în echilibru chimic cu atmosfera și cu scoarța: și acesta este de origine biologică, activitățile umane contribuind în mai mare măsură la producerea sa decât orice altceva.

Gazele din atmosferă se întind de la suprafața Pământului până la înălțimi de mii de kilometri, ajungând în cele din urmă să se amestece cu vântul solar - un flux de particule încărcate electric care se revarsă spre exterior din zonele superficiale ale Soarelui. Compoziția atmosferei este mai mult sau mai puțin constantă pe înălțime până la o altitudine de cca 100 km, excepțiile importante ținând de vaporii de apă și de ozon.

Atmosfera este, de regulă, descrisă ca fiind formată din straturi sau părți distincte. Cea mai mare parte a acesteia este concentrată în troposferă, care se întinde de la suprafață până la o altitudine de cca 10–15 km, în funcție de latitudine și anotimp. Comportamentul gazelor din acest strat este controlat de convecție. Acest proces se bazează pe mișcările turbionare, de răsucire, datorate forței ascensionale a aerului aflat aproape de suprafață, care este încălzit de Soare. Prin convecție se păstrează un gradient de temperatură vertical descrescător - adică o scădere a temperaturii pe altitudine - de cca 6°C pe km prin troposferă. În partea superioară a troposferei, care se numește tropopauză,

Pământul fotografiat de sonda spațială *Galileo* în decembrie 1990 în timp ce orbita planeta. În februarie, *Galileo* „scanase" planeta Venus și apoi, în decembrie 1992, a trecut din nou pe lângă Pământ înainte de a se îndrepta spre o „întâlnire" cu planeta Jupiter în decembrie 1995.

NASA/JPL

temperaturile scad până la cca –80°C. Troposfera este stratul care cuprinde aproape întreaga cantitate de vapori de apă și tot aici au loc cele mai multe fenomene meteorologice.

Stratosfera, uscată și rarefiată, se află deasupra troposferei și se întinde până la o altitudine de cca 50 km. Mișcările de convecție sunt slabe sau lipsesc din stratosferă; în schimb, circulația tinde să fie pe orizontală. În acest strat temperatura crește odată cu altitudinea.

În părțile superioare ale stratosferei, absorbția de raze ultraviolet de la Soare descompune oxigenul molecular (O_2); prin recombinarea atomilor singuri de oxigen cu molecule de O_2 se obține ozonul (O_3), care formează stratul protector de ozon.

Deasupra stratopauzei, care este relativ caldă, se află mezosfera, și mai rarefiată, în care temperaturile scad din nou odată cu altitudinea până la 80–90 km deasupra suprafeței, unde este delimitată mezopauza. Temperaturile minime atinse aici variază foarte mult în funcție de anotimp. Apoi temperaturile cresc odată cu înălțimea pe parcursul stratului superior numit termosferă. Tot dincolo de înălțimea de 80–90 km crește și proporția de particule încărcate electric (sau ionizate), iar din acest punct în sus începe ionosfera. În această parte se creează aurore vizibile, spectaculoase, în special deasupra zonelor

aproximativ circulare din jurul polilor, prin interacţiunea dintre atomii de azot şi cei de oxigen din atmosferă, cu fluxuri bruşte de particule energetice provenind de la Soare.

Circulaţia atmosferică generală a Pământului este acţionată de energia solară, care este mai puternică la latitudini ecuatoriale. Deplasarea acestui val de căldură spre poli este puternic influenţată de rotaţia rapidă a Pământului şi de forţa Coriolis asociată, la latitudini tot mai îndepărtate de ecuator (ceea ce adaugă o componentă est-vest direcţiei vânturilor), producând mai multe compartimente de aer circulant în fiecare emisferă. Instabilităţile (perturbări în fluxul atmosferic ce se accentuează în timp) determină zonele caracteristice de presiune ridicată şi furtunile de presiune scăzută din regiunile aflate la latitudini medii, precum şi fluxurile rapide de aer, îndreptate spre est, din partea superioară a troposferei, care dirijează traiectoriile furtunilor. Oceanele reprezintă rezervoare masive de căldură, cu un rol important în reglarea variaţilor globale de temperatură de pe Pământ, dar temperaturile şi curenţii lor, care se schimbă lent, influenţează condiţiile meteorologice şi climatul, aşa cum se întâmplă cu fenomenul meteorologic El Niño/Oscilaţia meteorologică sudică.

Atmosfera Pământului nu este o caracteristică statică a mediului. Compoziţia sa a evoluat pe parcursul erelor geologice în concordanţă cu viaţa şi, în prezent, se schimbă şi mai rapid din cauza activităţilor umane. Undeva pe la mijlocul istoriei de până acum a Pământului, a crescut semnificativ concentraţia de oxigen liber din atmosferă, prin fotosinteza realizată de cianobacterii şi saturarea elementelor naturale absorbante de oxigen de la suprafaţa Pământului (de ex., mineralele relativ sărace în oxigen şi gazele bogate în hidrogen emanate de vulcani). Prin acumularea de oxigen a devenit posibilă dezvoltarea unor celule complexe, care consumă oxigen în procesele metabolice şi care stau la baza tuturor plantelor şi animalelor.

Climatul Pământului variază pe parcursul anotimpurilor în orice punct al planetei, dar există şi variaţii pe termen mai lung în climatul global. Erupţiile vulcanice, precum erupţia din 1991 a muntelui Pinatubo din Filipine, poate arunca în stratosferă cantităţi foarte mari de particule de praf care rămân în suspensie ani la rândul, accentuând opacitatea atmosferică şi determinând o răcire considerabilă în întreaga lume. Mult mai rare, impacturile uriaşe cu asteroizi şi comete pot avea efecte chiar mai profunde, inclusiv reducerea severă a cantităţii de raze solare, ce poate dura luni sau ani de zile, precum impactul pe care numeroşi cercetători îl consideră responsabil de extincţia în masă a speciilor vii la sfârşitul erei cretacice, cu 65 m.a.u. Variaţiile climatice dominante conservate în analele geologice recente sunt erele glaciare, legate de variaţii ale înclinării axei Pământului şi ale geometriei orbitei sale în jurul Soarelui.

Procesele fizice ale fuziunii hidrogenului i-au dus pe astronomi la concluzia că Soarele era cu 30% mai puţin luminos în istoria timpurie a Pământului decât în prezent. Drept urmare, dacă toate celelalte condiţii rămâneau neschimbate, oceanele ar fi trebuit să fie îngheţate. Observaţiile făcute asupra planetelor vecine Pământului, Marte şi Venus, precum şi estimările privind carbonul prins în scoarţa Pământului în acest moment sugerează că exista mult mai mult dioxid de carbon în atmosfera Pământului la începutul istoriei sale. Acest lucru ar fi accentuat încălzirea suprafeţei din cauza efectului de seră, ceea ce ar fi permis oceanelor să rămână lichide.

La ora actuală există de 100 000 de ori mai mult dioxid de carbon în rocile carbonatice din scoarţa Pământului decât în atmosferă, în contrast puternic cu Venus, a cărei atmosferă a evoluat într-o direcţie diferită. Pe Pământ formarea de cochilii carbonatice de către vietăţile marine reprezintă principalul mecanism de transformare a dioxidului de carbon în carbonaţi; aceştia pot fi formaţi şi prin procese abiotice, care implică apă în stare lichidă, dar care sunt mai lente. Dar pe Venus viaţa nu a avut niciodată ocazia să apară şi să genereze carbonaţi. Datorită poziţiei planetei în sistemul solar, în primele etape ale istoriei sale, Venus primea cu 10–20% mai multă lumină solară decât primeşte Pământul chiar şi în prezent, în ciuda faptului că Soarele era mai tânăr şi mai plăpând la acea vreme. Majoritatea savanţilor planetari consideră că temperatura crescută de la suprafaţă, determinată de Soare, a împiedicat apa să se condenseze în formă lichidă. În schimb, a rămas în atmosferă sub formă de vapori, care, ca şi dioxidul de carbon, reprezintă un eficient gaz cu efect de seră. Împreună, cele două gaze au determinat o creştere şi mai accentuată a temperaturilor la suprafaţă, astfel încât cantităţi mari de apă au ajuns în stratosferă,

de unde au fost disociate de radiațiile solare ultraviolet. Cum noile condiții făcuseră planeta prea fierbinte și prea aridă pentru a permite formarea abiotică a carbonaților, cea mai mare parte sau întreaga rezervă de carbon a planetei a rămas în atmosferă sub formă de dioxid de carbon. Modelele de perspectivă prevăd că și Pământul ar putea avea aceeași soartă peste un miliard de ani, când Soarele își va depăși intensitatea actuală cu 10–20%.

Între sfârșitul anilor 1950 și sfârșitul sec. XX, cantitatea de dioxid de carbon din atmosfera Pământului a crescut cu peste 15% din cauza arderilor de combustibili fosili (cărbune, petrol și gaze naturale) și a distrugerii pădurilor tropicale precum cea din bazinul fluviului Amazon. Modelele computerizate prevăd că o dublare netă a cantității de dioxid de carbon până la mijlocul sec. XXI ar putea determina o încălzire globală medie a planetei de 1,5–4,5°C, ceea ce ar afecta profund nivelul mării și agricultura. Deși această concluzie a fost criticată uneori în baza faptului că încălzirea constatată până acum nu s-a conformat ritmului proiectat, analizarea datelor privind temperaturile din oceane a arătat că o mare parte a încălzirii din sec. XX s-a produs efectiv în oceane și se va face simțită la un moment dat și în atmosferă.

O altă problemă actuală este impactul activităților umane asupra stratului de ozon din stratosferă. La mijlocul anilor 1980 s-a constatat că, prin reacții chimice complexe ce presupuneau mici cantități de clorofluorcarburi (CPF-uri) produse de oameni, se creau găuri temporare în stratul de ozon, în special deasupra Antarcticii în timpul primăverii polare. Și mai îngrijorătoare a fost descoperirea unei zone tot mai întinse de subțiere a stratului de ozon deasupra latitudinilor temperate foarte populate, deoarece s-a descoperit că radiațiile ultraviolet de undă scurtă pe care le absoarbe eficient stratul de ozon cauzează cancer de piele. Acordurile internaționale încheiate pentru a pune capăt producției celor mai dăunătoare CPF-uri care distrug stratul de ozon vor opri în cele din urmă și vor repara această subțiere a stratului, dar abia spre mijlocul sec. XXI, din cauza prezenței îndelungate a acestor substanțe chimice în stratosferă.

Hidrosfera

Hidrosfera Pământului este un strat de apă discontinuu la suprafață sau aproape de aceasta; include toate corpurile de apă lichide sau înghețate de la suprafață, apa freatică prinsă în sol și în roci și vaporii de apă din atmosferă. Unică în sistemul solar, hidrosfera este esențială pentru viață așa cum o înțelegem astăzi. Pământul are o suprafață de cca 509 600 000 kmp, acoperită de oceane cu apă sărată în proporție de 71%, cu un volum de cca 1,4 miliarde km^3 și o temperatură medie de cca 4°C, nu mult peste temperatura de îngheț a apei. Oceanele cuprind circa 97% din volumul de apă al planetei. Restul există sub formă de apă dulce, dintre care trei sferturi sunt înghețate la latitudini polare. Cea mai mare parte a apei dulci rămase este apă freatică prinsă în soluri și roci; mai puțin de 1% există în lacuri și râuri. Vaporii de apă din atmosferă sunt o cantitate neglijabilă, dar circulația apei evaporate din oceane peste suprafețele de uscat este o parte integrantă a ciclului hidrologic ce regenerează și susține viața.

Ciclul hidrologic presupune transferul apei din oceane, prin atmosferă, către continente și înapoi în oceane, la suprafața uscatului și în subsol. Acest ciclu include fenomene precum precipitațiile, evaporarea, transpirația, infiltrarea, scurgerea subterană și scurgeri de suprafață. Aceste procese se desfășoară în întreaga hidrosferă, care se întinde de la circa 15 km în atmosferă la cca 5 km în scoarță.

Cam o treime din energia solară care ajunge la suprafața Pământului se consumă pentru evaporarea apei din oceane. Umiditatea și vaporii care rezultă în atmosferă se condensează formând nori, ploaie, ninsoare și rouă. Umezeala reprezintă un factor esențial în determinarea fenomenelor meteorologice. Ea este forța motrice a furtunilor și este responsabilă de separarea sarcinilor electrice, ceea ce cauzează trăsnete și, prin ele, incendiile naturale de vegetație sălbatică atât de importante în unele ecosisteme. Umezeala udă uscatul, reface stratul acvifer, descompune chimic rocile, erodează relieful, întreține viața și umple râurile, care transportă substanțele chimice și sedimentele dizolvate înapoi în oceane.

Apa joacă un rol vital și în ciclul dioxidului de carbon (ca parte a ciclului mai complex al carbonului). Sub efectul apei și al dioxidului de carbon dizolvat, calciul este îndepărtat din rocile de pe continente și transportat în oceane, unde se combină pentru a forma carbonați de calciu (inclusiv

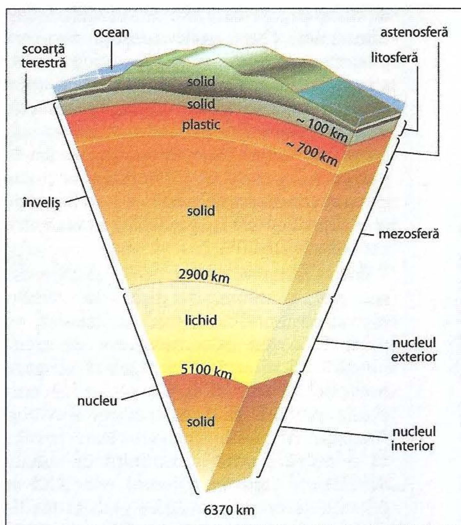
cochiliile vietăților marine). În final, carbonații se depun pe fundul mărilor și, prin litificare, se transformă în calcare. Prin procesul global al tectonicii plăcilor, unele dintre aceste roci carbonatice sunt târâte ulterior adânc în interiorul Pământului unde se topesc, determinând eliberarea de dioxid de carbon (prin vulcani, de exemplu) în atmosferă. Prelucrarea ciclică a apei, a dioxidului de carbon și a oxigenului prin procesele geologice și biologice ale Pământului a fost esențială pentru a menține de-a lungul timpului caracterul locuibil al planetei și pentru conturarea reliefului continental prin eroziune și alterare, ceea ce constituie o deosebire izbitoare față de lipsa acestor procese pe Venus. (Dovezi ale unor episoade din trecut de eroziune produsă de apă lichidă – și eventual cantități mici din astfel de eroziuni în prezent – au fost descoperite pe Marte.)

Scoarța exterioară

Stratul exterior, rigid și pietros al Pământului se numește scoarță. Este compus din roci cu densitate redusă, care se topesc ușor. Scoarța continentală este alcătuită predominant din roci granitice, în timp ce în compoziția scoarței oceanice intră, în principal, bazalt și gabrou. Analizele undelor seismice generate de cutremure din interiorul Pământului arată că scoarța are o grosime de cca 50 km sub continente, dar de numai 5–10 km sub fundul oceanelor.

La baza scoarței, o schimbare radicală în comportamentul undelor seismice marchează suprafața de contact cu mantaua. Aceasta din urmă este alcătuită din roci mai dense, pe care plutesc rocile din scoarță. La scară geologică, mantaua se comportă ca un fluid foarte gros și răspunde la presiune prin revărsare. Împreună, partea superioară a mantalei și scoarța acționează mecanic ca un singur strat rigid, numit litosferă.

Carcasa litosferică externă a Pământului nu este o singură bucată neîntreruptă, ci este spartă ca o coajă de ou ușor crăpată și împărțită în cca o duzină de blocuri majore separate sau plăci. Există două tipuri de plăci: oceanice și continentale. Un exemplu de placă oceanică îl reprezintă Placa Pacifică, întinsă de la Dorsala Est-Pacifică la fosele marine adânci mărginind partea vestică a bazinului Pacificului. Printre exemplele de placă continentală se numără Placa Nord-Americană, care cuprinde America de Nord, precum și scoarța oceanică dintre acest continent și o parte a Dorsalei

Interiorul Pământului poate fi analizat pe două niveluri distincte. În termeni chimici, el constă din trei straturi de bază (stânga): crusta (scoarța); alcătuită din roci bazaltice și granitice; mantaua, alcătuită din roci plastice, predominând silicații și oxizii, și nucleul, alcătuit din elemente mai grele, în principal nichel și fier. Analizat la nivelul proprietăților fizice, el cuprinde cinci straturi principale (dreapta): litosfera este zona cea mai exterioară a Pământului, fiind un strat rigid ce înconjoară mantaua, deformările la nivelul ei producându-se prin rupturi; astenosfera este un strat subțire, în stare vâscoasă, deformările la nivelul acesteia fiind plastice; mezosfera este un strat rigid care se întinde în jos spre nucleu; stratul nucleului extern se află într-o stare de agregare fluidă, e constituit dintr-o topitură de fier și nichel care probabil conține urme de sulf și oxigen. Sub acțiunea de rotație a Pământului, această topitură metalică, bun conducător electric, ar fi răspunzătoare de magnetismul terestru. Stratul nucleului intern este constituit dintr-un amestec solid de nichel și fier.

Medio-Atlantice. Aceasta din urmă este un uriaș lanț muntos submarin care se întinde de-a lungul axului bazinului Atlanticului, trecând pe la jumătatea distanței dintre Africa și America de Nord și de Sud.

Plăcile litosferice au cca 60 km grosime sub oceane și 100–200 km sub continente. (De remarcat că aceste grosimi sunt definite prin rigiditatea mecanică a materialului litosferic. Ele nu corespund grosimii scoarței, care este măsurată la baza sa prin discontinuitatea în comportamentul undelor seismice.) Acestea se deplasează pe un strat slab, probabil parțial topit, din partea de sus a mantalei, numit astenosferă. Curenți de convecție lenți, aflați la mare adâncime în manta, care sunt generați de încălzirea radioactivă a interiorului, determină mișcări laterale ale plăcilor (și ale continentelor de deasupra lor), cu o viteză de câțiva centimetri pe an. Plăcile interacționează la margini, iar aceste granițe sunt clasificate în trei categorii generale pe baza

mișcărilor relative ale plăcilor adiacente: divergente, convergente și de transformare (sau de forfecare).

În zonele de divergență, două plăci se îndepărtează una de cealaltă. Mișcările portante de ridicare din manta forțează plăcile să se separe în zone de rift (cum este cea care străbate, pe mijloc, fundul Oceanului Atlantic), unde magmele din mantaua de dedesubt se ridică pentru a forma noile roci din scoarța oceanică.

Plăcile litosferice se deplasează una spre cealaltă de-a lungul granițelor convergente. Când se întâlnesc o placă continentală și una oceanică, marginea frontală a plăcii oceanice este forțată să intre sub placa continentală, pătrunzând în astenosferă – proces numit subducție. Dar subducția apare doar la bucățile mai subțiri și mai dense de scoarță oceanică. Când în zona de convergență se întâlnesc două continente mai groase și mai puternice, acestea rezistă subducției și tind să formeze cute, producând mari lanțuri muntoase. Munții Himalaya, alături de podișul adiacent al Tibetului, s-au format în cursul unei astfel de coliziuni între două continente, când India s-a ciocnit de Placa Eurasiatică în urma deplasării relative a Plăcii Indo-Australiene.

În al treilea tip de graniță tectonică, de transformare, două plăci alunecă în paralel una pe lângă cealaltă, în direcții opuse. Aceste zone sunt adesea asociate cu o activitate seismică ridicată, pentru că presiunile care se acumulează în bucățile de scoarță care alunecă sunt eliberate la anumite intervale, sub formă de cutremure. Falia San Andreas din California este un exemplu al unei astfel de granițe, care se mai numește și falie sau zonă de fractură.

Cea mai mare parte a proceselor tectonice active ale Pământului, inclusiv aproape toate cutremurele, au loc lângă margini ale plăcilor. Vulcanii se formează de-a lungul zonelor de subducție, deoarece scoarța oceanică tinde să se retopească pe măsură ce se scufundă în mantaua fierbinte, iar apoi se ridică la suprafață sub formă de lavă. Astfel se formează în aceste locuri lanțuri de vulcani activi, adesea explozivi, cum sunt cei din Pacificul de Vest și de pe coastele de vest ale continentelor americane. Lanțurile muntoase mai vechi, erodate de factori meteorologici și de ape, marchează zonele în care marginile plăcilor tectonice au interacționat cu mai mult timp în urmă. Cele mai vechi și mai stabile regiuni ale Pământului, din punct de vedere geologic, se află în inima unor continente (precum Australia, părți din Africa și partea de nord a Americii de Nord). Numite scuturi continentale, acestea sunt regiuni în care orogeneza, falierea și alte procese tectonice sunt diminuate comparativ cu activitatea care are loc la granițele dintre plăci. Datorită stabilității lor, eroziunea a avut timp suficient să netezească topografia scuturilor continentale. Tot pe aceste scuturi s-au păstrat mai bine și dovezi geologice ale unor cratere formate în urma unor impacturi foarte vechi cu asteroizi și comete. Dar chiar și aici, procesele tectonice și acțiunea apei au șters multe dintre trăsăturile de demult. Prin contrast, o mare parte a scoarței oceanice este considerabil mai tânără (cu o vechime de zeci de milioane de ani) și nici o parte din ea nu are mai mult de 200 de milioane de ani.

Acest cadru conceptual în care savanții interpretează la ora actuală evoluția litosferei Pământului – numit tectonica plăcilor – este aproape universal acceptat, deși mai există numeroase detalii care trebuie clarificate. De exemplu, savanții încă nu au ajuns la un acord asupra momentului în care s-au format nucleele continentale originare sau cu cât timp în urmă au început să opereze procesele moderne de tectonică a plăcilor. Cu siguranță, procesele de convecție internă, separarea mineralelor prin topire parțială și recristalizare și vulcanismul bazaltic au acționat mai intens în primul miliard de ani din istoria Pământului, când interiorul planetei era mult mai fierbinte decât este acum. Cu toate acestea, este posibil ca suprafața uscatului să se fi format și împărțit în alt mod.

După formarea principalelor scuturi continentale, tectonica plăcilor a fost caracterizată de o consolidare și separare ciclică a supercontinentelor create prin comasarea a numeroase nuclee continentale și arce insulare mai mici. Cercetătorii au identificat două astfel de cicluri în istoria geologică. Un supercontinent a început să se dezintegreze în urmă cu cca 700 de milioane de ani, spre sfârșitul erei precambriene, separându-se în câteva continente mari, dar până în urmă cu cca 250 de milioane de ani, aproape de începutul perioadei triasice, alunecarea continuă a acestor continente a dus în cele din urmă la fuzionarea lor, din nou, într-o masă supercontinentală numită Pangea. Cam 70 de milioane de ani mai târziu, Pangea a început să se fragmenteze, dând naștere treptat la actuala configurație

a continentelor. Distribuția rămâne și acum asimetrică, continentele fiind localizate predominant în emisfera nordică, în partea opusă bazinului Pacific.

În mod surprinzător, comparând cele patru planete telurice, doar Pământul prezintă dovezi ale unei tectonici a plăcilor desfășurată pe termen lung și persistentă. Atât Venus, cât și Marte au o geologie dominată de vulcanism bazaltic pe o scoarță în mare parte imobilă, cu slabe dovezi ale unor episoade posibil limitate de deplasare orizontală a plăcilor. Mercur este intrinsec mai densă decât celelalte planete telurice, ceea ce presupune un nucleu metalic mai mare; suprafața sa este acoperită în cea mai mare parte cu cratere de impact, dar are și un model global de coaste abrupte care sugerează micșorarea planetei, asociată eventual unei răciri din interior. Ceea ce pare a fi esențial pentru tipul de tectonică a plăcilor care apare pe Pământ este dimensiunea mare a planetei (din care rezultă un flux important de căldură și o scoarță subțire), ceea ce elimină Marte, și existența constantă a apei în scoarță pentru a înmuia rocile, caracteristică pe care Venus a pierdut-o încă de la începuturile istoriei sale. Deși Pământul este activ din punct de vedere geologic și, de aceea, are o suprafață foarte tânără, este posibil ca suprafața lui Venus să fi fost complet înnoită sub efectul vulcanismului bazaltic din ultimele câteva miliarde de ani, iar în cazul planetei Marte este posibil ca mici porțiuni din suprafață să fi suferit eroziuni foarte recente sub efectul apei lichide sau al alunecărilor de teren.

Interiorul

Masa Pământului este alcătuită din fier, oxigen, siliciu și magneziu, elemente care pot forma mineralele cristaline numite silicați. Cu toate acestea, în privința compoziției chimice și minerale, ca și în privința proprietăților fizice, Pământul este departe de a fi omogen. În afară de superficialele diferențe pe orizontală, aproape de suprafață (de exemplu, cele legate de compoziția scoarței continentale și a celei oceanice), principalele diferențe din interiorul Pământului variază pe măsură ce ne apropiem de centru. Acest lucru se datorează temperaturilor și presiunilor tot mai mari și separării originare a materialelor, care s-a produs la scurt timp după ce Pământul s-a desprins și format din nebuloasa solară, în urmă cu cca 4,56 miliarde de ani, alcătuindu-și nucleul bogat în metale, mantaua abundentă în silicați și rocile mult mai puternic modificate din componența scoarței. Din punct de vedere geochimic, Pământul înregistrează diferențe foarte pronunțate. Rocile din scoarță conțin de câteva ori mai mult aluminiu decât restul părții solide a Pământului și de zeci de ori mai mult uraniu. Pe de altă parte, scoarța, care reprezintă doar 0,4% din masa Pământului, cuprinde mai puțin de 0,1% din cantitatea totală de fier. Fierul Pământului este concentrat în proporție de 85–90%, în nucleu.

Presiunea care crește cu adâncimea determină modificări de fază în rocile din scoarță la adâncimi între 5 și 50 km, care marchează limita de sus a părții superioare a mantalei. Această zonă de tranziție se numește discontinuitatea Mohorovicic sau Moho. Marea majoritate a magmelor bazaltice se formează în mantaua superioară, la adâncimi de sute de kilometri. Mantaua superioară, care este bogată în mineralele olivină, piroxeni și silicați cu structură de perovskit, are diferențe orizontale considerabile la nivel de compoziție. O mare parte din interiorul Pământului, de la o adâncime de cca 650 km până la 2 900 km, este formată din mantaua inferioară, alcătuită în principal din silicați bogați în magneziu și fier, inclusiv echivalentele minerale de presiune ridicată ale olivinei și piroxenului.

Mantaua nu este statică, ci se deplasează lent în mișcări convective, în cursul cărora materialul mai fierbinte se ridică, iar cel mai rece se scufundă. Prin acest proces, Pământul își pierde treptat căldura internă. Convecția mantalei nu este doar forța motoare a deplasărilor pe orizontală a plăcilor, ci se manifestă și prin apariția unor panașuri uriașe temporare – jeturi gigantice de rocă fierbinte în urcare, parțial topită – care se pot forma într-un strat profund de lângă punctul de contact dintre nucleu și manta. Fiind mult mai mari decât panașurile termale obișnuite, precum cele asociate lanțului muntos a insulei Hawaii din centrul Pacificului, este posibil ca panașurile uriașe să fi avut efecte profunde asupra istoriei geologice a Pământului și chiar asupra climei sale. Un episod de vulcanism global petrecut în urmă cu 65 de milioane de ani, care a creat imensele depozite de scurgeri de bazalt numite Podișul Deccan de pe subcontinentul indian, este posibil asociat unui astfel de panaș uriaș, deși acest model este departe de a fi acceptat universal.

Cu o rază de aproape 3 500 km, nucleul Pământului este aproximativ de aceeași mărime ca întreaga planetă Marte. Circa o treime din masa Pământului este cuprinsă în nucleu, alcătuit în cea mai mare parte din fier lichid aliat cu câteva elemente mai ușoare care există din abundență în cosmos (de ex., sulf, oxigen și, se crede, chiar hidrogen). Natura sa lichidă rezultă din faptul că undele sale seismice de forfecare nu reușesc să penetreze nucleul. Însă o parte mică din nucleu, aflată sub adâncimea de cca 5 100 km, este solidă. Temperaturile din nucleu sunt foarte ridicate, variind între cca 5 000 și 7 000 K (4 700–6 700°C) în centru, comparabile cu cele de la suprafața Soarelui. Există însă mari semne de întrebare legate de temperaturi din cauza necunoscutelor privind elementele care se aliază cu fierul în nucleu, iar datele mai recente sunt în favoarea gamei de jos a temperaturilor estimate pentru nucleul intern. Rezervorul de căldură al nucleului poate asigura până la o cincime din întreaga căldură internă care ajunge, în cele din urmă, la suprafața Pământului. Structura fundamentală a Pământului – scoarța, mantaua și nucleul – pare să se regăsească și la alte planete telurice, deși cu diferențe considerabile în mărimea relativă a fiecărei părți.

Câmpul geomagnetic și magnetosfera

Mișcările fluide în spirală ale nucleului extern lichid al Pământului, care este conductor de electricitate, au un efect dinamo-electromagnetic care dă naștere câmpului geomagnetic. Nucleul fierbinte și masiv al planetei, împreună cu rotația sa rapidă, explică probabil intensitatea excepțională a câmpului magnetic al Pământului în comparație cu al altor planete telurice. Venus, de exemplu, care are un nucleu metalic, similar în dimensiune, se pare, cu al Pământului, se rotește foarte încet și nu are un câmp magnetic intrinsec detectabil. Mercur și Marte au câmpuri magnetice intrinseci, dar foarte reduse.

Principalul câmp magnetic al Pământului pătrunde prin planetă și acoperă un volum imens din spațiul care înconjoară planeta. O vastă porțiune din spațiu, în formă de lacrimă, numită magnetosferă, se formează prin interacțiunea dintre câmpul Pământului și vântul solar. La o distanță de cca 65 000 km spre Soare, presiunea vântului solar este echilibrată de câmpul geomagnetic. Acesta acționează ca un obstacol în calea vântului solar, iar fluxul de particule încărcate electric (plasma) este deviat în jurul Pământului din cauza arcului de șoc astfel creat. Magnetosfera rezultată în urma procesului formează o coadă geomagnetică alungită ce se întinde pe milioane de kilometri distanță de la Pământ și în direcție opusă Soarelui.

Particulele de plasmă din vântul solar se pot strecura prin magnetopauză, limita dinspre Soare a magnetosferei, și să pătrundă în interiorul ei; particule încărcate electric din ionosfera Pământului ajung și ele în magnetosferă. Coada geomagnetică poate păstra ore întregi cantități enorme de energie – câteva miliarde de megajouli (ceea ce reprezintă, aproximativ, echivalentul producției anuale de electricitate a numeroase țări mai mici). Acest fenomen are loc prin intermediul unui proces numit *reconectare* prin care câmpul magnetic al Soarelui, extins în spațiul interplanetar sub efectul vântului solar, se leagă de câmpul magnetic din magnetosfera Pământului. Energia este eliberată prin reconfigurări structurale dinamice ale magnetosferei – numite *subfurtuni geomagnetice* –, care determină frecvent precipitarea unor particule energetice în ionosferă, dând naștere spectaculoaselor aurore fluorescente.

Liniile convergente ale câmpului magnetic aflate destul de aproape de Pământ pot capta particulele cu energie foarte mare, astfel încât acestea să se rotească între emisfera nordică și cea sudică și să alunece lent, longitudinal, în jurul planetei, în două zone în formă de inel numite centurile de radiație Van Allen. Multe particule încărcate electric prinse în aceste centuri se produc atunci când razele cosmice pline de energie intră în contact cu atmosfera superioară a Pământului, degajând neutroni care apoi se descompun în electroni, care sunt purtători de sarcină electrică negativă, și protoni, care au sarcină pozitivă. Altele provin din vântul solar sau din atmosfera Pământului. Centura de radiații interioară a fost observată în 1958 de către fizicianul american James Van Allen și colegii săi, utilizând un contor Geiger-Müller aflat pe primul satelit al SUA, *Explorer 1*; centura externă a fost observată de o altă navă spațială americană și una rusească, lansate în același an. De atunci, magnetosfera Pământului a fost intens studiată, iar specialiștii în fizică spațială și-au extins cercetările și asupra proceselor plasmatice din vecinătatea cometelor și a altor planete. (*vezi* plasmă)

O caracteristică importantă a câmpului magnetic al Pământului este reversibilitatea polilor. În acest proces, direcția sistemului dipolar se inversează – adică polul nord magnetic devine polul sud magnetic și invers. Prin studierea direcției de magnetizare a numeroase roci, geologii știu că astfel de inversări au loc, fără a urma un tipar definit, la intervale ce variază de la zeci de mii de ani la milioane de ani, deși încă nu sunt siguri de mecanismele care le determină. Este posibil ca de-a lungul acestei schimbări, despre care se crede că durează mii de ani, să rămână un câmp care nu e dipolar și are doar o mică parte din intensitatea câmpului normal. În lipsa temporară a sistemului dipolar, vântul solar s-ar apropia mult mai mult de Pământ, permițând particulelor care sunt, în mod normal, respinse de câmp sau prinse în porțiunile sale exterioare să ajungă la suprafață. Creșterea radiațiilor de particule ar putea duce la o distrugere mai accentuată a materialului genetic, ceea ce ar determina mutația sau sterilitatea plantelor și animalelor, ducând la dispariția unor specii. Cercetătorii au căutat urme ale unor astfel de modificări în fosilele păstrate din perioadele în care s-au produs astfel de inversări ale polilor, dar rezultatele nu au fost concludente.

Evoluția structurii și compoziției

Originea Pământului în forma sa actuală a constituit, multă vreme, un subiect de interes intelectual, dar, de la mijlocul sec. XX, savanții au înregistrat progrese importante atât în teorie, cât și în măsurători. Analizele izotopilor din meteoriți și, în special, ale rocilor aduse de pe Lună de astronauții americani de pe Apollo au contribuit semnificativ la acest lucru. Alte câștiguri au fost obținute din cercetările geochimice asupra eșantioanelor terestre, combinate cu o nouă înțelegere a proceselor interne, determinată de recunoașterea tectonicii plăcilor, de studiul planetelor telurice ca grup și de progresele în modelarea numerică a proceselor fizice care duc la formarea planetelor.

Punctul de pornire în urmărirea evoluției planetare este nucleosinteza, formarea elementelor chimice la scară cosmică. Aceasta cuprinde procesele nucleare prin care s-au produs cele mai ușoare elemente – în special hidrogenul și heliul –, nașterea explozivă a universului (*vezi* big-bang), în urmă cu cca 14 miliarde de ani și formarea ulterioară a elementelor mai grele în interiorul stelelor. Prin analogie cu fenomenele pe care le observă la ora actuală astronomii în zonele de formare a stelelor, se consideră că sistemul solar a fost, inițial, un nor de gaze și praf care cuprindea astfel de elemente preexistente. Norul a colapsat, din cauza propriei atracții gravitaționale, într-un disc rotativ de materie numit nebuloasă solară. Este posibil ca prăbușirea să fi fost declanșată de o undă de șoc produsă de o supernovă din apropiere, o stea cu explozie violentă, sau prin fluctuații arbitrare de densitate chiar în interiorul norului. Odată ce s-a ajuns la presiuni și densități suficient de mari în nucleul compactat al nebuloasei, puteau începe reacțiile nucleare din interiorul său, dând naștere unei stele. Partea externă a discului rotativ – materia care nu a fost cuprinsă în noul Soare – a devenit materie primă pentru planetele și celelalte corpuri care orbitează în sistemul solar. Nașterea Soarelui, care cuprinde cca 99,9% din masa întregului sistem solar, este considerată momentul în care au început să se formeze planetele, în urmă cu cca 4,56 miliarde de ani.

Formarea Pământului în primele faze

Se pare că, pe măsură ce gazul care alcătuia nebuloasa solară se răcea, granulele minerale s-au condensat și s-au agregat pentru a constitui cea mai primitivă formă de material meteoritic. În plus, după cum a sugerat descoperirea unor concentrații anormale de izotopi în câțiva meteoriți, corpusculii în dezvoltare încorporau ocazional și materiale solide din afara sistemului solar, care existau, se pare, de dinainte de formarea Soarelui.

Concentrația de izotopi care se dezintegrează radioactiv și cea de izotopi care se produc prin dezintegrare radioactivă le oferă savanților informațiile necesare pentru a calcula când s-au format meteoriții și planetele. De exemplu, concentrațiile de rubidiu-87 și de stronțiu-87, în care se descompune primul, sau cele de samariu-147 și produsul dezintegrării sale neodim-143, indică faptul că cei mai vechi meteoriți s-au format acum cca 4,56 m.a.u. Alte studii asupra izotopilor demonstrează că Pământul s-a format cu cel mult câteva zeci de milioane de ani după nașterea Soarelui.

Elementele cele mai abundente din Soare, hidrogenul și heliul, lipsesc aproape cu desăvârșire din planetele interioare, telurice, dar rămân componente importante

în planetele gazoase exterioare, precum Jupiter și Saturn. Se consideră că doar la distanța la care se află Jupiter și dincolo de acesta – în părțile mai reci ale sistemului solar, inclusiv zona de dincolo de Neptun în care s-au format cometele – era posibil ca substanțele mai volatile, care includeau și apă, dioxid de carbon și amoniac, să se condenseze și să se păstreze în cantități considerabile în timpul formării planetelor. Cu toate acestea, când relativa abundență a elementelor mai puțin volatile este comparată cu a Soarelui pentru o categorie de meteoriți primitivi, cu o compoziție chimică puțin alterată – numiți chondrite carbonatice de clasa CI (considerați de numeroși cercetători drept cele mai pure eșantioane de material original al sistemului solar) și cu compoziția estimată a Pământului –, valorile lor sunt foarte apropiate. Aceasta este baza pentru modelul chondritic, conform căruia Pământul (dar, posibil, și celelalte planete telurice) sunt alcătuite, în esență, din corpuri formate din astfel de material meteoritic. Această idee este susținută de studiile asupra izotopilor din roci derivate din părțile interioare ale Pământului, despre care se consideră că au suferit puține modificări în istoria planetei. Astfel, se pare, compoziția planetei este aproximativ cea care ar putea fi estimată pe baza observării abundenței anumitor elemente în Soare și ținând cont de pierderile de elemente mai volatile.

Praful și granulele care s-au condensat din gazul în răcire al nebuloasei s-au agregat sub efectul gravitației, formând fragmente mai mari de rocă. Meteoriții chondritici care sunt studiați în prezent reprezintă, în esență, exact o astfel de acumulare de granule și fragmente care s-au compactat, devenind bucăți mai mari. Prin acumularea continuă de noi materiale, piesele mai mici au format bolovani și corpuri cu dimensiuni de asteroizi (planetoizi) și, în cele din urmă, corpuri de dimensiunea Lunii și a planetei Marte. Cu cât aceste corpuri deveneau mai mari, cu atât creștea atracția lor gravitațională și atrăgeau mai eficient particule suplimentare și fragmente de roci în timp ce se învârteau în jurul Soarelui. Creșterea s-a încetinit când majoritatea corpurilor ajunseseră la dimensiuni precum cea a Lunii și a planetei Marte, deoarece numărul lor era limitat și, de aceea, erau efectiv izolate unele de celelalte, pe orbitele lor. Când Jupiter a atins dimensiunile sale uriașe, gravitația sa puternică a perturbat acești „embrioni" de planete telurice, alungind orbitele lor și permițând creșterii treptate să continue pentru încă zeci de milioane de ani, până au ajuns la aproximativ masa Pământului.

În prezent, pe Pământ cad atât meteoriți pietroși cât și meteoriți feroși (compuși, în mare parte, din fier aliat cu nichel și sulf) și despre ambele tipuri se crede că au fost prezente și în timpul formării planetoizilor din care avea să se formeze Pământul. Cu alte cuvinte, se pare că Pământul s-a format doar după ce toată sau aproape toată materia solidă se condensase. Astfel, o gamă largă de minerale au fost prinse în granulele, fragmentele mai mari și chiar planetoizii care erau atrași de planeta în formare. Aparent, o astfel de acumulare de fragmente metalice dense și fragmente de rocă mai puțin dense nu este una foarte stabilă. Calculele bazate pe rezistențele măsurate ale rocilor indică faptul că, probabil, fragmentele metalice s-au scufundat spre interior pe măsură ce Pământul creștea. Deși planeta era relativ rece în acea etapă – sub 500K (230°C) – roca era fragilă. Acesta este un aspect important deoarece duce la concluzia că nucleul metalic al Pământului a început să se formeze în timpul acumulării materiei și, probabil, înainte ca planeta să fi ajuns la o cincime din volumul său actual.

Se consideră că, în timpul formării sale, Pământul a suferit încălziri șoc determinate de impactul cu corpuri de mărimea unor meteoriți și planetoizi mai mari. În cazul coliziunii cu un meteorit, încălzirea se concentrează aproape de suprafața unde are loc impactul, ceea ce permite căldurii să se răspândească înapoi în spațiu. Dar un planetoid poate să pătrundă suficient de adânc după impact pentru a determina o încălzire și la mare adâncime față de suprafață. Mai mult, sfărâmăturile formate în urma impactului pot acoperi suprafața planetei, ceea ce contribuie la reținerea căldurii în interiorul planetei. Unii cercetători au sugerat că, pe această cale, este posibil ca Pământul să fi devenit suficient de fierbinte pentru a începe să se topească după ce ajunsese la mai puțin de 15% din volumul său final.

Printre corpurile diverse care au lovit Pământul în formare, cel puțin unul este considerat ca având dimensiuni comparabile cu ale planetei Marte. Deși detaliile nu sunt bine cunoscute, există dovezi suficiente ale faptului că impactul unui astfel

de corp de mari dimensiuni a creat Luna. Printre indiciile cele mai convingătoare se numără relativa abundență a numeroase microelemente în rocile de pe Lună, compoziție care are valori apropiate cu ale mantalei Pământului. Dacă aceasta nu este doar o coincidență, ea indică faptul că Luna ar fi provenit din manta. Simulările pe computer au arătat că o coliziune oblică cu un corp planetar de mărimea lui Marte ar fi putut fi suficientă pentru a rupe din interiorul Pământului materialul din care să se formeze Luna. Din nou, dovezile unor astfel de coliziuni masive sugerează că Pământul era încălzit în mod foarte eficient în perioada construirii sale.

Se pare, așadar, că numeroasele procese care au contribuit la dezvoltarea inițială a Pământului s-au desfășurat aproape simultan, de la zeci la sute de milioane de ani după formarea Soarelui. Meteoriții și Pământul s-au format în acest interval, iar Luna, datată ca având o vârstă de peste patru miliarde de ani, s-a format, se pare, în aceeași perioadă. Simultan, se forma nucleul Pământului și este posibil ca acesta să fi fost deplin alcătuit în perioada de creștere a plantei. În plus față de posibila căldură a formării cauzată de impacturile cu planetoizi, scufundarea metalelor și intrarea lor în alcătuirea nucleului au eliberat suficientă energie gravitațională pentru a încălzi întreaga planetă cu 1 000K (1 000°C) sau mai mult. Astfel, odată ce a început formarea nucleului, interiorul Pământului a devenit suficient de fierbinte pentru a iniția procesele de convecție. Deși nu se știe dacă tectonica plăcilor era activă la suprafață sau ce formă îmbrăca aceasta, pare destul de posibil ca mișcările de convecție ale mantalei de dedesubt să fi început chiar înainte ca planeta să fi crescut până la dimensiunile sale finale. De-abia într-o etapă ulterioară a evoluției Pământului a început și radioactivitatea să devină o sursă importantă de căldură.

După ce s-a încălzit, interiorul Pământului era pregătit să-și înceapă evoluția chimică. De exemplu, eliberarea sub formă gazoasă a unei părți din substanțele volatile care fuseseră prinse în cantități mici în planeta aflată în curs de formare a dus, probabil, la apariția celei mai timpurii forme de atmosferă. Degajarea apei sub formă gazoasă spre suprafața Pământului a început cu peste 4,3 m.a.u., datare bazată pe analiza eșantioanelor de zirconiu vechi pe care sunt vizibile efectele alterării produse de apa lichidă. În zonele cele mai adânci ale Pământului au devenit posibile reacții chimice între manta și nucleu. Dar poate cel mai important eveniment pentru suprafața Pământului a fost formarea unei scoarțe primitive prin topirea parțială a interiorului. Această separare chimică prin topire parțială și eliberarea sub formă gazoasă a substanțelor volatile este numită diferențiere. Pe măsură ce interiorul era supus acestui proces, lichidele mai puțin dense s-au ridicat din materia topită spre suprafață și s-au cristalizat formând scoarța.

Încă există semne de întrebare în legătură cu momentul și punctul în care a început să se dezvolte scoarța continentală, pentru că nu s-au descoperit urme geologice ale primilor 600 de milioane de ani. Cele mai vechi roci cunoscute datează doar de circa patru miliarde de ani. Deoarece acestea sunt roci metamorfice – adică au fost transformate, sub efectul căldurii și presiunii, din rocile preexistente în scoarță la momentul vârstei lor datate – se poate presupune logic că scoarța a existat mai devreme în istoria Pământului. De fapt, două granule minuscule de zirconiu din Australia au fost datate ca având 4,28 miliarde și 4,4 miliarde de ani, dar legătura lor cu formarea scoarței continentale este neclară.

Deși nu există dovezi directe, cele indirecte derivate din compoziția rocilor indică faptul că scoarța continentală s-a format devreme. Analizele izotopice sugerează că vârsta medie a actualei scoarțe continentale este de circa 2,5 miliarde de ani. Astfel, după toate probabilitățile, topirea parțială repetată a mantalei superioare a format succesiv roci de scoarță mai rafinate și cu caracter tot mai pronunțat continental, începând cu peste patru miliarde de ani în urmă. Dar pe parcursul primului miliard de ani, o mare parte a scoarței continentale care s-a format pare să fi fost reîncorporată în manta – datele izotopice indică faptul că, în medie, cca o treime din scoarța continentală era reciclată la fiecare miliard de ani. În consecință, au mai rămas doar câteva fragmente de scoarță mai vechi de 3,5 miliarde de ani și practic nici una mai veche de patru miliarde de ani.

Procesul topirii parțiale și al formării scoarței, în special a celei continentale, duce la o epuizare a anumitor elemente (de ex. siliciu și aluminiu) din manta. Încă mai există porțiuni neepuizate și astfel

relativ primitive, alcătuind cca o treime din manta, conform modelelor izotopice. Dar distribuirea porțiunilor epuizate și a celor neepuizate nu este clar cunoscută. Deși o mare parte a mantalei superioare (sau poate toată) pare a fi epuizată, nu se știe dacă există roci sărăcite și în mantaua inferioară.

Ceea ce se știe este faptul că Pământul continuă procesul de diferențiere în straturi sau porțiuni distincte din punct de vedere chimic. Acest lucru este vizibil mai ales în procesele ce țin de tectonica plăcilor, care presupun o producere continuă a scoarței la granițele plăcilor divergente, așa cum sunt dorsalele medio-oceanice. Pe măsură ce acest material este deplasat înapoi în manta în zonele de subducție, iar ulterior ridicat din nou, el continuă să sufere prelucrări chimice, compoziția sa trecând de la bazaltică la andezitică și, în cele din urmă, la granitică (continentală). Astfel, evoluția termică și cea chimică a interiorului Pământului, strâns legate prin convecția mantalei, sunt procese cât se poate de active și la cca 4,56 miliarde de ani după formarea planetei.

pământ bătut *sau* pisé de terre

Material de construcții obținut prin condensarea și uscarea unor amestecuri de argilă, nisip sau alte combinații și apă. A fost utilizat de multe civilizații. Este cea mai rezistentă dintre formele de construcție obținute din pământ și este formată din blocuri de construcție (*vezi* chirpici) sau din forme mobile de lemn în care sunt presate amestecurile, în straturi sau lifturi, pentru a construi pereți. Erligang din China (cca 1600 î.Hr.) este un exemplu de fortificație construită cu chirpici; aceasta acoperă o suprafață de 3,2 kmp și se crede că a fost nevoie de 10 000 de oameni și mai bine de 12 ani pentru a o construi.

păpădie

Plantă erbacee perenă din genul *Taraxacum*, familia *Compositae*, originară din Europa și din Asia, dar răspândită în aproape toate zonele cu climă temperată din America de Nord. Cea mai cunoscută specie, *T. officinale*, are frunzele lungi, dispuse în rozetă bazală, și rădăcină ramificată; tulpina este fină și goală pe dinăuntru; florile sunt galbene, grupate în capitule; fructul este un mănunchi de alte fructe mai mici, purtătoare de puf, în formă de minge, cu o singură sământă. Frunzele tinere sunt comestibile; rădăcinile pot fi folosite ca substitut al cafelei.

păpăludă *sau* caprimulg-țipător

Pasăre de noapte (*Caprimulgus vociferus*) din America de Nord, asemănătoare cu caprimulgul, numită astfel pentru trilurile sale, cu prima și a treia silabă accentuate, pe care le poate repeta de 400 de ori fără să se oprească. Trăiește în păduri apropiate de zone deschise, unde prinde insecte cu ajutorul aripilor, la răsărit și la apus. În timpul zilei doarme pe pământ sau pe o creangă. Este lung de cca 25 cm. Penajul este brun-pestriț, masculul are guler și coadă bifurcată albe. Iernează în zone sudice, până în Costa Rica.

păpușă

Reproducere la scară redusă a unei figuri umane sau a unui animal, folosită în special ca jucărie pentru copii. Păpușa este probabil cea mai veche jucărie a oamenilor, deși este posibil ca unele păpuși din vechime să fi îndeplinit funcții religioase sau magice, precum cele folosite în practicile voodoo moderne. Păpușile erau îngropate în mormintele copiilor în Egipt, în Grecia și în Roma, precum și în catacombele din primii ani ai creștinismului. În Europa, păpușile au fost fabricate în scop comercial începând cu sec. XVI. Capetele lor erau făcute din lemn, teracotă, alabastru sau ceară. Începând de pe la 1820 au devenit populare păpușile cu cap din porțelan șlefuit (de Dresda) și cele cu cap din ceramică neșlefuită. În sec. XX, ceramica a fost înlocuită cu plasticul. În Japonia, păpușile sunt, prin tradiție, obiecte de ceremonie, nu jucării. În India, miresele-copii primeau păpuși îmbrăcate cu haine foarte împodobite, atât la hinduși, cât și la musulmani. În prezent, atât păpușile vechi, cât și cele moderne au devenit adesea obiecte de colecție.

Păpușă egipteană din lemn pictat, 2000 î.Hr.

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

păr

Denumire comună pentru cele câteva specii de pomi fructiferi din genul *Pyrus*, în special *P. communis*, din familia *Rosaceae*. Este unul dintre cei mai importanți arbori fructiferi din lume, fiind cultivat în

păr (*Pyrus communis*)
GRANT HEILMAN

toate țările din zonele temperate ale ambelor emisfere. Printre miile de specii se numără Bartlett (cel mai răspândit), Beurre Bosc și Beurre d'Anjou. În SUA, majoritatea recoltelor sunt conservate; în Europa, perele sunt consumate mai mult proaspete sau sunt folosite la prepararea cidrului de pere (suc de pere fermentat). În comparație cu mărul, părul este mai înalt și mai drept, iar fructele sale sunt mai dulci și mai moi. Niște celule dure (granulație sau celule de piatră) sunt prezente în miez.

păr

Fire care cresc din piele. Copiii pierd un rând de păr moale, pufos (lanugo) înainte sau chiar după naștere. Apoi crește un păr fin, scurt, nepigmentat (vellus). Începând cu pubertatea, un păr mai lung, mai aspru și mai pigmentat apare la subsuori, în regiunea pubiană, uneori pe corp și membre, iar la bărbați și pe față. Părul de pe cap, genele și sprâncenele sunt de tipuri diferite. Numărul firelor de păr din cap, care crește cu 13 mm pe lună, este de cca 100 000–150 000. Firul de păr de deasupra pielii este un țesut mort, alcătuit din cheratină. Numai unele celule de creștere din rădăcină sunt vii. Părul se formează prin diviziune celulară, la baza foliculului (o cavitate mică din piele), și urmează un ciclu de creștere, stagnare și cădere. Vellusul are o durată de viață de cca patru luni, iar părul de pe cap, între trei și cinci ani.

Părintele Divin /Father Divine/ *născut* George Baker

(1880?, Georgia?, SUA – 10.09.1965, Philadelphia, Pennsylvania)

Lider religios american. Născut, se spune, pe o plantație, a început să predice în 1899 în Sud și apoi în Baltimore, sub numele Mesagerul. În 1915 s-a stabilit la New York, luându-și numele Major J. Devine (mai târziu schimbat în Părintele Divin). În 1919 și-a întemeiat prima comunitate la Sayville, Long Island, și a inițiat mișcarea Misiunea Păcii. Numărul adepților săi, mai ales din rândul negrilor, a crescut rapid în anii 1930 și 1940, iar așezămintele sale, numite ceruri, au ajuns la 170. El își învăța adepții să renunțe la proprietățile personale, iar codul moral strict pe care îl predica impunea celibatul și interzicea alcoolul și tutunul. Mulți dintre adepții săi, numiți „îngeri", îl credeau Dumnezeu.

părți interșanjabile

Componente identice care se pot substitui una alteia, foarte importante mai ales în procesul de fabricare. Producția de masă, care a transformat organizarea muncii, a apărut cam odată cu dezvoltarea industriei de mașini-unelte de către mai mulți inventatori din sec. XIX. Odată cu apariția echipamentelor de precizie s-au putut fabrica, la costuri mici și cu o mână de lucru redusă, un număr mare de componente identice. *Vezi* fabrică, Henry Ford, Henry Leland.

păsărele cu cântec modulat

Păsări din cele aproape 350 de specii din Eurasia și Africa (familia *Sylviidae*) sau cca 120 de specii din America și Australia (familia *Parulidae*). Speciile din Lumea Veche trăiesc în grădini, zone împădurite, bălți, au cioc subțire adaptat la ciugulirea insectelor de pe frunze. Sunt răspândite din Europa și Asia până în Africa și Australia, unele trăind și pe continentele americane (vânătorul-de-țânțari). Au culoare și aspect verzui-murdar, cafeniu sau negru și o lungime de 9–26 cm. *Vezi și* silvia-cu-cap-negru; cântărețul-cu-creștet-negru; vânătorul-de-țânțari; parulide.

păsări-cu-barbă

Denumire comună pentru cele 75 de specii de păsări tropicale (familia *Capitonidae*) numite astfel pentru smocurile de pene de la baza ciocului puternic, ascuțit. Au cap mare și coadă scurtă, măsurând 9–30 cm lungime, și penaj verzui sau cafeniu, cu pete de culori aprinse sau albe. Păsările-cu-barbă trăiesc în America Centrală, în partea de N a Americii de Sud, în Africa subsahariană și în S Asiei. Sunt zburătoare mediocre și obișnuiesc să stea în vârful arborilor când nu se hrănesc cu insecte, șopârle, ouă de păsări, fructe și fragi. Cântă puternic, agitându-și capul și coada. Speciile care vocalizează intens sau repetă sunt numite și păsări-nebune.

pasăre-cu-barbă (*Capito bourcieri*)
C. LAUBSCHER-BRUCE COLEMAN INC./EB INC.

păstârnac

Plantă erbacee (*Pastinaca sativa*) din familia *Umbelliferae*, cultivată pentru rădăcina albă,

păstârnac (*Pastinaca sativa*)

mare, conică, ascuțită la vârf, cărnoasă, comestibilă, care are o aromă dulce, deosebită și care este servită de obicei preparată. La sfârșitul verii, rădăcina conține o cantitate mare de amidon, dar temperaturile joase transformă amidonul în zahăr. Rădăcina este viguroasă și rezistă la înghețuri mari. Originar din Anglia, Europa și Asia temperată, păstârnacul s-a adaptat rapid și în America de Nord.

păstrăv

Denumire comună pentru câteva specii de pești din familia *Salmonidae*, originare din emisfera nordică, dar introduse pe scară largă și în alte regiuni. Sunt pești prețuiți pentru carnea lor folosită și în alimentație, dar și pentru pescuitul de agrement. Deși majoritatea trăiesc în ape dulci și reci, unele specii (numite păstrăvi-de-mare; de ex. păstrăvul-ucigaș) migrează spre mare între perioadele de depunere a icrelor. Unele sciénide sunt și ele numite păstrăvi-de-mare. Genul *Onchorhynchus* include somonul și câteva specii de păstrăvi; *Salvelinus* conține câteva specii denumite generic fântânel (este specia pe care o întâlnim în România). Speciile de păstrăvi variază foarte mult în anatomie, culoare și obiceiuri. Cele mai multe trăiesc în vecinătatea obiectelor scufundate sau în curenții de adâncime și în bazine adânci; se hrănesc cu insecte, pești mici și cu icrele acestora, precum și cu crustacee. *Vezi și* păstrăv-brun, păstrăv-curcubeu.

păstrăv-brun

Pește comestibil atent la capcane, ce trăiește în Europa (*Salmo trutta*, familia *Salmonidae*), fiind extrem de apreciat ca hrană. Specia include mai multe varietăți (de ex. păstrăvul-din-lacul-Leven din Marea Britanie). Păstrăvul-brun este recunoscut după petele negre, inelare, de pe corpul său cafeniu. A fost aclimatizat în multe zone ale lumii, deoarece în ape mai calde se adaptează mai bine decât majoritatea celorlalți păstrăvi. Crește până la o greutate de cca 3,6 kg. Indivizii care ajung în oceane, numiți păstrăvi-de-mare, sunt mai mari decât cei de râu și sunt căutați pentru pescuitul de agrement, ca și cei care pătrund în lacurile mai mari.

TREAT DAVIDSON—COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

păstrăv-maroniu (*Salmo trutta*)

păstrăv-curcubeu

Specie (*Oncorhynchus mykiss*) de pește din familia *Salmonidae*, remarcat prin salturile sale și prin zbaterea puternică atunci când este prins în undiță. A fost dus din America de Nord în multe alte țări. Este un pește viu colorat, de lacuri și râuri repezi; este acoperit cu pete mici negre și are o dungă roșiatică de părțile laterale. Cap-de-oțel, o varietate mare, oceanică, de culoare albăstruie, este, de asemenea, un pește prețios pentru pescari. Păstrăvul-curcubeu poate cântări 2,8 kg; cap-de-oțel (ca și păstrăvul-curcubeu din lacurile mari) poate cântări 4,5–9 kg sau mai mult. O altă formă de păstrăv-curcubeu, kamloop sau kootenay, păstrăvul-de-Idaho, poate depăși 14 kg.

păstrăv-de-lac *sau* păstrăv-Mackinaw *sau* păstrăvul-Marilor-Lacuri *sau* păstrăv-somon

Păstrăv american (*Salvelinus namaycush*) mare și vorace, des întâlnit începând din N Canadei și din Alaska până în New England și Marile Lacuri, de obicei în ape stătătoare adânci și reci. Este verde-gri și acoperit cu pete deschise la culoare. Primăvara, păstrăvii-de-lac (2,3 kg) se pot prinde în ape de mică adâncime; vara, peștii de până la 4,5 kg sunt pescuiți în ape adânci. Au fost eliminați din Marile Lacuri de ciclostomul *Petromyzon marinus*, care a pătruns prin canalul Welland, în anii 1930. Au fost introduși în apele din V SUA, E Americii de Sud, în Europa și Noua Zeelandă.

păstrăv-de-ocean

Denumire comună pentru speciile de pești ale genului *Cynoscion* din familia *Sciaenidae*, carnivore bentonice. Trăiește de-a lungul țărmurilor tropicale. Are gură subțire, în care pătrund ușor cârligele pescarilor. Cam șase specii trăiesc pe coastele nord-americane. Păstrăvul-de-ocean (*Cynoscion regalis*) are o lungime de cca 60 cm. Este pescuit în scop sportiv și comercial în statele de pe coasta Atlanticului, fiind considerat cea mai importantă specie din această familie. Păstrăvul-de-ocean pătat (*C. nebulosus*)

trăiește pe coasta Floridei și a golfului Mexic. Păstrăvii-de-ocean seamănă, dar nu sunt înrudiți cu păstrăvii propriu-ziși.

păstrăv-de-pârâu *sau* **păstrăv-pătat**

Pește de apă dulce (*Salvelinus fontinalis*), foarte căutat de pescari, o varietate de păstrăv american, apreciat pentru aroma sa și calitățile de luptă, atunci când este atacat. Păstrăvul-de-pârâu este originar din regiunile nord-estice ale SUA și din Canada, fiind apoi introdus și în alte părți ale lumii. Trăiește în ape curgătoare reci, curate, prezentând semne șerpuite, închise la culoare pe spate și pete roșii și alburii pe corp. Poate cântări până la 3 kg. Unii indivizi migrează în lacuri mai mari sau în mare, unde cresc mai mult în dimensiuni și devin mai argintii.

păstrăv-Mackinaw

Vezi păstrăv-de-lac

păstrăv-ucigaș

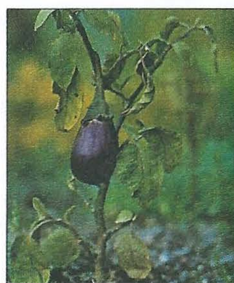
Pește cu pete negre (*Salmo clarki*), din familia somonului, ce se găsește în V Americii de Nord. Păstrăvul-ucigaș se recunoaște după dunga roșie strălucitoare ce se află dedesubtul fălcii inferioare. Considerat un bun pește de masă, el trage la muște și la momeli. Poate ajunge la o greutate de 1,8 kg. Mulți păstrăvi-ucigași trăiesc în râuri și migrează spre mare. Acolo sunt numiți păstrăvi-de-mare și pot reveni în apele dulci doar după câțiva ani.

pătlagină

Denumire comună pentru cele cca 265 de specii de plante din grădini, de pe marginea drumului și buruieni din genul *Plantago*, din familia *Plantaginaceae*. Ca o trăsătură distinctivă, frunzele plantei sunt lipsite de lamine propriu-zise. Ceea ce pare a fi lamina sau limbul este, de fapt, un pețiol lățit, cu câteva vinișoare (nervuri) principale paralele, ce pornesc de la baza tulpinii. În vârful tulpinilor fără frunze apar niște flori mici, dispuse în spice. Spicele cu semințe ale pătlaginii-mari (*P. major*) sunt sursă de hrană pentru păsări. Pătlagina-englezească sau pătlagina-îngustă (*P. lanceolata*) și limba-mânzului sau limba-oii (*P. media*) sunt buruieni care strică recolta. Unele specii au întrebuințări în medicină (de ex. ca ingredient în laxative).

pătlăgea-vânătă *sau* **vânătă**

Plantă perenă (*Solanum melongena*) din familia *Solanaceae*. Necesită o climă caldă; este cultivată pe scară largă în Asia de E și de S (de unde este originară) și în SUA. În general este cultivată ca plantă anuală, pentru fructul său cărnos. Tulpina este înaltă și stufoasă. Are frunze ovate, ușor lobate și flori violet, solitare. Fructul este o bacă mare, lucioasă, ovală, a cărei culoare variază de la purpuriu-închis la roșu, gălbui sau alb, uneori cu dungi. Reprezintă un fel principal de mâncare în bucătăriile din zona mediteraneeană.

pătlăgea-vânătă (*Solanum melongena*)

INGMAR HOLMASEN

pătrat logic

Reprezentare geometrică a relațiilor logice tradiționale dintre opoziții (contradicții, contrarii, subcontrarii) stabilite între cele patru tipuri de propoziții (universal afirmative sau propoziții de tip A, universal negative sau de tip E, particular afirmative sau de tip I, particular negative sau de tip O) în cadrul doctrinei aristotelice a silogismului. În colțul din stânga sus se află A, în colțul din dreapta sus se află E, sub A se află I și sub E este așezat O. Propozițiile A și O, ca și E și I sunt contradictorii (au relații diagonale). Propozițiile A și E sunt contrarii, în timp ce I este subcontrarul propoziției A, și deci implicat de aceasta, iar O este subcontrarul lui E. În timp ce contradictoriile au valori diferite de adevăr (una adevărată, una falsă), contrariile nu pot fi amândouă adevărate, dar pot fi amândouă false în același timp.

Pătrășcanu, Lucrețiu

(04.11.1900, Bacău, România - 17.04.1954, Jilava, București)

Jurist, sociolog și om politic român. Profesor universitar la București. Activist comunist, unul dintre puținii intelectuali din Partidul Comunist Român, a fost ministrul justiției din partea comuniștilor în perioada 1944–1948. În cadrul luptei pentru putere din interiorul Partidului Comunist Român, a fost arestat (1948), acuzat de trădare, judecat, condamnat la moarte și executat. În 1968 a fost reabilitat. Scrieri: *Sub trei dictaturi* (1946), *Curente și tendințe în filozofia românească* (1946).

pătrunjel

Plantă erbacee bienală robustă (*Petroselinum crispum*), din familia *Umbelliferae*, de origine mediteraneeană. Frunzele, compuse,

sunt folosite pentru a da aromă mâncării. Familia *Apiaceae*, uneori numită familia pătrunjelului, conține 300–400 de genuri de plante, ce pot fi întâlnite într-o varietate mare de habitate, mai ales în zonele temperate din emisfera nordică. Majoritatea sunt ierburi aromate, cu frunze penate. Florile sunt deseori aranjate într-o inflorescență umbeliformă (mănunchi cu vârful plat). Multe specii sunt otrăvitoare, inclusiv cucuta. Printre membrii mai cunoscuți ai familiei se numără morcovul, țelina, lăptuca, păstârnacul și chimenul-dulce. Speciile folosite ca ierburi și mirodenii sunt anasonul, mărarul, coriandrul, chimenul și chimionul (*Cuminum cyminum*).

păun

Denumire comună pentru cele trei specii de păsări (familia *Phasianidae*) cu o înfățișare încântătoare, care trăiesc în păduri. Albaștri sau indieni (*Pavo cristatus*), ori verzi sau javanezi (*P. muticus*), masculii măsoară 90–130 cm lungime și au o coadă-trenă de 150 cm, cu pene de culoare verde metalic cu cercuri iridiscente mărginite de albastru și auriu. Trena este erectilă, desfăcută în evantai și vibrantă în cursul paradei nupțiale. Femelele (păunițe) sunt mai șterse și nu au trenă. Masculul își formează un harem de două până la cinci femele, care își depun ouăle într-o depresiune din sol. Masculul albastru cu verde al speciei Congo (*Afropavo congensis*) are coadă scurtă și rotundă; femela, de culoare roșiatică și maronie, are un moț de pene pe cap.

Păunescu, Adrian

(20.07.1943, Copăceni, Bălți, Basarabia, România)

Poet, jurnalist și politician român. Și-a petrecut copilăria la Bârca, Dolj, și studiile liceale le-a urmat în Craiova. Tatăl său, membru al Partidului Național Liberal, a fost condamnat la închisoare de către autoritățile comuniste și din acest motiv poetul a fost nevoit să aștepte trei ani ca să se poată înscrie la Facultatea de Litere din Universitatea București. În 1970–1971 a fost bursier al Universității din Iowa, SUA. A publicat primele poezii în 1960, iar primul volum (*Ultrasentimente*) i-a apărut în 1965. În 1968 s-a înscris în Partidul Comunist Român, iar în anii 1970 a devenit foarte cunoscut, datorită cenaclului Flacăra. Lansat în 1973, acesta a devenit rapid un fenomen de masă, prin intermediul lui fiind descoperiți și promovați mulți artiști tineri. În perioada de apogeu, spectacolele se țineau pe stadioane, permițând participarea foarte multor oameni, și erau transmise la radio, în emisiunea *Radiocenaclul Flacăra – valori ale muzicii tinere*. În timpul lor, poetul oficia ca un adevărat maestru de ceremonii, iar recitalurile de poezie și cântecele, de obicei folk, erau uneori subsumate cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu, față de care Păunescu și-a declarat adeseori aprecierea (deși au existat și episoade în care l-a criticat public). În perioada 1977–1981 a realizat și câteva emisiuni de televiziune, cea mai cunoscută fiind *Antena vă aparține*, în care a promovat artiști necunoscuți sau prea puțin cunoscuți. Cenaclul Flacăra și-a încetat existența în 1985, aparent din cauza unui incident petrecut la Ploiești, când, din cauza unei pene de curent, spectatorii s-au panicat, încercând să iasă, iar îmbulzeala a dus la moartea și rănirea unora dintre ei. Deși evenimentul nu a fost făcut public, oficialitățile comuniste s-au servit de el pentru a interzice cenaclul. După Revoluția română din 1989 a rămas o perioadă în afara vieții publice, contestat de mulți pentru cultul lui Ceaușescu pe care îl promovase prin intermediul cenaclului. În 1992 a intrat în Partidul Socialist al Muncii (unit în 1998 cu Partidul Social Democrat) și a devenit senator de Dolj (1992–2004), iar apoi de Hunedoara (2004–2008). A scris numeroase volume de poezii, proză și publicistică. Cu peste un milion de volume vândute, deține recordul pentru un poet român în viață. Cunoscut ca un poet extrem de prolific, acuzat de mulți critici, din chiar acest motiv, că ar fi doar un versificator, temele pe care le atinge în poeziile sale sunt iubirea (este unul dintre autorii celor mai frumoase poezii de dragoste din limba română), bătrânețea sau moartea. Este un poet în primul rând social, neocolind nici una dintre marile probleme cu care s-a confruntat lumea în sec. XX. De altfel, orientarea socialistă este cât se poate de vizibilă în poezia sa angajată. Printre cele mai importante volume se numără *Cărțile poștale ale morții* (1970), o culegere de proză fantastică, *Repetabila povară* (1974), *Manifest pentru sănătatea pământului* (1980), *Totuși iubirea* (1989), *Locuri comune* (1986), *Sunt un om liber* (1989), *Front fără învingători* (1995), *Cartea Cărților de Poezie* (1999), o integrală a

Adrian Păunescu

poeziilor apărute în volume și un capitol de versuri inedite. În egală măsură contestat și admirat de critici, dar și de societatea civilă, poetul rămâne important în peisajul literar românesc datorită limbajului vulcanic, imaginilor simbolice foarte puternice și marii sale prolificități.

pâine

Produs alimentar, preparat dintr-un aluat din făină albă sau integrală, dospit (adesea fermentat cu ajutorul drojdiei) și copt în cuptor. Fiind un aliment important încă din timpurile preistorice, pâinea a fost făcută sub diferite forme, folosind ingrediente și metode diverse în întreaga lume. Pâinea plată, nedospită, în forma ei primitivă, se mai consumă și astăzi în Orientul Mijlociu, Asia și Africa. Principalele cereale folosite pentru a obține o astfel de pâine sunt porumbul, orzul, meiul, hrișca, grâul și secara. Pâinea crescută, folosită în Europa și în SUA, este făcută de obicei din grâu sau secară. Ambele conțin substanța proteică numită gluten, ce absoarbe gazul produs în timpul fermentației, făcând pâinea să crească. În timp ce pâinea cea mai simplă conține numai făină, apă și drojdie, alte ingrediente obișnuite sunt laptele, grăsimea pentru frăgezire (grăsimi, unt, uleiuri), sare, ouă și zahăr. Pâinea este o sursă de glucide complexe și de vitamine B (*vezi* vitamina B complex); pâinea integrală conține mai multe proteine, vitamine, minerale și fibre decât pâinea albă. *Vezi* coacere.

Pângărați, mănăstirea ~

Locaș monahal situat în comuna Pângărați, județul Neamț, România. Ctitorită, potrivit tradiției, de Ștefan cel Mare, mănăstirea a fost reconstruită de Alexandru Lăpușneanu în perioada 1552–1558 și înconjurată cu puternice ziduri de incintă. Muzeul mănăstirii deține o colecție de icoane vechi (sec. XVI–XVII).

pânză (de in)

Fibră, fir și țesătură confecționată din in. Inul este una dintre cele mai vechi plante textile cunoscute de oameni; dovezi care atestă folosirea ei au fost găsite în locuințele lacustre preistorice din Elveția. Țesături fine de in au fost descoperite în mormintele antice egiptene. Fibrele sunt obținute în urma unui tratament special al trunchiurilor plantelor, constând în topire (un produs de fermentare), uscare, zdrobire și bătătorire. Fibra de in este mai rezistentă decât bumbacul, se usucă mai repede și este mai puțin afectată în urma expunerii la soare. Din cauza elasticității sale scăzute are o suprafață tare, netedă, iar pânza se șifonează ușor. Pentru că aceasta absoarbe și elimină umezeala repede și este un bun conducător de căldură, hainele confecționate din pânză de in mențin senzația de răcoare. Firele fine sunt transformate în țesături și dantele pentru vestimentație sau articole de menaj.

pânză de șariaj

În geologie, masă mare de rocă deplasată prin fisurare sau cutare pe o distanță de mai mulți kilometri față de poziția sa originară. O pânză de șariaj poate fi compartimentul din acoperiș al unei falii de încălecare la unghi mic (rupere a rocilor din scoarța terestră din cauza mișcărilor compresive) sau poate fi o cută culcată majoră (încrețire a rocilor stratificate, cu plan axial aproape orizontal). Ambele fenomene au ca rezultat plasarea straturilor mai vechi deasupra celor noi.

pârghie

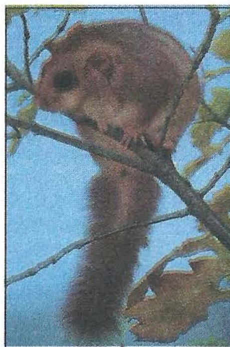
Mașină simplă, folosită la amplificarea forței. Toate popoarele străvechi foloseau o formă de pârghie, pentru a mișca pietre grele sau la săpat, pentru cultivarea pământului. Bare în echilibru erau folosite în Egipt (cca 5000 î.Hr.) pentru cântărit; erau compuse dintr-o bară basculantă la centru, cu greutăți de o parte balansând obiectul aflat la capătul celălalt. Chiar și în jurul anului 1500 î.Hr. oamenii extrăgeau apă și lansau soldați peste fortificații folosind pârghii, care pivotau în apropierea unui capăt, cu o platformă sau container atârnând de capătul scurt; erau atașate contragreutăți brațului lung.

pârș *sau* alunar

Denumire comună pentru cele 20 de specii de mamifere rozătoare (familia *Gliridae*) întâlnite pe întreg teritoriul Eurasiei și în Africa de N. Pârșii au ochi mari, blană mătăsoasă, urechi rotunjite și coadă păroasă (uneori stufoasă). Trăiesc în copaci, tufișuri, ziduri de piatră și în cuiburi de material vegetal. Se hrănesc cu fructe, alune, ouă de păsări și cu unele insecte și

SCHUNEMANN/BAVARIA-VERLAG

pârșul-mare (*Glis glis*)

animale de talie mică. Multe specii dorm un timp îndelungat, mai ales pe durata iernii. Pârșul-mare (*Glis glis*), cea mai mare specie, este comestibil, are culoare gri și o lungime maximă de 20 cm, fără a lua în considerație și coada de 15 cm.

Pârvan, Vasile

(28.09.1882, Huruiești, Bacău, România - 26.06.1927, București)

Istoric și arheolog român. Profesor universitar la Cluj și București, membru al Academiei Române. Întemeietor al școlii românești de arheologie modernă, a deschis câteva șantiere arheologice de importanță maximă, cum sunt cele de la Histria și Adamclisi. Întemeietor al Școlii Române din Roma, instituție a statului român orientată spre susținerea și perfecționarea tinerilor arheologi și istorici români, a inițiat și condus publicațiile acesteia (*Ephemeris Dacoromana* și *Diplomatarium Italicum*). Prin intensa și vasta sa activitate pubicistică și de cercetare a contribuit decisiv la cunoașterea istoriei vechi a spațiului carpato-danubian. Intelectual cu vocația creației culturale, a încercat să dea un sens mai profund științei istoriei, în eseuri filozofice precum *Idei și forme istorice* sau *Memoriale* (1923). Specialist în istoria comunei primitive și a civilizației greco-romane: *Getica* (1926), *Dacia, Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene* (1928), *Începuturile vieții romane la gurile Dunării* (1923), *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman* (1911), *Cetatea Tropaeum, Histria* (1912)).

Vasile Pârvan

Pârvu Mutu

(1657-1735)

Pictor de biserici și iconar român. Născut în Câmpulung Muscel, a studiat pictura în Moldova. A pictat mai multe biserici în Țara Românească: Cotroceni, Mărgineni, Aninoasa, Colțea, Sinaia, Fundenii Doamnei, Filipeștii de Pădure.

Pârvulescu, Constantin

(21.07.1890, Ploiești, România - 02.07.1945, București)

Astronom român. Profesor universitar la Cernăuți, Cluj, Timișoara; a studiat astronomia stelară (*Asupra roiurilor globuloase de stele și relațiile lor în spațiu*).

PBS /Public Broadcasting Service/

(Serviciul de televiziune publică)

Corporație americană privată non-profit de posturi de televiziune publice. PBS este susținut din fonduri publice și din contribuții private; oferă posturilor membre știri, programe pentru copii, programe educaționale și culturale, care sunt produse de membrii serviciului și de producători independenți din întreaga lume. Printre programele cele mai cunoscute s-au numărat *Sesame Street, Masterpiece Theatre, Great Performances, NewsHour with Jim Lehrer* și *Nova*. PBS a fost înființat în 1969, pentru a coordona și asigura servicii posturilor membre, care acum sunt în număr de 350. Finanțarea este asigurată în special de guvernele statelor, din contribuția telespectatorilor și din fonduri ce provin din partea corporațiilor și fundațiilor private; guvernul SUA difuzează prin PBS cca 15% din știri.

PC

Vezi computer personal

Peabody, Elizabeth (Palmer)

(16.05.1804, Billerica, Massachusetts, SUA - 13.01.1894, Jamaica Plain, Massachusetts)

Educatoare americană, fondatoare a primei grădinițe din această țară. A fost secretara lui William Ellery Channing (1825–1834) și a lucrat cu Bronson Alcott la Temple School. În 1839 a deschis o librărie în Boston, ce a devenit un centru de activități transcendentaliste. A publicat lucrări scrise de Margaret Fuller și de Nathaniel Hawthorne și, de asemenea, a publicat și a scris articole pentru *The Dial*. Inspirându-se din activitatea lui Friedrich Froebel, Peabody a deschis prima grădiniță din SUA în 1860 și, ulterior, s-a dedicat organizării grădinițelor de stat și a celor private. Surorile ei s-au căsătorit cu Horace Mann și cu Nathaniel Hawthorne.

Peabody, George

(18.02.1795, South Danvers, azi Peabody, Massachusetts, SUA - 04.11.1869, Londra, Marea Britanie)

Comerciant și bancher american. A moștenit o avere ca partener într-o afacere de vânzări angro de produse cerealiere uscate și ca președinte al Eastern Railroad (din 1836). În timpul unei călătorii în Anglia a negociat un împrumut de opt milioane de dolari pentru statul Maryland, aproape falimentar. În 1837 s-a stabilit definitiv la

Londra și a înființat o bancă specializată pe comerț exterior; operațiunile lui bancare au contribuit la înființarea creditului SUA peste hotare. Și-a cheltuit majoritatea averii în activități filantropice pentru a promova educația și artele. Printre donațiile sale se numără un muzeu de istorie naturală la Universitatea Yale, un muzeu de arheologie la Harvard și un muzeu de artă asiatică la Salem, Massachusetts.

Peace

Fluviu în V Canadei. Format prin confluența râurilor Finlay și Parsnip în Munții Stâncoși Canadieni din Columbia Britanică, curge spre E, de-a curmezișul graniței statului Alberta, pentru a se uni cu râul Slave, la N de vărsarea lui în lacul Athabasca. Are o lungime de 1 923 km. A fost explorat de Alexander Mackenzie în 1792–1793 și a devenit o rută recunoscută pentru comerțul de blănuri. Este o sursă importantă de energie hidroelectrică.

Peace

Râu din SUA, în V zonei centrale a Floridei. Izvorăște în regiunea Polk, curge spre S și SV și se varsă în portul Charlotte pe coasta de SV. Are o lungime de cca 135 km.

Peace Corps /Voluntarii Păcii/

Organizație de voluntari a guvernului SUA, formată în 1961 de președintele John Fitzgerald Kennedy. Scopul ei este de a ajuta alte țări în eforturile lor de dezvoltare, asigurându-le muncitori competenți în domenii ca educația, agricultura, sănătatea, comerțul, tehnologia și dezvoltarea comunității. Voluntarii trăiesc în țara gazdă timp de doi ani și învață limba respectivă. Până în 2002, peste 165 000 de voluntari au activat în acest corp.

Peacock, Thomas Love

(18.10.1785, Weymouth, Dorset, Anglia - 23.01.1866, Lower Halliford, Middlesex)

Poet și romancier englez. Aproape toată viața sa, Peacock a lucrat pentru East India Co. A fost un prieten apropiat al lui Percy B. Shelley, care i-a inspirat în mare măsură scrierile. Cele mai bune versuri sunt presărate prin romanele sale, în care domină conversațiile dintre personaje și în care satirizează curentele intelectuale ale vremii. Opera lui cea mai cunoscută, *Mănăstirea coșmarului* (Nightmare Abbey, 1818), satirizează melancolia romantică și conține personaje inspirate de Shelley, Samuel Taylor Coleridge și Lord Byron.

Peale, Charles Willson

(15.04.1741, comitatul Queen Ann, Maryland - 22.02.1827, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Pictor, inventator și naturalist american. Și-a început cariera dând o șa în schimbul unor de lecții de pictură. Ulterior a plecat la Londra pentru a studia cu Benjamin West. Când s-a întors, a devenit un important pictor de portrete al coloniilor centrale. Și-a neglijat cariera artistică intrând cu entuziasm într-o mișcare revoluționară. În 1786 a înființat în Philadelphia o instituție pentru studiul legilor naturale și prezentarea unor obiecte tehnologice și de istorie naturală; Muzeul Peale, primul mare muzeu american, a fost imitat de alte muzee ale perioadei și, mai târziu, de P.T. Barnum. A rămas în istorie pentru realizarea portretelor unor conducători de marcă ai Revoluției Americane.

Peale, Norman Vincent

(31.05.1898, Bowersville, Ohio, SUA - 24.12.1993, Pawling, New York)

Preot protestant american. Fiu al unui predicator metodist, a urmat Universitatea Wesleyană din Ohio și a fost hirotonisit pastor în Biserica Episcopală Metodistă. După ce a condus adunările din Brooklyn și din Syracuse, statul New York, în 1933 a devenit pastorul bisericii Marble Collegiate din New York, unde a și rămas până la sfârșitul carierei. În 1937 s-a aflat printre fondatorii clinicii psihiatrice-religioase, care îmbina religia și psihiatria în interesul sănătății mintale. A devenit celebru datorită predicilor de la radio și televiziune, precum și cărților sale, printre care și bestsellerul *Puterea gândirii pozitive* (The Power of Positive Thinking, 1952). În 1969 a fost ales președinte al Bisericii Reformate din America.

Peale, Rembrandt

(22.02.1778, Bucks County, Pennsylvania, SUA - 03.10.1860, Philadelphia, Pennsylvania)

Scriitor și pictor american. Fiu al lui Charles Wilson Peale, a studiat întâi cu tatăl său, apoi la Academia Regală din Londra. S-a aflat la Paris între 1808 și 1810, oferindu-i-se postul de pictor la curtea lui Napoleon I. Portretul lui Thomas Jefferson (1805), realizat la începutul carierei, constituie capodopera sa. Urmând exemplul tatălui său, a deschis un muzeu și o galerie de portrete în Baltimore, unde a pus bazele primelor fabrici de prelucrare a gazului pentru iluminat. Când a reluat pictura, s-a

îndreptat spre piese cu subiect formal (de ex. *Curtea Morții*, 1820), apoi s-a întors la portretistică, realizând primul dintr-o serie de portrete ale lui George Washington.

Pearl Harbor

Golf mic pe coasta de S a insulei Oahu, Hawaii, la 10 km V de Honolulu, formând un port înconjurat de uscat, legat de Oceanul Pacific. În 1887, Hawaii a acordat SUA dreptul de folosință a portului drept bunker și șantier de reparații, iar în 1908, acolo s-au pus bazele unui port naval. În 1944, portul a fost atacat fără preaviz de forțele aeriene japoneze, atacul cauzând multe pierderi de vieți omenești și precipitând intrarea SUA în Al Doilea Război Mondial. Astăzi, aici este baza flotei americane din Pacific.

Pearl Harbor, atacul de la ~

(7 decembrie 1941)

Atac aerian surpriză al Japoniei asupra bazei militare navale a SUA din portul Pearl Harbor, aflat pe insula Oahu din Hawaii, care a avut ca rezultat grăbirea intrării SUA în Al Doilea Război Mondial. În deceniul care a precedat acest eveniment, relațiile dintre SUA și Japonia se înrăutățiseră considerabil, mai ales după ce aceasta din urmă încheiase o alianță cu puterile Axei (Germania și Italia) în 1940. Până la sfârșitul lui 1941, SUA întrerupseseră toate relațiile comerciale și financiare cu Japonia. Pe 26 noiembrie 1941, o flotă japoneză s-a îndreptat către un punct aflat la 440 km N de Hawaii și de acolo au fost lansate cca 360 de avioane. Primul avion de bombardament a ajuns la Pearl Harbor la 7.55 dimineața, ora locală, fiind urmat de avioane încărcate cu torpile, bombardiere și avioane de luptă, care au atacat în valuri succesive. Din cauză că detașamentele de cercetare nu aveau mai deloc date, dar și pentru că multe nave nu aveau suficient personal, căci era duminică, baza nu s-a putut apăra eficient. Vasul *Arizona* a fost complet distrus; *Oklahoma* răsturnat; *California, Nevada* și *Virginia de Vest* au fost scufundate; peste 180 de avioane au fost distruse și numeroase alte nave avariate. În plus, peste 2 300 de oameni, care făceau parte din personalul militar, au fost uciși. „Ziua ce va rămâne a infamiei", așa cum a calificat-o președintele SUA, Franklin D. Roosevelt, a unit publicul american și i-a redus la tăcere pe toți cei care susțineau neutralitatea. Pe data de 8 dec. 1941, Congresul a declarat război Japoniei.

Pearson, Drew *născut* Andrew Russell

(03.12.1897, Evanston, Illinois, SUA - 01.09.1969, Rockville, Maryland)

Editorialist american. Pearson a predat mai întâi geografia industrială la Universitatea din Pennsylvania, apoi s-a îndreptat spre jurnalism. A fost concediat de la *Baltimore Sun* pentru lucrarea *Caruselul Washington* (Washington Merry-Go-Round, 1931, împreună cu Robert S. Allen), o carte despre viața mondenă a capitalei SUA. Din 1932 a început să scrie o rubrică foarte influentă (alături de Allen până în 1942; din 1965 alături de Jack Anderson, care a continuat-o la moartea lui Pearson), care s-a specializat în scandaluri. Printre nenumărații lideri ai lumii pe care i-a intervievat a fost și Nikita Hrușciov.

Pearson, Lester B(owles)

(23.04.1897, Toronto, Ontario, Canada - 27.12.1972, Ottawa, Ontario)

Prim-ministru al Canadei (1963–1968). A predat la Universitatea din Toronto (1924–1928), apoi, în 1928 a intrat în serviciul de externe canadian. A fost trimis în Marea Britanie (1935–1941) și în SUA (1942–1945); a fost ambasador în SUA între 1945 și 1946. A fost membru în Camera Comunelor din Canada în perioada 1948–1968 și ministrul afacerilor externe între 1948 și 1956. A condus delegația Canadei la ONU între 1948 și 1956 și a fost președintele Adunării Generale în perioada 1952–1953. În 1957 a primit Premiul Nobel pentru pace, pentru ajutorul acordat în rezolvarea crizei Suezului. Șef al partidului liberal din 1958, l-a refăcut și a câștigat alegerile din 1963. Guvernul său a introdus un plan național de pensii și un program de asistență familială, a lărgit ajutoarele de pensii și a pus bazele Serviciului Național Gratuit de Sănătate. În 1967 l-a criticat pe președintele francez Charles de Gaulle, aflat în vizită în Canada, pentru susținerea pe care o acorda separatismului din Québec. S-a retras din activitate în 1968.

Peary, Harold *născut* Harrold Jese Pereira de Faria

(25.07.1908, San Leandro, California, SUA - 30.03.1985, Torrance, California)

Actor american. El a creat personajul colorat și arogant Throckmorton F. Gildersleeve, din serialul de comedie de succes *Fibber McGee și Molly* (Fibber McGee and Molly), în 1937. A jucat în propriul serial radiofonic de succes, *The Great Gildersleeve* (1941–1950), considerat primul subprodus

creat dintr-un serial diferit. Ulterior, a jucat în seriale ca *Blondie* (1957) și *Fibber McGee și Molly* (Fibber McGee and Molly, 1959) și a continuat să lucreze și pentru radio, până în anii 1970.

Peary, Robert E(dwin)

(06.05.1856, Cresson, Pennsylvania, SUA - 20.02.1920, Washington DC)

Explorator american. S-a înrolat în marina americană în 1881, dar a fost lăsat în permisie pentru a-și realiza expedițiile arctice. A explorat Groenlanda într-o sanie trasă de câini (1886, 1891), găsind dovezi că aceasta este o insulă, și s-a reîntors acolo (1893–1894, 1895, 1896) pentru a transporta meteoriți mari în SUA. După ce și-a anunțat intenția de a ajunge la Polul Nord a avut câteva încercări între 1898 și 1905, navigând pe un vas special construit și ajungând cu sania la 280 km de pol. Pe 6 aprilie 1909, însoțit de Matthew Henson (1866–1955) și de patru eschimoși, și-a atins scopul, devenind primul explorator care a ajuns la Polul Nord. (Pretenția fostului său coleg, Frederick A. Cook [1865–1940], că ar fi ajuns la Polul Nord în 1908 a fost mai târziu dovedită falsă.) În 1911, Peary s-a retras din Marină cu rangul de contraamiral. Examinarea jurnalului din timpul expediției lui Peary și a unor documente noi din anii 1980 a sugerat că s-ar putea să fi atins un punct la o depărtare de 50–100 km de pol.

pecari *sau* pecari-cu-guler *sau* porc-ombilicat

Denumire comună pentru cele trei specii (familia *Tayassuidae*) de ungulate din America, ce se aseamănă cu porcii. Regăsiți în deșerturi și în pădurile tropicale umede, din Texas până în Patagonia, pecarii sunt gri cu pete albe, având urechi mici, ridicate, și o coadă foarte mică. Cresc în lungime până la 75–90 cm și cântăresc 17–30 kg. Au o glandă odorantă care se deschide pe spate și produce un miros puternic, ca de mosc, ceea ce a condus la credința că pecarii au două ombilicuri. Pecarii au canini ridicați, asemănători unor sulițe, și se hrănesc cu plante, animale mici și stârvuri. Trăiesc în grupuri de cinci până la 25 sau 50–100 de indivizi, în funcție de specie.

pecari (*Tayassu tajacu*)

JEN ȘI DES BARTLETT - BRUCE COLEMAN INC.

pechinez

pechinez

SALLY ANNE THOMPSON - EB INC.

Rasă de câini de salon, cu păr lung, selecționată în China antică, unde era considerată sacră și ținută în palatul imperial din Beijing. Invadatorii englezi au adus rasa în Apus, în 1860. Cunoscut drept câinele-leu, datorită coamei mari sau poate și datorită curajului său, atinge o înălțime de 15–23 cm și cântărește până la 6,5 kg. Urechile îi atârnă, botul este scurt și ridat și o mască neagră îi acoperă fața. Blana poate să fie uniformă sau bălțată. Membrii familiei regale purtau cu ei pechinezi foarte mici în mânecă, numindu-i, de altfel, câini de mânecă.

Peciora

Fluviu în NE Rusiei. Izvorăște în N Munților Ural și se îndreptă spre S, apoi spre V și N, pentru a se vărsa în Marea Barents printr-o deltă, după un parcurs de 1 809 km. Este înghețat din noiembrie până la începutul lunii mai. Bazinul lui conține mari depozite de cărbune, petrol și gaze naturale.

Peciora *în rusă* Peciorskoie More

Mare, prelungire sud-estică a Mării Barents, în N părții europene a Rusiei. Este situată între insula Kolguiev și peninsula Iugorski. Deși este blocată de ghețuri plutitoare din noiembrie până în iunie, codul, focile și alte viețăți marine din apele sale sunt exploatate. Principalul port este Narian-Mar, care se află pe fluviul Peciora.

Peck, (Eldred) Gregory

(05.04.1916, La Jolla, California, SUA - 12.06.2003, Los Angeles, California)

Actor american de film. A apărut pe Broadway în *The Morning Star* (1942) și a jucat alte câteva roluri pe scena teatrului înainte de debutul său cinematografic în *Zile de glorie* (Days of Glory, 1944). Cunoscut pentru jocul de scenă fermecător, fiind un om integru, cu principii morale, a jucat cu succes în filme precum *Cheile împărăției* (The Keys of the Kingdom, 1944), *Fascinație* (Spellbound, 1945), *Adolescentul* (The Yearling, 1946), *Înțelegerea unui gentleman* (Gentleman's Agreement, 1947), *Pistolarul* (The Gunfighter, 1950), *Vacanță la Roma* (Roman Holiday, 1953), *Moby Dick* (1956) și *Să ucizi o pasăre cântătoare* (To Kill a Mockingbird, 1962, Premiul Oscar). Printre filmele sale ulterioare se

numără *MacArthur* (1977), *Bătrânul Gringo* (The Old Gringo, 1989) și *Promontoriul groazei* (Cape Fear, 1991).

Peckinpah, (David) Sam(uel)

(21.02.1925, Fresno, California, SUA – 28.12.1984, Inglewood, California)

Regizor de film american. A fost membru al Marinei militare americane, a studiat arta dramatică în cadrul Universității Californiei de Sud și a început să lucreze în televiziune pe la mijlocul anilor 1950, scriind scenarii și regizând programe precum *Gunsmoke* și *The Rifleman*. Și-a făcut debutul regizoral cu filmul *The Deadly Companions* (1961), care a fost urmat de *În goana banilor* (Ride the High Country, 1962) și *Maiorul Dundee* (Major Dundee, 1965). Printre ultimele sale filme se numără *Hoarda sălbatică* (The Wild Bunch, 1969), considerat cel mai bun film al său, *Amenințarea* (Straw Dogs, 1971), *Pat Garrett și Billy the Kid* (Pat Garrett and Billy the Kid, 1973) și *Crucea de fier* (Cross of Iron, 1977). Filmele sale sunt renumite pentru peisajele magnifice, pentru personajele negative și pentru violență.

Pecos

Fluviu din SUA, în E statului New Mexico și în V statului Texas. Izvorăște în Munții Sangre de Cristo din New Mexico și curge spre SE, pe o distanță de aproape 800 km dincolo de granița cu statul Texas. Se varsă în Rio Grande, în pacul național de distracții Amistad. De-a lungul fluviului sunt multe baraje, printre care Alamogordo, Avalon și Red Bluff.

pectine

Polizaharide care se găsesc în țesuturile vegetale și în pereții celulelor plantelor. În componența lor intră un derivat al galactozei, acidul galacturonic. În fructe, pectinele țin împreună pereții celulelor adiacente, ajutându-i să rămână compacți și să-și păstreze forma. Pe măsură ce fructele se coc, pectinele se descompun în zaharuri care se dizolvă mult mai rapid, fructele devenind moi și schimbându-și forma. Ele formează o soluție gelatinoasă groasă, când sunt adăugate în mici cantități la acidul din fructe, zahăr și apă, putând fi folosite la fabricarea jeleurilor, gemurilor și marmeladelor. Aceste proprietăți sunt folositoare și în industria dulciurilor, în cea farmaceutică și de textile.

Pectinidae

Familie cu peste 400 de specii de lamelibranhiate marine, răspândite în toată lumea, din zona litorală până în adâncul apelor. Cele două jumătăți (valve) ale cochiliei au de obicei formă de evantai, cu excepția unei proiecții în formă de aripă, situate de o parte și de alta a țâțânei. Cochiliile măsoară 2,5–15 cm lungime. Pot fi netede sau costate și roșii, violet, portocalii, galbene sau albe. Cilii filtrează plante și animale microscopice din apă și le mută spre gură. Aceste scoici înoată, bătând valvele microscopic, propulsându-se înainte. Mușchiul care închide valvele este un produs culinar foarte căutat.

pedeapsă capitală *sau* pedeapsă cu moartea

Pedeapsă cu luarea vieții la care este osândit cel care a comis o infracțiune extrem de gravă. Pedeapsa capitală pentru crimă, înaltă trădare, incendiere premeditată sau viol era des utilizată în Grecia antică. Romanii au recurs și ei la această pedeapsă pentru o serie de infracțiuni. A fost criticată, mai devreme sau mai târziu, în toate religiile importante din lume. În 1794, statul american Pennsylvania a devenit prima jurisdicție care a limitat acordarea pedepsei cu moartea la crimele de gradul I. În 1846, Michigan a abolit pedeapsa capitală acordată pentru crime și alte diferite infracțiuni. În 1863, Venezuela a fost prima țară care a renunțat la această pedeapsă. Portugalia a fost prima țară europeană care a abolit această pedeapsă în cazul crimelor (1867). Pe la mijlocul anilor 1960, 25 de țări au interzis pedeapsa capitală pentru crimă. În ultimul sfert al sec. XX, numărul țărilor aboliționiste a crescut de trei ori. În ciuda acestei tendințe, multe țări au păstrat pedeapsa cu moartea, unele chiar i-au lărgit cadrul de acordare. În Statele Unite, trei sferturi din statele și guvernele federale au păstrat această pedeapsă. Este în continuare acordată în China, Arabia Saudită, Singapore și Iran. Susținătorii pedepsei capitale sunt de părere că închisoarea pe viață nu duce la stârpirea comportamentului criminal. Cei care se opun însă acestei pedepse susțin că aceasta nu este deloc eficientă și că adesea au fost condamnate la moarte persoane nevinovate, în mare parte provenind din rândul săracilor sau al minorităților rasiale.

Pedersen, Holger

(07.04.1867, Gelballe, Danemarca – 25.10.1953, Copenhaga)

Lingvist danez. S-a specializat în gramatica celtică comparată, dar a avut contribuții

majore și în multe alte domenii ale lingvisticii. Pe lângă *Gramatica comparată a limbilor celtice* (Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, 2 vol. 1909–1913), a mai publicat lucrări despre dialectele albaneze, armene, ruse și indo-europene, despre fonologia lituaniană, hitită, toharică, cehă și turcă, despre relația dintre limbile indo-europene și limbile semitice și fino-ugrice și despre originea runelor.

pediatrie

Ramură a medicinei care studiază dezvoltarea, sănătatea și bolile copiilor. A devenit domeniu specializat de studiu abia în sec. XVIII, când au fost înființate primele spitale pentru copii. Primii pediatri au studiat bolile copilăriei (*vezi* Thomas Sydenham), dar nu au putut face prea mult pentru a le vindeca. Spre mijlocul sec. XX, antibioticele și vaccinurile ajunseseră să țină sub control majoritatea acestor boli, mortalitatea infantilă scăzuse și pediatria și-a îndreptat atenția și asupra creșterii normale și dezvoltării copilului. Recent, au fost încorporate și aspectele sociale și de comportament ale sănătății copilului.

pedichiură

Vezi podiatrie

pedigri

Înregistrare grafică a strămoșilor sau a purității rasei. În multe țări, pedigriul animalelor domestice este păstrat de asociații private sau de stat ori de organizații care se ocupă cu rasele de animale. Sunt folosite simboluri standard pentru a reprezenta masculii, femelele, împerecherea și urmașii. Simbolurile pentru urmași apar de la stânga la dreapta, în ordinea nașterii. În cazul geneticii umane, astfel de diagrame sunt folosite și pentru a urmări moștenirea unei trăsături specifice, a unei anormalități sau a unei boli. Prezența trăsăturii aflate în studiu este marcată cu un simbol închis la culoare sau îngroșat, iar absența ei, printr-un simbol fin sau culoare deschisă.

pediment

În geologie, suprafață relativ plată a rocilor de bază (situate la suprafață sau puțin acoperite de pământ sau de pietriș) care apare la baza unui munte sau într-o câmpie. Pedimentele sunt mai evidente în zonele deșertice, de tipul celor cu bazin și lanț muntos, dar apar și în zonele umede. La tropice, pedimentele tind să fie acoperite de pământ și ascunse de vegetație. Multe dintre orașele așezate pe lângă fluviile de la tropice sunt situate pe pedimente, care oferă locuri de construcție mai accesibile decât locurile abrupte de pe dealurile aflate mai sus sau decât mlaștinile fluviului din apropiere.

pedologie

Ramură a științei solului care studiază formarea, morfologia și clasificarea solurilor ca părți ale cadrului natural. Pedologia urmărește înțelegerea modului în care proprietățile și distribuția solurilor din întreaga lume (pedosfera) s-au dezvoltat în legătură cu forme geografice majore, medii biogeochimice și habitate ale organismelor vii. Prin înțelegerea cauzelor și a magnitudinilor variațiilor solului, pedologii contribuie la lărgirea cunoștințelor despre suprafața Pământului.

Pedrell, Felipe

(19.02.1841, Tortosa, Spania - 19.08.1922, Barcelona)

Muzicolog și compozitor spaniol. În principal autodidact, a obținut o bursă de studii la Roma, unde a făcut cunoștință cu muzica spaniolă păstrată în arhive și s-a hotărât să învie tradiția aducând la lumină atât muzica populară, cât și muzica artistică veche și promovând un stil compozițional național. Creația sa include opere și compoziții orchestrale și corale. Este considerat părintele naționalismului muzical spaniol.

Pedro I *cunoscut ca* Dom Pedro

(12.10.1798, Lisabona, Portugalia - 24.09.1834, Lisabona)

Primul împărat al Braziliei (1822–1831) și, pentru scurt timp, rege al Portugaliei. Fiu al lui Ioan (João) VI al Portugaliei, a devenit regentul Braziliei în 1821, dar, în 1822, s-a desprins de Lisabona și a declarat independența Braziliei. Fosta colonie a devenit monarhie constituțională, avându-l pe Pedro împărat. Opoziția puternică față de maniera autocratică și lipsa de răbdare față de procedura parlamentară l-au determinat să abdice în favoarea fiului său de cinci ani, Pedro II. La moartea lui Ioan VI, Pedro I a devenit Pedro IV, regele Portugaliei, dar a abdicat foarte repede în favoarea fiicei sale, viitoarea regină Maria II. *Vezi* José Bonifácio de Andrada e Silva.

Pedro II

născut **Dom Pedro de Alcântara**

(02.12.1825, Rio de Janeiro, Brazilia - 05.12.1891, Paris, Franța)

Al doilea și ultimul împărat al Braziliei (1831–1839). A devenit împărat la vârsta

de cinci ani, când tatăl său, Pedro I, a abdicat. După o perioadă de regență, a fost încoronat în 1841. Preocuparea pentru supușii săi, agilitatea în arbitrarea disputelor politice și spiritul de conducere în probleme economice au adus stabilitate țării. El a condus Brazilia în timpul Războiului Paraguayan, care i-a adus țării prestigiu și noi teritorii. Sprijinul său s-a erodat în special în problema prerogativelor imperiale. În 1888 a fost proclamată emanciparea statului; în 1881, Pedro II a fost detronat printr-o lovitură de stat militară și a fost instaurată republica. *Vezi* José Bonifácio de Andrada e Silva.

Pee Dee

Fluviu din SUA, care curge prin Carolina de Nord și de Sud. Izvorăște, ca și fluviul Yadkin, din Munții Blue Ridge din NV Carolinei de Nord, curge spre SE și se varsă în golful Winyah, în apropiere de Georgetown, statul Carolina de Sud. Are o lungime de 375 km. Partea inferioară a fluviului este navigabilă pe o lungime de 145 km.

Peel

Râu în NV Canadei. Izvorăște din V teritoriului Yukon și curge spre E și apoi spre N, vărsându-se în fluviul Mackenzie, în Teritoriile de NV, aproape de fortul McPherson, un centru de comerț cu blănuri. Are o lungime de 684 km. Cursul său superior prin platoul Peel are canioane adânci de până la 300 m. Cursul inferior are în special rezervații naturale și terenuri de agrement.

Peel, Sir Robert, Al doilea baronet ~

(05.02.1788, Bury, Lancashire, Anglia - 02.07.1850, Londra)

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Sir Robert Peel, pictură în ulei de John Linnell, 1838; Galeria Națională de Portrete, Londra

Prim-ministru britanic (1834–1835, 1841–1846) și principal fondator al Partidului Conservator. Membru al Parlamentului din 1809, Peel a fost secretar general pentru Irlanda (1812–1818) și s-a opus eforturilor de a admite catolici în Parlament. În calitate de ministru de interne (1822–1827, 1828–1830) a reorganizat Codul penal al Angliei. El a înființat primul corp de poliție din Londra, ai cărui membri au fost porecliți, după numele său, „bobi" sau „peeleri". După o primă scurtă perioadă ca prim-ministru, Peel a condus în alegerile din 1841 nou-formatul Partid Conservator spre o victorie zdrobitoare și a redevenit prim-ministru. A impus un impozit pe venit, reorganizând Banca Angliei, și a inițiat reforme în Irlanda. Favorizând tarifele mici pentru importuri, a abrogat legile cerealelor, ceea ce a condus la căderea guvernului său, dar a continuat să sprijine în Parlament principiile comerțului liber. A fost principalul arhitect al epocii de prosperitate și stabilitate din perioada victoriană mijlocie, pe care însă nu a mai ajuns să o trăiască.

Pegas

În mitologia greacă, un cal înaripat. A apărut din sângele Meduzei, care a fost decapitată de Perseu. Belerofon l-a capturat pe Pegas, pe care l-a călărit în câteva din expedițiile sale, inclusiv în lupta cu Himera, dar, când a încercat să ajungă la cer călare pe calul înaripat, a fost aruncat din șa și ucis, iar Pegas a fost așezat pe cer ca o constelație. Zborul lui Pegas este deseori înțeles ca un simbol al inspirației poetice.

pegmatită

Tip de rocă magmatică în întregime cristalină care are, cel puțin în parte, o granulație mare, ai cărei principali compuși includ minerale ce se găsesc, de obicei, în rocile magmatice (de ex. granitele) și în care sunt prezente variațiile texturale extreme, mai ales în ceea ce privește mărimea granulelor. Întâlnite, de obicei, sub formă de dyke-uri neregulate, lentile sau filoane, pegmatitele apar peste tot în lume și sunt sursele principale de feldspat, mică și minerale de beriliu, tantal-niobiu și litiu.

pehblendă

Formă amorfă, densă, neagră, cu aspect de smoală, a uraninitului - oxidul de uraniu; este unul dintre mineralele principale ale minereului de uraniu. Pehblenda se găsește în mase granulare și are un luciu vâscos. Trei elemente chimice au fost descoperite prima oară în pehblendă: uraniu, poloniu și radiu. Zăcăminte în care este frecvent asociată cu uraninitul sau cu minerale secundare de uraniu se întâlnesc în Republica Cehă, Marea Britanie, Teritoriile de NV și Saskatchewan din Canada, Arizona, Colorado, Montana, New Mexico și Utah în SUA.

Pei, I(eoh) M(ing)
(n. 26.04.1917, Canton, China)

Arhitect american de origine chineză. A emigrat în SUA în 1935 și a studiat la Institutul Tehnologic din Massachusetts și la Universitatea Harvard. După ce a lucrat pentru firma de arhitecți Webb & Knapp, în 1955 și-a format propriul parteneriat. Centrul național pentru cercetare atmosferică din Boulder, Colorado, proiectat de el în 1968, imită siluetele sfărâmate ale munților din împrejurimi. Aripa de E a Galeriei Naționale de Artă din Washington DC (1978) este considerată una dintre cele mai frumoase realizări ale sale. Printre alte lucrări realizate de el se numără turnul John Hancock din Boston (1973), hotelul Fragrant Hill din Beijing (1982) și o piramidă din sticlă, controversată, situată în curtea Muzeului Luvru din Paris (1989). Proiectele lui Pei reprezintă o prelucrare a formelor dreptunghiulare și a celor neregulate promovate de stilul internațional, dar într-o combinație unică și inspirată de forme geometrice, și o utilizare inedită a diferitelor materiale, a spațiilor și a suprafețelor. Muzeul de Artă Miho din Shiga, Japonia (1997), construit în principal sub pământ, a fost apreciat pentru armonia dintre clădire și peisajul muntos din regiune. Pei a primit, în 1983, Premiul Pritzker pentru arhitectură.

peine forte et dure
în franceză **pedeapsă grea și aspră**

În legea engleză, veche pedeapsă aplicată celor acuzați de crimă care nu își recunoșteau vina. Printr-un statut adoptat în 1275, pedeapsa consta, de obicei, în încarcerarea și înfometarea până la epuizare a prizonierilor, iar în 1406 acestora le-a fost adăugată tortura prin presarea corpului sub greutăți foarte mari. Într-unul dintre procesele în care această pedeapsă a fost aplicată în coloniile americane, în timpul proceselor vrăjitoarelor din Salem, Giles Corey, de 80 de ani, care hotărâse să refuze judecata pentru ca familia lui să nu-și piardă bunurile, a fost torturat până la moarte de inchizitori. Practica a fost abolită în 1772.

Peipus *în estoniană* Peipsi

Lac în N Europei Centrale, formând granița dintre Estonia și Rusia. Are o lungime de 97 km și o lățime de 50 km și este înghețat jumătate din an. În 1242, rușii, sub conducerea lui Aleksandr Nevski, i-au învins pe cavalerii teutoni (*vezi* Ordinul Teutonic) pe lacul înghețat, în Bătălia de pe Gheață, forțându-i să renunțe la pretențiile teritoriale asupra Rusiei.

Peirce, Charles Sanders
(10.09.1839, Cambridge, Massachusetts, SUA - 19.04.1914, lângă Milford, Pennsylvania)

Om de știință, logician și filozof american. Fiu al matematicianului și astronomului Benjamin Peirce (1809–1880), a frecventat cursurile Universității Harvard și, mai târziu, a colaborat timp de 30 de ani ca om de știință cu Garda de Coastă Americană (1861–1891). În calitate de om de știință este remarcat pentru contribuția sa la teoria probabilității, pentru studiile asupra gravitației și pentru logica metodologiei științifice. În cele din urmă a renunțat la științele fizice în favoarea studiul logicii, pe care, în sensul cel mai larg, a identificat-o cu semiotica. A ținut cursuri de logică la Universitatea Johns Hopkins în perioada 1879–1894, apoi și-a petrecut restul vieții scriind, în singurătate. Este considerat fondatorul pragmatismului. Deși a adus contribuții remarcabile logicii deductive, a fost în special un cercetător al logicii științei – al inducției și al „retroducției" sau „abducției", formarea și acceptarea unei ipoteze pe baza testării pentru a explica fapte neobișnuite. Ambiția sa de o viață a fost să stabilească, pentru totdeauna, abducția și inducția ca ramuri ale logicii.

Pekin
Vezi Beijing

Pekin, omul (de) ~
Vezi Zhoukoudian

Peko

În religia estoniană, zeitate, patroană a agriculturii, care ajuta la creșterea grânelor, în special a orzului. Peko era reprezentat de o imagine din ceară, care era îngropată în grâne, în hambar, și scoasă afară primăvara devreme, pentru un ritual al fertilității agricole. La sfârșitul ospățului tradițional, resturile de mâncare erau împărțite săracilor, iar bărbații participau la competiții de lupte sau sărituri peste obstacole pentru a stabili cine avea dreptul de a-l păstra pe Peko în hambarul său până anul următor.

pelagianism

Erezie creștină din sec. V d.Hr. care punea accentul pe liberul-arbitru și pe bunătatea naturii umane. Pelagius (354? – după 418 d.Hr.), un călugăr britanic stabilit în Africa în 410 d.Hr., a dorit să întărească morala creștinilor. Respingând

argumentele celor care atribuiau păcatele lor slăbiciunii umane, el a susţinut că Dumnezeu i-a creat pe oameni liberi să aleagă între bine şi rău şi că păcatul este un act în întregime voluntar. Ucenicul său, Celestius, a negat doctrina Bisericii cu privire la păcatul originar şi necesitatea botezului copiilor mici. Pelagius şi Celestius au fost excomunicaţi în 418 d.Hr., dar vederile lor au continuat să-şi găsească adepţi până când Conciliul de la Efes a condamnat pelagianismul, în 431 d.Hr.

pelagră

Dereglare nutritivă cauzată în mare parte de o carenţă a acidului nicotic, manifestată prin leziuni ale pielii şi tulburări digestive şi neurologice. Dermatita apare de obicei prima, manifestându-se o sensibilitate anormală la lumina soarelui. Poate arăta ca o arsură gravă, provocată de soare, devenind apoi roşie-cafenie, tare şi cu coajă. Diareea alternează cu constipaţia, combinate cu o inflamaţie a gurii şi a limbii, buzele devenind uscate, crăpate şi cojite. Ulterior, tulburările mintale pot include nervozitatea, depresia şi delirul. Cazurile mai uşoare de carenţă a acidului nicotic răspund la o simplă dietă echilibrată. Pelagra apare acolo unde dietele constau în majoritate din porumb, care are un conţinut scăzut de acid nicotic şi de triptofan (transformat în corp în acid nicotic), şi hrană cu un conţinut redus sau complet lipsită de proteine. Poate fi şi un efect secundar al alcoolismului cronic.

Pelé, Edson Arantes do Nascimento

(n. 23.10.1940, Três Corações, Brazilia)

Fotbalist brazilian, cel mai cunoscut şi mai bine plătit sportiv din lume în timpul lui. În 1956 a intrat în clubul de fotbal Santos, conducând echipa spre un campionat mondial al cluburilor, în 1962. A dus echipa naţională a Braziliei la câştigarea a trei cupe mondiale (1958, 1962, 1970). În 1969, în timpul celui de-al 909-lea meci, a înscris golul cu numărul o mie. De statură mijlocie, a combinat puterea şi precizia şutului cu o remarcabilă abilitate de a anticipa mişcările celorlalţi jucători. În 1975 a devenit antrenor al echipei New York Cosmos din Liga de Fotbal Nord Americană (LFNA); s-a retras din activitate după ce a condus o echipă în Liga Campionilor, în 1977. În 1978 a primit Premiul Internaţional pentru Pace, iar în 1980 a fost numit sportivul secolului.

Pelé

AFP/PICTORIAL PARADE

Pelée

Munte vulcanic activ, în N insulei Martinica, din America Centrală insulară. Se află la NV de Fort-de-France şi are o înălţime de 1 397 m. Este un con cu o pantă uşoară şi are păduri luxuriante. O erupţie violentă în 1902 a distrus portul Saint-Pierre, ucigând aproape 30 000 de oameni. O erupţie mai mică a avut loc în 1929.

pelerinaj

Călătorie spre un altar sau alt loc sacru, întreprinsă de credincioşii unui cult anume pentru a primi ajutor divin, ca act de omagiu adus divinităţii în care cred sau ca act de penitenţă şi pentru demonstrarea devotamentului. Pelerinii creştini din Evul Mediu poposeau la hanuri special amenajate pentru ei, iar la întoarcere purtau la pălării însemnul locului sacru unde fuseseră. În această epocă, cele mai importante locuri de pelerinaj erau Pământul Sfânt, Santiago de Compostela, în Spania, şi Roma. Pe lângă acestea, existau şi alte sute de locuri de pelerinaj, printre care mormântul Sfântului Francisc din Assisi şi cel al Sfântului Thomas Becket din Canterbury. Locurile de pelerinaj mai recente includ altarul Doamnei Noastre din Guadalupe, în Mexic (1531), Lourdes în Franţa (1858) şi Fatima în Portugalia (1917). Tradiţia pelerinajului este, de asemenea, foarte importantă în budism. Adepţii acestei religii pornesc în pelerinaj spre locuri precum Bodh Gaya, unde Buddha a primit iluminarea, şi Varanasi, unde acesta a ţinut prima sa slujbă. În islam, toţi credincioşii trebuie să întreprindă *hajj*-ul, pelerinajul la Mecca, cel puţin o dată în viaţă.

Pelerinajul Harului

(1536)

Mişcare izbucnită în comitatele din N Angliei ca reacţie la reforma lui Henric VIII. Ordinul regelui de a închide mănăstirile din N a dus la izbucnirea de revolte în Lincolnshire şi Yorkshire, unde 30 000 de rebeli înarmaţi şi conduşi de Robert Aske au ocupat Yorkul, cerând revenirea la supunerea faţă de papă şi un parlament care să nu se afle sub influenţa regală. Trăgând de timp pentru a strânge o armată care să îi poată învinge pe rebeli, al treilea duce de Norfolk le-a făcut promisiuni vagi, iar

aceștia, crezând că au câștigat, s-au risipit, fiind arestați mai târziu. Au fost executați cca 220 de rebeli, printre care Aske însuși.

pelerini

Primii coloniști din Plymouth (Massachusetts), cea dintâi colonie permanentă din New England (1620). Membrii Bisericii Separatiste Engleze, o fracțiune radicală a puritanismului, au reprezentat o treime din cei 102 coloniști care s-au îmbarcat la bordul navei *Mayflower* pentru a merge spre America de Nord. Ei au reprezentat nucleul coloniștilor. Ulterior, au fost numiți înaintași. În 1820, la împlinirea a două sute de ani de la întemeierea statului Plymouth, Daniel Webster i-a numit Părinți Pelerini, sintagmă încă renumită. *Vezi și* Acordul Mayflower, Plymouth Co.

Peleș, castelul ~

Castel princiar și fostă reședință regală, aflat în Sinaia, Prahova, România. A fost comandat de regele Carol I (d. 1866–1914) și s-a realizat pe un teren aflat în proprietatea privată a suveranului, în două etape, 1873–1883 (parterul și etajul I) și 1896–1914 (etajul II). Planurile aparțin arhitecților Wilhelm von Doderer, Johannes Schultz și Karel Liman. Deși lucrările au început încă din 1873, piatra de temelie a fost așezată, cu mare fast, abia în 1875, din pricina unei rețele de izvoare subterane ce au trebuit captate pentru a împiedica alunecările de teren. Construcția din lemn, piatră, cărămidă și marmură este în stilul Renașterii germane, îmbinat cu alte stiluri, precum cel renascentist italian, gotic, baroc german, austriac, turcesc și francez rococo. Aspectul de chalet, la modă în epocă, este dominat de turnul central, de 66 m înălțime, exteriorul fiind îmbogățit de decorațiuni în lemn, precum și de desenul elegant al fațadelor. Se remarcă prezența decorațiilor din piatră, a statuilor turnate în bronz, precum și a picturii murale din exterior, cea din curtea interioară fiind „a fresco". Ancadramentele ușilor sunt din piatră sculptată, la fel ca și trotuarele din dale care înconjoară castelul și scările, tot din piatră, având balustrade ornate. Castelul este împodobit cu șapte terase, inițial concepute în stilul Renașterii italiene târzii, decorate cu statui (aparținând sculptorului italian Romanelli), fântâni și vase ornamentale, sculptate în piatră și marmură de Carrara. Decorațiunile din lemn sunt numeroase și în interiorul castelului. Lucrările au fost urmărite îndeaproape de

Castelul Peleș

suveran, care s-a implicat până la detaliu în alegerea și realizarea decorațiunilor și a obiectelor de artă ce împodobesc sălile și camerele castelului, cca 170 la număr. Colecția de arme cuprinde peste 4 000 de piese de paradă și de vânătoare, datând din sec. XV–XIX. Mobilierul de artă care decorează majoritatea încăperilor castelului cuprinde piese originale (unele din sec. XV), realizate în cunoscute ateliere europene. Vitraliile au fost achiziționate între 1883 și 1914, parte din ele fiind piese originale vechi, elvețiene și germane, din sec. XV și XVIII. Demn de menționat este faptul că Peleș a fost primul castel din Europa electrificat în întregime, energia electrică fiind furnizată de propria uzină electrică, de pe malul pârâului Peleș. În aceeași perioadă s-au ridicat și alte construcții anexe ale castelului: Corpul de Gardă, Economatul, Casa de Vânătoare Foișor, Grajdurile, Uzina Electrică, iar mai târziu castelul Pelișor (construit între 1889 și 1903), destinat viitorului rege Ferdinand și reginei Maria. Gândit nu doar ca reședință, ci, mai ales, ca element de reprezentare monarhică, regele vedea castelul ca pe un „leagăn al dinastiei și garant al stabilității regimului monarhic constituțional" și l-a edificat potrivit acestei viziuni și gustului său artistic. Deși reședință particulară, castelul a fost locul de primire a regilor și membrilor caselor regale europene aflați în vizită, locul unor decizii politice de maximă relevanță istorică, dar și locaș de cultură prin acțiunea reginei Elisabeta. Tot aici, în 1893, s-a născut viitorul rege Carol II. Confiscat după abdicarea lui Mihai I (1947), folosit ca muzeu timp de mulți ani după aceea sau pur și simplu închis accesului public

în ultimii ani de comunism, castelul a fost retrocedat regelui Mihai I în 2007 și răscumpărat de la acesta de către statul român, pentru a rămâne muzeu. Castelul adăpostește colecții de carte rară, ceramică, mobilier, sculptură, precum și o valoroasă colecție de tablouri, în număr de cca 2 000 de piese, semnate, printre alții, de Gustav și Ernest Klimt, Franz Match, Dora Hinz.

Pelew

Vezi Palau

Pelham, Henry

(1696,/?/ - 06.03.1754, Londra, Anglia)

Prim-ministru al Marii Britanii (1753–1754). A fost ales în Parlament în 1717, iar ca adept al lui Robert Walpole, a devenit ministru de război (1724) și casier al armatei (1730). I-a urmat lui Walpole ca prim-ministru și ministru de finanțe, în 1743, și a asigurat un ministeriat stabil al Partidului Conservator, primind ajutor parlamentar din partea fratelui său, Thomas Pelham-Holles, duce de Newcastle. Pelham a rezistat încercărilor de a prelungi Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei și a semnat Tratatul de la Aix-la-Chapelle (1748). După război, el a introdus reforme financiare, care au cuprins cheltuieli militare mai mici, o reducere a impozitului pe pământ și o consolidare a datoriilor naționale.

Pelham-Holles, Thomas

Vezi Duce de Newcastle

pelican

Denumire comună pentru cele cca opt specii de păsări care constituie genul *Pelecanus* (familia *Pelecanidae*). Sunt păsări albe sau brune, care se remarcă prin prezența unei pungi mandibulare mari și elastice. Unele specii ating o lungime de 180 cm și o anvergură a aripilor de 3 m, cântărind până la 13 kg. Majoritatea speciilor duc peștii în ape puțin adânci, unde, folosind punga pe post de plasă, îi adună și îi înghit imediat. Pelicanii trăiesc în zonele cu apă dulce și pe coastele mărilor în multe părți ale lumii; se înmulțesc pe insule, în colonii, depunând de la unu până la patru ouă într-un cuib făcut din rămurele. Puii își introduc ciocurile în esofagul părinților pentru a obține hrană regurgitată.

NORMAN TOMALIN - BRUCE COLEMAN INC.

pelican-de-mare
(*Pelecanus occidentalis*)

pelin

Denumire comună pentru diversele specii de tufe de *Artemisia* din familia *Compositae*. Originari din câmpiile semiaride și versanții muntoși din vestul Americii de Nord, acești arbuști se adaptează la fel de bine verilor uscate și caniculare și iernilor umede și blânde, întrerupte uneori de vânturi polare dinspre Pacific. Pelinul-comun (*Artemisia tridentata*) este un subarbust stufos, cu o înălțime medie de 1–2 m, cu frunze gri-argintii și gust amar.

pelinIță *sau* pelin-mic

Plante erbacee și arbuști aromatici (genul *Artemisia*) din familia *Compositae*. Printre acestea se numără pelinul și tarhonul. Multe specii au și valoare ornamentală; datorită frunzelor gri-argintii, sunt adesea folosite în grădini pentru crearea contrastului sau pentru a atenua tranziția între culorile tari. Frunzele pelinului obișnuit (*A. absinthium*) erau folosite la prepararea medicamentelor și a băuturilor, cum ar fi absintul și vermutul. Extractul din planta eurasiatică *A. annua* se folosește la tratarea formelor de malarie rezistente la chinină.

Pella

Capitală antică a Macedoniei. Localizată în N Greciei, la NV de Salonic, a înflorit la sfârșitul sec. V î.Hr. Cunoscută mai întâi sub numele Bounomos, s-a dezvoltat rapid sub Filip II, dar după ce romanii l-au învins pe ultimul rege macedonean, a devenit un orășel provincial. Excavațiile arheologice care au început în 1957 au scos la lumină case mari, bine construite, cu camere cu podele de mozaic, datând de la sfârșitul sec. IV î.Hr. Aici s-a născut Alexandru cel Mare.

Pellea, Amza

(07.04.1931, Băilești, Dolj, România - 12.12.1983, București)

Actor român de film și de teatru. A urmat cursurile Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică, făcând parte din așa-numita promoție de aur a teatrului românesc. A jucat inițial la Teatrul Național din Craiova, apoi la București, la Teatrul Nottara, Teatrul Mic sau Teatrul Național, prezența sa scenică impresionantă fiind remarcată încă de la primele roluri.

Amza Pellea

Repertoriul său, atât ca actor de teatru, cât și de cinema, a cuprins roluri de comedie (cel mai cunoscut fiind Nea Mărin, personaj emblematic pentru talentul său, pe care l-a creat într-o serie de scheciuri de televiziune, iar apoi și în filmul *Nea Mărin miliardar*, 1979), dar și figuri istorice (Vlad Țepeș, din piesa *A treia țeapă* de Marin Sorescu, sau Mihai Viteazul, din filmul *Mihai Viteazul*, 1970). Printre cele mai zguduitoare creații ale sale se numără rolurile Ipu din filmul *Atunci i-am condamnat pe toți la moarte* (1971) și Manolache Preda din *Osânda* (1976). A fost director al Teatrului Național din Craiova (1973–1974) și profesor la IATC.

Pelopones

Peninsulă ce formează partea de S a Greciei continentale. Un ținut mare, muntos, care are ieșire în S la Marea Mediterană; cu o suprafață de 21 439 kmp, este unită cu restul Greciei continentale prin istmul de Corint. Civilizația miceniană a înflorit acolo în mileniul II î.Hr., la Micene și Pylos. În perioada clasică, orașele principale erau Corint și Sparta. În timpul romanilor, era parte a provinciei Ahaia, din 146 î.Hr. până în sec. IV d.Hr. A făcut parte din Imperiul Bizantin până a fost cucerită de franci; aceștia au condus-o între sec. XIII–XV, în această perioadă fiind cunoscută sub numele de Morea. Orașul modern Patras, 163 446 loc. (2001), situat în partea de N, este un centru comercial.

peloponesiac, Războiul ~

(431–404 î.Hr.)

Război purtat între Atena și Sparta, orașele-stat principale din Grecia antică, alături de aliatele lor, care a cuprins aproape toate orașele-stat grecești. Principala cauză a războiului a fost frica de imperialismul atenian. Alianța ateniană s-a bazat pe o flotă puternică, iar alianța spartană, pe o armată de uscat puternică. Războiul s-a purtat în două perioade, separate de un armistițiu de șase ani. Luptele au izbucnit în 431 î.Hr., avându-l pe Pericle în fruntea atenienilor. În primii zece ani, Archidamas i-a condus pe spartani, înregistrând numai înfrângeri. Ciuma a lovit Atena în 429 î.Hr., ucigându-l pe Pericle și distrugând majoritatea armatei sale. În 428 î.Hr., Cleon a fost pe punctul de a-i convinge pe atenieni să masacreze cetățenii rebeli ai cetății Mitilene din insula Lesbos, însă atenienii au anulat ordinul. În 421 î.Hr., ambele state au căzut de acord să accepte Pacea lui Nicias. Aceasta a durat șase ani, până când atenienii au lansat dezastruoasa expediție siciliană. În 413 î.Hr., forțele ateniene erau deja distruse. În 411 î.Hr., o oligarhie a preluat puterea pentru scurtă vreme. Când conducătorii democrați au fost reinstaurați, un an mai târziu, de către flotă, ei au refuzat ofertele de pace ale spartanilor, iar războiul a continuat până în 405 î.Hr., când flota ateniană, cu ajutor persan, a fost distrusă în Bătălia de la Aigos Potamos. Prinși într-o blocadă, atenienii s-au predat, în 404 î.Hr. Imperiul atenian a fost fărâmițat, iar spartanii au instaurat așa-numitul regim al celor Treizeci de Tirani.

Peloponesiacă, Liga ~ *sau* Alianța spartană

Coaliție militară a orașelor-stat grecești conduse de Sparta, formată în sec. VI î.Hr. Deciziile ligii legate de război, pace sau alianță erau determinate de conciliile convocate de spartani. Liga era o forță importantă în afacerile Greciei, reprezentând nucleul rezistenței în fața invaziei persane din anii 490 și 480 î.Hr. și în lupta împotriva Atenei din Războiul peloponesiac. Puterea ei a decăzut după înfrângerea de la Leuctra, în 371 î.Hr., iar în 366/365 î.Hr., liga s-a desființat.

Pelops

În mitologia greacă, întemeietor al dinastiei Pelopizilor din Micene. Pelops era nepotul lui Zeus. Tatăl său, Tantal, l-a gătit și l-a oferit zeilor în timpul unui banchet și doar Demeter, care jelea pierderea fiicei sale, Persefona, a fost destul de neatentă încât să mănânce din această mâncare. Zeii au poruncit ca trupul lui Pelops să fie refăcut, însă umărul, porția Demetrei, lipsea și băiatului i s-a fabricat unul de fildeș. Într-o altă legendă, Poseidon l-a ajutat pe Pelops să câștige mâna Hippodamiei, fiica regelui Oenomaus din Pisa.

pelotă

Joc cu mingea în care participanții joacă pe rând, folosind o mănușă sau un instrument, și în care lovesc o minge de cauciuc direct de la unul la altul sau într-un perete. Versiunea în care mingea este lovită de perete este specfică pentru handbal și jai

alai, care este jucat de doi sau patru jucători pe un teren cu unu, doi sau trei pereți, folosindu-se mănuși, rachete sau bâte. În Spania și în alte locuri, pelota este un sport profesionist la care spectatorii pun pariuri.

Pelusium

Oraș din Egiptul antic, situat în zona care, în trecut, era extremitatea estică a gurii fluviului Nil. Ruinele sale se află azi la SE de Port-Said. A fost principala fortăreață de frontieră la granița cu Palestina din timpul Dinastiei XXVI și, mai târziu, un punct vamal pentru mărfurile venite din Asia. În 522 î.Hr., persanii ahemenizi, sub Cambises II, l-au înfrânt acolo pe faraonul Psammetic III. În timpul romanilor a fost un post pe ruta comercială spre Marea Roșie; ruinele orașului datează din perioada romană.

peluză

Întindere de iarbă cu o suprafață fină, menținută tunsă. Element obișnuit de decorație peisagistică a grădinilor și parcurilor în stil occidental, peluzele ajută la sugerarea simțului de scară și proporție. Făcută populară de Capability Brown în sec. XVIII, peluza este antiteza parterului de flori de tip francez. În sec. XX, peluza a devenit un atribut omniprezent al caselor americane, având rolul de a indica și limita proprietatea, pe lângă cel de a crea o zonă tampon între stradă și spațiul privat.

Pemex

denumire oficială **Petroléos Mexicanos**

Companie petrolieră de stat din Mexic. În 1938, președintele Lázaro Cárdenas a naționalizat 17 companii de petrol străine pentru a crea Pemex, cea mai mare companie de petrol din America Latină și exportator la nivel mondial de petrol fosil. Pemex este angajată în explorarea, producția, rafinarea, transportul, depozitarea, distribuirea și vânzarea de petrol și gaze naturale. În anii 1970, promițătoarele descoperiri de petrol au dat curs unui avânt al consumului la nivel național, condus de extravagantul președinte José López Portillo și finanțat prin împrumuturi masive. Producția de petrol brut s-a triplat. În 1981, când prețul petrolului a scăzut, José López Portillo a mărit prețul petrolului mexican. Într-un an, țara a ajuns în pragul falimentului. De atunci, reformele economice au adus o stabilitate mai mare a economiei. La începutul sec. XXI, Pemex producea cca 40% din venitul guvernului mexican.

Penang

Insulă, 1 225 500 loc. (2001), în Malaysia, lângă coasta nord-vestică a peninsulei Malacca, parte a statului Pulau Pinang. Centrul administrativ și principalul oraș-port al insulei este George Town, 180 573 loc. (2000), situat în partea de NV. Colonizarea britanică a început în 1786. În 1826, Penang (cunoscută până în 1867 sub numele Prince of Wales) s-a unit cu Malacca și cu Singapore, formând colonia britanică Straits Settlements. Începând cu mijlocul sec. XIX a devenit piață pentru cositor și cauciuc. În 1948 a devenit parte a Federației Malaya, ulterior Malaysia. Spre sfârșitul sec. XX a devenit principalul centru turistic al Malaysiei, cu stațiuni hoteliere în special pe coasta de N, la Batu Feringgi.

penați

Zei romani ai căminului. Erau venerați în viața privată ca protectori ai familiei și în viața publică drept protectori ai statului roman. Erau asociați uneori cu zeități cu atribute asemănătoare, precum Vesta, numele lor fiind folosite ca sinonime pentru lari. Fiecare casă avea un altar cu chipurile lor, care erau venerate în timpul meselor familiale și la ocazii anume. Darurile aduse penaților erau porții din mâncărurile obișnuite sau prăjituri speciale, vin, miere și tămâie. Numărul și identitățile precise ale penaților erau o enigmă chiar și pentru romanii antici.

Penderecki, Krzysztof

(n. 23.11.1933, Debica, Polonia)

Compozitor și dirijor polonez. A studiat compoziția la Conservatorul din Cracovia și a devenit, ulterior, dirijor la acest conservator (1972–1987). Lucrările sale de debut (1960–1974) conțineau grupări aglomerate de note și sunete inedite, el fiind cel care a dezvoltat notații grafice pentru a reda efectele dorite, compunând lucrări vii care au atras atenția internațională, precum *Pentru victimile de la Hiroshima* (1960), *Stabat Mater* (1962), *Patimile Sf. Luca* (1965) și opera *Diavolii din Loudun* (1969). După 1975, muzica sa a devenit mai tradițională, în lucrări precum opera *Paradisul pierdut* (1978), concerte pentru vioară (1977), violoncel (1982) și violă (1983), sau compoziția *Lux aeterna* (1983).

Pendergast, Thomas J(oseph)

(22.07.1872, St. Joseph, Montana, SUA - 26.01.1945, Kansas City, Montana)

Om politic american. A participat la politica municipală a orașului Kansas, statul

Montana, și a devenit conducătorul politic al democraților din oraș, în 1916. Aparatul său politic a dominat politica de stat și pe cea locală timp de aproape 25 ani și a influențat convențiile democratice naționale. El l-a ajutat pe Harry Truman la începutul carierei sale politice. Atacat de rivali pentru că a permis practici corupte în orașul Kansas, Pendergast a fost condamnat în 1939 pentru evaziune fiscală și a fost închis un an.

Pendleton, Legea serviciului public ~

(1883)

Legislație americană care reglementează sistemul modern al angajării federale permanente bazate pe merit. Nevoia populației de a avea o reformă a serviciului public care să înlocuiască sistemul bazat pe afilierea politică la un partid (sistemul recompensării) s-a concretizat într-un proiect de lege susținut de senatorul George Pendleton, care a prevăzut selecția angajaților guvernamentali pe baza unei examinări competitive realizate de o comisie a serviciului public. Legea acoperea inițial numai 10% dintre funcțiile guvernamentale, însă mai târziu Congresul a lărgit obiectul legii, incluzând peste 90% din angajații federali.

Pendleton, George (Hunt)

(29.07.1825, Cincinnati, Ohio, SUA - 26.11.1889, Bruxelles, Belgia)

Om politic american. A fost membru în Camera Reprezentanților a Statelor Unite în perioada 1857–1865 și a candidat la funcția de vicepreședinte din partea democraților (alături de George B. McClellan, ca președinte), în 1864. Membru al Mișcării Bancnotelor Verzi, el a sprijinit propunerea statului Ohio pentru răscumpărarea despăgubirilor din Războiul Civil American. A fost membru al Senatului Statelor Unite în perioada 1879–1885, unde a susținut Legea serviciului public Pendleton. În perioada 1885–1889 a fost diplomat în Germania.

pendul

Corp suspendat de un punct fix, astfel încât să poată oscila, sub acțiunea gravitației. Un pendul simplu constă într-o greutate suspendată la capătul unei sfori. Perioada mișcării oscilatorii este în general constantă, putând crește sau scădea în funcție de lungimea sforii. Schimbarea masei sau greutății nu are nici o influență asupra perioadei de mișcare. Datorită constanței lor, pendulurile au fost mult timp folosite pentru a regla mersul ceasurilor. Pendulurile sunt folosite și pentru a măsura valoarea gramului, accelerația gravitațională sau pentru a arăta că Pământul se rotește în jurul axei proprii (*vezi* pendulul lui Foucault).

peneplenă

Câmpie ușor vălurită sau plată, aproape de nivelul mării. Aceasta s-ar forma, teoretic, în urma diferitelor procese de eroziune ce reduc suprafețele cu un relief inițial înalt, produs prin ridicare activă, la suprafețe fără relief. Lipsa, în prezent, a unor astfel de câmpii tinde să discrediteze această teorie, dar unii geomorfologi consideră că întinsele suprafețe relativ plane situate la altitudini ridicate în munți sunt dovezi ale unor peneplene ridicate. Alții se întreabă dacă relația dinamică dintre eroziune și tipul de rocă ar permite vreodată dezvoltarea unei astfel de câmpii, chiar și după o lungă perioadă de timp.

Peneș-Lipetz, Mihaela

(n. 02.07.1947, București, România)

Atletă română, aruncătoare de suliță. A absolvit Institutul de Educație Fizică și Sport (1970), iar în 1963 a devenit campioană națională de juniori. La doar 17 ani (1964) a participat pentru prima dată într-o competiție internațională, la Olimpiada de la Tokyo, unde a câștigat medalia de aur, cu o aruncare a suliței de 58 m. La Jocurile Olimpice din Mexic, în 1968, a câștigat titlul de vicecampioană olimpică. A mai obținut patru titluri de campioană națională și patru de campioană balcanică. A fost antrenor federal între 1981 și 1990 și apoi secretar adjunct la Federația Română de Atletism și secretar general al Comietului Olimpic Român. Este maestră emerită a sportului din 1965.

Peneus

Vezi Piniós

penicilină

Antibiotic obținut din mucegaiul penicillium. A fost descoperit în 1928 de Alexander Fleming. În 1940, Howard Walter Florey, Ernst Boris Chain și alții produseseră deja cantități comerciale, care s-au dovedit eficiente în tratamentul victimelor de război, făcând din penicilină primul antibiotic de mare succes în combaterea infecțiilor bacteriene. Până în prezent au fost produse numeroase variante naturale și semisintetice (de ex. ampicilina, amoxicilina). Acestea

inhibă enzimele responsabile de sinteza celulelor peretelui bacterian (și de aceea nu acționează împotriva microorganismelor lipsite de perete celular sau cu anumite particularități ale acestuia; de ex. bacilul tuberculozei). Printre bacteriile sensibile la penicilină se numără cele care cauzează infecția streptococică a gâtului, meningita, cangrena gazoasă, sifilisul. Folosirea în exces a penicilinei determină rezistența la medicament a anumitor tulpini. Principalul efect secundar al penicilinei este alergia, care poate pune în pericol viața pacientului.

penicillium

Mucegai verde-albăstrui din genul *Penicillium* (încrengătura *Mycota*, *vezi* fungi). Întâlnit frecvent pe alimente, piele și țesuturi, are importanță economică în producerea antibioticelor (*vezi* penicilină), acizilor organici, dar și a brânzeturilor, cum ar fi cele specific englezești (Stilton), italiene (Gorgonzola) și franțuzești (Roquefort).

Penini *sau* Lanțul Penin

Lanț muntos din N Angliei, care se întinde spre S din comitatul Northumberland până în Derbyshire. Cel mai înalt vârf este Cross Fell, cu o înălțime de 893 m. Acțiunea apei a dus la formarea unor caverne subterane în lanțul calcaros, care este foarte mult exploatat. Creșterea ovinelor ocupă, de asemenea, un loc important. Printre rămășițele arheologice din regiune se numără și Zidul lui Hadrian, o construcție ce datează încă din vremea Romei antice.

penis

Organ sexual masculin care are rol și în eliminarea urinei. Este alcătuit din doi corpi cavernoși și unul spongios, acoperiți de un țesut elastic și un strat subțire de piele. Corpul spongios are la capătul distal o dilatație sub forma unei ciuperci (glandul penisului) și este străbătut de uretră (*vezi* aparat urinar), care se termină într-o deschidere îngustă. În timpul erecției, sângele umple corpii cavernoși, iar sfincterele vasculare se contractă, mărind și întărind penisul. Pielea de la extremitatea distală a penisului este dispusă circular, putând fi îndepărtată (*vezi* circumcizie). *Vezi și* aparat de reproducere.

Penn, Irving

(16.06.1917, Plainfield, New Jersey, SUA - 07.10.2009, New York, New York)

Fotograf american. Deși inițial a dorit să devină pictor, la vârsta de 26 de ani a acceptat slujba oferită de revista *Vogue*, pentru care realiza coperte. În scurt timp a devenit un fotograf cunoscut în lumea modei. Imaginile sale austere transmiteau ideea de eleganță și lux prin rafinamentul compozițional și claritatea liniei, mai degrabă decât prin folosirea unor recuzite sofisticate. După Al Doilea Război Mondial a început să realizeze portrete ale celebrităților, lucrările sale fiind foarte apreciate. În portrete, subiecții sunt de obicei așezați pe un fundal gol, fotografiați în lumina nordică naturală. Imaginile sale combină eleganța și rafinamentul compoziției cu stilul direct și simplu.

Penn, William

(14.10.1644, Londra, Anglia - 30.07.1718, Buckinghamshire)

Conducător al cultului englez al quakerilor și fondator al statului Pennsylvania. Expulzat de la Oxford din cauza convingerilor sale puritane, a fost trimis în Irlanda să aibă grijă de proprietățile familiei. În 1667 s-a alăturat Societății Prietenilor. A fost condamnat la închisoare de patru ori pentru publicarea unor cărți, pamflete și discursuri în care își exprima convingerile de quaker. Unul dintre procesele sale a avut ca rezultat stabilirea unui precedent, respectiv cazul Bushell, prin care s-a legiferat independența juraților. În *Marele caz al libertății conștiinței* (The Great Case of Liberty of Conscience, 1670), Penn a susținut toleranța religioasă și a propus înființarea unei colonii bazate pe libertate religioasă și politică. La moartea tatălui său a moștenit proprietățile familiei și influența asupra lui Carol II, care i-a acordat un domeniu întins pe râul Delaware, în dorința de a-și plăti astfel datoriile pe care le avea față de tatăl lui. A ajuns în Pennsylvania în 1682. Aici a inițiat un proiect-cadru de guvernământ, stabilind libertatea cultului religios, a pus bazele orașului Philadelphia și a negociat o serie de tratate cu indienii. În 1684 s-a întors în Anglia pentru a-și apăra interesele în fața revendicărilor statului vecin, Maryland. Când prietenul său, ducele de York, a urcat pe tron sub numele Iacob II, Penn a obținut eliberarea quakerilor întemnițați. S-a întors în Pennsylvania în 1699, unde a scris Carta Privilegiilor, care conferea regiunii o mare autonomie. A revenit în Anglia, unde s-a confruntat mai târziu cu probleme financiare și de sănătate.

Penney, J(ames) C(ash)

(16.09.1875, Hamilton, Montana, SUA – 12.02.1971, New York, New York)

Comerciant american. A devenit partener la conducerea unui magazin de galanterie din Wyoming în 1902, iar cinci ani mai târziu a cumpărat acțiunile partenerilor săi și a înființat compania J.C. Penney Co. Magazinele sale ofereau o gamă largă de mărfuri ieftine, el propunând o serie de metode de împărțire a profitului, mai întâi directorilor, iar ulterior tuturor angajaților. În 1929, compania sa deținea 1 392 de magazine pe teritoriul Statelor Unite, iar în momentul morții lui Penney, era a doua mare companie comercială a țării, după Sears, Roebuck and Co.

Pennsylvania

Stat din SUA, în regiunea atlantică centrală. Suprafața: 117 412 kmp; 12 281 054 loc. (2000). Centrul administrativ: Harrisburg. Se învecinează la N cu lacul Erie și New York; la E cu New York și New Jersey; în S are ca vecine statele Delaware, Maryland și Virginia de Vest, iar în V fâșiile înguste ale statelor Virginia de Vest și Ohio. Râul Delaware formează o parte a graniței estice. Râul Monongahela se unește cu râul Allegheny la Pittsburgh pentru a forma râul Ohio. Când europenii au ajuns în zonă în sec. XVII, aceasta era locuită de triburi de amerindieni precum shawnee și delaware. În 1664, englezii au preluat controlul asupra regiunii și, în 1681, regele Angliei a recunoscut carta lui William Penn, care, în 1682, a pus bazele unei colonii de quakeri ce respecta principiul toleranței religioase. Multe dintre bătăliile Războiului francez și indian au avut loc în această zonă. Primul și al doilea Congres Continental s-au desfășurat în Philadelphia, iar Declarația de Independență a fost semnată tot aici, în 1776. Unul dintre primele state ale Uniunii, Pennsylvania a fost al doilea stat care a ratificat Constituția Statelor Unite, în 1787. În timpul Războiului Civil American, aici s-au desfășurat mai multe acțiuni militare (*vezi* Bătălia de la Gettysburg). Perioada postbelică a adus o creștere economică, industrială și demografică, consolidând poziția statului drept o putere comercială majoră. Este unul dintre cele mai prospere state, cu o economie bazată pe agricultură, minerit, manufactură și tehnologie de înalt nivel. Aici se produc o cantitate însemnată de oțel, precum și cărbune. Philadelphia și Pittsburgh sunt porturi importante cu instituții academice, culturale și muzicale recunoscute.

Pennsylvania Railroad Co.

Importantă companie americană de cale ferată. În 1846 a primit de la autoritățile statului Pennsylvania comanda să construiască o cale ferată între Harrisburg și Pittsburgh. Aceasta a început să funcționeze peste doi ani. Prin cumpărarea căilor ferate Pittsburgh, Fort Wayne și Chicago în 1856, compania s-a extins, ajungând și în Chicago. După Războiul Civil au fost construite rute spre St. Louis și Cincinnati în V și spre Norfolk, Vancouver, în S, compania ajungând să dețină 16 000 km de cale ferată. La mijlocul sec. XX a devenit nerentabilă, iar în 1968 a fuzionat chiar cu rivala sa, New York Central, formând Penn Central Transformation Co. Penn Central a intrat în faliment în 1970. Serviciile sale au fost preluate de Amtrak în 1971, în timp ce bunurile au intrat în proprietatea Conrail, în 1976. *Vezi și* J. Edgar Thomson.

Pennsylvania, subperioada ~

Interval de timp geologic din America de Nord, echivalent oarecum cu Carboniferul târziu (323–290 m.a.u.). Deoarece rocile care datează din această perioadă sunt foarte răspândite în statul Pennsylvania, unii geologi americani preferă această sintagmă în locul denumirii Carboniferul târziu, care a fost adoptată mai întâi în Europa.

Pennsylvania, Universitatea ~

Universitate particulară din Philadelphia, membră tradițională a Ivy League. Fondată în 1740 ca școală pentru săraci, a devenit academie în 1753, Benjamin Franklin fiind președintele primului consiliu de administrație. Odată cu înființarea primei școli medicale în America de Nord (1765) a devenit universitate. În prezent, alături de facultățile de arte și științe și de școala de medicină, include un colegiu de studii generale și școli de afaceri (Wharton School), comunicare (Annenberg School), educație, inginerie, arte frumoase, drept, asistență medicală, stomatologie, medicină veterinară și asistență socială. Printre institutele sale se numără Institutul Wistar de Anatomie și Biologie și Institutul Phipps de Genetică și Boli Comunitare. La muzeul universității (de arheologie și etnologie), cei interesați pot asista la cursuri de specialitate ori se pot implica în proiecte de cercetare.

Pennsylvania, Universitatea de Stat ~

Sistem public de învățământ superior cu un campus central în University Park și numeroase alte campusuri, inclusiv Centrul Medical Milton S. Hershey în Hershey și Facultatea de Drept Dickinson în Carlisle. Universitatea a fost înființată în 1855, odată cu carta Liceului Fermierilor, iar în 1862 a fost desemnată facultate a federației proprietare de teren. Numele actual l-a primit abia în 1953. Printre facilitățile pentru cercetare se numără: Institutul de Biotehnologie, Centrul pentru Științe Aplicate Comportamentale și Centrul pentru Științe Moleculare și Inginerie.

Penobscot

Râu din centrul statului Maine, SUA, care se varsă în S, în golful Penobscot. Cel mai lung curs de apă al statului, parcurgând un traseu de cca 560 km, este navigabil pe 97 km spre Bangor. Deși în trecut era foarte apreciat de pescarii de somon, în prezent a devenit important și din punct de vedere economic pentru industria cherestelei și a hârtiei, datorită facilităților de energie hidroelectrică. Navigat de exploratorii englezi și francezi la începutul sec. XVII, denumirea sa vine de la numele tribului amerindienilor penobscot.

penologie

Ramură a criminologiei, care se ocupă cu administrarea închisorilor și tratamentul infractorilor. Studiile penologice au încercat să clarifice bazele etice ale pedepsei, motivațiile și scopurile societății în impunerea acesteia, diferențele temporale și statale în ceea ce privește procedurile și legile penale și consecințele sociale ale politicilor în vigoare. Printre lucrările care au exercitat o importanță deosebită din punct de vedere istoric se numără *Despre crimă și pedeapsă* (Dei delitti e delle pene, 1764) a lui Cesare Beccaria, *Panopticon* (cca 1800) de Jeremy Bentham, *Crimă* (Delitti, 1876) de Cesare Lombroso și *A supraveghea și a pedepsi. Geneza închisorii* (Surveiller et punir, 1975) de Michel Foucault.

pensie

Sumă de bani acordată lunar persoanelor care se retrag din muncă pe motiv de vârstă, incapacitate sau invaliditate ori ca urmare a încheierii perioadei de activitate stabilite. În general, aceste plăți se fac pe tot restul vieții primitorului, în unele cazuri fiind acordate și celui rămas văduv sau unui alt supraviețuitor. Pensiile militare există de mai multe secole. Programele de pensie privată au fost inițiate în Europa încă din sec. XIX. Există două tipuri fundamentale de planuri de pensie: contribuția efectivă și beneficiul efectiv. Un plan de contribuție efectivă presupune investirea unei sume anume pentru fiecare perioadă de plată. Individul poate avea o anumită libertate de decizie în privința modului în care sunt investiți banii. Beneficiul, volumul total al pensiei, depinde de succesul acestor investiții. Un plan de beneficiu efectiv presupune plata unei sume cunoscute conform unor formule, dar suma investită în fond poate varia. Pensiile pot fi asigurate prin efectuarea unor plăți în fondul de investiții de pensii sau prin tranzacționarea unor rente ale companiilor de asigurări. În planurile cunoscute ca planuri multiangajator, diferiți angajați contribuie la un fond de investiții central administrat de un consiliu unic de mandatari.

pensiune de tineret

Pensiune care oferă cazare ieftină pe timp de noapte, în mod deosebit pentru tineri. Adesea situate în zone cu un peisaj de excepție sau istorice, pensiunile variază de la simple ferme la hoteluri capabile să cazeze câteva sute de tineri. Oaspeții își gătesc adesea singuri mâncarea, își pregătesc singuri patul sau fac alte treburi gospodărești; în schimb, primesc cazare la un preț mult sub prețul pieței. În aceste pensiuni, durata sejurului este limitată și se pun și condiții de vârstă. Mișcarea de înființare a pensiunilor pentru tineri a fost organizată de Richard Schirrmann, un profesor german preocupat de sănătatea tinerilor care respirau aerul poluat din orașele industrializate. Fiind obișnuite în Germania anilor 1900, pensiunile pentru tineri s-au răspândit în Europa și în alte părți ale lumii după Primul Război Mondial. O organizație internațională a fost înființată în 1932, astăzi fiind cunoscută sub numele Hostelling International, având membri în peste 60 de țări și o rețea de 4 000 de pensiuni. Unele dintre ele încă impun o limită superioară de vârstă.

Pentagon

Clădire cu cinci laturi (1941–1943) situată în Arlington, Vancouver, SUA, sediul central al Departamentului de Apărare al Statelor Unite. Proiectată de George Edwin Bergstrom, la terminare era cea mai mare

clădire de birouri din lume, acoperind o arie de 14 ha și având o suprafață utilă de cca 344 000 mp, unde își puteau desfășura activitatea cca 25 000 de angajați. Costurile au fost estimate la 83 de milioane de dolari. Construită din oțel și beton armat cu calcar, clădirea cu cinci etaje este alcătuită, de fapt, din cinci pentagoane concentrice, cu zece coridoare de legătură care unesc corpurile clădirii. În septembrie 2001, peste 180 de persoane au fost ucise și mult mai multe rănite când partea de SV a Pentagonului a fost distrusă în atacurile de la 11 septembrie.

Pentagonului, documentele ~

Documente secrete care oferă date despre implicarea Statelor Unite în Indochina din Al Doilea Război Mondial și până în 1968. Studiul a fost comandat de Departamentul de Apărare; Daniel Ellsberg (n. 1931), unul dintre cei care s-au ocupat de proiect, s-a opus participării Statelor Unite la Războiul din Vietnam și a dezvăluit presei informații secrete din aceste documente. În iunie 1971, *New York Times* a început să publice niște articole pornind de la studiul efectuat. Invocând securitatea națională, Departamentul de Justiție al Statelor Unite a obținut un ordin judecătoresc temporar și a sistat publicarea informațiilor. Curtea Supremă a Statelor Unite a stabilit că guvernul nu a reușit să ofere justificații solide pentru interzicerea publicării acestora, astfel încât documentele au fost publicate aproape integral, ducând la apariția unui val de dezaprobări în ceea ce privește implicarea Statelor Unite în Vietnam.

Pentateuh

Vezi Tora

pentatlon

Întrecere sportivă atletică, alcătuită din cinci probe. În cadrul Jocurilor Olimpice antice, pentatlonul includea sprintul sau alergarea pe distanță scurtă, săritura în lungime, aruncarea discului, aruncarea suliței și luptele greco-romane. O altă versiune (care consta într-o cursă de alergare pe distanță medie ce înlocuia competiția de lupte) a fost inclusă în Jocurile Olimpice reluate în perioada 1912–1924. Pentatlonul modern sau militar inclus în Olimpiada din 1912 și transformat într-o probă pe echipe în 1952 include o cursă hipică cu obstacole, scrimă, tir, înot liber și maraton. Competiția de pentatlon la femei (aruncarea ciocanului, săritură în înălțime, cursa cu obstacole, viteza și săritura în lungime) a fost înlocuită în 1981 cu heptatlonul.

penticostalism *sau* Cultul Penticostal

Mișcare religioasă protestantă care a apărut în Statele Unite ale Americii, în sec. XIX–XX. Este caracterizată de convingerea că toți creștinii ar trebui să caute o experiență religioasă care să vină după convertire, numită botezul cu Duhul Sfânt. În termeni religioși, această trăire ar corespunde pogorârii Duhului Sfânt asupra celor 12 apostoli (*vezi* Rusalii) și este evidențiată prin vorbirea limbilor lumii, prorocire și vindecări miraculoase. Penticostalismul își are originile în mișcarea de sanctificare (din sec. XIX) și împărtășește ideile sale bazate pe liberalismul biblic, convertire și rigoare morală. Mișcarea din Biserica Catolică și sectele principalelor curente protestante împărtășesc aceleași idei religioase. În prezent, există o varietate de secte penticostale în SUA și în lume, printre care se numără și Adunările Domnului. Penticostalismul a fost foarte bine implementat în special în Caraibe, America Latină și Africa.

Pentium

Familie de microprocesoare create de Intel corp. Lansat pe piață în 1993 ca succesor al microprocesorului Intel 80486, Pentium conținea două procesoare pe un singur cip și aprox. 3,3 milioane de tranzistori. Folosind o arhitectură CISC (un echipament complex de instrucțiuni pentru computer), trăsăturile sale principale sunt magistrale de adrese de 32 de biți, magistrală de date de 64 de biți, unități integrate de virgule flotante și gestiune a memoriei și două unități de 8 KB. A fost prevăzut cu o viteză de procesare variind de la 60 MHz la 200 MHz. Pentium s-a impus rapid ca procesor pentru computerele personale. A fost înlocuit, ulterior, de procesoare mai rapide și mai puternice, Pentium Pro (1995), Pentium II (1997), Pentium III (1999) și Pentium 4 (2000).

penuţiene, limbi ~

Suprafamilie ipotetică de limbi indiene nord-americane care reunește un număr de limbi și familii de limbi, în special din V îndepărtat al Statelor Unite și din Canada. Ipoteza penuțiană a fost propusă de Roland B. Dixon și Alfred L. Kroeber în 1913 și preluată de Edward Sapir în 1921. Ca și ipoteza hokan (*vezi* limbi hokan) a încercat să reducă numărul familiilor de limbi

neînrudite în una dintre zonele cele mai diverse din punct de vedere lingvistic ale lumii. La baza ei se afla un grup de limbi vorbite pe coasta centrală a Californiei și în Valea Centrală, printre care ohlone (costanoan), miwok, wintuan, maidu și yokuts. Sapir a adăugat penuțiana din Oregon (limbă vorbită cândva în Oregonul de E), chinook (vorbită de-a lungul părții inferioare a fluviului Columbia), penuțiana de platou (limba populațiilor de indieni de platou), tsimshian (limba vorbită în V Columbiei Britanice) și penuțiana mexicană (vorbită în partea de S a Mexicului). Cu excepția grupului mexican, în prezent toate celelalte limbi fie au dispărut, fie sunt vorbite aproape exclusiv de populația în vârstă. Cu toate că ipoteza rămâne neverificată, cel puțin câteva dintre limbile grupului sunt înrudite între ele.

Penzias, Arno (Allan)

(n. 26.04.1933, München, Germania)

Astrofizician american de origine germană. Familia sa a părăsit Germania nazistă, iar el și-a luat doctoratul la Universitatea Columbia, după care s-a înscris ca membru al Laboratoarelor de Telefonie Bell, unde a lucrat alături de Robert W. Wilson, monitorizând emisiile radio dintr-un cerc de gaz din jurul galaxiei Calea Lactee. Cei doi au detectat o energie statică de fond uniformă neașteptată, care a sugerat existența unei energii termice pe tot cuprinsul universului la o temperatură de cca –269°C, astăzi cunoscută de oamenii de știință sub denumirea radiație cosmică fundamentală. Această radiație provine din big bangul care a dus la nașterea universului cu miliarde de ani în urmă. În 1978, cei doi au primit Premiul Nobel împreună cu Piotr Kapița (1894–1984). În 1981, Penzias a devenit vicepreședinte al Laboratoarelor Bell, de unde s-a retras în 1998.

Peonia

Ținut antic, situat pe actualul teritoriu din N Greciei, Macedoniei și V Bulgariei. Inițial cuprindea și întreaga vale a râului Vardar. Puterea statului a fost slăbită de invaziile perșilor din 490 î.Hr. Triburile care trăiau de-a lungul râului Strimon au fost cucerite de traci. Dezvoltarea Macedoniei a determinat triburile rămase să se retragă către N, unde au fost învinse de Filip II în 358 î.Hr. A făcut parte din provincia romană a Macedoniei, iar în 400 d.Hr., statul își pierduse deja identitatea națională, Peonia rămânând doar o denumire geografică.

Peoria

Oraș, 112 936 loc. (2000), în centrul statului Illinois, SUA, pe râul Illinois, unde acesta se lărgește pentru a forma lacul Peoria. Prima așezare din regiune a fost un fort francez. Bazele acestuia au fost puse în 1680 de exploratorul francez René-Robert La Salle. Așezări ulterioare au fost întemeiate de francezi, indieni și alți coloniști. A fost declarat oraș în 1845. Este un port important, dar și un centru comercial și maritim ce deservește o întinsă suprafață agricolă. Are un înalt nivel de industrializare, iar produsele sale includ echipament pentru excavări și chimicale.

Pepelea

Personaj al snoavelor, anecdotelor sau (mai rar) al basmelor populare românești, caracterizat prin agerime și ingeniozitate. Este prezentat adesea ca un hâtru care mimează naivitatea și prostia pentru a-și bate joc de puternicii zilei.

pepene-galben

Denumire comună pentru cele șapte grupuri de *Cucumis melo*, plantă târâtoare, cultivată pentru fructul comestibil, dulce și aromat. Membri ai familiei *Cucurbitaceae*, pepenii-galbeni sunt plante anuale originare din centrul Asiei, dar cultivate pe scară largă în regiunile calde din întreaga lume, sub forma mai multor varietăți. Au tulpini târâtoare moi și păroase, frunze mari rotunde sau lobate, flori galbene și semințe mari, plate. Fructele numeroaselor varietăți cultivate diferă în mărime, formă, textura cojii, culoare a miezului, gust și greutate. Printre acestea se numără cantalupul, pepenele-de-Spania și casaba. Printre plantele care se aseamănă cu pepenele-galben sunt pepenele-verde, pepenele-verde-chinezesc, papaya și castravetele-dulce, sau para-pepene (*Solanum muricatum*).

pepene-verde

Fruct suculent al plantelor din genul *Citrullus lanatus* (inițial denumit *C. vulgaris*), familia *Cucurbitaceae*, originar din Africa tropicală și cultivat pe toate continentele, cu excepția Antarcticii. Planta se întinde pe pământ, are lujer ramificat, frunze puternic palmate și flori galbene-deschis. Fiecare vrej poartă între două și 15 fructe mari, verzi, cu miez dulce, zemos, de culoare roșie, albă sau galbenă. Fructele conțin semințe negre plate. Soiurile diferă în ceea ce privește forma, grosimea cojii sau culoarea pulpei fructului. Coaja se poate prepara ca murătură.

Pepin III *cunoscut ca* **Pepin cel Scund** *în franceză* **Pépin le Bref**
(714? d.Hr. - 24.09.768 d.Hr., Saint-Denis, Neustria)

Rege al francilor (751–768 d.Hr.), primul rege din dinastia Carolingienilor și tatăl lui Carol cel Mare. Fiu al lui Carol Martel, a devenit guvernator al regiunilor Neustria, Burgundia și Provence în 741 d.Hr. și conducător de facto al francilor în 747 d.Hr., când fratele său s-a călugărit. Cu ajutorul papei, el l-a detronat pe ultimul conducător merovingian, Childeric III, în 751 d.Hr., și a fost încoronat rege de către episcopii din regatul său și, se presupune, de către Sfântul Bonifaciu, trimisul papal. În 754 d.Hr. a fost încoronat rege de către papa Ștefan II. Regele i-a făcut papei Donația lui Pepin și a invadat Italia de două ori (în 754 și 756 d.Hr.). A înăbușit, de asemenea, răscoale în Saxonia și Bavaria și a trimis trupe să suprime rebeliunea din Aquitania. A convocat mai multe consilii bisericești și a promovat reforme religioase în regatul său.

Pepin, Donația lui ~
(754 d.Hr.)

Promisiune făcută de regele francilor Pepin III de a cuceri în numele papei Ștefan II teritorii ale Imperiului Bizantin din Italia ocupate de longobarzi. În 756 d.Hr., în baza acestei promisiuni, s-a întocmit un document oficial care a constituit principalul argument în exercitarea autorității papale asupra centrului Italiei până în sec. XIX. Pepin a câștigat teritorii stăpânite de regele longobard, pe care le-a donat papalității, în cele două campanii militare (745, 746 d.Hr.). Donația a fost ulterior confirmată și sporită de către Carol cel Mare (774 d.Hr.).

pepinieră

Loc unde se păstrează muguri, altoaie sau plante pentru a fi plantate sau vândute. În pepiniere se cultivă plante lemnoase sau erbacee, inclusiv arbori și tufișuri ornamentali, dar și bulbi. Majoritatea plantelor crescute în pepiniere sunt ornamentale, dar aici se pot întâlni și plante ce produc fructe cu valoare economică (măr, păr, cireș etc.), precum și unele plante perene folosite în grădinile obișnuite (de ex. asparagus, rubarbă). *Vezi și* floricultură.

Pepper, Claude (Denson)
(08.09.1900, Dudleyville, Alabama, SUA - 30.05.1989, Washington DC)

Om politic american. A practicat dreptul în Florida, fiind ales ulterior în Senatul Statelor Unite (1937–1951), unde a sprijinit legislația care a dus la instituirea asigurărilor sociale, la impunerea salariilor minime și a asistenței medicale pentru populația vârstnică. Ales în Camera Reprezentanților a Statelor Unite (1962–1989), a prezidat comitetul care se ocupa cu problemele îmbătrânirii populației și a sponsorizat legislația care a desființat pensionarea mandatară în agențiile federale, ridicând vârsta de pensionare la 70 de ani în sectorul privat (1968). În 1989 i s-a acordat Medalia Libertății.

PepsiCo, Inc.

Concern american. Băutura răcoritoare Pepsi-Cola a fost creată de un farmacist, Caleb D. Bradham, care, în 1898 a dat tonicului său acest nume (*din greacă, pepsis,* digestie). În 1902 a înființat Pepsi-Cola Co. După ce compania a trecut prin două falimente și a cunoscut mai multe restructurări, marca Pepsi-Cola și bunurile au fost cumpărate în 1931 de Charles G. Guth, care a îmbunătățit formula și a lansat pe piață o sticlă de cca 340 g, care costa numai cinci cenți. Băutura s-a bucurat de un succes enorm. În 1941, Pepsi-Cola a fuzionat cu lanțul de răcoritoare Loft Inc., iar în 1965 cu Frito-Lay Inc., adoptând actualul nume, PepsiCo, Inc. În anii 1970 și 1980, PepsiCo a cumpărat lanțuri de restaurante cum ar fi Pizza Hut, Taco Bell și Kentucky Fried Chicken, dar în 1997 a reorganizat afacerea cu restaurante, transformând-o într-o companie distinctă, Restaurantele Tricon Global. În 2001, Quaker Oats Co. a fuzionat cu PepsiCo.

pepsină

Enzimă puternică ce intră în componența sucului gastric (*vezi* stomac) și care digeră parțial proteinele din alimente. Glandele de la nivelul stomacului secretă pepsinogen, un zimogen transformat în pepsină de acidul clorhidric din sucul gastric. Pepsina este activă numai în mediul acid al stomacului (pH 1,5–2,5 sau mai puțin); este inactivă în intestin (pH 7). În scop comercial este utilizată în producția de brânzeturi, în industria pielăriei, pentru a îndepărta părul și țesutul rezidual din pielea netăbăcită, și în recuperarea argintului din filmele fotografice developate, prin dizolvarea stratului de gelatină care conține argintul.

peptidă

Compus organic alcătuit dintr-o serie de aminoacizi legați prin legături peptidice

(*vezi* legătură covalentă) între gruparea carboxil a unuia și gruparea NH_2 a următorului. Lanțurile peptidice care conțin mai multe zeci de aminoacizi sunt proteine. Biosinteza peptidelor dintr-o succesiune de aminoacizi este codificată prin transferul moleculelor ARN pe ribozomi și este catalizată și controlată de enzime. Mulți hormoni, antibiotice și alți compuși care participă la procesele vieții sunt peptide.

Pepys, Samuel

(23.02.1633, Londra, Anglia - 26.05.1703, Londra)

Scriitor și funcționar public englez. Născut într-o familie de condiție umilă; pe la 1695, Pepys a fost numit funcționar în biroul Ministerului de Finanțe, iar pe 1 ianuarie 1660 a început să scrie jurnalul care l-a făcut celebru. A înaintat constant în funcție, în timp devenind secretarul Ministerului Flotei, membru al Parlamentului, președinte al Academiei Regale de Științe Naturale, confident al lui Carol II și al lui Iacob II și prieten al marilor savanți ai vremii. Jurnalul său (publicat în 1825), în care a scris până în 1669, prezintă un tablou fascinant al vieții funcționarilor și al clasei de sus din Londra din timpul Restaurației, conținând relatări vii și fidele atât ale evenimentelor obișnuite, cât și ale celor mai importante, cum ar fi ciuma și Marele Incendiu din Londra.

Samuel Pepys, pictură în ulei de John Hayls, 1666; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

pequot

Populație indiană nord-americană care în prezent trăiește în E statului Connecticut, SUA. Pequot este o limbă algonkină, numele tribului însemnând distrugătorii. Aceștia își asigurau hrana cultivând porumb și practicând vânătoarea și pescuitul. În trecut erau uniți cu tribul mohegan. Inițial nu au avut conflicte cu coloniștii americani, dar relațiile au devenit încordate pe măsură ce se punea tot mai mult problema pământului. Clericii puritani au încurajat violența împotriva pequoților, pe care îi considerau necredincioși. În 1636 a izbucnit războiul, care s-a soldat cu multe pierderi. Distrugerile ulterioare au survenit când restul de indieni pequot au fost plasați sub controlul altor triburi. În 1655 rămăseseră în viață foarte puțini membri ai tribului, aceștia fiind strămutați pe râul Mystic. Astăzi, cele două grupuri de indieni pequot numără cca o mie de membri.

Perahia, Murray

(n. 19.04.1947, New York, New York, SUA)

Pianist american. A studiat la Colegiul de Muzică Mannes. În 1972 a câștigat Concursul Internațional de Pian de la Leeds, distincție acordată în unanimitate de membrii juriului, iar în 1975 a câștigat Premiul Avery Fisher. Din 1982 a fost directorul muzical al Festivalului Aldeburgh și s-a stabilit în Anglia. Este celebru pentru înregistrările pline de sensibilitate ale concertelor lui Wolfgang Amadeus Mozart, dirijate de la pian.

peranakani

În Indonezia, băștinași născuți dintr-un părinte indonezian și unul străin. Adeseori, termenul se referă la chinezii peranakani, cel mai mare și cel mai important grup peranakan, care până la mijlocul sec. XIX a format o comunitate stabilă, în parte adoptând stilul de viață indigen și vorbind în general limba maternă. Diferențiindu-se de aceștia, la începutul sec. XX, un mare val de imigrați din China a format o comunitate chineză totok (indivizi născuți în străinătate). Spre deosebire de peranakani, totokii și-au păstrat propriile dialecte chinezești, nerenunțând nici la stilul de viață specific.

percepție

Proces de înregistrare a stimulilor senzoriali ca experiență semnificativă. Linia de delimitare între senzație și percepție a variat în funcție de definirea termenilor. O distincție uzuală este aceea că senzațiile sunt simple experiențe senzoriale, în timp ce rezultatele percepției sunt construcții complexe de elemente simple, articulate prin asociație. O altă distincție este aceea că percepția este mai mult supusă influenței învățării. Deși percepțiile auzului, mirosului, pipăitului și gustului au fost studiate, văzului i s-a acordat cea mai mare atenție. Cercetători structuraliști ca Edward Bradford Titchener s-au concentrat asupra elementelor constituente ale percepțiilor vizuale, în timp ce psihologia Gestalt a accentuat nevoia de a examina întregul organizat, considerând că ființele umane sunt construite conform unor tipare clasificatoare. Obiectele vizuale tind să pară

stabile, în ciuda schimbării continue a trăsăturilor stimulilor (cum ar fi lumina ambiantă, perspectiva, poziția obiectului față de fundal), ceea ce permite unui observator să asocieze un obiect perceput cu echivalentul său concret. Percepțiile pot fi influențate de așteptări, nevoi, idei inconștiente, valori și conflicte.

percepție extrasenzorială (PES) /extrasensory perception, ESP/

Percepție referitoare la conștientizarea unor informații despre un anumit lucru (o persoană sau un eveniment) care nu este obținută prin intermediul simțurilor și nu este dedusă din experiența anterioară. Printre formele clasice de percepție extrasenzorială se numără telepatia, clarviziunea și previziunea. Nu au fost făcute demonstrații concludente cu privire la manifestarea acestei percepții la nici o persoană, dar credința în fenomen este răspândită, iar persoanele care pretind că posedă percepție extrasenzorială sunt angajate uneori de echipele de investigații care caută persoane sau lucruri dispărute. *Vezi și* parapsihologie.

Perceval, Spencer

(01.11.1762, Londra, Anglia - 11.05.1812, Londra)

Prim-ministru britanic (1809–1812). A intrat în Parlament în 1796 și a sprijinit politica lui William Pitt, de război împotriva Franței. A fost procuror general (1802–1806) și ministru de finanțe (1807–1809). În calitate de premier, începând din 1809, s-a remarcat ca administrator eficient, dar și datorită opoziției pe care a manifestat-o față de toleranța religioasă. A fost asasinat de un bolnav psihic care apelase la el pentru corectarea unei plângeri împotriva guvernului.

Percheron

Rasă impozantă de cai de tracțiune, obținută în regiunea Perche din Franța. Se pare că rasa se trage din „marele cal" flamand medieval, fiind modificată prin încrucișarea cu rasele de tracțiune pentru a obține animale care să reziste la munca grea din zonele rurale. Acești cai au devenit cunoscuți în SUA în anii 1850 și au influențat agricultura americană mai mult decât orice altă rasă de tracțiune. Au o înălțime medie de cca 163–173 cm și cântăresc 860–950 kg. Culorile obișnuite sunt negru și gri. Agili și energici pentru mărimea lor, au o fire blândă.

percheziție și confiscare

În aplicarea legilor, investigație a unor premise sau a unei persoane și luarea în custodie a proprietății sau a unui individ în scopul obținerii de dovezi cu privire la activități ilegale sau vinovăție. Gradul în care poliția poate să desfășoare astfel de activități variază de la țară la țară. În SUA, al patrulea Amendament al Constituției interzice acțiunea neîntemeiată, fiind necesară eliberarea unui mandat înainte de stabilirea unor motive întemeiate de suspiciune. Mandatul trebuie să specifice locul care va fi percheziționat, persoanele și lucrurile ce vor fi ridicate.

Percy, John

(23.03.1817, Nottingham, Nottinghamshire, Anglia - 19.06.1889, Londra)

Metalurgist britanic. S-a îndreptat spre metalurgie, deși era absolvent al Facultății de Medicină, iar în 1848 a inventat un proces de extragere a argintului din minereu, care în scurt timp era utilizat la scară largă. El a îmbunătățit procesul Bessemer de producere a oțelului și a fost primul care a supravegheat minereurile britanice de fier. La Școala Metropolitană de Științe din Londra, a instruit o generație de metalurgiști. Lucrarea sa *Tratat de metalurgie* (Treatise on Metallurgy, 1861–1880) în mai multe volume, deși neterminată, și-a câștigat rapid statutul de operă clasică.

Percy, Walker

(28.05.1916, Birmingham, Alabama, SUA - 10.05.1990, Covington, Louisiana)

Romancier american. Rămas orfan în copilărie, a fost crescut de un văr din Mississippi. În timp ce lucra ca patolog s-a îmbolnăvit de tuberculoză. În perioada de convalescență s-a decis să devină scriitor și s-a convertit la romano-catolicism. Primul și cel mai bun roman al său, *Amatorul de cinema* (The Moviegoer, 1961), a introdus conceptul său de indispoziție, un sentiment al goliciunii spirituale caracteristice lumii moderne dezrădăcinate. Celelalte opere ale sale se concentrează pe căutarea credinței și a dragostei într-un nou Sud industrializat și tehnologizat. Printre acestea se numără *Dragostea în ruine* (Love in the Ruins, 1971), *A doua venire* (The Second Coming, 1980) și *Sindromul Thanatos* (The Thanatos Syndrome, 1987).

perdea

Material decorativ suspendat în fața unei ferestre, pentru a controla intrarea luminii

soarelui și a împiedica formarea curentului. Perdelele făcute dintr-un material mai greu, aranjat să cadă în falduri până la podea, sunt numite draperii. Mozaicurile din sec. II–VI d.Hr. redau cortine suspendate de arce. Începând cu Evul Mediu până în sec. XIX, perdelele variau în ceea ce privește stilul, de la perdele simple până la cele cu ornamente; paturile aveau de obicei perdele pe toate laturile. În sec. XX, materialele sintetice și sistemele mecanice de deschidere și închidere au simplificat instalarea și folosirea lor.

Pereira

Oraș, 379 589 loc. (2007), din partea central-vestică a Columbiei. Se află la V de poalele dealurilor din Cordillera Central, deasupra văii râului Cauca. Întemeiat în 1863 pe vechiul așezământ al orașului Cartago, este un centru de prelucrare a cafelei și creștere a bovinelor, având o industrie ușoară.

Perelman, (S)idney J(oseph)

(01.02.1904, Brooklyn, New York, SUA - 17.10.1979, New York, New York)

Umorist american. A urmat cursurile Universității Brown și a început să scrie scenarii pentru primele filme ale fraților Marx, cum ar fi *Afacerea maimuțelor* (Monkey Business, 1931) și *Fulgi de cal* (Horse Feathers, 1932). Un maestru al jocurilor de cuvinte, a publicat în mod regulat eseuri la ziarul *The New Yorker*. Multe dintre acestea au fost reunite în volumele *Westward Ha!* (1948) și *Drumul spre Miltown* (The Road to Miltown, 1957). A colaborat cu Kurt Weill la musicalul *Atingerea lui Venus* (One Touch of Venus, 1943). Printre ultimele sale scenarii se numără și *Ocolul Pământului în 80 de zile* (Around the World in 80 Days, 1956, Premiul Oscar).

perenitate

Caracteristică a unor plante de a-și păstra frunzele de la începutul iernii și până la următorul sezon cald, timp de mai mulți ani. Numeroase specii tropicale de plante cu flori, cu frunze late, sunt perene, dar în regiunile cu climă temperat-rece și în zonele arctice, singurele plante cu frunze veșnic verzi sunt tufișurile și arborii de conifere, cum ar fi pinii și brazii. Frunzele mai groase ale acestor plante au o textură mai densă decât frunzele căzătoare, în timp ce coniferele au frunzele ca niște ace sau ca niște muguri. Deși poate cădea în orice anotimp, o astfel de frunză (sau ac) poate rămâne pe ramură doi sau mai mulți ani.

Peres, Shimon *născut* Shimon Perski

(n. 16.08.1923, Wołożyn, Polonia)

Om de stat israelian de origine poloneză. A emigrat în Palestina împreună cu familia în 1934 și a intrat în organizația Hagana în 1947. După ce Israelul și-a obținut independența, a deținut mai multe funcții în apărare (1948–1965). În 1967 a contribuit la înființarea Partidului Israelian al Muncii. În urma alegerilor din 1984, care nu au dat un câștigător clar, puterea a fost împărțită între el și Yitzhak Shamir, candidatul Partidului Likud, cei doi alternând la funcția de prim-ministru. Pe durata exercitării funcției sale (1984–1986), Peres a fost martorul retragerii Israelului din Liban (*vezi* Războiul Civil Libanez). A fost ministru de externe în timpul mandatului lui Yitzhak Rabin (1992–1995). A primit Premiul Nobel pentru pace în 1994, împreună cu Rabin și Yasser Arafat. A devenit prim-ministru după asasinarea lui Rabin, în 1995, și a fost învins la mică diferență de liderul Likud, Benjamin Netanyahu, în 1996. Deși Peres a refuzat să mai candideze la președinția Partidului Muncitoresc în 1997, a fost ulterior ministru de externe (2001–2002), prim-ministru adjunct (2001–2002) și viceprim-ministru (2005) în guvernul de uniune națională condus de Ariel Sharon, membru al coaliției Likud. În 2003, Peres a reluat președinția Partidului Muncitoresc, dar a fost învins în mod neașteptat la alegerile din 2005, părăsind ulterior partidul. Din iulie 2007 este președintele statului Israel.

perestroika

(în *rusă*, restructurare)

Program instituit în Uniunea Sovietică de Mihail Gorbaciov la mijlocul anilor 1980 pentru a restructura strategiile sovietice cu privire la politică și economie. Gorbaciov a propus reducerea implicării directe a conducerii Partidului Comunist în guvernarea țării și creșterea autorității guvernelor locale. Încercând să facă din Uniunea Sovietică egala țărilor capitaliste, cum ar fi Germania, Japonia și SUA, din punct de vedere economic, el a descentralizat controlul economic și a încurajat întreprinderile să se autofinanțeze. Din teama de a nu-și pierde puterea și privilegiile, birocrația economică s-a opus programului aproape în totalitate.

perete de forfecare

În construcția de clădiri, diafragmă verticală rigidă, capabilă să transfere forțele laterale ale pereților exteriori, etajelor și acoperișurilor spre fundație, într-o direcție paralelă cu planurile acestora. Exemple pentru aceasta sunt pereții de beton ranforsat sau grinzile cu zăbrele. Forțele laterale generate de vânt, cutremure și greutatea unor construcții disproporționate, împreună cu greutatea structurii și a lucrurilor aflate în ea, creează puternice forțe de îndoire (de torsiune). Aceste forțe pot practic să rupă o clădire (ca sub efectul unei forfecări). Consolidarea unei construcții prin atașarea sau plasarea în interiorul ei a unui perete rigid contribuie la menținerea formei respectivei construcții și previne rotirea acesteia la încheieturi. Asemenea pereți sunt deosebit de importanți la blocurile-turn, care sunt supuse forțelor exercitate de vânturi laterale și unde seismice.

perete de paiantă

Construcție alcătuită dintr-un schelet și structuri cu stâlpi și grinzi la care se folosesc structuri din lemn mari, grele, mai ales cherestea de 13 cm sau mai mult. Termenul presupune caracteristici estetice greoaie. Lucrările pe jumătate din cherestea, în care spațiul dintre părțile vizibile ale scheletului pereților interiori sau exteriori este umplut cu materiale (nestructurale) cum ar fi cărămida, mortarul sau lutul, erau obișnuite în Asia și Europa. Acest tip de construcție a ajuns la apogeu odată cu stilul Tudor.

perete de rezistență

Perete care susține, pe lângă propria greutate, și greutatea etajelor și a acoperișului. În zidăria tradițională, peretele de rezistență are grosimea direct proporțională cu suma greutăților pe care trebuie să le susțină: greutatea proprie, a nivelurilor și a acoperișului, a locatarilor, precum și forța arcelor, boltelor și a vântului. Asemenea pereți trebuie să fie mai groși către bază, unde solicitarea este maximă. Pereții de rezistență pot avea, de asemenea, osatura sau învelișul de beton, sau pot fi construiți și apoi armați cu beton.

perete mobil

Perete din sticlă, metal sau zidărie, atașat de structura exterioară a clădirii. După Al Doilea Război Mondial, costurile energetice scăzute au impulsionat conceptul de clădire înaltă asemănătoare unei prisme de sticlă, o idee înaintată prima oară de LeCorbusier și Ludwig Mies van der Rohe, în proiectele lor vizionare din anii 1920. Clădirea Secretariatului Națiunilor Unite (1949), cu pereții de sticlă în tentă verde, a contribuit la stabilirea unui standard mondial al zgârie-norilor.

Peretz, Isaac Leib (*sau* Loeb *sau* Löb) *sau* Yitskhok Leybush Perets

(18.05.1852/20.05.1851?, Zamość, Polonia, Imperiul Rus - 03.04.1915, Varșovia)

Scriitor polonez. Peretz a scris mult mai ales în idiș, conferindu-i acestei limbi o nouă forță expresivă și imprimându-i influențele artei și literaturii europene apusene. Poveștile sale cu influențe hasidice (de ex. *Bontshe cel tăcut*, Bontsche Shvayg) sunt meditații elegiace asupra valorilor tradiționale inspirate din existența plină de greutăți a evreilor din Europa răsăriteană. Printre operele sale se numără colecții de povești, ce includ *Povești hasidice* (Chassidische Geschichten, 1917), drama *Lanțul de aur* (Die goldene Kait, 1909) și multe articole ce tratează subiecte care îi îndeamnă pe evrei să-și aprofundeze istoria.

Pérez (Rodríguez), Carlos (Andrés)

(n. 27.10.1922, Rubio, Venezuela)

Președinte al Venezuelei (1974–1979, 1989–1993). Și-a început cariera politică la vârsta de 18 ani. Fondator al Acțiunii Democratice, a fost ales președinte în 1973 cu ajutorul liberalului Rómulo Betancourt. A naționalizat industria petrolieră, păstrând în același timp personalul calificat din străinătate pentru a asigura eficiența, a încetinit producția pentru conservarea resurselor, a stimulat micile afaceri și agricultura și a canalizat venitul provenit din petrol spre proiecte hidroelectrice, programe educaționale și uzine de oțel. Reales în 1989, Pérez a promovat reformele economice ale pieței libere. După ce a supraviețuit celor două lovituri de stat, a fost închis în 1993, fiind acuzat de deturnare și delapidare de fonduri publice.

Pérez de Cuéllar, Javier

(n. 19.01.1920, Lima, Perú)

Al cincilea secretar-general al Organizației Națiunilor Unite (1982–1991). Originar din Perú, a intrat în Ministerul de Externe (1940) și mai târziu în corpul diplomatic (1944), activând în Franța, Marea Britanie, Bolivia și Brazilia. După ce a deținut funcția de ambasador în Elveția și a fost primul ambasador al statului Perú în Uniunea Sovietică, a devenit ambasador la ONU,

funcție pe a deținut-o până la numirea sa ca secretar-general. A pledat în favoarea Consiliului de Securitate ONU, pentru menținerea păcii și funcționării sale ca forum al negocierii. În timpul celui de-al doilea mandat a negociat acordul de încetare a focului care a pus capăt războiului dintre Iran și Irak (1988). Ulterior a fost prim-ministru al statului Perú (2000–2001).

Pérez Galdós, Benito

(10.05.1843, Las Palmas, insulele Canare, Spania - 04.01.1920, Madrid)

Romancier spaniol. În anii 1870 a început un ciclu de 46 de nuvele istorice, *Episoade naționale* (Episodios nacionales, 1873–1912), datorită cărora a fost comparat cu Honoré de Balzac și Charles Dickens. Cele mai bune opere ale sale constituie o cronică a Spaniei contemporane lui, ce cuprinde *Doamna dezmoștenită* (La desheredada, 1881) și capodopera *Fortunata și Jacinta* (Fortunata y Jacinta, 1886–1887), o introspecție în viața a două femei nefericite în căsnicie. Operele sale anterioare au debordat de un zel reformator și anticlerical, însă după anii 1880, a afișat o toleranță mai mare pentru Spania și idiosincraziile acesteia, poziție adoptată în opere cum ar fi *Nazarín* (1885), *Mila* (Compassion, 1897) și ciclul de scrieri ce l-au avut ca personaj principal pe Torquemada. De asemenea, a scris piese de teatru, unele foarte populare, dar nu la fel de valoroase din punct de vedere artistic. A fost considerat cel mai mare romancier al Spaniei, de la Miguel de Cervantes încoace.

Pérez Jiménez, Marcos

(25.04.1914, Michelena, Venezuela - 20.09.2001, Madrid, Spania)

Soldat și președinte al Venezuelei (1953–1958). A absolvit Academia Militară din Venezuela, iar în 1945 și 1948 a fost implicat în câteva lovituri de stat. Numit președinte de armată și ales în 1953 de Adunarea Generală, al cărei control îl deținea, s-a angajat într-un program de vaste lucrări publice. El și asociații săi au primit comisioane pentru fiecare proiect început. Regimul său s-a caracterizat printr-un stil extravagant, corupție, opresiune din partea poliției, șomaj și o rată ridicată a inflației. A fost înlăturat din funcție în 1958 și ulterior închis pentru deturnare de fonduri guvernamentale. Încercările sale de a reintra în viața politică au fost contracarate în mod repetat.

perfecționarea angajatului *sau* perfecționare la locul de muncă

Pregătire profesională a persoanelor angajate, termen folosit pentru prima dată în țările dezvoltate, în Al Doilea Război Mondial. Pregătirea profesională este necesară pe măsură ce schimbări majore survin ca urmare a introducerii noilor tehnici, a noilor metode, unelte, materiale sintetice, a noilor surse de energie și a folosirii crescânde a automaticii. Organizația Națiunilor Unite și agențiile sale contribuie la desfășurarea programelor de pregătire din țările în curs de dezvoltare. *Vezi și* învățământ tehnic.

performance art

Termen ce descrie prestația artistică „pe viu", dar în afara convențiilor teatrale sau muzicale. Performance art a fost o provocare față de formele de artă ortodoxe și de normele culturale, prin crearea unei experiențe artistice efemere care nu putea fi imortalizată și nici cumpărată. În anii 1970 descria o mulțime de activități – happening, body art, acțiuni, evenimente și teatrul non-matrix. Printre artiștii importanți de improvizație se numără Joseph Beuys, John Cage, Dennis Oppenheim, Yoko Ono, Nam June Paik, Meredith Monk și Laurie Anderson.

Pergam *sau* Pergamus

Oraș din Grecia antică, în V Anatoliei, aproape de orașul modern Bergama din Turcia. Deși a fost înființat cel puțin din sec. V î.Hr., a devenit important în epoca elenistică, perioadă în care a fost reședința dinastiei Attalizilor, și a atins apogeul în perioada 263–133 î.Hr. Ulterior a fost cedat Romei. După căderea Romei a fost condus de bizantini, până când a intrat sub stăpânire otomană la începutul sec. XIV. Este un remarcabil exemplu de arhitectură urbană antică. Biblioteca sa a fost întrecută doar de cea din Alexandria, Egipt. Săpăturile începute în 1878 de arheologii germani au scos la suprafață multe comori artistice, inclusiv un mare altar al lui Zeus, care acum este găzduit de Muzeul Pergamon din Berlin.

pergament

Piei ale unor animale (în special oi, capre și viței), care erau pregătite în așa fel încât să se poată scrie pe ele. Pergamentul a fost, probabil, inventat în Grecia, în sec. II î.Hr. Pieile au fost folosite ca materiale de scris chiar mai înainte de această dată

(cca 2400 î.Hr.), dar noua metodă de curățare, întindere și nivelare a făcut posibilă folosirea pe ambele părți a unei pagini de manuscris, ducând, în cele din urmă, la înlocuirea manuscrisului sul cu cartea legată (codex). Pergamentul fin este numit vellum. În utilizarea modernă, termenii pergament și vellum (de aici, hârtie velină) sunt utilizați pentru un tip de hârtie de o calitate foarte bună.

pergamută *sau* bergamotă

Plantă perenă din America de Nord, din familia mentei, cunoscută și sub denumirile melisa-albinei, melisa-mirositoare și pana-indianului. Frunzele se folosesc ca plante aromate la prepararea de ceaiuri, punciuri, limonadă și alte băuturi răcoritoare. Din *Monarda didyma*, originară din SUA, se produce ceaiul oswego, o băutură folosită de tribul indienilor americani oswego, despre care se spune că ar fi fost băutura adoptată de coloniștii din sec. XVIII, în timpul boicotului ceaiurilor britanice. Fructul în formă de pară al portocalei-pergamute (*Citrus bergamia*), care crește mai ales în Calabria, Italia, este folosit în industria parfumurilor, pentru uleiurile esențiale extrase din coajă. Părul-pergamut, cultivat în Marea Britanie, are fructe mari, rotunde, cu coajă verde-gălbuie.

pergolă

Structură de grădină sau terasă, formată de obicei din două rânduri de coloane sau stâlpi, acoperite cu un șir de grinzi încrucișate deasupra cărora se află plante. Scopul ei este să asigure o bază pe care plantele agățătoare să poată urca și oferi umbră. Cunoscute în Egiptul Antic, pergolele erau foarte răspândite în grădinile Renașterii timpurii din Italia, ulterior cucerind și restul Europei. Au revenit la modă în timpul mișcării Arts and Crafts (Arte și Meserii) din Marea Britanie. *Vezi și* pavilion.

Pergolesi, Giovanni Battista

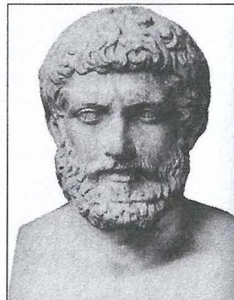
(04.01.1710, Jesi, Italia - 16.03.1736, Pozzuoli)

Compozitor italian. Primul său succes a venit în 1732, odată cu numirea sa ca maestru capelan al unui prinț napolitan. Opera sa comică intitulată *Lo frate 'nnamorato* (Călugărul îndrăgostit, 1732), o operă serioasă care avea un intermezzo comic, a fost urmată în 1733 de o alta, *La serva padrona* (Servitoarea stăpână), care a devenit cea mai cunoscută creație a sa. Din cauza sănătății șubrede, s-a mutat într-o mănăstire franciscană (1736). Înainte de a muri la frageda vârstă de 26 de ani a compus cunoscutele *Stabat mater* și *Salve Regina*. Trupele de operă ambulante au preluat *La serva padrona*, iar în 1752, succesul unei reprezentații de la Paris a declanșat conflictul cunoscut sub numele de „controversa bufonilor", falsificatorii de muzică întrecându-se în a produce opere contrafăcute ale lui Pergolesi, ceea ce a ridicat semne de întrebare în legătură cu autenticitatea unor lucrări care i-au fost atribuite.

Periandru

(m. 587 î.Hr.,/?/)

Al doilea tiran al Corintului (628?–588? î.Hr.). A fost fiul lui Cypselos, întemeietorul dinastiei Cypselizilor. Unul dintre cei mai violenți dintre primii tirani greci, și-a ucis soția și a vrut să răzbune moartea fiului său, survenită în Corcyra, poruncind castrarea a 300 de băieți din Corcyra (aceștia au reușit totuși să scape de crunta pedeapsă). A fost dur cu nobilii, dar a pus bazele unei economii corintiene prospere. S-a implicat în multe proiecte de construcții, printre acestea numărându-se și Diolkosul, un transportor folosit la trecerea corăbiilor peste istmul de Corint.

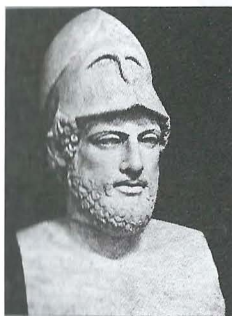
Periandru, bust din marmură; Muzeul Vaticanului, Roma

COLECȚIA MANSELL

Pericle

(495 î.Hr., Atena - 429 î.Hr., Atena)

General și om de stat atenian, responsabil în mare măsură pentru dezvoltarea completă a democrației ateniene și a imperiului atenian. Un apropiat al familiei Alcmeonizilor, a intrat în politică după 461 î.Hr., contribuind la adoptarea principalelor reforme democratice. În timpul său, Liga de la Delos a intrat sub control atenian. De asemenea, a folosit trezoreria ligii pentru a reconstrui Acropola, prădată de perși. Influenta sa concubină, Aspasia, i-a dăruit un fiu, care a fost recunoscut atunci când fiii săi legitimi au murit. În perioada 447–446 î.Hr., Atena a pierdut Megara, oferindu-i Spartei acces direct spre Attica. Deși Atena și Sparta au căzut de acord asupra Păcii de Treizeci de Ani (446–445 î.Hr.), Pericle a cerut ca zidurile lungi de la Atena

Pericle, statuie de marmură; Muzeul Vaticanului

ANDERSON · ALINARI DIN ART RESOURCE/EB INC.

până la portul Pireu să fie întărite pentru apărare. Când războiul a izbucnit în 431 î.Hr., el s-a bazat pe flotă pentru aprovizionarea orașului. Populația din Attica a fost adusă în cetate, lăsând țara pradă jafului spartanilor. Când a izbucnit epidemia de ciumă în care a murit aproape un sfert din populație, Pericle a fost detronat și amendat. A fost reales, dar a murit și el de ciumă. Discursul de la înmormântarea lui (cca 430 î.Hr.) rămâne una dintre cele mai mari pledoarii în favoarea democrației, iar perioada lui este recunoscută ca fiind Epoca de Aur a Atenei.

peridot *sau* olivină prețioasă

Olivină de calitatea unei pietre semiprețioase, având nuanțe de verde transparent. Cristale foarte mari se găsesc în Myanmar; peridotul din SUA are rareori mai mult de două carate. Peridotul verde-gălbui a fost denumit chrysolit (*în greacă,* piatră aurie). Acest termen folosit pentru diferite minerale neînrudite este în prezent mai puțin întrebuințat pentru a desemna o piatră semiprețioasă.

peridotit

Rocă magmatică, larg cristalizată, grea, care conține cel puțin 10% olivină, alte minerale bogate în magneziu și fier (în general piroxene) și mai puțin de 10% feldspat. Peridotitul este sursa principală a tuturor minereurilor de crom și a diamantelor, ca și a majorității azbestului crisolitic. Majoritatea peridotitelor sunt în general transformate în serpentin. În climatele umede și calde, peridotitul și serpentinitul s-au descompus în sol și au format zăcăminte care, deși sunt în prezent exploatate la scară mică, constituie surse potențiale de fier, nichel, cobalt și crom.

Périer, Casimir (-Pierre)

(21.10.1777, Grenoble, Franța - 16.05.1832, Paris)

Om de stat francez. Fiu al unui bancher, a fondat o bancă în 1801, iar în 1814 ajunsese deja un bancher recunoscut în Paris. A fost ales în Camera Deputaților din Franța (1817), unde i s-a opus lui Carol X. În urma Revoluției din Iulie 1830, pe tronul Franței a urcat Ludovic-Filip, iar Périer a devenit premier (1831), în scurt timp instaurând ordinea civică în Franța. Activ în afacerile externe, a trimis o armată să apere Belgia de atacurile olandezilor (1831) și a ordonat ocuparea Anconei pentru a împiedica superioritatea austriacă în Statele Papale (1832). Din cauza stilului său autoritar, a fost criticat atât de politicienii de stânga, cât și de cei de dreapta, uneori însuși regele detașându-se de vederile sale.

Périgord

Regiune culturală și istorică din S Franței. Conții de Périgord au jucat un rol important în tulburările din Aquitania, iar controlul asupra regiunii Périgord a fost disputat de englezi și francezi încă din 1259. Zona a fost cedată casei de Albret în 1470. După ce regiunea a fost moștenită de regii Navarrei, Henric IV a pus-o în serviciul coroanei Franței (1607).

perioadă

În geologie, unitate de bază a scării timpului geologic. Pe durata acestor intervale de timp, s-au format asociații specifice de roci. Inițial, metoda definirii ordinii temporale a perioadelor era relativă. Aceasta se baza pe stratigrafie și paleontologie. Datarea cu carbon-14 și alte metode similare sunt acum folosite pentru a determina vârstele absolute ale diferitelor perioade.

Perioada primăverii și a toamnei

(770-476 î.Hr.)

Perioadă în timpul dinastiei Zhou din China, numită după una dintre operele clasice confucianiste, *Chunqiu* (Analele primăverii și ale toamnei). În această perioadă, autoritatea casei imperiale a slăbit, deoarece nobilii locali se luptau pentru putere în state care formau coaliții economice și politice, în scop militar, dar și pentru proiecte de canalizare și alte lucrări de construcții. Negustorii și meșteșugarii au început să capete o oarecare importanță în sânul societății. Gândirea chineză clasică își are începuturile în această perioadă. *Vezi și* Confucius.

Perioada războaielor interne *sau* Perioada Sengoku

(475-221 î.Hr.)

În China și, mai târziu, în Japonia, perioadă în care mici regate sau fiefuri aflate în conflict luptau pentru supremație. Această perioadă a fost dominată de șapte sau mai multe mici regate chineze aflate în conflict; era epoca gânditorilor confucianiști

Mencius și Xunzi, vremea în care s-au pus bazele multor instituții guvernamentale și modele culturale care vor caracteriza China în următorii 2 000 de ani. În Japonia, în această perioadă (1482–1558), daimyo rivali căutau să-și consolideze și să-și mărească teritoriile. Termenul „războaie interne" (Sengoku) este folosit și în Japonia pentru intervalul cuprins între 1482 și 1558, în timpul perioadei Muromachi, marcată de conflicte între daimyo rivali, care doreau să-și consolideze și să-și sporească proprietățile funciare.

perioadă siderală

Timp necesar unui corp ceresc din sistemul solar pentru a desfășura o mișcare de revoluție completă în jurul stelelor fixe (așa cum sunt ele observate dintr-un punct fix, exterior sistemului). Perioada siderală a unei planete poate fi calculată pornind de la perioada ei sinodică. Perioada siderală a Lunii sau a unui satelit artificial al Pământului este determinată de timpul necesar revenirii în poziția inițială față de stelele din fundal. *Vezi și* zi.

perioadă sinodică

Timp necesar pentru ca un corp din sistemul solar să se întoarcă în aceeași sau aprox. în aceeași poziție față de Soare, așa cum este văzut de pe Pământ. Perioada sinodică a Lunii este timpul dintre două recurențe succesive ale aceleiași faze (de ex. perioada dintre faza de lună plină și următoarea lună plină). Perioada sinodică a unei planete este timpul necesar pentru ca Pământul să o ajungă din urmă, amândouă rotindu-se în jurul Soarelui, sau (în cazul planetelor mai rapide, ca Mercur sau Venus) ca cealaltă planetă să ajungă din urmă Pământul. *Vezi și* perioadă siderală.

periodic

Publicație care apare la intervale fixe sau regulate. În general, prin periodic se înțelege un ziar care de obicei are pagini mari, necapsate, și conține informații de actualitate, și o revistă, sau o gazetă, care are pagini de mici dimensiuni, de obicei capsate, și adesea un conținut mai specializat care rămâne actual pe o perioadă mai lungă de timp.

periodontită

Inflamație a țesuturilor moi din jurul dinților (*vezi* dinte). Igiena dentară precară duce la depunerea unei plăci bacteriene pe dinți sub linia gingiei, iritând și erodând țesuturile din apropiere. Netratată, inflamația duce la atrofierea marginii gingiei, care se retrage, lăsând rădăcina dintelui descoperită. În cele din urmă, inflamația ajunge și la nivelul osului, slăbindu-i rezistența. Îndepărtarea tuturor depunerilor de tartru și a țesuturilor moi afectate poate opri deteriorarea osului, dar nu îl poate reface.

periost

Țesut compact ce acoperă oasele. Stratul fibros din exterior conține fibre nervoase și multe vase de sânge, care hrănesc celulele de la nivelul osului. Celulele stratului intern ce produc țesut osos sunt mai importante în timpul vieții fetale și în prima parte a copilăriei, când are loc formarea și creșterea oaselor. La maturitate, acestea sunt mai puțin active, însă vitale remodelării continue a oaselor. Când osul este afectat, ele se înmulțesc semnificativ, pentru a produce un nou os.

periscop

Instrument optic (*vezi* optică) folosit în timpul războaielor pe uscat sau pe mare, în navigarea submarină și cu alte asemenea ocazii. Acesta permite unui observator să urmărească ce se întâmplă la suprafață atunci când el se află în tranșee sau într-un submarin. Un periscop este format din două oglinzi sau prisme în care se reflectă lumina, schimbând direcția acesteia ce vine dinspre imaginea urmărită: prima o refractă în jos printr-un tub vertical, în timp ce a doua o deviază orizontal, pentru ca imaginea să fie văzută convenabil.

peristaltism

Contracții succesive ale mușchilor, asemănătoare undelor, ce se produc la nivelul esofagului, stomacului și intestinului și uneori în uretere sau în alte organe tubulare. Undele peristaltice pot fi scurte, determinate printr-un reflex local, sau lungi, sub formă de contracții continue de-a lungul organului. În esofag, undele peristaltice împing bolul alimentar în stomac. La nivelul stomacului, ele ajută la amestecul conținutului gastric și împing chimul în intestinul subțire, unde alimentele sunt supuse acțiunii pereților intestinali, pentru absorbție și împingere înainte. Peristaltismul intestinului gros împinge materiile fecale spre canalul anal și are importanță în eliminarea gazelor și în îndepărtarea potențialelor colonii bacteriene.

perişor

Plante veşnic verzi din ordinul *Ericales*, care cresc ca flori sălbatice de pădure ori sunt cultivate ca flori ornamentale de grădină. De asemenea, sunt crescute pentru uleiul volatil cu miros înțepător, folosit pentru aromatizarea dulciurilor și a gumei de mestecat și pentru a liniști sau calma durerile musculare. Perișorul este o denumire comună, alternativă pentru câteva plante de pădure: cele din genul *Pyrola* (perișor), în jur de 12 specii de plante agățătoare perene, și specia *Gaultheria*, în special *G. procumbens*, cu flori albe și fructe roșii, picante.

perişor (*Gaultheria procumbens*)

peritoneoscopie

Vezi laparoscopie

peritonită

Inflamație a peritoneului (*vezi* cavitate abdominală), cu acumulare de secreție purulentă între peritoneul parietal și cel visceral. Se manifestă prin durere, contractură abdominală, vomă și febră. Poate fi acută sau cronică, locală sau generalizată. Peritonita acută rezultă, de obicei, din inflamarea unui organ intraperitoneal, prin răspândirea infecției bacteriene. Principala cauză a peritonitei este, cel mai adesea, perforarea tubului gastrointestinal (perforarea apendicelui). Tratarea cauzei generatoare poate fi urmată de o atenuare a durerii, dar și de formarea de aderențe sau abcese (mult mai rare, odată cu administrarea antibioticelor).

Periyar

Râu din centrul statului Kerala, SV Indiei. Are o lungime de 225 km și izvorăște în V Munților Ghați, în apropiere de granița cu statul Tamil Nadu. Se varsă spre N, în lacul Periyar, un rezervor artificial construit special pentru stăvilirea râului. O parte a apei din lac este dusă mai departe spre E, printr-un tunel, vărsându-se în râul Vaigai, unde este folosită la irigații. Periyar își continuă cursul spre NV și se varsă în Marea Arabiei.

Perkins, Anthony

(04.04.1932, New York, New York, SUA - 12.09.1992, Hollywood, California)

Actor american de film. Fiu al actorului Osgood Perkins; a studiat la Universitatea Columbia. După ce a debutat pe marele ecran cu filmul *Actrița* (The Actress, 1953), a apărut în pelicule cum ar fi *Legea divină* (Friendly Persuasion, 1956) și *Frica lovește* (Fear Strikes Out, 1957), dar și-a câștigat popularitatea odată cu apariția în filmul *Psihoză* (Psycho) al lui Alfred Hitchcock (1960), în care a interpretat rolul unui patron de hotel criminal, numit Norman Bates. Mai târziu a apărut în câteva filme europene, printre care trebuie amintite: *Procesul* (The Trial/Le procès, 1963), *Crimele șampaniei* (The Champagne Murders, 1967) și *Minunea de zece zile* (Ten Days' Wonder, 1972), dar și în pelicule americane cum ar fi *Frumoasa otravă* (Pretty Poison, 1968), *Catch-22* (1970) și *WUSA* (1970). Și-a reluat personajul Norman Bates în trei urmări (1983, 1986 și 1990).

Perkins, Frances *născută* Fannie Coralie

(10.04.1882, Boston, Massachusetts, SUA - 14.05.1965, New York, New York)

Funcționar public american. A devenit asistentă socială în New York și lider al organizațiilor pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă în rândul femeilor. În perioada în care Franklin D. Roosevelt era guvernator, a fost membră a comisiei industriale de stat, între 1929 și 1933. Ca președinte, Roosevelt a numit-o ministrul muncii, fiind prima femeie care a deținut o funcție în cabinet. În timpul îndelungatului său mandat (1933–1945), ea a pledat pentru reforme: salariul minim, stabilirea unui număr de ore maxime săptămânale și ajutor de șomaj. De asemenea, a contribuit la redactarea Legii Asigurărilor Sociale și a supravegheat elaborarea Codului Muncii (1938). Ulterior, a fost membră a Serviciului Civil American (1945–1953).

Perkins, Jacob

(09.07.1766, Newburyport, Massachusetts, SUA - 30.07.1849, Londra, Anglia)

Inventator american. Pe la 1790 a proiectat o mașină care tăia și îndrepta cuie dintr-o singură operațiune. De asemenea, a inventat o metodă de gravare a hârtiei bancare, care a făcut dificilă falsificarea banilor. Deoarece în SUA invenția sa nu a prezentat mult interes, a plecat în Anglia, unde a pus bazele unei fabrici de bancnote (1819). A făcut experimente cu cazane de aburi sub înaltă presiune, a construit un motor cu aburi (1827), a proiectat o roată cu zbaturi îmbunătățită (1829) și a inventat o tehnică de circulație liberă a apei în boilere (1831),

descoperire care a dus la proiectarea unor cazane moderne cu tuburi de apă.

Perkins, Maxwell (Evarts)

(20.09.1884, New York, New York, SUA - 17.06.1947, Stamford, Connecticut)

Editor american. A lucrat ca reporter pentru *The New York Times*, după care s-a angajat la editura Charles Scribner's Sons, la care mai târziu va deveni director editorial și vicepreședinte. Este recunoscut pentru munca sa editorială acerbă, în urma căreia au putut fi publicate manuscrisele vaste ale lui Thomas Wolfe. De asemenea, a fost martorul debutului unor scriitori de mare clasă, cum ar fi Francis Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway, Ring Lardner, Erskine Caldwell, Edmund Wilson și Alan Paton.

PERL /Practical Extraction and Reporting Language/

Limbaj de programare a computerelor foarte avansat, cel mai utilizat limbaj pentru scrierea textelor CGI și cel mai folosit limbaj de scriere al World Wide Web. Deoarece provine din UNIX, sintaxa lui este similară cu C și include câteva facilități UNIX. Datorită excelentei sale capacități de procesare a textelor, este adesea folosit de administratorii de sistem (pentru redactarea sarcinilor administrative) și este foarte potrivit pentru dezvoltarea versiunilor standard ale programelor. Deoarece este un limbaj interpretabil, programele sale pot fi rulate pe diferite sisteme operaționale. Proiectat inițial de Larry Wall în 1986 în laboratorul de propulsie a motoarelor cu reacție din cadrul NASA, a fost ulterior îmbunătățit de sute de voluntari. Ca și Linux, poate fi obținut gratis.

Perla

Fluviu în centrul statului Mississippi, SUA. Curge spre SV prin Jackson, apoi prin Louisiana și se varsă în golful Mexic. Lung de cca 660 km, formează granița dintre statele Mississippi și Louisiana. Mlaștina Insulei de Miere este așezată în zona deltei de mijloc, la SV de Picayune, Mississippi, fiind cunoscută pentru fauna sa și pentru pescuit.

perlă

Concrescență formată de o moluscă, din același material (numit sidef) ca al scoicii. Considerate de mult pietre prețioase, perlele sunt valoroase pentru transluciditatea și strălucirea lor și pentru delicatul joc de culori al suprafeței. Cu cât forma perlei este mai aproape de perfecțiune, cu atât sunt mai strălucitoare și mai valoroase. Culoarea variază de la moluscă la moluscă și este influențată și de mediul înconjurător. Bijutierii sec. XVI–XVII au folosit deseori perlele „baroce", cu forme neregulate, formate din țesuturi musculare, pentru a realiza corpuri de animale și alte figurine. În Europa și în China, sideful a fost folosit ca material ornamental pentru decorarea mobilei. Se crede că descoperirea faptului că o perlă poate fi cultivată prin inserarea unui obiect străin în scoică a fost făcută în China sec. XIII.

perlă-blister (formațiune perlieră, de formă neregulată, cavitară, secretată accidental, fără intervenție umană) atașată de cochilia unei stridii (*Pinctada martensii Dunker*)

MUZEUL AMERICAN DE ISTORIE NATURALĂ, NEW YORK

Perlea, Ionel

(13.12.1900, Bucu-Ograda, Ialomița, România - 29.07.1970, New York, SUA)

Dirijor și compozitor român stabilit în SUA. Profesor la Conservatorul din București și New York, recunoscut ca unul dintre marii șefi de orchestră ai vremii. A compus poemul simfonic *Don Quijote*, un concert pentru pian, variațiuni simfonice, muzică de cameră, lieduri.

perlit

Sticlă naturală cu fisuri concentrice, în așa fel încât, dacă se sparge, aceasta se fragmentează în bucățele mici, asemănătoare perlelor. Se formează prin răcirea bruscă a lavei sau magmei vâscoase. Perlitul este poros și are, de obicei, culoare gri sau verzuie, în nuanțe sidefii. De asemenea, culoarea îi poate fi cafenie, albastră sau roșie. Din cca 1950, zăcăminte mari au fost exploatate în New Mexico, Nevada, California și alte state americane vestice. Tratat termic, perlitul este un substitut al nisipului folosit la tencuielile ușoare și ca agregat pentru betoane. Perlitul mai este folosit pentru izolare fonică și termică, dar și la fabricarea produselor de ceramică ușoară și a filtrelor.

Perlman, Itzhak

(n. 31.08.1945, Tel Aviv, Palestina)

Violonist american de origine israeliană. În ciuda unui acces de poliomielită la vârsta de patru ani, care l-a lăsat infirm,

a manifestat un talent muzical extraordinar. A debutat la televiziune la vârsta de 13 ani. A studiat la Julliard cu Ivan Galamian (1903–1981) și Dorothy DeLay (1917–2002). Recunoașterea talentelor sale i-a adus o carieră de succes ca prim-violonist în orchestră și interpret de muzică de cameră, cu partituri înregistrate. Fiind un individ șarmant, a apărut la televiziune, a cântat jazz și muzică kletzmer și s-a implicat în educația tinerilor muzicieni.

permafrost

Pământ înghețat permanent, care se păstrează la o temperatură sub 0°C timp de doi ani sau chiar mai mult. Se apreciază că permafrostul ocupă 20% din suprafața uscatului și ajunge la o adâncime de 1 500 m în N Siberiei. Ocupă o suprafață de 85% din Alaska, mai mult de jumătate din teritoriul Rusiei și Canadei și, probabil, toată Antarctica. Permafrostul are o influență semnificativă asupra florei și a faunei, punând totodată probleme serioase inginerilor angrenați în diverse proiecte de specialitate. Când se fac lucrări în zonele cu permafrost, trebuie să se țină cont de sensibilitatea specifică a terenului. Dacă nu se păstrează echilibrul natural, și așa foarte delicat, pot apărea degradări semnificative ale solului, care să ducă la dezastre ecologice.

permeabilitate magnetică

Creștere sau descreștere relativă a câmpului magnetic din interiorul unui material, în comparație cu câmpul magnetic în cadrul căruia se află materialul. În spațiul gol, permeabilitatea magnetică este 1, pentru că nu există materie care să modifice câmpul. Materialele pot fi clasificate în funcție de valoarea permeabilității lor magnetice. Materialele diamagnetice (*vezi* diamagnetism) au permeabilități relative constante, cu valoarea puțin sub 1. Materialele paramagnetice (*vezi* paramagnetism) au permeabilități relative constante, cu valori puțin peste 1. Permeabilitatea relativă a materialelor feromagnetice (*vezi* feromagnetism) se mărește în paralel cu intensificarea câmpului, atingând un maxim, după care scade. Fierul pur și câteva aliaje au permeabilități relative de peste 100 000.

Permian

Interval de timp geologic, cuprins între 290 și 248 m.a.u. Permianul este ultima dintre cele șase perioade ale Paleozoicului și urmează Carboniferului. În timpul Permianului, continentele s-au unit formând unul singur, Pangeea. În această perioadă, predomina clima caldă, uscată, motiv pentru care suprafețele de deșert erau foarte întinse. Vertebratele marine au evoluat în mai multe specii. Peștii de mare și de apă dulce și amfibienii au trecut și ei printr-o serie de transformări. Reptilele au evoluat în trei mari grupe distincte: cotylozaurii, pelycozaurii și therapsidele. Plantele de uscat au evoluat de la ferigi și ferigi cu semințe, la conifere și s-au adaptat la condițiile unui teren mai uscat și mai drenat. Spre sfârșitul Permianului, multe forme de viață au dispărut, atunci fiind cunoscută cea mai importantă extincție în masă din istoria Pământului.

permitivitate

Constantă electrică universală care apare în formula matematică a forței electrostatice. Permitivitatea unui material izolator sau dielectric este simbolizată de obicei prin litera grecească epsilon (ε). Permitivitatea vidului este simbolizată de ε_0. Fracția $\varepsilon/\varepsilon_0$ este constanta dielectrică a materialului. Unitatea SI a permitivității este coulomb la pătrat pe newton metru pătrat (C^2/Nm^2).

permutări și combinări

Modalități prin care un subgrup de obiecte poate fi selectat dintr-un grup de obiecte dat. Spre deosebire de combinări, în cazul permutărilor ordinea este importantă. De aceea, există șase permutări ale literelor A, B, C selectate două câte două (AB, AC, BC, BA, CA, CB) și numai trei combinări (AB, AC, BC). Numărul permutărilor obiectelor r alese dintr-un grup de n obiecte, exprimat în notația factorială, este $n! / (n - r)!$. Numărul combinărilor este $n! / [r!(n - r)!]$. Cel de-al $(r + 1)$-lea coeficient din scrierea detaliată a binomului $(x + y)^n$ coincide cu combinarea de n obiecte alese câte r la un moment dat (*vezi* teorema binomului). Teoria probabilității a apărut în urma analizei jocurilor de noroc, inclusiv a înțelegerii combinărilor cărților de joc sau a permutărilor posibilităților câștigătorilor într-o cursă de cai. Toate aceste tehnici de calcul au jucat un rol important în perfecționarea teoriei în sec. XVII.

Pernambuco

Vezi Recife

Perón, Eva (Duarte de) *cunoscută ca* Evita *născută* María Eva Duarte

(07.05.1919, Los Toldos, Argentina – 26.07.1952, Buenos Aires)

A doua soție a președintelui argentinian Juan Perón și o figură politică marcantă,

deși a preferat să rămână în umbra soțului său. Născută într-o familie săracă, era o simplă actriță când s-a căsătorit cu Perón. A avut un rol semnificativ în succesul primei campanii prezidențiale a acestuia, câștigând simpatia maselor. Evita a acționat ca ministru de facto al sănătății și muncii, acordând muncitorilor măriri generoase de salarii. Cu ajutorul contribuțiilor „voluntare" ale oamenilor de afaceri, ale sindicatelor muncitorești și ale celor înstăriți, ea a înființat mii de spitale, școli și orfelinate. A murit de cancer la vârsta de 33 de ani. Îndurerați, simpatizanții ei din rândul clasei muncitoare au încercat să o canonizeze.

Perón, Isabel (Martínez de) *născută* María Estela Martínez Cartas

(n. 4.02.1931, La Rioja, Argentina)

A treia soție a lui Juan Perón și președintă a Argentinei (1974–1976). S-a născut într-o familie din clasa mijlocie și l-a cunoscut pe președintele Perón în 1955 sau 1956, pe când era dansatoare. Cei doi s-au căsătorit în timpul exilului lui Perón din 1961. Isabel a fost candidată la postul de vicepreședinte alături de soțul său în timpul campaniei pentru alegerile prezidențiale din 1973. După ce acesta a murit, în 1974 i-a luat locul în cea mai înaltă poziție din stat. S-a confruntat cu probleme legate de inflație și violență politică. A încercat să le rezolve prin tipărirea de bani și impunând starea de asediu, dar tentativele sale au eșuat. A fost înlăturată de la putere în 1976. După cinci ani de arest la domiciliu a fost condamnată pentru corupție, dar i s-a permis să plece în exil în Spania.

Perón, Juan (Domingo)

(08.10.1895, provincia Buenos Aires, Argentina - 01.07.1974, Buenos Aires)

Președinte al Argentinei (1946–1955, 1973–1974). După ce a urmat școala militară a fost trimis în Italia în anii 1930, unde a fost martorul ascensiunii fasciștilor. În 1943 a luat parte la răsturnarea guvernului civil din Argentina. Ca secretar al Muncii și Bunăstării Sociale a câștigat simpatia muncitorilor din industrie, care l-au votat în alegerile prezidențiale din 1946. Din punct de vedere politic, Perón a adoptat strategii specifice atât dreptei, cât și stângii: pe de o parte, a acordat o serie de facilități muncitorilor, pe de altă parte a limitat drastic libertățile civile. De asemenea, a devenit foarte popular în rândul argentinienilor datorită soției sale, Eva Perón, idolatrizată de popor. A fost reales în 1951, dar a fost înlăturat de la putere în 1955 de ofițerii militari cu vederi democratice, din cauza declinului economic dezastruos și a creșterii nemulțumirilor în rândul mai multor clase sociale argentiniene. A trăit în exil în Spania timp de două decenii, dar a continuat să influențeze politica Argentinei. Când Partidul Peronist a intrat în legalitate a fost reales președinte în lipsă; a murit la mai puțin de un an de la întoarcerea și asumarea președinției în Argentina. *Vezi și* Isabel Perón.

peronist

Membru al Mișcării Naționaliste Justițiare din Argentina, susținător al lui Juan Perón și simpatizant al politicilor naționaliste și populiste ale acestuia. Filozofia politică a lui Perón îmbrățișa elemente atât din ideologia de stânga, cât și din cea de dreapta, combinând redistribuirea câștigului cu naționalismul autoritar și ignorarea drepturilor civile. După moartea lui, survenită în 1974, mișcarea s-a fragmentat, continuând totuși să joace un rol important în politica Argentinei și având adepți și în alte zone. *Vezi și* Carlos Menem.

Perot, H(enry) Ross

(n. 27.06.1930, Texarkana, Texas, SUA)

Om de afaceri american. A absolvit Academia Navală și a activat în Marina SUA în perioada 1953–1957. După ce a lucrat pentru IBM (1957–1962) și-a înființat propria companie de procesare de date sub numele Electronic Data Systems. În 1984 a vândut-o companiei General Motors pentru suma de 2,5 miliarde de dolari. Și-a câștigat popularitatea la nivel național în 1992, când a candidat la președinția SUA ca independent. Având priză la electoratul nemulțumit de politica partidelor tradiționale, a câștigat 19% din votul populației, cel mai bun procentaj pentru un partid ieșit pe locul trei din 1912. Treptat, Partidul Reformist, pe care l-a fondat în 1995, s-a distanțat de Perot.

Pérouse, La ~

Vezi Soya

peroxid

Compus chimic în care doi atomi de oxigen sunt legați printr-o singură legătură covalentă. Câțiva peroxizi organici (*vezi* compus organic) și anorganici (*vezi* compus anorganic) sunt folosiți ca agenți decoloranți și oxidanți (*vezi* oxidoreducere), ca inițiatori ai reacțiilor de polimerizare și în

prepararea peroxidului de hidrogen (un decolorant slab și antiseptic) și a altor compuși ai oxigenului. Anionul peroxidic (formula chimică O_2^{2-}) este prezent în peroxizii compușilor anorganici.

Perpessicius
născut **Dumitru Panaitescu**

(21.10.1891, Brăila, România - 29.03.1971, București)

Critic, istoric literar și poet român. Membru al Academiei Române, director al Muzeului Literaturii Române (1957–1971). Din 1933 a început activitatea de editare critică a *Operelor* lui Mihai Eminescu, din care va publica volumele 1 (1939), 2 (1943), 3 (1944), 4 (1952), 5 (1958), 6 (1963). Discursul său critic se caracterizează prin academism, obiectivitate, acribie filologică, dar și prin prezența amănuntului semnificativ și a fiorului liric-impresionist: *Repertoriu critic* (1923), *Antologia poeților de azi* (2. vol., 1925–1928), *Mențiuni critice* (4 vol., 1928–1946), *De la Chateaubriand la Mallarmé* (1938), *Eminesciana* (1971), *Patru clasici* (1974).

Perpignan

Oraș, 115 326 loc. (2006), în S Franței. Situat chiar la N de granița cu Spania, a fost întemeiat în sec. X d.Hr. A fost capitala regiunii Roussillon în sec. XII și a regatului Mallorca în perioada 1276–1344. A fost consolidat în timpul conflictelor franco-spaniole din regiune. A intrat sub stăpânire franceză în 1659. În prezent este un centru comercial care deservește zonele agricole din jur. Datorită numeroaselor clădiri medievale, turismul a căpătat o importantă valoare economică.

Perrault, Charles

(12.01.1628, Paris, Franța - 15/16.05.1703, Paris)

Poet, scriitor și povestitor francez. Inițial, Perrault a devenit cunoscut în lumea literară în 1660, cu versuri ușoare și poezii de dragoste. În prezent este renumit în special datorită colecției sale de basme, *Povestirile mamei gâște* (Contes de ma mère l'oie, 1697). Și-a petrecut restul vieții pledând pentru studiul literaturii și al artei. Membru de marcă al Academiei Franceze, Perrault a fost implicat într-o controversă faimoasă cu Nicholas Boileau cu privire la meritele relative ale literaturii antice și moderne. Opinia sa în favoarea literaturii moderne a influențat decisiv mișcarea antitradiționalistă.

Perrot, Jules (Joseph)

(18.08.1810, Lyon, Franța - 24.08.1892, Paramé)

Balerin și coregraf francez. După ce a studiat cu Auguste Vestris a debutat în 1830 la Opera din Paris și a avut-o ca parteneră pe Marie Taglioni până în 1835, când a părăsit compania și a plecat în turnee prin Europa. A fost coregraful Carlottei Grisi pentru mai multe balete, printre care s-au numărat probabil mai multe interpretări solo faimoase din *Giselle*. A lucrat ca balerin și maestru de balet la Londra (1842–1848) și la Sankt Petersburg (1848–1858), creând coregrafia multor balete romantice importante, caracterizate de un stil dramatic și expresiv. Spre sfârșitul carierei a fost profesor la Opera din Paris.

Jules Perrot, gravură după un desen

BIBLIOTECA OPEREI, PARIS; FOTO PIC

Perry, Matthew C(albraith)

(10.04. 1794, South Kingston, Rhode Island, SUA - 04.03.1858, New York, New York)

Ofițer în marina americană. A călcat pe urmele fratelui său, Oliver Perry, intrând în marină, și a comandat prima navă americană cu aburi, *Fulton* (1837–1840). A condus forțele navale în Războiul Mexican și a fost secundul lui Winfield Scott la Veracruz. În 1852, președintele Millard Fillmore l-a numit la conducerea expediției navale prin care se dorea stabilirea unor relații diplomatice cu Japonia. Pornind de la convingerea că politica izolaționistă pe care Japonia o practicase timp de câteva secole se putea sfârși doar printr-o demonstrație de forță, Perry a debarcat cu patru nave în portul fortificat Uraga (1853), convingându-i pe japonezi să-i asculte mesajul. În 1854 a pătruns în golful Edo (azi Tokyo) cu nouă nave, încheind primul tratat dintre Japonia și SUA care le acorda Statelor Unite privilegii comerciale și deschidea drumul influenței americane în Orientul Îndepărtat.

Perry, Oliver Hazard

(20.08.1785, South Kingston, Rhode Island, SUA - 23.08.1819, pe mare)

Ofițer în marina americană, frate mai mare al lui Matthew Perry. A intrat în marină în

1799 și a fost trimis în diverse misiuni în Indiile de Vest și în Mediterana. În 1813 a fost delegat la Erie, Pennsylvania, pentru a convoca o escadră cu care să se opună controlului britanic asupra Marilor Lacuri în Războiul din 1812. Având la dispoziție numai zece nave mici, el a luptat împotriva a șase nave de război britanice pe lacul Erie (10 septembrie 1813). După ce nava-amiral a fost distrusă, a fost dus cu barca la Niagara, de unde a câștigat bătălia navigând direct în linia britanică, trăgând salve de bord. Când englezii au capitulat, el și-a anunțat victoria cu următoarele cuvinte: „Am întâlnit inamicii și ai noștri au fost!"

persană, limba ~ *sau* limba farsi

Limbă indo-europeană vorbită în Iran de peste 25 de milioane de oameni ca prima limbă și de mai multe milioane ca a doua limbă. Persana modernă este o koine dezvoltată din dialectele din SV între sec. VII–IX d.Hr., după ce islamul a adus o infuzie masivă de cuvinte de origine arabă. Procesul de standardizare și cultivare a limbii din punct de vedere literar a avut loc în Persia de NE și Asia Centrală, în sec. XI–XII. Statele din afara Persiei (de ex. India mogulilor, Turcia otomanilor) au fost cândva centre literare importante. Datorită statutului ei în aceste țări, persana a exercitat o influență semnificativă asupra limbii urdu și a limbii turce otomane. Alte limbi turcice și indo-ariene, limbile caucaziene și limbile iraniene au împrumutat, de asemenea, foarte multe cuvinte din limba persană. La scriere se folosește alfabetul arab ușor modificat.

persane, războaiele ~ *sau* războaiele medice

(492–449 î.Hr.)

Conflicte armate între statele grecești și Persia, memorabile rămânând două invazii ale perșilor în Grecia (490 î.Hr., 480–479 î.Hr.). Când Darius I a venit la putere în Persia în 522 î.Hr., orașele-stat grecești ioniene din Anatolia se aflau sub control persan. În Revolta ioniană (499–494 î.Hr.), acestea s-au răsculat, dar au fost învinse. Sprijinul acordat de Atena celorlalte cetăți grecești l-a făcut pe Darius să invadeze Grecia (492 î.Hr.). Flota sa a fost însă distrusă într-o furtună. În 490 î.Hr., el a adunat o armată imensă pe o câmpie din apropierea Atenei. Cu toate acestea, a fost înfrânt categoric în Bătălia de la Maraton, întorcându-se în Persia. În 480 î.Hr., sub conducerea lui Xerxes I, perșii au invadat din nou Grecia, încercând să își ia revanșa. De data aceasta, întreaga Grecie a luptat unită, Sparta fiind în fruntea armatei și Atena în fruntea flotei. Spartanii conduși de Leonidas au fost învinși în Bătălia de la Termopile. Astfel, armata persană a ajuns în Atena, pe care a prădat-o (480 î.Hr.). Când flota persană a fost învinsă definitiv în Bătălia de la Salamina, Xerxes s-a retras în Persia. Armata sa a fost înfrântă în Bătălia de la Plateea, în 479 î.Hr., și a fost alungată din Grecia. De aceeași soartă a avut parte și flota, care a fost învinsă la Mycale, pe coasta anatoliană. Luptele sporadice au continuat încă 30 de ani, timp în care Atena a înființat Liga de la Delos pentru a-i elibera pe ionieni. Pacea lui Callias (449 î.Hr.) a pus capăt ostilităților.

Perse, Saint-John

Vezi Saint-John Perse

Persefona *în latină* Proserpina

În mitologia greacă, fiică a lui Zeus și a Demetrei. Ea aduna flori când a fost zărită de Hades, care s-a îndrăgostit de ea și a dus-o în lumea de dincolo pentru a-i deveni soție. Aflând că fiica sa fusese răpită, Demetra a fost atât de mâhnită, încât a trimis Sărăcia și Foametea să nimicească pământul și pe locuitorii acestuia. Atunci, Zeus i-a poruncit lui Hades să-i îngăduie Persefonei să se întoarcă la mama sa, dar deoarece aceasta mâncase câteva semințe de rodii în Infern, a trebuit să rămână o treime din an cu Hades și să petreacă celelalte două treimi cu Demetra. Acest mit explică ciclul anual al anotimpurilor și al dezvoltării și descompunerii.

Persefona răpită de Hades, sculptură în marmură de Gian Lorenzo Bernini, 1621–1622; Galeria Borghese, Roma

ANDERSON–ALINARI/ART RESOURCE, NEW YORK

Persepolis

Oraș antic, la NE de Shiraz, în Iranul modern. A fost construit într-o zonă muntoasă și izolată, în timpul lui Darius I. Acesta a mutat capitala de la Pasargadae la Persepolis. În 330 î.Hr., Alexandru cel Mare a jefuit orașul și a incendiat palatul

lui Xerxes I. Ruinele orașului acoperă o arie extinsă, printre ele numărându-se mai multe clădiri impunătoare, incluzând palate ale foștilor regi persani, o scară mare, o sală de audiențe și o trezorerie.

Perseu

În mitologia greacă, ucigaș al Gorgonei Meduza. Era fiul lui Zeus și al lui Danae. Fiind prevenit de oracol că Perseu îl va omorî, bunicul său i-a aruncat pe el și pe mama lui, Danae, în mare, închizându-i într-un cufăr. Cu toate acestea, cei doi au supraviețuit. Ajuns un tânăr voinic, Perseu a pornit în căutarea Meduzei. În drum spre casă, el a salvat-o pe prințesa etiopiană Andromeda de un monstru marin, după care s-a căsătorit cu ea. Când și-a dus mama înapoi în orașul ei natal, Argos, el a aruncat un disc care l-a lovit din întâmplare chiar pe bunicul său, ucigându-l, astfel împlinindu-se și profeția.

Perseu

(212 î.Hr.,/?/ -
165 î.Hr., Alba Fucens, lângă Roma)

Ultimul rege al Macedoniei (179–168 î.Hr.). Fiu al lui Filip V, a luptat împotriva Romei (199 î.Hr.) și Etoliei (189 î.Hr.). L-a convins pe rege să-l execute pe fratele său, Demetriu. Ca rege, și-a extins influența în statele vecine și a încercat să câștige încrederea lumii elene, dar a fost primit cu scepticism în Grecia, deoarece a vizitat orașul Delfi însoțit de o armată. Deși nu avea decât bănuieli, Eumenes II al Pergamului a informat Roma despre planurile de război ale lui Perseu, provocând astfel al treilea Război macedonean (171–168 î.Hr.). Lupta s-a încheiat cu înfrângerea macedonenilor de către romani, ceea ce a pus capăt monarhiei. După această dată, Perseu și-a petrecut restul vieții în captivitate.

Pershing, John J(oseph)

(13.09.1860, Laclede, SUA -
15.07.1948, Washington DC)

Ofițer în armata SUA. A absolvit Academia West Point și a fost trimis pe frontul de V (1886–1898), în Războiul americano-spaniol, apoi în Filipine (1899–1903, 1906–1913), fiind și comandantul unui raid împotriva lui Pancho Villa (1916). În Primul Război Mondial a fost numit comandant al Corpului Expediționar American (CEA). A menținut CEA ca armată independentă, formată din două milioane de persoane, și s-a opus intenției Aliaților care doreau ca forțele americane să înlocuiască trupele franceze și britanice. A obținut o victorie remarcabilă la St. Mihiel în septembrie 1918 și a contribuit la înfrângerea forțelor germane în ofensiva de la Meuse-Argonne. A fost înaintat la gradul de general în 1919 și a condus trupele în perioada 1921–1924. A fost poreclit „Jack cel negru", deoarece la începutul carierei luptase într-un regiment de afro-americani. Și-a publicat memoriile, *Eperiențele mele în Războiul Mondial* (My Experiences in the World War), pentru care a fost distins cu Premiul Pulitzer (1931).

John J. Pershing, 1917
BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Persia

Nume istoric pentru regiunea ce corespunde în linii mari cu Iranul modern. Denumirea a fost folosită de-a lungul secolelor, mai ales în Vest, și provine de la numele unei regiuni din S Iranului, cunoscută anterior ca Persis sau Parsa. Parsa era numele unui trib nomad indo-european care a migrat în zonă pe la 1000 î.Hr. Treptat, numele a început să fie folosit de grecii antici și de alte popoare apusene pentru a desemna întregul platou iranian. Pentru că iranienii și-au numit întotdeauna țara Iran, în 1935, guvernul a cerut ca denumirea Iran să fie folosită în locul numelui Persia.

Persic, Golful ~

Braț al Mării Arabiei. Are o lungime de cca 990 km și o adâncime ce rareori depășește 90 m. Este legat de golful Oman și Marea Arabiei prin strâmtoarea Hormuz. Include statul insular Bahrein și se învecinează cu Iranul, Emiratele Arabe Unite, Omanul, Arabia Saudită, Qatar, Kuweit și Irak. Este de foarte mult timp o rută comercială între Orientul Mijlociu și Asia de Sud. Economia modernă din zonă se bazează pe producția de petrol.

personalismo

(*în spaniolă*, personalism)

În America Latină, practică a glorificării unui conducător. Deseori, termenul implică sacrificarea intereselor partidelor politice, ideologiilor sau guvernelor constituționale, din loialitate față de un conducător anume. În America Latină,

de foarte multe ori, partidele politice erau formate exclusiv din simpatizanții unui conducător, fapt reflectat în numele sub care erau cunoscuți membrii partidului respectiv. De exemplu, membrii Mișcării Naționale Justițiare din Argentina sunt numiți *peronistas* (*vezi* peroniști), după numele fondatorului, Juan Perón, în timp ce membrii partidului lui Fidel Castro sunt numiți *fidelistas* (fideliști). *Vezi și* caudillo.

personalitate

Totalitate a caracteristicilor comportamentale și emoționale ale unui individ. Personalitatea cuprinde stările, atitudinile, opiniile, motivațiile, gândirea, percepția, vorbirea și gesturile unei persoane. Personalitatea este modalitatea prin care indivizii se diferențiază unul de celălalt. De-a lungul timpului au existat diverse teorii ale personalității, variind de la o cultură la alta. Grecii antici și-au folosit cunoștințele de fiziologie pentru a explica diferențele și asemănările de temperament. În sec. XVIII, Immanuel Kant, C.-L. Montesquieu și Giambattista Vico au propus o serie de teorii care să ajute la înțelegerea diferențelor individuale și de grup. La începutul sec. XX, Ernst Kretschmer și psihanaliștii Sigmund Freud, Alfred Adler și Carl Gustav Jung au oferit teorii alternative ale personalității. Modelul lui Freud s-a bazat pe ideea puterii impulsurilor psihosexuale, mediate de componentele structurale ale se-ului, eului și supraeului și de interacțiunea dintre planul conștient și cel inconștient. Ei s-au bazat și pe multitudinea mecanismelor de apărare pe care un individ le folosește. Atât Jung cât și Freud au pus accentul pe motivațiile inconștiente, dar Jung nu a insistat la fel de mult pe ideea sexualității. El a avansat o teorie care i-a clasificat pe oameni în introvertiți și extravertiți, afirmând că individul este o „persona" (adică o fațadă socială), rezultatul așa-numitului „inconștient colectiv", concept pe care îl definea ca pe un rezervor al memoriilor moștenite. Teoriile ulterioare ale lui Erik Erikson, Gordon W. Allport și Carl R. Rogers au exercitat, de asemenea, o influență semnificativă. Studiile contemporane despre personalitate tind să fie empirice (bazate pe efectuarea de teste proiective sau inventare ale personalității) și mai puțin teoretice, accentuând identitatea și dezvoltarea personală. Se consideră că personalitatea reprezintă produsul atât al predispoziției genetice, cât și al experienței. *Vezi și* tulburare de personalitate.

personalitate multiplă *sau* tulburare de identitate disociativă

Stare rară indicată de absența unei identități clare și profunde. În majoritatea cazurilor, două sau mai multe sisteme de personalitate distincte și independente se dezvoltă la același individ. Fiecare personalitate poate, alternativ, să preia controlul asupra conștientului individului, până la excluderea completă a celorlalte, dar una singură este, de regulă, dominantă. Personalitățile se deosebesc întotdeauna prin înfățișare, temperament și limbaj și prin faptul că își dau prenume diferite. Această tulburare este considerată a fi rezultatul unor procese mintale disociative – adică detașarea de conștient, pierderea controlului asupra gândurilor, a sentimentelor, a amintirilor și a altor componente mintale, ca răspuns la situații neplăcute, dureroase sau, în orice caz, inacceptabile pentru individul în cauză. Tratamentul are ca scop reintegrarea personalităților separate într-una singură, unitară.

perspectivă

Reprezentare a obiectelor tridimensionale și a relațiilor spațiale pe un plan bidimensional. În arta apuseană, senzația de volum și spațiu este în general creată prin folosirea tehnicii lineare, ce pornește de la ideea că, pe măsură ce se îndepărtează de observator în spațiu, obiectele par a se micșora, în timp ce liniile paralele par a converge spre un punct ce dispare la o distanță infinită. Se pare că acest punct care dispare era cunoscut de greci și romani, dar importanța lui nu a fost înțeleasă până când Filippo Brunelleschi a redescoperit perspectiva lineară sau „matematică", la începutul sec. XV. Perspectiva lineară a dominat pictura apuseană până spre sfârșitul sec. XIX, când Paul Cézanne a nivelat planul picturii convenționale. Cubiștii și alți pictori ai sec. XX au renunțat cu totul la redarea spațiului tridimensional. *Vezi și* perspectivă aeriană.

perspectivă aeriană

Metodă de producere a senzației de adâncime în pictură imitând efectul atmosferei, care face obiectele să apară mai pale, mai albastre și mai neclare sau mai puțin distincte în planul din mijloc și în cel îndepărtat. Termenul a fost creat de Leonardo da Vinci, dar tehnica poate fi observată în vechile picturi murale greco-romane (de ex. la Pompeii). S-a descoperit că praful și umiditatea din atmosferă provoacă

dispersia luminii ce trece prin acestea; lumina cu lungimi de undă scurte (albastru) este dispersată cel mai mult, iar lumina cu lungimi de undă lungi (roșu) cel mai puțin. Pictorii italieni din timpul lui Leonardo au folosit acest procedeu; la el au recurs și pictorii nord-europeni din sec. XV și, mai târziu, J.M.W. Turner.

Perth

Oraș, 42 000 loc. (1995), în centrul Scoției, pe râul Tay, la NV de Edinburgh. Așezare romană, a devenit oraș regal în 1210. A fost capitala Scoției până în 1437, când regele Iacob I al Scoției a fost ucis aici. În 1559, la biserica Sf. Ioan Botezătorul, John Knox a denunțat idolatria, gest urmat de jefuirea mănăstirilor și altarelor orașelor. A fost un oraș iacobit în timpul revoltelor scoțiene din 1715 și 1745. Din punct de vedere economic, orașul este recunoscut pentru producția de whisky (aromatizare și distilare) și pentru manufactură. Este, de asemenea, un centru de desfacere a produselor agricole.

Perth

Oraș, 1 457 639 loc. (2004), centrul administrativ al statului Australia de Vest, din Australia. Situat pe râul Swan, la 16 km de izvoarele sale, a fost întemeiat în 1829. A cunoscut o dezvoltare rapidă odată cu descoperirea zăcămintelor de aur în Coolgardie-Kalgoorlie (1890) și după inaugurarea portului Fremantle (1897). În prezent este un important centru industrial, cu o economie ce se dezvoltă foarte rapid. Aici s-a desfășurat Cupa Americii în 1987, fiind totodată și reședința Universității Australiene de Vest și a Universității Murdoch.

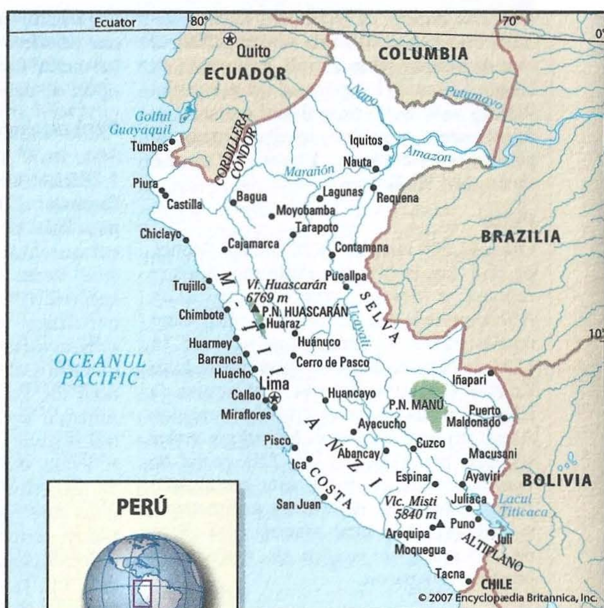
perturbare *în engleză* bug

Eroare de programare a unui program informatic, care îl împiedică să funcționeze conform destinației sale. Majoritatea companiilor de programe au un departament de asigurare a calității, însărcinat cu depistarea deficiențelor programelor înainte de finalizarea acestora (*debugging*); deficiențele sunt depistate adesea și prin intermediul testelor beta (testarea unui produs, adesea chiar de către potențialii consumatori, înainte de scoaterea acestuia pe piață). Termenul bug (*în engleză*, gândac, insectă) a început să fie folosit în contextul computerelor în 1945, când o molie a intrat într-un releu electric al computerului Harvard Mark II, blocându-l; a fost extrasă și înregistrată în jurnalul de lucru cu inscripția „primul caz adevărat de insectă (*bug*) descoperit" (termenul fusese folosit anterior pentru alte tipuri de defecte mecanice).

Perú *denumire oficială* Republica Perú

Stat, în V Americii de Sud. Suprafața: 1 285 216 kmp; 27 968 000 de loc. (2005). Capitala: Lima. Aproape jumătate din populația țării este reprezentată de indieni quechua, iar o treime dintre locuitori sunt metiși, născuți din părinți indieni și spanioli. Albii și indienii aymara sunt în minoritate. Limbi: spaniola, quechua și aymara (toate oficiale). Religii: romano-catolicism (oficială), protestantism. Moneda: noul sol. Perú este a treia mare națiune a Americii de Sud și poate fi împărțită în trei regiuni geografice, pornind de la V la E. Prima dintre ele este coasta, o regiune de depresiuni deșertice lungă și îngustă, a doua este regiunea muntoasă Sierra, porțiunea peruviană a Anzilor, iar ultima este reprezentată de Montana, câmpiile vaste și dealurile estice, acoperite în principal de pădurile tropicale ale bazinului fluviului Amazon. Perú are o economie mixtă în curs de dezvoltare, bazată în mare parte pe servicii, industrie, agricultură și minerit. Majoritatea ramurilor industriale, inclusiv industria petrolieră, au fost naționalizate la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, dar multe au fost privatizate din nou în anii 1990. Perú este o republică cu o singură cameră legislativă; conducătorul statului și al guvernului este președintele. Perú a fost centrul Imperiului Inca, întemeiat pe la 1230 și având capitala la Cuzco. În 1533 a fost cucerit de Francisco Pizarro și s-a aflat sub dominație spaniolă timp de aproape 300 de ani, ca viceregatul Perú. Și-a declarat independența în 1821 și și-a câștigat libertatea în 1824. A fost înfrânt de Chile în Războiul Pacificului (1879–1883). În 1941 a intrat într-o dispută legată de frontieră cu Ecuadorul. Conflictul a degenerat într-un război care i-a oferit statului Perú controlul asupra unei părți mai mari din bazinul amazonian. Până la o nouă delimitare a graniței, în 1998, au urmat și alte dispute. În 1968, guvernul a fost răsturnat printr-o lovitură militară, iar conducerea civilă a fost restaurată în 1980. Guvernul lui Alberto Fujimori a dizolvat conducerea legislativă în 1992 și a promulgat o nouă constituție în anul următor. Ulterior, Perú a reușit să înăbușe mișcările rebele Sendero Luminoso și

Tupac Amarú. Fujimori a câştigat al doilea mandat în 1995, dar acuzele de fraudă au reapărut în timpul alegerilor pentru cel de-al treilea mandat din 2000. În acelaşi an, guvernul său s-a prăbuşit. În 2001, Alejandro Toledo a devenit primul preşedinte de etnie quechua ales democratic.

Perú, viceregatul ~

Al doilea dintre cele patru viceregate instituite de Spania pentru a-şi administra domeniile de pe teritoriul celor două Americi. Înfiinţat în 1543, iniţial a inclus cea mai mare parte a Americii de Sud. De-a lungul timpului şi-a pierdut jurisdicţia asupra unor teritorii în favoarea altor viceregate. Datorită bogatelor sale zăcăminte de argint, viceregatul Perú a fost considerat cea mai valoroasă posesiune a Spaniei din America. Spre sfârşitul sec. XVIII, rebelii indieni au destabilizat regiunea, iar viceregatul nu a putut să se apere când forţele revoluţionare ale lui José de San Martín au intrat în Lima în 1821. În 1824 a devenit parte a statelor Perú şi Chile. *Vezi şi* Viceregatul Noua Granadă, Viceregatul Noua Spanie, Viceregatul Rio de la Plata.

perucă

Podoabă capilară fabricată din păr natural sau artificial, folosită în teatru, ca ornament personal sau pentru deghizări, ca simbol al puterii sau din motive religioase. Egiptenii antici, asirienii, fenicienii, grecii şi romanii foloseau peruci adesea pentru a se proteja de soare. În Occident, prima perucă a devenit o formă acceptabilă de podoabă sau de corectare a defectelor fizice în sec. XVI, iar primele peruci pentru bărbaţi au început să fie folosite pe scară largă în sec. XVII. Acestea erau des întâlnite în sec. XVIII. Femeile purtau peruci clandestin în sec. XVIII–XIX. Odată cu apariţia perucilor sintetice ieftine, în sec. XX, perucile pentru femei au devenit din ce în ce mai răspândite. În Orient, perucile au fost folosite rar, cu excepţia teatrului chinez şi japonez.

Perugia

Oraş, 148 575 loc. (2001), centrul administrativ al regiunii Umbria, din centrul Italiei. Este situat la N de Roma, între fluviul Tibru şi lacul Trasimeno. Întemeiat de umbri, a devenit unul dintre cele 12 oraşe principale ale etruscilor; din 310 î.Hr. a fost condus de Roma. A devenit ducat longobard în 592 d.Hr. A fost centrul reputatei şcoli umbriene de pictură, care a înflorit în sec. XV (*vezi* Perugino, Pinturicchio). A jucat un rol important în mişcarea Risorgimento din Italia şi a intrat în componenţa Italiei în 1860. Este un important centru al comerţului agricol, dar şi un oraş faimos, mai ales datorită ciocolatei fine care se prepară aici. În zonă pot fi admirate ruine ale zidurilor etrusce şi medievale.

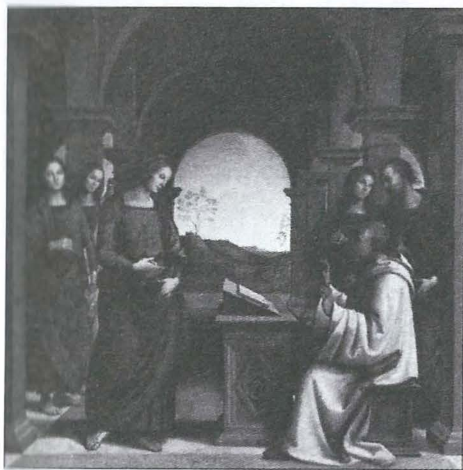
Perugino

născut **Pietro di Cristoforo Vannucci**

(1450, Città della Pieve, lângă Perugia, Romagna, azi Italia - 02/03.1523, Fontignano, lângă Perugia)

Pictor italian. S-a născut în apropiere de Perugia (de aici şi porecla sa) şi se pare că a fost elevul lui Piero della Francesca şi al lui Andrea del Verrocchio. Una dintre cele mai cunoscute fresce ale sale, *Dăruirea cheilor Sf. Petru* (1481–1482), din Capela Sixtină,

a anticipat idealurile Renașterii prin claritatea compozițională și simțul spațial. Și-a atins apogeul în 1490–1500, când a pictat fresca *Crucificarea* pentru mănăstirea de maici Santa Maria Maddalena dei Pazzi din Florența. În ultimii ani ai vieții, arta sa intrase în declin, iar către 1505, Perugino a părăsit scena artistică florentină pentru a lucra în Umbria. În 1508 a avut o scurtă revenire, pictând frescele rotunde pe tavanul din Stanza dell'Incendio la Vatican. Onorariul pentru frescele de pe perete i-a revenit elevului său, Rafael, care dovedise deja că îl întrecea în tehnică pe maestrul său.

Viziunea Sfântului Bernard, pictură pe panou de lemn de Perugino, cca 1491–1494; Pinacoteca Veche, München

PRIN AMABILITATEA PINACOTECII VECHI, MUNCHEN

Perun

Zeu al tunetului în religia slavă veche. El purifica și fertiliza pământul și era supraveghetorul dreptății și al ordinii. Se credea că își făcea simțită prezența prin zgomotul tunetului, al pietrelor, prin mugetul taurului, behăitul caprei și chiar prin atingerea unei lame de topor. În perioada creștină, Perun a fost treptat înlocuit cu imaginea Sf. Ilie, dar au continuat să circule legende despre puterile sale, mai ales în cultura populară. Sacrificiile și sărbătorile organizate pe data de 20 iulie în cinstea lui s-au perpetuat în Rusia până în timpurile moderne.

Perutz, Max Ferdinand

(19.05.1914, Viena, Austria - 06.02.2002, Cambridge, Cambridgeshire, Anglia)

Biochimist britanic de origine austriacă. Împreună cu John Cowdery Kendrew a pus bazele Unității Consiliului de Cercetare Medicală pentru Biologie Moleculară de la Cambridge. A descoperit că structura hemoglobinei se schimbă când leagă sau elimină oxigenul. Această inovație a condus la înțelegerea deplină a mecanismului molecular al transportului de oxigen în procesul respirației. În 1962, împreună cu Kendrew, a fost distins cu Premiul Nobel pentru chimie, pentru studiul difracției cu raze X a structurii hemoglobinei. Perutz a folosit, de asemenea, cristalografia pentru a studia deplasarea ghețarilor.

Pesaro *în Antichitate* Pisorum

Oraș, 90 311 loc. (2001), situat în regiunea Marche, în partea central-nordică a Italiei. Port la Marea Adriatică, a fost distrus de ostrogoți în 536 î.Hr. A fost reconstruit și fortificat de generalul bizantin Belizarie, devenind unul dintre orașele Pentapolisului. În 1445 a fost vândut familiei Sforza. În 1631 a fost anexat Statelor Papale. Este orașul natal al compozitorului Gioacchino Rossini. În Al Doilea Război Mondial, în 1944, a fost traversat de forțele aliate, dar, din fericire, foarte puține dintre clădirile sale vechi au fost avariate. Este o stațiune de litoral înconjurată de o zonă agricolă. Muzeul de majolică din oraș este cel mai important de acest gen din Italia.

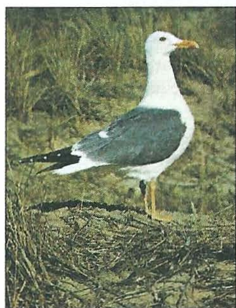
pescăraș-albastru

Denumire comună pentru cele cca 90 de specii de păsări (familia *Alcedinidae*), dintre care multe se hrănesc cu pește. Păsări solitare, pescărașii-albaștri sunt întâlniți în toată lumea, dar mai ales în zona tropicală. Au cap mare, cioc lung și de obicei îngust, corp robust, picioare mici și coadă scurtă sau de lungime medie. Speciile variază între zece și 45 cm lungime; majoritatea au un penaj puternic colorat și cu modele îndrăznețe, iar multe au creastă. Produc un răpăit sau fluierături și se scufundă în apă după pești mici și alte animale acvatice. Singura specie răspândită în America de Nord, pescărașul-cu-curea (*Megaceryle alcyon*), este cenușiu-albăstrui pe partea dorsală și alb pe partea ventrală. Pescărașii-albaștri-de-pădure (de ex. kookaburra) au cioc mai mare.

pescăruș

Denumire comună pentru cele peste 40 de specii de păsări marine robuste, cu picioare palmate (familia *Laridae*). Acestea își fac cuibul îndeosebi în regiunile temperate și arctice din emisfera nordică. Adulții

sunt, de obicei, cenușii sau albi, cu diverse pete pe cap. Ciocul este puternic și ușor arcuit, uneori cu o pată colorată. Speciile se deosebesc prin culoarea ciocului și a picioarelor și prin forma aripilor. Anvergura aripilor variază de la 0,6 la 1,6 m. Pescărușii se hrănesc cu insecte, moluște și crustacee găsite pe plaje. De asemenea, consumă viermi și larve de pe câmpurile arate, dar și pește ori resturi lăsate de vapoare de-a lungul țărmului. Unii pescăruși de dimensiuni mari se hrănesc cu ouăle și cu puii altor păsări, chiar și cu cei aparținând propriei specii. *Vezi și* pescăruș-cu-picioare-negre, pescăruș-argintiu.

pescăruş-argintiu (*Larus argentatus*)

JOHN MARKHAM

pescăruş-argintiu

Cea mai comună specie întâlnită în Atlanticul de Nord. Pescărușul-argintiu (*Larus argentatus*) are o mantie cenușie, picioare roz și puncte albe și negre pe vârfurile aripilor. Sunt păsări necrofage; populațiile lor sunt în creștere, ca urmare a înmulțirii surselor de hrană, în special gunoi și deșeuri din apropierea apelor de coastă.

pescăruş-cu-picioare-negre

Pescăruș (*Rissa tridactyla*) oceanic alb, cu manta gri-perlă, aripi cu vârful negru, picioare negre și cioc galben. Acești pescăruși își fac cuiburile pe marginile înguste ale stâncilor, de-a lungul coastelor Atlanticului de Nord și de Sud. Pescărușul-cu-picioare-roșii (*R. brevirotris*) se întâlnește în regiunea Mării Bering.

pescuit *sau* pescuit sportiv

Sport ce constă în prinderea peștilor de apă dulce sau sărată, folosind de obicei o undiță – o vargă, un fir și un cârlig. Pescuitul este la fel de vechi ca abilitatea umană de a utiliza uneltele pentru a captura prada. Primele inovații moderne importante, printre care introducerea mulinetei, a unei vergi cu inele pentru fir și a unui cârlig cu spin, au apărut la sfârșitul sec. XVII–începutul sec. XVIII. Ca fir s-a folosit părul de cal până la mijlocul sec. XIX, când a fost înlocuit cu materiale textile, iar din anii 1930, cu nailonul. Vergile de lemn și bambus au făcut loc celor din fibră de sticlă și din alte materiale sintetice. Printre formele de pescuit sportiv practicate în prezent se numără pescuitul cu muscă artificială (în apele dulci), în care un cârlig asemănător cu o muscă este aruncat în mod repetat pe suprafața apei pentru a momi peștii; pescuitul la momeală (în ape dulci sau sărate), în care momeala vie sau artificială este pusă sau trasă sub apă; pescuitul marin (în ape sărate), în care se folosește un echipament rezistent, pentru a captura exemplare din specii marine de talie mare (cum ar fi tonul, merlinul și peștele-spadă), de pe o barcă cu motor.

Peshawar

Oraș, 998 055 loc. (1998), centrul administrativ al provinciei de pe frontiera de NV a Pakistanului. Este situat la V de râul Bara, aproape de trecătoarea Khyber. Cândva capitala regatului antic budist al Gandharei, a fost centrul comerțului de caravane cu Afghanistanul și Asia Centrală. În jurul sec. I d.Hr. a devenit capitala Imperiului indo-scit kushan. A fost cucerit de musulmani în 988 d.Hr. Până în sec. XVI a fost condus de afgani. S-a aflat sub dominație britanică între 1849 și 1947 și a fost o importantă bază militară. Și-a păstrat importanța militară și în prezent. Bazarul său rămâne un loc de întâlnire pentru negustorii și comercianții străini.

Pessoa, Fernando António Nogueira

(13.06.1888, Lisabona, Portugalia - 30.11.1935, Lisabona)

Poet portughez. În timpul șederii în Africa de Sud, unde tatăl său vitreg era consul al Portugaliei, Pessoa a ajuns să vorbească engleza fluent. La întoarcerea în Lisabona a lucrat ca traducător și a colaborat cu mai multe reviste de avangardă, în special *Orpheu* (1915), vocea modernismului braziliano-portughez, din care s-a desprins ca estetician de marcă. Fascinanta și imaginativa lume a poeziei sale, populată de alter ego-uri fictive, numite „heteronime", a devenit foarte cunoscută abia după moartea sa. Volumele importante sunt: *Poezii de Fernando Pessoa* (Poesias de Fernando Pessoa, 1942), *Poezii de Álvaro de Campos* (Poesias de Álvaro de Campos 1944), *Poeme de Alberto Caeiro* (Poemas de Alberto Caeiro, 1946) și *Odele lui Ricardo Reis* (Odes de Ricardo Reis, 1946).

Pestalozzi, Johann Heinrich

(12.01.1746, Zürich, Elveția - 17.02.1827, Brugg)

Reformator elvețian al sistemului de învățământ. Între 1805 și 1825 a fost

directorul Institutului Yverdon (aproape de Neuchâtel), care a atras elevi și profesori din întreaga Europă (inclusiv pe Friedrich Froebel). Metoda lui de predare a pus accentul mai mult pe învățarea în grup decât pe cea individuală, focalizându-se asupra unor activități participative cum ar fi desenul, scrierea, muzica, sportul, colecționarea diverselor obiecte, realizarea de hărți și excursiile în aer liber. Printre ideile sale revoluționare s-au numărat recunoașterea particularităților individuale, gruparea elevilor în funcție de abilități, și nu de vârstă, și încurajarea perfecționării corpului profesoral.

pestă bovină

Boală virală acută foarte contagioasă la rumegătoare (inclusiv la cele sălbatice, paricopitate), frecventă în Africa, în subcontinentul indian și în Orientul Mijlociu. Virusul se transmite prin contact direct sau indirect. Este cea mai gravă boală infecțioasă la vite, cu declanșare rapidă și cu rată mare de mortalitate; febra și pierderea apetitului sunt urmate de simptome precum secreție nazală și oculară, respirație dificilă și diaree; coma și moartea se produc în interval de 6–12 zile. Eradicarea locală depinde de depistarea bolii la animalele sălbatice și de eliminarea animalelor domestice infectate; vaccinarea și carantina sunt eficiente.

pestă porcină *sau* febră porcină

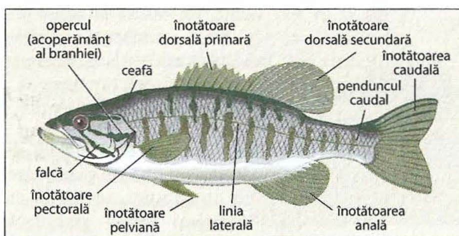
Maladie virală, deseori letală, din Europa, America de Nord și Africa, transmisă prin intermediul vehiculelor cu care se transportă porcii, al oamenilor care se ocupă de acest lucru și al resturilor alimentare neprelucrate pentru hrana animalelor. Febra este marcată de simptome precum pierderea poftei de mâncare, afecțiuni ale ochilor și ale tractului digestiv, dificultăți respiratorii, agitație, inflamarea gurii și a gâtului. Animalul bolnav se mișcă greoi și nesigur, apoi nu se mai poate ridica și urmează coma. Injectarea de anticorpi este rareori eficientă. Supraviețuitorii devin bolnavi cronici și pot răspândi virusul. Boala trebuie anunțată, animalele infectate sunt sacrificate și se declară starea de carantină. Vaccinarea poate controla boala. Extinderea virusului african cauzează moartea mult mai repede și nu există mijloace eficiente de prevenire sau tratament.

pesticid

Substanță toxică folosită pentru distrugerea animalelor sau plantelor care provoacă stricăciuni recoltelor și plantelor ornamentale sau care pot reprezenta un pericol pentru sănătatea animalelor domestice ori a oamenilor. Pesticidele acționează prin blocarea metabolismului speciilor țintă. Ele sunt deseori clasificate după tipul organismelor pe care trebuie să le anihileze (de ex. insecticide, erbicide, fungicide). De asemenea, multe dintre ele periclitează neintenționat alte organisme, fie direct, fie prin distrugerea organismului țintă.

pește

Denumire generică pentru cele peste 24 000 de specii de vertebrate ectoterme, răspândite în lume în apele dulci sau marine. Printre speciile actuale se numără cele primitive, precum cefalaspidomorfe și mixine, peștii cartilaginoși, cum ar fi rechinii fusiformi, rechinii-turtiți și vulpile-de-mare și numeroasele specii de pești osoși. Lungimea peștilor variază între 10 mm și 20 m. Corpul este ascuțit la ambele capete. Cele mai multe specii care trăiesc aproape de suprafața apei sau la adâncime medie au corp hidrodinamic sau comprimat lateral; peștii care trăiesc pe fundul apei au corpul turtit dorso-ventral. Speciile tropicale sunt, adesea, strălucitor colorate. Cei mai mulți pești au înotătoarele perechi și tegumentul acoperite de solzi osoși sau asemănători unor dinți. În general, respiră prin branhii. Majoritatea peștilor osoși au o vezică înotătoare, un organ plin cu gaz ce ajută la modificarea adâncimii de înot. Cele mai multe specii depun ouă, fecundate intern sau extern. Primii pești au apărut cu peste 450 m.a.u.

Părțile externe ale unui pește cu oase

pește-ac

Denumire comună pentru cele aproape 60 de specii (familia *Belonidae*) de pești marini carnivori, comestibili, care sunt răspândiți în toate apele temperate și tropicale. Sunt buni săritori și au fălci

subţiri, lungi, cu dinţi ascuţiţi. Au formă alungită şi culoare argintie, cu spatele albastru sau verde. Cea mai mare specie creşte până la 1,2 m lungime. Zărganul (*Belone belone*) este răspândit în Europa, iar peştele-copoi, *Tylosurus crocodilus*, se găseşte pretutindeni la tropice.

peşte-alb

Denumire comună pentru speciile de peşti argintii (familia *Salmonidae* sau *Coregonidae*); trăieşte în lacurile reci din N Europei, Asia şi America de Nord. Peştele-alb cântăreşte 1–2 kg; se hrăneşte cu larve de insecte şi alte animale mici. Peştele-alb din Lacul Superior (*Coregonus clupeaformis*) este cel mai mare peşte-alb de lac. Heringul-de-lac (*Coregonus artedi*) este comestibil sau folosit pentru pescuitul sportiv. Cei mai buni din această familie sunt peştii-albi din lacurile Munţilor Stâncoşi (*Prosopium williamsoni*) şi alte specii înrudite.

peşte-arcaş

Denumire comună pentru cele cinci specii de peşti (familia *Toxotidae*) care trăiesc în apele oceanelor Pacific şi Indian, caracterizate prin capacitatea de a-şi captura prada (insecte care trăiesc în vegetaţia de la suprafaţa apei) prin împroşcarea acestora cu picături de apă, cu ajutorul gurii. Peştele-arcaş are corp alungit, fiind aproape plat de la nivelul înotătoarelor dorsale până la cap. Capul are şi el o formă ascuţită, cu gură de dimensiuni mari. Înotătoarele anală şi dorsală sunt deplasate spre partea posterioară a corpului. Diversele specii au corpul pătat sau cu benzi verticale negre. Peştele-arcaş trăieşte atât în apă dulce, cât şi în apă sărată, de obicei la adâncimi mici. O specie bine cunoscută (*Toxotes jaculator* sau *jaculatrix*) atinge la maturitate o lungime de aproape 18 cm.

peşte-balon

Denumire comună pentru cele cca 90 de specii (familia *Tetraodontidae*) de peşti care, atunci când sunt ameninţaţi, se umflă cu aer sau apă, căpătând formă globulară. Majoritatea speciilor sunt răspândite în apele calde şi temperate din întreaga lume; unele apar în ape dulci sau salmastre. Peştii-balon au pielea tare, de obicei cu ţepi, dinţii lor uniţi formează o structură asemănătoare cu un cioc, crestat la mijlocul fiecărei fălci. Cei mai mari cresc până la 90 cm lungime, însă majoritatea au lungimi mici. Deşi conţin o toxină mortală, sunt uneori folosiţi ca hrană, mai ales în Japonia, unde peştii-balon (numiţi *fugu*) sunt preparaţi de un bucătar cu pregătire specială.

DOUGLAS FAULKNER

peşte-balon (*Arothron stellatus*)

peşte-banană

Peşte marin (*Albula vulpes*), care populează apele tropicale, preferând zona de coastă sau insulele tropicale, admirat de pescari pentru viteza şi rezistenţa sa. Atinge o lungime maximă de 76 cm şi o greutate maximă de 6,4 kg. Are înotătoarea caudală adânc excavată şi o gură mică, deschizându-se pe partea inferioară a botului ascuţit, în formă de rât de porc. Se hrăneşte cu viermi sau cu alte vietăţi pe care le găseşte pe fundul apelor.

peşte-caiman

Denumire comună pentru cele câteva specii de peşti din America Centrală şi de Nord, din genul *Lepisosteus*, înrudiţi cu *Amia calva*, care au apărut în Eocen. Sunt, în general, peşti de apă dulce, deşi unele specii trăiesc în apă marină sau salmastră. Stau la suprafaţa apelor liniştite şi, frecvent, respiră aer atmosferic. Fălcile formează un cioc cu dinţi ascuţiţi, iar corpul este închis într-o armură formată din solzi groşi, în formă de diamant. Icrele lor sunt toxice pentru peştii răpitori. Sunt peşti carnivori voraci, înzestraţi cu şiruri lungi de dinţi aciculari. Peştele-aligator din S SUA atinge 3 m şi este unul dintre cei mai mari peşti de apă dulce.

peşte-cap-de-oaie

Specie de peşte (*Archosargus probatocephalus*) apreciată pentru consum şi pescuit sportiv, din familia *Sparidae*, întâlnită frecvent de-a lungul coastelor nord-americane ale Atlanticului şi în golful Mexic. În mod inexplicabil, speciile respective au devenit foarte rare în zona dintre New England şi golful Chesapeake, în care, odinioară, erau foarte răspândite. Aceşti peşti au partea anterioară a capului foarte înaltă şi corp comprimat, argintiu, cu benzi verticale întunecate, late, mai accentuate la exemplarele tinere. Dinţii mari şi plaţi zdrobesc şi mărunţesc crustacee şi moluşte cu schelete tari. Indivizii adulţi au o lungime de 60–75 cm şi cântăresc în jur de 9 kg.

peşte-cazma

Denumire populară pentru cele cca 17 specii (ordinul *Perciformes*) de peşti marini,

predominant tropicali, cu cinci sau șase benzi negre verticale pe corpul argintiu, adâncit, comprimat lateral. Benzile pot dispărea odată cu vârsta, adulții căpătând o culoare albă compactă, neagră sau argintie. Peștele-cazma din Atlantic (*Chaetodipterus faber*) se întâlnește din New England până în Brazilia. Hrana principală este constituită din nevertebrate marine, în special crustacee și ctenofore.

pește-chirurg *sau* **tang**

Denumire populară pentru cele cca 75 de specii de pești din familia *Acanthuridae*, întâlnite în mările tropicale. Au corpul subțire aplatizat, de dimensiuni reduse, cu o singură înotătoare dorsală și unul sau mai mulți țepi ascuțiți, caracteristici, situați de o parte și de alta, pe pedunculul caudal. Țepii seamănă cu bisturiul și sunt ficși sau prinși cu o articulație în partea posterioară a corpului, astfel încât pot fi deplasați spre exterior și îndreptați înainte. Se hrănește, de obicei, cu alge și nu depășește 50 cm lungime. Peștele-chirurg-galben, sau tangul-galben (*Zebrasoma flavescens*), este o specie care trăiește în oceanele Pacific și Indian, iar tangul-albastru (*Acanthurus coeruleus*) este întâlnit în Oceanul Atlantic și Marea Caraibilor.

pește-chirurg (*Acanthurus leucosternon*)
JANE BURTON - BRUCE COLEMAN LTD.

pește-cu-cioc

Denumire comună pentru numeroasele specii de pești cu fălci alungite, în special cei din familia *Istiophoridae*, inclusiv marlinul, peștii-suliță și peștii-velieri. Numele este folosit și pentru *Lepisosteus osseus*, zărgan și scrumbioara-de-Atlantic (familia *Scomberesocidae*), ca și pentru peștii-sabie (familia *Xiphiidae*).

pește cu corp plat

Denumire generică pentru cele cca 600 de specii (ordinul *Pleuronactiformes*) de pești osoși cu formă ovală, turtită (de ex. cambulă, calcan), răspândite atât în apele tropicale, cât și în cele reci. Cei mai mulți aparțin unor specii marine și trăiesc la adâncimi moderate, de-a lungul platformei continentale, dar unii pătrund sau trăiesc permanent în zone cu apă dulce. Peștii cu corpul plat sunt carnivori și, de obicei, stau pe o parte, parțial îngropați în nisip sau mâl. Unii își pot schimba culoarea, pentru a se confunda cu mediul. Au ambii ochi situați de aceeași parte a capului. Partea corpului pe care sunt situați ochii (cea de deasupra, atunci când stă lipit de fundul apei) este pigmentată, dar cealaltă, lipsită de ochi, partea oarbă, este, de obicei, albă. Lungimea variază în funcție de specie, de la 10 cm la 2 m, iar unii (de ex. halibutul sau cambula din Atlantic) pot atinge o greutate de 325 kg. Multe specii sunt apreciate pentru carnea lor. *Vezi și* cambulă-de-Baltica, limbă-de-mare.

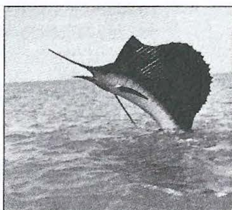

pește cu corp plat/calcan (*Scophthalmus*)
JACQUES SIX

pește-cu-înotătoarea-în-formă-de-arc

Pește vorace de apă dulce (*Amia calva*), singurul reprezentant actual al familiei *Amiidae*, care datează din Jurasic (206–144 m.a.u.). Poate fi întâlnit în apele lin curgătoare din zona Marilor Lacuri, SUA, până în partea sudică a golfului Mexic. Cu pete verzi și maronii, are o înotătoare dorsală lungă și dinți puternici, conici. Femela, care este mai mare decât masculul, atinge o lungime de 75 cm. Se înmulțește primăvara, când masculul construiește la repezeală un cuib, apoi păzește atât icrele fecundate, cât și puii abia eclozați. Uneori este numit și pește-câine.

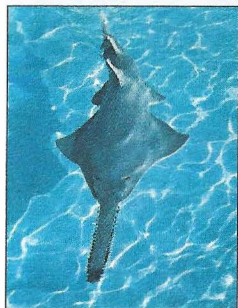
pește-cu-velă *sau* **pește-velier**

Specie de pești din genul *Istiophorus* (familia *Istiophoridae*), apreciați atât în pescuitul sportiv, cât și în industria alimentară, care trăiesc în apele calde și temperate ale globului. Au o prelungire a botului sub formă de suliță lungă și rotunjită, dar se deosebesc de marlin și de alte specii înrudite prin forma lor zveltă, prin înotătoarele abdominale lungi și, mai ales, prin înotătoarea dorsală foarte mare, de forma unei vele, de culoare albastră strălucitor cu pete. Corpul este de un albastru intens pe spate și argintiu pe partea ventrală și poate ajunge până la 3,4 m lungime și cel puțin 90 kg greutate. Se hrănesc mai ales cu alte specii de pești.

pește-cu-velă (*Istiophorus platypterus*)
D. CORSON-SHOSTAL

pește-ferăstrău

Denumire populară pentru cele cca șase specii (genul *Pristis*, familia *Pristidae*) de rechini asemănători celor cu corpul turtit. Peștele-ferăstrău are cap alungit, corp lung și bot lung, prevăzut cu dinți, ca un ferăstrău. Cei mai mari ating și lungimi de șapte metri sau chiar mai mult. Acești rechini bentonici populează apele puțin adânci ale golfurilor și estuarelor tropicale și subtropicale, iar uneori pătrund în râuri, înotând în amonte. Unele specii trăiesc în apele dulci ale lacului Nicaragua. De obicei nu sunt periculoși. Își folosesc ferăstraiele pentru a săpa după pradă pe fundul apei sau, când sunt întărâtați, pentru a ucide sau a răni peștii adunați în bancuri. Peștele-ferăstrău este comestibil când este mic; în unele zone este prins pentru carne, ulei, piele și alte produse.

pește-ferăstrău, naturalizat (*Pristis*)
KARL H. MASLOWSKI

pește-înger

Denumire populară pentru specii diferite ale ordinului *Perciformes*. Cei mai cunoscuți pești-înger sunt ciclidele de apă dulce (genul *Pterophyllum*), crescute frecvent în acvariile personale. Aceștia sunt pești subțiri cu corp înalt, de obicei argintii cu dungi verticale negre, dar pot fi și complet sau parțial negri. Pot atinge lungimea de 15 cm. Peștii-înger marini, viu colorați, aparțin familiei *Pomacanthidae*. Trăiesc printre recifele tropicale din Atlantic și apele indo-pacifice, hrănindu-se cu alge și nevertebrate marine. Pot atinge o lungime maximă de 46 cm.

pește-leu

Denumire populară pentru cele câteva specii de pești viu colorați din familia peștilor-scorpion (*Scorpaenidae*), care trăiesc în oceanele Pacific și Indian, cunoscuți pentru spinii veninoși ai înotătoarelor, care pot produce înțepături dureroase, dar rareori fatale. Au înotătoare pectorale extinse și spini alungiți ai înotătoarelor dorsale, fiecare specie având un anumit tipar al dungilor. Când sunt deranjați, acești pești își desfac și își etalează înotătoarele, iar dacă sunt în continuare agresați, atacă cu ajutorul spinilor dorsali. *Pterois volitans*, crescuți uneori de iubitorii de pești, au dungi roșii, maro și albe, specia atingând o lungime de 30 cm. Câteva specii indo-pacifice mai mici, aparținând genului *Dendrochirus*, sunt cunoscute tot ca pești-leu.

pește-luptător-siamez

Pește de apă dulce din zona tropicală (*Betta splendens*, familia *Belontiidae* sau *Anabantidae*), cunoscut pentru agresivitatea care domină relațiile dintre masculi. Originar din Thailanda, a fost crescut pentru a fi folosit la lupte între pești. Luptele constau, în principal, în comprimarea înotătoarelor, însoțită de etalarea operculelor depărtate, răsfirarea înotătoarelor și intensificarea coloritului. Acest pește zvelt are o lungime maximă de 6,5 cm. În libertate are un colorit predominant verde sau maroniu, cu înotătoare roșii. În crescătorii, s-au obținut forme cu înotătoare lungi unduitoare, în culori variate precum roșu, verde, albastru sau albastru-violaceu.

pește-luptător-siamez (*Betta splendens*)
DOUGLAS FAULKNER

pește orb

Denumire generică pentru speciile de pești lipsiți de vedere, printre care și câteva specii care trăiesc în peșterile subacvatice, neînrudite între ele. Peștii orbi de peșteră sunt de culoare deschisă și de dimensiuni mici, atingând o lungime maximă de 10 cm, fiind întâlniți în peșterile de calcar de pe teritoriul Statelor Unite. Toți acești pești au ochi mici, nefuncționali, și organe tactile care sunt sensibile la atingere, permițând peștelui să simtă ceea ce nu poate vedea. Alți pești cavernicoli, aproape orbi, pot fi întâlniți în Cuba, Yucatán, America de Sud și Africa.

pește osos

Specii de pești dintre vertebratele ce aparțin clasei *Osteichthyes*, incluzând majoritatea peștilor vii, precum și a tuturor peștilor de natură comercială sau pentru pescuit sportiv. Denumită și *Pisces*, această clasă exclude peștii fără maxilar (țiparii electrici și nouă-ochi) și peștii cartilaginoși (rechinii, calcanul). Există peste 20 000 de specii în întreaga lume, toți având un schelet măcar parțial alcătuit din oase. Alte caracteristici includ, la majoritatea speciilor, o vezică înotătoare (sau

un sac umplut cu aer pentru a conferi echilibru), opercule care acoperă camerele branhiilor, solzi osoşi plaţi, craniu suturat şi fecundarea externă a icrelor. Peştii osoşi pot fi întâlniţi în toate mediile de apă dulce şi în oceane.

peşte-papagal

Denumire populară pentru cele cca 80 de specii de peşti (familia *Scaridae*) cu corp îndesat şi cap scurt, răspândiţi în recifele tropicale. De obicei sunt viu coloraţi şi au solzi mari. Dinţii fuzionaţi formează un „cioc" folosit pentru a răzui algele şi părţile mai moi ale coralilor din recif. Cu ajutorul plăcilor dentare faringiene macină hrana ingerată şi bucăţile de coral. Unele specii ating 1,2 m lungime şi cântăresc 20 kg. În apele indo-pacifice, peştele-papagal (*Callyodon fasciatus*) atinge lungimea de 46 cm sau chiar mai mult. Peştele-papagal-regină (*Scarus vetula*) este o specie din Atlantic.

peşte-papagal (papagal-de-mare) (*Calotomus*)

DOUGLAS FAULKNER

peşte-piatră

Denumire atribuită speciilor de peşti din familia peştelui-scorpion (*Scorpaenidae*), respectiv peştele-leu, peştele-trandafir şi peştele-zebră. În America de Nord, această denumire populară este folosită şi pentru *Umbra pygmaea* (familia *Umbridae*), unul dintre numeroşii peşti rezistenţi care trăiesc la temperaturi scăzute în noroiul de pe fundul heleşteielor, al lacurilor şi al râurilor. Aceştia se îngroapă în noroi, începând de la coadă. Sunt folosiţi adesea ca momeală.

peşte-pilot

Specie de peşte carnivor foarte des întâlnit (*Naucrates ductor*, familia *Carangidae*), care trăieşte în mările calde şi tropicale. Este subţire şi are coadă bifurcată, cu o carenă longitudinală de o parte şi de alta a pedunculului caudal, şi câţiva spini în faţa înotătoarelor dorsală şi anală. Poate atinge o lungime de până la 60 cm, dar de obicei nu depăşeşte 35 cm. Corpul albăstrui are cinci până la şapte dungi verticale închise la culoare. Peştii-pilot urmăresc rechinii şi vapoarele pentru a se hrăni cu paraziţi şi resturi. În trecut, se credea că ei conduceau peştii mai mari spre hrană.

peşte-râios

Denumire comună pentru cele 45 de specii (familia *Batrachoididae*) de peşti cu corpul greoi, carnivori, care trăiesc pe fundul apei, în cele două Americi, mai ales în mările calde. Cresc până la 40 cm lungime, au cap larg, aplatizat, gură mare cu dinţi puternici şi solzi mici sau inexistenţi. Scot sunete asemănătoare cu un mormăit sau cu un orăcăit. Peştele-râios-stridie (*Opsanus tau*) este comun în apele de coastă cu adâncimi mici din E Americii de Nord. Peştele-râios-cu-venin (genurile *Thalassophryne* şi *Daector*) din America Centrală şi de Sud are ţepi veninoşi pe înotătoarele dorsale şi pe opercule. Genul *Porichthys* cuprinde specii de peşti americani care trăiesc în ape puţin adânci şi care au de-a lungul corpului şiruri de 600–840 organe luminiscente în formă de nasturi.

peşte-râios-stridie (*Opsanus tau*)

ROMAN VISHNIAC

peşte-regal

Denumire comună pentru unele specii de scombride şi scienide. Macroul-regal (*Scomberomorus cavalla*) este o specie răspândită în Atlanticul de V, cu o lungime de cca 170 cm şi cântăreşte peste 36 kg. *Menticirrhus saxatilis*, din Atlantic, se evidenţiază printre peştii-tobă (*Scienidae*) prin faptul că nu are o vezică gazoasă.

peşte-scorpion

Denumire comună pentru numeroasele specii de peşti marini, carnivori din familia *Scorpaenidae*, în special cei din genul *Scorpaena*, larg răspândiţi în apele temperate şi tropicale. Au cap mare şi ţepos şi înotătoare cu radii ţepoase, puternice, uneori veninoase. Numeroase specii se camuflează în mediu datorită culorii şterse, dar unele sunt viu colorate, adesea roşii. Cea mai mare specie are un metru lungime. Peştele scorpion stă liniştit pe fundul apei, adesea printre pietre. *Vezi şi* peşte-leu, peşte-trandafir, peşte-piatră, peşte-zebră.

peşte-spadă

Specie de peşte (*Xiphias gladius*) apreciat ca aliment şi în pescuitul sportiv, întâlnit în oceanele din zonele calde şi temperate. Subţire şi fără solzi, are o înotătoare dorsală înaltă şi o sabie lungă, utilizată pentru a vâna peşti, ca o excrescenţă a gurii, plată, nu rotunjită ca la merluciu.

Peştele-spadă se distinge, de asemenea, prin lipsa dinţilor şi prin prezenţa aripilor pelviene. Partea dorsală este purpurie sau albăstruie, iar cea ventrală, argintie; creşte până la 4,5 m lungime şi poate atinge o greutate de 450 kg. Deşi este apreciat pentru carnea sa, aceasta poate conţine cantităţi periculoase de mercur.

peşte-spatulă

Denumire populară pentru cele două specii (din familia *Polyodontidae*) de peşti arhaici de apă curgătoare, cu bot de forma unei spatule, gură mare, piele netedă şi schelet cartilaginos. Se hrăneşte cu planctonul filtrat din apă de spinii branhiali. Peştele-spatulă american (*Polyodon spathula*) este verzui sau gri şi cântăreşte cca 18 kg. Trăieşte în apele din bazinul fluviului Mississippi. Cealaltă specie cunoscută (*Psephurus gladius*), un peşte de dimensiuni mai mari, cu bot mai subţire, populează bazinul fluviului Yangtze. Carnea ambelor specii este asemănătoare cu cea a somnului. Icrele lor pot fi preparate sub formă de caviar.

peşte-tobă *sau* peşte-răguşit

Denumire comună pentru cele 160 de specii (familia *Sciaenidae*) de peşti carnivori care trăiesc, în general, pe fundul apelor. Cei mai mulţi sunt marini şi se găsesc de-a lungul ţărmurilor mărilor calde şi tropicale. Pot „vocaliza" cu ajutorul unor muşchi puternici inseraţi pe vezica gazoasă, care funcţionează asemenea unei camere de rezonanţă, amplificând sunetele. Peştii-tobă au două înotătoare dorsale şi sunt, în general, de culoare argintie. Păstrăvii-de-ocean (din genul *Cynoscion*) au gură mare, maxilare proeminente şi canini ascuţiţi, dar majoritatea peştilor-tobă au mandibulă mobilă şi dinţi mici. Cea mai mare specie, totuava, cântăreşte până la 100 kg, alte specii fiind cu mult mai mici. Multe specii de peşti-tobă sunt căutate pentru consum sau pentru pescuit de agrement. *Vezi şi* biban, peşte-regal.

peşte-trandafir *sau* peşte-roşu *sau* biban-de-ocean

Peşte (*Sebastes marinus*) din familia *Scorpaenidae*, comercializat pentru consum, care se întâlneşte în Oceanul Atlantic, de-a lungul coastelor Americii de Nord şi ale Europei. Are gură mare, ochi mari şi ţepi pe cap şi obraji. Atinge lungimea maximă de 1 m. Speciile înrudite sunt *S. owstoni*, peşte comestibil răspândit în Asia, şi *S. viviparus* din Europa. Ambele specii sunt de culoare roşie şi au o lungime maximă de cca 25 cm.

peşte-trăgaci

Denumire comună pentru cele 30 de specii (familia *Balistidae*) de peşti marini de apă puţin adâncă, care trăiesc în mările tropicale. Peştii-trăgaci au corp adâncit, fiind de obicei foarte coloraţi, cu solzi mari, cu ochii deplasaţi spre partea dorsală. Au trei spini în înotătoarea dorsală, pe care îi utilizează pentru protecţie. Când peştele este atacat, se ascunde într-o crevasă de corali şi îşi ridică primul spin puternic, pe care îl fixează în poziţie cu ajutorul celui de-al doilea spin (numit trăgaci); când trăgaciul este retras, primul spin revine la poziţia iniţială. Deşi sunt consideraţi comestibili, unii pot fi otrăvitori. Cel mai mare peşte creşte până la 60 cm.

peşte-trăgaci (*Balistes conspicillus*)
DOUGLAS FAULKNER

peşte tropical

Denumire generică pentru speciile de peşti mici de origine tropicală ţinute adesea în acvarii. Sunt interesanţi pentru comportamentul sau înfăţişarea lor sau pentru ambele. Variatele specii cunoscute sunt peştele-înger, guppy, gurami, căluţul-de-mare, peştele-luptător-siamez şi tetra.

peşte-ţiglă *sau* blanquillo

Denumire populară pentru cele 24 de specii (familia *Branchiostegidae* sau *Malacanthidae*) de peşti marini cu corp subţire, care se întâlnesc în mările cu adâncimi mici din zonele tropicale şi temperat calde. Se folosesc în alimentaţie, mai ales *Lopholatilus chamaeleonticeps*, un peşte mare care trăieşte în apele adânci ale Atlanticului şi în golful Mexic. Are un apendice cărnos pe cap şi pete galbene pe partea superioară a corpului şi pe unele înotătoare. De asemenea, are gură mare, oblică, cu canini puternici şi înotătoare dorsală lungă, cu ţepi moi.

peşte-undiţar

Denumire populară pentru cele cca 210 specii de peşti marini (ordinul *Lophiiformes*), numiţi astfel după metoda de capturare a prăzii. Primul spin din înotătoarea dorsală este localizat la nivelul capului, transformat într-o undiţă prevăzută la capăt cu momeală. Peştii atraşi de această falsă momeală se apropie suficient de mult pentru a putea fi capturaţi. De multe

ori cu forme neobişnuite, acest peşte are deschideri branhiale mici şi înotătoare pectorale şi abdominale de forma unor membre. Majoritatea speciilor trăiesc pe fundul mării. La unele specii, masculii de talie mică muşcă femela, de talie mai mare, cavitatea bucală a acestora fuzionând cu tegumentul femelelor, sistemele circulatorii ale celor doi conectându-se definitiv.

peşte-ventuză

Denumire populară pentru cele 80–100 de specii (familia *Catostomidae*) de peşti de apă dulce comestibili ce se întâlnesc de regulă în America de Nord. Se deosebesc de ciprinidele, umbridele şi ciprinodontidele mici prin gura situată pe partea ventrală a capului, care acţionează ca o ventuză, fiind prevăzută cu buze proeminente. De regulă lenţi, aspiră detritus, nevertebrate şi plante aflate pe fundul lacurilor sau al apelor lin curgătoare. Specia variază foarte mult în mărime. Cleanul-de-lac-cu-ventuză (*Erimyzon sucetta*) creşte până la 25 cm, iar peştele-buffalo-cu-gură-mare (*Ictiobus cyprinellus*) ajunge până la 90 cm şi peste 32 kg.

peşte-zburător

Denumire comună pentru cele cca 40 de specii de peşti oceanici (familia *Exocoetidae*), răspândit în apele calde din întreaga lume şi care are capacitatea de a „zbura". Toate speciile măsoară mai puţin de 45 cm lungime, au înotătoare rigide, ca nişte aripi, iar coada este bifurcată asimetric. Speciile cu două aripi au doar înotătoare pectorale mai dezvoltate; la speciile cu patru înotătoare, atât înotătoarele pectorale, cât şi cele abdominale sunt mai mari. Aceşti peşti mai mult planează decât zboară după ce sar din apă. Pot face câteva planări consecutive; cei mai redutabili zburători pot parcurge o distanţă de 180 m dintr-o singură planare, iar din câteva planări succesive se deplasează pe o distanţă de 400 m. Acest comportament este o modalitate de a scăpa de prădători.

peşte-zebră

Denumire generică a două grupe neînrudite de peşti: specii de apă dulce din genul *Brachydanio* (familia *Cyprinidae*) şi peşti marini din genul *Pterois* (familia *Scorpaenidae*). *Brachydanio rerio* este o cunoscută specie de acvariu răspândită în ape dulci, originară din Asia; are cca 4 cm lungime şi prezintă dungi longitudinale albastre-închis şi argintii. Peştii-zebră marini (*Pterois*), folosiţi în acvariile marine, au înotătoare pectorale foarte mari, numeroşi spini extrem de otrăvitori şi dungi verticale colorate. Câteva specii sunt mai cunoscute sub numele peştele-leu sau peştele-curcan.

peşteră

Cavitate subterană formată pe cale naturală, alcătuită de obicei dintr-un anumit număr de camere subterane. O grupare de astfel de peşteri, unite prin pasaje de trecere mai mici, formează un sistem de peşteri. Peşterile primare, precum canalele de lavă şi cele din corali, apar în perioada în care roca gazdă se solidifică sau, respectiv, se acumulează. Peşterile secundare, precum grotele marine, apar după ce roca gazdă s-a acumulat ori s-a consolidat. Majoritatea peşterilor aparţin celui de-al doilea tip, incluzând peşterile de dizolvare, formate prin disoluţia chimică a unei roci solubile, a cărei structură a fost slăbită prin eroziune mecanică sau prin fracturare; Peştera Mamutului şi peşterile Carlsbad (*vezi* Parcul Naţional Carlsbad Caverns) sunt exemple de peşteri de dizolvare.

Peşti

În astronomie, constelaţia dintre Vărsător şi Berbec; în astrologie, al doisprezecelea semn din zodiac, ce guvernează perioada 19 februarie–20 martie. Este reprezentat prin doi peşti legaţi unul de celălalt. Acest simbol ce face referire la legenda din mitologia greacă despre Afrodita şi Eros, care au sărit într-un râu pentru a scăpa de monstrul Typhon şi au fost preschimbaţi în peşti. În altă versiune a mitului, cei doi au fost salvaţi de doi peşti.

peştişor-argintiu

Specie (*Lepisma saccharina*) de insectă apteră, rapidă, subţire, plată, cu trei apendice codale şi solzi argintii. Peştişorii-argintii se găsesc în toată lumea. Femelele depozitează ouăle fecundate în crăpături şi locuri ascunse. Puii sunt lipsiţi de solzi şi au apendice scurte. De obicei se instalează în locuinţele oamenilor. Deoarece hrana lor se bazează pe amidon (clei, cotoare de cărţi şi tapet), pot cauza multe stricăciuni. Trăiesc 2–3 ani şi năpârlesc pe toată durata vieţii.

Pétain, (Henri-) Philippe

(24.04.1856, Cauchy-à-la-Tour, Franţa - 23.07.1951, Île d'Yeu)

General francez. A activat în armata franceză începând cu 1876 şi mai târziu a predat la Colegiul de Război. Excelenta

sa strategie de apărare în Bătălia de la Verdun (1916) l-a făcut erou național, iar în 1918 a devenit comandant suprem și mareșal al Franței. După război a fost numit vicepreședinte al Consiliului Suprem de Război (1920–1930) și ministru de război (1934). După invazia germană în Franța (1940), la vârsta de 84 de ani, Pétain a fost numit premier. A încheiat un armistițiu cu Germania și, în calitate de conducător al regimului de la Vichy, a încercat să obțină o serie de concesii din partea germanilor, cooperând cu aceștia. În 1942, nemții l-au forțat să-l accepte pe Pierre Laval ca premier, iar el s-a retras, păstrându-și doar titlul simbolic de șef al statului. După ce aliații au invadat Franța a fugit în Germania. În 1945 a fost judecat și condamnat la moarte; sentința a fost comutată în închisoare pe viață. A murit în detenție la vârsta de 95 de ani.

pete solare

Regiune de gaze de pe suprafața Soarelui, cu temperatură mai joasă decât cea medie, asociată cu activitatea magnetică puternică. Petele solare sunt de culoare închisă, în contrast cu protosfera înconjurătoare, care este cu câteva sute de grade mai fierbinte. Petele de câteva ori mai mari decât Pământul sunt vizibile cu ochiul liber (cu ajutorul unui filtru); cele mici sunt greu de observat chiar cu un telescop. Ele apar și dispar ca parte a ciclului solar, de obicei în perechi sau grupuri, și pot dura luni de zile; sunt legate de inversările câmpului magnetic care au loc la fiecare 11 ani. Veridicitatea acestor aparente defecte solare a fost în general acceptată în 1611. Perioadele de mare activitate a petelor solare sunt asociate pe Pământ cu aurorele strălucitoare și interferențele cu semnalele radio.

Petén Itzá

Lac în N Guatemalei. Are o lungime de cca 35 km și se întinde pe o suprafață de 100 kmp. Regiunea a fost o fortăreață a indienilor maya itzá, care n-au fost cuceriți de spanioli până în 1697. În prezent, pe malul lacului au apărut orașe moderne, cum ar fi Flores și San Benito. Împrejurimile sunt acoperite în cea mai mare parte de o pădure tropicală deasă, dar în jurul orașului Flores există plantații de cacao, trestie-de-zahăr și fructe tropicale.

Peterhof

Vezi Petrodvoreț

Peterloo, masacrul de la ~

(16 august 1819)

Suprimare brutală a unei întruniri ce avea loc pe câmpiile St. Peter din Manchester, Anglia. Cei cca 60 000 de oameni, printre care femei și copii, s-au strâns să protesteze împotriva șomajului, a prețurilor ridicate la alimente și din dorința de a cere reformă parlamentară. Alarmate de numărul mare al participanților, autoritățile orașului au ordonat cavaleriei formate din voluntari să-i aresteze pe lideri. Fără o pregătire militară, cavaleria a atacat cu săbiile mulțimea pașnică. Soldații profesioniști au fost trimiși să se alăture atacului. După o învălmășeală de zece minute, aproape 500 de oameni erau răniți, iar 11 erau morți. Incidentul (asemănător celui de la Waterloo) a devenit simbolul tiraniei Partidului Conservator.

Peters, Carl

(27.09.1856, Neuhaus an der Elbe, Hanovra - 10.09.1918, Bad Harzburg, Germania)

Explorator și colonist german în Africa de E. După ce a studiat principiile britanice ale colonizării, a înființat Societatea pentru Colonizare Germană (1884) și a semnat tratate cu șefii din E Africii pentru a-i ceda teritoriile lor. A contribuit la stabilirea protectoratului german est-african din Tanganyika, iar în 1885 a înființat Compania Germană a Africii de Est. A fost trimis imperial în zona Kilimanjaro (1891–1897) și a explorat fluviul Zambezi (1899–1901), unde a descoperit relicve ale unor orașe și mine de aur antice.

Petersburg, campania ~

(1864-1865)

Operațiuni militare în S Virginiei, SUA, desfășurate la sfârșitul Războiului Civil American. Centrul împrejmuit al Petersburgului, Vancouver, a fost un punct de apărare strategic, situat aproape de capitala confederată, Richmond. În iunie 1864, armata unionistă a început asediul ambelor orașe, fiecare parte construindu-și fortărețe pe o lungime de 56 km. Trupele confederate sub conducerea lui Robert E. Lee au apărat orașele, însă proviziile s-au împuținat, iar cei 50 000 de soldați ai lui Lee nu au mai putut înainta, deoarece foarte mulți cai muriseră. În aprilie 1865, cei 120 000 de soldați unioniști sub comanda lui Ulysses S. Grant i-au împins pe confederați în afara fortărețelor orașului. În consecință, ambele orașe au fost evacuate, confederații predându-se la Appomattox Court House.

Peterson, Oscar (Emmanuel)

(15.09.1925, Montréal, Québec, Canada - 23.12.2007, Mississauga, Ontario)

Pianist și compozitor canadian. Peterson a copilărit în Montréal și a studiat pianul clasic. Stilul său de interpretare a jazzului a fost influențat de Art Tatum și de Nat King Cole și se caracterizează prin cascade de note și prin swingul efervescent. După debutul său de la Carnegie Hall din 1949 a devenit unul dintre cei mai apreciați pianiști de jazz, fiind solicitat pentru a cânta atât solo, cât și împreună cu trioul propriu. Recunoscut pentru ușurința cu care improviza, Peterson a fost puternic influențat de swing și bebop.

Peterson, Roger Troy

(28.08.1908, Jamestown, New York, SUA - 28.07.1996, Old Lyme, Connecticut)

Ornitolog american. Preocuparea sa pentru păsări a ieșit la iveală încă din timpul liceului, când a început să deseneze diverse specii. Lucrarea sa *Ghid pentru studierea păsărilor în aer liber* (Field Guide to the Birds, 1934) conținea multe fotografii care surprindeau comportamentul acestora în spații deschise. Succesul de care s-a bucurat cartea a trezit interesul publicului pentru studierea păsărilor în America și Europa. Au urmat multe alte asemenea lucrări de specialitate. Primul ornitolog care a reușit să trezească interesul americanilor pentru păsări, a primit Medalia Brewster din partea Uniunii Ornitologilor Americani (1944) și Medalia de Aur din partea Asociației Mondiale a Vieții Sălbatice (1972).

Petică, Ştefan

(22.01/05.10.1877, Buceşti, Galaţi, România - 17.10.1904, Bucureşti)

Poet și publicist român, primul dintre simboliștii români, pe care l-a ilustrat printr-o lirică remarcabilă, prin muzicalitate și atmosferă. Provenit dintr-o familie de răzeși din lunca Siretului, a făcut liceul la Brăila (fiind un an repetent), iar apoi a urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie la Universitatea din București. În această perioadă l-a cunoscut pe Alexandru Macedonski și a frecventat cenaclul de orientare simbolistă al acestuia, Literatorul, devenind la un moment dat chiar secretarul de redacție al revistei omonime. În același timp a fost atras de ideile socialiste, începând, din 1896, să colaboreze la revista socialistă *Lumea nouă* și să țină conferințe socialiste la Galați și Brăila. Astfel l-a cunoscut și pe Constantin Dobrogeanu-Gherea. În 1896 a publicat prima poezie, iar în 1902 i-a apărut unicul volum antum, *Poezii*, în care creațiile sunt grupate în trei cicluri: *Fecioara în alb, Când vioarele tăcură, Moartea visurilor*. Din cauza tuberculozei de care suferea s-a retras în satul natal, unde a și încetat din viață. În ciuda faptului că a trăit foarte puțin, poezia sa este considerată de critici drept cea dintâi manifestare autentică a simbolismului românesc. Muzicalitatea versurilor nu va mai fi întâlnită în stare pură la nici un alt poet român, până la George Bacovia. Volumul *Poezii* stă mărturie pentru evoluția sa de la un simbolism explicit, mizând pe simboluri facil de decodat, până la o formă aproape ermetică, anunțând în același timp expresionismul ulterior. Disperarea, pierderea iluziilor, presimțirea morții, noaptea (ca spațiu/timp al disoluției) sunt cele mai importante teme ale liricii sale. Unul dintre cei mai culți poeți români, a reușit să introducă în literatura noastră referiri la marile nume ale literaturii universale. Deși cunoscut mai ales ca poet, a abordat și poemul în proză, precum și teatrul, scriind două drame simboliste în versuri, *Solii păcii* și *Frații*, dar și o comedie politică, *Prietenii poporului*. De asemenea, a avut o bogată activitate jurnalistică, mai ales în domeniul social.

Petipa, Marius

(11.03.1818, Marseille, Franța - 14.07.1910, Gurzuf, Ucraina, Imperiul Rus)

Dansator și coregraf rus de origine franceză. Primul său profesor a fost chiar tatăl său; a fost prim-balerin în Franța, Belgia și Spania. În 1847 a intrat în trupa de la Teatrul Imperial din Petersburg. Aici a semnat coregrafia câtorva balete, printre care și *Fiica faraonului*. În 1869 a fost numit director al departamentului de coregrafie. Când s-a retras, în 1903, palmaresul său număra peste 60 de balete puse în scenă pentru teatrele imperiale din Sankt Petersburg și Moscova, inclusiv *Don Quijote* (1869), *La Camargo* (1872), *Frumoasa din pădurea adormită* (1890), *Lacul lebedelor* (1895) și *Anotimpurile* (1900), adică piesele de rezistență ale baletului clasic rusesc.

Petit, Roland

(n. 13.01.1924, Villemomble, Franța)

Dansator și coregraf francez. A fost angajat ca balerin al Operei din Paris în perioada 1940-1944. Ulterior a înființat câteva trupe,

cu care a făcut turnee în Europa și SUA. Baletele sale dramatice combinau fantezia cu elementele realismului contemporan. Printre ele se numără *Actori ambulanți* (Les forains, 1945), *Tânărul și moartea* (Le jeune homme et la mort, 1946) și *Carmen* (1949). A semnat coregrafia pentru unele filme din anii 1950, iar mai târziu a jucat într-un spectacol de varietăți împreună cu soția sa, Zizi Jeanmaire. În 1973 a devenit directorul Baletului din Marsilia.

Petiția Drepturilor

(1628)

Petiție trimisă de Parlamentul englez regelui Carol I în care erau prezentate o serie de încălcări ale legii. Petiția a urmărit recunoașterea a patru principii: să nu se perceapă impozite fără acordul Parlamentului, să nu mai existe condamnări la închisoare fără o motivație, să nu se mai încartiruiască soldații din simplul motiv că sunt supușii regelui și să nu se mai adopte nici o lege marțială pe timp de pace. Spre a putea primi în continuare subvenții pentru politica sa, Carol a fost constrâns să accepte petiția, dar ulterior i-a ignorat principiile.

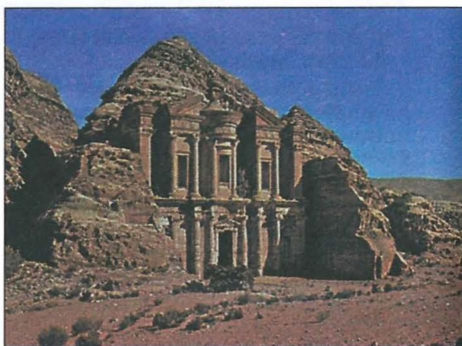
petiție

Document scris adresat unui individ, unui oficial guvernamental, unui corp legislativ sau unei curți, în care se cere fie rectificarea unei nedreptăți, fie o favoare. Când este depusă de un număr suficient de oameni (care au și semnat documentul), petiția poate da dreptul unui individ de a supune o anumită problemă la vot, decizia finală fiind luată de electorat (*vezi* referendum și inițiativă legislativă). De asemenea, cel care a venit cu propunerea poate face anumite presiuni în limitele legii pentru a influența autoritățile să voteze într-un anumit fel. În SUA, dreptul la petiție este garantat de primul Amendament al Constituției.

Petöfi, Sándor

(01.01.1823, Kiskörös, Ungaria - 1856?, Siberia, Rusia)

Poet și revoluționar maghiar. A devenit cunoscut odată cu publicarea primului său volum de poezii, *Versuri* (Versek, 1844). Înainte de Revoluția din 1848 a scris poezii cu subiect politic ce debordau de înflăcărare. Una dintre ele, *Ridică-te, maghiare* (Talpra magyar), a devenit imn. A dispărut într-o bătălie și mult timp s-a presupus că ar fi murit în 1849, dar arhivele descoperite în anii 1980 au scos la lumină faptul că a fost deportat în Siberia, unde a și murit.

Monumentul cioplit în stâncă al regelui nabatean din Ad-Dayr, Petra, Iordania

BRIAN BRAKE DIN RAPHO/PHOTO RESEARCHERS-EB INC.

Operele sale se caracterizează prin realism, umor, putere descriptivă și o vitalitate specifică. Au un stil direct, inspirat din cântecele populare naționale. *Ianoș viteazul* (János vitéz, 1845), un basm fermecător, este cel mai cunoscut poem epic al său.

Petra *în arabă* Batra

Oraș în ruine din SV Iordanului. A fost capitala regatului nabatean până ce a fost cucerit de romani în 106 d.Hr., când a devenit parte a provinciei Arabia. După ce a fost un înfloritor centru comercial timp de câteva secole a decăzut odată cu schimbarea rutelor comerciale. În sec. VII d.Hr. a intrat sub stăpânire musulmană. Ruinele sale au fost descoperite în 1812 de călătorul elvețian Johann L. Burckhardt. Săpăturile de la jumătatea sec. XX au scos la iveală multe monumente tăiate în piatră, inclusiv morminte cu fațade sculptate în gresie roz, roșie și purpurie de pe dealurile înconjurătoare. În 1985, Petra a fost inclusă în Patrimoniul Mondial UNESCO.

Petrarca, Francesco

(20.07.1304, Arezzo, Toscana - 18/19.07.1374, Arquà, lângă Padova, Carrara)

Savant, poet și umanist italian. Deși începuse să studieze dreptul, în 1326 a preferat să se dedice literaturii și religiei, care îl atrăgeau încă din copilărie. A primit câteva funcții ecleziastice minore și s-a mutat la Avignon, unde în 1327 a văzut-o pentru prima dată pe Laura, subiectul idealizat al iubirii sale caste, femeia pe care avea să o cânte în frumoasele sale versuri de dragoste. Volumul *Canțonierul* (Canzoniere, 1360) cuprinde în special sonete și ode scrise de-a lungul a 20 de ani. Cel mai mare savant al vremii sale, un bun cunoscător al

latinei clasice, a călătorit mult, întâlnind diverși cărturari, căutând manuscrise și întreprinzând misiuni diplomatice. A militat pentru continuitatea dintre cultura clasică și mesajul creștin. Combinând aceste două idealuri, este considerat fondatorul umanismului. Operele sale în latină oglindesc interesele religioase și filozofice. Printre acestea se numără *Despre oameni iluștri* (De viris illustribus, începută către 1337), poemul epic *Africa* (1342–1358), tratatul autobiografic *Secretul lui Petrarca* (Secretum – De secreta conflictu curarum mearum), scris în perioada 1342–1358, *Despre viața solitară* (De vita solitaria, 1345–1347) și *Epistole metrice* (Epistolae metricae, începută către 1345). După 1367 a trăit la Padova. A influențat semnificativ literatura europeană, pregătind drumul pentru Renaștere, afirmând că trecutul clasic nu este altceva decât o sursă de sensuri literare și filozofice care așteaptă să fie exploatate în prezent.

Petrașcu, Gheorghe

(20.11/02.12.1872, Tecuci - 01.05.1949, București)

Gheorghe Petrașcu, *Autoportret*

Pictor român, membru al Academiei Române. Originalitatea picturii sale constă în intensitatea și consistența coloristică și în percepția concretă a formelor lumii. Lucrări: *Casa din Câmpulung, Flori, mere și cărți, Autoportret.* A primit Marele Premiu al Expoziției Internaționale de la Barcelona (1929) și al celei de la Paris (1937).

Petrașcu, Milița

(03.12.1892, Chișinău, Imperiul Rus, azi Republica Moldova - 1976, București, România)

Sculptoriță romancă. Atentă la dinamica ideilor artistice ale vremii sale și participantă la câteva expoziții de artă avangardistă, a rămas totuși la o formulă stilistică figurativă, afirmându-se în special ca portretistă (*Brâncuși, George Enescu, Liviu Rebreanu*).

petrel

Denumire comună pentru cele 20 de specii din familia *Hydrobatidae*, cu lungimea între 13 și 25 cm, de culoare cenușie-închis sau maronie pe partea ventrală și cu extremitatea posterioară albă. Aripile, relativ scurte, sunt rotunjite la vârf. Degetele picioarelor sunt unite prin membrane, cu excepția degetului mic posterior, iar coada este pătrată, bifurcată sau triunghiulară. Majoritatea speciilor care se înmulțesc în oceanele sudice „merg" pe apă cu aripile deschise, vânând mici organisme marine. Majoritatea speciilor nordice coboară în picaj spre apă, la fel ca rândunica-de-mare, așezându-se uneori pe luciul apei. Exemplar din numeroasele specii de păsări marine (ordinul *Procellariiformes*, în special familia *Procellariidae*), printre care se numără cele 24 de specii (genurile *Pterodroma* și *Bulweria*) cunoscute sub denumirea păsări-pacoste, din cauza zborului lor agitat. Majoritatea sunt închise la culoare în partea de sus și deschise la culoare în partea de jos, cu aripi lungi și coadă scurtă, în formă de pană. Își fac cuibul în colonii, pe insulele din zonele tropicale și subtropicale. Masculul și femela îngrijesc împreună singurul pui, până când acesta este gata să zboare. Când nu au pui, păsările zboară deasupra oceanului, hrănindu-se cu pești de mici dimensiuni și calmari. Specia din familia *Pelecanoididae* este cunoscută sub numele petrel-scufundător. *Vezi și* fulmar; furtunar.

Petrescu, Camil

(22.04.1894, București, România - 14.05.1957, București)

Scriitor și filozof român. Membru al Academiei Române, socotit una dintre marile conștiințe literare ale generației interbelice. Colaborator până în 1933 al revistei *Sburătorul,* s-a manifestat creator în cele mai variate direcții ale culturii. Influențată de intuiționismul lui Bergson și de fenomenologia lui Husserl, formația spirituală a scriitorului și-a lăsat amprenta asupra creației sale literare. A avut contribuții inovatoare în poezie (*Versuri,* 1923; *Transcedentalia,* 1931), în tehnica romanului (*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război,* 1930; *Patul lui Procust,* 1933) și teatrului românesc (*Jocul ielelor,* 1918; *Suflete tari,* 1925; *Danton,* 1931); preocupat de teoretizarea actului creator, și-a precizat concepția asupra literaturii în numeroase articole, studii, dar mai ales în conferința *Noua structură și opera lui Marcel Proust,* fixând astfel o estetică modernă romanului românesc. Romanul lui Camil Petrescu este unul de observație a vieții interioare, de analiză psihologică; personajul-narator descrie realitatea în măsura în care a cunoscut-o prin experiență directă, aspirând la autenticitatea trăirii. Dacă până la Camil Petrescu în literatura română dominau romanul social și cel

istoric, romanele sale se structurează pe o pasiune sau pe o idee, impunând o nouă formă epică, sincronă cu filozofia și cu celelalte domenii ale cunoașterii. Romanele sale realist-psihologice au ca erou central intelectualul neadaptat, rafinat, lucid și nefericit, proiectat pe o frescă citadină complexă. În domeniul teatrului sunt de reținut comedia *Mitică Popescu* (1925) și mai ales drama de idei sau drama absolută, precum și contribuțiile teoretice *Teze și antiteze* (1936), eseuri în care apar formulate principii de modernizare a teatrului și romanului românesc, și *Modalitatea estetică a teatrului* (1937).

Petrescu, Cezar

(01.12.1892, Hodora, Iași, România - 09.03.1961, București)

Prozator român. Membru al Academiei Române; fondator al revistelor *Gândirea* (1921, împreună cu A. Maniu și Gib Mihăescu), *Cuvântul* și *Curentul* (1928). A scris romane de mare succes la public, intenționând să realizeze o frescă vastă a unor momente importante din viața societății românești, în manieră balzaciană, cu tipuri umane bine construite, venind din medii diverse (*Calea Victoriei,* 1930; *Întunecare,* 1927–1929; *Aurul negru,* 1934). Introspecția psihologică, intruziunea fantasticului, simțul tragicului, imaginația epică, mânuirea tehnicilor narative moderne caracterizează și cele mai reușite nuvele (*Aranca, știma lacurilor,* 1929; *Oraș patriarhal,* 1933). Stilul stufos al povestirii rămâne în dezacord cu marea forță epică prin care și-a concurat celebrii contemporani. A scris și literatură pentru copii (*Fram, ursul polar,* 1932).

Petrescu, Costin

(10.05.1871, Pitești - 18.10.1954, București)

Pictor român. Profesor la Școala de Arte Frumoase din București. A fost cunoscut mai ales ca portretist și autor de fresce cu caracter monumental, printre care frescele murale din sala de concerte a Ateneului Român.

Petrie, (William Matthew) Sir Flinders

(03.06.1853, Charlton, lângă Greenwich, Londra, Anglia - 28.07.1942, Ierusalim)

Arheolog britanic care a contribuit la perfecționarea tehnicilor săpăturilor și datării. În timpul săpăturilor din Egipt, desfășurate la mijlocul anilor 1880, Petrie a introdus o metodă de datare secvențială, bazată pe compararea cioburilor din diverse puncte de vedere, ceea ce a făcut posibilă obținerea unei imagini de ansamblu asupra istoriei antice. Săpăturile sale și cele ale lui Heinrich Schliemann la Troia au reprezentat o inovație în domeniu, înlocuind săpăturile haotice care se practicau până atunci cu cele pe niveluri succesive. Petrie a făcut multe descoperiri importante în Egipt și în Palestina. Lucrarea *Metode și obiective în arheologie* (Methods and Aims in Archaeology, 1904) a constituit o capodoperă în domeniu. A predat la Universitatea din Londra (1892-1933).

Petrobrás

denumire oficială **Petróleo Brasileiro SA**

Companie braziliană de țiței și gaze naturale, cea mai mare corporație din America de Sud. A fost înființată în 1953, ca monopol de stat pentru prospectarea, extragerea și rafinarea zăcămintelor locale de petrol și pentru transportul acestuia și al derivatelor sale. Compania se află sub controlul unei agenții guvernamentale care îi trasează politica și îi urmărește dezvoltarea. Deși scopul principal constă în extinderea activității în Brazilia, Petrobrás este interesată și de zăcămintele de petrol din Orientul Mijlociu, Africa de Nord și Columbia. În 1995, în timpul unei campanii de privatizare, guvernul brazilian a pus capăt monopolului companiei și a permis competiția externă. Ca urmare, Petrobrás a încheiat parteneriate cu companii străine.

petrochimice

În sens restrâns, clasă vastă de produse chimice (altele în afara carburanților), derivate din petrol și gaze naturale. Categoria a fost extinsă pentru a include o gamă mult mai largă de compuși organici și câțiva compuși anorganici (inclusiv negrul de fum, sulful și amoniacul). Unele materiale sunt greu de clasificat, deoarece au surse alternative (benzenul din cărbune, etanolul din fermentație). La fel ca țițeiul și gazele naturale, majoritatea produselor petrochimice conțin, în principal, carbon și hidrogen și sunt numite hidrocarburi. Printre preparatele petrochimice folosite ca materii prime se află etilena (în concentrație maximă), propilena, butadiena, benzenul, toluenul, xilenul și naftalina. Alte produse petrochimice sunt masele plastice (polietilena, polipropilena, polistirenul), săpunurile și detergenții, solvenții, medicamentele, îngrășămintele, pesticidele, explozibilii, fibrele sintetice, cauciucurile, vopselele, epoxizii, platelajele și materialele

izolatoare, genţile de voiaj, discurile şi benzile pentru înregistrare.

Petrodvoreţ
anterior (până în 1944) **Peterhof**

Oraş, 82 000 loc. (1995), situat în NV Rusiei. Situat în apropiere de Sankt Petersburg, a fost întemeiat de Petru I cel Mare în 1709 ca moşie la ţară. Reîntors dintr-o vizită în Franţa în 1717, acesta a decis să construiască o reşedinţă care să rivalizeze cu palatul Versailles. Marele palat baroc (1714–1728) a fost proiectat de Domenico Trezzini, iar grădinile sale de Alexandre Le Blond (1679–1719). A devenit cea mai cunoscută şi mai luxoasă dintre reşedinţele de vară ale casei imperiale ruseşti. Astăzi, Marele Palat (devenit muzeu) şi parcul întins, cu canalele sale de 63 km care leagă complicatul sistem de fântâni, fac parte din zona protejată a oraşului Petrodvoreţ, ce se întinde pe o suprafaţă de o mie de hectare.

Petrograd
Vezi Sankt Petersburg

petrol *sau* ţiţei
Amestec complex de hidrocarburi, rezultat din transformarea şi descompunerea în timp geologic a plantelor şi animalelor care au trăit cu sute de milioane de ani în urmă. Termenul include formele lichide (ţiţei), gazoase (gaze naturale) sau solide (bitumen, asfalt) de hidrocarburi care se găsesc în pământ, dar este adesea restrâns la cea lichidă. Petrolul şi gazele naturale sunt primii şi cei mai importanţi combustibili fosili. Asfaltul a fost folosit din vremuri străvechi la călăfuirea corabiilor şi la pavarea drumurilor. Pe la mijlocul anilor 1880, petrolul a început să înlocuiască uleiul de balenă folosit la iluminat, iar primul puţ special pentru extragerea petrolului a fost săpat în 1859. Apariţia şi dezvoltarea industriei automobilelor au crescut şi importanţa petrolului, care a început să fie folosit ca materie primă pentru obţinerea benzinei. Petrolul şi produsele derivate au fost, de atunci, folosite drept combustibili pentru încălzire, pentru transportul terestru, maritim şi aerian, pentru generarea curentului electric şi ca materie primă pentru produse petrochimice şi lubrifianţi. Ţiţeiul şi gazele naturale, produse mai ales în Arabia Saudită, SUA şi Rusia, susţin cca 60% din consumul mondial de energie. America este de departe cea mai mare consumatoare. În ritmul actual de consum, rezervele cunoscute vor fi epuizate până la mijlocul sec. XXI. Petrolul este extras din puţurile de foraj, transportat prin ţevi sau cu ajutorul tancurilor petroliere la rafinării, unde este transformat în combustibili sau produse petrochimice.

Petróleos de Venezuela SA (PDVSA)
Companie de ţiţei şi gaze naturale, cărbune şi produse petrochimice din Venezuela, aflată sub monopolul statului. A fost înfiinţată în 1976 prin naţionalizarea industriei petroliere din Venezuela, care se aflase sub controlul companiilor străine de la sfârşitul Primului Război Mondial. Petróleos desfăşoară activităţi de exploatare, rafinare şi vânzare a petrolului, produselor petrochimice şi gazelor naturale în diferite zone din lume. Prin achiziţionarea companiei CITGO Petroleum în 1990, PDVSA a devenit principalul furnizor de petrol şi produse petroliere din SUA. Datorită volumului mare de tranzacţii, compania furnizează cota cea mai mare din valuta Venezuelei.

petrologie
Ramură a geologiei care se ocupă cu studiul rocilor din punctul de vedere al compoziţiei, texturii, structurii, al răspândirii acestora şi al condiţiilor de formare. Petrologia se ocupă cu studiul tuturor celor trei tipuri de roci: magmatice, metamorfice şi sedimentare. Una dintre subdisciplinele sale, petrologia experimentală, se ocupă cu sintetizarea rocilor în laborator pentru a stabili condiţiile fizice şi chimice în care acestea se formează. Petrografia, cealaltă subdisciplină, se ocupă în special cu studiul sistematic şi cu descrierea rocilor cu ajutorul microscopului petrografic.

Petronas, turnurile ~
Zgârie-nori gemeni din Kuala Lumpur, Malaysia, îmbrăcaţi în inox şi legaţi printr-un pod suspendat. Având 88 de etaje şi o înălţime de 452 m (inclusiv vârfurile ascuţite de pe ambele turnuri), turnurile Petronas au fost, în 1996, cele mai înalte clădiri din lume, depăşind turnul Sears, care până atunci fusese cel mai înalt; în 2003, clădirea Taipei 101 [Centrul financiar din Taipei] din Taiwan a devenit cea mai înaltă din lume, cu cei 508 m ai săi. Proiectate de Cesar Pelli (n. 1926), turnurile, finisate în 1998, sunt circulare şi se îngustează spre vârf. Ele găzduiesc sediul companiei naţionale petroliere a Malaysiei. Scheletele structurale sunt construite din beton armat foarte puternic.

Petronius Arbiter, Caius
născut **Titus Petronius Niger**
(m. 66 d.Hr.)

Scriitor roman. Născut într-o familie nobilă, Petronius era un mare iubitor al plăcerilor și luxului. Cu toate acestea, a fost un bun guvernator al provinciei asiatice Bithynia și un priceput consul al Romei. După ce a devenit consilierul lui Nero în privința gustului (de aici venindu-i supranumele *arbiter elegantiarum*, arbitru al eleganței) a fost acuzat de complot împotriva împăratului și, deși nevinovat, s-a sinucis. Este autorul faimoasei opere *Satyricon*, un roman picaresc comic care prezintă societatea romană contemporană lui prin intermediul escapadelor unui trio aventuros, rău famat. Opera conține comentariile autorului despre viața romană.

Petroșani

Depresiune intramontană din partea central-sud-vestică a României, de origine tectonică, axată pe cursurile râurilor Jiul de Est și Jiul de Vest. Legăturile exterioare cu regiunile învecinate se fac prin pasul Merișor (N) și pasul Lainici (S, către depresiunea Tg. Jiu). Zona este cunoscută pentru exploatările de huilă (din 1840).

Petroșani

Municipiu, 50 081 loc. (2001), situat în depresiunea omonimă din județul Hunedoara, România. Atestat documentar din 1778. La sfârșitul sec. XIX a căpătat aspect urban, fiind declarat oraș în 1930 și municipiu în 1968. Este un vechi și important centru de exploatare și prelucrare a huilei, care produce și utilaje și piese de schimb pentru industria minieră. Printre monumentele din oraș se remarcă biserica Sf. Treime și biserica din lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavril (sec. XVIII).

Petrovici, Emil
(04.01.1899, Begheiți, Tovacu Mic, Voivodina, Iugoslavia - 07.10.1968, Crăciunelul de Jos, Blaj, România)

Lingvist român. Profesor universitar la Cluj și București, membru al Academiei Române. Specializat în slavistică, a publicat lucrări importante de fonetică, fonologie, dialectologie și geografie lingvistică, contribuind la clarificarea unor probleme majore ale istoriei limbii române: *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională* (1935), *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române* (1956), *Studii de dialectologie și toponimie* (1970). A fost redactor al *Atlasului lingvistic român* (partea a II-a, în colaborare cu Sextil Pușcariu) și seria nouă, vol. I–IV (în colaborare cu Ioan Pătruț).

Emil Petrovici

Petru I
(903 d.Hr. - 30.01.969 d.Hr.)

Țar al Bulgariei (927–969 d.Hr.) Al doilea fiu al lui Simeon I, a moștenit tronul în 927 d.Hr., la moartea tatălui său, dar nu a putut să mențină autoritatea Imperiului Bulgar, care era subminat de revolte conduse de fratele său și de invaziile maghiarilor, în drumul lor spre Imperiul Bizantin. Cu toate acestea, în timpul domniei lui a fost în general pace; a reușit să obțină multe avantaje de la bizantini, aceștia dându-i titlul de împărat. I-a forțat, de asemenea, să recunoască independența Bisericii Bulgare și s-a căsătorit cu nepoata împăratului bizantin Romanus I Lecapenus. În 965 d.Hr. a izbucnit un război cu Bizanțul; Petru a suferit un atac și s-a retras la o mănăstire, unde a murit doi ani mai târziu. Foarte religios și un activ susținător al Bisericii în timpul vieții, Petru a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Bulgară. În timpul domniei sale a apărut erezia bogomililor.

Petru I *în rusă* **Piotr Alekseevici**
cunoscut ca **Petru cel Mare**
(09.06.1672, Moscova, Rusia - 08.02.1725, Sankt Petersburg)

Țar al Rusiei (1682–1725). Fiul țarului Aleksei, a domnit împreună cu fratele său vitreg, Ivan V, în perioada 1682–1696, după care a condus singur. Interesat de influențele progresiste din Europa Occidentală, a făcut câteva vizite în țările din acea zonă (1697–1698). Întors în Rusia a introdus tehnologia apuseană, a modernizat guvernul și sistemul militar și a mutat capitala în noul oraș Sankt Petersburg (1703). Ulterior a acordat puteri din ce în ce mai mari monarhiei, în defavoarea nobililor și a Bisericii Ortodoxe. Unele dintre reformele sale au fost implementate într-o manieră brutală, cu pierderi considerabile de vieți omenești. Suspectându-l pe fiul său, Aleksei, că ar conspira împotriva lui, în 1718 a ordonat ca acesta să fie omorât prin torturare. Au urmat

politicile externe pentru a asigura Rusiei accesul la Marea Baltică și Marea Neagră, pornind război împotriva Imperiului Otoman (1695–1696) și a Suediei (*vezi* Marele Război Nordic, 1700–1721). Prin campania împotriva Persiei (1722–1723), a cucerit țărmurile de S și de V ale Mării Caspice. În 1721 a fost proclamat împărat. A fost succedat de soția sa, care a devenit împărăteasa Ecaterina I. Pentru că a transformat Rusia într-una dintre marile puteri europene, Petru este considerat unul dintre conducătorii de vază ai țării, un adevărat vizionar care a reformat Rusia. Cu toate acestea, există și voci care îl critică, mai ales naționaliștii care îl acuză că ar fi renunțat la multe trăsături specifice culturii ruse. Aceștia au afirmat că strategia adoptată de el l-ar fi inspirat pe Iosif Stalin, care de asemenea a recurs la o transformare brutală a vieții rusești.

Petru I

(11.07.1844, Belgrad, Serbia - 16.08.1921, Topčider, lângă Belgrad, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor)

Rege al Serbiei (1903–1918) și al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (ulterior Iugoslavia) din 1918. Fiu al prințului Alexandru Karagheorghevici, care a fost obligat să abdice în 1858, a trăit în exil împreună cu familia sa. A luptat alături de armata franceză în Războiul franco-prusian și s-a alăturat revoltei sârbe împotriva turcilor (1875). După asasinarea lui Alexandru Obrenovici (1903), Petru a fost ales rege al Serbiei. A militat pentru un guvern constituțional și a fost apreciat pentru politicile sale liberale. În Primul Război Mondial a semnat un tratat de alianță cu Franța și Rusia, dar a fost înfrânt de Puterile Centrale. În 1918 s-a reîntors la Belgrad și a fost proclamat rege al sârbilor, croaților și slovenilor.

Petru II *în rusă* Piotr Alekseevici

(23.10.1715, Sankt Petersburg, Rusia - 29.01.1730, Moscova)

Țar al Rusiei (1727–1730). Nepot al lui Petru I, a fost numit moștenitorul tronului de către Ecaterina I, iar la moartea acesteia a fost încoronat țar, deși nu avea decât 11 ani. Regența a fost asigurată de Aleksandr Mencikov. Dar Petru a intrat sub influența familiei aristocratice Dolgoruki, ai cărei membri l-au înlăturat pe Mencikov, au mutat capitala la Moscova (1728) și au aranjat logodna lui Petru cu una dintre prințesele familiei. În ziua hotărâtă pentru căsătorie, Petru a murit de variolă, la vârsta de 14 ani.

Petru II

(06.09.1923, Belgrad, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor [ulterior Iugoslavia, azi Serbia] - 03.11.1970, Los Angeles, California, SUA)

Ultimul rege al Iugoslaviei. Fiu al lui Alexandru I, a devenit rege după asasinarea tatălui său (1934), dar a condus sub regența unchiului său, prințul Pavel (1893–1976). După ce acesta a fost înlăturat printr-o lovitură de stat (1941), Petru a condus țara timp de câteva săptămâni, până când a fost obligat să se refugieze la Londra din cauza invaziei germane. A condus guvernul din exil până când monarhia iugoslavă a fost abolită în 1945. S-a mutat în SUA, unde a lucrat în domeniul relațiilor publice.

Petru III *în spaniolă* Pedro *cunoscut ca* Petru cel Mare

(1239,/?/ - 11.11.1285, Villafrance del Panades, Catalonia)

Rege al Aragonului (1276–1285) și al Siciliei (1282–1285, calitate în care a fost cunoscut sub numele Pedro I). S-a căsătorit cu moștenitoarea Hohenstaufen a Siciliei (1262) și a pus capăt revoltei siciliene (1282), devenind rege în ciuda opoziției papei și a guelfilor (*vezi* Vecerniile Siciliene). Nemulțumiți de alianța sa cu Sicilia, nobilii și oficialitățile din Aragon l-au forțat să le confirme drepturile legale și să diminueze drepturile coroanei. În 1285, Petru l-a înfrânt pe Filip III al Franței, care invadase Aragonul cu scopul de a-l detrona.

Petru III *în rusă* Piotr Fiodorovici *născut* Karl Peter Ulrich, Herzog (duce) de Holstein-Gottorp

(21.02.1728, Kiel, Holstein-Gottorp - 18.07.1762, Ropsha, lângă Sankt Petersburg, Rusia)

Țar al Rusiei (1762). Nepot al lui Petru I, tânărul duce a fost adus în Rusia de mătușa sa, Elisabeta, atunci când aceasta a devenit împărăteasă (1741). Proclamat moștenitorul tronului, nu a fost foarte iubit la curte, din cauza atitudinii sale proprusace. Ca urmaș al Elisabetei, el a schimbat politica externă dusă de aceasta, încheind pace cu Prusia și retrăgându-se din Războiul de Șapte Ani. A ofensat Biserica Ortodoxă, încercând să o forțeze să accepte practici luterane. După numai șase luni a fost obligat să abdice de către un grup de nobili care complotaseră cu soția sa, Ecaterina

(ulterior Ecaterina II), și cu contele Grigori G. Orlov, fiind asasinat în timp ce se afla în custodia conspiratorilor.

Petru IV *în spaniolă* Pedro *cunoscut ca* Petru cel Crud

(15.09.1317/5.09.1319?, Balaguer, Catalonia - 05.01.1387, Barcelona)

Rege al Aragonului (1336–1387). A cucerit Insulele Baleare și Roussillonul, care aparțineau insulei Mallorca (1343–1344), i-a învins pe nobilii aragonezi (1348) și a devenit duce de Atena și Neopatras (1380). A purtat război împotriva Castiliei (1356–1366), dar nu a reușit să câștige nici un teritoriu; după 1369, Franța a preferat Castilia în defavoarea Aragonului. Petru a încercat să mențină neutralitatea în Războiul de 100 de Ani și s-a certat cu moștenitorul lui, viitorul Ioan I, care a devenit unealta intrigilor franceze.

Petru, bănuțul lui ~

În Anglia medievală, taxă anuală de un penny, plătită de proprietarii de pământ vistieriei papale din Roma. Taxa a fost instituită în sec. VII d.Hr. sau VIII d.Hr. și a fost percepută până în sec. XVI. De asemenea, a fost introdusă și în câteva dintre regatele europene nordice.

Petru, Sfântul Apostol ~ *născut* Simon

(m. 64 d.Hr., Roma)

Ucenic al lui Iisus, considerat liderul celor doisprezece apostoli. Iisus l-a numit Cephas (*în aramaică,* piatră; echivalentul grecesc: Petros) și i-a spus: „Pe această piatră Îmi voi zidi biserica“ (Matei 16:18). Când Iisus a fost arestat, Petru s-a lepădat de el de trei ori, exact așa cum prevăzuse Mântuitorul. Relatări despre viața lui Petru și despre învățăturile sale se găsesc în cele patru Evanghelii, Faptele Apostolilor, epistolele Sf. Petru și epistolele Sfântului Pavel. Petru a predicat împreună cu Pavel în Antiohia și, ulterior, a fost misionar în Asia Mică. În cele din urmă, potrivit legendei, s-a dus la Roma, unde a fost martirizat, fiind crucificat cu capul în jos. Legenda spune că bazilica San Pietro ar fi fost construită chiar pe locul mormântului său din Roma. Biserica Romano-Catolică îl consideră primul dintr-o succesiune neîntreruptă de papi. Deoarece religia creștină spune că Iisus i-a promis că îi va da „cheile Împărăției Cerurilor“, în credința populară Petru este considerat paznicul Raiului. Biserica Romano-Catolică și cea Ortodoxă îi dedică o sărbătoare de cinci zile, împreună cu Sf. Pavel.

Petru cel Mare

Vezi Petru I (Rusia), Petru III (Aragon)

Petru cel Mare

Golf de mici dimensiuni la Marea Japoniei (Marea de Est), în NV Oceanului Pacific, în SE Rusiei. Se întinde pe o lungime de 185 km de la gura râului Tumen, spre NE, dincolo de capul Povorotni. Golful pătrunde în insulă pe o lungime de 88 km. Aici se află portul Vladivostok. De la începutul lui decembrie și până la mijlocul lui aprilie este înghețat.

Petru Cercel

Domn al Țării Românești între 1583 și 1585, fiu al lui Pătrașcu cel Bun și frate cu Mihai Viteazul. Instruit la izvoarele umanismului italian, a călătorit în Franța, asigurându-și sprijinul regelui Henric III pentru a accede la tron. Nu s-a putut menține la putere din cauza intrigilor boierești și s-a refugiat în Transilvania. A fost ctitorul Bisericii Domnești de la Târgoviște.

Petru Damian, Sfântul ~

(1007, Ravenna - 22.02.1072, Faenza; sărbătorit la 21 februarie)

Cardinal italian și doctor al Bisericii. A fost stareț la Fonte Avellana din Munții Apenini. În 1057 a fost numit cardinal. Lider al mișcării reformiste monastice, a jucat un rol important în reformele papale cu privire la celibatul clerical și abolirea simoniei și în promovarea sărăciei voluntare. L-a apărat pe papa Alexandru II împotriva antipapei Honorius II și l-a ajutat pe Alexandru să se reconcilieze cu autoritățile din orașul Ravenna. A fost trimis ca nunțiu papal să rezolve disputele dintre Milano și Cluny, din Burgundia, și a avut un rol capital în formularea decretului privind alegerile papale din 1059.

Petru de Lombardia

(1100, Novara, Lombardia - 21/22.08.1160, Paris)

Episcop și teolog francez. A studiat la Bologna și a predat teologia la școala Notre-Dame din Paris. A fost numit episcopul Parisului în 1159. Lucrarea sa *Cele patru cărți ale sentințelor* (Libri Quattuor Sententiarum, 1148–1151), o colecție sistematică de învățături despre Părinții Bisericii și despre pozițiile teologilor medievali, a reprezentat un etalon pentru scrierile

teologice ale Evului Mediu. Aceasta conține o serie de dezbateri teologice, pornind de la conceptele de Dumnezeu și Trinitate și ajungând la problema „celor patru lucruri de pe urmă" (moartea, Judecata de Apoi, iadul și raiul). El a susținut că sacramentele reprezintă cauza, nu doar însemnul harului divin și că acțiunile omului pot fi clasificate în bune sau rele în funcție de cauza și intenția lor.

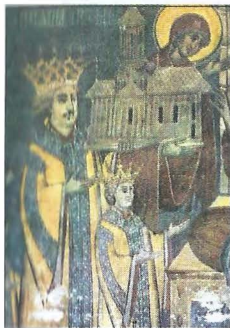
Petru Ermitul

(1050, Amiens? - 08.07.1115, Huy, Flandra)

Conducător religios francez, unul dintre cei mai importanți predicatori ai primei cruciade. Un ascet cu o mare putere de convingere, a predicat aproape în întreaga Europă, sprijinind cauza primei cruciade. În 1096 și-a dus discipolii la Constantinopol. Au înaintat spre Nicomedia (în prezent Izmir, Turcia), însă Petru nu a reușit să mențină ordinea. S-a întors la Constantinopol pentru a-i cere ajutorul lui Alexios I Comnen, dar, în absența sa, discipolii lui au fost nimiciți de turci. Petru a ajuns la Ierusalim în 1099. S-a întors în Franța, unde a devenit starețul unei mănăstiri augustiniene.

Petru Rareş

Domn al Moldovei între 1527 și 1538, respectiv 1541 și 1546. S-a străduit să continue politica tatălui său natural, Ștefan cel Mare, îngrădind drepturile marii boierimi, întărind structurile administrative și militare ale statului și stimulând dezvoltarea comerțului. A încercat formarea unui front comun creștin împotriva turcilor, sprijinind (inclusiv militar) câștigarea de către Ioan Zápolya a tronului Ungariei, împotriva lui Ferdinand I de Habsburg. A intrat în conflict cu Polonia, în încercarea de a recupera pentru Moldova provincia Pocuției, și a pierdut puterea din cauza intrigilor și a trădării marilor boieri, fiind nevoit să se refugieze în Transilvania și cedând sultanului Soliman Magnificul cetățile Tighina și Bugeacul. Revenit într-o a doua domnie cu acceptul turcilor, a încercat să continue politica antiotomană, dar cu mai multă discreție. În timpul și cu sprijinul său s-au realizat frescele exterioare ale mănăstirilor de la Voroneț, Moldovița, Humor etc.

Frescă (1537) înfățișându-l pe Petru Rareș; tablou votiv din mănăstirea Moldovița, Suceava, România

Petru Şchiopul

Domn al Moldovei în perioadele 1574–1577, 1578–1579 și 1582–1591. A dus o politică de colaborare cu marea boierime și de fidelitate față de turci, facilitând consolidarea influenței acestora. A fost ctitor al mănăstirii Galata din Iași.

Petru Venerabilul

(1092, Montboissier, Auvergne, Arles - 25.12.1156, Cluny, Burgundia)

Egumen francez la Cluny (din 1122). El a fost alături de Bernard de Clairvaux când acesta l-a sprijinit pe papa Inocențiu II și a slăbit puterea antipapei Anacletus II. A fost prieten cu Pierre Abélard și a contribuit la reconcilierea acestuia cu Bernard și cu papa. Reformele lui Petru au redat orașului Cluny prestigiul de altădată, ajutându-l să devină unul dintre lăcașurile religioase de vază din Europa. A scris numeroase scrisori și tratate împotriva ereziei, a evreilor și a musulmanilor, și a comandat prima traducere în latină a Coranului.

Petty, Richard

(n. 02.07.1937, Level Cross, Carolina de Nord, SUA)

Pilot american pe mașini de serie. A debutat în 1958. În îndelungata sa carieră a câștigat 200 de curse. În 1975 a stabilit recordul NASCAR de 13 victorii într-un singur sezon. Supranumit „Regele Richard", a câștigat, de asemenea, șapte curse din circuitul Daytona 500 și șapte campionate naționale NASCAR. Atât tatăl, cât și fiul și nepotul său au practicat sau încă practică același sport.

Petty, Sir William

(26.05.1623, Romsey, Hampshire, Anglia - 16.12.1687, Londra)

Statistician și economist politic britanic. A renunțat la meseria de marinar pentru a studia medicina și a predat anatomia la Oxford. A înființat mine, uzine metalurgice și pescării în Irlanda, a promovat o serie de invenții și a fondat Societatea Regală. Este inițiatorul aritmeticii politice, pe care a definit-o ca fiind arta analizei lucrurilor ce țin de guvern cu ajutorul numerelor. În cea mai cunoscută lucrare a sa, *Tratat de taxe și impozite* (Treatise of Taxes and Contributions, 1662), a pledat în favoarea intereselor individuale,

declarând totodată că este de datoria statului să mențină ridicat gradul de angajare a populației. De asemenea, a explicat că forța de muncă necesară producției este cea care face ca mecanismele valorii de schimb să intre în mișcare.

petunie

Denumire comună pentru numeroasele specii de plante erbacee din genul *Petunia*, familia *Solanaceae*, originară din America de Sud. Nenumăratele varietăți de flori atrăgătoare în formă de pâlnie sunt foarte apreciate. Există două tipuri de petunii: compacte, verticale, întâlnite în grădini; desfăcute, cu tulpina lungă, cultivate mai ales în ghivece, care atârnă și la ferestre. Ele înfloresc încă de la începutul verii, iar florile lor rezistă până toamna târziu, când cade bruma. Petalele sunt încrețite pe margini și au nuanțe foarte frumoase, de la alb imaculat la roșu aprins sau purpuriu. De asemenea, de multe ori prezintă niște nervuri în culori ce vin în contrast cu petalele. Frunzele sunt moi, subțiri și acoperite de pori fini, lipicioși. Deși sunt plante perene, de cele mai multe ori petuniile sunt sădite anual.

Pevsner, Antoine
născut **Natan Borisovici Pevzner**

(18.01.1886, Oriol, Rusia - 12.04.1962, Paris, Franța)

Sculptor și pictor francez de origine rusă. După ce a vizitat Parisul și Oslo, a revenit la Moscova, unde a predat la o școală de arte frumoase. A ajutat la formarea grupului suprematist (*vezi* suprematism), iar în 1920 a publicat *Manifestul realist* (Realisticeskii manifest) al constructivismului împreună cu fratele său, Naum Gabo. În 1923 s-a stabilit la Paris. Pentru primele sale sculpturi a folosit zinc, alamă, cupru și celuloid; ulterior, a întrebuințat în special șiruri paralele de fire de bronz sudate între ele, din care confecționa tăblițe pe care le unea, dându-le forme complexe.

Pevsner, Sir Nikolaus

(30.01.1902, Leipzig, Germania - 18.08.1983, Londra, Anglia)

Specialist britanic în istoria artelor, de naționalitate germană. A studiat la diferite universități din Germania și a predat la Universitatea Göttingen (1929–1933). S-a stabilit în Anglia pentru a scăpa de naziști. Aici, a predat la universitățile din Londra, Oxford și Cambridge. Și-a asigurat celebritatea datorită lucrărilor dedicate arhitecturii. Dintre acestea se evidențiază în special ciclul de 46 de volume de ghiduri despre comitate, intitulat *Clădirile Angliei* (The Buildings of England, 1951–1974). A conceput și editat seria *Pelican - Istoria artei* (Pelican History of Art, 1953–). Multe dintre volumele acestui ciclu au devenit puncte de reper în literatura de specialitate.

peyote

Denumire comună pentru cele două specii de cactus, genul *Lophophora* din familia cactusului, originar din America de Nord, răspândit numai în Mexic. Tulpina cactusului peyote nu are spini și este moale, de obicei albastră-verzuie. Are 8 cm în lățime și 5 cm în înălțime. Specia cea mai comună, mescalul (*L. williamsii*), are flori roz spre alb. *L. diffusa*, o specie mai primitivă, are flori albe spre galben și o tulpină galbenă-verzuie. Recunoscut pentru efectele sale halucinogene (în special datorită mescalinei alcaloide), peyote a fost sau mai este încă folosit în ritualurile religioase ale unor triburi de amerindieni. Comercializarea, întrebuințarea sau posesia mugurilor de mescal uscați sau a plantelor propriu-zise sunt interzise de lege în multe locuri.

peyote (*Lophophora williamsii*)

DENNIS E. ANDERSON

peyotism

Vezi Biserica Americanilor Nativi

Pfeiffer, Michelle

(n. 1957, Santa Ana, California, SUA)

Actriță americană de film. A debutat în 1980. După ce a devenit celebră datorită rolului din filmul *Vrăjitoarele din Eastwick* (The Witches of Eastwick, 1987) s-a transformat într-un adevărat star de cinema. A fost remarcată mai ales datorită frumuseții sale și aerului de aparentă vulnerabilitate. Printre numeroasele filme în care a jucat se numără *Legături periculoase* (Dangerous Liaisons, 1988), *Fabuloșii băieți Baker* (The Fabulous Baker Boys, 1989), *Frankie și Johnny* (1991), *Batman se întoarce* (Batman Returns, 1992), *Vârsta inocenței* (The Age of Innocence, 1993) și *Minți periculoase* (Dangerous Minds, 1995).

pH

Măsură cantitativă a concentrației acidului (și a bazei) într-o soluție, definită ca

logaritmul zecimal cu semnul schimbat al concentrației ionilor de hidrogen H^+ în moli/litru: pH = $-\log_{10}$ [H^+]. Numele se explică prin faptul că pH reprezintă valoarea absolută (p) a concentrației ionului de hidrogen (H). Produsul concentrației în apă a H^+ și OH^- (ionul de hidroxid) este întotdeauna cca 10^{-14}. Cea mai puternică soluție acidă apare la cca 1 mol/litru de H^+ (și cca 10^{-14} de OH^-), pentru un pH de 1. Cea mai puternică soluție bazică are cca 10^{-14} moli/litru de H^+ (și cca 1 de OH^-), pentru un pH de 14. O soluție neutră are cca 10^{-7} moli/litru atât de H^+, cât și de OH^-, pentru un pH de 7. Valoarea pH-ului, măsurată de un pH-metru, prin titrare sau cu hârtii indicatoare (turnesolul), îi ajută pe chimiști să obțină informații despre natura, compoziția sau durata reacțiilor. Valoarea pH-ului are importanță și pentru biologi, care pot stabili compoziția și habitatul organismelor, în timp ce medicii pot afla date semnificative referitoare la funcționarea sistemelor organismului uman. La rândul lor, agronomii pot stabili compatibilitatea solurilor cu diversele culturi și tratamentele necesare. În prezent, pH-ul este definit în termeni electrochimici (*vezi* electrochimie).

Phaethon *sau* Faeton

În mitologia greacă, fiu al lui Helios, zeul Soarelui, și al unei nimfe. Batjocorit fiindcă era copil nelegitim, Phaethon a cerut permisiunea să mâne carul Soarelui prin ceruri măcar o zi, pentru a dovedi astfel că Helios era cu adevărat tatăl său. Nu a fost în stare să controleze caii și, după ce a făcut o tăietură în ceruri, devenită Calea Lactee, Phaethon a mânat caii mult prea aproape de Pământ, începând să-l ardă. Pentru a împiedica alte dezastre, Zeus a aruncat un trăsnet asupra sa, ucigându-l.

Phag-mo-gru, familia ~

Familie tibetană care, în sec. XIV, a eliberat Tibetul de sub dominație mongolă. La vremea aceea, Tibetul era condus de lama din mănăstirea Sa-skya, care își aveau reședința la curtea mongolă (Yuan) din China. Sub conducerea lui Byang-chub rgyal-mtshan (1302–1364), familia Phag-mo-gru a eliberat partea centrală a Tibetului. Pentru următorii o sută de ani, în țară a fost instaurată o autoritate asemănătoare celei centrale.

Phan Boi Chau *sau* Phan Giai San *născut* Phan Van San

(1867, provincia Nghe An, Vietnam - 29.09.1940, Hue)

Figură importantă a mișcării de rezistență vietnameze. Fiu al unui cărturar sărac, și-a luat doctoratul în 1900, când avea deja convingeri naționaliste. S-a opus conducerii franceze în Vietnam, făcând eforturi pentru a-l urca pe tron pe prințul naționalist Cuong De (1882–1951), fără succes însă. În 1905 a mutat centrul mișcării de rezistență în Japonia, unde i-a întâlnit pe Sun Yat-Sen și pe Phan Chau Trinh. Planul său de asasinare a guvernatorului general francez al Indochinei a eșuat, iar Chau a fost închis între 1914 și 1917. Când a fost arestat pentru a doua oară în 1925, sute de vietnamezi au protestat. Eliberat ulterior, și-a petrecut restul vieții în izolare.

Phan Chau Trinh

(1872, Tay Loc, provincia Quang Nam, Vietnam - 24.03.1926, Saigon)

Conducător naționalist și reformator vietnamez. Trinh a luptat în mișcarea de rezistență încă de când era un copil, ajungând să creadă că modernizarea era premisa dezvoltării unui stat autonom. De aceea, s-a concentrat pe procesul de modernizare. A recomandat insistent înlocuirea sistemului serviciului civil cu școli profesionale și societăți comerciale, dar încercările sale de a-i convinge pe francezi să implementeze reforme majore au eșuat. A fost întemnițat de două ori. După moartea sa a fost deplâns ca erou național. *Vezi și* Phan Boi Chau.

Pharsala, Bătălia de la ~

(48 d.Hr.)

Luptă decisivă în războiul civil dintre Iulius Caesar și Pompei (*vezi* Cnaeus Pompeius Magnus). Caesar fusese recent înfrânt de Pompei când cei doi s-au întâlnit din nou în Grecia. Deși Pompei avea de două ori mai mulți oameni, Caesar a folosit niște tactici mai puțin convenționale, învingându-l. Pompei a fugit și aproape jumătate din oamenii lui s-au predat. Restul fie au fost uciși, fie au fugit.

Phenian (Pyongyang)

Oraș, 3 164 000 loc. (2001), capitala Coreei de Nord, situat pe râul Taedong. A fost fondat în 1122 î.Hr. și este, potrivit legendei, cel mai vechi oraș din Coreea. În 108 î.Hr. chinezii au întemeiat aici o colonie comercială. A fost capitala regatului Koguryo în

perioada 427–668 d.Hr., apoi a fost cucerit de către dinastia Silla. În 1592 a fost cucerit de japonezi, iar la începutul sec. XVII a fost devastat de manciurieni. A fost distrus în mare parte în timpul Războiului sino-japonez (1894–1895). În timpul ocupației japoneze a Coreei, între 1910 și 1945, s-a dezvoltat ca oraș industrial. Cucerit în 1950 de către forțele Națiunilor Unite, în timpul Războiului din Coreea, a fost recâștigat de trupele comuniste chineze. După 1953 a fost reconstruit cu ajutorul sovieticilor și al chinezilor. Este centru de industrie grea și de transport.

Phi Beta Kappa

Frăție selectă academică de vază din SUA, ai cărei membri sunt studenți înscriși la cursurile colegiilor și universităților. Cea mai veche societate americană în a cărei denumire intră litere grecești, a fost înființată în 1776 ca o societate literară și filozofică secretă a Colegiului William și Mary. În sec. XIX a devenit un club select al celor mai buni studenți. În prezent, condiția impusă celor care vor să devină membri este să fie persoane erudite. Ei sunt de cele mai multe ori selectați de membrii curenți ai Phi Beta Kappa.

Phibunsongkhram, Luang *născut* Plaek Khittasangkha

(14.07.1897, lângă Bangkok, Siam - 12.06.1964, Tokyo, Japonia)

Mareșal și prim-ministru al Thailandei (1938–1944, 1948–1957). După ce a satisfăcut serviciul militar în Franța a ajutat la organizarea Revoluției Promotorilor din 1932, care a pus capăt monarhiei absolutiste din Siam. În 1939 a schimbat numele țării în Thailanda. În Al Doilea Război Mondial, în calitate de premier, a încheiat o alianță cu Japonia. Când japonezii au început să piardă teren, guvernul lui s-a prăbușit. Armata a preluat puterea în 1947, iar el a fost reinstaurat premier în 1948. S-a opus comunismului, în timpul Războiului Rece încheind alianțe cu Occidentul, contribuind astfel la înființarea Organizației Tratatului Asiei de Sud-Est (*vezi* SEATO). A fost înlăturat de la putere de colegii săi militari în 1957 și a fugit în Japonia.

Philadelphia

Oraș portuar, 1 517 550 loc. (2000), în SE Pennsylvaniei, SUA, la confluența râurilor Delaware și Schuylkill. Înainte ca William Penn să întemeieze orașul în 1682, teritoriul era locuit de indienii delaware. A fost capitala Pennsylvaniei între 1683 și 1799 și capitala SUA în perioada 1790–1800. A afișat dintotdeauna o atitudine antibritanică și a găzduit câteva evenimente importante: aici s-au desfășurat primul și al doilea Congres Continental și tot aici s-au semnat Declarația de Independență și Convenția Constituțională. În sec. XVIII s-a înregistrat o creștere demografică semnificativă, datorată în special valului de imigranți veniți din Scoția, Irlanda și Germania. A fost cel mai mare și cel mai cunoscut oraș american în sec. XIX și un centru al luptei împotriva sclaviei. În 1876 a găzduit Expoziția Centenară a Statelor Unite. Tot aici se află și cel mai vechi muzeu american de artă (Academia de Artă din Pennsylvania, fondată în 1805) și primul spital american (Pennsylvania, fondat în 1751). Este cel mai mare oraș al statului și un centru al comerțului, finanțelor, industriei și culturii. Printre numeroasele instituții de învățământ se numără și Universitatea Pennsylvania.

Philadelphia Inquirer

Ziar de dimineață, care a fost pentru o lungă perioadă unul dintre cele mai importante cotidiene din E SUA. Fondat în 1847 sub numele *Pennsylvania Inquirer*, a adoptat numele actual în 1860. A fost un susținător înfocat al Nordului în Războiul Civil American. În sec. XIX și începutul sec. XX a supraviețuit competiției acerbe oferind o gamă largă de știri și investind în permanență în aparatură și echipament modern. Achiziționat de Moses Annenberg în 1936, a rămas în proprietatea familiei acestuia până în 1969, când a fost cumpărat de John S. Knight. În 1974 s-a unit cu consorțiul Knight-Ridder Newspapers.

Philae

Fostă insulă pe fluviul Nil, în Egiptul de Sus. Era considerată lăcașul sacru al zeiței Isis. Pe teritoriul său se aflau mai multe temple. Cel mai vechi dintre ele datează din sec. VII î.Hr. După finisarea lucrărilor la barajul de la Assuan în 1970, templele au fost mutate pe insula Agilkia, situată în apropiere. Philae a fost scufundată în apele lacului Nasser.

Philaretus

Vezi Arnold Geulincx

Philby, Kim *născut* Harold Adrian Russell

(01.01.1912, Ambâla, India - 11.05.1988, Moscova, URSS)

Agent al serviciilor secrete britanice și spion sovietic. S-a regăsit în idealurile

comuniste încă de când era student la Universitatea Cambridge în anii 1930, iar în 1933 a devenit agent sovietic. Recrutat în organizația MI-6 de Guy Burgess (1940), a devenit șeful operațiunilor de contraspionaj. În 1949 a fost trimis la Washington DC, ca agent special de legătură între serviciile de informații britanice și americane. A dezvăluit informații ultrasecrete sovieticilor și, în 1951, i-a avertizat pe Burgess și Donald Maclean (1913–1983) că erau suspectați, ajutându-i să scape. Philby însuși a ajuns să fie suspectat, motiv pentru care, în 1955, a fost eliberat din funcția pe care o deținea la MI-6. A lucrat ca jurnalist la Beirut, fugind în Uniunea Sovietică în 1963. Aici a lucrat pentru KGB și a fost înaintat la gradul de colonel. Cel mai important agent dublu din perioada Războiului Rece, el a fost responsabil pentru moartea multor agenți occidentali.

Philip de Hesse

(13.11.1504, Marburg, Hesse – 31.03.1567, Kassel, Germania)

Nobil german, conte de Hesse și apărător al Reformei. Sub conducerea sa, Hesse a devenit un stat suveran. Adept al lui Martin Luther, Philip a devenit un conducător al Reformei în Germania. În 1529 a înființat prima universitate protestantă la Marburg, iar în 1531 a încheiat o alianță între câțiva prinți și anumite orașe, pentru a forma Liga de la Schmalkald. În ciuda tuturor acestor fapte lăudabile, reputația i-a fost distrusă din cauza bigamiei. După ce împăratul a zdrobit liga, Philip a fost închis (1547–1552). Lunga perioadă de încarcerare i-a subminat influența și i-a șubrezit sănătatea, deși în cele din urmă a văzut cum luteranismul a câștigat o poziție egală cu cea a catolicismului prin Pacea de la Augsburg (1555). În anul morții a împărțit statul Hesse celor patru fii ai săi.

Philip Morris, Companiile de tutun ~

Două dintre cele mai mari companii de tutun din lume, ce includ Philip Morris International Inc. și Philip Morris USA Inc., ambele fiind deținute de holdingul american Altria Group, Inc. Și-au luat numele de la fabricantul de tutun Philip Morris, care, la jumătatea anilor 1800, și-a deschis un magazin în Londra. În 1902, compania a intrat pe piața din New York sub forma unui parteneriat britanic și american. În 1919 a devenit proprietate americană, sub denumirea Philip Morris & Co. Aceasta a devenit principalul producător de țigări din anii 1930 și 1940, iar popularitatea țigărilor Marlboro a crescut odată cu folosirea imaginii cowboy-ului în campaniile publicitate lansate pe piață la mijlocul anilor 1950. Printre celelalte mărci de țigări se numără Parliament, Virginia Slims și Merit. Parteneriatele internaționale încheiate pentru producerea și comercializarea țigaretelor au dus la formarea companiei Philip Morris International, care în 1975 avea deja vânzări pe piețele din întreaga lume, inclusiv în fosta Uniune Sovietică. Printre mărcile internaționale se numără Chesterfield și Lark.

Philip, Războiul Regelui ~

(1675–1676)

Cel mai sângeros conflict între coloniștii americani și indieni, în New England, sec. XVII. Prin 1660, coloniștii, nemaifiind dependenți de indieni pentru a supraviețui, au invadat teritoriile acestora în Massachusetts, Connecticut și Rhode Island. Pentru a-și apăra pământurile, șeful tribului wampanoag, Regele Philip (*vezi* Metacom) a organizat o federație a triburilor, care, în 1675 a distrus câteva așezări coloniale de frontieră. Răzbunându-se, armata colonială a ars mai multe sate indiene, precum și proviziile acestora. După moartea lui Philip, în 1676, rezistența indiană s-a prăbușit. Aproximativ 600 de coloniști și 3 000 de indieni au fost uciși în conflict.

Philipon, Charles

(19.04.1802, Lyon, Franța – 25.01.1862, Paris)

Caricaturist, litograf și jurnalist francez. Un excelent desenator tehnic, cu un prolific simț satiric și cu opinii politice pertinente, a publicat o serie de jurnale de satire politice. *La Caricature*, revista pe care a înființat-o în 1830, a fost suspendată în 1835; *Punch*, subintitulat *The London Charivari*, s-a inspirat din *Le Charivari*, inițiată în 1832. Desenul lui Philipon care înfățișa transformarea lui Ludovic-Filip într-o pară a consacrat acest fruct drept simbolul monarhiei. El i-a strâns în jurul său și i-a inspirat pe cei mai buni caricaturiști din Franța, inclusiv pe Honoré Daumier și Gustave Doré.

Philippe Égalité

Vezi Ludovic-Filip, duce d'Orléans

Philippi

Oraș antic situat în zona deluroasă din partea central-nordică a Macedoniei, Grecia.

Pe la 357 î.Hr. a fost fortificat de regele Filip II pentru a controla minele de aur din apropiere. În 42 î.Hr. a fost scena unei bătălii romane decisive în care Marcus Antonius și Octavian (mai târziu Augustus) i-au înfrânt pe Brutus și Cassius, principalii asasini ai lui Iulius Caesar. Multe ruine creștine, mai ales din sec. V–VI d.Hr., se află în această zonă. Sfântul Pavel le-a predicat Evanghelia creștinilor din regiune.

Philippide, Alexandru

(01.05.1859, Bârlad - 12.08.1933, Iași)

Lingvist și filolog român. Profesor universitar la Iași, membru al Academiei Române. A fost nepot al istoricului Daniil Philippide. Reputat pentru calitățile sale umane (onestitate, intransigență, spirit critic și autocritic) și pentru cele de magistru, este socotit creatorul școlii de lingvistică din Iași, printre elevii săi direcți numărându-se Vasile Bogrea, Paul Zarifopol, Iorgu Iordan, George Pascu și Gheorghe Ivănescu. În 1898 a preluat proiectul academic al dicționarului-tezaur al limbii române, din care a redactat literele A-D (rămase în manuscris). A avut contribuții majore în domeniul teoriei lingvistice, al istoriei limbii române (*Gramatica elementară a limbii române*, 1897; *Originea românilor*, 1925–1928; *Principii de istoria limbii*, 1894) și al gramaticii istorice românești (*Introducere în istoria limbii și literaturii române* (1888).

Philippide, Alexandru

(01.04.1900, Iași, România - 08.02.1979, București)

Poet român. Membru al Academiei, laureat al Premiului Herder. Fiu al lingvistului Alexandru Philippide. A făcut studii de filozofie, economie politică, litere și drept la Berlin și Paris. Poemele sale unesc în mod original motive și procedee clasice, romantice și expresioniste. Hamlet și Prometeu sunt două dintre măștile poetice ale unui spirit rafinat, intelectualizat și neliniștit (*Monolog în Babilon*, 1967). A tradus foarte mult din poezia universală. Volume de poezie: *Aur sterp* (1922), *Stânci fulgerate* (1930), *Visuri în vuietul vremii* (1939). Proză fantastică: *Floarea din prăpastie* (1942). Eseuri: *Considerații confortabile* (1970–1972).

Philippide, Daniil (Dimitrie)

(cca 1770-1820)

Istoric grec, stabilit în Țara Românească, autorul monografiilor *Istoria României* și *Geografia României*, redactate în limba neogreacă și tipărite la Leipzig. Acestea sunt textele în care se întrebuințează pentru prima dată numele modern al României.

Phillips, curba lui ~

Reprezentare grafică a relației inverse dintre rata șomajului și viteza de modificare a salariilor. În 1958, A.W. Phillips a schițat ratele de șomaj britanic și vitezele de modificare a salariilor și a descoperit că atunci când ratele șomajului erau scăzute, angajatorii erau mai dispuși să ofere creșteri salariale, pentru a-i împiedica pe angajații profesioniști să plece la companiile rivale. El susținea că aceasta este o relație stabilă. În anii 1960, macroeconomiștii au substituit rata inflației cu viteza de modificare a salariilor și au promulgat curba ca un instrument al politicii economice, argumentându-și poziția prin faptul că obținerea simultană a unei rate mici de șomaj și a unei inflații scăzute era problematică. Monetariștii, printre care și Milton Friedman, susțineau că relația nu e una constantă.

Philips Electronics NV *denumire completă* Royal Philips Electronics NV *în olandeză* Koninklijke Philips Electronics NV

Mare companie olandeză producătoare de aparate electrocasnice, echipamente pentru iluminat și echipamente video. A fost înființată de Gerard Philips în 1891, pentru a produce lămpi incandescente, iar în 1912 a fost înregistrată sub denumirea NV Philips Gloeilampenfabrieken (*în olandeză*, Produse Philips cu lumină incandescentă). Eforturile susținute din domeniul cercetării au fost consolidate în 1914 prin înființarea unei organizații separate care avea să devină Laboratoarele de Cercetare Philips. A început să producă aparate radio în anii 1920, iar după Al Doilea Război Mondial a comercializat echipament stereo, televizoare și alte produse sub mărcile Philips, Magnavox și Norelco. Philips a contribuit la realizarea compact-discului, a benzii magnetice și a casetei video, fiind unul dintre cei mai importanți furnizori de aparatură medicală. Redenumită Philips Electronics NV în 1991, compania deține fabrici și filiale de marketing în întreaga lume.

Phillips, Irna

(01.07.1901, Chicago, Illinois, SUA - 22.12.1973, Chicago)

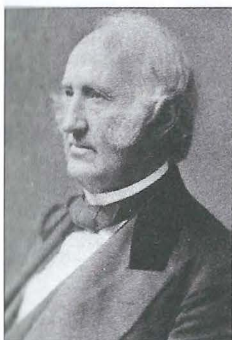
Producătoare și regizoare americană de programe radio. Inițial, a lucrat ca profesoară, după care a început să scrie scenarii

radiofonice. Este realizatoarea primei *soap opera*, *Vise pictate* (Painted Dreams, 1930). Supranumită ulterior „regina soap opera", ea a introdus diverse tehnici inovatoare, cum ar fi pasajul muzical dintre scene și strategia prin care auditorul este lăsat în suspans la sfârșitul unui episod, postul asigurându-și astfel audiența pentru viitorul. Printre serialele sale radiofonice difuzate în timpul zilei se numără: *Copiii de astăzi* (Today's Children, 1933–1938, 1943–1950); *Lumina călăuzitoare* (The Guiding Light, 1937–1956; ecranizare TV 1952–); *Drumul vieții* (Road of Life, 1937–1959) și *Femei în alb* (Women in White, 1938–1942, 1944–1948), primul serial care a prezentat viața dintr-un spital. De asemenea, este producătoarea serialelor de televiziune *Pe măsură ce lumea se schimbă* (As the World Turns, 1956) și *O altă lume* (Another World, 1964).

Phillips, Wendell

(29.11.1811, Boston, Massachusetts, SUA - 02.02.1884, Boston)

Reformator și aboliționist american. Absolvent înstărit al Școlii de Drept din Harvard, și-a sacrificat statutul social și cariera și s-a alăturat mișcării antisclavagiste. S-a dovedit un orator cu priză la public, calitate pe care a demonstrat-o pentru prima oară prin discursul ținut în cadrul unui miting aboliționist, organizat ca reacție față de uciderea lui Elijah Lovejoy (1837). A devenit asociatul lui William Lloyd Garrison și a ținut deseori discursuri la întâlnirile Societății Americane Antisclavie, al cărei președinte a și fost între 1865 și 1870. De asemenea, a pledat pentru prohibiție, dreptul de vot al femeilor, reforma în domeniul închisorilor, reglementarea de ordine interioară ale societăților și reforma muncii.

Wendell Phillips

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Philopoemen

(253 î.Hr., Megalopolis, Arcadia - 182 î.Hr., Messene, Messenia)

General în Liga Aheeană. Numit comandant al cavaleriei (210 î.Hr.) și general al Ligii (208–207 î.Hr., 206–205 î.Hr., 201–200 î.Hr.) i-a învins pe etolieni și pe spartani, folosind tactici și armuri macedonene. În timpul celui de-al patrulea mandat ca general (193–192 î.Hr.), a fost înfrânt de spartani pe mare, dar și-a luat revanșa în fața acestora, învingându-i la rândul său într-o bătălie pe uscat. Romanul Caius Flaminius l-a împiedicat să cucerească Sparta, dar când conducătorul spartanilor a fost asasinat, Philopoemen a anexat statul confederației. A fost capturat în timpul revoltei din Messenia și otrăvit.

Phnom Penh

Oraș, 938 000 loc. (1999), capitala Cambodgiei, situat la confluența râului Sab (un afluent al râului Tonle Sap) cu fluviul Mekong. Înființat în 1434, a fost capitala regatului khmer. A fost abandonat de câteva ori, fiind reconstruit în 1865. A fost un centru cultural, cu multe instituții de învățământ superior. Când khmerii roșii au venit la putere în Cambodgia în 1975, ei au obligat populația orașului să lucreze în mediul rural. Orașul a fost repopulat începând cu 1979, iar instituțiile sale educaționale au început procesul de refacere după perioada dificilă prin care a trecut Cambodgia din cauza exterminării intelectualității. Deși orașul se află la o distanță de 290 km de mare, este un port important pe valea fluviului Mekong; se leagă de Marea Chinei de Sud prin Vietnam, printr-un canal al deltei Mekongului.

Phoceea

Oraș antic la Marea Egee, în N orașelor ioniene de pe coasta vestică a Asiei Mici (în prezent golful Izmir, Turcia). Fiind un stat maritim important în perioada 1000–550 î.Hr., a fondat mai multe colonii, printre care Massilia (Marsilia), în V Mării Mediterane. A intrat în declin după cucerirea persană din 545 î.Hr. Orașul modern Foça este situat într-o regiune în care se cultivă măsline și tutun. Zona atrage mulți turiști datorită ruinelor sale.

Phocida

Teritoriu antic în centrul Greciei. Se întindea spre N, de la golful Corint, peste lanțul muntos Parnas, înspre Munții Locrian, care au format granița de N. Cele mai importante orașe ale sale erau Elateia, Delfi și Daulis. Este în principal o regiune agricolă, a cărei istorie îndepărtată este necunoscută. În general, focienii dețineau controlul asupra sanctuarului și oracolului de la Delfi, dar au pierdut acest control în 590 î.Hr., după un război cu orașele-stat

grecești vecine. Phocida s-a aliat cu Sparta în Războiul peloponesiac (431–404 î.Hr.) și a fost cucerită de Filip II al Macedoniei în 346 î.Hr.

phoebe

Denumire comună pentru cele trei specii (familia *Tyrannidae*, subordinul *Tyranni*) de paseriforme suboscine care au obiceiul să-și miște brusc și sacadat coada când stau cocoțate pe ramuri. Phoebe-răsăriteană (*Sayornis phoebe*) din America de Nord are o lungime de 18 cm și o culoare brună-cenușie pe partea dorsală și mai deschisă pe partea ventrală. Scoate un sunet puternic, pițigăiat, onomatopeic *(fee-bee)*, de unde i se trage și numele. Își construiește cuibul din mușchi, cimentat cu noroi, pe pervaz sau sub poduri. Specia *S. saya*, o pasăre ceva mai mare, cu nuanțe gălbui pe partea ventrală, trăiește de obicei în regiunile deschise din V Americii de Nord. Phoebe-neagră (*S. nigricans*) este răspândită din SV SUA până în Argentina. Are penajul închis la culoare, cu abdomenul alb.

Phoenix

În Egiptul antic și în Antichitatea clasică, pasăre fantastică asociată cu adorarea Soarelui. Despre pasărea Phoenix egipteană se spune că ar fi avut mărimea unui vultur, cu penaj stacojiu aprins cu auriu și tril melodios. Legenda spune că nu puteau exista mai multe păsări Phoenix în același timp, iar un exemplar trăia în jur de 500 de ani. Atunci când i se apropia sfârșitul, își construia un cuib din crenguțe aromate, le dădea foc și ardea odată cu ele. Din cenușa lor se năștea un nou exemplar, care aduna cenușa într-un ou de smirnă și își lua zborul spre Heliopolis, unde îl depunea pe altarul zeului Soare. În acest fel, pasărea Phoenix era simbolul nemuririi. *Vezi și* fenghuang.

Phoenix

Oraș, 1 321 045 loc. (2000), centrul administrativ al statului Arizona, SUA. Este amplasat pe râul Salt. Valea râului a fost ocupată în cca 1300 de o veche populație indiană, în prezent cunoscută drept cultura hohokam. Aceștia au dispărut pe la începutul sec. XV. Orașul modern Phoenix a fost înființat în 1867 și a fost înregistrat ca așezare urbană în 1881. A devenit capitala teritoriului în 1889 și capitala statului în 1912. După Al Doilea Război Mondial s-a observat o creștere demografică de amploare în zonă, populația crescând de patru ori între anii 1950 și 1960. Ocupă o vale semiaridă, înconjurată de munți și câmpii irigate; economia sa se bazează pe agricultură, manufacturi, exploatarea minelor și turism.

Phoenix

Grup de opt atoli de coral de mici dimensiuni, ce face parte din Kiribati. Situați în zona central-vestică a Oceanului Pacific, la 2 650 km SV de Hawaii, atolii joși, nisipoși, ocupă o suprafață totală de 28 kmp și au fost descoperiți în sec. XIX de către echipajele unor ambarcațiuni americane care vânau balene. Anexați de Marea Britanie în 1889, au fost uniți cu insulele Gilbert și Ellice în 1937. Au devenit parte din statul independent Kiribati în 1979. Kanton este singurul atol locuit.

Phoenix Park, crimele din ~

(6 mai 1882)

Asasinare a unor oficiali britanici în Dublin. Lordul Frederick Cavendish, noul secretar-șef al Irlandei, și subsecretarul său, Thomas Burke, se plimbau în parcul Phoenix din Dublin când au fost înjunghiați mortal de membrii Invincibililor, o grupare secretă naționalistă irlandeză. Cele două crime abominabile au produs un puternic sentiment de dezgust la adresa terorismului și l-au determinat pe Charles Stewart Parnell să subordoneze Liga Națională Irlandeză mai moderatului Partid al Administrației Locale în Parlament.

photiană, schisma ~

Controversă între Biserica Creștină Apuseană și cea Răsăriteană în sec. IX d.Hr., declanșată de opoziția papei de la Roma față de numirea lui Photios ca patriarh al Constantinopolului. Drepturile ecleziastice de jurisdicție în Biserica Bulgară și o dispută doctrinală în privința inserării dogmei *Filioque* (și al Fiului) în crezul de la Niceea erau, de asemenea, subiect de dispută. Photios s-a retras din comuniunea cu Roma în 867 d.Hr.; în cele din urmă, în 886 d.Hr., el însuși a fost exilat.

Photios, Sfântul ~ *sau* Fotie

(820 d.Hr., Constantinopol –
sec. X,/?/; sărbătorit pe 6 februarie)

Patriarh al Constantinopolului (858–867 d.Hr., 877–886 d.Hr.). A fost promovat în rangurile bisericești, devenind patriarh după înlăturarea lui Ignatius, gest care l-a deranjat pe papa Nicolae I. Photios a adâncit și mai mult conflictul,

refuzând să reînființeze diocezele transferate cu ceva timp înainte de la Biserica Romano-Catolică la cea Ortodoxă. Supărat din cauză că Nicolae nu voia să îl recunoască, Photios l-a excomunicat pe papă (867 d.Hr.), astfel începând schisma photiană. Photios a fost înlăturat de la putere în același an, dar a revenit în 877 d.Hr., după ce succesorul său a murit. El și papa Ioan VIII au fost de acord să înapoieze Bulgaria Bisericii Romano-Catolice, păstrând însă episcopiile grecești.

Phrachomklao
Vezi Mongkut

Phrachunlachomklao
Vezi Chulalongkorn

Phramongkutklao
Vezi Vajiravudh

Phraya Taksin
Vezi Taksin

Phumiphon Adunlayadet
Vezi Bhumibol Adulyadej

Phyfe, Duncan *născut* Duncan Fife
(1768, lângă Loch Fannich, provincia Ross și Cromarty, Scoția - 16.08.1854, New York, New York, SUA)

Designer de mobilă american de origine scoțiană. Familia lui s-a stabilit în Albany, New York, pe la 1784. Aici a devenit ucenicul unui creator de mobilă de foarte bună calitate, în cele din urmă deschizându-și propria afacere. În 1792 s-a mutat în New York, unde și-a schimbat numele și a devenit celebru, angajându-și o sută de ebeniști și muncitori. A fost unul dintre primii americani care au recurs la metodele de fabricare a mobilei folosite de fabrici. Deși nu a inițiat un stil nou, personal, a realizat cu o deosebită finețe piese de mobilier după anumite stiluri europene foarte la modă în acele vremuri, cum ar fi Sheraton, Regency, Directoire, Empire. Datorită tehnicii sale deosebite a devenit un reprezentant de vază al neoclasicismului. Mobilele sale, decorate cu ornamente tipice perioadei, precum harpe și acante, erau în general confecționate din mahon de calitate superioară.

Scaun de sufragerie din lemn de mahon, proiectat de Phyfe, 1807; Muzeul Henry Francis du Pont Winterthur, Delaware

MUZEUL HENRY FRANCIS DU PONT WINTERTHUR, DELAWARE

phyle
Numele unor triburi care au format cele mai mari grupări politice în toate orașele-stat grecești doriene și în majoritatea celor ioniene. Totodată, phyle se numeau și grupurile bazate pe legături de rudenie, organizațiile cu oficiali și preoți proprii și unitățile locale cu funcții administrative și militare. Inițial, în Atena existau patru asemenea grupări. Ulterior, ele au fost reorganizate de Cleisthenes (508/507 î.Hr.) și înlocuite cu alte zece. În sec. VIII î.Hr., cele trei phyle spartane au fost suplimentate cu încă cinci.

pi
În matematică, raport dintre circumferința unui cerc și diametrul său. Fiind un număr irațional, are valoarea de cca 3,14, dar valoarea sa este reprezentată prin intermediul unui simbol, respectiv litera grecească π. Pi se folosește în calcularea lungimilor, ariilor sau volumelor cercurilor, sferelor, cilindrilor și conurilor. De asemenea, este des întâlnit în probleme care se ocupă cu studiul unor fenomene periodice (de ex. mișcarea pendulului, curenții electrici alternativi). Pentru ca asemenea calcule să fie cât mai precise, computerele moderne au calculat valoarea lui pi până la peste 200 de miliarde de zecimale.

Piaf, Edith
născută **Edith Giovanna Gassion**
(19.12.1915, Paris, Franța - 11.10.1963, Paris)

Celebră cântăreață și actriță franceză. Mama ei, o cântăreață de cafenea, a abandonat-o la naștere. Deși a orbit la vârsta de trei ani din cauza meningitei, și-a recăpătat vederea patru ani mai târziu. Tatăl ei, un acrobat de circ, a luat-o în turnee și a încurajat-o să cânte. A cântat mulți ani pe străzile Parisului, până a fost descoperită de patronul unui cabaret, care a făcut-o celebră. Acesta i-a sugerat să-și schimbe numele în Piaf, cuvânt care, în argoul parizian, însemna vrabie. În scurt timp avea spectacole în întreg Parisul. În Al Doilea Război Mondial a cântat pentru prizonierii francezi de război; pe unii dintre ei i-a ajutat chiar să evadeze. Și-a petrecut anii postbelici în turnee, câștigându-și faima internațională cu profundele sale interpretări ale unor cântece ca *La vie en rose* sau *Non, je ne regrette rien*. Vocea ei guturală

și expresivă, în combinație cu înfățișarea fragilă, pusă în evidență de reflectoarele care-i luminau doar fața și mâinile, au făcut ca recitalurile sale să fie de neuitat.

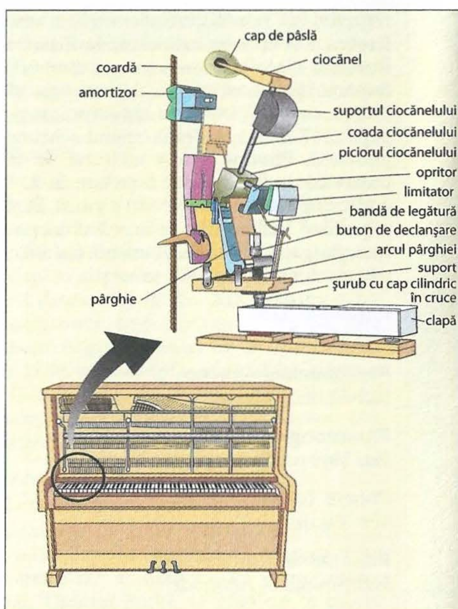
Piaget, Jean

(09.08.1896, Neuchâtel, Elveţia - 17.09.1980, Geneva)

Psiholog elvețian. Luându-și licența în zoologie și filozofie, Piaget a studiat psihologia la Zürich (din 1918) cu Carl Gustav Jung și Eugen Bleuler. Din 1929 și până la sfârșitul vieții a predat la Universitatea din Geneva. A lansat teoria epistemologiei genetice, în care explica dezvoltarea gândirii la copii. A depistat patru stadii în evoluția inteligenței acestora. Primul este cel senzorio-motor (0–2 ani), al doilea este stadiul preoperațional sau simbolic (2–7 ani), al treilea este cel operațional concret (7–12 ani) și ultimul, cel operațional formal (la maturitate). Fiecăruia dintre aceste stadii îi corespunde un anumit nivel de evoluție a complexității cognitive și a capacității de a folosi simboluri. În 1955, Piaget a fondat la Geneva un centru internațional pentru epistemologie genetică, al cărui director a fost până în 1980. Printre numeroasele sale lucrări se numără *Limbajul și rațiunea la copil* (Le language et la pensée chez l'enfant, 1923), *Judecata și rațiunea la copil* (Le jugement et la raisonnement chez l'enfant, 1924), *Originea inteligenței la copii* (La naissance de l'intelligence chez l'enfant, 1948) și *Dezvoltarea timpurie a logicii la copil* (Le Developpement precoce de la logique chez l'enfant, 1964). Este considerat cea mai importantă personalitate a psihologiei evoluţioniste a sec. XX.

pian

Instrument muzical cu clape și coarde din sârmă, care scot sunete atunci când sunt atinse de niște ciocănele activate de clape. A fost inventat la Florența de Bartolomeo Cristofori, înainte de 1720, cu scopul precis de a face posibilă variația dinamică „notă-la-notă" (absentă la harpă). Diferă de mai vechiul clavecin prin faptul că, odată ce ating coardele, ciocănelele sale revin la poziția inițială, permițând coardelor lovite să vibreze tare. Pentru susținerea tensiunii uriașe a corzilor este necesară o ramă de fier. Aceste instrumente au forme variate. Forma inițială de clavecin (sau de aripă) a fost preluată de pianul mare, modern. Pianul pătrat (de fapt, dreptunghiular) e mai puțin costisitor, fiind cel mai frecvent întâlnit la începutul sec. XIX. El a fost înlocuit de pianină, sau pianul vertical, numit astfel deoarece la el coardele sunt dispuse vertical. Timp de cel puțin 150 ani, pianul a fost cel mai important instrument în muzica occidentală.

Fucționarea pianului. Prin intermediul claviaturii, este pus în acțiune un sistem mecanic complex pentru a lovi o coardă bine întinsă, fixată într-o cutie de rezonanță, care are rolul de a transforma vibrația corzii în unde sonore. În funcție de felul în care sunt acționate clapele și pedalele, mecanismul poate produce o varietate impunătoare de efecte sonore pentru aceeași notă muzicală, de la cele slabe, în surdină, la cele răsunătoare, de la scurte la lungi, susținute.

pian mecanic

Pian care cântă mecanic o melodie codificată sub forma unor perforații într-un sul de hârtie. O versiune timpurie, inventată în 1897 de americanul E.S. Votey, era alcătuită dintr-o cutie plasată în fața unui pian obișnuit, cu bețe de lemn asemănătoare unor degete, proiectându-se deasupra claviaturii. Un sul de hârtie cu perforații corespunzătoare notelor trecea pe deasupra unui mecanism ce activa eliberarea aerului prin dispozitive pneumatice care puneau în mișcare

Pianină Steinway-Welte, 1910; Muzeul Britanic al Muzicii, Brentford, Middlesex, Anglia

bețele; utilizatorul putea controla tempoul și volumul sunetului prin mâner și pedale. În scurt timp, acest mecanism a fost încorporat pianului însuși. Pianul automat putea reproduce foarte fidel nuanțe de tempo și dinamică. După anii 1920, fonograful a dus la declinul rapid al instrumentului. Versiuni moderne, precum claviatura cu disc Yamaha, sunt operate prin memorie digitală pe un CD.

piano nobile

(*în italiană*, etaj nobil)

În clădirile renascentiste, etaj de deasupra parterului. În palatele tipice construite pentru prinții italieni, la acest nivel se aflau săli de recepție spațioase, cu tavan înalt. Deseori, parterul era legat de piano nobile printr-o scară exterioară impunătoare sau printr-o pereche de scări interioare.

Piatra-Neamț

Municipiu, 123 966 loc. (2001), în NE României, reședința județului Neamț, situat în NV depresiunii Cracău-Bistrița, pe malul stâng al râului Bistrița. Pe locul numit Bâtca Doamnei au fost descoperite vestigiile unei cetăți geto-dacice (Petrodava - sec. II î.Hr.). Orașul este atestat documentar la sfârșitul sec. XIV (Kamena). În sec. XV este construită aici o curte domnească. Important centru comercial al Moldovei în sec. XVII–XVIII, a fost declarat municipiu în 1968. Este nod rutier. În oraș există întreprinderi de utilaj greu, de utilaje pentru industria firelor și fibrelor sintetice, o fabrică de mobilă, de celuloză și hârtie etc. Printre monumentele importante se află ruinele cetății geto-dacice de la Bâtca Doamnei, Curtea Domnească, numeroase biserici (sec. XVII–XIX), Muzeul Arheologic și Muzeul Carpaților.

piatră de colț *sau* piatră unghiulară

În arhitectură, colț exterior al unei clădiri și, mai des, una dintre pietrele folosite pentru alcătuirea colțului respectiv. Aceste pietre sunt atât structurale, cât și decorative; diferă deseori de pereții învecinați prin modul de îmbinare, culoare, textură sau dimensiune. De obicei, cheile de boltă sunt dințate (de ex., sunt așezate în șiruri scurte de lungimi diferite, într-un model regulat). Aceste construcții datează din timpurile Romei antice.

piatră de construcție

Piatră tăiată în formă de blocuri și lespezi sau spartă în bucăți. Poate fi dură, precum granitul, sau moale, precum calcarul și gresia. Este preferată ca material de construcție mai ales pentru clădirile monumentale. Printre avantaje se numără durabilitatea și ușurința cu care poate fi sculptată, cu atât mai mult cu cât poate fi utilizată în stare naturală. Este însă dificil de extras, de transportat și de tăiat, deoarece nu prezintă rezistență la tracțiune. Cel mai simplu material de construcție este molozul, piatră sfărâmată amestecată cu mortar. Piatra cioplită se realizează din blocuri tăiate drept cu margini pătrate. Piatra de construcție este extrasă prin tăiere cu ferăstrăul, dacă este moale, sau despicată cu ajutorul unor pene ori prin detonare, dacă este dură. Numeroase dispozitive sunt folosite pentru modelarea pietrei, de la unelte manuale până la ferăstraie circulare, freze, console. Unele pietre sunt suficient de dure pentru a acționa ca un bloc monolitic pentru stâlpi și console; în unele stiluri (de ex. în templele antice egiptene) lespezile de piatră sunt utilizate ca acoperișuri, sprijinindu-se pe coloane dese. Înaintea inventării arcadei, constructorii erau puși în dificultate de tendința pietrei de a se sparge sub propria greutate. Piatra în stare de compresie are o mai mare rezistență, iar romanii au construit, ținând cont de acest lucru, numeroase poduri din piatră și apeducte. În sec. XX, piatra începe să nu mai fie utilizată în construcțiile de structură, ci ca suprafață de reazem portantă. *Vezi și* zidărie.

piatră de încercare

Piatră neagră conținând dioxid de siliciu, folosită în teste pentru a determina puritatea aurului sau a argintului. Metalul care urmează a fi verificat este frecat pe o piatră. Alături sunt trasate urme cu metal de o puritate cunoscută. Dungile metalului pe piatră sunt tratate cu acid nitric, care dizolvă impuritățile, crescând astfel contrastul între cele două mostre când sunt comparate. Pentru că alte metale precum cuprul pot fi aliate cu argintul fără a schimba culoarea acestuia în mod semnificativ, metoda pietrei nu mai este folosită astăzi pentru a determina puritatea argintului, deși este încă folosită pentru a verifica aurul și reprezintă un indicator rezonabil și corect al calității.

piatră de moară

Fiecare dintre cele două pietre circulare și plate folosite la măcinatul boabelor, pentru a le transforma în făină. Piatra de

dedesubt este fixă și are săpate șanțuri înguste, radiale. Piatra de deasupra se rotește orizontal și are în mijloc o gaură prin care se alimentează cu boabe. Șanțurile direcționează boabele spre porțiunea netedă și spre marginea pietrei pe unde iese făina. Cele mai bune pietre de moară se fac din calcar franțuzesc, exploatat din carierele de lângă Paris. În SUA se folosesc conglomerate de cuarț, cuarțit, gresie sau granit. Făina măcinată astfel reprezintă un procent mic din totalul industriei de morărit actuale.

piatră la rinichi *sau* calcul renal

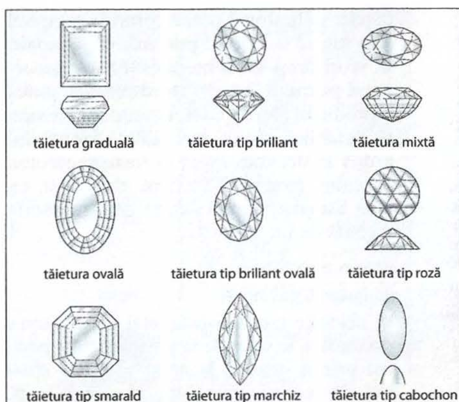
Masă de minerale și materii organice, care se poate forma într-un rinichi. Urina conține în soluție multe săruri și volumul mic de fluid sau înalta concentrație minerală pot determina ca aceste săruri să se depună și să crească, formând pietre. Pietrele mari pot să blocheze fluxul urinei, să constituie un focar de infecție ori să cauzeze colici renali (spasme dureroase). Acestea pot bloca aparatul urinar în mai multe puncte. Tratamentul implică rezolvarea oricărei probleme aferente (de ex. infecția sau blocajul), dizolvarea pietrelor prin intermediul medicamentelor sau al ultrasunetelor (litotriție) sau eliminarea pietrelor mari prin intervenție chirurgicală.

piatră ponce

Sticlă vulcanică foarte poroasă, asemănătoare spumei, utilizată de multă vreme ca abraziv în produse pentru curățare și lustruire. Este utilizată, de asemenea, la fabricarea cărămizilor, cimenturilor, mortarelor, la izolații termice și acustice. Piatra ponce este o rocă magmatică răcită atât de rapid, încât nu s-au putut forma cristale. Când se solidifică, volatilele dizolvate în lavă se degajă rapid, astfel că întreaga masă capătă aspectul unei spume care se solidifică rapid. Orice tip de lavă poate da naștere la piatră ponce, îndeosebi cele de compoziție riolitică sau dacitică.

piatră prețioasă

Mineral apreciat pentru frumusețea, durabilitatea și raritatea lor. Sunt considerate pietre prețioase și o serie de materiale necristaline de origine organică (de ex. perlele, coralul roșu și chihlimbarul). Dintre cele peste 3 500 de minerale naturale identificate, mai puțin de o sută sunt folosite ca pietre prețioase și numai 16 au devenit importante. Acestea sunt: berilul, crisoberilul, corindonul, diamantul, feldspatul, granatul, jadul, lazulitul, olivina, opalul, cuarțul, spinelul, topazul, turmalina, turcoazul și zirconiul. Unele dintre acestea (de ex. berilul și corindonul) furnizează mai multe tipuri de pietre prețioase. În majoritatea cazurilor, mineralele trebuie tăiate și lustruite pentru a fi folosite la bijuterii.

Principalele tipuri de tăieturi pentru pietrele prețioase

piatră zodiacală

Piatră prețioasă asociată cu luna în care s-a născut cineva. Purtarea unei asemenea pietre presupune, în tradiția populară, că aduce noroc sau sănătate. Credința veche, conform căreia unor pietre prețioase le-ar putea fi atribuite puteri supranaturale, mai supraviețuiește și astăzi. Lista pietrelor prețioase (de ex. diamantul, smaraldul, safirul, rubinul) a fost suplimentată în sec. XX cu o serie de pietre sintetice, mai puțin costisitoare.

Piața Comună

Vezi Comunitatea Economică Europeană

Piața Roșie

Piață de formă rectangulară din centrul Moscovei. Este situată la N de râul Moscova, lângă Kremlin, și are o suprafață de cca 74 300 mp. Datând de la sfârșitul sec. XV, a îndeplinit, pe lângă rolul de piață comercială foarte frecventată, și pe acela de scenă a execuțiilor, manifestațiilor, insurecțiilor și paradelor, constituind un punct central în istoria poporului rus. Pe laturile pieței sunt amplasate Muzeul de Stat de Istorie (1875–1881), catedrala Sf. Vasile (1555–1560), cu cele nouă cupole ale sale, fostul magazin universal de stat GUM și mausoleul lui Lenin. În 1990, piața și Kremlinul au intrat în Patrimoniul Mondial UNESCO.

piață

Mijloc prin care cumpărătorii și ofertanții intră în contact, realizându-se schimbul de bunuri și servicii. Termenul se referea inițial la un loc unde produsele erau cumpărate și vândute; în prezent, piața denumește orice zonă, oricât de restrânsă sau extinsă ar fi, în cadrul căreia cumpărătorii și ofertanții realizează tranzacții. Bursele de mărfuri din Londra și New York, de ex., reprezintă piețe internaționale în care comercianții comunică telefonic sau prin mijloace computerizate, dar și prin contact direct. În piețe au loc nu numai schimburi de bunuri precum cereale și animale, ci și tranzacții de instrumente financiare, precum titluri de valoare și valute. Economiștii clasici au dezvoltat teoria competiției perfecte, în cadrul căreia au creat piețele libere drept locuri unde un număr mare de cumpărători și de ofertanți comunică lesne între ei și tranzacționează bunuri ușor transferabile; prețurile în asemenea piețe sunt determinate doar de cerere și ofertă. Începând cu anii 1930, economiștii s-au concentrat asupra teoriei concurenței imperfecte, conform căreia cererea și oferta nu sunt singurii factori antrenați în operațiunile de piață. Concurența imperfectă presupune că numărul cumpărătorilor și al ofertanților este limitat, produsele aflate în concurență sunt diferențiate (prin producție, calitate, firmă etc.), iar diverse obstacole îngreunează intrarea pe piață a noilor producători.

piață fără intermediar *sau* piață interdealeri

Comerț cu acțiuni și obligațiuni care nu se desfășoară în cadrul bursei de valori. Acest tip de comerț se practică în special în SUA, unde condițiile impuse titlurilor de valori pentru a intra la bursa de valori sunt foarte stricte. Prețurile pentru cumpărarea și vânzarea de garanții nu sunt stabilite de piața fără intermediari, iar dealerii obțin profit prin ridicarea prețului de vânzare peste prețul de cumpărare. Multe obligațiuni și titluri de valoare, inclusiv obligațiunile emise de Guvernul SUA, sunt menționate la Bursa din New York, dar sunt tranzacționate în principal pe piața fără intermediari. Alte titluri de valoare guvernamentale, precum și obligațiunile statului și ale municipalităților, sunt comercializate doar pe piața fără intermediar. Investitori precum fondurile mutuale apelează adesea la piața neoficială pentru a li se oferi bonificații pe care nu le primesc la bursă. Regulamentele sunt stabilite de Asociația Națională a Dealerilor Titlurilor de Valoare, înființată de Congres în 1939, pentru a elabora regulile pieței și pentru a-i proteja de abuzuri pe membri și pe investitori. *Vezi și* NASDAQ.

piață în scădere

În tranzacțiile de bunuri și acțiuni, piață în care prețurile scad. O persoană care activează în această piață așteaptă ca prețurile să scadă și, în baza acestei presupuneri, vinde garanții sau bunuri împrumutate, în speranța de a le răscumpăra mai târziu la un preț mai mic. Această tranzacție speculativă se numește vânzare fără acoperire. *Vezi și* piață în urcare.

piață în urcare *în engleză* bull market

În tranzacțiile de bunuri și acțiuni, reprezintă o piață în creștere. Un speculant „bull" este un investitor care se așteaptă ca prețurile să crească și, în baza acestei presupuneri, cumpără garanții sau bunuri de consum, sperând să le vândă ulterior pentru a obține un profit. O piață în urcare este cea în care se așteaptă creșterea prețurilor. *Vezi* piață în scădere.

piață monetară

Corp de instituții, convenții și practici al căror scop este de a facilita împrumuturile de bani pe termen scurt. Piața monetară este diferită de piața de capital, întrucât aceasta din urmă se ocupă cu creditul pe termen mediu și lung. Tranzacțiile de pe piața monetară nu implică numai bancnote, ci și bunuri ce pot fi preschimbate în bani imediat, de ex. titluri de valoare și polițe emise de guvern pe termen scurt. Deși detaliile și mecanismul pieței monetare variază de la țară la țară, funcția ei de bază este aceeași, adică de a-i ajuta pe deținătorii de fonduri excedentare pe termen scurt să le împrumute, iar pe cei care au nevoie de fonduri pe termen scurt să obțină un credit. Această funcție este îndeplinită prin intermediari care își oferă serviciile contra cost. În majoritatea țărilor, guvernul joacă un rol important pe piața monetară, acționând și în poziția de creditor, și în cea de debitor; guvernul intervine pentru a regla rezerva monetară și rata dobânzilor, în funcție de politica monetară. Piața monetară din SUA cuprinde o gamă largă de instrumente financiare, de la polițe și obligațiuni până la fonduri de la oficiile de cliring și certificate de depozit. În plus, Sistemul Federal de

Rezerve acordă direct sistemului de bănci credite pe termen scurt. Piața monetară internațională se ocupă cu împrumuturile și schimburile de monedă între țări.

piață neagră

Comerț caracterizat de violarea legilor și a reglementărilor publice cum ar fi legile de raționalizare, legile care limitează vânzarea anumitor bunuri sau ratele oficiale de schimb valutar. Activitatea pe piața neagră este întâlnită adesea pe timp de război, când anumite tipuri de bunuri sau servicii sunt strict raționalizate (*vezi* raționalizare). Schimburile valutare pe piața neagră sunt întâlnite în țările unde nu se găsește monedă convertibilă străină și schimbul valutar este strict controlat.

Piave

Râu în NE Italiei. Izvorând din Alpii Carnici, la S de Lienz, lângă frontiera austriacă, curge spre S și SE, vărsându-se în Marea Adriatică, la E de Veneția. Are o lungime de 220 km. În timpul Primului Război Mondial, valea sa a fost scena câtorva bătălii cu austriecii (*vezi* Bătălia de la Caporetto). În 1966 râul a spart digurile, provocând o inundație de proporții.

piazza

Piață pietonală sau comercială, înconjurată de clădiri, specifică orașelor italiene. Echivalentul său în țările vorbitoare de limbă spaniolă este termenul *plaza*. Cuvântul a început să fie folosit în sens mai larg în sec. XVI–XVIII, desemnând orice spațiu mai larg în aer liber, înconjurat de clădiri. În sec. XVII–XVIII, în Anglia, pasajele lungi, acoperite, sau galeriile cu acoperișuri susținute de coloane se numeau *piazza*. În sec. XIX, în SUA, termenul *piazza* făcea referire la verandele formate prin prelungirea unui acoperiș.

Piazzetta, Giovanni Battista *sau* Giambattista Piazzetta

(13.02.1682, Veneția - 28.04.1754, Veneția)

Pictor, ilustrator și desenator italian. Deși a învățat tainele sculpturii în lemn de la tatăl său, a preferat pictura, devenind unul dintre artiștii de marcă ai Veneției sec. XVIII. Arta lui a fost influențată de barocul italian specific sec. XVII și de stilul rococo. În perioada în care a pictat cea mai bună dintre lucrările sale religioase de debut, *Sfântul Iacob în drum spre martiriu* (1772), a avut un puternic impact asupra tânărului Giovanni Battista Tiepolo. Cea mai cunoscută lucrare a sa rămâne *Ghicitorul* (1740). A fost primul director al Academiei Venețiene, funcție pe care a primit-o în 1750, la inaugurarea acesteia.

Piazzolla, Astor

(11.03.1921, Mar del Plata, Argentina - 05.07.1992, Buenos Aires)

Compozitor argentinian. Până la vârsta de 15 ani a locuit în Bronx, New York, întorcându-se însă în Argentina să cânte la bandoneón (un fel de acordeon) într-o trupă de tango condusă de Anibal Troilo (1917–1975). Din 1944 a avut propriile trupe. A manifestat interes pentru muzica clasică și a studiat cu Nadia Boulanger (1954–1955). Ulterior s-a impus prin propriul stil compozițional, un fel de tango cu accente de jazz și muzică modernă. Deși inițial muzica sa nu a fost apreciată de împătimiții tangoului, în prezent, specialiștii afirmă că Piazzolla a adus un suflu nou acestui gen, valorificându-i potențialul artistic.

PIB

Vezi produs intern brut

Picabia, Francis

(22.01.1879, Paris, Franța - 30.11.1953, Paris)

Pictor, ilustrator, desenator, scriitor și editor francez. După ce a studiat la Școala de Arte Frumoase și la Școala de Arte Decorative, o perioadă a fost inspirat în pictură de impresionism și apoi de cubism. Mai târziu a combinat stilul cubist cu elemente ale orfismului, în tablouri ca *Udnie* (1913–1914), cărora le dădea titluri protodadaiste. Din 1916 a început să picteze mecanismele sale satirice, care reprezintă principala lui contribuție la dadaism. În 1915, la New York, s-a alăturat lui Marcel Duchamp și Man Ray, fondând împreună cu aceștia mișcarea dada în versiune americană. Întors în Europa în 1917 s-a alăturat mișcărilor dadaiste din Barcelona, Paris și Zürich. După desființarea dadaismului în 1921, i s-a alăturat poetului André Breton în mișcarea suprarealistă, pictând în stilurile suprarealist, abstract și figurativ.

Picardia *în franceză* Picardie

Regiune din Franța, ce include departamentele nordice franceze Oise, Somme și Aisne. În mare parte se suprapune regiunii istorice Picardia. Suprafața: 19 399 kmp; 1 869 386 loc. (2003). Centrul administrativ: Amiens. În sec. XIII, zona includea posesiunile conților de Amiens

și Vermandois, care au fost unificate în 1185 de Filip II sub coroana franceză. În 1435 a fost anexată Burgundiei și a devenit provincie franceză în 1477. Din sec. XVI până la sfârșitul Vechiului Regim în 1789, regiunea Picardia includea bazinul râului Somme de la Saint-Quentin până la Canalul Mânecii, bazinele râurilor Serre și Oise Superioară și Montreuil pe Canche, dincolo de râul Authie. Regiunea a fost scena unor lupte încrâncenate atât în primul, cât și în Al Doilea Război Mondial (în special Bătălia de la Somme, 1916).

Picasso, Pablo Ruiz

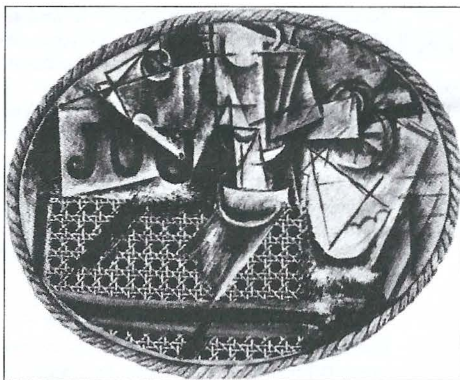
(25.10.1881, Málaga, Spania - 08.04.1973, Mougins, Franța)

Pictor, sculptor, artist ceramic și scenograf expatriat spaniol, unul dintre cei mai mari și influenți artiști ai sec. XX și fondatorul cubismului (împreună cu Georges Braque). Numeroasele lucrări ale lui Picasso s-au păstrat și legenda este încă vie – omagiu adus vitalității spaniolului „tulburător" cu ochi „sumbri... pătrunzători" care credea în mod superstițios că lucrările aveau să îl țină în viață. Timp de aproape 80 de ani dintre cei 91 de viață, Picasso s-a dedicat producției artistice care a contribuit semnificativ și a mers paralel cu întreaga dezvoltare a artei moderne din sec. XX.

Anii de început

Pablo Picasso era fiul lui José Ruiz Blasco, profesor de desen, și al Mariei Picasso López. Talentul său neobișnuit la desen a început să se manifeste de timpuriu, în jurul vârstei de zece ani, când a devenit elevul tatălui său în La Coruña, unde s-a mutat familia în 1891. Din acel moment, capacitatea sa de a experimenta cu ceea ce a învățat și de a dezvolta noi mijloace expresive i-a permis foarte repede să depășească priceperea tatălui. În La Coruña, tatăl și-a transferat propriile ambiții asupra fiului, oferindu-i câteva modele și sprijin pentru prima sa expoziție, la vârsta de 13 ani.

Familia s-a mutat la Barcelona în toamna lui 1895 și Pablo a intrat la academia de artă locală (La Llotja), unde tatăl său a avut ultimul post de profesor de desen. Familia spera ca fiul să aibă succes ca pictor academic, iar în 1897 renumele său în Spania părea asigurat; în acel an, tabloul *Știință și Caritate*, pentru care tatăl său a pozat în rolul doctorului, a primit o mențiune de onoare la Expoziția de Arte Frumoase din Madrid.

Natură moartă cu scaun împletit din trestie, colaj de Pablo Picasso, 1911-1912; Musée Picasso, Paris

Capitala spaniolă a fost evident următoarea oprire pentru tânărul artist doritor să obțină recunoaștere și împlinirea așteptărilor familiei. Pablo Ruiz a plecat la Madrid în toamna lui 1897 și a intrat la Academia Regală din San Fernando. Dar cursurile de acolo i s-au părut stupide, astfel că a început să își petreacă din ce în ce mai mult timp observând viața din jur, în cafenele, pe stradă, în bordeluri și la Prado, unde a descoperit pictura spaniolă. Scria: „Muzeul de picturi este minunat. Velázquez e de primă clasă; din El Greco câteva capete magnifice, Murillo nu mă convinge în nici unul dintre tablouri". Lucrările acestor artiști și ale altora aveau să îi captiveze imaginația lui Picasso în diferite momente din îndelungata sa carieră. Goya, de exemplu, a fost un artist ale cărui lucrări Picasso le-a copiat în Prado în 1898 (un portret al toreadorului Pepe Illo și desenul pentru unul dintre *Capricii, Bien tirada está*, ce prezintă o Celestina [proxenetă] care îi verifică ciorapii unei tinere maja [prostituată]). Aceleași personaje reapar în opera sa târzie – Pepe Illo într-o serie de gravuri (1957) și Celestina ca un fel de autoportret voyeuristic, în special în seria de gravuri cunoscută sub numele de *Suita 347* (1968).

Picasso s-a îmbolnăvit în primăvara lui 1898 și a petrecut aproape tot restul anului în convalescență în satul catalan Horta de Ebro în compania prietenului din Barcelona, Manuel Pallarès. Când Picasso s-a întors în Barcelona la începutul lui 1899, era un om schimbat: se îngrășase, învățase să trăiască singur la țară, vorbea catalană și, cel mai important, luase decizia

de a renunța la cursurile școlii de artă și să respingă planurile familiei în legătură cu viitorul său. Începuse chiar să aibă o preferință pentru numele de familie al mamei și de cele mai multe ori își semna lucrările P.R. Picasso (până în 1901 a renunțat complet la numele Ruiz).

În Barcelona, Picasso s-a raliat unui cerc de artiști și scriitori catalani ai căror ochi erau ațintiți asupra Parisului. Aceștia erau prietenii lui de la cafeneaua Els Quatre Gats („Cele patru pisici", numită după Chat Noir [„Pisica neagră"] din Paris), unde Picasso a avut prima expoziție din Barcelona în februarie 1900, și tot ei erau subiectul a peste 50 de portrete (în diferite medii) din expoziție. În plus, mai era un tablou „modernist", obscur și posac, *Ultimele momente* (peste care a pictat ulterior), care prezenta vizita unui preot la patul de moarte al unei femei, lucrare acceptată pentru secțiunea spaniolă a Expoziției Universale din Paris din acel an. Nerăbdător să își vadă propriile lucrări expuse și să experimenteze pe cont propriu Parisul, Picasso a pornit în compania colegului său de atelier Carles Casagemas (*Portretul lui Carles Casagemas*, 1899) să cucerească, dacă nu Parisul, cel puțin un colțișor din Montmartre.

Descoperirea Parisului

Una dintre principalele descoperiri artistice ale lui Picasso din acea călătorie (desfășurată între octombrie și decembrie) a fost culoarea – nu culorile șterse din paleta spaniolă, negrul din șalurile femeilor spaniole sau nuanțele de ocru și maro din peisajul spaniol, ci culori strălucitoare –, culoarea lui van Gogh, a noii mode, a unui oraș care sărbătorește bâlciul lumii. Folosind cărbune, pasteluri, acuarelă și ulei, Picasso a redat viața din capitala franceză (*Îndrăgostiți pe stradă*, 1900). În *Moulin de la Galette* (1900) a adus un omagiu artiștilor francezi precum Toulouse-Lautrec și Steinlen, cât și compatriotului său catalan Ramon Casas.

După doar două luni, Picasso s-a întors în Spania împreună cu Casagemas, care era deprimat din cauza unei relații amoroase eșuate. Încercând în zadar să își binedispună prietenul în Málaga, Picasso a plecat la Madrid, unde a lucrat ca redactor artistic pentru un nou ziar, *Arte Joven*. Casagemas s-a întors la Paris și a încercat să o împuște pe femeia pe care o iubea, apoi a îndreptat arma spre el însuși și s-a sinucis. Impactul acestui fapt asupra lui Picasso a fost profund, nu doar pentru că își pierduse un prieten loial ci și pentru că probabil avea un sentiment de vină că îl abandonase; lucru mai important, atinsese experiența emoțională și materialul care aveau să stimuleze expresivitatea puternică a lucrărilor din așa-numita perioadă albastră. Picasso a făcut două portrete ale lui Casagemas mort, câteva luni mai târziu în 1901 (*Îndoliații* și *Evocare*) și în 1903 Casagemas a apărut ca artist în enigmaticul tablou *Viața*.

Perioada albastră

Între 1901 și mijlocul lui 1904, când albastru era culoarea predominantă din tablourile sale, Picasso s-a mutat de la Barcelona la Paris, ducându-și materialele necesare pentru lucru dintr-un loc în altul. De exemplu, vizita sa la închisoarea femeilor din Saint-Lazare în Paris în 1901–1902, care i-a pus la dispoziție modele gratuite și un subiect interesant (*Supa*, 1902), a fost reflectată în reprezentările oamenilor străzii din Barcelona – cerșetori orbi sau singuri și proscriși în 1902–1903 (*Femeia ghemuită*, 1902; *Masa unui orb*, 1903; *Evreul bătrân și un băiat*, 1903). Subiectul maternității (femeilor li se permitea să își țină sugarii cu ele în închisoare) l-a preocupat de asemenea pe Picasso pe vremea când căuta materiale care să exprime cel mai bine subiecte artistico-istorice în maniera sec. XX.

Mutarea la Paris

Picasso a luat în sfârșit decizia de a se muta definitiv la Paris în primăvara lui 1904 și lucrările lui reflectă o schimbare de spirit și, în special, o schimbare de curent intelectual și artistic. Circul nomad și saltimbancii au devenit un subiect pe care l-a împărtășit cu un nou prieten important, Guillaume Apollinaire. Atât pentru poet, cât și pentru pictor, acești artiști hoinari fără casă (*Fete balansându-se pe o minge*, 1905; *Actorul*, 1905) au devenit un fel de evocare a poziției artistului în societatea modernă. Picasso a făcut în mod specific această identificare în *Familia de saltimbanci* (1905), în care și-a asumat rolul arlechinului, iar Apollinaire este cel puternic (potrivit prietenului lor comun, scriitorul André Salmon).

Situația personală a lui Picasso s-a schimbat și ea la sfârșitul lui 1904, când Fernande Olivier a devenit iubita lui. Prezența ei a inspirat numeroase lucrări în timpul anilor de dinaintea cubismului, în special în călătoria lor la Gosol în 1906 (*Femeie cu pâini*), inclusiv sculptura *Cap de femeie* (1909) și câteva tablouri similare (*Femeie cu pere*, 1909).

Culoarea nu a fost niciodată un punct forte al lui Picasso și s-a întors la o paletă mai spaniolă (cu alte cuvinte, monocromatică). Tonurile din perioada albastră au fost înlocuite de la sfârșitul lui 1904 până în 1906, în așa-numita perioadă roz, de culorile vaselor de ceramică, ale cărnii și chiar ale pământului (*Haremul*, 1906). Picasso pare să fi lucrat cu culoare în încercarea de a se apropia de forma sculpturală, în special în 1906 (*Două nuduri; Toaleta*). *Portretul lui Gertrude Stein* (1906) și un *Autoportret cu paletă* (1906) demonstrează această dezvoltare, cât și influența decoperirii sculturii iberice primitive.

Domnișoarele din Avignon

Spre sfârșitul lui 1906, Picasso a început să lucreze la o compoziție mare care a primit denumirea *Domnișoarele din Avignon* (1907). Abordarea violentă a corpului feminin și pictarea fețelor ca niște măști (influențată de studiul artei africane) i-au făcut lucrările controversate. Cu toate acestea, ele se bazau puternic pe tradiția istorică a artei: un interes reînnoit pentru El Greco a contribuit la fracturarea spațiului și gesturilor figurilor, în timp ce ansamblul compoziției îi datora foarte multe tabloului *La scăldat* al lui Paul Cézanne, cât și scenelor de harem ale lui J.-A.-D. Ingres. *Domnișoarele*, însă, numite de prietenul lui Picaso Max Jacob (cu referire la strada Avignon din Barcelona, unde marinarii găseau bordeluri populare), a fost privit ca un asalt șocant și direct: aceste femei nu erau imagini convenționale ale frumuseții, ci prostituate care se opuneau tocmai tradiției din care au fost născute. Deși la acea dată avea deja proprii clienți (Leo și Gertrude Stein, negustorul rus Serghei Șciukin) și un agent (Daniel-Henry Kahnweiler), Picasso a decis să păstreze pânza cu *Domnișoarele* și să o țină departe de privirile oamenilor timp de câțiva ani.

În 1908, striațiile și fețele-măști influențate de arta africană au fost depășite de o tehnică în care erau încorporate elementele pe care el și noul său prieten, Georges Braque, le-au găsit în lucrările lui Cézanne, ale cărui spațiu limitat și tușe plane caracteristice sunt evidente în special în lucrările lui Picasso din 1909. Natura moartă, inspirată de Cézanne, a devenit de asemenea un subiect important pentru această perioadă din cariera lui Picasso.

Cubismul

Picasso și Braque au lucrat împreună în următorii câțiva ani (1909–1912) – singura dată când Picasso a lucrat cu un alt pictor în acest fel – și au dezvoltat ceea ce a fost cunoscut sub denumirea de cubism analitic. Picturile cubiste timpurii erau adesea greșit înțelese de critici și privitori, pentru că erau considerate a fi doar artă geometrică. Însă pictorii înșiși credeau că reprezintă un nou tip de realitate care s-a rupt de tradiția renascentistă, în special de folosirea perspectivei și a iluziei. De exemplu, prezentau mai multe perspective asupra unui obiect pe aceeași pânză, pentru a transmite mai multe informații decât puteau fi incluse într-o singură viziune iluzionistică limitată.

În opinia lui Kahnweiler, cubismul semnifica deschiderea unei forme închise prin „re-prezentarea" formei obiectelor și a poziției lor în spațiu, în loc să le imite prin mijloace iluzionistice; iar procesul analitic de fracturare a obiectelor și spațiului, a luminii și umbrei, sau chiar a culorii era comparat de Apollinaire cu felul în care un chirurg face disecția unui cadavru. Acest tip de analiză este caracteristic lucrărilor lui Picasso de la începutul lui 1909, în special în peisajele pe care le-a pictat într-o călătorie în Spania în acea vară (*Fabrică din Horta de Ebro*). Acestea au fost urmate în 1910 de o serie de portrete ermetice (Ambroise Vollard; Daniel-Henry Kahnweiler); în tablourile din 1911–1912 reprezentând personaje așezate, care adesea cântă la instrumente (*Acordeonistul*, 1911), Picasso a îmbinat figurile, obiectele și spațiul într-un fel de grilă. Paleta a fost din nou limitată la ocru, marouri și griuri monocrome.

Nici Braque, nici Picasso nu au dorit să treacă în tărâmul abstractului total prin lucrările lor cubiste, deși au acceptat implicit contradicțiile precum puncte de vedere diferite, axe diferite și diferite surse de lumină în același tablou. Mai mult, includerea elementelor abstracte și reprezentaționale în aceeași pictură i-a făcut pe ambii artiști să reexamineze ce însemnau elementele bidimensionale, cum ar fi literele de ziar. Un titlu de cântec, „Ma Jolie", de exemplu, putea indica evenimente din afara tabloului; putea să se refere narativ la noua iubită a lui Picasso, Eva (Marcelle Humbert). Dar putea și să arate spre elemente compoziționale din cadrul tabloului, spre funcția elementelor picturale plate sau motivele curbilinii. Includerea literelor a produs, la rândul ei, o sugestie puternică despre cum picturile cubiste puteau fi citite ieșind din

planul picturii, nu întorcându-te la el (în perspectivă tradițională). Iar manipularea formei picturii de către cubiști – folosirea ovalului, de exemplu – a redefinit caracterul special al lucrărilor într-un fel care sublinia faptul că într-o pictură cubistă pânza era un spațiu real.

Colaje

În 1912, Picasso și Braque lipeau hârtie adevărată *(papier collé)* și alte materiale (colaj) pe pânzele lor, ducând concepția cubistă la următorul nivel ca obiect autonom, construit. Faza sintetică (1912–1914) a adus reintroducerea culorii, în vreme ce materialele în sine făceau adesea referire la industrii (de ex. nisip sau tapet imprimat). Natura moartă și uneori chipurile erau subiectele principale ale ambilor artiști. Iar în lucrările lui Picasso referințele multiple inerente compozițiilor sale sintetice – curbe care fac referire la chitare și în același timp la urechi, de ex. – introduc un element ludic ce este caracteristic multora dintre operele sale (*Student cu pipă*, 1913) și sugerează că un lucru se transformă în altul. *Sticla de absint* (1914; șase versiuni) este în parte sculptură (bronz), în parte colaj (o sită de zahăr adevărată din argint este sudată în vârf) și în parte pictură (tușe neoimpresioniste acoperă planurile de vopsea albă). Dar lucrarea nu este nici sculptură, nici colaj, nici pictură; planurile se referă la bidimensionalitate, în timp ce obiectul posedă trei dimensiuni. Lucrarea de artă planează astfel între realitate și iluzie.

Până în 1915 viața lui Picasso s-a schimbat și, la fel, într-un anumit sens, și direcția artei sale. La sfârșitul acelui an iubita sa Eva a murit, iar tabloul la care el a lucrat în timpul bolii ei (*Arlechin* 1915; Museul de Artă Modernă, New York) stă mărturie pentru suferința sa – un artist jumătate arlechin, jumătate Pierrot, în fața unui șevalet, ține o pânză neterminată pe un fundal negru.

Parada

Primul Război Mondial a dispersat cercul lui Picasso; Apollinaire, Braque și alții plecaseră pe front, în timp ce majoritatea compatrioților spanioli ai lui Picasso s-au întors în patria lor, rămasă neutră. Picasso a rămas în Franța și din 1916 prietenia sa cu compozitorul Erik Satie l-a dus într-un nou cerc de avangardă care a rămas activ pe timpul războiului. Liderul autoproclamat al acestui nucleu de talente care frecventa Café de la Rotonde era tânărul poet Jean Cocteau. Ideea sa de a pune în scenă un eveniment teatral pe timp de război în colaborare cu Ballets Russes al lui Serghei Diaghilev a avut ca rezultat producția *Parada*, o lucrare despre un număr secundar de circ care încorpora imagistica noului secol, cum ar fi zgârie-nori și avioane. Cocteau s-a dus la Satie pentru muzică și apoi la Picasso pentru decoruri și costume. Lucrările au început în 1917 și, deși lui Picasso nu îi plăcea absolut deloc să călătorească, a acceptat să meargă cu Cocteau la Roma, unde s-a alăturat lui Diaghilev și coregrafului *Paradei*, Léonide Massine. Cu această ocazie Picasso și-a întâlnit viitoarea soție, pe Olga Kohlova, printre dansatori.

Parada a avut prima reprezentație în mai 1917 la Théâtre du Châtelet din Paris, unde era considerată nu mai puțin decât o încercare de a submina solidaritatea culturii franceze. Satie pare să fi fost principala țintă a abuzurilor (parțial din cauză că a inclus sunete de elice de avion și mașini de scris în partitură), în vreme ce Picasso a dezarmat publicul prin contrastul dintre cortina elementar realistă și construcțiile sintetic cubiste purtate de personajele, administratorii numărului, din balet.

Noul mediteraneanism

Picturile și desenele lui Picasso de la sfârșitul deceniului al doilea al sec. XX par adesea neașteptat de naturaliste în contrast cu lucrările cubiste care le-au precedat sau, uneori, au coincis cu acestea (*Passeig de Colom*, 1917). După călătoriile în Italia și întoarcerea la Barcelona în 1917 (*Parada* a fost prezentată acolo în noiembrie), un nou spirit de mediteraneanism s-a făcut simțit în opera sa, în special în folosirea formelor și tehnicilor clasice de desen. Acestea au fost susținute de o privire retrospectivă către Ingres (de ex., în portretele desenate ale lui Jacob și Vollard, 1915) și spre perioada târzie a lui Pierre-Auguste Renoir. Chiar și direcția operei cubiste a lui Picasso a fost afectată. Clarificând planurile, formele și culoarea, artistul a atribuit picturilor cubiste o expresie clasică (naturi moarte *Saint-Raphaël*, 1919; două versiuni la *Trei muzicieni*, 1921).

Singurul copil nelegitim al lui Picasso, Paulo, s-a născut în 1921. Ca parte a noului său statut de preferat al oamenilor mondeni (încurajat în special de soția sa și de Jean Cocteau), Picasso și-a continuat colaborările cu Ballets Russes și a produs

proiecte pentru *Pălăria cu trei colțuri* a lui Manuel de Falla (1919); *Pulcinella* lui Igor Stravinski (1920); *Cuadro Flamenco* al lui De Falla (1921); și baletul *Mercur* al lui Satie (1924). André Breton a numit lucrările lui Picasso pentru acest balet „jucării tragice pentru adulți" create în spiritul suprarealismului.

Suprarealismul

Deși Picasso nu a devenit niciodată membru oficial al grupului, avea legături intime cu cea mai importantă mișcare artistică dintre cele două războaie mondiale, suprarealismul. Grupul suprarealist, inclusiv principalul său propagandist, André Breton, l-au revendicat drept unul de-al lor, iar arta lui Picasso a câștigat o nouă dimensiune din contactul cu prietenii lui suprarealiști, în special scriitorii. Inerente în opera lui Picasso de la *Domnișoare* încoace erau multe elemente pe care le susținea cercul oficial. Crearea de monștri, de exemplu, putea fi percepută în juxtapunerea tulburătoare și în contururile rupte ale figurii umane din lucrările cubiste; Breton a indicat în mod specific ciudata lucrare *Femeie cu cămașă* (1913). În plus, ideea de a citi un lucru drept altul, idee implicită în cubismul sintetic, părea să coincidă cu imagistica de vis a suprarealismului.

Ceea ce i-a dat suprarealismul lui Picasso au fost subiecte noi – în special unele erotice –, precum și întărirea unor elemente tulburătoare, existente deja în opera sa. Numeroasele variațiuni pe subiectul scăldătoarelor, cu formele lor fățiș sexuale și contorsionate (seria Dinard, 1929), demonstrează clar impactul suprarealismului, în timp ce în celelalte lucrări efectul de distorsionare a emoțiilor spectatorului poate fi de asemenea interpretat ca îndeplinind unul dintre obiectivele psihologice ale suprarealismului (desene și picturi despre Răstignire, 1930–1935). În anii 1930, Picasso, asemenea multor scriitori suprarealiști, s-a jucat adesea cu ideea metamorfozei. De exemplu, imaginea minotaurului, monstrul din mitologia greacă – jumătate taur, jumătate om – care a fost considerat în mod tradițional întruchipare a luptei dintre uman și animal, devine în opera lui Picasso nu doar evocare a acelei idei, ci și un fel de autoportret.

În sfârșit, propria marcă de suprarealism a lui Picasso și-a găsit cea mai puternică expresie în poezie. A început să scrie poezii în 1934 și pe parcursul unui an, din februarie 1935 până în primăvara lui 1936, Picasso a renunțat practic la pictură. Colecțiile de poeme au fost publicate în *Cahiers d'Art* (1935) și în *La Gaceta de Arte* (1936, Tenerife) și câțiva ani mai târziu a scris piesa de teatru suprarealistă *Dorința prinsă de coadă* (1941, Le Désir attrapé par la queue).

Sculptură

Reputația lui Picasso ca important sculptor al sec. XX a venit abia după moartea sa, deoarece și-a păstrat multe dintre sculpturi în colecția personală. Din 1928, Picasso a început să lucreze în fier și foi de metal în atelierul lui Julio González din Paris. Apoi, în 1931, împreună cu noua sa amantă Marie-Thérèse Walter, și-a părăsit soția și s-a mutat la țară în Boisgeloup, unde avea loc pentru ateliere de sculptură. Acolo, împreună cu Marie-Thérèse drept muză, Picasso a început să lucreze la capete mari din ghips. A început, de asemenea, să facă construcții în care includea obiecte găsite și, până la sfârșitul vieții, Picasso a continuat să lucreze în sculptură cu o mare varietate de materiale.

Anii 1930

Intimitatea vieții cu nepretențioasa Marie-Thérèse a reprezentat un contrast față de ritmul nebunesc menținut de Olga și de cercul ei de prieteni mondeni. Odată ajuns în Boisgeloup, Picasso a trăit fără să se ascundă cu Marie-Thérèse (cu care a avut o fată, Maya, în 1935) și ea a devenit subiectul picturilor sale adesea lirice, uneori erotice, în care combina culori intense cu forme fluide (*Fata în fața oglinzii*, 1932).

Picasso nu s-a despărțit niciodată complet de femeile cu care și-a împărțit viața odată ce o nouă iubită îi ocupa atenția. Acest lucru este evident în lucrările sale, în care o iubită se transformă adesea într-o alta; de exemplu, într-un caiet de schițe (numărul 99, 1929) portretele desenate ale lui Picasso îi trădează viața dublă, pentru că imaginile amantei sale secrete de atunci se transformă în imagini terifiante ale Olgăi care urlă. Iar în 1936, în timp ce Olga și Marie-Thérèse au primit amândouă o anumită sumă de bani și o oarecare atenție, Picasso s-a mutat înapoi la Paris și a început să trăiască cu fotografa iugoslavă Dora Maar. Această schimbare din viața sa a coincis cu o perioadă de îngrijorare personală față de Războiul Civil Spaniol, care începuse în acel an.

Deși Picasso nu s-a întors niciodată în țara natală după vizita din 1934, simpatiile lui au rămas pentru totdeauna legate de Spania (guvernul republican care a rezistat o perioadă scurtă l-a numit director la Prado) și la începutul lui 1937 a produs o serie de gravuri (*Visul și minciuna lui Franco*) pentru a fi vândute în sprijinul cauzei republicane. Contribuția sa majoră, bineînțeles, a fost pictura murală *Guernica* (numită după orașul basc bombardat în 1937 de fasciști), comandată de guvernul republican pentru pavilionul spaniol de la Expoziția Universală din Paris din 1937. Drept compensație, Picasso a primit un atelier în Paris pe rue des Grands Augustins, suficient de mare pentru a putea cuprinde pânza imensă (3,49 x 7,77 metri). Dora Maar a lucrat cu el pentru a termina opera, care a fost realizată în doar trei săptămâni. Imagistica din *Guernica* - calul însângerat, soldatul căzut și mamele care urlă cu copiii morți (reprezentând corida, războiul și victimele din rândul femeilor) – a fost folosită pentru a condamna distrugerea inutilă de vieți, în timp ce taurul reprezenta speranța de înfrângere a unui agresor nevăzut, fascismul.

Al Doilea Război Mondial și perioada postbelică

Calitatea expresivă a formei și a gesturilor din compoziția monocromatică Guernica și-a găsit loc și în alte lucrări ale lui Picasso, în special în versiunile intens colorate ale *Femii plângând* (1937) cât și în imprimări și desene conexe, în portretele Dorei Maar și ale lui Nusch Éluard (soția prietenului lui Picasso, poetul francez Paul Éluard) și în naturile moarte (*Natură moartă cu cap de taur roșu*, 1938). Aceste lucrări au dus la interioare claustrofobe și desene ca niște cranii (caietul de schițe numărul 110, 1940) din anii de război, pe care Picasso i-a petrecut în Franța cu Dora Maar și cu Jaime Sabartés, o prietenă din zilele sale de studenție din Barcelona. Apoi Sabartés a devenit secretara, biograful și tovarășa de viață a lui Picasso și a fost de cele mai multe ori subiectul unor glume fără sfârșit (*Portretul lui Jaime Sabartés*, 1939; *Întoarcerea de la Bruxelles*, caiet de schițe numărul 137, 1956).

După război, Picasso a reînceput să își expună lucrările, care includeau picturi și sculpturi, cât și litografii și ceramică. La Salonul de Toamnă din 1944 („Salonul Eliberării"), pânzele lui Picasso și sculpturile sale din ultimii cinci ani au fost primite cu șoc. Acest lucru, pe lângă anunțul că Picasso tocmai intrase în Partidul Comunist, a dus la demonstrații împotriva vederilor sale politice chiar în incinta galeriei. În același timp, Picasso și-a deschis un atelier pentru scriitori noi și vechi și prieteni artiști, printre care Jean-Paul Sartre, Pierre Reverdy, Éluard, fotograful Brassaï, artistul englez Roland Penrose și fotograful american Lee Miller, cât și mulți soldați americani.

În 1943, o tânără pictoriță, Françoise Gilot, și-a făcut apariția la atelierul său și în câteva luni a devenit succesoarea Dorei Maar. În 1946, Picasso s-a mutat la Marea Mediterană cu Gilot (cu care va avea doi copii, Claude în 1947 și Paloma în 1949). Mai întâi s-au mutat în Antibes, unde Picasso a petrecut patru luni pictând la Château Grimaldi (*Joie de Vivre*, 1946). Picturile din această perioadă și ceramicile pe care le-a decorat în atelierul din apropiere de la Vallauris, începând cu 1947, exprimă clar simțul de identificare al lui Picasso cu tradiția clasică și cu originile sale mediteraneene. Ele celebrează totodată noua sa fericire găsită alături de Gilot, care în lucrările din această perioadă este adesea nimfa printre faunii și centaurii lui Picasso.

Ceramica

Obiectele de ceramică ale lui Picasso sunt de obicei separate de masa principală a lucrărilor sale și sunt considerate mai puțin importante, deoarece la prima vedere par a fi într-o oarecare măsură exerciții frivole de decorare a unor obiecte obișnuite. Farfurii, căni și vaze, majoritatea realizate de meșteșugari la olăria Madoura din Vallauris, erau reconturate sau pictate, gravate, încrustate sau marcate cu urme de degete și, în cea mai mare parte, deveneau inutile. Întorcându-se la meșteșug, Picasso a lucrat cu un simț al eliberării, experimentând cu jocul dintre decorații și formă (între bidimensional și tridimensional) și între înțelesul individual și universal.

În această perioadă, faima lui Picasso a atras tot mai mulți vizitatori, inclusiv artiști și scriitori, dintre care unii (Hélène Parmelin, Édouard Pignon, Éluard și în special Louis Aragon) au încurajat implicarea politică a lui Picasso. Deși a făcut desene din propria voință (porumbelul său a fost folosit pentru posterul Congresului Mondial al Păcii în Wroclaw, Polonia, în 1949), nu a făcut-o atât din angajament față de comuniști, cât dintr-o simpatie

sinceră și îndelungată față de orice grup de oameni reprimați. *Război și Pace*, două panouri pictate în 1952 pentru a împodobi Templul Păcii de lângă o veche capelă din Vallauris, reflectă optimismul personal al lui Picasso din acei ani.

Mitul Picasso

După Al Doilea Război Mondial o aură mitică a apărut în jurul numelui lui Picasso și în ultimele decenii ale vieții sale opera a trecut, într-un fel, dincolo de critică. Deși existau puțini critici capabili să țină pasul cu ultimele sale lucrări, erau și unii care îl atacau. O excepție a fost criticul britanic John Berger (*Succesul și eșecul lui Picasso*, 1965), care a ridicat întrebări despre motivele economice ale lui Picasso și a speculat pe marginea reputației sale publice exagerate. Producția enormă a lui Picasso (în special în imprimări și desene) i-a păstrat numele în atenția publicului, deși opera sa părea la acea vreme a fi departe de curentul principal, imagistica nefigurativă. De exemplu, în seria care a caracterizat metodele de lucru din ultimii săi ani a folosit imagistica figurativă pentru a țese un fel de poveste în numeroasele variațiuni ale fiecărei serii.

În 1953, Françoise Gilot l-a părăsit pe Picasso, luându-i și pe cei doi copii ai lor, iar el a petrecut câțiva ani singur, împărțindu-și timpul între Paris și casa din La Californie, lângă Cannes. În 1954 a întâlnit-o pe Jacqueline Roque, care a lucrat în atelierul de olărie din Vallauris, și s-au căsătorit în 1961; ea a devenit nu doar tovarășa lui, ci și, ca muză a sa, principala sursă de inspirație pentru aproape toate lucrările de final. Amândoi sunt înmormântați în castelul de la Vauvenargues, pe care Picasso l-a cumpărat în 1958. Dar anii de la căsătoria lor până la moartea lui Picasso i-au petrecut la Mougins.

Istoria artei

În ultimele lucrări, Picasso s-a orientat în repetate rânduri spre istoria artei pentru temele sale. Uneori părea obsedat de nevoia de a crea variațiuni pe lucrările unor artiști dinaintea sa; astfel, în numeroase imprimări, desene și tablouri din acea perioadă se fac referiri la artiști precum Altdorfer, Manet, Rembrandt, Delacroix și Courbet. În mod repetat, Picasso a terminat o serie de variațiuni pe o singură lucrare, cea mai renumită fiind probabil seria pe tema *Las Meninas* de Velázquez, constând în 58 de tablouri discrete. Uneori, Picasso refăcea o anumită lucrare pentru că se identifica cu ea. De exemplu, a fost atras de *Femeile din Alger* a lui Delacroix, deoarece figura din dreapta semăna cu soția sa. Și mai adesea părea mișcat de provocarea de a reface în stilul său problemele complexe picturale și narative pe care și le puseseră artiștii de dinaintea lui. Într-un fel, Picasso se scria pe el în istoria artei în virtutea unei astfel de asocieri cu numeroși predecesori.

Există un reînnoit simț ludic în lucrările lui Picasso din ultimii ani. El a transformat decupaje de hârtie în sculpturi monumentale; în filmul lui Henri-Georges Clouzot, *Le Mystère Picasso* (1955), artistul, singurul protagonist, se poartă ca un scamator, făcând trucuri cu lumini și tușe. Și, în sfârșit, la fel cum se întorsese la tablourile marilor maeștri, refăcându-le lucrările în multe variațiuni, s-a întors și la opera sa de început, mânat de același impuls. Circul și atelierul artistului au devenit din nou scena personajelor sale, printre care se regăsea și el adesea, înfățișat ca un bătrân acrobat sau rege.

Evaluare

Pentru că forma de artă a lui Picasso din perioada *Domnișoarelor din Avignon* a fost radicală, practic nici un artist al sec. XX nu a putut scăpa influenței sale. În plus, în vreme ce alți maeștri, precum Matisse sau Braque, aveau tendința de a rămâne în limitele unui stil pe care îl dezvoltaseră în tinerețe, Picasso a continuat să fie un inovator până în ultimul deceniu de viață. Acest lucru a dus la o înțelegere greșită și la critici atât în timpul vieții sale, cât și de la moartea sa încoace și abia în anii 1980 ultimele sale tablouri au început să fie apreciate atât ca atare, cât și pentru influența lor profundă asupra generației de pictori tineri. Întrucât Picasso și-a vândut lucrările încă din 1920 la prețuri foarte mari, și-a păstrat mare parte a operei în colecția proprie. La momentul morții, avea cam 50 000 de opere, pe diferite suporturi, din fiecare perioadă a carierei, care au trecut în proprietatea statului francez și a moștenitorilor săi. Expunerea și publicarea lor au servit la consolidarea și mai mult a reputației lui Picasso de inovator și creator pe o perioadă de peste 80 de ani.

Piccard, Auguste

(28.01.1824, Basel, Elveția - 24.03.1962, Lausanne)

Fizician belgian de origine elvețiană și explorator care a călătorit cu balonul și

în adâncurile oceanului. A studiat și a predat fizica la Zürich și mai târziu la Universitatea din Bruxelles (1922–1954). În 1930 a proiectat un balon cu o cabină presurizată care să urce în stratosferă pentru a studia razele cosmice. În 1932 a urcat la o altitudine de peste 16 650 m. Batiscaful, submarin proiectat împreună cu fiul său, Jacques (n. 1922), s-a scufundat în 1953 la o adâncime de peste 3 000 m. Nepotul său, Bernard Piccard, a fost primul om care a făcut înconjurul lumii cu balonul, în 1999.

Piccolomini, Enea Silvio

Vezi Pius II

Piccolomini (- Pieri), Ottavio

(11.11.1599, Florența - 11.08.1656, Viena)

General italian. S-a înrolat în armata habsburgică în 1616, devenind omul de încredere al lui Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein. Pentru că nu a fost înaintat la un rang superior, s-a întors împotriva comandantului său, plănuind asasinarea acestuia (1634). A luptat de partea Spaniei împotriva francezilor în Țările de Jos, câștigând Bătălia de la Thionville (1639). Drept recompensă, a primit titlul de duce de Amalfi. În 1648, împăratul Ferdinand III l-a numit comandant-șef al armatei, conducând ultima campanie din Războiul de Treizeci de Ani. A reprezentat Austria la Congresul de la Nürnberg (1649), la care au fost negociate o serie de aspecte rămase nerezolvate în Pacea din Westfalia.

pichetare

Acțiune prin care mai mulți muncitori se opresc din lucru și demonstrează chiar în fața locului de muncă, pentru a atrage atenția asupra doleanțelor lor. De asemenea, acțiune organizată în timpul grevelor, pentru a descuraja spărgătorii de grevă. Pichetarea este o activitate frecvent întâlnită și în cazul altor tipuri de proteste. În baza legii americane Norris-LaGuardia (1932), grevele puteau fi restricționate prin hotărâri judecătorești numai în anumite condiții, ceea ce a acordat mai multă libertate muncitorilor care se decideau să aleagă ca soluție pichetarea. Cu toate acestea, Legea Taft-Hartley (1947) a scos pichetarea în masă în afara legii.

picior

Membru inferior al unui animal biped, articulat la genunchi, ce sprijină corpul și este folosit la mers și alergat. Oasele componente sunt femurul (osul coapsei, cel mai lung os din corpul uman), rotula (genunchiul), tibia (fluierul piciorului) și peroneul. Mușchiul biceps al coapsei îndoaie piciorul; cvadricepsul îl îndreaptă.

picior

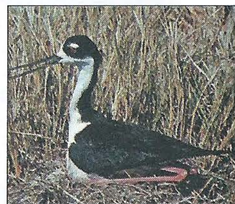
Unitate de măsură (are de obicei 25–34 cm) bazată pe lungimea labei piciorului oamenilor și folosită numai în țările anglofone. În majoritatea țărilor și în toate aplicațiile științifice, piciorul (cu multiplii și submultiplii săi) a fost înlocuit de metru. În SUA, stabilirea dimensiunii sale la 30,48 cm a intrat în vigoare în 1959. *Vezi și* sistem internațional de unități.

picior metric

Unitate fundamentală a ritmului versurilor, ce constă din diverse combinații sau grupuri de silabe accentuate și neaccentuate (sau lungi și scurte). Ritmul unei poezii este determinat de genul dominant și de numărul picioarelor. În limba engleză, frecvente sunt următoarele picioare metrice: iambul, alcătuit dintr-o silabă neaccentuată și una accentuată; troheul, alcătuit dintr-o silabă accentuată și una neaccentuată; anapestul, format din două silabe neaccentuate și una accentuată, și dactilul, format dintr-o silabă accentuată și două neaccentuate. *Vezi și* prozodie.

piciorong

Specie de păsări de țărm (familia *Recurvirostridae*), cu picioare lungi și subțiri, cu cioc alungit, ce populează ținuturile calde din întreaga lume. Piciorongul are o lungime de 35–45 cm, trăiește în preajma bălților, căutând crustacee și alte animale acvatice mici în nămol și în apele puțin adânci, pline cu ierburi. Piciorongul-comun (*Himantopus himantopus*) este colorat în alb și negru, cu picioare roz și ochi roșii.

piciorong sau cataligă
(*Himantopus himantopus mexicanus*)
G.W. ROBINSON–ROOT RESOURCES

piciorul-cocoșului

Denumire comună pentru cele 250 de specii de plante erbacee cu flori, care formează genul *Ranunculus*, din familia *Ranunculaceae*. Piciorul-cocoșului se găsește mai ales în pădurile și câmpiile din zona temperată nordică. Piciorul-cocoșului-turban sau persan (*R. asiaticus*) este cultivat ca floare decorativă. Printre numeroasele specii sălbatice se numără piciorul-cocoșului-înalt-de-pajiște (*R. acris*)

piciorul-cocoșului
(*Ranunculus flabellaris*)

KOHOUT/ROOT RESOURCES, FRANCES V. DAVIS

și piciorul-cocoșului-de-apă (*R. aquatilis*). Alți membri ai familiei *Ranunculaceae* sunt răspândiți în toate zonele temperate și subtropicale. La tropice se găsesc mai ales la altitudini mari. Frunzele lor sunt de obicei dispuse altern, fără pețiol, simple sau divizate. Florile pot fi simetrice sau asimetrice. Familia conține flori precum anemona, nemțișorul, calcea-calului, curpenul de pădure sau barba-moșului și crucea-voinicului (din genul *Hepatica*).

Pickering, Timothy

(17.07.1745, Salem, Massachusetts, SUA - 29.01.1829, Salem, Massachusetts)

Om politic american. A intrat în armată în 1766 și a luptat în Revoluția Americană alături de George Washington, devenind general-secund (1777–1778) și general-șef al intendenței (1780–1785). Ulterior, a fost numit ministru general al poștelor (1791–1795), secretar de război (1795) și secretar de stat (1795–1800). Unul dintre liderii Partidului Federalist, a făcut parte din Senat (1803–1811) și din Camera Reprezentanților (1813–1817). S-a opus Războiului din 1812 și a fost membru al grupării Essex Junto. După ce a părăsit scena politică s-a retras la o fermă, practicând agricultura și dedicându-se studiului.

Pickett, George Edward

(25.01.1825, Richmond, Vancouver - 30.07.1875, Norfolk, Virginia)

Ofițer în armata confederată. Și-a făcut studiile la West Point și a luptat în Războiul Mexican. În 1861 și-a părăsit postul pentru a se înrola în armata confederată. A avansat până în postul de comandant de divizie și a condus o garnizoană în Bătălia de la Fredericksburg. În Bătălia de la Gettysburg, a condus ofensiva rămasă în istorie ca Atacul lui Pickett, în care cei 4 300 de oameni ai garnizoanei sale nu reprezentau nici jumătate din efectivele conduse de James Longstreet. Încercarea sa de a sparge linia defensivei unioniste la Cemetery Ridge s-a soldat cu un eșec, iar 60% din oamenii săi au pierit. Deși criticat pentru modul în care își conducea soldații în luptă, a rămas în fruntea acestora.

Pickford, Mary
născută **Gladys Mary Smith**

(09.04.1893, Toronto, Ontario, Canada - 28.05.1979, Santa Monica, California, SUA)

Actriță americană de film de origine canadiană. A jucat într-o trupă de teatru de la vârsta de cinci ani, a plecat în turneu la opt ani, iar la 18 ani avea deja roluri pe Broadway. A fost distribuită pentru a interpreta rolul eroinei principale din *Vila singuratică* (The Lonely Villa, 1909), de D.W. Griffith, iar din 1913 s-a concentrat pe film. Fiind una dintre primele celebrități din cinema, a devenit un simbol al inocenței, fiind supranumită Logodnica Americii. Printre filmele sale mute se numără *Tess din țara furtunilor* (Tess of the Storm Country, 1914), *Rebecca de la ferma Sunnybrook* (Rebecca of Sunnybrook Farm, 1917), *Săraca fată bogată* (Poor Little Rich Girl, 1917) și *Pollyanna* (1920). Iscusită femeie de afaceri, a înființat United Artist Corp. (1919) împreună cu cel de-al doilea soț al său, Douglas Fairbanks, și alții. A fost distinsă cu Premiul Oscar pentru primul ei film sonor, *Cocheta* (Coquette, 1929). A părăsit marele ecran în 1933, iar în 1975 a primit Premiul Oscar pentru întreaga activitate.

Pico Bolívar

Vezi Bolívar

Pico della Mirandola, Giovanni, Conte de Concordia

(24.02.1463, Mirandola, ducatul Ferrara - 17.11.1494, Florența)

Cărturar, filozof și umanist italian. S-a stabilit în Florența în 1484, ca protejat al lui Lorenzo de Medici și al lui Marsilio Ficino. În 1486, la Roma, a lansat 900 de teze în domeniul logicii, al matematicii, fizicii și altor științe pe care a propus să le susțină în fața oricărui oponent. Lucrarea sa *Discurs despre demnitatea omului* (1486), care a însoțit tezele, stă la bazele umanismului. Acuzat de papă de erezie, a fost ulterior achitat, fiind reprimit în rândurile credincioșilor de către Girolamo Savonarola. Pico a fost primul cărturar creștin care a folosit principiile doctrinei kabbaliste (*vezi* Kabbala) în sprijinul teologiei creștine. Printre celelalte lucrări ale sale se numără și *Heptaplus* (o prezentare a Genezei în șapte etape) și un studiu sinoptic al operelor lui Platon și Aristotel, din care face parte și *Despre existență și unitate*. A murit la 31 de ani.

picornavirus

Cele mai mici virusuri întâlnite la animale (*pico* se referă la dimensiunea lor redusă, *arn* la structura lor internă formată din ARN). În cadrul acestui grup de virusuri sferoidale intră virusurile cu tropism pentru intestinele vertebratelor și care deseori invadează sistemul nervos central (poliovirusuri, precum cele ale poliomielitei), virusurile care infectează mucoasa nazală a vertebratelor (rinovirusuri) și virusul ce produce febra aftoasă.

pictografie

Redare a cuvintelor și ideilor prin intermediul desenelor (pictograme). Se consideră că această tehnică stă la baza scrierii adevărate. Pictografiile sunt desenate într-un stil standard, care elimină detaliile inutile. O pictografie sau pictogramă care prezintă o idee anume sau care are un înțeles aparte se numește ideogramă. Pictograma ce redă un singur cuvânt prin intermediul imaginilor se numește logogramă.

pictură

Artă care constă în realizarea unor desene imaginare sau abstracte, create prin aplicarea unor vopsele colorate pe o suprafață bidimensională, plată. Elementele desenului (linie, culoare, ton, tehnică) sunt folosite în diverse moduri pentru a crea impresia de volum, spațiu, mișcare și lumină. Selectarea materialelor (de ex. tempera, frescă, ulei, acuarelă, cerneală, guașă, encaustic, culori de cazeină) și preferința pentru un gen anume (de ex. pictură murală, pictură de șevalet, de panou, picturi miniaturale, manuscrise cu anluminuri, papirus, paravan, evantai) se combină pentru a realiza o imagine deosebită. Pictura ca formă de artă a început odată cu picturile preistorice din peșteri. Tradițiile culturale timpurii ale unor triburi, religii, bresle, curți regale și state controlau tehnica, forma, imagistica și stabileau temele picturii, căreia îi atribuiau o anumită funcție (de ex. ritualică, religioasă, decorativă). Până în momentul în care, în Orientul Îndepărtat și în Europa Renașterii, artistul a dobândit statutul social de savant și om de curte, pictorii erau priviți ca simpli meșteșugari, nu ca artiști înzestrați cu imaginație. Apoi artiștii au început să-și semneze operele și să hotărască ei înșiși modul de alcătuire, subiectul și reprezentarea acestora. În timp, pictorii au căpătat libertatea de a-și inventa propriul limbaj și de a experimenta noi forme, materiale și tehnici neconvenționale. La începutul sec. XX, pictorii au experimentat cu arta nonfigurativă, în cadrul căreia erau explorate mai degrabă calitățile formale, ca linia, culoarea și forma, decât subiectul în sine. De-a lungul acestui secol, stilurile au oscilat între pictura figurativă și cea nonfigurativă. La sfârșitul sec. XX, unii critici au prevăzut moartea picturii în fața noilor mijloace de comunicare, ca arta video și instalațiile; cu toate acestea, noi artiști talentați continuă să aducă pictura în centrul producțiilor artistice.

pictură acrilică

Pictură executată într-un mediu de gudroane acrilice, gudroane sintetice care se usucă repede, sunt solubile în apă și servesc drept vehicul pentru orice pigment. Efectele sale pot varia de la strălucirea transparentă a acuarelei la densitatea uleiului. Vopselele acrilice sunt mai puțin afectate de căldură și îmbătrânire decât uleiurile. Ele au fost folosite pentru prima dată de pictori în anii 1940, dar au devenit populare în rândul pictorilor din curentul pop art, când au fost scoase pe piață în anii 1960.

pictură de gen

Pictură care prezintă scene din viața cotidiană, oameni obișnuiți muncind sau distrându-se, înfățișați într-o manieră realistă. În sec. XVIII, termenul era folosit cu sens depreciativ, pentru a desemna pictori care se specializaseră într-un singur tip de pictură, cum ar fi florile, animalele sau scenele din viața clasei mijlocii. La mijlocul sec. XIX și-a pierdut conotația peiorativă, fiind destul de răspândit și în prezent și făcând referire la operele din sec. XVII ale unor pictori olandezi și flamanzi precum Jan Steen, Gerard Terborch, Adriaen van Ostade și Johannes Vermeer și ale unor maeștri de mai târziu, cum ar fi Jean-Baptiste-Siméon Chardin în Franța, Pietro Longhi și George Caleb Bingham în Italia.

pictură în tempera

Pictură realizată cu pigmenți de pământ amestecați cu un material solubil în apă, ca gălbenuș de ou, rășină sau ceară. Suportul special pentru pictura în tempera este un panou rigid din lemn, acoperit cu straturi fine de ipsos, preparat de obicei din ghips și rășină. Tempera este rezistentă la apă și poate fi acoperită cu un nou strat de culoare. Straturile subțiri, transparente,

creează un efect luminos. În Evul Mediu și în Renașterea timpurie, pictura în tempera era unicul tip de pictură, dar a fost înlocuită în sec. XV de pictura în ulei.

pictură în ulei

Pictură realizată cu ajutorul culorilor în ulei, substanțe alcătuite din pigmenți în suspensie în uleiuri deshidratate. Culorile în ulei permit amestecul tonurilor și obținerea efectelor vii, putând fi folosite pentru o varietate de texturi. Consistența standard a culorilor în ulei este o pastă fină, untoasă. Se aplică cu ajutorul unor pensule sau al unui vârf de cuțit, de obicei pe pânze bine întinse. Picturile în ulei sunt uneori acoperite cu o peliculă de lac. Uleiul, ca material pentru pictură, a fost folosit încă din sec. IX d.Hr., deși practica picturii în ulei își are originile în sec. XV, în tehnica picturii în tempera. În sec. XVI, la Veneția, culorile în ulei erau frecvent folosite în pictură. De atunci sunt cele mai răspândite materiale pentru pictura de șevalet.

pictură metafizică
în italiană **pittura metafisica**

Stil de pictură care s-a dezvoltat între 1910 și 1920, prin lucrările pictorilor italieni Giorgio de Chirico și Carlo Carrà (1881–1966). Mișcarea a fost inițiată de de Chirico, a cărui pictură onirică, având puternice contraste de umbre și lumini, lasă adesea senzația de mister și amenințare. În 1917, Chirico, fratele său mai mic, Alberto Savinio, și Carrà au întemeiat oficial școala și principiile ei. Imaginile lor reprezentative, dar bizare și distonante, trezesc neliniște și au influențat puternic suprarealismul anilor 1920.

pictură murală

Pictură aplicată și făcută integral pe suprafața unui perete sau a unui tavan. Rădăcinile acestei tehnici se găsesc în dorința universală ce i-a făcut pe oamenii preistorici să picteze pereții peșterilor, să-și exprime ideile și credințele. Romanii au creat numeroase picturi murale, mai ales la Pompeii și Ostia, dar acest gen de artă (ce se deosebește de frescă) a atins apogeul în Europa renascentistă, prin reprezentați ca Masaccio, Fra Angelico, Leonardo da Vinci, Michelangelo și Rafael. În sec. XX, cubiștii și foviștii din Paris au îmbrățișat pictura murală, la fel ca și pictorii revoluționari din Mexic (de ex. Diego Rivera, José Clemente Orozco, David Alfaro Siqueiros) și artiștii din perioada Marii Depresiuni americane, sprijiniți de guvern (cum ar fi Ben Shahn, Thomas Hart Benton).

pictură pahari

Stil de pictură miniaturală și ilustrație de carte care a apărut în statele independente din India de la poalele Munților Himalaya, în perioada 1690–1790. Combinând intensitatea îndrăzneață a Școlii basohli cu delicatețea și lirismul Școlii kangra, pictura pahari se aseamănă cu pictura rajasthani. De asemenea, are și câteva trăsături în comun cu arta rajput din câmpiile de N ale Indiei, cum ar fi preferința pentru înfățișarea episoadelor legendare care îl au erou pe zeul păstor Krishna.

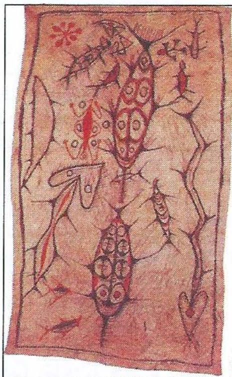
pictură pe pergament

Formă de artă practicată la origine în Orientul Îndepărtat. Cele două tipuri dominante sunt peisajele pe pergament din China și pergamentele narative japoneze. O contribuție importantă a Chinei la istoria picturii o reprezintă peisajele pe pergamente artizanale, care au avut cea mai înfloritoare perioadă în sec. X–XI, prin maeștri ca Xu Daoning și Fan Kuan. Pictura japoneză pe pergament din sec. XII–XIII a pus accentul pe reprezentarea unor povestiri. În capodopera literară timpurie a lui Murasaki Shikibu, *Povestea lui Genji* (Genji monogatari), narațiunea este relatată în picturi care alternează cu textul, uneori pictura suplinindu-l aproape în totalitate. Subiectele de bază erau povestirile și biografiile populare din timpul Evului Mediu al Japoniei.

pictură pe scoarță de copac

Desene abstracte și figurative aplicate pe materiale nețesute, fabricate din scoarță de copac, numite și *tapa*, prin scrijelire sau pictare. Cel mai folosit material este partea interioară a scoarței de dud. Scoarța este decojită, umezită și bătută până devine subțire. Astăzi se mai fac haine din scoarță pictată în Australia de N, Noua Guinee și în unele părți ale Melaneziei. Stilurile și imagistica variază în

Tapa, drapaj de perete pictat pe scoarță de copac cu simboluri animale ale unor triburi din zona Teluk Jos Sudarso (golful Humboldt), provincia Irian Jaya (Papua-Noua Guinee de Vest), Indonezia, în *Rijksmuseum voor Volkenkunde Justinus van Nassau, Breda, Neth*

funcție de zone, de la reprezentări naturaliste stilizate de oameni și animale până la ființe mitice, spirale, cercuri și motive abstracte.

picturi pe nisip

Tip de artă practicată de amerindienii navajo și pueblo și de budiștii tibetani. Picturile pe nisip sunt desene stilizate, simbolice (în Tibet, mandala), realizate prin presărarea de pietricele sfărâmate, colorate, mangal sau polen pe o suprafață curată, plană de nisip. Picturile pot fi reprezentări ale divinităților, lumi cosmice, animale, fulgere, curcubee, plante și alte simboluri descrise în textele și rugăciunile diferitelor religii sau în ritualurile de vindecare.

picți

Populație antică de pe teritoriul Scoției de E și de NE moderne. Numele provine din latinescul *picti* (care în traducere înseamnă pictați) și se referea la trupurile pictate sau tatuate ale acestor indivizi. Se pare că descindeau din aborigenii preceltici. Au atacat zidul lui Hadrian în 297 d.Hr. și au fost permanent în conflict cu romanii. În sec. VII d.Hr., cele două regate ale lor s-au unit, iar picții au trecut la creștinism. În 843 d.Hr., Kenneth I, regele scoților i-a inclus în regatul Alba, Scoția de mai târziu.

picup

Vezi fonograf

Picus

În mitologia romană, ciocănitoare sacră a zeului Marte. Zeitate minoră asociată cultului fertilizării solului, Picus a fost venerat în Italia antică. Versiunile ulterioare ale mitului l-au prezentat ca fiind un rege italian, a cărui mireasă, Circe, l-a transformat în ciocănitoare. În artă, Picus a fost inițial înfățișat sub forma unei ciocănitori în vârful unui par, iar apoi ca un tânăr cu o ciocănitoare pe cap. Ciocănitoarea era, de asemenea, o pasăre apreciată de auguri (preoți romani care preziceau viitorul studiind zborul păsărilor).

pidgin

Idiom cu un vocabular foarte limitat și o gramatică simplificată la maximum. Idiomul pidgin apare, de obicei, pentru a înlesni comunicarea între două grupuri de persoane care nu vorbesc aceeași limbă. Dacă un pidgin devine limba maternă a unui grup de vorbitori, este denumit o limbă creolă. Combinațiile de limbi cum ar fi cele între chineză și engleză sau melaneziană și engleză au fost inventate de comercianții vorbitori de engleză și locuitorii Orientului Îndepărtat și ai insulelor, din necesitatea de comunicare. Alte idiomuri pidgin au apărut odată cu dezvoltarea comerțului de sclavi din Africa și a importului de sclavi vest-africani pe plantațiile din Caraibe. De obicei, cea mai mare parte a vocabularului redus al unui idiom pidgin provine dintr-o singură limbă (de ex. pidginul melanezian are un fond de cuvinte englezești de peste 90%). În orice caz, numărul cuvintelor sale este foarte redus. Pidginul melanezian are doar 2 000 de cuvinte, pe când cel chinez-englez are numai 700.

pièce bien faite /piesă bine construită/

Piesă concepută în concordanță cu principiile tehnice stricte care conferă organizarea intrigii și eficacitatea teatrală. Această formă a fost dezvoltată pe la 1825 de Eugène Scribe, fiind foarte des folosită în sec. XIX pe toate scenele din Europa și SUA. Necesita o intrigă complexă, artificială, o gradare a suspansului, un punct culminant în care toate problemele erau rezolvate și un final fericit. Sutele de piese de succes ale lui Scribe au fost imitate în întreaga Europă. Printre dramaturgii care au folosit această tehnică se numără Victorien Sardou, Georges Feydeau și Arthur Wing Pinero; ultimul a transformat această formă în artă, în *Cea de-a doua doamnă Tanqueray* (The Second Mrs. Tanqueray, 1893).

piedestal

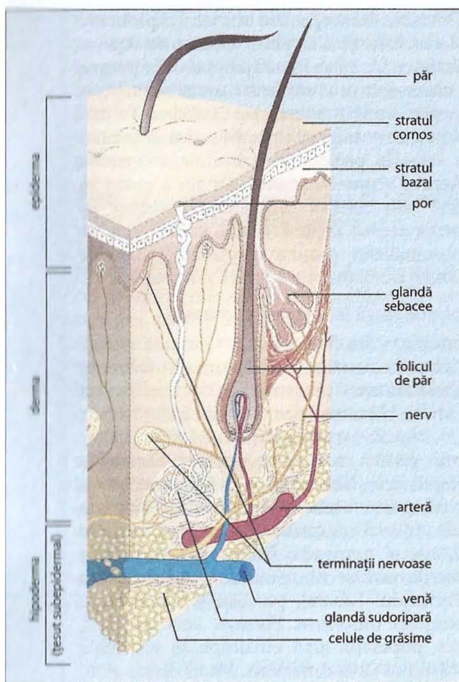
În arhitectura clasică, suport sau bază a unei coloane, a unei statui, a unei vaze sau a unui obelisc. Poate fi pătrat, octogonal sau circular. Un singur piedestal poate, de asemenea, sprijini un grup de coloane sau de colonade (*vezi* podium). Piedestalul, care a fost prima dată întrebuințat de arhitecții romani, constă (de jos în sus) din trei părți: o plintă, un soclu și o cornișă (sau calotă).

Piedmont

Regiune geografică în E Statelor Unite. Așezată între Munții Apalași și câmpia coastei atlantice, are o lungime de cca 950 km și se întinde între fluviul Hudson și centrul Alabamei. Este o regiune agricolă fertilă, relativ joasă, traversată de multe râuri.

piele

Înveliș care acoperă corpul, protejându-l de mediul exterior sau primind excitații

Secțiune prin piele. Celulele moarte, rigide, ale suprafeței epidermice externe (stratul cornos) au rol de barieră fizică, fiind permanent înlocuite cu celule produse în stratul bazal sau generator al păturii mucoase (corpul mucos Malpighi). Derma, stratul gros mijlociu al pielii, format din țesut conjunctiv, conține terminații nervoase, vase sangvine, la nivelul ei aflându-se și glandele sudoripare, foliculii piloși, glandele sebacee. Foliculii piloși alcătuiesc un fel de sac care înconjoară rădăcina părului. Glandele sebacee, de tip holocrin, asociate cu foliculii piloși, secretă o substanță grasă, uleioasă (sebum), care lubrifică suprafața pielii. Secrețiile apoase ale glandelor tubuloase sudoripare, răspândite pe toată întinderea pielii, ajung la suprafața acesteia prin intermediul unor pori mici. Sub dermă se află hipoderma sau țesutul subcutanat, un țesut conjunctiv lax, format din numeroase fascicule conjunctive, între care se găsesc celule adipoase, determinând, la acest nivel, un țesut adipos sau paniculul adipos.

senzoriale exterioare. Este alcătuită din epidermă, plasată deasupra unei derme mai groase. Epiderma conține celule cu rol protector, receptori senzoriali, celule de pigmentație și celule care produc cheratină. Ultima ajută la întărirea țesutului și se deplasează spre suprafață, unde formează un strat exterior relativ uscat, mort, din țesuturi solzoase, care se desprind în mod constant. Derma conține nervi senzoriali și vase sangvine în țesutul conector. Colagenul și fibrele elastine îi oferă pielii elasticitate și rezistență. Celulele răspândite la nivelul colagenului dau naștere componentelor pielii și iau parte la reacțiile acesteia, printre care și cele de imunizare. Un strat de grăsime aflat sub dermă asigură capitonarea, izolația și stocarea nutritivă. Bolile pielii variază de la dermatite și acnee până la cancer de piele. Simptomele bolilor somatice se pot manifesta prin modificări ale pigmentației (icter) sau ale țesutului. *Vezi și* dermatologie, păr, tegument, unghie, transpirație, glandă sebacee, glandă sudoripară.

piele

Piei (uscate) de animale tratate pentru a fi conservate și potrivite purtării sau folosirii. Tăbăcirea transformă pielea perisabilă într-un material stabil și care nu putrezește. Deși au fost folosite pieile unor animale precum struțul, șopârla, țiparul și cangurul, pielea mai des întâlnită este cea de vită (inclusiv vițelul și boul), oaie și miel, capră și ied, cal, măgar, zebră, bivol, porc, dar și de focă, morsă, balenă și crocodil. Prelucrarea pieilor este o artă străveche, practicată de peste 7 000 de ani. *Vezi și* pergament.

Pielinen

Lac din SE Finlandei, lângă granița cu Rusia. Are o lungime de 90 km și o suprafață de 1 093 kmp. Lacul are multe insule. Apa sa este dusă spre S de râul Pielis, care se varsă în lacul Saimaa. Este înconjurat de păduri dese, mai ales pe țărmul vestic. Tot pe tărâmul său se găsește și dealul Koli, o apreciată stațiune de iarnă.

pielonefrită

Infecție (de obicei, bacteriană) și inflamație a țesutului rinichilor și a pelvisului renal. Pielonefrita acută este mai rar întâlnită și poate să nu aibă nici o cauză clară. Simptomele includ febră, friguri, durere în partea de jos a spatelui și prezența celulelor sangvine albe și a bacteriilor în urină. Tratamentul cu antibiotice durează între una și trei săptămâni. Țesutul se cicatrizează, iar funcția rinichilor nu este, de obicei, afectată. Pielonefrita cronică apare din cauza infecțiilor bacteriene repetate care pot să nu aibă nici un simptom, dar care, în timp, pot distruge din ce în ce mai mult țesut. Dacă este diagnosticată din timp, se poate interveni chirurgical, însă uremia, infecțiile severe și afecțiunile cardiace și ale vaselor de sânge pot cauza moartea. Uneori, dializa sau transplantul de rinichi prelungesc viața.

Pieman

Fluviu în NV Tasmaniei, Australia. S-a format lângă Tullah, la confluența râurilor

Macintosh și Murchison. Izvorând de pe versantul vestic al ținuturilor înalte centrale, parcurge un traseu de cca 115 km și curge spre V, vărsându-se în Oceanul Indian. În anii 1870 și 1890, în zonă au fost exploatate resursele de aur și cositor. A fost numit astfel după Alexander Pierce (Jimmie the Pieman), un condamnat care a fost prins la gurile fluviului, după ce evadase din colonia portului Macquarie.

Piemont *în italiană* Piemonte

Regiune autonomă, situată în NV Italiei. Suprafața: 25 399 kmp; 4 166 442 loc. (2001). Centrul administrativ Torino. Regiunea este amplasată la granița cu Franța și Elveția. În perioada romană, trecătorile sale legau Italia de provinciile transalpine ale Galliei. În Evul Mediu, casa de Savoia a deținut controlul asupra regiunii. În sec. XIX, în perioada Risorgimento, a fost centrul mișcării de unificare a Italiei. Victor Emanuel II, inițial rege al Piemontului și Sardiniei, a devenit primul rege al Italiei moderne, în 1861. Înconjurat de munți, Piemontul este situat în valea fluviului Pad. Solul de pe malurile sale este foarte fertil, de aici fiind recoltate cantități mari de ovăz, orez și viță-de-vie. Hidrocentralele sale asigură energia pentru cea mai mare parte a N Italiei.

Pierce, Franklin

(23.11.1804, Hillsboro, New Hampshire, SUA - 08.10.1869, Concord, New Hampshire)

Al 14-lea președinte al SUA (1853–1857). A practicat dreptul și a făcut parte din Camera Reprezentanților (1833–1837) și din Senat (1837–1842). La Convenția Democrată din 1852 a fost nominalizat pentru a participa la alegerile prezidențiale ca un candidat de compromis. Deși nu era foarte cunoscut pe plan național, a surprins întreaga scenă politică, învingându-l în mod neașteptat pe Winfield Scott în alegerile generale. De dragul armoniei și al prosperității afacerilor a înclinat spre opinia sudistă în controversa legată de problema sclavagismului. A promovat expansiunea teritorială a SUA, ceea ce a dus la conflictul diplomatic al manifestului de la Ostende. A reorganizat serviciul diplomatic și consular și a instituit Curtea de Apel a Statelor Unite. A încurajat planurile pentru construirea unei căi ferate transcontinentale și a aprobat tranzacția Gadsden. Pentru a promova migrația nord-vestică și pentru a concilia pretențiile teritoriale, a aprobat Actul Kansas-Nebraska, dar nu a putut să țină sub control problemele rezultate în urma acestei acțiuni. Învins la următoarele nominalizări pentru alegeri în 1856 de James Buchanan, s-a retras din politică.

Franklin Pierce

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

pierde-vară *în engleză* scalawag

Locuitor din S Statelor Unite care a susținut Reconstrucția. Oponenții foloseau acest termen pentru a-i desemna pe cei care se alăturau celor numiți vântură-lume (*în engleză, carpetbagger*) și sclavilor eliberați pentru a susține politica Partidului Republican. Termenul, de origine necunoscută, a fost folosit inițial pentru a desemna un animal domestic pipernicit, iar din 1840, o persoană fără caracter. Printre pierde-vară se numărau și foști membri ai Partidului Liberal, precum și fermieri cu simpatii unioniste. Formau aproape 20% din populația albă cu drept de vot după Războiul Civil American. Mulți dintre ei au deținut funcții guvernamentale în Sud și au sprijinit reformele moderate.

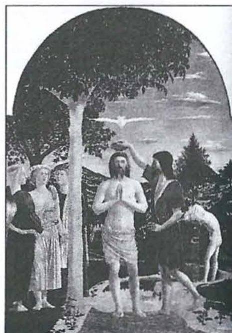
Piero della Francesca

(1420, Sansepolcro?, Republica Florența - 12.10.1492, Sansepolcro)

Pictor italian. Fiu al unui prosper tăbăcar și negustor de lână, s-a făcut cunoscut prin explorarea perspectivei într-o manieră atentă și organizată în același timp. Ciclul de fresce pentru biserica San Francesco din Arezzo, *Legenda adevăratei Cruci* (anii 1450), constituie un exemplu relevant al stilului său caracterizat prin simplitatea și claritatea structurii sale, uzul controlat al perspectivei și aura de seninătate. Celebrul portret diptic al patronilor săi, contele Federico da Montefeltro și soția sa (cca 1470), este cunoscut pentru redarea neidealizată a trăsăturilor acestora și folosirea peisajului ca

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA GALERIA NAȚIONALĂ, LONDRA; FOTO A.C. COOPER LTD

Botezul lui Hristos, pictură pe lemn de Piero della Francesca, cca 1440–1445; Galeria Națională, Londra

fundal. Deși nu i-a influențat semnificativ pe contemporani, contribuțiile științifice și poetice ale lui Piero della Francesca la pictura renascentistă sunt recunoscute. Fiind și scriitor, este autorul unor tratate teoretice în domeniul geometriei și al perspectivei.

Piero di Cosimo *născut* Piero di Lorenzo

(1462, Florența, Republica Florența - 1521, Florența)

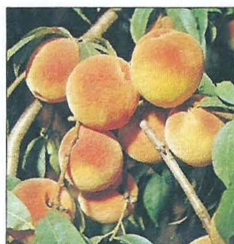
Pictor italian. Numele său derivă de la cel al maestrului său, Cosimo Rosselli, pe care l-a asistat la realizarea frescelor din Capela Sixtină. Picturile sale ulterioare, cu teme mitologice, afișează un stil romantic bizar. Ele sunt populate de ființe hibride, ezitând între forma umană și cea animală, care participă la diverse petreceri (de ex. tabloul *Descoperirea mierii,* cca 1500) sau lupte (de ex *Bătălia dintre centauri și lapiți,* cca 1500). Arta sa îi reflectă personalitatea excentrică. Nu a aparținut nici unei școli de pictură, dar a fost influențat de mulți artiști, printre care Sandro Botticelli și Leonardo da Vinci.

Pierre

Oraș, 13 876 loc. (2000), centrul administrativ al statului Dakota de Sud, SUA. Așezată pe malul râului Missouri, în centrul statului, zona a fost inițial ocupată de indienii arikara. Orașul a fost înființat în 1880 ca punct terminus vestic al căii ferate care lega Chicago de NV, dezvoltându-se foarte mult ca un centru comercial și de minerit. A devenit capitala statului în 1889. Este centrul unei mari zone, foarte diversificate în ceea ce privește agricultura, cu o dezvoltată industrie a turismului, bazată pe lacurile din jur.

piersic

Arbore fructifer de talie mică sau mijlocie (*Prunus persica*) din familia *Rosaceae*, cultivat în regiunile temperate ale ambelor emisfere. Este, probabil, originar din China și, ulterior, s-a răspândit spre V. Piersicul nu rezistă la temperaturi joase, dar are nevoie de răcoare pentru a crește. Frunzele alungite, ascuțite, sunt de un verde lucios, având formă de lance. Florile albe sau roz cresc separat sau în buchete. Fructul cărnos, suculent și parfumat este comestibil. Se cunosc două tipuri de fructe: un tip la care partea cărnoasă a fructului se desprinde de sâmbure și un tip la care sâmburele este bine prins de partea cărnoasă a fructului. Au fost create mii de varietăți. Pielița piersicii este pufoasă sau scămoșată; piersicile cu coaja fără puf se numesc nectarine. Piersicile se mănâncă, de obicei, proaspete și se prepară în deserturi. Piersicile conservate sunt un produs obișnuit în multe regiuni. Printre plantele înrudite se numără migdalul, prunul și cireșul.

piersic (*Prunus persica*)

FOTO GRANT HEILMAN

piesă

Vezi teatru

piesă cu măști

Mică reprezentație dramatică în care actorii sunt mascați. Își are originea în ceremonia folclorică cunoscută drept pantomimă și a evoluat în spectacole de curte somptuoase, în sec. XVI–XVII. O piesă cu măști prezenta o temă alegorică folosind discursuri, dansuri și cântece, într-un spectacol cu costume fastuoase și decoruri spectaculoase. Apogeul genului a fost atins în Anglia sec. XVII, când poetul de curte Ben Jonson a colaborat la crearea acestor piese cu Inigo Jones, acordând genului forță literară. Piesele cu măști s-au contopit ulterior cu opera.

piesă de altar

Pictură, basorelief, sculptură, panou sau zid cu decorațiuni care încununează altarul unei biserici catolice. Imaginile pictate reprezintă sfinți și evenimente biblice. Există două tipuri de astfel de piese: *reredos,* cel din spatele altarului, care se ridică de la dușumea, și catapeteasma, amplasată pe altarul însuși sau pe un piedestal, în spatele acestuia. Dipticul este piesa de altar formată din două panouri; tripticul este format din trei panouri și polipticul din patru sau mai multe panouri. Piesele de altar variază ca mărime, unele sunt mici și portabile, altele sunt mari și fixe. Unele au aripi mobile ce pot fi închise sau deschise. Primele piese de altar sculptate datează din sec. XI, iar piesele de altar pictate au devenit obișnuite în sec. XIV.

piesă istorică *sau* cronică

Piesă având ca temă un moment din istorie, ce prezintă fapte din trecut ca pe o lecție pentru prezent. Piesele istorice, care provin din piesele moralizatoare medievale, au cunoscut o perioadă de înflorire în epoca pasiunilor naționaliste, cum a fost

cea din Anglia din 1580 până în anii 1630. Printre piesele de acest fel se numără *Victoriile lui Henric V* (The Victories of Henry the Fifth) și *Adevărata tragedie a lui Richard III* (The True Tragedie of Richard III), ajungând la adevărata maturitate cu *Edward II* al lui Christopher Marlowe și *Henric VI* al lui William Shakespeare.

piesă secundară

Divertisment suplimentar oferit după o piesă de teatru jucată integral în Anglia sec. XVIII. Se prezenta o comedie scurtă, o farsă ori o pantomimă, pentru a mai reduce din greutatea tragediei neoclasice în cinci acte care se juca de obicei. Un preț de intrare redus pentru cei care întârziau, de obicei după actul III, permitea spectatorilor cu gusturi mai puțin alese și celor care munceau să vadă sfârșitul dramei și piesa secundară cu un singur act.

Pietà

(*în italiană*, milă)

Reprezentare a Madonei (Fecioara Maria) ținând în brațe trupul neînsuflețit al lui Hristos. Tema s-a dezvoltat din cea a Jeluirii, adică momentul dintre coborârea lui Iisus de pe cruce și înmormântarea sa. A apărut în Germania, la începutul sec. XIV. În sec. XV s-a bucurat de o popularitate mai mare în Europa nordică decât în Italia. Cea mai bună reprezentare rămâne cea a lui Michelangelo (1499), expusă în bazilica San Pietro de la Vatican. Pietà a fost des reprezentată atât în pictură, cât și în sculptură. Lucrarea lui Michelangelo înfățișând-o pe Maria ținând trupul lui Iisus pe genunchi a servit ca etalon până în sec. XVI, când artiștii au început să-l plaseze pe Iisus la picioarele Mariei. Deși o mare parte a artei religioase a intrat în declin după sec. XVII, Pietà și-a păstrat popularitatea de-a lungul sec. XIX.

Pietà (Plângerea lui Hristos răstignit), sculptură în marmură de Michelangelo, 1499; Bazilica San Pietro, Roma

SCALA/ART RESOURCE, NEW YORK

pietism

Mișcare reformatoare în luteranismul german, apărută în sec. XVII. A fost inițiată de pastorul luteran Philipp Jakob Spener (1635–1705). Acesta a pus bazele unui tip de organizație de întrajutorare pentru creștini, unde se citeau texte religioase și aveau loc discuții duhovnicești. Spener a pledat pentru o mai mare implicare a laicilor în lumea clericală, pentru un studiu mai temeinic al Scripturii și pentru o atitudine mai umană a pastorilor, care să pună mai mult accent pe latura didactică a predicilor. De asemenea, el repudia disputele între semeni. Discipolul lui Spener, August Hermann Francke (1663–1727), a transformat Universitatea din Halle într-un centru al mișcării. Pietismul a influențat bisericile moraviene și metodiste (*vezi* metodism).

pietriș

Rocă sedimentară neconsolidată, alcătuită din fragmente de roci mai mult sau mai puțin rotunjite, de dimensiuni mai mari decât nisipul (măsoară peste 2 mm în diametru). Straturile de pietriș din unele locuri conțin minerale metalice grele, precum casieritul (o sursă importantă de cositor), sau metale native, cum ar fi aurul, prezent sub formă de pepite sau fulgi. Depozitele se acumulează în albiile unor cursuri de apă sau pe plaje, acolo unde apa se deplasează mult prea rapid pentru a permite depozitarea nisipului. Datorită condițiilor de acumulare, formațiunile de pietriș apar, în general, în cantități mai mici decât depozitele de nisip sau de argilă, variind puternic din punct de vedere al dimensiunii fragmentelor componente, grosimii și configurației. În multe regiuni, terasele de pietriș (sau plajele ridicate) se întind pe suprafețe mari de uscat, ceea ce indică faptul că, în trecut, marea a avut un nivel mai ridicat decât în prezent. Pietrișul este foarte larg utilizat ca material de construcție.

Pietro da Cortona

născut **Pietro Berrettini**

(01.11.1596, Cortona, Toscana - 16.05.1669, Roma, Statele Papale)

Pictor, arhitect și decorator italian. Fiu al unui pietrar din Cortona, Toscana, a devenit ucenicul unui pictor din Florența. Prima sa lucrare importantă, o serie de fresce pentru bisericuța Santa Bibiana din Roma (1624–1626), i-a fost comandată de papa Urban VIII. Sub patronajul familiei Barberini (familia papei), Pietro a devenit celebru. Tehnica exuberantă a frescelor sale baroce a anunțat fresca *Alegoria divinei providențe și a puterii Barberinilor* (1632–1639), de pe tavanul palatului Barberini,

cea mai cunoscută lucrare a sa. În această adevărată capodoperă, Pietro a demonstrat că este un maestrul al iluziei, datorită realizării deosebite a personajelor care par să plutească în aer. A mai pictat o serie de fresce pentru palatul Pitti din Florența. Ca arhitect, cea mai mare realizare a sa o constituie biserica Sfinții Marina și Luca din Roma (1634), prima biserică barocă ridicată ca un tot unitar.

Pietroasa, Tezaurul de la ~ *numit și* Cloșca cu puii de aur

Celebru tezaur descoperit pe teritoriul României (1837), într-o carieră de piatră din comuna Pietroasa (astăzi Pietroasele), județul Buzău. A fost vândut unui antreprenor, Verusi, care, pentru a transporta și vinde mai ușor piesele mari, le-a tăiat cu toporul. Dintre cele 22 sau 24 de piese din care era alcătuit tezaurul, autoritățile nu au mai reușit să recupereze decât 12, din aur masiv, unele dintre ele fiind încrustate cu pietre prețioase: platoul (tăiat în patru), patera (un vas adânc pentru libații), două vase mai mici (unul octogonal, iar celălalt dodecagonal), patru fibule (agrafe speciale de prins hainele), o cană de tip oenochoe (*în greacă*, pentru vin) și trei colane. Eleganța execuției și anumite detalii constructive indică faptul că o parte dintre piese au fost lucrate în Imperiul Roman, în stilul specific Antichității târzii, în timp ce altele sunt de proveniență mai degrabă gotică, din punctul de vedere al atelierelor unde au fost produse. Numele Cloșca cu puii de aur îi vine de la forma stilizată, de păsări (probabil vulturi), a fibulelor, cea mai mare dintre ele fiind numită cloșca, iar cele mai mici, puii. Cel care l-a făcut celebru, prin importanța pe care i-a acordat-o, a fost Alexandru Odobescu, care a însoțit tezaurul la Expoziția Universală de la Paris din 1867, dedicându-și apoi tot restul vieții cercetării acestuia. S-a crezut inițial că piesele au aparținut regelui vizigot Athanaric, care s-ar fi retras de aici în Imperiul Roman după înfrângerea suferită în fața hunilor (376 d.Hr.). Cercetări ulterioare plasează însă tezaurul în sec. V d.Hr., ca aparținând ostrogoților. Inscripția cu caractere runice (*vezi* rune) de pe unul dintre colane, statueta din mijlocul paterei și celelalte figuri imprimate pe vase lasă să se presupună că piesele ar fi putut fi folosite în scopuri rituale, deși nu poate fi complet înlăturată ipoteza utilizării lor la curtea unui personaj nobil (probabil un rege got). Tezaurul a fost furat în 1875 din incinta Muzeului de Antichități din București și recuperat în 1876, deși colanul cu inscripția fusese parțial distrus. În 1884, clădirea în care era adăpostit a luat foc, iar pentru a fi salvat, tezaurul a fost aruncat pe geam. După aceea, autoritățile române l-au trimis la Berlin, unde a fost restaurat de un orfevrier care lucra și pentru casa regală a României. La sfârșitul lui 1916, din pricina războiului, guvernul a luat hotărârea de a adăposti tezaurul țării, inclusiv piesele de la Pietroasa, la Moscova. După izbucnirea Revoluției Ruse din 1917, relațiile dintre Rusia și România au devenit foarte încordate. În urma intervenției românești din Basarabia, la chemarea Sfatului Țării, Rusia sovietică a decis să rupă relațiile cu România și a confiscat tezaurul. De aceea, Cloșca cu puii de aur nu s-a întors în țară decât în 1956, când a o mică parte din tezaurul țării fost restituit.

Tezaurul de la Pietroasa

piezoelectricitate

Apariție a unui câmp electric în anumite cristale neconductoare, ca rezultat al aplicării presiunii mecanice. Presiunea polarizează unele cristale, precum cuarțul, prin separarea ușoară a sarcinilor pozitive și negative. Câmpul electric rezultat este detectabil ca voltaj. Se poate produce și efectul advers: un câmp electric aplicat produce deformări mecanice în cristale. Folosind acest efect, un curent electric alternativ de înaltă frecvență (*vezi* curent alternativ) poate fi transformat într-o undă ultrasonică de aceeași frecvență, în timp ce o vibrație mecanică, precum un sunet, poate fi transformată într-un semnal electric corespondent. Piezoelectricitatea este întrebuințată la fabricarea de microfoane, pickup-uri (*vezi* fonograf) și sisteme electrice de comunicații.

Pigalle, Jean-Baptiste

(26.01.1714, Paris, Franța - 21.08.1785, Paris)

Sculptor francez. Născut într-o familie de maeștri tâmplari, a început să sculpteze de la vârsta de 18 ani, pe când stătea în Paris, după care a plecat la Roma pentru studii (1736–1740). Reîntors în Franța, a realizat prima versiune a cunoscutei sale lucrări *Mercur încheindu-și sandalele*, care, într-o versiune ulterioară, a făcut posibilă

primirea sa în Academia Regală (1744). Statuia a devenit atât de cunoscută, încât, în 1748, Ludovic XV a comandat o versiune de marmură în mărime naturală pentru a i-o dărui lui Frederic II al Prusiei. A fost apreciat și pentru portretele sale sculptate. Lucrarea *Nudul lui Voltaire* (1776), o reprezentare anatomică realistă a bătrânului filozof, a făcut senzație când a fost expusă pentru prima oară.

pigment

Compus intens colorat, folosit pentru a colora alte materiale. Spre deosebire de vopsele, pigmenții nu se dizolvă; sunt aplicați ca particule fine, solide, amestecate cu un lichid. În general, aceiași pigmenți sunt folosiți în vopselele pe bază de apă sau ulei, în cernelurile tipografice și în plastic. Pot fi compuși anorganici (de obicei mai deschiși și care rezistă mai mult) sau compuși organici. Pigmenții organici naturali sunt folosiți de secole; în prezent, cel mai des întrebuințați sunt cei anorganici sintetici. Pigmentul primar alb este dioxidul de titan. Negrul de fum este cel mai întâlnit pigment negru. Oxizii de fier dau nuanțe de maro, ce variază de la galben și portocaliu la maro închis. Compușii cromului produc galbenul, oranjul și verdele cromat, compușii cadmiului dau galbenul, oranjul și roșul strălucitor. Cele mai obișnuite nuanțe de albastru, cele de Prusia și ultramarinul, sunt, de asemenea, anorganice. Printre pigmenții organici produși, de obicei, prin sinteza hidrocarburilor aromatice se numără azopigmenții care conțin azot (roșu, oranj, galben; *vezi* colorant azoic) și ftalocianinele de cupru (verde și albastru intens). Clorofila, carotina, rodopsina și melanina sunt pigmenți produși de plante și animale, cu diverse întrebuințări.

pigmeu

Membru al oricărei populații umane ai cărei adulți nu depășesc înălțimea de 1,50 m. Termenul este asociat, de asemenea, cu populația san din S Africii și cu așa-numitele populații negrito din Asia (cum ar fi filipinezii ilongot). Pe lângă statura lor mică, pigmeii se disting prin faptul că au cea mai mare rată a metabolismului de bază din lume și prin frecvența anemiei celulelor-seceră. Studiile asupra populației mbuti din pădurea Ituri exemplifică aceste constatări. *Vezi* rasă.

pika

Denumire generică pentru speciile de mamifere (genul *Ochotona*, familia *Ochotonidae*) cu urechi rotunde și fără coadă, din ordinul iepurelui (*Lagomorpha*), întâlnit în Asia, Europa de E și zonele din V Americii de Nord. Deși nu sunt iepuri de câmp, uneori sunt numiți iepuri-șoareci. Membrele posterioare sunt mai puțin dezvoltate decât la iepuri. Mai mult aleargă decât sar. Blana lor cafenie sau roșiatică este moale, lungă și deasă. Au cca 15 cm în lungime și cântăresc 125–200 de grame. Cele mai multe specii trăiesc în regiunile muntoase, stâncoase, dar există și unele specii asiatice care trăiesc în vizuini. Nu hibernează, dar vara și toamna „recoltează" ierburi, le usucă la soare și apoi depozitează fânul în locuri protejate (de ex. sub pietre), pentru a-l consuma pe timp de iarnă.

pika-american sau iepure-șuierător (*Ochotona princeps*)

KENNETH W. FINK/ROOT RESOURCES

Pike, Kenneth L(ee)

(09.06.1912, Woodstock, Connecticut, SUA - 31.12.2000, Dallas, Texas)

Lingvist și antropolog american. A lucrat la Institutul de Vară de Lingvistică (în prezent cunoscut sub denumirea SIL International), o organizație care pe lângă traducerea Bibliei se ocupă cu studiul limbilor nescrise puțin cunoscute. A lansat teoria lingvistică tagmemică. Tagmema, o unitate formată dintr-o parte de propoziție (de ex. un subiect) și o clasă de părți de vorbire (de ex. un substantiv) prin care este exprimată respectiva parte de propoziție, este considerată a avea funcție atât semantică, cât și sintactică.

Pike

Pisc muntos în E statului Colorado, SUA. Se află în lanțul anterior al Munților Stâncoși, lângă Colorado Springs. Are o înălțime de 4 301 m. Este cunoscut pentru panorama deosebită care se vede din vârf. A fost descoperit în 1806 de exploratorul american Zebulon Pike. Se spune că priveliștea minunată din vârful său a inspirat-o pe Katharine Lee Bates în scrierea operei *Frumusețile Americii* (America the Beautiful, 1893).

Pike, Zebulon Montgomery

(05.01.1779, Lamberton, New Jersey, SUA - 27.04.1813, York, Ontario, Canada)

Explorator nord-american. S-a înrolat în armată la vârsta de 15 ani. În 1805 a condus

o expediție pentru a descoperi izvorul fluviului Mississippi, a străbătut 3 200 km din St. Louis până în N Minnesotei, unde a identificat în mod eronat lacul Leech ca izvor al fluviului. În 1806 a fost trimis în SV pentru a explora râurile Arkansas și Red. Trecând prin Colorado, a încercat să escaladeze muntele numit ulterior Vârful Pike (4 301 m), dar nu a reușit. A ajuns în N statului New Mexico (1807). Raportul său despre regiunea Santa Fe a încurajat expansiunile ulterioare în zona de SV. A fost ucis în timpul Războiului din 1812, în ofensiva asupra Yorkului (Toronto).

pilastru

În arhitectura clasică, coloană rectangulară construită într-un zid, care iese ușor în relief. Este format dintr-un capitoliu și o bază și corespunde unui anumit ordin. În arhitectura romană, pilastrul a căpătat funcție decorativă, în detrimentul celei structurale. A servit pentru a înfrumuseța anumite părți ale unor ziduri lipsite de decorațiuni.

Pilat din Pont

(m. 36 d.Hr.?)

Prefect roman al Iudeii (26–36 d.Hr.) care l-a judecat pe Iisus și a ordonat crucificarea acestuia. Noul Testament îl descrie ca pe un om slab și influențabil, care, deși nu i-a găsit nici o vină lui Iisus, a dispus executarea lui pentru a satisface dorința mulțimii, care cerea ca el să fie ucis. Cunoscut pentru severitatea față de evrei, a fost, în final, rechemat la Roma pentru a fi supus unui proces în care era acuzat de cruzime și opresiune. Nu se știe cu exactitate data morții sale. Unele legende spun că s-ar fi sinucis în 39 d.Hr., la ordinul lui Caligula. Altele relatează că atât el, cât și soția lui ar fi trecut la creștinism.

pilă

În industria grea și în cea de prelucrare a metalelor, unealtă de oțel în formă de tijă sau de bară, cu o suprafață formată din numeroși dinți mărunți și ascuțiți. Pilele se folosesc la netezirea sau la modelarea unor obiecte, în special din metal. Tăierea cu pila sau acțiunea abrazivă a acesteia rezultă din apăsarea și deplasarea pilei (de obicei făcută manual) pe suprafața piesei. Pila cu tăiere simplă este formată din șiruri paralele de dinți dispuși în diagonală pe suprafața metalică. Pila cu tăiere dublă are șiruri de dinți care se încrucișează. Dinții rașpelului sunt mai rari și au vârful rotunjit; rașpelurile sunt de obicei mai aspre și sunt folosite în prelucrarea lemnului și a materialelor cu duritate mică.

pilă de combustie

Dispozitiv care convertește energia chimică a unui combustibil direct în electricitate (*vezi* electrochimie). Pilele de combustie sunt în mod intrinsec mai eficiente decât majoritatea altor dispozitive de convertire a energiei. Reacțiile chimice electrolitice determină eliberarea electronilor la un electrod, apoi aceștia se îndreaptă, printr-un circuit extern, către un al doilea electrod. În vreme ce electrozii din baterii sunt sursa ingredientelor active, care suferă transformări și se consumă pe parcursul reacției, în pilele de combustie, combustibilul gazos sau lichid (adesea hidrogen, alcool metilic, hidrazină sau o hidrocarbură simplă) este trimis în permanență către unul dintre electrozi, iar celălalt electrod primește oxigen sau aer dintr-o sursă externă. Prin urmare, atâta timp cât este alimentată cu combustibil și aer, pila de combustie nu va înceta să funcționeze și nu va necesita o reîncărcare. Practic, pilele de combustie pot fi folosite în locul oricărei alte surse de electricitate. Sunt folosite în special la automobilele electrice, pentru a reduce substanțial poluarea.

Pilcomayo

Râu în partea central-sudică a Americii de Sud, cel mai important afluent vestic al râului Paraguay. Izvorăște din Anzii estici, în Bolivia central-vestică, și curge spre SE, prin Grand Chaco din Paraguay, pentru a se vărsa în Paraguay lângă Asunción, după ce parcurge un traseu de 1 600 km. Reprezintă granița naturală dintre Paraguay și Argentina.

Piliuță, Constantin

(4.02.1929, Botoșani, România - 05.05.2003, București)

Pictor român. După copilăria petrecută la Botoșani, oraș pe care îl va evoca în multe tablouri, a urmat Institutul de Arte Plastice Nicolae Grigorescu din București, unde l-a avut profesor pe Alexandru Ciucurencu. A debutat în 1956, de-a lungul anilor participând la numeroase expoziții, dintre care 20 personale. Cunoscut ca un foarte bun desenator, arta lui se remarcă prin folosirea tușelor mari, monocrome, și prin eliminarea din cadrul tablourilor a oricăror detalii nesemnificative. Paleta

coloristică este luminoasă, predominând tonurile pastelate, care simbolizează admirația nostalgică a frumuseții lucrurilor. S-a îndreptat mai ales către peisagistică, atât a naturii (tablourile având ca subiect flori sau peisaje din Delta Dunării sau Dobrogea), cât și a orașelor vechi (de ex. Botoșani). Nu a ocolit nici portretul (*Tudor Arghezi, Marin Preda*) sau compozițiile cu subiecte istorice (*Bobâlna*). De asemenea, a realizat și lucrări în frescă, dar s-a îndreptat și către scenografie. Câteva dintre distincțiile pe care le-a primit sunt Premiul ex-equo al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă (1971), Premiul Ion Andreescu al Academiei Române (1974). Printre picturile sale se numără *Flori galbene, Balerin, Chitarist, Femeie cu chitară, Iarna, Circ, Delta, Flori violete, Peisaj, Cal, Cocoș, Arlechin, Anemone*. În memoria sa, soția și fiica lui au deschis în București Galeria Constantin Piliuță, care, pe lângă lucrările sale, găzduiește și expoziții ale altor artiști contemporani.

Pillat, Dinu

(20.11.1921, București, România - 04.12.1975, București)

Scriitor român. Fiu al lui Ion Pillat. A publicat studii de literatură română și universală: *Romanul de senzație în literatura română din a doua jumătate a sec. al XIX-lea* (teză de doctorat, 1947), *Dostoievski în conștiința literară românească* (1976); monografii: *Ion Barbu* (1969) și romane: *Moarte cotidiană* (1946).

Pillat, Ion

(31.03.1891, București, România - 17.04.1945, București)

Poet român, membru corespondent al Academiei Române. Fiu al lui Ion N. Pillat, descendent dintr-o veche familie boierească, și al Mariei Brătianu. A participat la Conferința de pace de la Paris (1919), ca secretar al lui Al. Vaida. A colaborat la multe dintre revistele vremii și a editat, în colaborare cu Perpessicius, volumul *Antologia poeților de azi*. Socotită tradiționalistă, dar cu vizibile influențe simboliste și expresioniste, poezia lui se caracterizează prin rafinament stilistic, fiind reprezentată de pasteluri muzicale și elegiace, evocări ale naturii și ale satului arhaic argeșean, cu inflexiuni de interiorizare reflexivă: *Visări păgâne* (1912), *Eternități de-o clipă* (1914), *Pe Argeș în sus* (1923), *Poeme într-un vers* (1936). A tradus mult din poezia universală (Baudelaire, Valéry, Goethe, T. S. Eliot). Eseuri: *Portrete lirice* (1936), *Tradiție și literatură* (1943).

Pillsbury Co.

Companie americană producătoare de alimente. A fost înființată în Minneapolis în 1871, sub numele C.A. Pillsbury & Co. Fondatorul ei, Charles Alfred Pillsbury (1842–1899), a transformat-o într-unul dintre cele mai mari concerne de morărit și panificație ale lumii din anii 1880. A extins afacerea prin obținerea unor taxe de transport favorabile și prin construirea propriilor silozuri pentru cereale în toată zona de NV. A vândut-o unui sindicat englez, dar a rămas director până la sfârșitul vieții. Mai târziu, compania s-a dezvoltat cu succes, fabricând produse alimentare foarte apreciate, printre filialele sale numărându-se Burger King, Häagen Dazs și Green Giant. A fost preluată de Grand Metropolitan PLC (în prezent Diageo PLC) în 1989, în termeni nu prea amiabili, iar în 2001 a fost vândută fostei rivale, General Mills, Inc.

pilon

(*în greacă*, cale de acces)

În construcțiile moderne, turn care oferă susținere, cum ar fi turnurile de oțel de care sunt prinse firele electrice sau picioarele unui pod. La început, pilonii erau fie porți monumentale în temple egiptene antice, fie o pereche de trunchiuri de piramide înalte cu o intrare între ele sau o construcție străpunsă de o cale de acces.

pilon

În construcții, stâlp ce pornește din fundație, folosit încă din timpuri preistorice. Pilonii transferă greutatea clădirii spre o zonă mai rezistentă atunci când pământul de sub construcție nu poate susține direct fundația. Pilonii susțin greutatea fie prin sprijinirea ei direct pe piatră sau sol, fie prin frecarea produsă de-a lungul lungimii lor ample. În construcția civilă modernă, pilonii din lemn, din oțel sau din beton care susțin o anumită structură sunt înfipți în pământ. Podurile și fundațiile de construcții pot fi susținute de grupuri de piloni.

pilon

În arhitectură, suport vertical de greutate, de ex. pentru capetele adiacente ale unei arcade. Mai mare decât o coloană, dar mai mic decât un perete, un pilon poate susține,

de asemenea, și o boltă. Partea de jos, baza, poate fi mai lată, pentru o mai bună stabilitate. În arhitectura romană sau gotică, una dintre componentele arcadei navei este pilonul în mixt, realizat în planuri diagonale, cu asize plasate în nișe.

Pilon, Germain

(1535, Paris, Franța - 03.02.1590, Paris)

Sculptor francez. O lucrare a sa din tinerețe care decorează mormântul lui Francisc I (1558) dezvăluie influența italiană. Ulterior și-a dezvoltat un stil propriu, pur francez, caracterizat de combinarea unor elemente clasice și gotice cu manierismul în versiune Fontainebleau. Cele mai cunoscute lucrări ale sale sunt sculpturile funerare pentru Henric II și Caterina de Medici de la catedrala Saint Denis (1561–1570). Arta sa face trecerea de la tradiția gotică la sculptura barocă.

Piłsudski, Józef (Klemens)

(05.12.1867, Żułów, Polonia, Imperiul Rus - 12.05.1935, Varșovia, Polonia)

Conducător revoluționar polonez. Născut într-o Polonie rusificată, a fost învățat încă de mic să-i urască pe asupritorii ruși. Exilat în Siberia pentru activism socialist (1887–1892), la întoarcere a devenit unul dintre liderii Partidului Polonez Socialist. În 1908 a organizat, în secret, Uniunea Acțiunii Militare, care a luptat în Primul Război Mondial sub comanda austro-ungară împotriva rușilor. În 1916 a militat pentru recunoașterea independenței Poloniei, vis pe care l-a văzut împlinit în 1918. A fost primul șef de stat al Poloniei până la promulgarea Constituției din 1922. După ce a înscenat o lovitură de stat în 1926, a fost prim-ministru (1926–1928) și ministru al apărării (1926–1935), numindu-și premieri dintre oamenii săi. Aceștia i-au permis să instaureze dictatura în Polonia.

Piltdown, farsa ~

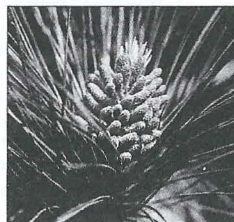
Falsificare de rămășițe fosile umane, care la începutul sec. XX a încetinit progresul studiului evoluției umane. Craniul aparent fosilizat descoperit pe izlazul Piltdown, lângă Lewes, Anglia, a fost, în 1912, propus ca dovadă a descoperirii unei noi specii de oameni preistorici (omul Piltdown). Abia în 1954 s-a demonstrat că respectivul craniu era, de fapt, doar o jumătate de craniu uman, la care fusese atașat cu foarte mare precizie maxilarul unui urangutan. Nu se știe exact cine sunt autorii farsei, dar principalii suspecți au fost descoperitorul craniului, Charles Dawson, și un funcționar care lucra la British Museum, pe nume Martin A.C. Hinton.

pima

Indieni nord-americani vorbitori de limbă uto-aztecă. Au trăit în S Arizonei, în zona centrală a culturii preistorice hohokam, de unde se pare că sunt și originari. Numele le-a fost dat de spanioli, care l-au adaptat probabil din expresia *pi-nyi-match,* care înseamnă „nu știu". Ei își spun akimel o'adham - oamenii râului. Indienii pima erau o populație sedentară de agricultori. Cultivau porumb și trăiau în case cu o singură cameră. Foloseau râurile Gila și Salt pentru irigații. De asemenea, practicau vânătoarea și culesul. Satele lor erau mai mari decât cele ale indienilor înrudiți, papago, iar comunitatea lor se caracteriza printr-o unitate tribală mai puternică. Populația pima se afla în relații cordiale cu albii, dar în permanent conflict cu apașii. În prezent, 15 000 de nativi pima trăiesc în principal în rezervațiile din Arizona.

pin

Denumire comună pentru cele zece genuri de conifere ale familiei *Pinaceae* (*vezi* conifer), originare din regiunile nordice temperate, în special cele cca 90 de specii de conifere ornamentale sau folosite pentru cherestea din genul *Pinus*. Frunzele ca niște ace și conurile sunt dispuse solitar sau în mănunchi. Din cauza rădăcinilor superficiale, pinii sunt sensibili la vânt și dislocări ale suprafeței solului. Familia include bradul, bradul-Douglas, bradul-canadian, molidul, zada și cedrul. Multe specii constituie o sursă de cherestea moale, lemn pentru hârtie, uleiuri și rășini. Unii sunt cultivați în scopuri ornamentale.

conuri mascul de pin-negru (*Pinus nigra*), purtătoare de polen
GRANT HEILMAN–EB INC.

pinacle

Joc de cărți. O variantă populară a sa întrebuințează două pachete de 24 de cărți; ași, decari, regi, regine, valeți și nouari din fiecare culoare. Fiecare dintre cei trei jucători primește 15 cărți, câte trei odată. Pariurile se fac în funcție de două criterii: combinațiile de cărți din mâna jucătorului și estimările numărului de levate, sau

mâini, pe care jucătorul le poate câștiga. Denumirea jocului derivă de la Binokel, un joc de origine germană.

Pinatubo

Vulcan la V de Luzon, Philipine. Aflat la cca 90 km NV de Manila, înainte de erupția sa din 1991 (prima erupție în decurs de 600 de ani), avea o altitudine de cca 1 460 m. Exploziile au lăsat cca o sută de mii de oameni fără locuințe, iar fumul și cenușa rezultate în urma lor au format coloane ce s-au ridicat până la peste 30 km în înălțime. Depunerile de cenușă au impus închiderea unei baze de aviație americană, aflată în vecinătatea muntelui. Se pare că aceasta a fost cea mai serioasă erupție din sec. XX.

Pinchback, Pinckney (Benton Stewart)

(10.03.1837, Macon, Georgia, SUA - 21.12.1921, Washington DC)

Om politic american. Fiu al unei foste sclave și al unui stăpân de plantație, a ajuns însoțitor de bord pe vapoarele cu aburi. În timpul Războiului Civil American a ajuns la New Orleans (controlat de unioniști), unde a format și condus o campanie de voluntari unioniști negri, numită Corps d'Afrique (1862–1863). După război a fost ales în senatul statului Louisiana (1868) și a deținut funcția de locțiitor al guvernatorului (1871). Deși ales în Camera Reprezentanților (1872) și Senat (1873), nu și-a putut ocupa locul în nici unul dintre cele două organisme, din cauza unor acuzații de fraudă în alegeri, care nu au fost însă niciodată dovedite. Ulterior a devenit avocat și s-a stabilit în Washington DC.

Pinchot, Gifford

(11.08.1865, Simsbury, Connecticut, SUA - 04.10.1946, New York, New York)

Silvicultor american. A absolvit Universitatea Yale și a studiat silvicultura în Europa. În 1892 a devenit primul silvicultor profesionist american. În 1896 a intrat în Comisia Națională a Pădurilor din cadrul Academiei Naționale de Științe și a contribuit la realizarea planului de sistematizare a rezervelor forestiere americane (ulterior pădurea națională). În calitate de șef al Serviciului American de Silvicultură (1898–1910) a pus bazele sistemului național de silvicultură. A înființat Facultatea de Silvicultură de la Yale, unde a și predat, între 1903 și 1936. A fost guvernator de Pennsylvania în perioadele 1923–1927 și 1931–1935.

Pinckney, Charles

(26.10.1757, Charleston, Carolina de Sud, SUA - 29.10.1824, Charleston, Carolina de Sud)

Diplomat american. Era vărul lui Charles C. Pinckney și al lui Thomas Pinckney. A luptat în Revoluția Americană. A făcut parte din Congresul Continental (1784–1787) și a avut un rol important în Convenția Constituțională. Ca delegat al Carolinei de Sud a propus numeroase clauze care au fost incluse în varianta finală a Constituției SUA. A contribuit la redactarea constituției Carolinei de Sud și a fost guvernator în perioadele 1789–1792, 1796–1798 și 1806–1808. A făcut parte și din Senatul american în perioada 1798–1801 și a fost delegat extraordinar al Statelor Unite în Spania între 1801 și 1805.

Pinckney, Charles Cotesworth

(25.02.1746, Charleston, Carolina de Sud, SUA - 16.08.1825, Charleston, Carolina de Sud)

Diplomat american. Era vărul lui Charles Pinckney și fratele lui Thomas Pinckney. L-a ajutat pe George Washington în Revoluția Americană la Savannah și a fost înaintat la rangul de general de brigadă în 1783. A fost delegat la Convenția Constituțională. Trimis special în Franța (1796), a fost implicat în negocierile care s-au sfârșit cu Afacerea XYZ. A candidat la postul de vicepreședinte din partea federaliștilor în 1800 și pentru cel de președinte în 1804 și 1808, fără a reuși să câștige însă.

Pinckney, Eliza *născută* Elizabeth Lucas

(28.12.1722, Antigua, Indiile de Vest - 26.06.1793, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Proprietară de plantații americană de origine britanică. Fiică a unui proprietar de plantații britanic care deținea pământ în Carolina de Sud, începând cu 1739 a administrat ea însăși domeniile tatălui ei. A făcut experimente în agricultură, reușind să obțină prima recoltă americană de indigo. După ce s-a căsătorit cu avocatul Charles Pinckney (1744) s-a ocupat cu creșterea fluturilor-de-mătase și fabricarea articolelor de mătase pe plantațiile acestuia. A continuat să administreze vastele proprietăți și după moartea soțului ei survenită în 1758. Charles C. Pickney și Thomas Pinckney au fost fiii ei.

Pinckney, Thomas

(23.10.1750, Charleston, Carolina de Sud, SUA - 02.11.1828, Charleston, Carolina de Sud)

Diplomat, soldat și politician american. Era fratele lui Charles C. Pinckney și vărul

lui Charles Pinckney. A fost guvernator al Carolinei de Sud între 1787 și 1789 și trimis diplomatic în Marea Britanie (1792–1796). Ca trimis extraordinar în Spania (1795) a negociat Tratatul de la San Lorenzo, numit și Tratatul lui Pinckney, care a fixat granița de S a Statelor Unite și a garantat drepturile de navigație ale Statelor Unite pe Mississippi și dreptul de depozitare (de bunuri) la New Orleans. A fost un general important în Războiul din 1812.

Pindar

(518/522 î.Hr., Cynoscephalae - 438 î.Hr., Argos)

Poet grec. Aristocrat beoțian, Pindar a fost educat în Atena și și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Teba. Aproape toate poeziile sale din perioada de început s-au pierdut, dar se pare că și-a câștigat reputația datorită imnurilor ulterioare, închinate zeilor. A devenit cel mai mare poet liric al Greciei, respectat în întreaga lume elenă. Din cele 17 volume ale sale, cuprinzând aproape orice gen de lirică corală, numai patru au supraviețuit. Acestea sunt lipsite de aranjamentul muzical de care erau însoțite. Odele sale în formă epiniciană (*vezi* odă pindarică) sunt dedicate sărbătoririi victoriilor în diverse jocuri sportive elene. Având o tonalitate solemnă și religioasă, ele se remarcă prin complexitate, bogăția metaforelor și limbajul sentimental.

pindarică, odă ~

Poem ceremonios în stilul lui Pindar, cu o structură triadică, format dintr-o strofă (două sau mai multe versuri repetate sub forma unui refren), urmate de o antistrofă armonios metrică și o epodă (vers de final) într-un metru diferit. Cele trei părți corespund mișcărilor de scenă ale corului din teatrul elen. După ce odele corale ale lui Pindar în formă epiniciană au fost publicate în sec. XVI, unii poeți au scris ode cu rimă neregulată, amintind de stilul acestuia. În engleză, astfel de ode sunt considerate adevărate capodopere ale liricii. Exemple ar fi *Ospățul lui Alexandru* (Alexander's Feast), de John Dryden, *Odă: semnele nemuririi* (Ode: Intimations of Immortality), de William Wordsworth, și *Odă unei urne grecești* (Ode on a Grecian Urn), de John Keats.

Pinero, Arthur Wing *ulterior* Sir Arthur

(24.05.1855, Londra, Anglia - 23.11.1934, Londra)

Dramaturg englez. A intrat în lumea teatrului ca actor, jucând în trupa de teatru a lui Henry Irving. Prima sa piesă, *200 de lire pe an* (£200 a Year), a fost pusă în scenă în 1877. A scris o serie de farse de succes, precum *Magistratul* (The Magistrate, 1885), ulterior orientându-se spre dramele cu subiect social. *A doua doamnă Tanqueray* (The Second Mrs. Tanqueray, 1893), prima dintre piesele sale care tratează condiția femeii în societate, i-a consolidat reputația. Au urmat scrieri precum *Renumita doamnă Ebbsmith* (The Notorious Mrs. Ebbsmith, 1895) și *Trelawny din «Wells»* (Trelawny of the «Wells», 1898), Pinero devenind astfel cel mai cunoscut dramaturg al timpurilor sale.

ping-pong

Vezi tenis de masă

pinguin

Denumire comună pentru cele 17 specii (ordinul *Sphenisciformes*) de păsări marine nezburătoare, întâlnite în special în insulele apelor subantarctice și pe coastele reci ale Africii, Australiei, Noii Zeelande și Americii de Sud. Câteva specii trăiesc în regiuni temperate, iar pinguinul-de-Galapagos (*Spheniscus mendiculus*) trăiește în zona tropicală a Americii de Sud. Speciile se diferențiază mai ales prin mărime și forma capului; toate au spatele negru și abdomenul alb. Cele mai mici specii, cum ar fi pinguinul-albastru-pitic (*Eudyptula minor*), au o înălțime de cca 40 cm; cele mai mari, printre care pinguinul-imperial (*Aptenodytes forsteri*), au aproape 120 cm înălțime. Plecate în larg timp de săptămâni la rând, stolurile de pinguini se hrănesc cu pește, calmari și crustacee.

Pinilla, Gustavo Rojas

Vezi Gustavo Rojas Pinilla

pinion

Vezi cremalieră și pinion

Piniós *sau* Peneus

Râu din Thessalia, în Grecia central-nordică. Izvorăște din Munții Pind și parcurge un traseu de cca 200 km spre SE și NE prin câmpia Thessaliei și a văii Tempe, până în golful Salonic (*vezi* Thessaloniki). În timpuri preistorice, înainte să inunde valea Tempe, a format un mare lac. Este navigabil pe cursul inferior.

piniped

Denumire generică pentru membrii celor trei familii actuale de mamifere acvatice cu labe membranate care constituie subordinul

Pinnipedia (ordinul *Carnivora*; *vezi* carnivor). Aceste familii sunt: *Odobenidae* (*vezi* morsă), *Phocidae* și *Otariidae* (*vezi* focă).

Pinkerton, Agenţia Naţională de Detectivi ~

Poliție americană independentă. Agenția a fost fondată în 1850 de Allan Pinkerton (1819–1884), fost ajutor de șerif în regiunea Cook, Illinios. Inițial, era specializată în cazuri de jafuri de tren, ocupându-se cu protecția trenurilor și prinderea jefuitorilor. A rezolvat cazul de jaf din 1856 al companiei Adams Express, în care s-au furat 700 000 de dolari, iar în 1861 a demascat un complot de asasinat împotriva președintelui ales, Abraham Lincoln. Ulterior, a participat la activități sindicale care militau împotriva exploatării prin muncă (*vezi* greva din Homestead). A reușit dezmembrarea organizației Molly Maguires.

Pinkham, Lydia E(stes)

(09.02.1819, Lynn, Massachussets, SUA - 17.05.1883, Lynn)

Inventatoare americană din domeniul farmaceuticii, posesoare a unui brevet pentru medicamente. A început să prepare Compusul Vegetal acasă, împărțind acest remediu cu vecinii. Compusul, un amestec de ierburi, conținea 18% alcool. În 1875, familia Pinkham a decis să înceapă o afacere bazată pe comercializarea acestui medicament, despre care Pinkham afirma că putea vindeca orice problemă feminină, de la depresii nervoase la inversiunea uterină. În scurt timp, medicamentul a devenit foarte căutat, iar afacerea a ajuns la câștiguri de 300 000 dolari pe an. Abia în anii 1920, când legislația federală care reglementa piața medicamentelor și a publicității s-a înăsprit, Lydia E. Pinkham Medicine Co. a redus conținutul de alcool din medicament, ca și pretențiile de eficacitate.

pin-Norfolk-Island

Conifer ornamental, peren (*Araucaria excelsa*, sau *A. heterophylla*), din familia *Araucariaceae*, originar din insula Norfolk, din S Oceanului Pacific. În natură, acest pin crește până la o înălțime de 60 m, trunchiul său atingând uneori 3 m diametru. Lemnul copacilor mari se folosește în construcții, la fabricarea mobilei sau la construcția de nave. Este cultivat în toată lumea, în stadiul de puiet, ca plantă ornamentală de interior sau exterior, în regiuni cu climat mediteraneean. Una dintre speciile înrudite este arborele-maimuței-zăpăcite.

Pinochet (Ugarte), Augusto

(25.11.1915, Valparaiso, Chile - 10.12.2006, Santiago)

Șef al guvernului militar chilian (1974–1990). Ofițer militar de carieră, a pus la cale și a condus lovitura de stat în care a fost ucis președintele Salvador Allende. A interzis partidele liberale din opoziție, iar în următorii trei ani a arestat cca 130 000 de chilieni și străini, dintre care mulți au fost torturați și câțiva chiar uciși. A trecut brusc la o economie de piață liberă, creând mari greutăți claselor inferioare. Promulgarea unei noi Constituții în 1981 i-a asigurat un mandat de președinte de încă opt ani. Respins în urma unui plebiscit din 1989, s-a retras din viața politică după alegerile libere din 1990, în urma cărora a fost ales Patricio Aylwin. În 1998 a fost arestat în Anglia la cererea Spaniei și reținut pentru a fi judecat pentru crimele împotriva cetățenilor spanioli săvârșite în Chile în timpul mandatului său. A fost eliberat 16 luni mai târziu. A fost apoi pus sub acuzație în Chile pentru asasinarea unor disidenți, dar a fost declarat inapt din punct de vedere mintal pentru proces.

Pinsky, Robert

(n. 20.10.1940, Long Branch, New Jersey, SUA)

Poet și critic american. Din 1979 până în 1986, Pinsky a fost redactor la *The New Republic*. Propriile poeme, dintre care multe se găsesc în volumul *Roata închipuită: poeme noi și alese* (The Figured Wheel: New and Collected Poems, 1996), explorează adesea sensul ascuns din spatele acțiunilor din viața cotidiană. De asemenea, este autorul unei remarcabile traduceri în versuri a *Infernului* (1994) lui Dante. Pinsky a fost poet laureat consultant din 1997 până în 2000.

pinten

Proiecție fixată pe capătul din față al unui vas de război și concepută pentru a distruge nave inamice care se lovesc de ea. Se poate să fi fost creat de egipteni, pe la 1200 î.Hr.; a fost folosit în mod obișnuit pe galerele feniciene, grecești și romane. A reintrat în uz pentru scurt timp la începutul sec. XIX, remarcându-se în Războiul Civil American, când pintenii montați pe nave de război cu aburi erau folosiți cu eficiență împotriva navelor de lemn. Îmbunătățirile din armamentul maritim și răspândirea navelor cu cală metalică l-au făcut din nou nefolositor.

Pinter, Harold
(10.10.1930, Londra, Anglia - 24.12.2008, Londra)

Dramaturg britanic. Născut într-o familie din clasa muncitoare, a jucat cu trupe de teatru ambulant până în 1959. Piesele sale într-un act din perioada de debut, cum ar fi *Camera* (The Room, 1957), au fost urmate de piesele în mai multe acte, precum *Petrecerea aniversară* (The Birthday Party, 1958), *Îngrijitorul* (The Caretaker, 1960) și *Întoarcerea acasă* (The Homecoming, 1965) - care, ca și operele lui anterioare, folosesc replici discontinue și pauze lungi în dialog pentru a reda gândurile unui personaj. Deseori, aceste monologuri interioare intră în contradicție cu discursul propriu-zis. Această tehnică i-a adus reputația de dramaturg complex și inovator, fiind considerat adesea un reprezentant al teatrului absurdului. Printre piesele sale ulterioare se numără *Trădarea* (Betrayal, 1978, ecranizat în 1983), *Limbajul muntelui* (Mountain Language, 1988) și *Lumina lunii* (Moonlight, 1993). A scris și piese radio și de televiziune și scenarii de film, precum *Servitorul* (The Servant, 1963), *Mesagerul* (The Go-Between, 1971), *Soția locotenentului francez* (The French Lieutenant's Woman, 1981) și *Povestea unei servitoare* (The Handsmaid's Tale, 1990) și *Sleuth* (2007). În 2005 i s-a acordat Premiul Nobel pentru literatură.

pinto

Cal pătat, numit și „cal pestriț", bălțat, tărcat, termeni întrebuințați pentru a descrie variațiile de culoare și de pete. Poneii din V SUA erau, în general, pinto, un tip de cal considerat de calitate slabă. Majoritatea asociațiilor pentru rasele pure refuză să înregistreze caii pinto. Combinațiile coloristice pe care acești cai le au se numesc overo (pete albe, neregulate, ce se întind de pe burtă în sus, amestecate cu o culoare mai închisă) și tobiano (pete albe ce se întind de pe spate în jos, în modele delicate, cu contur clar).

Pinturicchio *sau* **Pintoricchio**
născut **Bernardino di Betto di Biago**
(1454, Perugia, Romagna - 11.12.1513, Siena, Republica Siena)

Pictor italian. Originar din Perugia, a pictat împreună cu Perugino frescele Capelei Sixtine de la Vatican (1481–1482). Pictând în stilul Renașterii timpurii, era mai interesat de efectele decorative decât de claritatea desenului. Cea mai importantă lucrare a sa, decorarea cu fresce a șase camere din apartamentele Borgia pentru papa Alexandru VI (1492–1494), se remarcă prin folosirea de culori strălucitoare și de motive ornamentale antice romane. Ultimele sale lucrări importante au fost 10 scene din viața lui Pius II, expuse în Biblioteca Piccolomini din catedrala din Siena. A fost și un prolific pictor de tablouri.

Pio, părintele ~
născut **Francesco Forgione**
(25.05.1887, Pietreclina, Italia - 23.09.1968, San Giovanni Rotondo)

Preot italian. Membru al unei familii catolice foarte credincioase, a simțit chemarea divină de la vârsta de cinci ani. La 15 ani a intrat în ordinul capucinilor, luându-și numele de Pio. În 1910 a devenit preot. În același an i-au apărut primele semne ale stigmatului. A fost vindecat, dar acestea au revenit în 1918, însoțindu-l până la moarte. Datorită lor, precum și altor dovezi ale sfințeniei sale (parfum și ubicuitate), mulți pelerini au venit la părintele Pio pentru ca acesta să le aline suferințele. A fost sanctificat în 2002.

Piombo, Sebastiano del
Vezi Sebastiano del Piombo

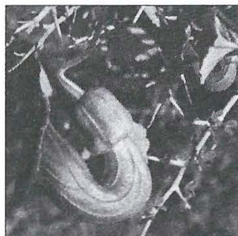
Pioneer

Prima serie experimentală de nave spațiale americane fără om la bord. *Pioneer 1* a fost prima navă spațială lansată de NASA (1958). Celelalte nave, *Pioneer 1-4*, au fost toate proiectate pentru a ajunge pe Lună, dar *Pioneer 4* a fost singura care a reușit să iasă de pe orbita Pământului (1964). *Pioneer 6–9* au fost lansate cu succes pe orbitele solare (1965–1968) pentru a studia vântul solar, câmpul magnetic solar și razele cosmice. *Pioneer 10*, lansată în 1972, a fost prima navă spațială care a traversat centura de asteroizi și cea dintâi care a zburat în apropierea planetei Jupiter (1973), unde a descoperit imensa coadă magnetică a acesteia. Pioneer a fost primul obiect fabricat de om care a ieșit din sistemul solar. Fotografiile realizate de *Pioneer 11* și datele transmise de această navă spațială (1979) au făcut posibilă identificarea de către oamenii de știință a doi sateliți necunoscuți până atunci și a încă unui inel în jurul planetei Saturn. De asemenea, cu ajutorul aceleiași nave, au fost descoperite și centuri de radiații în magnetosfera planetei Saturn. Navele *Pioneer Venus Orbiter* și *Multiprobe*

(*Pioneer 12* și *13*) au început să graviteze pe o orbită în jurul lui Venus în 1978. *Orbiter* a studiat norii și atmosfera planetei și a realizat hărți radar ale suprafeței planetei. *Multiprobe* a lansat patru sonde spațiale în atmosfera acestei planete în diferite locuri.

pipa-olandezului

Plantă agățătoare (*Aristolochia durior*), numită și pipă-agățătoare, din familia *Aristolochiaceae*, originară din America de Nord. Are frunze în formă de inimă sau de rinichi și flori tubulare gălbui-maro sau purpurii-maro, de forma unei pipe. Deoarece crește rapid, este folosită ca plantă ornamentală pe arbori sau pe verande pentru umbra pe care o poate oferi.

pipa-olandezului sau cuibul-galben (*Aristolochia durior*)
A.J. HUXLEY

pipă-indiană

Plantă erbacee (*Monotropa uniflora*) saprofită care nu are culoare verde. Se dezvoltă și se hrănește cu resturi vegetale în descompunere. Crește în tufe, în pădurile umede și umbroase din America de Nord și din Asia. Planta este de culoare albă sau gri, uneori roz, și se înnegrește când se usucă. Face o singură floare inodoră, în formă de cupă, care se înalță în vârful unui lujer de 15–25 cm. Procesul de fotosinteză nu se realizează, prin urmare frunzele sunt lipsite de clorofilă, semănând cu niște solzi mici. Planta se numește astfel pentru că tulpina ei seamănă cu o pipă indiană a păcii, în miniatură.

pipă sacră

Vezi calumet

piper *sau* piper-negru

Liană (agățătoare) lemnoasă, perenă (*Piper nigrum*), din familia *Piperaceae*, originară din India; condiment iute, înțepător, obținut din fructele plantei. Unul dintre condimentele cunoscute din cele mai vechi timpuri, piperul este probabil cel mai folosit în zilele noastre, devenind un important produs în cadrul comerțului dintre India și Europa. Planta este cultivată în toată Indonezia și a fost preluată și aclimatizată în toate regiunile tropicale. Are frunze late, lucioase și flori mici, dese. Fructele mici se numesc boabe de piper. *Vezi și* ardei.

Pipestone, Monumentul Național ~

Monument național, în SV statului Minnesota, SUA. Înființat în 1937, are o suprafață de 114 hectare. Pe teritoriul său se află cariere de piatră roșie, folosită de indienii de câmpie la confecționarea pipelor păcii rituale. Piatra este rezervată pentru uzul indienilor, care o exploatează cu aprobarea specială a Serviciului Național de Parcuri. Henry W. Longfellow a amintit carierele în *Cântecul lui Hiawatha* (The Song of Hiawatha).

pir

Plantă erbacee graminee care se răspândește repede (*Agropyron repens*), cu frunze liniare, oarecum păroase, și cu flori drepte, țepoase, originară din Europa și introdusă în alte zone temperate nordice ca furaj sau pentru a controla eroziunea. Pe pământ cultivat este considerată o buruiană din cauza persistenței sale. Rizomii ei lungi, gălbui-albicioși, trebuie smulși în întregime împreună cu rădăcinile pentru a eradica planta, deoarece rizomii rupți generează plante noi. Pirul a fost folosit ca plantă medicinală în Europa, iar rizomii erau mâncați pe timp de foamete.

piramidă

Structură monumentală antică construită din sau acoperită cu piatră sau cărămidă, având baza rectangulară și patru laturi triunghiulare înclinate, care se unesc într-un vârf. Piramidele au fost construite în epoci și în locuri diverse: cele mai cunoscute sunt cele din Egipt și din America Centrală și de Sud. Piramidele din Egiptul antic erau morminte regale. Fiecare conținea o cameră funerară interioară care adăpostea pe faraonul decedat (de obicei mumificat), membri ai anturajului său și diferite obiecte. Restul complexului piramidal consta dintr-o curte interioară largă, un templu mortuar adiacent și un drum pietruit ce ducea în jos spre un pavilion. În Egipt s-au păstrat aproape 80 de piramide regale, cele mai mari fiind cele de la Gizeh. Piramidele americane includ Piramida Soarelui și cea a Lunii de la Teotihuacan, Castillo de la Chichén Itzá, precum și variate structuri inca și chimú din așezările din Munții Anzi. Aceste piramide erau în general construite din pământ și acoperite cu piatră; sunt construite în trepte, cu o platformă în vârf, sau pot avea o structură de templu; erau folosite pentru ritualuri, inclusiv pentru sacrificii umane.

Pirandello, Luigi

(28.06.1867, Agrigento, Sicilia, Italia - 10.12.1936, Roma)

Dramaturg și romancier italian. Și-a luat doctoratul în filologie la Universitatea din Bonn și a început să scrie poezie, proză scurtă și câteva romane, printre care și *Răposatul Mattia Pascal* (Il fu Mattia Pascal, 1904). Prima sa piesă de teatru importantă *Așa e (dacă vi se pare)* (Così è (se vi pare), 1917), explorează relativitatea adevărului, un subiect pe care Pirandello l-a abordat în toate celelalte opere ale sale. Piesa *Șase personaje în căutarea unui autor* (Sei personaggi in cerca d'autore, 1921) pune în contrast arta și viața. Ea a fost urmată de *Henric al IV-lea* (Enrico IV, 1922). Printre celelalte piese ale sale se numără *Fiecare în felul lui* (Ciascuno a suo modo, 1924) și *În seara asta improvizăm* (Questa sera si recita a soggetto, 1930). A înființat Teatro d'Arte în Roma și a fost în turnee cu trupa sa în toată lumea (1925–1927). Considerat una dintre figurile proeminente ale teatrului sec. XX, în 1934 a fost distins cu Premiul Nobel pentru literatură.

Luigi Pirandello

INSTITUTUL ITALIAN, LONDRA

Piranesi, Giovanni Battista *sau* Giambattista Piranesi

(04.10.1720, Mestre, lângă Veneția - 09.11.1778, Roma, Statele Papale)

Arhitect, proiectant, teoretician al artei și gravor italian. A plecat la Roma pe când avea 20 de ani, pentru a lucra ca proiectant în slujba ambasadorului venețian. După ce s-a stabilit acolo în 1747 și-a dezvoltat o tehnică originală, caracterizată prin realizarea unor texturi bogate și a unor contraste îndrăznețe de lumini și umbre. Numeroasele sale gravuri după opere clasice și postclasice romane au contribuit la dezvoltarea arheologiei clasice și mișcării artistice neoclasice. În prezent este foarte cunoscut pentru seria de *Închisori imaginare* (Carceri d'invenzione, 1745). Gravurile sale se numără printre cele mai impresionante lucrări arhitecturale din arta apuseană.

piranha

Denumire comună pentru speciile de pești carnivori din genul *Serrasalmus* (familia *Characidae*), des întâlniți în râurile din centrul și E Americii de Sud și cunoscuți pentru voracitatea și ferocitatea lor. Piranha-cu-burta-roșie, *S. nattereri*, una dintre cele mai periculoase specii, poate atinge până la 60 cm lungime. Unele specii sunt argintii, cu abdomen și gât portocalii, altele sunt complet negre. Toate au dinți ca de ferăstrău. Peștii piranha se deplasează în bancuri, hrănindu-se de obicei cu alți pești. Piranha-cu-burta-roșie atacă uneori animalele mai mari. Deși în general se hrănesc cu stârvuri, sunt atrași de mirosul sângelui și, în scurt timp, pot reduce un animal de dimensiuni mari la un schelet.

piraterie

Act ilegal de violență sau jaf comis de echipajul unei nave private asupra unei alte nave, de obicei în largul mării. Pirateria aerului (de ex. deturnarea) este un fenomen mai recent. Pirateria a fost o practică frecventă în toate epocile istorice. Fenicienii, grecii și romanii au practicat-o, la fel ca și vikingii, maurii și alți europeni. De asemenea, era răspândită și la popoarele asiatice. În timpul războaielor elisabetane cu Spania, la sfârșitul sec. XVI, galioanele spaniole încărcate cu aur care plecau din Mexic traversând Marea Caraibelor erau o țintă foarte căutată de pirați. Între sec. XVI și XVIII, pirații de pe Coasta Berberă din Africa de Nord au amenințat comerțul pe Marea Mediterană. Pirateria a intrat în declin la sfârșitul sec. XIX, datorită apariției navelor comerciale de mari dimensiuni și a patrulelor navale îmbunătățite. La sfârșitul sec. XX, episoade de piraterie sunt mai frecvente în mările din Asia de E și de SE. *Vezi și* Barbă-Neagră, Francis Drake, Jean Laffite, Henry Morgan.

piretrum

Denumire comună pentru câteva specii de plante din genul *Crizanthemum* (*vezi* crizantemă) originare din Asia de S, ai cărei capituli, atunci când sunt pulverizați, constituie ingredientul activ din insecticidul numit piretrin (sau pyrethrum). Concentrațiile prafului de piretrin folosite în insecticide nu sunt toxice pentru plante și pentru animalele mai mari; de aceea, aceste insecticide se folosesc pe scară largă în spray-urile din gospodării, în industria zootehnică, precum și în prafurile pentru plantele comestibile. Specia perenă tipică, *C. coccineum*, este denumită și doamna-pictată sau piretrumul-florarilor. Petalele mari, de culoare trandafirie închis, care înconjoară centrul galben, sau discul, se

formează pe tulpini lungi, simple, deasupra coroanei de frunze conturate fin.

Pireu

Oraș, 175 697 loc. (2001), port al Atenei, în Grecia. Portul și „zidurile lungi", bariere fortificate care fac legătura cu Atena, au fost terminate la mijlocul sec. V î.Hr. Zidurile au fost distruse de Sparta la sfârșitul Războiului peloponesiac. Reconstruite sub conducătorul atenian Conon în 393 î.Hr., au fost arse în 86 î.Hr. de romanii conduși de Lucius Cornelius Sylla. Orașul și-a recâștigat importanța după 1834, când Atena a devenit capitala noii Grecii independente. Fiind cel mai mare port al Greciei, este centrul tuturor comunicațiilor pe mare cu insulele grecești.

piridină

Compus aromatic format dintr-un inel cu șase segmente compus din cinci atomi de carbon și unul de azot, formând un compus heterociclic. Cel mai simplu este chiar piridina (C_5H_5N). Printre compușii naturali cu inele de piridină se numără niacina și piridoxina (*vezi* complexul de vitamina B), isoniazidul, medicament folosit în tratamentul tuberculozei, și alte produse din plante (de ex. nicotina). Piridina este folosită și ca solvent sau materie primă pentru diferite medicamente și fungicide. Are miros respingător și gust iute; poate fi adăugată la etanol și la antigel pentru a le face nepotabile (*vezi* denaturare).

pirimidină

Compus heterociclic cu o structură inelară, formată din patru atomi de carbon și doi de azot. Cel mai simplu compus, pirimidina ($C_4H_4N_2$) este mai rar decât derivații de structură. Dintre exemple se pot enumera tiamina (vitamina B_1), unele medicamente cu sulf, barbituricele și trei dintre bazele aciziilor nucleici (citozină, timină și uracil).

Pirinei

Lanț muntos din SV Europei. Se întinde pe 430 km, de la Marea Mediterană până la golful Biscaya (Vizcaya sau Gascogne) din Oceanul Atlantic. Formează un perete înalt între Franța și Spania. Creasta lanțului marchează cea mai mare parte a graniței dintre cele două țări. Între piscurile acestora se afla micul principat autonom al Andorrei. Cel mai înalt vârf este Muntele Aneto, 3 404 m; numărul trecătorilor prin acești munți este mic. Pasul Roncesvalles a devenit faimos în *Cântecul lui Roland* din sec. XII, inspirat de Bătălia de la Roncesvalles (Roncevaux) din 778 d.Hr.

Pirineilor, Tratatul ~

(7 noiembrie 1659)

Tratat de pace între Franța și Spania. De la sfârșitul Războiului de Treizeci de Ani (1648) până în 1659, Spania și Franța s-au luptat aproape continuu. Deoarece Filip IV al Spaniei nu a primit ajutorul așteptat de la Habsburgi împotriva Franței, a încheiat un tratat de pace prin care ceda Franței porțiuni de graniță. Tratatul implica, de asemenea, căsătoria dintre Ludovic XIV și infanta spaniolă Maria Tereza, în urma căreia monarhul francez a devenit cel mai puternic din Europa.

pirită

Mineral, disulfură de fier, de culoare aurie. A fost deseori confundată cu aurul de către căutătorii de aur. Pirita pură (Fe 92) conține 47% fier și 53% sulf. Pirita se folosește ca sursă de sulf, în special pentru producerea acidului sulfuric. Deoarece există alte surse de fier mult mai bune, în general nu este exploatată ca minereu de fier. Mulți ani, Spania a fost cel mai mare producător de pirită, alături de Japonia, SUA, Canada, Italia, Norvegia, Portugalia și Slovacia.

pirometru

Instrument pentru măsurarea temperaturilor relativ mari, de ex. în cuptoare. Majoritatea pirometrelor măsoară radiația emanată de corpul a cărui temperatură trebuie evaluată. Avantajul unor astfel de mecanisme este că nu necesită atingerea materialului pentru a-i aprecia temperatura. Pirometrele optice măsoară temperatura corpurilor strălucitoare, comparându-le vizual cu un filament incandescent care are o temperatură cunoscută și reglabilă. În pirometrele cu rezistență, o liță subțire atinge obiectul a cărui temperatură trebuie măsurată; instrumentul transformă schimbarea care se produce în rezistența electrică datorită căldurii într-un index de temperatură a obiectului.

pirotină

Mineral, sulfură de fier în care raportul dintre atomii de fier și cei de sulf este variabil, dar este întotdeauna puțin mai mic decât 1. Se găsește, în mod obișnuit, în combinație cu alte sulfuri. Varietatea triolit, care are o compoziție apropiată cu cea a sulfurii de fier (FeS), este un constituent important al unor meteoriți.

piroxen

Grup important de minerale silicatice întâlnite în roci, având diferite compoziții, dintre care predomină varietățile bogate în calciu, magneziu și fier. Piroxenii cei mai frecvent întâlniți fac parte fie din seria celor cu puțin calciu, enstatit-(orto)ferosilit, (Mg, Fe)SiO_3, fie din seria celor bogați în calciu, diopsid-hedenbergit, Ca(Mg, Fe)Si_2O_6. Piroxeni mai rari sunt jadeitul, egirinul și johansenitul. *Vezi* enstatit.

piroxenit

Rocă magmatică, mediu până la larg cristalizată, compusă mai ales din piroxen. Mineralele accesorii obișnuite sunt hornblenda, biotitul sau olivina; este o rocă rar întâlnită.

Pirquet, Clemens, Freiherr (Baron) von ~

(12.05.1874, Viena, Austria - 28.02.1929, Viena)

Medic austriac. În 1906 a observat că pacienții care erau injectați a doua oară cu ser obținut de la cai sau vaccin antivariolic aveau, de obicei, reacții mai severe (pe care el le numea „alergii"). În timp ce studia simptomele vaccinării antivariolă a taurinelor a avansat și o nouă teorie despre bolile infecțioase, timpul lor de incubare și formarea de anticorpi. În testul lui Pirquet, o picătură de tuberculină este inoculată prin zgârierea epidermei. Local apare o zonă roșie, ușor tumefiată (reacția lui Pirquet), ale cărei dimensiuni indică imunitatea pacientului la tuberculoză.

Piru, Alexandru

(22.08.1917, Mărgineni, Bacău, România - 06.11.1993, București)

Critic și istoric literar român. Profesor universitar la București și Craiova. A practicat istoria literară în manieră universitară, dar și foiletonistica literară. Scrieri: monografii (*G. Ibrăileanu*), sinteze (*Literatura română veche*, 1961; *Literatura română premodernă*, 1964; *Panorama deceniului literar românesc 1940–1950*, 1968; *Poezia românească contemporană*, 2 vol., 1975; *Istoria literaturii române de la început până azi*, 1981). Culegeri de articole (*Varia. Preciziuni și controverse*, 1972). A publicat și un roman (*Cearta*, 1969).

Pirus *sau* Pirrhos

(319-272 î.Hr., Argos, Argolida)

Rege al Epirului elen. Inițial a fost aliat cu Demetrios și luat ostatic, după care Ptolemeu I Soter l-a luat sub protecția sa și l-a reinstaurat pe tron în regatul său. În 281 î.Hr. a trimis ajutor enclavei grecești Tarentum (Taranto) în lupta împotriva Romei și a câștigat victorii în care a suferit mari pierderi la Heraclea și Ausculum. În Sicilia a cucerit cea mai mare parte a teritoriului punic, dar sicilienii greci s-au răsculat, din cauza despotismului lui. A suferit pierderi serioase la întoarcerea sa în Italia (275 î.Hr.), dar l-a învins pe Antigon II Gonatas în Macedonia (274 î.Hr.) și a devenit rege. A murit într-o bătălie în Argos, în timp ce încerca să ajute Sparta. Victoriile sale costisitoare au dat naștere termenului „victorie à la Pirus".

Pisa *în Antichitate* Pisae

Oraș, 85 379 loc. (2001), în centrul Italiei. Așezat pe Arno, se pare că a fost fondat de etrusci. A devenit colonie romană pe la 180 î.Hr. Episcopie creștină în 313 d.Hr., a înflorit în Evul Mediu drept centru urban al Toscanei. Din cauza participării la cruciade, Pisa a devenit rivala Genovei și a Veneției. În 1860 a fost anexată regatului Italiei. Orașul a fost scena unor lupte crâncene în Al Doilea Război Mondial. În prezent este un important nod feroviar; catedrala sa, turnul înclinat din Pisa și alte asemenea atracții fac din acest oraș o foarte căutată destinație turistică. Găzduiește Universitatea din Pisa (fondată în 1343) și este orașul natal al lui Galileo.

Pisa, turnul înclinat din ~

Campanilă de marmură albă din Pisa, Italia, celebră pentru tasarea inegală a fundației, care a cauzat o înclinare de 5,5 grade (cca 4,5 m) față de axa verticală. Construcție începută în 1173, ca a treia și ultima structură a complexului catedralei orașului, a fost proiectată să se înalțe la 56 m. Lucrul a fost suspendat în mai multe rânduri, inginerii încercând să găsească soluții; turnul, în continuare înclinat, a fost finalizat în sec. XIV. Aplecându-se cu 1,2 mm pe an, construcția a fost în pericol de prăbușire, iar în 1990 turnul a fost închis, pentru a permite inginerilor să urmeze un proiect care a micșorat gradul de înclinare cu 44 cm, la 4,1 m. Lucrarea a fost finalizată în mai 2001.

Pisano, Andrea *sau* Andrea da Pontedera

(1270/1290, Pontedera, lângă Pisa - 1348/1349, Orvieto, Statele Papale)

Sculptor și arhitect italian. A realizat primele trei uși de bronz ale baptisteriului catedralei din Florența (1330–1336). La

moartea lui Giotto, survenită în 1337, Andrea i-a luat locul, devenind arhitect-șef al campanilei catedralei, căreia i-a mai adăugat două niveluri ornate cu basoreliefuri. În 1347 a fost angajat arhitect supraintendent al catedralei din Orvieto. Unul dintre cei mai importanți sculptori italieni ai sec. XVI, este cunoscut pentru stilul echilibrat și potrivirea desăvârșită a figurilor.

Pisano, Giovanni

(1250, Pisa - după 1314, Siena?)

Sculptor și arhitect italian. Lucrările sale de debut seamănă cu cele ale lui Nicola Pisano, tatăl și mentorul său. Către 1285 a început să lucreze la fațada catedralei din Siena, ale cărei design ordonat și ornamentație bogată au devenit un etalon în stilul gotic decorativ al fațadelor din centrul Italiei. Cealaltă mare realizare a sa, amvonul din Pistoia (cca 1298–1301), se caracterizează printr-o mare aglomerație de figuri, în care se regăsesc chipuri, siluete de animale și peisaje imposibil de deslușit integral. Amvonul proiectat pentru catedrala din Pisa (1302–1310) se înscrie mai mult în stilul clasic, probabil pentru a se alinia standardelor monumentale impuse de Giotto, care la momentul respectiv era un artist în mare vogă. Deși considerat singurul sculptor gotic adevărat al Italiei, nu s-a dezis niciodată în totalitate de moștenirea Romei clasice.

Pisano, Nicola

(1220, Apulia - 1278/1284, Pisa?)

Sculptor italian. Opera sa, împreună cu cea a fiului său, Giovanni Pisano, a impus un nou stil în sculptura italiană a sec. XIII-XIV. Capodopera sa, amvonul din baptisteriul catedralei din Pisa (1260), a reprezentat o inovație în domeniu, diferind de stilul predecesorilor săi, deși influențele sunt clare. Lucrările sale se caracterizează printr-un amalgam de motive, inclusiv reliefuri romane, mozaicuri și fresce creștine timpurii, arhitectură și sculptură gotică franceză. Toate acestea sunt asimilate, creându-se un tot unitar care a îndreptat arta toscană într-o nouă direcție de dezvoltare.

Adorarea Magilor (detaliu) de Nicola Pisano, cca 1259-1260; amvonul de marmură din Baptisteriul din Pisa

ALINARI/ART RESOURCE, NEW YORK

piscicultură

Vezi acvacultură

Piscul Stalin

Vezi Piscul Imeni Ismail Samani

pisică

Vezi felină

pisică-abisiniană

Rasă de pisică domestică, asemănătoare cu pisica sacră din Egiptul antic mai mult decât oricare altă pisică. Este suplă, are picioare zvelte și coadă lungă ce se îngustează spre vârf. Blana scurtă și fină are culoarea maronie-roșcată, cu fire de păr distinctiv punctate, sau colorate la vârf, cu dungi negre sau maro. Nasul este roșu, iar vârful cozii și extremitatea posterioară a corpului sunt negre. Este afectuoasă și liniștită, deși în general este timidă cu străinii.

pisică-calico

În America de Nord, denumire folosită pentru o pisică domestică cu pete sau puncte, de obicei predominant albă cu roșu și cu pete negre (tipar denumit alb și carapace de țestoasă, *în engleză, tortoiseshell-and-white*). Deoarece determinarea genetică a culorilor blănii este legată de cromozomii de sex, pisicile astfel colorate sunt aproape întotdeauna femele.

pisică cu păr lung

Denumire generică pentru rasele de pisici domestice recunoscute pentru blana moale, cu fir lung. Rasele cu păr lung sunt: pisica-de-Bali, birmaneza, himalayana, javaneza, pisica-norvegiană-de-pădure, pisica-Maine-coon, persana, pisica-ragdoll, somaleza și pisica-de-angora. Deși sunt considerate a fi mai leneșe decât rasele cu păr scurt, sunt renumite pentru faptul că sunt jucăușe, afectuoase și pentru că au o mare capacitate de a se apăra când este necesar.

pisică cu păr scurt

Denumire generică pentru rasele de pisici domestice cu blană cu fir scurt. Standardele de expoziție cer exemplare viguroase, cu picioare cu oase puternice, cap și ochi rotunzi și urechi rotunjite la vârf. Blana trebuie să fie scurtă și poate avea aproape orice culoare sau model. Unele culori, cum ar fi bej-albăstrui, sunt destul de rare la această rasă; exemplarele cu blana vărgată (cu dungi și tipare pestrițe cu argintiu, maro, albastru sau roșcat) sunt foarte des întâlnite.

pisică-de-angora
sau **pisică-turcească-de-angora**

Rasă de pisică domestică cu păr lung care s-a dezvoltat, probabil, dintr-o pisică domestică a tătarilor care au migrat în Turcia, unde este, în prezent, considerată un tezaur național. Are corp lung, oase subțiri, față ascuțită și blană de lungime medie, mătăsoasă. Cea mai des întâlnită culoare este alb, dar poate avea și alte culori, după cum poate fi bi- sau multicoloră.

pisică-de-Manx

Rasă de pisică domestică despre care se presupune că ar proveni din insula Man. Afectuoasă, credincioasă și curajoasă, este o pisică de talie mare, care se caracterizează prin lipsa cozii și mersul în salturi. Partea posterioară este mai înaltă decât umerii, deoarece membrele posterioare sunt mai lungi decât cele anterioare. Se poate naște cu coadă, dar, de regulă, aceasta lipsește. Învelișul dublu de peri poate avea numeroase culori.

pisică domestică

Mamifer carnivor domestic (*Felis catus*); păstrează multe dintre caracteristicile felinelor mari, deosebindu-se de acestea prin blană și mărime. Unele rase au păr scurt (de ex. pisica-siameză), iar altele lung (de ex. pisica-persană). Pisicile domestice au, în general, culoare albă, neagră, galbenă sau cenușie, uneori cu pete de alte culori. Cele vărgate au dungi sau spirale întunecate pe un fond mai deschis. Masculii pot atinge 71 cm lungime, iar femelele cca 51 cm; greutatea variază între 2,5 și 4,5 kg. Pisicile care nu sunt de rasă pot cântări și 13 kg. Speciile sălbatice cele mai înrudite cu pisica domestică sunt pisicile sălbatice din N Africii (printre care *Felix lybica*). Apreciate pentru obiceiul de a vâna șoareci și șobolani, contribuind astfel la apărarea depozitelor de cereale, pisicile au fost domesticite în Egiptul antic prin 1500 î.Hr. Asociația Iubitorilor de Pisici recunoaște astăzi 37 de rase.

pisică-Maine-coon
sau **pisică-raton-de-Maine**

Singura rasă de pisică domestică cu păr lung originară din America de Nord. Deși originile ei sunt necunoscute, a fost expusă pentru prima dată la Boston, în 1878. Pisicile-de-Maine sunt mari, musculoase și cu oase grele; e posibil să-și fi căpătat acest nume de la coada similară cu cea a ratonului. Foarte abile în vânătoarea șoarecilor, sunt apreciate pentru blândețea, inteligența și afectivitatea lor, înțelegându-se foarte bine cu copiii și cu câinii. Majoritatea sunt maronii cu pete întunecate.

pisică-persană

Rasă de pisică domestică, cu cap rotund, blană lungă și mătăsoasă (multe culori sunt caracteristice rasei), ochii mari și rotunzi și nas cârn. Uneori, este numită pisică cu păr lung.

pisică-sălbatică

Specie sălbatică (*Felis silvestris*) de pisică (familia *Felidae*) ce se găsește în pădurile eurasiatice. Este foarte asemănătoare cu pisica domestică galbenă, vărgată; se încrucișează cu pisicile domestice (al căror strămoș este, probabil). Are o lungime de 50–80 cm și o coadă de 25–35 cm. Are o înălțime de 35–40 cm și cântărește 3–10 kg. Este solitară și nocturnă; vânează păsări și animale mici. În America de Nord, numele este folosit pentru râsul-roșu din America și pentru râsul-polar; în Africa, denumirea se referă la pisica-Caffre.

râs-roșu (*Lynx rufus*), varietate de pisică sălbatică

JOE VAN WORMER/PHOTO RESEARCHERS

pisică-scoțiană-cu urechi-pliate

Rasă de pisică domestică cu urechi care se pliază în față și în jos. Un păstor scoțian a descoperit prima pisică de la care s-a dezvoltat rasa – Susie, o pisică albă de casă, în 1961. Pisicile scoțiene cu urechi pliate pot avea părul lung sau scurt, de orice culoare sau model. Plierea urechilor lui Susie a fost cauzată de o mutație genetică destul de rară. Pentru a fi prezentate la expoziții, este necesară existența pliului la urechi și un pedigri care să conducă la Susie. Pisicile scoțiene cu urechi plate sunt blânde și liniștite.

pisică-sfinx

Rasă de pisică domestică fără păr, obținută în urma a două mutații apărute spontan la pisicile cu păr scurt. Prima s-a produs în 1975, când Jezabelle, o pisică vagaboandă, a născut un pui fără păr, Epidermis. În anul următor, a venit pe lume cel de-al doilea pui. A doua mutație s-a produs în 1978, când trei pui de pisică fără păr, un mascul și două femele, au fost găsiți

și salvați de pe străzile orașului Toronto. Acestor pisici trebuie să li se facă baie regulat pentru a li se îndepărta de pe piele grăsimile pe care blana unei pisici normale le absoarbe, iar urechile lor mari trebuie curățate de praf și murdărie și de ceara care le-ar putea înfunda.

pisică-siameză

Rasă de pisică domestică zveltă, cu păr scurt, originară din Thailanda (Siam). Are un colorit bej sau cenușiu, cu puncte întunecate pe urechi, față, picioare și coadă. Aceste puncte pot fi maro-închis, gri-albăstrui, ciocolatii, gri-rozalii sau oranj-roșcate. Capul are formă ascuțită. Ochii albaștri sunt oblici și pot fi ceacâri, deși împerecherea exemplarelor cu ochi ceacâri și cu coadă răsucită nu este încurajată de crescătorii de exemplare de concurs. Siamezele sunt considerate foarte inteligente și foarte gălăgioase. Au un mieunat specific, asemănător cu un țipăt.

pisică-turcească *sau* pisică-Van

Rasă de pisică domestică cu blana de lungime mijlocie, caracterizată mai ales prin modelul coloristic neobișnuit: alb cu pete doar pe cap și coadă. Van este un nume comun în regiunea de origine a rasei, Asia Centrală și de S, folosit, de asemenea, pentru a descrie și alte pisici cu desene asemănătoare. Rasa a fost adusă în Europa de cavalerii care se întorceau din cruciade. O trăsătură caracteristică este blana asemănătoare cu cașmirul, care nu se udă; membrii acestei rase iubesc apa, fapt pentru care rasa a fost denumită și pisică-înotătoare. Sunt mari, active și inteligente.

Pisidia

Regiune antică, în S Anatoliei. Teritoriul său era dominat de Munții Taurus, care ofereau refugiu unor populații păgâne, care au rezistat atacurilor succesive la care au fost supuse. La începutul sec. I d.Hr. a fost anexată provinciei romane Galatia, devenind parte a Lyciei și Pamfiliei în 74 d.Hr. în timpul împăratului Vespasian. Dioclețian a inclus Pisidia în dioceza Asiei pe la 297 d.Hr. În timpul stăpânirii bizantine a continuat să fie o zonă zguduită de revolte frecvente. În 1204, Bizanțul pierduse deja controlul asupra regiunii, în favoarea invadatorilor turci.

Pisistrate

(m. 527 î.Hr.)

Tiran, conducător al Atenei (560–559 î.Hr., 556–555 î.Hr., 546–527 î.Hr.). Născut într-o familie de aristocrați, a câștigat onoruri militare foarte devreme. A devenit tiran al Atenei în 560 î.Hr., după ce a pretins că cineva a încercat să-i ia viața și a cerut oamenilor să-i acorde o gardă de corp, cu ajutorul căreia a pus mâna pe Acropole. Domnia sa a fost de scurtă durată, dar a câștigat din nou puterea pentru o scurtă perioadă în 556 î.Hr., apoi a fost răsturnat de Licurg și Megacles. După câțiva ani petrecuți în exil s-a întors (în 546 î.Hr.) cu o armată, a preluat controlul și a rămas la putere până la sfârșitul vieții. Patron al artelor, a realizat numeroase lucrări publice și a încercat să-i ajute pe țărani. Unificarea Atticii și dezvoltarea Atenei au făcut ca orașul să devină recunoscut în Grecia.

Pissarro (Jacob-Abraham-) Camille

(10.07.1830, St. Thomas, Indiile de Vest Daneze - 13.11.1903, Paris, Franța)

Pictor impresionist francez, originar din Indiile de Vest. Fiu al unui prosper comerciant evreu, s-a stabilit la Paris în 1855. Primele sale pânze sunt peisaje de mari dimensiuni, care dezvăluie o atentă observare a naturii, ce avea să rămână o caracteristică a operei sale. În 1871 și-a cumpărat o casă în Pontoise, în suburbiile Parisului. Această zonă a constituit tema predilectă a artei sale timp de aproape 30 de ani. Între 1870 și 1880, motivele principale ale lucrărilor sale au fost casele, fabricile, copacii, căpițele de fân, țăranii la lucru și scene pe malul râului. În aceste lucrări, formele nu se dezintegrează, ci rămân compacte, iar culorile sunt vii; spre sfârșitul anilor 1870, tușele de pensulă, asemănătoare cu virgulele, înregistrează deseori scânteierile luminii. Aceste opere au stârnit admirația pictorilor impresioniști. Pissarro a fost singurul pictor impresionist care a participat la toate cele opt expoziții ale grupului. În ciuda problemelor acute de vedere, ultimii săi ani au fost cei mai prolifici.

Camille Pissarro, *Autoportret*, ulei pe pânză, 1903; Galeria Tate, Londra

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA GALERIA TATE, LONDRA

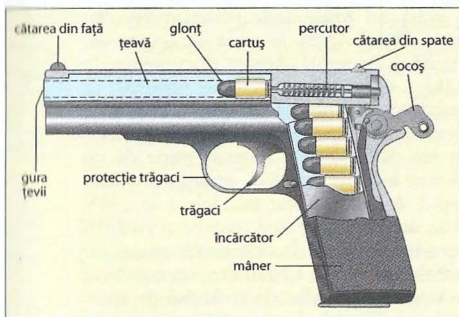
pistil

Organ reproducător feminin al unei flori. Poziționat central, pistilul are, de obicei, o bază mai umflată, numită ovar, care

conține viitoarele semințe (ovule). Stilul pornește din ovar și are un vârf receptor de polen, numit stigmat, de diferite forme, și în general lipicios. Florile pot avea un singur pistil (de ex. crinul) sau mai multe (de ex. piciorul-cocoșului). Fiecare pistil este format din una sau mai multe structuri asemănătoare frunzei, numite carpele. Diferențele în compoziția și forma pistilului ajută la clasificarea plantelor cu flori. *Vezi și* stamină.

pistol

Armă de foc de dimensiuni reduse, concepută pentru a fi acționată cu o singură mână. Se pare că numele derivă de la Pistoia, oraș din Italia, unde armele de mână erau fabricate încă din sec. XV. La început a fost o armă de cavalerie. Totuși, puterea unui pistol trebuie să fie redusă, pentru ca arma să aibă o greutate care s-o facă ușor de mânuit; pentru că doar soldații antrenați pot ținti cu exactitate la o distanță mai mare de zece metri, nu au fost niciodată arme militare competitive. Folosite în mod legal, sunt purtate mai ales de polițiști și alte tipuri de personal de securitate și servesc ca arme de apărare în ultimă instanță. Volumul lor compact, prețul redus și ușurința de manevrare le fac o armă foarte folosită în crimele violente, astfel că pistoalele sunt subiectul legii care controlează deținerea armelor de foc. Există două categorii de pistoale: revolvere și pistoale automate. Automatele au un mecanism activat de energia reculului, care extrage cartușul din încărcător.

Părțile componente ale unui pistol semiautomat

pistol-mitralieră

Armă de foc militară prevăzută cu muniție de calibru redus sau cu încărcătură propulsivă, având posibilitatea de a trece de la foc semiautomat la foc automat. Ușoare și portabile, cu o cadență mare de trageri precise, pistoalele-mitralieră au devenit principala armă standard de infanterie din dotarea armatelor moderne. Datorită ușurinței lor de mânuire sunt ideale pentru trupele de asalt mobile aflate în mașini sau în elicoptere și pentru luptătorii de gherilă în timpul luptelor purtate în junglă sau în oraș. Printre cele mai des folosite pistoale-mitralieră se numără M16 din SUA, kalașnikovul sovietic (AK-47 și versiunile modernizate), FAL și FNC din Belgia și G3 german.

piston și cilindru

În ingineria mecanică, cilindru mobil cu un cap închis (piston) care se mișcă în sus și în jos (sau înainte și înapoi) într-o cameră cilindrică puțin mai mare (cilindru), prin presiunea unui fluid, ca într-un motor sau într-o pompă. Cilindrul unui motor cu aburi este închis la ambele capete prin intermediul unor plăcuțe, permițând tijei pistonului, atașată la acesta, să treacă printr-unul din capetele acoperite de plăcuțe. Cilindrul unui motor cu combustie internă este închis la un capăt de o plăcuță numită cap și deschis la celălalt pentru a permite oscilația liberă a tijei conectoare, care unește pistonul cu arborele cotit.

Pișpek

Vezi Bișkek

Pitagora

(580 î.Hr., Samos, Ionia - 500 î.Hr., Metapontum, Lucania)

Filozof și matematician grec. S-a stabilit în Crotona (S Italiei), unde a întemeiat o comunitate de discipoli care aderau la modul de viață propus de el. Școala sa de filozofie reducea întregul domeniu al realității la relații matematice și presupunea că toate obiectele existente sunt, în esența lor, de natură formală, și nu materială. Principiile pitagorismului, printre care se numără credința în nemurirea sufletului, în ideea reîncarnării, precum și în puterea eliberatoare a abstinenței și a ascetismului, au influențat gândirea lui Platon și a lui Aristotel și au contribuit la dezvoltarea matematicilor și a filozofiei raționale occidentale. A fost primul care a studiat proporțiile intervalelor muzicale și gamele; tot el a fost primul occidental care a promovat vegetarianismul. Nici unul dintre textele sale nu a supraviețuit timpului și este dificil să se distingă ideile sale de cele ale

discipolilor săi. Amintirea sa este păstrată vie, în special prin teorema lui Pitagora, dezvoltată probabil în cadrul școlii sale, după moartea lui Pitagora.

Pitagora, teorema lui ~

Regulă privitoare la lungimile laturilor unui triunghi dreptunghic. Aceasta arată că suma pătratelor lungimilor catetelor este egală cu pătratul lungimii ipotenuzei (latura opusă unghiului drept), adică $a^2 + b^2 = c^2$, unde c este lungimea ipotenuzei. Triadele numerelor întregi care corespund teoremei (de ex. 3, 4 și 5) sunt numite numere pitagoreice. *Vezi* cosinus, sinus.

pitagorism

Școală filozofică, fondată probabil de Pitagora în cca 525 î.Hr. Inițial a fost o frăție religioasă sau o asociație care promova reformarea morală a societății; membrii jurau să rămână loiali frăției și să păstreze secretele ei. Frăția avea diferite aspecte în comun cu comunitățile orfice (*vezi* orfism), care căutau să purifice sufletul credincioșilor prin ritualuri și prin abstinență și să le permită să se elibereze din „roata nașterii". Pitagorismul susținea că realitatea, la nivelul ei cel mai profund, este de ordin matematic, că filozofia poate fi folosită pentru purificare spirituală, că sufletul se poate uni cu divinul și că anumite simboluri au semnificație mistică. A fost primul sistem de gândire occidental important care sprijinea vegetarianismul. Școala și-a încetat activitatea în sec. IV î.Hr.

pitbull-terier *sau* terier-Staffordshire

Rasă de câine obținută în sec. XIX în Marea Britanie pentru a participa la luptele de câini desfășurate în gropi. A fost creată prin încrucișarea buldogului (care atunci avea picioarele mai lungi și era agil) cu un terier, probabil foxterierul. Cunoscut și sub numele bull-și-terrier, pitbullul este un câine îndesat, musculos, cu fălci puternice, având o înălțime de 43–48 cm și o greutate de 14–23 kg. Blana sa țepoasă, scurtă, poate avea diverse culori uniforme sau vărgate.

Pitcairn

Insulă situată în zona central-sudică a Oceanului Pacific. Suprafața: cca 5 kmp; 47 loc. (2003). Este singura insulă locuită din grupul insular Pitcairn. Celelalte insule care fac parte din acest grup sunt Henderson, Ducie și Oeno. Descoperită în 1767, nu a fost locuită până în 1790, când a fost ocupată de rebelii de pe vasul britanic *Bounty*, aflați sub conducerea lui Fletcher Christian. A fost anexată Marii Britanii în 1838. Din cauza suprapopulării, în 1856 locuitorii au fost mutați pe insula Norfolk. Unii s-au întors pe teritoriul insulei Pitcairn, iar descendenții lor au format populația actuală. Aceștia se ocupă cu pescuitul și creșterea vitelor. În 1970, Marele Comisionar britanic în Noua Zeelandă a fost numit guvernatorul coloniei.

Pitcher, Molly

(cca 1753 –
22.01.1832, Carlisle, Pennsylvania, SUA)

Patrioată americană. Se cunosc foarte puține despre prima parte a vieții ei. Se pare că era de origine irlandeză. În Revoluția Americană l-a însoțit pe soțul ei, William Heys, în Bătălia de la Monmouth (1778), unde a cărat apă pentru soldații americani răniți (de aici i se trage și porecla Molly Pitcher, care în traducere înseamnă Molly cea cu urciorul). Legenda spune că, atunci când soțul ei s-a prăbușit din cauza căldurii, ea l-a înlocuit la tun și a luptat eroic pe tot parcursul bătăliei. În 1822, statul a recompensat-o pentru eroismul ei, acordându-i o pensie. Unii istorici îi atribuie gestul de a-și înlocui soțul la tun lui Margaret Corbin (1751–1800), despre care susțin că ar fi luat această decizie în timpul atacului fortului Washington, din 1776.

Pitești

Municipiu, 174 736 loc. (2003), situat în partea central-sudică a României, reședință a județului Argeș. Este situat în depresiunea râului Argeș, la zona de confluență cu Râul Doamnei. Atestat documentar în 1385. La sfârșitul sec. XV este prezentat ca reședință domnească. A avut o deosebită dezvoltare comercială și meșteșugărească în sec. XVI. Distrus în mare parte de un violent incendiu în 1848, orașul s-a refăcut rapid. A fost declarat municipiu în 1968. Este un important nod feroviar și rutier și centru universitar. În oraș există un combinat de prelucrare a lemnului, un combinat petrochimic, o rafinărie, o fabrică de autoturisme (Dacia). Între monumentele importante se numără biserici (sec. XVI–XIX), schitul Trivale, hanul Gabroveni, Foișorul de Foc etc. Printre atracțiile orașului se numără și expoparcul, grădina publică, grădina zoologică, parcul Trivale. Aici se organizează anual Simfonia lalelelor, Piteștiul fiind supranumit Orașul lalelelor.

Pithice, Jocurile ~

În Grecia antică, diverse competiții atletice și muzicale ținute în onoarea lui Apollo, mai ales la Delfi, dinainte de sec. V î.Hr., până în sec. IV d.Hr. Aveau loc în luna august al celui de-al treilea an al fiecărei Olimpiade (perioada de patru ani între Jocurile Olimpice). Evenimentele erau similare cu cele ale olimpiadelor antice.

pitică brună

Obiect cosmic, cu o masă intermediară între cea a unei planete și cea a unei stele. Descrise uneori ca stele nereușite, se consideră că piticele brune s-au format asemănător stelelor, din fragmente de nori interstelari care se concentrează, devenind obiecte dependente de gravitație. Nu au însă o masă suficientă pentru a produce căldura internă care, în cazul stelelor, aprinde hidrogenul și dă naștere fuziunii nucleare. Deși degajă o anumită cantitate de căldură și lumină, se răcesc repede și se micșorează; diferă de planetele cu masă mare doar prin felul în care se formează.

piticism *sau* nanism

Retard al procesului de creștere care are ca rezultat o statură adultă anormal de mică, fiind cauzată de o varietate de tulburări ereditare și metabolice. Piticismul hipofizar este cauzat de insuficiența hormonului de creștere. Piticismele ereditare includ: acondroplazia, caracterizată prin dimensiunile normale ale corpului, dar cu membrele scurte și capul mare; hipocondroplazia, asemănătoare, dar cu dimensiuni normale ale capului; piticismul distrofic, cu deformări progresive ale scheletului, ce duc la invaliditate. În aceste forme de piticism, coeficientul de inteligență este normal. Unele forme, cum ar fi cretinismul, implică și retard mintal. Piticismul poate fi cauzat și de o nutriție inadecvată în primii ani de viață (*vezi* rahitism).

piton

Denumire comună pentru cele 28 de specii de șerpi (subfamilia *Pitoninae*, familia *Boidae*) greoi, docili, neveninoși, care trăiesc în regiunile tropicale și temperate. Cu excepția unei specii din America Centrală (*Loxocemus bicolor*), pitonii trăiesc din Africa de V până în China, Australia și insulele din Pacific. Pitonii se hrănesc cu păsări și mamifere, omorându-le prin constricție. Majoritatea speciilor trăiesc în apropierea apelor; unele sunt arboricole. Toate depun între 15–100 de ouă, în funcție de mărimea corpului. Pitonul-reticulat asiatic (*Python reticulatus*) este probabil cel mai lung șarpe din lume (anaconda este mai greu); au fost descoperite specimene de peste 9 m lungime.

pitoresc

Concept și stil artistic apărut la sfârșitului sec. XVIII și începutul sec. XIX, caracterizat prin interesul pentru arhitectură și peisagistică, combinate pictural. În Marea Britanie, pitorescul a fost definit ca acea calitate estetică marcată de varietăți, iregularități, asimetrii plăcute și texturi interesante. Ruinele medievale care se profilau pe un fundal natural erau considerate a fi pitorești. John Nash a realizat unele dintre cele mai cunoscute lucrări care se înscriu în acest curent. *Vezi și* construcție absurdă.

pitosporum

Arbust sau arbore veșnic verde, răspândit în special în Australia și Noua Zeelandă, care aparține genului *Pittosporum* (familia *Pittosporaceae*), cunoscut în general ca dafinul-australian. Acești arbuști sunt plantați în special în scopuri ornamentale, în regiunile calde. Cea mai populară specie, numită tobira (*P. tobira*), este originară din China și Japonia. Aceasta este folosită ca gard viu, foarte răspândit în zonele cu climă caldă. În alte regiuni, tobira este o plantă de interior foarte frumoasă.

Pitot, tub ~

Instrument folosit pentru măsurarea vitezei unui fluid aflat în curgere. Inventat de Henri Pitot (1695–1771), este format dintr-un tub cu o îndoitură scurtă, în unghi drept, plasat vertical într-un fluid care curge, cu gura părții îndoite orientată în sus. Presiunea, măsurată cu ajutorul unui dispozitiv atașat, depinde de fluxul lichidului și poate fi folosită în calcularea vitezei. Tuburile Pitot sunt utilizate în măsurarea vitezei aerului în tunelurile de vânt și la bordul navelor aeriene în timpul zborului. De asemenea, sunt folosite și la măsurarea debitului lichidelor.

Pitt, William *ulterior* Conte de Chatham *cunoscut ca* Pitt cel Bătrân

(15.11.1708, Londra, Anglia – 11.05.1778, Hayes, Kent)

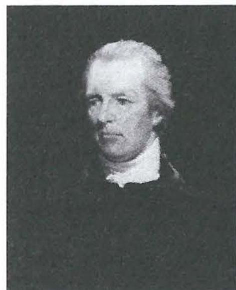
Om de stat și orator britanic, prim-ministru în două rânduri (1756–1761, 1766–1768). A intrat în Parlament în 1735.

Primul său discurs ținut după numire, în care critica mandatul lui Robert Walpole, a fost foarte controversat. Odată cu izbucnirea Războiului de Șapte Ani a fost numit secretar de stat și a devenit prim-ministru efectiv. A obținut multe victorii, în urma cărora Imperiul Britanic și-a extins teritoriile. A fost supranumit „Marele om de rând", deși au existat și voci care l-au criticat pentru aroganța sa. A demisionat în 1761, când cabinetul a refuzat să declare război Spaniei. Deși bolnav de gută, a fost un apărător înfocat al libertății și a susținut rezistența colonială americană în privința Legii timbrului. A format un alt guvern în 1766, în care a deținut funcția de lord păstrător al micului sigiliu, dar a demisionat în 1768 din cauza problemelor de sănătate. A murit în 1778 și a fost înmormântat la Westminster Abbey, fiind regretat de compatrioții săi.

Pitt, William *cunoscut ca* Pitt cel Tânăr

(28.05.1759,/?/ - 23.01.1806, /?/)

Om de stat și prim-ministru britanic (1783–1801, 1804–1806). Fiu al lui William Pitt, a intrat în Parlament în 1781 și a deținut funcția de cancelar al Trezoreriei (1782–1783). A fost numit prim-ministru în 1783 și a inițiat o serie de reforme care au redus datoria mare a țării creată de Revoluția Americană. De asemenea, a redus tarifele, a impus controlul guvernamental asupra Companiei Indiilor de Est și a restructurat guvernul în India. Forțat să intre în conflict cu Franța prin Războaiele revoluționare franceze, a încheiat o serie de coaliții cu statele europene împotriva Franței (1793, 1798, 1805). Pitt a răspuns cu măsuri represive cererilor radicalilor pentru reforma parlamentară. În 1800 a definitivat Actul uniunii cu Irlanda, dar a demisionat în 1801, când propunerea sa pentru emanciparea catolică a fost respinsă. Al doilea mandat de premier (1804–1806) a fost marcat de colapsul celei de-a treia coaliții survenit după luptele de la Ulm și Austerlitz. Aflarea veștilor despre aceasta i-a înrăutățit starea sănătății, deja fragilă.

William Pitt cel Tânăr, pictură în ulei de John Hoppner; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Pittsburgh

Oraș, 334 563 loc. (2000), în SE Pennsylvaniei. Este situat la confluența râurilor Allegheny și Monongahela, unde formează râul Ohio. În 1758, fortul francez Duquesne a fost cucerit de britanici, iar locul a fost denumit Pitt. A devenit localitate autonomă în 1794 și oraș în 1816. În sec. XIX s-a dezvoltat rapid ca un important centru de producere a oțelului. În 1881, aici a fost înființată Federația Americană a Muncii (*vezi* AFL-CIO). Al doilea oraș ca mărime din stat, este centrul unui complex urban industrial care include câteva orașe vecine. În zonă există peste 150 de laboratoare industriale de cercetare. Aici se află universitățile Pittsburgh, Carnegie-Mellon și alte instituții de învățământ.

Pittsburgh, platforma ~

Manifest al iudaismului reformat, redactat în 1885 la o conferință a rabinilor condusă de Isaac Mayer Wise, ce a avut loc în în SUA, în Pittsburgh, Pennsylvania. În manifest se declara că iudaismul este în curs de evoluție și se susținea că Talmudul ar trebui privit ca un text religios, nu ca o lege imuabilă. A rămas filozofia oficială a mișcării de reformă din SUA până în 1937, când platforma Columbus a conferit reformei o poziție mai tradițională.

Pittsburgh, Universitatea ~

Sistem universitar de stat, compus dintr-un campus principal în Pittsburgh și filiale în alte patru localități. A fost fondată ca Academia Pittsburgh în 1787. Campusul principal este o instituție complexă de cercetare și include facultăți de medicină, stomatologie, drept, inginerie, științe sociale și altele. Printre facilitățile campusului se numără centre pentru studiul ecologiei, al proceselor didactice și al celor cognitive. Cifra școlarizării în campusul principal este de cca 26 000 de studenți.

pițigoi

Denumire comună pentru cele câteva specii de păsări cântătoare care trăiesc în păduri și în grădini (genul *Parus*, familia *Paridae*), cu cioc robust, ascuțit. Pițigoiul-mare (*P. major*) este întâlnit în Europa, în Africa de N și în Asia, până în Java; are o lungime de cca 14 cm. Are față albă, cap negru și o

DAN SUDIA–COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON

pițigoi-cu-creastă (*Parus bicolor*)

linie centrală neagră pe părțile inferioare, care sunt galbene sau galbene-închis. Cea mai cunoscută specie americană de pițigoi este pițigoiul-cu-creastă (*P. bicolor*), cu o lungime de 17 cm, de culoare gri-albăstrie, cu flancuri maro-rozalii.

pițigoi-american

Denumire comună pentru numeroasele specii de păsări cântătoare din America de Nord care aparțin genului *Parus* (familia *Paridae*) și al căror nume redă sonoritatea cântecului lor (*în engleză, chickadee*, pițigoi). Sunt prietenoase atunci când li se oferă mâncare. Pițigoiul-de-munte, pițigoiul-cu-bonetă-neagră (*P. atricapillus*), care se găsește în America de Nord, are 13 cm lungime, iar capul este acoperit cu o capă de pene negre. Reprezentanții din Lumea Veche și unii din Lumea Nouă sunt denumiți pițigoi.

pițigoi-de-munte (cu cap negru), una dintre speciile de pițigoi-american (*Parus atricapillus*)

WILLIAM D. GRIFFIN

piuare

Proces care sporește densitatea lânii țesute sau tricotate, prin expunerea acesteia la umezeală, căldură, frecare și presiune, până ce se obține o micșorare a volumului cu 10–25%. Subțierea apare atât la firele țesute orizontal, cât și la cele țesute oblic (*vezi* țesătură), astfel încât rezultă o țesătură moale, călduroasă și relativ rezistentă la intemperii. Un exemplu obișnuit este lodenul, material produs prima dată în Austria în sec. XVI. *Vezi* pâslire.

piuliță

În domeniul tehnic, dispozitiv de fixare, alcătuit dintr-un butuc pătrat sau hexagonal, de obicei din metal. Acesta este prevăzut cu un orificiu în centru care are atașate niște fileturi interne, ce se îmbină cu fileturile atașate unui pivot sau unui șurub. Piulițele sunt folosite pe scară largă pentru fixarea componentelor utilajelor și structurilor. *Vezi și* dispozitiv de fixare.

Pius II *născut* Enea Silvio Piccolomini

(18.10.1405, Corsignano, Republica Siena - 14/15.08.1464, Ancona, Statele Papale)

Papă (1458–1464). La origine diplomat italian care a devenit episcop de Trieste (1447) și Siena (1449), a mediat relațiile dintre prinții germani și papalitate, a instrumentat încoronarea lui Frederic III ca împărat al Sfântului Imperiu Roman (1452) și a făcut pace cu Aragonul și Napoli. În calitate de papă a încercat să îi unească pe europeni într-o cruciadă împotriva turcilor, dar nu a reușit să câștige susținerea prinților creștini. Pius II a fost, de asemenea, un cunoscut umanist și un scriitor prolific, care a scris despre evenimentele timpurilor sale.

Pius V, Sfântul ~ *născut* Antonio *sau* Michele Ghislieri

(17.01.1504, Bosco, ducatul Milano - 01.05.1572, Roma, Statele Papale)

Papă (1566–1572). A intrat în odinul dominican la vârsta de 14 ani și a fost hirotonisit în 1528. Un neobosit urmăritor al ereticilor, în 1551 a fost numit comisar general al Inchiziției. În 1556 era deja cardinal, iar în 1566 a fost ales papă. A instituit reforme clericale și a reușit să împiedice pătrunderea protestantismului în Italia. În 1570 a excomunicat-o pe Elisabeta I, înrăutățind astfel poziția catolicilor în Anglia. A pus la cale campania care a dus la victoria flotelor spaniole, venețiene și papale asupra turcilor în Bătălia de la Lepanto din 1571.

Pius IX *născut* Giovanni Maria Mastai-Ferretti

(13.05.1792, Senigallia, Statele Papale - 07.02.1878, Roma; canonizat la 3 septembrie 2000; sărbătorit pe 7 februarie)

Papă (1846–1878). A devenit arhiepiscop în 1827, cardinal în 1840 și papă la moartea lui Grigore XVI. A inițiat o serie de reforme liberale, dar s-a lăsat intimidat de fervoarea revoluționară din 1848, adoptând un conservatorism extrem. A lansat dogma Imaculatei Concepții (1854) și a reunit primul Conciliu de la Vatican (1869–1870), care a promulgat doctrina infailibilității papei. După pierderea temporară a autorității asupra unificării Italiei în favoarea lui Victor Emanuel II, s-a considerat prizonier al Vaticanului și a refuzat orice contact cu guvernul italian. Pontificatul lui Pius IX a fost cel mai lung din istorie. În 2000 a fost canonizat de papa Ioan Paul II.

Papa Pius IX

FELICI

Pius X, Sfântul ~
născut **Giuseppe Melchiorre Sarto**
(02.06.1835, Riese, Veneţia, Imperiul Austriac - 20.08.1914, Roma, Italia; canonizat la 29 mai 1954; sărbătorit pe 21 august)

Papă (1903–1914). A devenit episcop de Mantova în 1884 și patriarh al Veneției în 1893. A fost ales papă în 1903 și în scurt timp a devenit celebru datorită pietății sale și profundului său conservatorism politic și religios. Pius a reprimat mișcarea catolică intelectuală cunoscută sub denumirea modernism și s-a opus mișcării politice pentru reformă socială, numite democrație creștină. A făcut eforturi pentru a-i determina pe laici să colaboreze cu Biserica în lucrarea apostolică și a reformat liturghia catolică. Decizia sa de a sistematiza legea canonică a dus la publicarea unui nou cod în 1917, care a intrat în vigoare în 1918.

Pius XII *născut* **Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli**
(02.03.1876, Roma, Italia - 09.10.1958, castelul Gandolfo)

Papă (1939–1958). Născut la Roma, a activat în serviciul diplomatic papal și ca secretar de stat al Sfântului Scaun, devenind papă în locul lui Pius IX în 1939. S-a implicat în diverse activități umanitare, ajutându-i pe prizonierii și refugiații din Al Doilea Război Mondial, dar a fost criticat pentru că nu a reușit să se impună în problema Holocaustului. După război a fost apărătorul catolicilor persecutați din țările comuniste. Cunoscut pentru conservatorismul său auster, a definit dogma despre Adormirea Maicii Domnului în 1950.

Papa Pius XII, fotografie de Yousuf Karsh

Pius, Sextus Pompeius Magnus
Vezi Magnus Pius, Sextus Pompeius

pivniță

Parte a unei clădiri situată sub nivelul solului, folosită pentru depozitarea obiectelor sau a alimentelor. Este denumită adesea beci, mai ales atunci când face parte din fundație. Pivnița folosită pentru depozitarea alimentelor (de ex. pivnița pentru păstrarea rădăcinoaselor) poate fi construită în spatele casei sau în exteriorul acesteia, jumătate îngropată în pământ, jumătate deasupra solului, pentru a menține temperatura și umiditatea constante; se poate construi în întregime din beton ori se poate face podeaua din pământ, iar tavanul din cherestea.

pixel
denumire completă **element de imagine**

Cea mai mică unitate de imagine video cu luminescență și culoare specifice. Proporțiile sale sunt determinate de numărul liniilor ce formează rasterul de scanat (ansamblul de puncte care formează imaginea) și rezoluția de-a lungul fiecărei linii. În forma comună a graficii computerizate, imaginea individuală care de la distanță pare continuă este de fapt formată din mii de pixeli. Fiecare pixel este trasat de raza unui electron, de la stânga la dreapta și de sus în jos. Un pixel mai poate fi definit ca cel mai mic element al unui dispozitiv fotosensibil, cum ar fi camerele ce folosesc dispozitive cu sarcină cuplată (*vezi* CCD).

Pizarro, Francisco
(1475, Trujillo, Extremadura, Castilia - 26.05.1541, Lima)

Conchistador spaniol care a cucerit Imperiul Inca. În 1510 s-a alăturat unei expediții de explorare a Lumii Noi, iar trei ani mai târziu a plecat împreună cu Vasco Nuñez de Balboa într-o expediție care a dus la descoperirea Pacificului. A întreprins două călătorii în lungul coastei columbiene (1524–1525, 1526–1528) și a continuat explorările spre S, descoperind noul teritoriu Perú. În 1531 a pornit spre Perú însoțit de cei patru frați ai săi, de alți 180 de marinari și având 37 de cai. În scurt timp a luat legătura cu emisarii împăratului incaș Atahuallpa și a aranjat o întâlnire cu acesta. Oamenii săi i-au măcelărit pe însoțitorii neînarmați ai împăratului, iar pe acesta l-au luat ostatic. După ce a acceptat o recompensă substanțială pentru eliberarea lui Atahuallpa a ordonat sugrumarea lui. Și-a petrecut restul vieții consolidând autoritatea Spaniei în Perú. A fondat Lima (1535), unde a fost ucis de câțiva spanioli pe care îi trădase.

Pizarro, Gonzalo
(1502?, Trujillo, Spania - 10.04.1548, Cuzco, Perú)

Explorator și cuceritor spaniol. Împreună cu fratele său vitreg, Francisco Pizarro, a luat parte la cucerirea Perú-ului (1531–1533), pentru care a primit mari proprietăți

de pământ și a fost numit guvernator al orașului Quito (1539). În perioada 1541–1542 a condus o expediție dezastruoasă în regiunea neexplorată de la E de Quito, care a costat viețile a aproape 200 de spanioli și 4 000 de indieni. La întoarcerea în țară a aflat că Spania limitase privilegiile cuceritorilor; conchistadorii s-au revoltat împotriva viceregelui, iar Pizarro a condus forțele antiregaliste în Bătălia de la Anaquito (1546), pe care a și câștigat-o. În 1548 a fost învins și executat.

Pizarro, Hernando

(n. 1475? - m. 1578)

Explorator și cuceritor spaniol. Împreună cu fratele său vitreg, Francisco Pizarro, a luat parte la cucerirea Perú-ului (1531–1533), după care a revenit în Spania. Întors în Perú (1536) a fost capturat la Cuzco de Diego de Almagro. După ce a fost eliberat, Hernando Pizarro a condus armata fratelui său, prinzându-l și executându-l pe Almagro (1538). S-a întors în Spania pentru a se alătura luptei familiei Pizarro pentru posesiunile din Perú, dar a fost întemnițat timp de 20 ani (1540–1560).

pizza

Specialitate culinară de origine napolitană, preparată dintr-un aluat de pâine sub forma unui disc plat, acoperit cu ulei de măsline, roșii și brânză mozzarela, coaptă la cuptor și servită fierbinte. Pizza este în prezent consumată în întreaga Italie, iar ingredientele variază de la o regiune la alta. Pizza a pătruns în SUA odată cu venirea imigranților italieni. Prima pizzerie din SUA s-a deschis în 1905, iar după Al Doilea Război Mondial, pizza a devenit una dintre mâncărurile preferate ale americanilor. În prezent este apreciată în întreaga lume.

PKK

Vezi Partidul Muncitorilor din Kurdistan

PKU

Vezi fenilcetonurie

placaj

Semifabricat produs prin alipirea sub presiune a trei sau mai multe plăci (straturi) subțiri din lemn. Straturile sunt așezate perpendicular unul pe celălalt. Ca și alte produse din lemn, încleiate, placajul reprezintă o alternativă viabilă și ieftină la lemnul solid. Este frecvent întrebuințat atât în industria mobilei (dulapuri, birouri, mese), cât și în construcția de case (pentru pereți, tavane, ca izolație pentru parchet, uși și cofraje pentru turnarea cimentului).

placaj pentru exterioare

Varietate de înveliș exterior pentru protecția unei clădiri față de acțiunea diferiților agenți externi, având un rol termoizolant și de înfrumusețare a fațadei. Termenul se referă la prefabricate din lemn sau materiale care imită lemnul, folosite pentru placarea caselor. Există diferite tipuri de placaj, precum șindrilă, placaj orizontal, placaj vertical din scândură sau țiglă. Placările cu scândură sau șindrilă, întâlnite uneori la casele cu o tâmplărie gotică sau la alte structuri modeste, sunt diferite de cele cu șindrilă obișnuită, datorită scândurilor verticale cu joante, acoperite de șipci (fâșii înguste) ce se prezintă sub aspectul unor îmbinări. Pentru că nu necesită aceeași întreținere precum lemnul, au fost preferate placajele din aluminiu, căptușite cu polivinil fluorid (numite, de obicei, placaje vinile); acestea imită plăcile orizontale. Placa fibrolemnoasă (PFL), un produs obținut din presarea pastei de lemn, este și ea folosită adesea, deși durabilitatea sa este limitată în timp. La clădirile mai mari, placarea exterioară se numește izolare și poate fi realizată din cărămidă, sticlă pe structură metalică, piatră, panouri metalice sau beton.

placare

Îmbrăcare a unui metal sau a altui material, precum plasticul sau porțelanul, într-o suprafață metalică dură, neporoasă, pentru a-i aduce un plus de rezistență și pentru a-l înfrumuseța. Primele obiecte placate (veselă de Sheffield) au fost realizate prin intermediul procedeului inventat de Thomas Boulsover și constau dintr-un strat de cupru așezat între alte două de argint. Astăzi, suprafețe precum aurul, argintul, oțelul inoxidabil, paladiul, cuprul și nichelul sunt aplicate prin introducerea unui obiect într-o soluție ce conține materialul dorit, care este aplicat prin reacție chimică sau electrochimică (*vezi* electrogalvanizare). Deși de multe ori placarea este folosită în scopuri decorative, cel mai frecvent se recurge la acest procedeu pentru a crește durabilitatea și rezistența materialelor mai moi la coroziune. Majoritatea dispozitivelor, a obiectelor de uz casnic, a țevilor, a echipamentelor electrice, a obiectelor din sârmă, a componentelor navelor aeriene și aerospațiale și a uneltelor mecanice sunt

placate pentru a le crește coeficientul de rezistență. *Vezi și* galvanizare, tablă cositorită, cositorire.

placă comemorativă

Bucată de piatră finisată, datată sau inscripționată, plasată de obicei pe peretele exterior al unei clădiri pentru a comemora ceva. De multe ori, placa prezintă o nișă unde se pun ziare, fotografii sau alte documente care să înfățișeze obiceiurile în uz, cu scopul de a servi drept document istoric atunci când clădirea este remodelată sau demolată. Inițial plasată într-un colț, astăzi piatra poate ocupa orice loc de pe fațada clădirii.

placă de sunet *sau* placă audio

Circuit integrat care generează un semnal audio și îl trimite către boxele computerului. Placa de sunet poate primi un sunet analog (de la un microfon sau casetă audio) și îl poate converti într-o informație digitală, care va fi stocată sub formă de fișier audio; de asemenea, are capacitatea de a primi semnale audio digitale (ca de la un fișier audio) și le poate converti în semnale analoage, care pot fi ascultate la boxele computerului. La computerele personale, placa de sunet este de obicei cu circuit separat și se conectează la placa de bază.

placă video

Circuit integrat care generează semnalul video trimis la monitorul unui computer. Circuitul se află de obicei pe placa de bază sau este o placă de circuit separată, dar uneori poate fi integrat în monitor. Conține un modul digital sau analog, precum și cipuri de memorie care stochează datele. Toate plăcile video (cunoscute și sub numele de videoadaptoare, plăci video sau videocontroloare) sunt conectate la monitoare standard de tipul SVGA sau XGA.

placentă

Organ prezent la majoritatea mamiferelor, care se dezvoltă în uter, împreună cu fetusul, și prin intermediul căruia se realizează schimburile metabolice. Prin cordonul ombilical, circulația fetală este conectată la cea maternă. Substanțele nutritive și oxigenul din sângele mamei trec, prin placentă, la fetus, iar reziduurile metabolice și dioxidul de carbon de la fetus trec în cealaltă direcție. Cele două circulații, arterială și venoasă, sunt independente una de cealaltă. Alte substanțe (de ex. alcoolul și drogurile) din sângele mamei pot trece prin placentă, afectând dezvoltarea produsului de concepție și provocând o serie de afecțiuni precum tulburări congenitale și dependență de droguri (*vezi* toxicomanie) la nou-născut. Unele microorganisme pot traversa placenta, provocând infectarea fătului, dar aceasta este permeabilă și pentru anticorpii materni. Placenta cântărește o jumătate de kilogram sau mai mult la sfârșitul sarcinii și este eliminată la naștere. Unele animale o mănâncă pentru substanțele nutritive pe care le conține; la unele specii, acest lucru stimulează lactația.

plagioclaz

Grup de aluminosilicați naturali de natriu și calciu din seria de minerale feldspat, care se întâlnesc, de obicei, ca granule sau cristale colorate în nuanțe de gri-deschis, transparent spre translucid. Din punctul de vedere al compoziției, plagioclazele variază de la albită la anortită. Plagioclazul este folosit în compoziția sticlei și a ceramicii; variațiile iridiscente sunt considerate la fel de valoroase ca pietrele prețioase. Plagioclazele sunt importante mai ales datorită faptului că formează roci.

Plaine, La ~ (Câmpia)

În Revoluția Franceză, deputați de centru din Convenția Națională. Au format majoritatea membrilor adunării și aveau un rol esențial în luarea deciziilor. Numele derivă de la locul pe care aceștia îl ocupau în sală; deasupra lor stăteau montaniarzii. Condus de Emmanuel-Joseph Sieyès, plenul a votat inițial cu moderații girondini, dar ulterior s-a alăturat montaniarzilor și a votat pentru executarea lui Ludovic XVI. În 1794, plenul a contribuit la înlăturarea lui Maximilien Robespierre și a altor iacobini extremiști (*vezi* iacobini).

plajă

Sedimente acumulate de-a lungul țărmurilor mărilor sau ale lacurilor. În unele cazuri se întinde ca o fâșie pe marginea unei coaste abrupte, stâncoase. În alte cazuri, reprezintă marginea exterioară a unei platforme marine. Un alt tip constă din bariere înguste de sedimente de-a lungul a zeci sau chiar sute de kilometri, paralele cu direcția generală a țărmului. Aceste bariere separă lagunele de marea deschisă și, în general, sunt presărate cu golfulețe. Anumite promontorii, precum bancurile de nisip, capurile și limburile ce leagă insula de continent, sunt uneori numite plaje.

plan cincinal

Metodă de planificare a creșterii economice într-o perioadă limitată, folosind sistemul cotelor, utilizată mai întâi în Uniunea Sovietică, iar apoi și în alte state socialiste. În Uniunea Sovietică, primul plan cincinal (1928–1932), implementat de Iosif Stalin, punea accent pe dezvoltarea industriei grele și pe colectivizarea agriculturii, cu prețul unei mari scăderi în domeniul bunurilor de consum. Cel de-al doilea plan (1933–1937) a continuat obiectivele primului. Colectivizarea a dus la perioade de teribilă foamete, mai ales în Ucraina, ceea ce a cauzat moartea a milioane de oameni. Al treilea plan (1938–1942) a pus accent pe producția de armament. Al patrulea (1946–1953) a readus în prim plan industria grea și de prefabricate din domeniul militar, provocând nemulțumirea puterilor occidentale. În China, primul plan cincinal (1953–1957), ce s-a dovedit a fi eficient, a fost marcat de dezvoltarea accelerată a industriei, cu ajutor din partea Uniunii Sovietice. La scurt timp după începerea celui de-al doilea plan, în 1958, a fost anunțat Marele Salt Înainte; obiectivele sale s-au suprapus cu cele ale planului cincinal; acest lucru a avut drept consecință un eșec care a determinat retragerea ajutorului sovietic în 1960.

plan de dezvoltare regională

Program guvernamental menit să încurajeze dezvoltarea economică și industrială a regiunilor puternic afectate de declin economic și de creșterea șomajului. Majoritatea țărilor industrializate au implementat o anumită formă de plan de dezvoltare regională în perioada de după Al Doilea Război Mondial. Modalitatea cel mai des întâlnită de încurajare a dezvoltării este acordarea de finanțări, împrumuturi și garanții agenților economici care se stabilesc sau se extind în regiunea respectivă. Statul francez, de ex., a acordat subvenții în funcție de cifra investițiilor și de numărul de locuri de muncă nou create, precum și credite, dobânzi subvenționate și terenuri în folosință gratuită. Facilitățile fiscale (reduceri de taxe) reprezintă o altă modalitate de impulsionare a investițiilor în regiunile în declin. Alte forme de asistență oferite de guvern sunt: locuințe ieftine pentru muncitori, sprijin pentru construcția rețelelor electrice, a sistemelor de canalizare și a infrastructurii de transport. *Vezi și* bancă de dezvoltare.

planarie

Denumire generică pentru cele cca 3 000 de specii de viermi plați, foarte răspândite, libere, din familia *Planariidae* și alte familii înrudite (clasa *Turbellaria*), care trăiesc, de obicei, în apă dulce, dar și în mediile marin și terestru. Când este alungit, corpul moale, ciliat, are formă de frunză. Capul în formă de spadă are doi ochi și uneori tentacule. Coada este ascuțită, gura se deschide pe partea ventrală, deseori dincolo de jumătatea distanței până la coadă. Cele mai multe specii au 3–15 mm; unele cresc până la 30 cm. Planariile înoată prin mișcări ondulatorii. De asemenea, ei se deplasează prin târâre. În general se hrănesc noaptea, cu protozoare, melci sau alți viermi.

Planck, Max (Karl Ernst Ludwig)

(23.04.1858, Kiel, ducatul Schleswig – 04.10.1947, Göttingen, Germania de Vest)

Fizician german. A studiat la universitățile din München și Kiel, ulterior devenind profesor de fizică teoretică la Universitatea din Berlin (1889–1928). Studiul său asupra celei de-a doua legi a termodinamicii și asupra radiațiilor emise de găurile negre l-a condus la formularea teoriei cuantice a radiațiilor, revoluționară în acea perioadă, pentru care a fost distins cu Premiul Nobel în 1918. A mai descoperit și cuantumul acțiunii, cunoscut drept constanta lui Planck, notată cu „h". A susținut teoria relativității a lui Albert Einstein, dar s-a opus perspectivei indeterministe statistice asupra lumii, introdusă de Niels Bohr, Max Born și Werner Heisenberg, după enunțarea legilor mecanicii cuantice. În calitate de președinte al Societății Kaiser Wilhelm (ulterior Societatea Max Planck), funcție din care și-a dat demisia în 1937, a făcut apel la Adolf Hitler, încercând să îl convingă să renunțe la politica de discriminare rasială. Fiul său a fost implicat în Complotul din Iulie împotriva lui Hitler și ulterior a fost executat.

plancton

Totalitate a organismelor vii, marine și de apă dulce, care plutesc în mediul acvatic, deoarece, din cauza dimensiunilor reduse, nu pot înota contra curenților. Planctonul este baza productivă a ecosistemelor marine și de apă dulce, constituind hrana pentru animale mai mari și, indirect, pentru oameni, ale căror zone de pescuit depind de plancton. Ca resursă de hrană umană, a început abia de curând să fie exploatat.

Fitoplanctonul reprezintă totalitatea organismelor plutitoare de origine vegetală, pe când zooplanctonul reprezintă totalitatea organismelor plutitoare de origine animală. Însă multe organisme planctonice sunt mai bine cunoscute sub denumirea protiste. În general, fitoplanctonul servește drept hrană zooplanctonului, deși o parte a sa este dusă de curenți în zonele mai puțin accesibile. Zooplanctonul este, la rândul său, folosit ca hrană de către pești (inclusiv heringul) sau mamifere (inclusiv balena). Înainte de a deveni disponibil pentru alimentația omului, planctonul participă la mai multe verigi ale lanțului trofic.

planetă

Corp ceresc de dimensiuni mari, care se rotește în jurul Soarelui sau al unei stele (*vezi* planete ale altor stele) și care nu radiază energie provenită din fuziune nucleară internă, cu excepția cometelor, a meteorilor sau a sateliților naturali. Cuvântul derivă de la un termenul grecesc care în traducere înseamnă „hoinar", deoarece pozițiile planetelor se schimbă față de cele ale stelelor. În ordinea distanței față de Soare, cele opt planete importante cunoscute care gravitează în jurul acestuia sunt: Mercur, Venus, Pământ, Marte, Jupiter, Saturn, Uranus și Neptun. Primele patru sunt numite planete telurice, iar celelalte trei, planete gazoase sau jupiteriene. Pluto, diferită de toate celelalte, seamănă cu nucleul unei comete gigant sau cu sateliții înghețați ai planetelor gazoase și acum este considerat o planetă pitică. Planetele telurice (între care Pământul este cea mai mare) sunt stâncoase, având o atmosferă rarefiată sau neglijabilă. Se crede că gazele abundente din nebuloasa solară originară nu s-au condensat din cauza căldurii Soarelui. Planetele gazoase s-au format mai departe, unde gazele erau îndeajuns de reci încât să se condenseze, astfel încât planetele s-au mărit și au reținut imense atmosfere de gaze ușoare, în special hidrogen și heliu. Numite giganți gazoși, planetele jupiteriene par similare ca structură; nici una nu are o suprafață accesibilă, iar atmosfera lor gazoasă se contopește în mod gradat cu interiorul lichid. Pluto a fost până de curând considerată cea mai mică planetă dintre cele nouă, deși în prezent este privită ca fiind un obiect foarte mare din centura Kuiper. În spațiul din afara sistemului solar există planete adiționale care rivalizează cu Pluto ca mărime. Termenul „planetă pitică" este folosit pentru a denumi (în prezent mai rar decât în trecut) asteroizii care se află între planetele telurice și cele gazoase. În astrologie este foarte importantă poziția planetelor în cele 12 constelații ale zodiacului. *Vezi și* corp meteoritic, sistem solar.

Planeta X

Planetă ipotetică îndepărtată din Sistemul Solar, a cărei existență este presupusă pe baza calculelor efectelor asupra orbitelor lui Uranus și Neptun. Termenul a fost folosit pentru prima dată de Percival Lowell pe la 1905 și, cu toate că predicția sa a dus în cele din urmă la descoperirea lui Pluto (1930), masa acestei planete era insuficientă pentru a explica perturbările lui Uranus și Neptun. La sfârșitul sec. XX au avut loc câteva noi căutări ale altor planete dincolo de Neptun și Pluto. Totuși, datele strânse de naveta *Voyager* despre masele planetelor exterioare arată că nu sunt necesare alte corpuri mari pentru a explica orbitele cercetate ale planetelor. *Vezi și* centura Kuiper.

planetariu

Instituție care oferă informații din astronomie și domeniile adiacente, în special știința spațiului. Într-un planetariu există un ecran pe care sunt proiectate imagini de corpuri cerești așa cum sunt văzute de pe Terra, cu ajutorul unui aparat de proiecție special, numit tot planetariu sau proiector planetariu. Marile planetarii au un spațiu de expunere vast, colecții muzeale, personal numeros și domuri de proiectare de 25 m sau chiar mai mult. De asemenea, au o capacitate de peste 600 de locuri.

planete ale altor stele *sau* planete extrasolare

Planete care nu orbitează Soarele, ci alte stele. Existența planetelor extrasolare, la mulți ani-lumină depărtare de Terra, a fost confirmată la începutul anilor 1990, odată cu detectarea a trei corpuri care gravitau în jurul unui pulsar. O astfel de planetă este 51 Pegasi, descoperită în 1995 și care orbitează o stea asemănătoare cu Soarele. Într-un interval de zece ani, au fost descoperite peste o sută de stele cu una sau mai multe planete în jurul lor. Metodele actuale de detectare, bazate pe efectul gravitațional al planetelor asupra stelelor pe care le orbitează, au dus la descoperirea unor planete mai mari decât Pământul, unele chiar de câteva ori mai mari decât Jupiter. Câteva dintre ele au orbite eliptice și majoritatea celorlalte sunt mai aproape de stelele lor decât este Mercur de Soare.

Acest fapt a pus sub semnul întrebării teoriile astronomilor referitoare la nașterea sistemului nostru solar și la tipicitatea acestui tip de formare.

planificare economică

Metodă folosită de guvern în scopul luării deciziilor economice cu privire la utilizarea resurselor. În statele comuniste cu un sistem de planificare de stat, planificarea detaliată și rigidă creează o economie comandată; resursele naturale, capitalul și mijloacele de producție se află în proprietate publică și sub control centralizat, iar guvernul ia atât deciziile microeconomice, cât și pe cele macroeconomice. Deciziile microeconomice se referă la tipurile de bunuri și servicii care trebuie produse, la cantitățile de producție, la prețuri și la salarii. Deciziile macroeconomice au în vedere rata investițiilor și extinderea comerțului exterior. În majoritatea țărilor industrializate, guvernele influențează indirect economiile, prin politicile monetare și fiscale. Unele dintre sectoarele economice-cheie se pot afla în proprietate publică, dar tendința generală a fost de a privatiza industriile care au fost socializate în perioada de după Marea Depresiune și Al Doilea Război Mondial. Japonia este un exemplu elocvent de planificare economică într-un cadru capitalist; guvernul și industria cooperează îndeaproape în planificarea proiectelor ce implică investiții de capital, cercetare și dezvoltare și strategii de export. *Vezi și* capitalism, comunism, socialism, zaibatsu.

planificare familială

Folosire a unor măsuri menite să stabilească numărul de copii și locul fiecăruia în cadrul unei familii, în special în cazul unor explozii demografice, cu scopul de a asigura fiecărei familii accesul la o cantitate minimă de resurse. Primele încercări de a oferi servicii de planificare a familiei au fost inițiate de grupuri private, care au întâmpinat adesea puternice opoziții. Adepți ai unor astfel de măsuri, precum Margaret Sanger în SUA, Marie Stopes în Anglia și Dhanvanthis Rama Rau în India, au reușit să înființeze clinici medicale și de planificare a familiei. În prezent, multe țări au stabilit politici naționale de planificare familială și au încurajat consultarea unor astfel de servicii publice. Națiunile Unite și Organizația Mondială a Sănătății oferă asistență tehnică în acest domeniu. *Vezi și* controlul nașterilor.

planificare urbană

Program urmat în cea mai mare parte de țările industrializate pentru a obține o îmbunătățire a mediului urban și a atinge anumite obiective sociale și economice. Urme ale planificării urbane pot fi găsite în ruinele orașelor antice, de ex. în sistemul ordonat de dispunere a străzilor și în prezența conductelor de apă și canalizare. În timpul Renașterii, zonele urbane europene erau planificate riguros pentru a asigura circulația populației și a oferi protecție împotriva invaziilor. Asemenea concepte au ajuns și în Lumea Nouă, unde William Penn, când a fondat orașul Philadelphia, a dezvoltat planul standard de dispunere a străzilor în unghiuri drepte, această așezare a străzilor și a porțiunilor de teren viran permițând o modificare rapidă a utilizării spațiului. Mișcarea modernă de planificare și de dezvoltare a orașelor a apărut ca reacție la dezordinea și mizeria periferiilor apărute odată cu revoluția industrială. Cel mai cunoscut exemplu este Georges-Eugène Haussmann, care a făcut planurile de transformare a Parisului. Urbaniștii au impus reguli prin care au stabilit standarde în ceea ce privește construirea caselor, instalațiile sanitare, sistemul de furnizare a apei, sistemul de canalizare și condițiile de sănătate publică și au introdus parcări și terenuri de joacă în cartiere aglomerate. În sec. XX, zonarea – regularizarea activității de construire în funcție de utilizarea și locul clădirii – a început să devină un concept-cheie pentru urbaniști. *Vezi și* Pierre-Charles L'Enfant.

planor

Aparat de zbor fără motor, mai greu decât aerul. Printre primele experimente în domeniul zborului cu planorul se numără cele ale lui George Cayley, care a construit în 1853 primul planor ce putea menține un om, și cele ale lui Otto Lilienthal (1848–1896), care, în 1891, a introdus stabilizatorii de la nivelul cozii la primul său planor funcțional ce putea menține un om. Îmbunătățirile aduse de Octave Chanute (1832–1910) în 1896 și de Wilbur și Orville Wright în 1902 au contribuit la perfecționarea controlului necesar pentru dezvoltarea avionului cu motor al fraților Wright, din 1903. Planorul cu aripi zvelte a fost lansat prin tracțiunea de către un avion sau o mașină. Planoarele au fost utilizate în Al Doilea Război Mondial pentru transportul trupelor. În prezent sunt

folosite în special în activități de agrement; planorul cu pânze este utilizat pentru planarea cu ajutorul curenților de aer cald. *Vezi și* planorism.

planorism

Sport care se practică cu ajutorul unui planor. Aparatul este remorcat de un avion cu motor și ridicat la o altitudine de cca de 600 m, după care este eliberat. Pilotul se folosește de curenții ascendenți provocați de aerul cald, cum ar fi curenții situați deasupra unui câmp însorit, pentru a menține sau câștiga altitudine. Printre instrumentele folosite se numără altimetrul, indicatorul vitezei aerului, compasul, indicatorul pentru întoarcere și decolare. Competițiile naționale, desfășurate anual, cuprind probe pentru altitudine, viteză, distanță și precizia aterizării în punctul de plecare.

Plantagenet, casa ~ *sau* casa de Anjou

Casă regală a Angliei (1154–1485) care a dat 14 regi, inclusiv șase regi aparținând ramurilor Lancaster și York. Întemeietorii au fost Geoffrey, conte de Anjou (m. 1151), și regina Matilda, fiica regelui englez Henric I. Unii istorici atribuie numele casei de Anjou, cunoscută și sub denumirea de dinastia Angevină, doar lui Henric II, Richard I și Ioan, etichetându-i pe urmașii lor, inclusiv Eduard I, Eduard II și Eduard III ca Plantageneți. Numele casei pare să fi fost la origini o poreclă *(plante-geneste)* atribuită contelui Geoffrey, care obișnuia să planteze arbuști asemănători unor mături (*în latină, genista*), pentru a-și întări adăposturile de vânătoare. În Războiul celor Două Roze, în 1485, a fost înfrânt ultimul rege Plantagenet, Richard III. Casa s-a stins odată cu ultimul membru, Edward de Warwick (m. 1499).

plantain *sau* bananier

Plantă înaltă (*Musa paradisiaca*), din familia *Musaceae*. Este înrudită cu bananierul-comun (*M. sapientum*). Presupus a fi originar din Asia de SE, plantainul atinge o înălțime de 3–10 m și are un „trunchi" conic fals, format din frunze lungi, subțiri, dispuse în spirală. Fructul, de culoare verde, este mai mare decât al bananierului-comun și conține mai mult amidon. Deoarece această substanță se află în cantități maxime înainte ca fructul să dea în pârg, acesta nu este consumat crud, ci fiert sau prăjit, deseori cu lapte de cocos sau cu zahăr, pentru savoare. De asemenea, poate fi uscat, fiind ulterior folosit la gătit sau consumat prăjit ori măcinat și transformat în făină. Popoarele est-africane cultivă acest tip de bananier pentru fructele sale, pe care le folosesc fie ca aliment de bază, fie pentru fabricarea berii. Este consumat și în Caraibe și în America Latină.

plantă

Nume dat organismelor vegetale din regnul *Plantae*, alcătuite din forme de viață pluricelulare eucariote, caracterizate prin șase trăsături fundamentale: fotosinteza ca mod aproape exclusiv de nutriție; creșterea nelimitată prin meristeme; existența celulelor ce conțin celuloză în pereții lor, fiind, în consecință, ușor rigide; absența organelor locomotorii; absența sistemului senzorial și nervos și evoluția care arată alternarea generațiilor. Definițiile regnului nu exclud complet organismele non-plante, dar nici nu includ toate plantele. De ex., multe plante nu sunt verzi și, deci, nu-și produc hrana prin fotosinteză, parazitând, în schimb, alte plante vii (*vezi* parazitism). Altele își obțin hrana din materie organică moartă. Multe animale prezintă caracteristici asemănătoare plantelor, cum ar fi absența mobilității (de ex. bureții) sau prezența unei forme de creștere similare plantelor (de ex. unii corali și protozoare). Cu toate acestea, asemenea animale nu prezintă și restul caracteristicilor plantelor. Unele sisteme de clasificare mai vechi (*vezi* taxonomie) au inclus grupe precum protozoarele, bacteriile, algele, mucegaiurile și ciupercile (*vezi* fungi) în regnul plantelor, dar diferențele structurale și funcționale dintre aceste organisme și plante i-au determinat pe cei mai mulți oameni de știință să le includă în alte categorii.

plantă anuală

Plantă care își desfășoară întregul ciclu de viață într-un singur sezon de creștere. Sămânța plantei este singura parte a acesteia care supraviețuiește unui ciclu biologic. În categoria plantelor anuale sunt incluse multe buruieni, flori sălbatice, flori de grădină și legume. *Vezi și* plantă perenă.

plantă carnivoră

Denumire generică pentru cele cca 400 de specii de plante, special adaptate pentru a captura insecte sau alte animale mici, prin capcane ingenioase. Planta digeră proteinele animale, bogate în azot, pentru a obține nutrienți. Plantele carnivore sunt capabile să supraviețuiască în medii dificile și în condiții ostile. Partea aflată

la vedere a mecanismului de capturare (o modificare a frunzei) atrage atenția prăzii. Mai mult de jumătate din aceste specii aparțin familiei *Lentibulariaceae*, majoritatea fiind otrăței-de-baltă. Restul aparțin câtorva familii compuse din planta-urcior, roua-cerului (*Drosera*) și capcana-de-muște (*vezi* capcana-lui-Venus). În mare parte cresc pe terenuri umede, în mlaștini sau pe malurile noroioase ori nisipoase, unde apa se găsește din abundență iar nutrienții ce conțin azot sunt de obicei insuficienți sau chiar de negăsit, din cauza acizilor și a altor condiții nefavorabile din sol. Cele mai mici specii de *Drosera* sunt adesea ascunse printre speciile de mușchi care se dezvoltă în mlaștini. Majoritatea plantelor carnivore sunt erbacee perene mici. Câteva sunt arbuști cu tulpini agățătoare.

plantă cu flori

Denumire generică pentru cele peste 250 000 de specii de angiosperme (subîncrengătura *Magnoliophyta*) care au rădăcini, tulpini, frunze și țesuturi conducătoare bine dezvoltate (xilem și floem). Sunt adesea diferențiate de gimnosperme prin faptul că produc semințe aflate într-o cameră închisă (ovarul) în interiorul florii, dar această diferențiere nu este întotdeauna foarte clară. Există două clase: monocotiledonate și dicotiledonate (*vezi* cotiledon). La monocotiledonate, organele florii sunt dispuse câte trei, planta are fascicule conducătoare răspândite în tulpină și, de obicei, frunze cu nervuri proeminente, paralele; nu au cambiu. La dicotiledonate, organele florii sunt dispuse câte patru sau cinci, fasciculele conducătoare sunt aranjate în tulpină sub forma unui cilindru central, nervurile frunzelor formează o rețea; planta are cambiu. Plantele cu flori sunt extrem de diverse din punctul de vedere al aspectului, al dimensiunilor și al formei. Sunt reprezentate de peste 300 de familii care cresc pe toate continentele, inclusiv în Antarctica, ele adaptându-se la aproape orice tip de habitat. Majoritatea se reproduc sexuat, prin semințe, prin intermediul organelor reproducătoare ce se întâlnesc în fiecare floare.

plantă de apartament

Plantă adaptată la condițiile de viață din interiorul locuințelor. Face parte din speciile care cresc în mod natural în regiunile cu climă caldă. Doi factori contribuie la succesul răspândirii speciilor de plante de apartament: se întrețin ușor și se adaptează la nivelul mic de luminozitate și umezeală din locuințe. Plantele de apartament sunt crescute pentru frunzele sau florile lor. În mediul în care crește o plantă trebuie luate în considerație lumina, temperatura, umiditatea, solul, apa și elementele nutritive.

plantă de ghiveci

Plantă care crește, de obicei, în număr mare, în vase sau în sere, ori într-o construcție similară și care ulterior se plantează într-o grădină, într-un coș, ghiveci sau în orice vas de exterior. Cele mai multe plante de ghiveci sunt anuale. Ele sunt plantate afară după trecerea înghețului. Printre acestea se numără gălbenelele, impatiens și petuniile.

plantă-indigo

Arbust sau plantă ierboasă din genul *Indigofera*, familia *Fabaceae* (*vezi* leguminoase). Majoritatea cresc în regiunile cu climă caldă; au aspect mătăsos sau pufos. Frunzele sunt formate, de obicei, din mai multe frunzulițe. Florile mici, trandafirii, violete sau albe, cresc în buchete sau inflorescențe în formă de spic. Fructul este o păstaie. Unele specii, mai ales *Indigofera sumatrana* și *Indigofera arrecta*, erau, în trecut, surse importante ale colorantului natural indigo, un bleumarin-închis.

plantă marină
sau algă marină macroscopică

Specii de alge marine roșii, verzi și brune, de dimensiuni mari, care, în general, sunt ancorate pe fundul mării sau pe un substrat dur prin structuri asemănătoare cu rădăcinile, care îndeplinesc funcția de fixare de substrat a algei, dar nu extrag substanțe nutritive, asemeni rădăcinilor plantelor adevărate. Cele mai cunoscute plante marine sunt algele brune; covoare asemănătoare cu cele ale mușchilor de pământ, dar formate din alge roșii, sunt vizibile în timpul refluxului. Adesea, plantele marine sunt dense în apele puțin adânci. Printre algele brune întâlnite frecvent se numără cele din genul *Laminaria* sau kelpul, care includ cele mai mari alge marine, sargasele. Unele plante marine plutesc pentru că prezintă niște umflături – plutitori, flotori – pline cu aer care le mențin ramificațiile talului la suprafața apei. Specia *Ulva*, numită lăptuca-de-mare (salata-de-mare), se numără printre relativ puținele alge-verzi macroscopice marine. Algele marine sunt folosite ca alimente, iar algele brune sunt folosite ca fertilizatori

naturali. Din alga roșie *Gelidium* se obține produsul gelatinos numit agar.

plantă medicinală

Vezi condimente

plantă-păianjen

Plantă erbacee africană din genul *Chlorophytum* (familia *Liliaceae*). Această populară plantă de apartament are frunze lungi, înguste, dungate cu verde și alb. Periodic apare câte un peduncul de floare, iar micile flori albe (care nu apar întotdeauna) sunt înlocuite de plăntuțe tinere, ce pot fi ușor îndepărtate sau înrădăcinate.

plantă perenă

Plantă care trăiește și rodește mai mulți ani și care are o rădăcină rezistentă, ce supraviețuiește de la un sezon la altul. Copacii, arbuștii și gazonul sunt pereni, așa cum sunt și unele flori erbacee. Plantele perene au o perioadă de înflorire limitată, dar se mențin pe parcursul întregului sezon de creștere. Sunt apreciate pentru frumusețea lor și pentru desimea frunzelor. Printre florile perene cunoscute se numără: clopoțelul, crizantema, căldărușa, nemțișorul, nalba, brumărelele, garoafa, macul și ciuboțica-cucului. *Vezi și* plantă anuală.

plantă-sângerie /bloodroot (rădăcină de sânge)/

Plantă (*Sanguinaria canadensis*) din familia *Papaveraceae*, originară din zonele de E și central-vestice ale Americii de Nord. Crește, de regulă, în pădurile de foioase și înflorește primăvara devreme. Floarea albă, alungită, în formă de cupă și cu stamine de un galben strălucitor, se formează la capătul unei tulpini roșiatice. Frunzele mari, cu nervuri, pe jumătate deschise, prinse de tulpina roșie, înfășoară pedunculul floral și, după ce floarea s-a deschis, acestea se deschid, transformându-se în frunze multilobate, rotunjite, de culoare verde-albăstruie. Seva roșie-oranj, utilizată odinioară de către amerindieni pentru vopsit, se găsește în rizomi. De asemenea, planta conține un alcaloid, numit sanguinarină, folosit în scopuri medicale. Specia, mai ales varietatea *S. canadensis* „Multiplex", care produce două rânduri de flori, este o plantă deosebit de interesantă pentru grădinile sălbatice.

plantă-sângerie (*Sanguinaria canadensis*)

WALTER CHANDOHA

plantă suculentă

Plantă cu țesuturi cărnoase și groase, adaptate pentru depozitarea apei. Unele plante (de ex. cactusul) depozitează apa în tulpină, nu au frunze sau au frunze foarte mici, transformate în spini; altele (de ex. agave) depozitează apa în special în frunze. Majoritatea plantelor suculente au un sistem radicular dezvoltat și adânc înfipt în pământ și sunt specifice zonelor deșertice și regiunilor cu anotimpuri semiaride. La aceste plante, stomatele (*vezi* stomată) se închid în timpul zilei și se deschid noaptea - opusul ciclului normal - pentru a reduce procesul de transpirație.

plantă-urcior

Plantă carnivoră cu frunze de diverse forme (urcior, pâlnie sau urnă), care face parte din diferite familii: *Nepenthaceae* (plante carnivore din Europa), *Cephalotaceae*, *Asclepiadaceae* (familia ierbii-fiarelor) și, în special, *Sarraceniaceae* (plante carnivore din Lumea Nouă, în special cele din E Americii de Nord, genul *Sarracenia*). Plantele carnivore se dezvoltă în mlaștini, turbării, lunci nisipoase sau umede, ori în savane unde sunt soluri cu exces de umiditate, acide și deficitare în nitrați sau fosfați. Frunzele lor tubulare neobișnuite au o serie de glande secretoare de nectar, care se extind de la marginea laminei în jos spre interior, atrăgând insectele. Odată ajunsă în plantă, prada alunecă într-un lichid și se îneacă, după care o enzimă secretată de frunze o digeră, eliberând nitrați și alte substanțe nutritive care suplimentează hrana sărăcăcioasă din mlaștini. Majoritatea plantelor carnivore produc două tipuri de frunze: unele apar primăvara și sunt folosite la prinderea insectelor, iar altele toamna. Acestea din urmă sunt lipsite de tubul asemănător gâtului unui urcior, unei pâlnii sau unei urne. Florile plantelor carnivore sunt în general frumoase și au un parfum plăcut.

plantă-urcior (*Sarracenia flava*)

JEFF LEPORE/PHOTO RESEACHERS

plantă vasculară *sau* traheofită

Plantă cu sistem conducător specializat compus din floem (țesutul conducător

de sevă elaborată, hrană) și xilem (țesut conducător de apă), denumite colectiv țesut vascular. Ferigile, gimnospermele și plantele cu flori sunt plante vasculare. În contrast cu briofitele nonvasculare, cel mai răspândit tip de plante vasculare este cel al sporofitelor (*vezi* alternarea generațiilor). Deoarece au țesuturi vasculare, aceste plante au și tulpini, frunze și rădăcini adevărate, a căror modificare permite speciilor de plante vasculare să supraviețuiască într-o varietate de habitate și în condiții de mediu diverse, chiar extreme. Această capacitate de a se dezvolta în habitate atât de diverse este principalul motiv pentru care plantele vasculare sunt dominante printre toate tipurile de plante de pe pământ.

plante cu semințe *sau* spermatofite

Plante cu flori (angiosperme), conifere și plante înrudite cu acestea (gimnosperme). Plantele cu semințe au multe caracteristici în comun cu ferigile, inclusiv prezența țesutului vascular (*vezi* xilem și floem), dar, spre deosebire de ferigi, ele au tulpini ramificate și țesuturi vasculare dispuse în fascicule în jurul măduvei. Plantele cu semințe au, în general, corpuri mai complexe și se înmulțesc prin semințe. Ca principal element, sămânța reprezintă o evoluție semnificativă față de spor, care are o capacitate limitată de supraviețuire. Plantele cu semințe se deosebesc de ferigi și prin faptul că au un gametofit redus ca mărime și încorporat în sporofit (fiind astfel mai puțin vulnerabil la condițiile de mediu). O altă adaptare la viața terestră a plantelor cu semințe o reprezintă polenul, care este împrăștiat de vânt sau de animale. Împrăștierea polenului, alături de împrăștierea semințelor, contribuie la recombinarea genetică și diseminarea speciilor pe arii geografice largi.

plante secretoare de lapte

Denumire generică pentru plantele din familia *Asclepiadaceae*, compusă din cca 2 000 de specii de plante erbacee și arbuști cățărători, grupate în peste 280 de genuri. Majoritatea membrilor familiei produc un suc lăptos, fructe de tip păstaie și semințe cu peri care sunt purtate de vânt. Iarba-fiarelor comună (*Asclepias syriaca*) și floarea-sângelui (*A. curassavica*) se cultivă ca plante ornamentale. *Hoya carnosa*, cunoscută sub denumirea floarea-de-ceară, din cauza florilor albe cu aspect cerat, este o plantă de apartament. Familia mai include plante suculente, unele specii de buruieni și de plante-urcior.

Plante, (Joseph) Jacques (Omer)

(17.01.1929, Shawinigan Falls, Québec, Canada - 26.02.1986, Geneva, Elveția)

Jucător de hochei canadian. A fost membru cu drepturi depline al puternicei echipe Montréal Canadiens, stabilind cu aceasta un record - câștigarea succesivă a cinci Cupe Stanley (1956–1960). A fost primul portar care a purtat mască protectoare (1959). Bucurându-se de o mare apreciere pe întreaga perioadă a carierei sale de 18 ani în NHL, a fost unul dintre portarii cu cel mai mare succes din ligă.

Planudes, Maximus *născut* Manuel

(1260, Nicomedia, Imperiul Bizantin - 1310, Constantinopol)

Învățat ortodox, antologist și polemist grec. A înființat o școală în Constantinopol, care a devenit una dintre cele mai cunoscute instituții de învățământ de științe umaniste. A realizat o serie de traduceri în greacă din textele filozofice scrise în latină și din cele matematice scrise în arabă, contribuind la popularizarea acestor științe în întreaga lume culturală greco-bizantină. Deși cunoscut în special pentru scrierile sale teologice, a contribuit considerabil la dezvoltarea istoriei literaturii grecești, prin revizuirea *Antologiei grecești*, o colecție de proză și poezie greacă cuprinzând creații scrise în perioada 700 î.Hr.–1000 d.Hr.

plasmă

În fizică, mediu electroconductor în care există un număr egal de particule încărcate pozitiv sau negativ, produs când atomii dintr-un gaz sunt ionizați (*vezi* ionizare). Plasma este considerată a patra stare a materiei (primele trei fiind solidă, lichidă și gazoasă). Plasma este unică prin felul în care interacționează cu câmpurile electrice și magnetice și cu mediul înconjurător. Poate fi definită ca o rețea de ioni, electroni, atomi, molecule neutre și fotoni, în care atomii sunt ionizați, în același timp în care electronii se recombină cu ionii lor pentru a forma particule neutre, iar fotonii sunt produși și absorbiți încontinuu. Se estimează că peste 99% din materia universului există în stare de plasmă.

plasmă

În anatomie, parte lichidă a sângelui (inclusiv substanțe chimice dizolvate, dar fără elemente figurate și trombocite). Este un

lichid gălbui care servește ca mediu de transport al componentelor sângelui, ajută la menținerea tensiunii, distribuie căldura organismului și menține pH-ul constant. Componența plasmei este peste 90% apă, 7% proteine, iar restul sunt diverse substanțe, inclusiv reziduuri ale metabolismului. Printre proteinele importante ale plasmei se numără albumina, factori de coagulare și globulina, inclusiv gamaglobulina și un hormon care stimulează formarea de eritrocite. Serul este partea lichidă ce rămâne în urma centrifugării plasmei.

plasmid

Element genetic care nu este inclus în cromozom. Plasmidele sunt prezente în numeroase specii de bacterii și reprezintă molecule circulare de ADN, care se înmulțesc independent de cromozomul bacterian. Nu sunt componente esențiale ale bacteriei, dar îi pot conferi un avantaj selectiv. Unele determină producerea de proteine care pot distruge alte bacterii; altele asigură rezistența la antibiotice. Anumite plasmide sunt instrumente extrem de valoroase în domenii ca biologia moleculară, genetică și, în special, ingineria genetică.

plasmodium

Protozoar parazit din genul *Plasmodium*, care produce malaria. Infectează globulele roșii ale mamiferelor, ale păsărilor și reptilelor. Diversele tipuri de plasmodium sunt răspândite pe toată suprafața globului, în special în zonele cu climă tropicală și temperată. Parazitul este transmis omului prin mușcătura țânțarului-anofel femelă (*Anopheles*). Din sânge, organismele tinere pătrund în celulele ficatului, unde se divid și ajung la stadiul de adult, de unde trec iarăși în sânge și infectează globulele roșii. Diviziunea rapidă a paraziților duce la distrugerea globulelor roșii, care eliberează toxine, cauzând frisoane recurente și episoade febrile, ciclice, tipice malariei.

plasticitate

Capacitate a anumitor solide de a curge sau a-și schimba permanent starea în momentul în care sunt supuse unor forțe între cele care produc deformări temporare (trăsătură numită comportament elastic) și cele care cauzează cedarea materialului sau ruptura sa. Sub acțiunea forțelor exterioare, un solid care se caracterizează prin plasticitate se poate deforma, fără însă a se rupe. Elasticitatea permite unui solid să se întoarcă la forma inițială, după ce acțiunea factorului extern asupra sa a încetat. Deformarea plastică apare în multe procese de formare a metalului (laminare, presare, forjare, tragere în fire) și în procese geologice (plierea rocilor și curgerea acestora în interiorul Pământului, la presiuni și temperaturi foarte ridicate).

platan

Denumire comună pentru cele zece specii de arbori mari, care alcătuiesc genul *Platanus*, singurul gen al familiei *Platanaceae*, originari din America de Nord, Europa de E și Asia. Platanii sunt săditi îndeosebi în orașe, pentru rezistența lor la boli și la poluare, creșterea rapidă și umbra deasă. Scoarța lor netedă și cenușie se desprinde în plăci. Au frunze mari lobate, care cad toamna, și flori grupate in inflorescențe globuloase, atârnate de un peduncul lung. Mănunchiurile netede, rotunde sau țepoase ale fructelor atârnă ca niște mici buzdugane și deseori persistă și după căderea frunzelor. În timpul iernii, scoarța este pătată și plesnită în petice. Dacă aceasta este desprinsă, stratul său din interior este albă, gri, verde și galbenă.

plată internațională

Plată făcută între țări, fie ca transfer unilateral de fonduri pentru a rambursa o datorie comercială, fie ca investiție de capital, fie în alte scopuri. Motivele unor astfel de plăți și metodele de plată și de justificare a ei sunt de competența economiștilor și a guvernelor. Datoriile internaționale se amortizează prin acumularea balanței de monedă străină sau prin cererea de valută, fie prin împrumuturi de la creditor, fie prin împrumuturi de la Fondul Monetar Internațional sau prin transfer de aur. Modul în care o țară își gestionează conturile internaționale reprezintă una dintre cele mai importante decizii pentru soarta balanței de plăți.

plată pentru mireasă

Plată oferită de mire sau de rudele lui familiei miresei pentru oficierea căsătoriei. Această practică este obișnuită în majoritatea țărilor lumii, fiind probabil mai răspândită în Africa. În cele mai multe cazuri, este o problemă de reciprocitate socială, simbolică și economică, făcând parte dintr-o lungă serie de schimburi între cele două familii. În plan simbolic, reprezintă angajamentul că soția va fi tratată bine, servind drept compensație pentru familia acesteia. Plata poate consta în bunuri,

mai rar în servicii, și poate fi efectuată în totalitate sau în sume mai mici, de-a lungul unei perioade de timp. *Vezi* zestre.

Plateea

Oraș antic din Beoția, în Grecia central-estică, la S de Teba. A fost înființat de beoțieni, care i-au alungat pe băștinașii care trăiau în zonă încă din Epoca Bronzului. Locuitorii orașului au luptat alături de atenieni împotriva perșilor în Bătălia de la Marathon (490 î.Hr.). În Bătălia de la Plateea (479 î.Hr.), grecii i-au învins pe cotropitorii perși. Orașul a fost distrus de spartani în 427 î.Hr., dar a fost reconstruit sub regii macedoneni Filip II și Alexandru cel Mare, ca simbol al curajului grecesc în rezistența în fața Persiei.

Plateea, Bătălia de la ~

(479 î.Hr.)

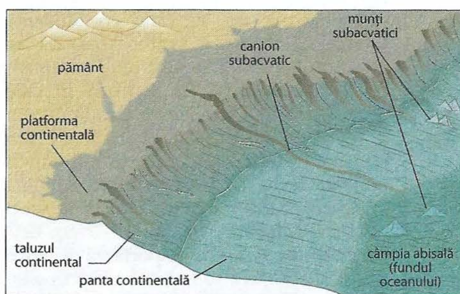
Confruntare armată între forțele grecești și cele persane lângă Plateea (astăzi Plataiaí), în Beoția, la poalele Muntelui Cithaeron. O armată spartană numeroasă, incluzând iloți, i-a învins pe persanii lui Xerxes I, conduși de Mardonius. Victoria a pus capăt încercărilor persane de a invada Grecia.

plateresc

Stil arhitectural răspândit în Spania și în coloniile sale din America de Sud, la sfârșitul sec. XV și pe tot parcursul sec. XVI. Denumirea provine de la o comparație cu tehnica elaborată a argintarilor (*în spaniolă, plata*, argint). Termenul a început să fie aplicat în general arhitecturii gotice târzii și renascentiste timpurii spaniole, ce se caracteriza prin existența unor ornamente în relief foarte minuțios realizate, cu influențe arabe, gotice și renascentist-italiene și aplicate indiferent de structură. Printre motivele favorite se numără coloanele răsucite, scuturile heraldice și decorațiunile sinuoase. Aglomerările de ornamente contrastează cu suprafețele de zid simple, întinse. De-a lungul timpului, stilul a evoluat spre o ornamentație pură, mai unificată cu întreaga structură. Câteva exemple relevante de construcții realizate în acest stil ar fi catedrala din Granada (1520–1543), construită de Diego de Siloé, catedrala din Sevilla (cca 1530), decorată de Diego de Riaño, și fațada Universității Alcalá de Henares (1541–1553), proiectată de Rodrigo Gil de Hontañón.

platformă continentală *sau* șelf

Platformă largă, destul de puțin adâncă, formând limita dintre ocean și continent și care se extinde, de obicei, de la coastă până la adâncimi de 100–200 m. Platformele continentale au în medie cca 65 km lățime. Aproape peste tot, ele reprezintă doar o continuare a masei continentale: lângă coastele muntoase sunt înguste, accidentate și abrupte, dar lângă câmpii sunt largi și mai uniforme. Platformele continentale sunt acoperite, de obicei, de sedimente care conțin nisip, silt și nămol siltic. Suprafețele lor au mici movile și creste care alternează cu depresiuni de mică adâncime și șanțuri asemănătoare cu niște văi. În unele cazuri, există canioane submarine cu pereți foarte abrupți, în formă de V, care taie adânc atât platforma, cât și panta continentală.

Altitudinile platformei continentale fac loc pantelor continentale destul de abrupte. Cu cât trecerea către zona abisală este mai lentă, cu atât se adună mai multe sedimente în acea regiune, formând denivelări continentale. Platforma continentală, panta continentală și denivelările continentale poartă numele de marginea continentală. În această imagine, adâncimea este exagerată pentru a obține efectul dorit.

© 2002 MERRIAM-WEBSTER INC.

platformă de abraziune

Terasă pietroasă ușor înclinată, care se întinde la baza unei faleze abrupte, între nivelul fluxului și nivelul refluxului. Apare în urma eroziunii produse de valuri. Plajele protejează țărmul de eroziune, adică împiedică apariția platformelor. Platforma este lărgită pe măsură ce valurile erodează baza falezei, creând o concavitate și producând prăbușirea stâncii suspendate. Pe măsură ce falezele sunt atacate, rocile moi sunt erodate mai rapid, iar rocile dure rămân ca martori de eroziune.

platfus

Aplatizare congenitală sau dobândită a curburii labei piciorului, prin care talpa ajunge la același nivel cu călcâiul. Poate fi provocată de o întindere de ligament, însoțită de o slăbire a mușchilor. Mai apoi, deformarea oaselor face ca aplatizarea să devină rigidă. În unele cazuri, platfusul poate fi provocat de obezitate sau de o

rană. Printre simptome se numără durerea, spasmele și mersul neobișnuit, dar mulți dintre cei care suferă de această afecțiune nu au nici un handicap și nu simt nici o durere. Pentru întărirea arcadei tălpii și a călcâiului se folosesc pantofi adecvați și se fac exerciții pentru fortificarea mușchilor; suporturile medicale sunt indicate doar în cazul unor dureri mari sau al oboselii excesive.

Plath, Sylvia

(27.10.1932, Boston, Massachusetts, SUA - 11.02.1963, Londra, Anglia)

Poetă americană. Fiică a unui entomolog, s-a dovedit a fi o scriitoare talentată încă din copilărie, publicând prima poezie la vârsta de opt ani. Pe când era studentă la colegiul Smith, a avut o tentativă de sinucidere și a fost supusă unui tratament cu șocuri electrice. În perioada în care urma cursurile Universității Cambridge cu o bursă Fulbright, s-a căsătorit cu Ted Hughes. După ce s-au despărțit, s-a sinucis la vârsta de 30 ani. Deși nu a fost renumită în timpul vieții, a devenit celebră la scurt timp după moarte. În anii 1970 era deja considerată o figură importantă a liricii americane. Opera sa tratează teme ca alienarea, moartea și autodistrugerea și include volumele: *Colosul* (The Colossus, 1960), *Ariel* (1965) și *Opere alese* (The Collected Poems, 1981, Premiul Pulitzer), precum și un roman semiautobiografic, *Borcanul clopot* (The Bell Jar, 1963).

platină

Element chimic metalic, unul dintre elementele de tranziție, cu simbol chimic Pt și număr atomic 78. Este un metal prețios foarte greu, alb-argintiu, moale, ductil, cu un punct de topire înalt (1 769°C). Se caracterizează printr-o bună rezistență la coroziune și la agresiunile chimice. Pentru a obține un aliaj mai dur, care să păstreze totuși trăsăturile specifice ale platinei, se adaugă de obicei mici cantități de iridiu. De cele mai multe ori, platina este întâlnită ca aliaje de 80–90% puritate în zăcăminte sau, mai rar, în combinație cu arsenicul ori cu sulful. Este indispensabilă în munca de laborator la temperaturi înalte, pentru electrozi, discuri și contacte electrice care să reziste la agresiuni chimice chiar și la temperaturi foarte ridicate. Platina este folosită în aliaje dentare și la confecționarea acelor chirurgicale. Aliaje ce conțin 90–95% platină sunt folosite la fabricarea bijuteriilor scumpe. Standardele internaționale referitoare la greutate și puritate sunt de 90% platină și 10% iridiu. Platina are valența 2 sau 4 în compuși, incluzând multe complexe de coordonare. Atât ea, cât și unii compuși sunt catalizatori folositori, în special în hidrogenare și în convertorii catalitici utilizați pentru reducerea emisiilor de gaze ale autovehiculelor.

Platon *născut* Aristocles

(428-427 î.Hr, Atena, Grecia - 348-347 î.Hr., Atena)

Filozof grec, elev al lui Socrate (cca 470–399 î.Hr), profesor al lui Aristotel (384–322 î.Hr) și fondator al Academiei (Ἀκαδήμεια), celebru ca autor de lucrări filozofice de importanță inestimabilă.

Elaborând demonstrația lui Socrate că cei considerați experți în chestiuni de etică nu dețineau înțelegerea necesară pentru a prescrie o viață bună, Platon a introdus ideea că erorile lor se datorau unei raportări necorespunzătoare la o categorie de entități pe care el le numește idei, exemple majore ale lor fiind Dreptatea, Frumusețea și Egalitatea. În timp ce alți gânditori – și Platon însuși în anumite pasaje – utilizau termenul fără sens tehnic precis, în cursul carierei sale, Platon a dedicat deosebită atenție acestor entități. Așa cum le-a conceput el, ideile nu erau accesibile simțurilor, ci numai minții și erau cei mai importanți constituenți ai realității, susținând existența lumii materiale și atribuindu-i caracter inteligibil. În metafizică, Platon a propus o abordare sistematică, rațională a ideilor și a corelațiilor dintre ele, începând cu cea mai fundamentală dintre ele (Binele sau Unul). În etică și psihologie morală a dezvoltat concepția că o viață bună necesită nu doar un anumit tip de cunoaștere (cum sugerase Socrate), ci și o deprindere pentru răspunsurile emoționale sănătoase și prin urmare pentru armonia dintre cele trei părți ale sufletului (conform lui Platon, rațiunea, spiritul și apetitul). De asemenea, operele sale conțin și discuții legate de estetică, filozofie politică, teologie, cosmologie, epistemologie și filozofie a limbajului. Școala sa a cultivat cercetarea nu doar în filozofie, așa cum este ea concepută în mod îngust, ci și într-un spectru larg de direcții care astăzi ar fi numite matematice sau științifice.

Viața

Fiu al lui Ariston și Perictione, Platon s-a născut în anul imediat următor morții marelui om de stat atenian Pericle. Frații săi Glaucon și Adeimantos sunt

portretizați ca interlocutori în capodopera sa *Republica*, iar fratele său vitreg Antifon apare în *Parmenide*. Platon provenea dintr-o distinsă familie aristocratică: familia din partea tatălui pretindea că descinde din zeul Poseidon, iar cea din partea maternă era înrudită cu marele legiuitor Solon (cca 630–560 î.Hr). Mai puțin lăudabil, rudele apropiate ale mamei, Critias și Charmides, s-au numărat printre cei Treizeci de Tirani care au preluat puterea în Atena și au condus pentru o scurtă perioadă, până la restaurarea democrației în 403 î.Hr.

În tinerețe, Platon a fost un membru al cercului din jurul lui Socrate. Întrucât cel din urmă nu a scris nimic, tot ce se cunoaște despre preocuparea lui caracteristică de a-și atrage concetățenii (și oamenii de seamă aflați în trecere prin Atena) în polemici provine din scrierile altora, în principal din cele ale lui Platon. Operele sale care au fost etichetate drept „socratice" reprezintă fidel activitatea personajului istoric Socrate. El provoca oamenii care aveau cunoștințe aprofundate într-un anumit domeniu să explice aceste chestiuni – curaj, pietate și așa mai departe, sau uneori „virtute" ca un concept care le cuprinde –, iar de obicei aceștia nu reușeau să-și mențină poziția. Resentimentele împotriva lui Socrate au crescut, culminând cu procesul și execuția sa, pe motive de impietate și corupere a tinerilor, în 399 î.Hr. Platon a fost profund marcat de viața și de moartea lui Socrate. Activitatea mentorului său a constituit punctul de plecare pentru filozofia lui Platon. Pe lângă aceasta, dacă dăm crezare celei de-a Șaptea scrisori a lui Platon (autenticitatea ei este discutabilă), modul în care Socrate a fost tratat atât de regimurile oligarhice, cât și de cele democratice l-a descurajat pe Platon să intre în viața publică, așa cum ar fi procedat în mod normal cineva de condiția lui socială.

După moartea lui Socrate, se crede că Platon ar fi călătorit mult prin Grecia, Italia și Egipt, deși în această privință dovezile sunt incerte. S-ar părea că adepții lui Pitagora (cca 580–cca 500 î.Hr) i-au influențat programul filozofic (sunt criticați în *Phaidon* și în *Republica* [Politeia], dar sunt menționați cu reverență în *Philebos*). Cele trei călătorii la Siracusa, în Sicilia (multe scrisori se referă la ele, deși autenticitatea lor este controversată), par a fi clădit o solidă relație personală cu Dion (408–354 î.Hr.), cumnatul lui Dionysios cel Bătrân (430–367 î.Hr.), tiranul Siracusei. Platon, la îndemnul lui Dion, și-ar fi propus să pună în practică idealul „regelui filozof" (descris în *Republica*) educându-l pe Dionysios cel Tânăr. Proiectul nu a dat roade, Dion fiind asasinat în revoltele ce au urmat.

Academia lui Platon, fondată în jurul anilor 380 î.Hr., a fost cea mai importantă instituție precursoare a modelului modern al universității. Un important centru de cercetare și educație, a atras mulți oameni remarcabili. Marii matematicieni Teaitetos (417–369 î.Hr.) și Eudoxos din Cnidos (cca 395–cca 342 î.Hr.) au ținut discursuri aici. Deși Platon nu era un cercetător în domeniul matematicii, a fost conștient de rezultatele celor care se preocupau de cercetare, folosindu-se de ele în propria operă. Vreme de 20 de ani, Aristotel a fost membru al Academiei. Și-a inițiat propria școală, Liceul, doar după moartea lui Platon, când nu a fost propus ca posibil succesor al lui Platon la Academie, probabil din cauza legăturilor sale la curtea regală a Macedoniei.

Întrucât Aristotel obișnuiește să abordeze diverse chestiuni contrapunându-și propriile concepții celor ale profesorului său, putem fi cu ușurință impresionați de felul în care ele diferă. Astfel, în vreme ce pentru Platon încununarea eticii este reprezentată de binele în general, sau bunătatea în sine (Binele), Aristotel se raportează la ceea ce este bine pentru ființele umane. Acolo unde pentru Platon categoria din care face parte un lucru implică o mai mare realitate decât lucrul în sine, pentru Aristotel este valabil contrariul. Prevalența platoniciană a lumii ideale și cea aristotelică a celei empirice inspiră reprezentarea celor doi filozofi făcută de către Rafael în tabloul *Școala din Atena* (1508–1511). Dar dacă îi privim pe cei doi filozofi nu doar în relație unul cu celălalt, ci și în contextul mai larg al filozofiei occidentale, este evident cât de mult continuă programul lui Aristotel pe cel al maestrului său. (Într-adevăr, se poate spune că tabloul reprezintă această continuitate, arătându-i pe cei doi conversând amical.) În orice caz, Academia nu a impus o linie oficială dogmatică și de fapt chiar pare să fi cultivat un spirit de cercetare independentă; mai târziu, a optat pentru o orientare sceptică.

Platon a ținut odată o cuvântare publică, *Asupra Binelui* (Peri to agathou), în care și-a nedumerit audiența anunțând că „Binele este Unul" (unitatea binelui). Și-a atras mai mult cititorii prin intermediul dialogurilor,

multe dintre ele accesibile, interesante și atrăgătoare. Deși Platon este recunoscut pentru remarcile acide privind mare parte din literatura timpului, în *Banchetul* (Symposion) el descrie literatura și filozofia ca fiind odraslele unor iubiți, care câștigă prin ele o posteritate mai durabilă decât copiii unor părinți muritori. Propriile aptitudini literare și filozofice îi vor garanta lui Platon că va dăinui atâta timp cât cititorii îi vor cerceta operele.

Datare, editare, traduceri

Operele lui Platon au fost aranjate tradițional într-o manieră ce derivă de la Thrasyllos din Alexandria (și-a desfășurat activitatea în sec. I d.Hr): 36 de lucrări (luând în considerație *Scrisorile* ca o singură lucrare) sunt divizate în nouă grupuri de câte patru. Dar modul în care au fost ordonate de către Thrasyllos nu are nici un sens pentru cititorii de astăzi. Din nefericire, ordinea în care Platon și-a elaborat scrierile nu poate fi cunoscută. Ipotezele privind cronologia lor au fost întemeiate pe două tipuri de considerații: dezvoltarea observabilă a conținutului și „stilometria", sau studiul trăsăturilor specifice ale stilului în proză, acum realizat cu ajutorul computerelor. Combinând cele două tipuri de considerații, cercetătorii au emis o foarte întrebuințată grupare aproximativă a scrierilor, etichetată prin intermediul desemnărilor tradiționale ca dialoguri timpurii, medii și târzii. Aceste grupuri pot fi de asemenea divizate în opere socratice (bazate pe activitatea personajului istoric Socrate), capodopere literare și studii tehnice.

Fiecare dintre dialogurile platoniciene au fost substanțial transmise în forma lor originară. Cu toate acestea, este important să fim conștienți de lanțul cauzal care îi leagă pe cititorii moderni de autorii greci ai timpurilor lui Platon. Pentru a putea supraviețui până în epoca tiparului, cuvintele unui autor trebuiau copiate sub formă de manuscris, aceste manuscrise fiind copiate la rândul lor și tot așa pe parcurs de secole – timp în care originalul va fi fost de mult pierdut. Procesul de copiere a suferit inevitabil anumite denaturări, adesea relevate de către dezacordurile dintre tradițiile rivale ale unor manuscrise.

Chiar dacă ar fi supraviețuit vreun text originar, ar avea totuși foarte puțin în comun cu edițiile moderne ale operelor lui Platon. În vremea lui Platon, cuvintele nu erau separate unele de altele și nici nu exista punctuație sau distincția contemporană între majuscule și litere mici. Aceste trăsături reprezintă contribuțiile erudiților din diverse generații și țări, cât și încercările continue de a corecta denaturările textului. (Interpretări și sugestii ale variantelor importante sunt de regulă tipărite în partea de jos a fiecărei pagini de text, formând aparatul critic.) În marea majoritate a cazurilor, este posibilă o singură interpretare, însă există unele situații – unele de importanță crucială – unde mai multe direcții de interpretare pot fi aprobate și unde lecturile ce rezultă din ele au semnificații sensibil diferite. Astfel, pregătirea unei ediții a operelor lui Platon implică o enormă componentă interpretativă. Și munca traducătorilor comportă un strat adițional de aprecieri similare. Unele propoziții grecești conțin o serie de construcții gramaticale cu sensuri multiple și multe cuvinte din greaca veche nu au echivalenți exacți în limba de traducere.

O dovadă notabilă a muncii traducătorilor și erudiților este metoda de tipărire selectivă cu majuscule a cuvintelor. Pentru a scoate în evidență conceptul-cheie în filozofia platoniciană, formele ideale, unii urmează o convenție prin care scriu cu majusculă termenul Formă (sau Idee) și numele unor idei specifice, precum Dreptate, Bine și așa mai departe. Alții au recurs la o variantă a respectivei convenții în care majusculele sunt utilizate pentru a indica un mod special în care se crede că Platon ar fi conceput formele într-o perioadă anume (adică în mod separat de lucrurile individuale din lumea empirică, natura acestei separări constituind subiectul controverselor de interpretare). Sunt și alții care nu folosesc majuscule pentru nici unul din aceste scopuri. Cititorii ar trebui să înțeleagă că asemenea procedee constituie în orice caz doar simple sugestii.

În secolele mai recente au existat unele schimbări în scop și stil în traducerile – mai ales cele engleze – din filozofia antică, iar versiunile preconizate de noțiunea de fidelitate a textului față de original s-au dovedit iluzorii. În pofida, dar și din cauza, numeroșilor factori de mediere a accesului cititorului contemporan la opera lui Platon, multe dialoguri sunt transmise foarte bine prin intermediul traducerilor, fapt evident mai ales în privința dialogurilor scurte, socratice. În cazul scrierilor de mari dimensiuni care constituie capodopere literare,

precum *Phaidros*, desigur că o traducere nu poate egala măiestria originalului. În sfârșit, pentru că traducătorii unor studii tehnice dificile, cum ar fi *Parmenide* și *Sofistul* (Sofistis), trebuie să ia decizii interpretative clare pentru a asigura cursivitatea textului tradus, lectura acestuia este destul de îndepărtată de cea a originalului. În ce privește aceste dialoguri, este dezirabilă o oarecare familiaritate cu comentariile și alte surse de literatură secundară, cât și cunoașterea de greacă veche.

Forma de dialog

Zărit chiar și prin sticla opacă a traducerii, Platon este un mare artist literar. Totuși, el a făcut celebre remarci negative la adresa valorii scrisului. În mod similar, deși credea că măcar unul dintre scopurile filozofiei - dacă nu chiar scopul ei prin excelență - este de a-i da cuiva posibilitatea de a trăi o viață bună, prin alegerea de a compune dialoguri mai degrabă decât tratate sau scrisori oratorice el a omis să le împărtășească direct cititorilor săi orice adevăruri utile în virtutea cărora ei să-și trăiască viața.

O cale de a rezolva aceste tensiuni aparente este reflectarea asupra concepției lui Platon despre filozofie. Un aspect important al acestei concepții, unul împărtășit de o pleiadă de filozofi încă de pe vremea lui Platon, este că filozofia nu vizează atât descoperirea de fapte sau stabilirea de dogme, cât atingerea înțelepciunii sau înțelegerii (termenul grec filosofia înseamnă „dragoste de înțelepciune"). Această înțelepciune sau înțelegere a lucrurilor este un bun greu de câștigat și chiar nu este exagerat să spunem că este rezultatul eforturilor de o viață, în cazul în care este obținută. Mai mult decât atât, este un bun pe care fiecare trebuie să îl câștige pentru sine însuși. Scrierile sau conversațiile altora pot să ajute la progresul filozofic, însă nu-l pot garanta. Pe de altă parte, contactul nemijlocit cu o persoană în carne și oase prezintă oarecare avantaje față de cercetarea unui text. Deci este firesc ca Platon să fi avut așteptări limitate despre ce ar fi putut să realizeze cuvântul scris. Pe de altă parte, cu certitudine el nu credea că scrierea nu are valoare filozofică. Lucrările scrise servesc totuși unui scop anume, ca modalități de interacțiune cu locuitorii unor timpuri și locuri altele decât cele ale autorului și ca mediu în care ideile pot fi explorate și testate.

Forma de dialog a lucrărilor se pretează unui filozof de felul lui Platon. Recurgerea la elemente dramatice, inclusiv umorul, atrage cititorii către lectură. Platon este neîntrecut în a recrea experiența conversației. Dialogurile conțin, în afară de Socrate și alte figuri de autoritate, un număr enorm de personaje secundare, dintre care unele sunt reprezentative pentru anumite categorii de cititori (așa cum Glaucon ar putea fi emblematic pentru tinerii cu talent și ambiții politice). Aceste personaje funcționează nu doar pentru a exprima anumite direcții de gândire, ci și pentru a-i inspira pe cititori să facă la fel - să participe imaginar la discuție prin construirea de argumente și obiecții. Stimularea cititorilor spre activitatea filozofică este menirea fundamentală a dialogurilor.

Întrucât Platon însuși nu apare niciodată ca personaj în aceste scrieri și deoarece multe dintre ele sfârșesc prin căderea interlocutorilor într-o stare de aporie, unii cercetători au conchis că Platon nu recomanda nici o concepție în mod particular sau chiar credea că nu există nimic de ales între concepțiile pe care le prezenta. Dar faptul că el nu afirmă nimic în persoană este de asemenea compatibil cu impresia mai generală că unele dintre sugestiile pe care le înaintează atât de convingător îi aparțin de fapt. În plus, există cazuri în care suntem tentați să presupunem că Platon propune un exercițiu pe care cititorul trebuie să-l parcurgă pentru a câștiga beneficiul progresului filozofic, care nu poate fi obținut doar prin aceea că i s-a dat „răspunsul". Deși faptul de a atribui intenții lui Platon în temeiul unor asemenea reconstrucții trebuie să fie privit doar ca demers ipotetic, este cert că procesul de a se angaja într-o activitate care să le releve ideile adecvate era ceea ce el aștepta de la cititorii săi.

Fericirea și virtutea

Întrebarea caracteristică a eticii antice este „Cum pot să fiu fericit?" și răspunsul tipic la ea este „prin intermediul virtuții". Dar sensul relevant al cuvântului fericire - traducerea convențională a conceptului grec antic *eudaimonia* - nu este cel de dispoziție ocazională sau stare afectivă. Mai degrabă se referă la mersul bun al lucrurilor. A fi fericit în acest sens este a trăi o viață de „înflorire umană", așa cum ar numi-o unii savanți. Prin urmare, întrebarea „Cum pot să fiu fericit?" este echivalentă cu „Cum pot să trăiesc o viață bună?".

În vreme ce noțiunea de fericire în filozofia greacă este aplicabilă majorității ființelor, cea de *arete* – virtute sau excelență – are o aplicabilitate mai largă. Orice lucru care are o utilitate, o funcție sau o activitate caracteristică posedă o virtute sau excelență, anume oricare înclinație care permite lucrurilor de acel tip să-și îndeplinească sarcinile în mod optim. Excelența unui cal de curse constă în orice îi conferă capacitatea de a alerga bine, excelența unui cuțit constă în orice îl determină să taie bine, iar excelența unui ochi, în orice îl face să vadă bine. În mod corespunzător, virtutea umană este orice le oferă oamenilor posibilitatea de a trăi vieți bune. În acest fel, noțiunile de fericire și virtute își găsesc liantul.

În cazul unui organ anatomic precum ochiul, este relativ clar în ce constă o funcționare adecvată. Dar ce privește o viață bună este departe de a fi evident și, în consecință, este dificil de stabilit ce ar putea fi virtutea, condiția care face acea viață posibilă. Concepțiile tradiționale grecești privind viața bună includeau viața prosperă și viața raportată la o poziție socială, caz în care virtutea ar fi deținerea de avere sau de rang nobiliar (și poate frumusețea fizică). Însă tendința esențială a filozofiei antice era de a concepe viața bună ca pe o realizare de sine a individului și care, odată câștigată, cu greu putea fi pierdută.

Deja în vremea lui Platon un set convențional de virtuți ajunsese să fie recunoscut în societate. El includea curajul, dreptatea, pietatea, modestia sau cumpătarea și înțelepciunea. Socrate și Platon și-au propus să descopere ce înseamnă de fapt aceste virtuți. O evaluare într-adevăr satisfăcătoare a oricărei virtuți ar identifica mai întâi ce este ea, apoi ar arăta cum deținerea ei îi permite cuiva să ducă o viață bună și ar indica în ce fel poate fi cel mai bine obținută.

În reprezentarea platoniciană a activității personajului istoric Socrate, interlocutorii sunt chestionați în căutarea de definiții ale virtuților. Cu toate acestea, este important să înțelegem că definiția căutată nu este lexicală, specificând doar ce ar înțelege un vorbitor al unei limbi anume că înseamnă termenul respectiv ca problemă ce ține de competența lingvistică. Mai degrabă, definiția este una care descrie natura reală a lucrului desemnat prin acel cuvânt. În consecință, se numește uneori și definiție reală. De exemplu, definiția reală a apei este H_2O, deși oratorii din cele mai multe perioade istorice nu cunoșteau acest lucru.

În întâlnirile pe care le prezintă Platon, de obicei interlocutorii oferă un exemplu de virtute, apoi li se cere să-i dea o definiție (nu tipul adecvat de răspuns) ori să-i dea o descriere generală (tipul adecvat de răspuns) care intră până la urmă în dezacord cu propriile lor intuiții în chestiuni similare. Socrate tinde să sugereze că virtutea nu ține de conduita exterioară, ci este sau implică o categorie aparte a cunoașterii (cunoașterea binelui și a răului sau cunoașterea utilității altor lucruri).

Dialogul *Protagoras* tratează problematica unității sau a diferenței virtuților cunoscute în mod comun. Plecând de la aserțiunea interlocutorului că cei mulți nu au altă noțiune de bine în afară de plăcere, Socrate evocă o imagine a unui individ pentru care arta necesară de a trăi o viață bună se reduce la măsurători și calcule: este necesară doar cunoașterea dimensiunii unor plăceri și dureri viitoare. Dacă plăcerea constituie unicul obiect al dorinței, pare de neînțeles, exceptând o simplă eroare de calcul, ce ar putea îndemna pe cineva să se comporte rău. Virtutea pe ansamblu trebuie așadar să se alcătuiască dintr-un anumit fel de înțelepciune. Ideea conform căreia cunoașterea este suficientă pentru o viață bună și că nu există aspect al caracterului care să nu fie reductibil la cogniție (și astfel nici un eșec moral sau emoțional care să nu fie mai întâi un eșec cognitiv) este caracteristică poziției socratice.

Cu toate acestea, în *Republica*, Platon dezvoltă o concepție asupra fericirii și a virtuții care se îndepărtează de cea a lui Socrate. Conform lui Platon, sufletul are trei părți, fiecare cu propriul obiect al dorinței. Rațiunea caută adevărul și binele individului văzut ca tot unitar, spiritul este preocupat de onoare și de valorile competitive, iar apetitului îi revin tradiționalele porniri spre mâncare, băutură și sex. Cum sufletul este complex, calculele eronate nu sunt singurele vinovate pentru rătăcirile sale. Cele trei părți pot trage în direcții diferite, iar elementul inferior poate avea câștig de cauză într-un suflet în care el este supradezvoltat. În mod corespunzător, starea bună a unui suflet implică mai mult decât simpla excelență cognitivă. În terminologia folosită în *Republica*, sufletul sănătos sau just posedă armonie psihică – starea în care toate cele trei părți își

îndeplinesc funcțiile în mod adecvat. Prin urmare, rațiunea înțelege Binele în general și dorește binele efectiv al individului, iar celelalte două instanțe ale sufletului doresc ce este bine pentru ele să dorească, în așa fel încât spiritul și apetitul sunt activate de lucruri care sunt sănătoase și indicate.

Deși dialogul începe de la întrebarea „De ce ar trebui să fiu drept?", Socrate propune ca această cercetare să fie întreprinsă prin examinarea dreptății, prezentată în manieră exagerată, într-un oraș ideal. În acest chip, discuția politică este inițiată pentru a o susține pe cea etică. Un indiciu timpuriu asupra existenței celor trei instanțe ale sufletului la indivizi este existența a trei clase în cadrul statului ideal: conducătorii, soldații și producătorii. Statul înțelept este acela în care conducătorii înțeleg binele, statul curajos este cel în care soldații pot reține în toiul luptei aprecierile emise de către conducători despre ce este de temut, un stat cumpătat este cel în care toți cetățenii cad de acord în privința cui trebuie să îi conducă, iar un stat drept este unul în care fiecare dintre cele trei clase își îndeplinește responsabilitățile așa cum se cuvine. Deci, pentru ca un oraș să fie pe deplin virtuos, fiecare cetățean trebuie să contribuie în mod corespunzător.

Dreptatea așa cum este concepută în *Republica* este atât de cuprinzătoare încât o persoană care o posedă ar avea acces la toate celelalte virtuți, obținând prin aceasta „sănătatea a aceea prin care noi trăim [sufletul]". Totuși, pentru a nu cădea în capcana ideii că doar obișnuința și educația corectă în problemele umane pot duce spre această condiție, trebuie să ținem seama de faptul că *Republica* a dezvoltat și faimoasa doctrină conform căreia rațiunea nu poate înțelege adecvat binele uman sau orice altceva, fără a pătrunde forma Binelui în sine. În acest fel, demersul interogativ originar, al cărui punct incipient a fost motivația pe care se presupune că o are fiecare individ (aceea de a învăța cum să trăiască bine), se îndreaptă spre un foarte ambițios program educativ. Începând din copilărie cu expunerea doar la povești folositoare, la poezie și muzică, și continuând cu obișnuirea sub supraveghere cu acțiunile bune și anii de instruire într-o serie de discipline matematice, acest program și, în consecință, virtutea vor fi complete doar pentru cel care a fost capabil să înțeleagă primul principiu, Binele, și să continue din acest stadiu să pătrundă însemnătatea celorlalte realități. Există aluzii în *Republica* și în tradiția privind cuvântarea lui Platon *Asupra Binelui* și în alte dialoguri mai tehnice că acest prim principiu este identic cu Unitatea sau Unul.

Dialectica

Platon folosește termenul dialectică pe parcursul operei sale referindu-se la orice metodă recomandată ca vehicul al filozofiei. Termenul, care provine de la *dialegesthai*, însemnând a conversa sau a pune în discuție, ne ajută să înțelegem mai bine concepția sa fundamentală asupra proiectului. Totuși, este evident și că el pune accent pe diferite aspecte ale metodei conversației în diferite dialoguri.

Forma dialecticii, așa cum apare ea în lucrările socratice, a devenit o normă în practica subsecventă în Academie – unde era predată de Aristotel – și în doctrinele scepticilor în epoca elenistică. Deși conversația într-un dialog socratic se desfășoară cu naturalețe, ea conține un proces prin care chiar și cineva care nu posedă cunoștințe asupra unui subiect dat (așa cum pretinde Socrate în aceste opere) poate testa înțelegerea unui presupus expert în privința subiectului respectiv. Testarea constă într-o serie de întrebări puse în legătură cu poziția pe care interlocutorul încearcă să o susțină. Metoda presupune că o persoană nu poate avea cunoștințe izolate cu privire la un fapt, iar ceea ce este cunoscut trebuie încorporat într-o structură explicativă mai largă. Rezultă că, pentru a ști dacă un anume act este pios, trebuie știut ce este pietatea. Această cerință îi permite celui care interpelează să-i pună respondentului întrebări despre probleme inerent legate de aserțiunea inițială a acestuia. Dacă, în decursul acestui proces, o contradicție iese la suprafață, se dezvăluie că prezumtivul expert nu dispune de fapt de cunoștințe suficiente: dacă le-ar fi avut, înțelegerea sa asupra adevărului i-ar fi permis să evite contradicțiile. Cu toate că Socrate și scepticii sperau să găsească adevărul (*skeptikos* înseamnă, în definitiv, căutător), de prea multe ori metoda dezvăluie doar inadecvarea respondentului. Întrucât a căzut în contradicție, înseamnă că nu este un expert, dar astfel nu se revelează automat care este adevărul.

În perioada în care elabora *Republica*, atenția lui Platon s-a deplasat spre dezvoltarea de concepte pozitive, drept urmare dialectica era acum gândită nu ca o tehnică

de testare, ci ca o metodă de „a spune ce este fiecare lucru". *Republica* afirmă că adevărata dialectică se îndeplinește gândind numai înspre tărâmurile abstracte și imperceptibile ale formelor ideale. Ea pretinde că rațiunea trebuie să dobândească un prim principiu non-ipotetic (Binele) și apoi să derive alte rezultate pornind de la el. Totuși, deoarece această parte a dialogului este doar o schiță programatică, nu s-au prezentat exemple concrete ale activității respective și există unii cititori care s-au întrebat dacă este cu adevărat posibilă.

În *Parmenide*, un dialog de bătrânețe, dialectica este introdusă ca un exercițiu pe care tânărul Socrate trebuie să-l facă pentru a înțelege ideile în mod corect. Exercițiul, pe care Parmenide îl demonstrează în a doua parte a lucrării, este extrem de dificil: un singur exemplu presupune construcția a opt secțiuni de argumente, demonstrația ocupând apoi cam trei sferturi din dialog. Exercițiul îl provoacă pe cititor să facă o distincție asociată cu o dezvoltare sofisticată a teoriei platonice a ideilor. Chiar și după ce a fost realizată o înțelegere generală, repetarea exercițiului cu diferite subiecte îi permite unuia să înțeleagă rolul în lume al fiecărui subiect.

Această înțelegere a dialecticii conferă o poziție centrală evaluării fiecărui subiect în funcție de gen și atribute distinctive de specie (și prin urmare, corelativ, poate să-i identifice poziția într-o schemă de tip gen-specie). În *Phaedros* este numit dialectician cel care poate preciza aceste relații – și drept urmare „taie realitatea în bucăți". Continuitatea între toate tipurile de dialectică provine din faptul că diviziunile gen-specie din operele de bătrânețe constituie o modalitate de a furniza explicațiile pe care dialectica le-a căutat în toate lucrările precedente.

Teoria Ideilor

Platon este atât adulat, cât și hulit din pricina teoriei ideilor sau formelor inteligibile. Ce este exact această teorie și dacă a fost vreodată viabilă sunt subiecte de acerbă controversă. De exemplu, cititorilor care îl abordează pe Platon, relația dintre idei și obiecte empirice specifice, numită în traducere „participare", le dă impresia de mister căutat dinadins. Mai mult decât atât, aserțiunea că domeniul simțurilor nu este pe de-a întregul real și că intră în contrast cu „ființa pură" a ideilor poate să inducă perplexitate. O interpretare acceptabilă a teoriei trebuie să se bazeze totodată pe cunoștințe istorice și pe imaginație filozofică.

Fond lingvistic și filozofic

Termenii folosiți de Platon pentru a se referi la idei (sau forme), *idea* (idea) și *eidos* (eidos), derivă esențialmente din verbul *eidô*, „a privi". În consecință, *idea* sau *eidos* se referă la felul în care arată un obiect, ca atunci când cineva vorbește despre o vază ca având o formă plăcută. Ambii termeni platonicieni pot fi utilizați în sens mai general pentru a desemna fie orice caracteristică pe care două sau mai multe lucruri o au în comun, fie un anumit tip de lucruri bazate pe acea caracteristică. Cuvântul formă este similar. Propoziția „Există două forme de ceramică" poate însemna fie că ceramica se face în două forme, fie că există două tipuri de ceramică. Atunci când Platon ține să distingă între gen și specie, el tinde să folosească termenii *genos* și *eidos*, traduși prin gen, respectiv specie. Deși contextul permite traducerea prin gen și specie, este important să nu pierdem din vedere continuitatea cuvântului *eidos*: chiar și în aceste pasaje Platon se referă la aceleași entități ca întotdeauna, formele ideale.

O altă considerație lingvistică de care ar trebui să se țină cont este ambiguitatea anumitor termeni din greaca veche care ar putea fi redați în mod aproximativ ca „întunecatul" sau „frumosul". Asemenea termeni s-ar putea referi la un individ anume care posedă caracteristica în cauză, așa cum „frumosul" [cel frumos] este folosit cu referire la Ahile, dar pot de asemenea să aibă în vedere caracteristica în sine, ca atunci când „frumosul" este folosit cu privire la o calitate a lui Ahile. În cea de-a doua accepțiune, „frumosul" poate fi perceput ca o trăsătură generală pe care toți indivizii frumoși o au în comun. În timpul lui Platon, termeni abstracți – corespunzând cuvintelor „întuneric" sau „frumusețe" – au ajuns să fie folosiți ca un mod de a evita ambiguitățile inerente în terminologia inițială. Platon folosește ambele feluri de termeni.

În acea perioadă exista un important precedent filozofic pentru utilizarea conceptelor precum „întunecatul" sau „frumosul" cu referire la entități metafizice fundamentale. Anaxagora (cca 500–cca 428 î.Hr), marele cercetător presocratic al naturii, a postulat o lungă listă de

particule fundamentale, considerând că ce înțelegem de obicei ca entități individuale sunt de fapt conglomerate alcătuite din porțiuni ale diferitelor particule. Proprietățile conglomeratelor empirice depind de care dintre ingredientele lor este predominant. Schimbările, compunerea și descompunerea alcătuirilor specifice din realitatea sensibilă sunt percepute în relație cu modificarea combinațiilor de porțiuni ale particulelor, care în sine sunt eterne, neschimbătoare și accesibile minții, dar nu și simțurilor.

Pentru Anaxagora, ideea de a avea un fragment din ceva era necomplicată: un anumit conglomerat posedă ca ingredient fizic o fărâmă materială din particula fundamentală în cauză. De exemplu, un lucru este în mod observabil cald întrucât deține o porțiune suficient de mare din conceptul de „cald", gândit ca totalitate a căldurii din lume. Acesta este cald în sine, de aceea porțiuni ale sale sunt responsabile pentru căldura conglomeratelor. (În general, particulele fundamentale postulate de Anaxagora posedau ele însele calitățile pe care le generau în corpurile materiale). Aceste porțiuni sunt identice calitativ una cu cealaltă, cât și cu porțiuni ale caldului care s-au pierdut când un corp își pierde din proprietățile termice. Ele se pot deplasa prin cosmos și sunt transferate de la un conglomerat la altul, așa cum căldura se mută de la apa caldă din baie spre Hector, pe măsură ce îl încălzește.

Teoria lui Platon poate fi văzută ca o continuare a celei lui Anaxagora. Precum cel din urmă, Platon postulează entități fundamentale eterne și imuabile, accesibile minții, dar nu și simțurilor. Și, la fel ca în teoria lui Anaxagora, în teoria platoniciană lucrurile sensibile manifestă o trăsătură dată întrucât posedă o porțiune a însuși principiului fundamental. Termenul grec folosit de ambii autori, *metechei*, este redat tradițional prin „participă la" în traducerile din Platon și „are o porțiune din" în cele din Anaxagora. Această deosebire are nefericitul efect de a ascunde cititorilor că Platon preia această noțiune de la predecesorul său.

Este, de asemenea, posibil să înțelegem intuitiv aserțiunea că ideile conțin o realitate superioară lucrurilor din lumea sensibilă. Cu certitudine, aceasta nu înseamnă că universul material nu există sau că există doar parțial sau incomplet. Mai degrabă, entitățile empirice pur și simplu nu dețin ele însele valențe ontologice sau explicative: sunt constituite din și explicate de entități mai fundamentale, atât la Platon cât și la Anaxagora (ca și în majoritatea teoriilor științifice, de altfel). Este ușor să multiplicăm exemplele în felul lui Platon pentru a ilustra că reprezentările adecvate ale multitudinii entităților fundamentale de care el este interesat nu pot fi redate în termeni de lucruri individuale sau proprietăți sensibile. Dacă cineva care vrea să definească frumusețea o arată pe Elena din Troia, el arată ceva deopotrivă frumos (fizic) și nu frumos (moralmente, probabil). În mod similar, dacă menționează o proprietate sensibilă, precum că un lucru este împodobit, el surprinde laolaltă lucruri care sunt și nu sunt frumoase. Formele empirice particulare și proprietățile manifestă astfel fenomenul pe care Platon îl numește „pendularea între a fi și a nu fi": ele sunt și nu sunt *x* pentru valorile lui *x* de care filozoful este interesat (frumoase, juste, egale și așa mai departe). Pentru a înțelege frumusețea în mod adecvat, este necesară descoperirea unui lucru frumos în sine; aceasta rămâne însă o chestiune de analizat. Dialogurile din perioada medie nu-și propun să ajute cititorul în atare sarcină.

În final, se cuvine observat că Platon a fost preocupat de proprietăți morale și estetice precum dreptatea, frumusețea și bunătatea, interpretările anaxagoreice ale participării – ideea că toate conglomeratele sensibile sunt alcătuite din porțiuni fizice ale entităților fundamentale – nefiind abordate. Nu există constituent material calitativ identic în aceea că o liră devine mai prețioasă pe măsură ce sunetele sale devin mai frumoase și că Ahile începe să-și piardă invincibilitatea odată cu înaintarea în vârstă. Teoria platoniciană a ideilor ar avea nevoie de o nouă interpretare a participării dacă ar fi să fie pusă în practică.

Ideile ca modele perfecte

Conform unei perspective pe care unii savanți au atribuit-o dialogurilor de tranziție ale lui Platon, participarea este imitație sau asemănare. Fiecare idee este aproximată prin entitățile sensibile ce reprezintă proprietatea în cauză. În consecință, Ahile și Elena sunt imitații imperfecte ale Frumosului, care în sine este desăvârșit. În baza acestei interpretări, „ființa pură" a ideilor constă în aceea că ele sunt modele perfecte ale lor însele și

nu modele a altceva. Spre deosebire de Elena, despre ideea de Frumos nu se poate spune că este concomitent frumoasă și nu frumoasă – la fel pentru Dreptate, Egalitate și toate celelalte idei.

Această „supraexemplificare" a interpretării conceptului de participare asigură un mod natural de a înțelege noțiunea de ființă pură a ideilor, cât și propozițiile cu afirmare autoreferențială, precum „Frumosul este frumos". Și totuși este absurdă. În teoria platoniciană, ideile joacă rolul funcțional de universalia, dar majoritatea universaliilor, cum ar fi culoarea verde, generozitatea și mărimea, nu sunt modele ale lor însele (verdele absolut nu ar trebui să aibă nuanțe, generozitatea nu poate exista în absența unui obiect către care să se exercite, mărimea nu este un obiect de proporții colosale). Pe lângă aceasta, este problematică pretenția ca ideile să se exemplifice doar pe – sau prin – sine, pentru că există proprietăți, ca ființa sau unitatea, pe care toate lucrurile, inclusiv ideile, trebuie să le prezinte (deci Mărimea trebuie să aibă o porțiune din Ființă pentru a fi ceva anume și trebuie să aibă o porțiune din Unitate pentru a fi o idee distinctă). Platon nu era neatent la dificultățile grave inerente concepției de supraexemplificare. Într-adevăr, în *Parmenide* și *Sofistul* el a devenit primul filozof care să demonstreze aceste probleme.

Prima parte din *Parmenide* descrie insuccesul tânărului Socrate când încearcă să apere conceptul de supraexemplificare a ideilor împotriva examinării critice a mai vârstnicului filozof Parmenide. Întrucât afirmațiile lui Socrate din acest dialog cu privire la idei sunt vădit similare cu asertiunile personajului Socrate din dialogurile de maturitate *Banchetul, Phaidon* și *Republica*, aceste modificări sunt de obicei interpretate ca o estimare negativă pe care Platon a făcut-o în privința acurateței mai vechilor sale demonstrații. Cei care iau în considerație prima parte din *Parmenide* în mod independent de a doua sunt tentați să presupună că Platon s-a confruntat eroic cu lipsa de viabilitate a teoriei sale, așa că în perioada de bătrânețe a rămas doar la exerciții seci și lipsite de însuflețire, izolat de programul captivant al marilor sale capodopere. Însă cei care apreciază dialogul ca pe un tot unitar sunt încurajați de laudele aduse de Parmenide tânărului Socrate și de afirmația lui că exercițiul din cea de-a doua parte a dialogului îl va ajuta pe Socrate să progreseze pe viitor. Aceasta sugerează că Platon credea că teoria ideilor poate fi dezvoltată într-un mod care s-o imunizeze la obiecțiile aduse împotriva concepției de supraexemplificare.

Ideile ca gen și specie

Dezvoltarea reușită a teoriei ideilor depindea de construirea unei distincții între două tipuri de predicație logică (enunț care reflectă raportul dintre un obiect și o însușire a sa). Platon considera că o propoziție care face o predicație despre o entitate sensibilă, „A este B", trebuie înțeleasă ca enunțul că entitatea în cauză, A, manifestă o anumită proprietate, B. Există predicații simple în privința ideilor, care arată că ideile respective au anumite proprietăți. Mai important însă, există și un tip deosebit de predicație care poate fi folosit pentru a exprima natura unei idei. De vreme ce Platon a preconizat că această natură s-ar putea prezenta sub forma unei scheme gen-specie, o predicație specială despre o idee, „A este B", este adevărată dacă B apare deasupra lui A în schema sa corespunzătoare, fie ca atribut de specie, fie ca gen. În mod echivalent, „A este B" are drept caracteristică faptul că B este (parte din) ceea ce înseamnă a fi A. Această predicație specială își găsește un echivalent aproximativ în clasificarea modernă a plantelor și animalelor conform taxonomiei biologice. De exemplu „Lupul face parte din genul *canis*" relevă că „lup" se subordonează lui *„canis"* într-o clasificare de tip gen-specie a animalelor, sau echivalent, că a aparține genului *canis* este parte din ceea ce înseamnă a fi un lup *(Canis lupus)*.

Distincția operată de Platon poate fi ilustrată prin următoarele exemple. Predicația obișnuită „Socrate este drept" este adevărată, întrucât individul respectiv manifestă calitatea de a fi drept. Însă, înțeleasă ca predicație specială, asertiunea este falsă, deoarece este eronat să considerăm că a fi drept este parte din ceea ce înseamnă a fi Socrate (este un nonsens să luăm în considerație generalitatea existenței lui Socrate). În mod invers, „Omul este o ființă vertebrată", înțeleasă ca o predicație obișnuită este o falsitate, fiindcă ideea de Om nu are coloană vertebrală. Dar când este considerată ca o predicație de tip special, ea este adevărată, pentru că parte din ceea ce înseamnă a fi om constă în a fi o ființă vertebrată. Predicațiile autoreferențiale sunt astfel dezvăluite ca banale, însă adevărate: „Frumosul este

frumos" asertează doar că a fi frumos este parte din ceea ce înseamnă a fi frumos (la modul ideal). În genere, este recomandată o doză de atenție în a nu presupune că propozițiile platoniciene cu predicații autoreferențiale implică predicații de tip comun, care în multe cazuri ar genera probleme de autoexemplificare.

Platon a fost interesat de predicațiile speciale ca vehicul pentru enunțarea de definiții reale pe care le căutase în dialoguri mai vechi. Când cineva cunoaște în acest mod ce este Dreptatea în sine, acela poate evalua relația ei cu alte entități de același fel, inclusiv cum ea diferă de alte virtuți, cum ar fi Curajul, ori dacă reprezintă întregul ideii de Virtute sau doar parte din ea.

Prin intermediul predicațiilor speciale este posibilă furnizarea unei descrieri a fiecărei naturi fundamentale. În plus, asemenea descrieri asigură o cale de a înțelege „ființa pură" a ideilor: ea constă în faptul că o predicație specială de forma „A este atât B, cât și nu B" nu poate fi adevărată. Cu alte cuvinte, propozițiile care conțin predicații speciale nu sunt supuse fenomenului de pendulare între a fi și a nu fi. Aceasta pentru că într-o clasificare corectă gen-specie, B fie apare deasupra lui A, fie nu. De asemenea, de vreme ce ideile nu funcționează ca fiind modele doar pentru sine, nu există nimic care să le împiedice să aibă alte proprietăți firești, precum ființa și unitatea. Așa cum s-a exprimat chiar Platon, toate ideile trebuie să participe în Ființă și Unitate.

Deoarece predicațiile speciale au drept scop să prezinte (parțial sau integral) definițiile reale pe care le căuta Socrate, această interpretare a ideilor este o punte de legătură între dialogurile platoniciene mai tehnice, pe de o parte, și capodoperele literare și dialogurile socratice timpurii, pe de alta. Lucrările tehnice accentuează și dezvoltă concepția (sugerată în dialogul de tinerețe *Euthyphron*) că ideile trebuie înțelese prin prisma unei clasificări gen-specie. În ele s-a dezvoltat o schemă care – cu mici ajustări, desigur – a ajuns să fie productivă în opera lui Aristotel și a multor altor cercetători. În acest fel, teoria mai târzie a ideilor la Platon iese din matricea maestrului său și se îndreaptă înainte spre cercetările propriilor săi elevi și mult dincolo de ele.

Opere descrise individual

Studiile privind conținutul și stilul au dus la împărțirea operelor lui Platon în trei grupuri. Anume, (1) dialogurile de tinerețe, sau socratice, reprezintă conversații în care Socrate testează părerile altora în chestiuni de importanță umană fără să discute probleme de metafizică; (2) dialogurile de tranziție, sau capodoperele literare, care de obicei conțin considerații aparținând lui Platon privitoare la probleme umane, împreună cu o schiță a unei poziționări metafizice, încă în stare incipientă; și (3) dialogurile de maturitate deplină, sau studiile tehnice, care tratează amintita poziționare metafizică în manieră mai deplină și mai directă. Există și scrieri de altă factură, inclusiv scrisori, versuri atribuite lui Platon și dialoguri cu autenticitate contestabilă.

Dialogurile de tinerețe

Lucrările din acest grup (discutate în ordine alfabetică mai jos) reprezintă asimilarea platoniciană a moștenirii personajului istoric Socrate, multe dintre ele prezentând activitatea lui caracteristică, *elenchos (elenhos),* sau testarea presupușilor experți. Dialogurile timpurii servesc bine de introducere în corpusul platonic. Ele sunt scurte, captivante și relativ accesibile, chiar și cititorilor fără cunoștințe de filozofie. Într-adevăr, au fost probabil menite de Platon să atragă asemenea cititori în jurul subiectului. În cadrul lor, Socrate discută cu câte un contemporan proeminent cu privire la un anume aspect al excelenței (virtuții) umane pe care acesta din urmă se presupune că-l înțelege, dar la sfârșitul conversației participanții sunt lăsați într-o stare de aporie. Adeseori discuția include ca o componentă esențială căutarea unei definiții reale a unui concept-cheie.

O modalitate de a interpreta dialogurile timpurii este aceea că ele au în primul rând scopul negativ de a demonstra că figurile de autoritate din societate nu dețin înțelegerea necesară unei bune vieți omenești (interpretarea scepticilor în epoca elenistică). Însă există și alte chei de interpretare, conform cărora scopul esențial este de a recomanda anumite concepții. În timpurile elenismului, scepticii puneau accent pe importanța capitală a virtuții, înțeleasă ca un anume tip de cunoaștere, ca adevărată moștenire a lui Socrate, această idee devenind fundamentală pentru școala lor. Fie că se optează pentru interpretările sceptice sau pentru cele mai dogmatice ale respectivelor dialoguri, ele funcționează ca un preambul. Din această cauză operele mai lungi ale lui Platon includ uneori episoade de *elenchos*. Asemenea episoade

sunt menite să-i avertizeze pe cititorii naivi, imaturi și care se complac în lectură superficială cu privire la convingerea confortabilă că ei – sau alte figuri de autoritate din anturajul lor – înțeleg deja chestiunile profunde puse în discuție și să-i convingă de necesitatea reflecției filozofice pe marginea acestor teme.

Apărarea lui Socrate (Apologhia Sokratous) descrie discursul pe care Socrate l-a ținut în apărarea sa la procesul care i-a fost intentat și conferă o interpretare activității acestuia: el a fost un „tăun", încercând să trezească nobilul armăsar atenian la o conștiință a virtuții, și tot el posedă suprema înțelepciune prin aceea că este conștient că nu știe nimic. Fiecare din celelalte scrieri din acest grup reprezintă o anumită întâlnire socratică.

În ***Charmides*** (Harmidis), Socrate discută cumpătarea și cunoașterea de sine cu Critias și Charmides. La data – timpurie și fictivă – a dialogului, Charmides este încă un tânăr promițător. Dialogul se deplasează de la o descriere din perspectivă comportamentală („cumpătarea este un fel de stare de calm") spre o tentativă de a specifica starea fundamentală care ține de ea. Însă acest din urmă efort este suspendat din cauza aplicării reflexive a cunoașterii.

Cratylos (pe care unii cercetători nu îl plasează în acest grup de scrieri) discută dacă numele sunt corecte în virtutea convenției sau a naturii.

Criton îl înfățișează pe Socrate în închisoare, arătând de ce alege să nu evadeze înainte ca pedeapsa lui cu moartea să fie pusă în aplicare. Dialogul prezintă considerații asupra sursei și naturii obligațiilor politice.

În ***Euthydemos*** Socrate este găsit printre câțiva filozofi eristici (cei care se implică în dispute logice complexe). Euthyphron întreabă „Ce este pietatea?". În acest dialog, personajul omonim nu reușește să apere pozițiile succesive că pietatea este „ceea ce zeii iubesc", „tot ce iubesc zeii", sau vreun altfel de serviciu adus zeilor. Socrate și Euthyphron cad de acord că amândoi caută o singură idee, prezentă în toate lucrurile pioase și care le determină să fie astfel. Socrate sugerează că, dacă Euthyphron ar putea să specifice cum anume pietatea face parte din dreptate, atunci ar găsi o explicație pentru conceptul în sine.

Mai elaboratul ***Gorgias*** dezbate, pe perioada în care tizul său sofist se află în Atena, dacă oratorii posedă o artă veritabilă sau pur și simplu au un talent pentru măgulire. Socrate susține că arta legislatorului și cea a judecătorului se adresează sănătății sufletului, pe care oratorii o falsifică luând drept standard plăcutul în detrimentul binelui. Polemica dacă ar trebui invidiat cel care este capabil să obțină orice rezultat dorește determină un paradox socratic: este mai bine să suferi o nedreptate decât să o comiți. Aici Callicles îi laudă pe indivizii înzestrați care ignoră sensul convențional al dreptății, pentru că adevărata dreptate este, conform lui, triumful personal.

În ***Hippias Minor*** (Ippias meinon) o discuție despre Homer pornită de un sofist se transformă într-o interogație susținută de Socrate, căreia sofistul nu îi poate rezista, referitor la chestiuni precum cea dacă o persoană justă care comite o nedreptate în mod intenționat este mai bună decât alți răufăcători.

Dialogul ***Ion*** se apleacă asupra recitatorilor profesioniști de poezie și dezvoltă sugestia că nici ei și nici poeții nu posedă cunoașterea.

Interlocutorii din ***Laches*** sunt generali. Unul dintre ei, personajul istoric Laches, a demonstrat mai puțin curaj în retragerea de la Delium (în timpul Războiului peloponesiac) decât umilul soldat pedestru Socrate. În același fel, în concordanță cu data fictivă a dialogului, un alt general, Nicias, a fost răspunzător pentru eșecul dezastruos al expediției din Sicilia din cauza nevoii sale de a consulta întotdeauna oracolele. Aici, observația că fiii unor oameni iluștri adeseori nu se dezvoltă în mod adecvat duce la o cercetare a naturii curajului. Procesul constă din nou într-o deplasare de la terminologia comportamentală („a nu ceda în luptă") la o încercare de a specifica starea interioară care o implică („cunoașterea temeiurilor speranței și fricii"), dar nici unul dintre participanți nu pare să înțeleagă într-adevăr aceste sugestii.

Lysis este o interogație asupra naturii prieteniei. Scrierea introduce noțiunea unui obiect primar al iubirii, de dragul căruia cineva iubește și alte lucruri.

Dialogul ***Menexenos*** pare să fie un discurs funerar pe care Socrate l-a învățat de la Aspasia, iubita lui Pericle (el însuși celebru pentru discursul funerar pe care îl amintește istoricul Tucidide, unul dintre cele mai faimoase discursuri ale Greciei antice). Această lucrare ar putea fi o satiră la adresa distorsionării patriotice a istoriei.

Menon reia deja familiara întrebare dacă virtutea poate fi învățată, și dacă da, de ce atâți oameni iluștri nu au reușit să-și educe odraslele în spiritul virtuții. Preocupat de metodă, dialogul dezvoltă problema lui Menon: cum este posibil să cauți fie ceva ce cunoști (având în vedere că deja cunoști acel ceva), fie ceva ce nu cunoști încă (așadar, nu ai cum sau de ce să cauți)? Se răspunde prin evocarea teoriei învățării. Ceea ce numim învățare este de fapt stimularea memoriei. Încă de la naștere, oamenii posedă latent toate cunoștințele teoretice, așa cum se demonstrează prin capacitatea unui copil sclav de a rezolva probleme de geometrie atunci când este îndrumat în mod corespunzător (această teorie va reapărea în *Phaidon* și *Phaidros*). Dialogul este celebru și pentru polemica privind distincția dintre cunoaștere și credință veritabilă.

Protagoras, altă discuție cu un sofist aflat în vizită în Atena, are drept miză ideea că diferitele virtuți sunt de fapt una și aceeași. Dialogul conține încă o discuție despre fenomenul că fiii celor măreți sunt adesea lipsiți de măreție. Această operă foarte elaborată prezintă abordările concurente ale sofiștilor (oratoria, analiza de text, discutarea poeziei de bună calitate) și a lui Socrate. Sub pretextul interpretării unui poem al lui Simonide din Ceos (cca 556–cca 468 î.Hr), se face o distincție (care va deveni emblematică pentru Platon) între a fi și a deveni. În mod memorabil, acest dialog dezvoltă caracteristica sugestie socratică, anume că virtutea este identică cu înțelepciunea, și discută părerea lui Socrate că *akrasia* (slăbiciunea morală) este imposibilă. El consideră că, în cazuri de aparentă *akrasia*, de fapt are loc o eroare de calcul: urmărind plăcerea înțeleasă ca bine, cineva poate să estimeze incorect proporțiile cantității totale de plăcere care ar rezulta din acțiunile sale.

Dialogurile de tranziție

Aceste opere mai lungi și mai elaborate sunt grupate laolaltă datorită asemănărilor programatice: deși sunt în principal preocupate de problematici umane, ele proclamă și importanța cercetărilor metafizice și schițează considerațiile lui Platon asupra ideilor. Acest grup de scrieri fac dovada măiestriei literare a filozofului. Desigur, fiecare dintre operele terminate ale lui Platon constituie o reușită artistică, în sensul că ele sunt eficient elaborate într-un mod adecvat atât subiectului, cât și audienței. Totuși, grupul de față prezintă virtuți literare mai evidente. De obicei mai lungi decât dialogurile socratice, aceste lucrări conțin portretizări subtile ale personajelor și ale relațiilor dintre ele, uimitoare mostre de retorică însoțite de sugestii privind limitările ei, cât și figuri de stil și mituri impresionante și memorabile, toate menite să asigure o explorare pe îndelete a filozofiei.

În aceste dialoguri, personajul Socrate dă expuneri pozitive, despre care se crede că au originat de la Platon însuși, privind chestiunile umane pe care interlocutorii din scrierile mai timpurii nu au reușit să le perceapă: natura Dreptății și a celorlalte virtuți, iubirea platonică și sufletul *(psyche)*. Operele sugerează că pentru a consolida înțelegerea căutată este nevoie de cercetări mai temeinice, iar aici Socrate include prezentarea unei scheme a ideilor. „A căuta universalul" stabilind ideile drept obiecte adecvate ale definițiilor era deja o trăsătură familiară a primelor dialoguri, deși fără preocupare pentru statutul și caracteristicile acestor entități. Cu toate acestea, chiar și în lucrările medii nu se specifică pe deplin cum trebuie să fie înțelese ideile.

La petrecerea descrisă în ***Banchetul***, fiecare dintre oaspeți (inclusiv poeții Aristofan și Agaton) face un panegiric iubirii. Socrate evocă învățăturile Diotimei (o prezicătoare fictivă), conform căreia toate ființele muritoare au impulsul de a obține nemurirea. Aceasta determină zămislirea de urmași biologici cu parteneri obișnuiți, însă Diotima consideră că odrasle precum poezia, descoperirile științifice și filozofia sunt mai bune. În mod ideal, erosul (iubirea erotică) cuiva ar trebui să progreseze de la obiecte comune ale iubirii la Frumusețea însăși. Alcibiade, aflat sub inspirație bahică, sfârșește dialogul izbucnind și făcându-i lui Socrate un elogiu.

Phaidon culminează cu moartea cutremurătoare a lui Socrate, înainte de care el discută o temă potrivită cu ocazia: nemurirea sufletului (perceput oarecum în concordanță cu tradițiile pitagoreică și orfică). Dialogul conține elemente platonice caracteristice: evocarea teoriei cunoașterii și aserțiunea că înțelegerea ideilor este primordială în raport cu orice altceva. Această scriere cuprinde și un mit cu privire la starea sufletului după moarte.

În deosebit de lunga ***Republica***, Socrate își asumă sarcina de a arăta ce este

Dreptatea și de ce este în interesul fiecărei persoane să fie justă. Preocuparea inițială pentru dreptate în cazuri individuale duce la o căutare a dreptății la o scară mai largă, reprezentată prin imaginea unui oraș ideal (de aici și titlul tradițional al lucrării). În *Republica*, conducătorii și soldații nu au voie să aibă familii ori să posede proprietăți, femeile îndeplinesc aceleași sarcini ca și bărbații, iar conducătorii sunt filozofi – aceia care dețin cunoașterea Binelui și a Dreptății. Dialogul conține două discuții – câte una cu fiecare dintre frații lui Platon – despre impactul artei asupra progresului moral. Socrate dezvoltă propunerea că Dreptatea, într-un oraș sau un individ, este condiția în care fiecare parte constitutivă își va îndeplini sarcina care îi este menită. O asemenea entitate nu va avea nici un motiv pentru a săvârși acte nedrepte și va fi liberă de orice conflict intern. Sufletul este format din rațiune, spirit și apetit, tot așa cum orașul este alcătuit din conducători, soldați și meșteșugari sau producători. Cărțile de mijloc ale *Republicii* conțin o schemă a opiniilor lui Platon în privința cunoașterii și realității, incluzând faimoasa parabolă a soarelui și a peșterii, printre altele. Poziția ocupată de ideea de Bine în lumea inteligibilă este aceeași cu cea ocupată de Soare în lumea sensibilă: ca atare, Binele este responsabil pentru existența și caracterul inteligibil al obiectelor gândirii. Condiția cognitivă firească a ființelor umane este asemuită cu cea a prizonierilor înlănțuiți într-o peșteră subterană, cu un foc puternic în spatele lor și cu pereți care îi despart. Prizonierii sunt înlănțuiți într-o poziție care nu le permite să se întoarcă, deci pot vedea doar umbrele aruncate pe peretele din fața lor de către statuile care sunt mutate de-a lungul peretelui din spatele lor. Ei consideră aceste umbre drept realitate. Evocarea progresului pe care ei l-ar atinge dacă ar fi să urce la suprafață și să vadă lumea reală în lumina soarelui implică o noțiune de cunoaștere prin iluminare. Platon propune o secvență concretă de studii matematice, sfârșind cu arta armoniei, care să-i pregătească pe viitorii conducători să se implice în dialectică, a cărei sarcină este să spună despre fiecare lucru ce este acesta – adică, să-i specifice natura dându-i o definiție reală. Contrastând cu portretul omului și polisului drept se află tipurile decadente de persoane și regimuri. Dialogul se încheie cu un mit privind soarta sufletelor după moarte.

Prima jumătate din ***Phaidros*** este compusă din discursuri concurente de seducție. Socrate regretă prima sa încercare și apoi tratează dragostea ca pe un impuls pentru filozofie: iubirea platonică, precum în *Banchetul*, este erosul, descris explicit aici. Sufletul este înfățișat ca fiind constituit dintr-un cal alb (nobil), un cal negru (vulgar) și un vizitiu. Socrate redă o descriere elaborată a activității sufletului imaterial ca spectator la viziunea ideilor, pe care este posibil să și le amintească în această viață. Mai târziu în dialog, Socrate susține că o cunoaștere filozofică este necesară unui orator eficient, care produce imagini ale adevărului adaptate audienței sale (și, prin urmare, trebuie să cunoască atât adevărul privitor la subiectul discutat, cât și receptivitatea diferitelor persoane la diferite feluri de prezentare). Această parte a dialogului, cu interesul ei dezvoltat asupra noțiunilor de gen și specie, prefigurează grupul studiilor tehnice. De asemenea, este cunoscut pentru discuția vizând valoarea limitată a scrisului.

Dialogurile de bătrânețe

În Parmenide se demonstrează că schemele de idei prezentate în dialogurile din perioada medie nu erau adecvate. Acest dialog și cele care îl succedă îndeamnă cititorii să dezvolte o înțelegere mai viabilă a acestor entități. Așadar, abordarea prin referire la genuri și specii recomandată în *Sofistul, Omul politic* și în *Philebos* – și deja discutate în *Phaidros* – reprezintă versiunea târzie a teoriei platoniciene a ideilor. *Philebos* propune o versiune matematizată inspirată din pitagorism și corespunzând cosmologiei din *Timaios*.

Dar Platon nu a neglijat problematicile umane în aceste dialoguri. ***Phaidros***, de pildă, combină noul sistem cu o fascinantă considerație asupra iubirii, titlurile tematice *Sofistul* și *Omul politic*, tratate prin diviziunea gen-specie, desemnau roluri importante în polisul grec, iar *Philebos* este o considerare a aserțiunilor concurente că plăcerea sau cunoașterea sunt temeiul unei vieți bune. (*Legile*, [Nomoi], rămase neterminate la moartea lui Platon, par să reprezinte o abordare practică pentru reglementarea juridică în cadrul unui oraș.) Dacă am combina indiciile (din *Republica*) care asociază Binele cu Unul sau Unitatea, tratarea (în *Parmenide*) a Unului ca principiu primordial al tuturor lucrurilor și posibilitatea ca noțiunile de bună proporție

și armonie întâlnite în *Timaios* și *Philebos* să fie aspecte ale Unului, este posibil să identificăm preocupările estetice și etice specifice dialogurilor de tranziție până și în cele mai dificile studii tehnice.

Theaitetos se adresează întrebării „Ce este cunoașterea?". Oare este percepție, credință reală sau credință reală cu o „explicație"? Dialogul conține o faimoasă digresiune relativ la diferența dintre mentalitatea filozofică și cea mundană. Lucrarea se termină inconcludent și se poate specula că a fost într-adevăr menită să arate limitele metodei socratice în privința acestei tematici, progresul ulterior necesitând adăugirile distinctive ale lui Platon.

Parmenide reprezintă momentul-cheie al teoriei platoniciene a ideilor. Dialogul prezintă o critică a concepției supraexemplificării ideilor, așa cum reiese ea din lectura *Banchetului*, a lui *Phaidon* și a *Republicii*, și se mișcă spre un exercițiu logic bazat pe distincția dintre două tipuri de predicații și pe un model al ideilor elaborat conform raporturilor între gen și specie. Conceput pentru a călăuzi cititorii spre o teorie mai complexă și viabilă, exercițiul mai ilustrează Unul ca principiu al tuturor lucrurilor.

Cel care conduce discuția în ***Sofistul*** este un „străin eleat". Sofistica pare să implice o șerpuire printre conceptele de falsitate, iluzie și neființă. Totuși, ele devin enigmatice când sunt privite în lumina remarcabilei utilizări aparținând personajului istoric Parmenide (fondatorul Școlii Eleate) a sentinței că nu se poate gândi sau vorbi despre ceea ce nu există. Platon introduce ideea că o aserțiune negativă de forma „A nu este B" ar trebui înțeleasă nu ca trimițând la o neființă absolută, ci ca faptul că A este altfel decât B. Cealaltă componentă crucială a dialogului este distincția dintre cele două întrebuințări ale lui „este", care corespund celor două tipuri de predicație introduse în *Parmenide*. Ambele sunt legate de modelul de definiție gen-specie foarte răspândit în dialogurile târzii, întrucât principala utilizare teoretică a lui „este" apare în aserțiuni cărora li se atribuie valoare de adevăr în virtutea relațiilor reprezentate în clasificările gen-specie. Dialogul tratează corelarea a cinci „tipuri supreme": Ființa, Asemănarea, Diferența, Mișcarea și Repausul. Deși aceste tipuri nu-și sunt specii unul al celuilalt, în mod obișnuit ele își regăsesc totuși semnificație unul în celălalt.

Dialogul ***Omul politic*** discută definiția gen-specie în relație cu ocupația care își împrumută numele acestuia.

Timaios discută crearea lumii de către un Demiurg, care inițial își îndreaptă atenția asupra ideilor și spațiului, iar după crearea acestora este asistat în munca sa de zeități secundare. Pământul, aerul, focul și apa sunt analizate ca fiind constituite din două feluri de triunghiuri care se combină, formând diverse corpuri solide. În scrierea de față Platon apelează la principiul armonic în matematică pentru a-și elabora cosmologia.

Critias vine în completarea lui *Timaios*, proiectul său de conținut fiind relatarea legendarului război dintre Atena antică și Atlantida.

Dialogul ***Philebos*** dezvoltă instrumente importante în metodologie și metafizică. Aplicarea clasificării gen-specie la domeniul ideilor este recomandată, dar esențială pentru el este o nouă repartizare cvadripartită: limita, nelimitatul, categoria mixtă și cauza. Ideile (membre ale categoriei mixte) sunt analizate în manieră pitagoreică, fiind constituite din limită și nelimitat. Procesul are loc când o proporție dezirabilă guvernează echilibrul dintre factorii constitutivi ai perechilor subiacente de opuși – așa cum, de exemplu, Sănătatea rezultă în urma echilibrului adecvat între Umed și Uscat.

Dialogul de dimensiuni deosebit de mari ***Legile*** este considerat ultima scriere a lui Platon, deoarece există probe unanim acceptate că nu a fost revizuit înainte de moartea sa. Aici, preocuparea este de a dezvolta legi de guvernare a unui stat imaginar și, spre deosebire de *Republica*, lucrarea are o menire aparent practică. Prin urmare, pretențiile emise la adresa naturii umane sunt mai puțin stricte. Această operă pare, indirect, să-și fi lăsat amprenta asupra sistemului roman de jurisprudență.

Opere de diferite facturi

Epigramele sunt distihuri elegiace atribuite lui Platon. Epigramele 1–3 sunt de un interes deosebit: chiar ar putea fi autentice, caz în care ne-ar permite să întrezărim ceva din sentimentele personale ale lui Platon. Corespondența despre care se presupune că i-ar fi aparținut lui Platon este colecționată în *Scrisori*. Autenticitatea lor este subiect de controversă și fiecare trebuie evaluată separat. *A Șaptea Scrisoare* conține multe date biografice relevante asupra lui

Platon, inclusiv proiectul său comun cu Dion din Siracusa, precum și o critică la adresa filozofiei scrise.

Trei dialoguri de proveniență nesigură care ar aparține ciclului socratic sunt *Alcibiade*, *Clitophon* și *Hippias Maior*. *Alcibiade* arată pe Socrate împreună cu strălucitul personaj care își împrumută numele dialogului, a cărui carieră meteorică (înainte de data compunerii, dar după data fictivă a dialogului) contribuie la resentimentul față de insul mai matur. În *Clitophon* (sau *Cleitophon*), personajul omonim obiectează că Socrate i-a trezit dorința de cunoaștere a virtuții, dar a eșuat în a-l ajuta să atingă acest scop. *Hippias Maior* pune întrebarea „Ce este Frumosul (splendidul)?". Aproape unanim considerate falsuri sunt *Axiochus*, *Definițiile*, *Demodocus*, *Epinomis*, *Eryxias*, *Halcyon*, *Hipparh*, *Minos*, *Despre Dreptate*, *Despre Virtute*, *Iubiții rivali*, *Alcibiade II*, *Sisif* și *Theages*.

platonism

Curent filozofic care promovează una dintre ideile majore ale lui Platon, în special aceea conform căreia, din perspectivă metafizică, formele abstracte sunt mai importante decât cele materiale. Deși în Antichitate exista o tradiție privind „doctrinele nescrise" ale lui Platon, atât platonismul din acea perioadă, cât și cel ulterior s-au bazat pe dialogurile sale consemnate în scris. Platonismul se caracterizează prin interesul acordat calității vieții umane – întotdeauna dintr-o perspectivă etică, deseori dintr-una religioasă și, uneori, dintr-una politică –, punând la bază credința în anumite realități eterne și imuabile (formele platonice), independente de schimbările lucrurilor materiale ale lumii fizice percepute de simțuri. Această credință în niște valori absolute, care își au originea într-o lume eternă, distinge platonismul de filozofiile predecesorilor și succesorilor lui Platon, precum și de filozofiile ulterioare inspirate de el. *Vezi și* neoplatonism.

platou *sau* podiș

Zonă întinsă de relief uscat plat, de obicei cu pante pe toate părțile, uneori înconjurată și de munți. Există foarte multe platouri pe suprafața Terrei. Împreună cu bazinele închise, acestea ocupă cca 45% din suprafața de uscat a Pământului. Pentru ca o formă de relief să fie considerată platou, aceasta trebuie să îndeplinească două criterii esențiale: să aibă un relief relativ neted și o altitudine mare. Relieful neted deosebește platourile de munți, deși originea lor poate fi similară. Fiind situate la înălțime, platourile au deseori propriul lor climat. Topografia platourilor și a împrejurimilor cauzează adesea condiții de mediu aride și semiaride.

platou oceanic

Ridicare submarină cu margini abrupte, mai înaltă cu cel puțin 200 m decât fundul mării, cu suprafață mare și relativ plată sau slab înclinată. Majoritatea platourilor sunt întreruperi în trepte ale pantelor continentale. Unele apar totuși la mare distanță de marginile continentale. Sunt izolate, ridicate mult deasupra fundului mării și se crede că sunt fragmente ale continentelor izolate în timpul derivei continentelor și al expansiunii fundului oceanic.

platou subacvatic

Vezi platou oceanic

Platt, amendamentul ~

(1901)

Clauză suplimentară care a completat legea ce reglementa statutul juridic al armatei americane în Cuba, stipulând condițiile retragerii trupelor SUA rămase în această țară în timpul Războiului hispano-american. Amendamentul, adăugat Constituției Cubei din 1901, a afectat drepturile acesteia de a negocia tratate și a permis Statelor Unite să-și mențină baza navală din golful Guantánamo și să intervină în afacerile Cubei „pentru păstrarea independenței Cubei". În 1934, președintele Franklin Roosevelt a susținut abrogarea prevederilor amendamentului, cu excepția drepturilor Statelor Unite asupra bazei navale. *Vezi și* politica de bună vecinătate.

Platt, Orville Hitchcock

(19.07.1827, Washington, Connecticut, SUA – 21.04.1905, Washington)

Om politic american. A făcut parte din legislatura statului (1861–1862, 1864, 1869) și mai târziu din Senatul SUA (1879–1905), unde a patronat legislația privitoare la patente și drepturi de autor (copyright), inclusiv legea internațională a drepturilor de autor din 1891. A fost șeful comitetului teritoriilor (1887–1893), organ care a recomandat admiterea a șase noi state din V. A rămas în istorie ca susținătorul Amendamentului Platt (1901) important pentru retragerea trupelor americane din Cuba la sfârșitul Războiului hispano-american.

Platte

Râu în centrul statului Nebraska, SUA. Format la confluența râurilor Platte de Nord și Platte de Sud, are o lungime de 500 km. Curge spre SE, făcând un cot mare la Kearney, Nebraska, și se varsă în Missouri, la Plattsmouth, la sud de Omaha. Nu este deloc adânc, deci navigația nu este practicabilă, iar în cea mai mare parte a anului este aproape secat. Apele sale sunt folosite la irigații și la sistemele municipale de apă.

Platte de Nord

Râu care curge prin Colorado, Wyoming și Nebraska, SUA. Este unul din cele două brațe ale râului Platte; izvorăște din N statului Colroado, curge spre N în Wyoming, apoi spre E și SE, trecând granița în Nebraska pentru a se uni cu râul Platte de Sud și a forma râul Platte. Are o lungime de 1 094 km. Face parte dintr-un proiect de irigații, alimentare cu energie și control al inundațiilor dezvoltat în bazinul râului Missouri. De-a lungul lui există mari rezervoare și baraje.

Platte de Sud

Râu din SUA, ce curge prin Colorado și V statului Nebraska. Izvorăște din zona centrală a statului Colorado și curge spre SE și apoi spre NE, traversând Nebraska, apoi se unește cu râul Platte de Nord și formează râul Platte. Are o lungime de 711 km. Barajele și rezervoarele sale, în special cele din apropiere de Denver, sunt folosite pentru controlul inundațiilor, pentru irigații și producerea de electricitate.

Plattsburgh

Oraș, 18 816 loc. (2000), la NE de New York, SUA. Situat pe țărmul de V al lacului Champlain, la S de granița canadiană, a fost înființat de Zephaniah Platt în 1784. A fost scena unei importante victorii a americanilor în timpul Războiului din 1812, repurtată pe malul lacului Champlain, în urma căreia New York a fost salvat de invazia britanicilor, care înaintaseră prin valea râului Hudson. Declarat oraș în 1902, a devenit centrul stațiunii construite pe malul lacului Champlain.

Plaut

(254 î.Hr., Sarsina, Umbria? - 184 î.Hr.,/?/)

Dramaturg roman, autor de comedii. Se cunosc puține informații despre viața sa, dar se spune că ar fi fost atras de teatru încă de la o vârstă fragedă. Ca și alți dramaturgi romani a împrumutat intriga și tehnicile dramatice de la autorii greci, în special de la dramaturgii Comediei Noi, cum ar fi Menandru. Piesele sale în versuri erau de cele mai multe ori farse bazate pe umorul de situație (de ex. confundarea de identități) și pe situații comice de tipul bătăilor, al căzăturilor etc. Plaut a introdus tipologiile umane, precum soldatul lăudăros și slujitorul viclean. Au parvenit până la noi 21 dintre comediile sale – printre primele opere scrise în latină care au supraviețuit –, inclusiv *Ulcica* (Aulularia), *Prizonierii* (Captivi), *Cei doi Menechmi* (Menaechmi), *Soldatul fanfaron* (Miles gloriosus) și *Pseudolus.* Opera sa a influențat comedia europeană de la Renaștere încoace, în special *Comedia erorilor* (Comedy of Errors) a lui William Shakespeare și *Avarul* (L'Avare) a lui Molière.

Player, Gary (Jim)

(n. 1.11.1935, Johannesburg, Africa de Sud)

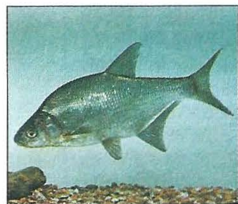
Jucător sud-african de golf. A intrat în Liga Profesionistă de Golf (PGA) a Americii în 1955. A câștigat British Open de trei ori (1959, 1968, 1974), Masterul de trei ori (1961, 1974, 1978), PGA a Americii de două ori (1962, 1972) și US Open o dată (1965). A fost al treilea jucător (după Gene Sarazen și Ben Hogan) care a câștigat cele patru turnee care compun Marele Slem în golf (Master, US Open, Campionatul britanic și Campionatul PGA).

plămân

Organ ușor, spongios, elastic, alcătuit din doi lobi și localizat în cutia toracică, folosit la respirație. Fiecare este cuprins într-o membrană (pleura). Contracția diafragmei și a mușchilor intercostali inspiră aerul în plămâni prin intermediul traheei, care se desparte în bronhiile principale, câte una pentru fiecare plămân. Fiecare bronhie se separă în bronhii secundare (una pentru fiecare segment al plămânului) și multe bronhiole care conduc la alveolele pulmonare. Acolo, oxigenul inspirat este schimbat cu dioxidul de carbon din sângele aflat în capilarele din jur (*vezi* circulație). Rezervele adecvate de oxigen din țesuturi depind de distribuția suficientă de aer (ventilație) și sânge (perfuzie) din plămâni. Afecțiunile sau rănile pulmonare (de ex. emfizem, embolie, pneumonie) pot afecta unul sau amândoi plămânii.

plătică

Pește comestibil din Europa (*Abramis brama*), din familia crapului (*Cyprinidae*).

plătică (*Abramis brama*)
W.S. PITT–ERIC HOSKING

Poate fi găsit în lacuri și râuri line, cu apă dulce, trăind în bancuri și hrănindu-se cu viermi, moluște și alte animale mici. Are corp lat, cu părțile laterale plate, și cap mic, de culoare argintie, și spatele albăstrui sau maro. De obicei, are o lungime de 30–50 cm și poate cântări până la 6 kg. Printre alte specii numite plătică se numără plătica-argintie (*Blicca bjoorkna*), speciile genului *Notemigonus* și *Notropis* și pläticile-de-mare (familia *Sparidae*).

plătică-aurie

Denumire comună pentru câteva specii de pești mici de apă dulce (genul *Notemigonus* și *Notropis*, din familia *Cyprinidae*). Plătica obișnuită (*Notropis cornutus*) este o plevușcă albastru-argintie cu o lungime maximă de 20 cm. Plătica-aurie (*Notemigonus cryseleucas*), numită uneori și babușca-americană, este o plevușcă verzui-aurie, de cca 30 cm lungime, cu o greutate de 0,7 kg. Este comestibilă și foarte apreciată ca momeală.

plătică-de-mare

Denumire populară pentru cele cca o sută de specii de pești (familia *Sparidae*) de apă mică, ce populează în general mările tropicale și temperate. Au spatele înalt, o singură înotătoare dorsală, o cavitate bucală mică și dinți destul de puternici, în așa fel încât să se poată hrăni cu peștii cu solzi tari sau cu nevertebratele cu carapace dură. Cele mai multe specii nu depășesc 30 cm lungime, dar unele exemplare ajung și la 120 cm. Speciile sud-africane ale genului *Sparodon*, renumite în pescuitul sportiv, ating o greutate de până la 45 kg. În Australia și Japonia, câteva specii de *Chrysophrys* sunt folosite în gastronomie. Plătica-de-mare-roșie trăiește în apele adânci europene. *Vezi și* pește-cap-de-oaie.

plătică-de-mare (*Stenotomus chrysops*)
RUNK/SCHOENBERGERD DE LA GRANT HEILMAN

plebeu

(*în latină, plebs*)

În Roma antică, cetățean care aparținea unei clase sociale de oameni liberi, în opoziție cu cetățenii din clasa patricienilor. Plebeii erau excluși din senat și din toate funcțiile publice, cu excepția tribunatului militar, și le era interzis să se căsătorească cu patricieni. Încercând să obțină drepturi egale, ei s-au implicat într-o campanie de secesiune de corpul civic al Romei, înființând o organizație politică separată și despărțindu-se de stat de cel puțin cinci ori în semn de protest. Acest conflict a încetat când un dictator plebeu (numit în 287 î.Hr.) a luat măsuri acceptate de adunarea plebee, unind întreaga comunitate.

plebiscit

Consultare directă a populației unei țări sau a unui singur district pentru a decide prin vot asupra unei chestiuni de importanță majoră. Votanții nu trebuie să aleagă între propuneri alternative, ci doar să accepte ori să respingă o anumită propunere. Prin intermediul plebiscitelor, populația este cea care își exprimă punctul de vedere, și nu partidele politice. Din acest punct de vedere, plebiscitele au avut și un efect negativ, fiind folosite de regimurile totalitare care și-au justificat puterea prin intermediul lor, fără a consulta partidele de opoziție asupra chestiunii supuse votului. *Vezi și* referendum și inițiativă.

plecopter

Denumire generică pentru cele 1 550 de specii de insecte (ordinul *Plecoptera*). Adulții au lungimea între șase și 60 mm și sunt, de regulă, de culoare cenușie, neagră sau maro. Au antene lungi, piese bucale specializate pentru mestecat, slab dezvoltate, și două perechi de aripi membranoase care în repaus se pliază în formă de evantai. Aripile posterioare sunt de regulă mai late și mai scurte decât cele anterioare. În ciuda aripilor bine dezvoltate, aceste insecte nu sunt bune zburătoare. Femela depune în apă până la 6 000 de ouă. Nimfele seamănă cu adulții, dar nu au aripi și pot avea branhii externe; se hrănesc cu plante, materie organică descompusă și insecte. Stadiul de nimfă durează de la unu la patru ani; adulții trăiesc câteva săptămâni.

Plehanov, Gheorghi (Valentinovici)

(11.12.1856, Gudalovka, Rusia – 30.05.1918, Terioki, Finlanda)

Teoretician marxist rus. Din 1874 a activat în mișcarea narodnicilor, devenind conducător al grupării Pământ și Libertate (1877–1880). Pentru a evita arestarea a plecat într-un lung exil la Geneva (1880–1917). În 1883 a fondat prima organizație

revoluționară marxistă rusă, Eliberarea Muncii, care s-a transformat în Partidul Social-Democrat Muncitoresc Rus (1898). În lucrările *Socialismul și lupta politică* (1883) și *Divergențele noastre* (1885), a conceput și descris o schemă revoluționară în două etape, care a influențat gândirea marxistă rusă. Printre adepții din anii 1890 se numără și Vladimir Ilici Lenin. După destrămarea partidului (1903), Plehanov s-a alăturat menșevicilor, dar a încercat timp de mai mulți ani să reînființeze partidul. I-a susținut pe Aliați în Primul Război Mondial și s-a opus preluării puterii de către bolșevici. S-a întors în Rusia în 1917, dar numai pentru puțin timp, murind în exil în Finlanda.

Plehve, Viaceslav (Konstantinovici)

(20.04.1846, provincia Kaluga, Rusia - 28.07.1904, Sankt Petersburg)

Administrator guvernamental rus. În 1881 a fost numit director al poliției secrete în Ministerul Afacerilor Interne. A devenit șef al cancelariei imperiale (1894), secretar de stat pentru Finlanda (1899) și ministru de interne (1902). Preocupat de menținerea principiilor autocrate, a reprimat mișcările revoluționare și liberale, a urmat politicile de rusificare a minorităților și a susținut uniunile muncitorești controlate de poliție. A fost asasinat de către un membru al Partidului Revoluționar Socialist.

Pleiade

Roi de stele din constelația Taurului, situat la cca 400 ani-lumină de Pământ. Conține o cantitate consistentă de material luminos nebular și câteva sute de stele, dintre care șase sau șapte pot fi observate cu ochiul liber. Pleiadele sunt frecvent menționate în miturile și literaturile multor civilizații. În emisfera nordică, răsăritul Pleiadelor aproape de apus primăvara și apusul lor în zori, toamna, au marcat, încă din vremuri străvechi, deschiderea, respectiv sfârșitul sezonului agricol și al perioadelor de călătorii pe mare.

Pleistocen

Prima și cea mai lungă dintre cele două epoci care formează Cuaternarul. Pleistocenul a început cu cca 1,8 m.a.u. și s-a sfârșit acum cca zece mii de ani. A fost precedat de Pliocenul din Terțiar și urmat de Holocen. La apogeul glaciațiunilor din Pleistocen, suprafața de uscat a Pământului era acoperită de gheață în proporție de peste 30%. În timpul stadiilor interglaciare este foarte probabil ca numai cca a zecea parte să fi fost acoperită de gheață. Flora și fauna din Pleistocen începuseră să semene cu cele de astăzi. Plantele cu flori proliferau și apăreau noi grupe de mamifere de uscat, inclusiv oamenii. La sfârșitul acestei epoci au avut loc procese de extincție în masă: în America de Nord, peste 30 de specii de mamifere mari au dispărut, în cel mult 2 000 de ani. Au existat multe teorii care au încercat să explice această extincție, cele mai plauzibile fiind cele legate de schimbarea condițiilor de mediu odată cu modificarea climei și destabilizarea ecosistemelor de către primii oameni.

Plessy vs. Ferguson

Hotărâre judecătorească a Curții Supreme a Statelor Unite ale Americii (1896), care a decis în favoarea legalității segregării rasiale atâta timp cât privilegiile erau „separate, dar egale". Întrucât cazul cerea vagoane identice pentru albi și negri, a implicat contestarea legilor Lousianei, care cereau vagoane separate pentru albi și pentru populația de culoare. Deși legislația a fost susținută cu o majoritate de 8 la 1, John Marshall Harlan s-a opus cu tărie, avansând teoria conform căreia Constituția Statelor Unite ar fi „imparțială în probleme de rasă". Hotărârea judecătorească Plessy a fost amendată în 1954 prin cazul Brown vs. Consiliul educațional.

Pleşu, Andrei Gabriel

(n. 23.08.1948, Bucureşti, România)

Estetician, istoric al artei și eseist român. În 1971 a absolvit Academia de Arte Frumoase, secția Istoria și Teoria Artei, iar în 1980 și-a susținut doctoratul în istoria artei, cu teza *Sentimentul naturii în cultura europeană*. Până în 1989 a fost cercetător la Institutul de Istoria Artei. Din 1992 a devenit profesor la Facultatea de Filozofie a Universității din București. A făcut parte din așa-numitul Grup de la Păltiniș, împreună cu Gabriel Liiceanu, sub patronajul spiritual al lui Constantin Noica. Din acest motiv, a suferit persecuții din partea Securității, retrăgându-i-se dreptul de semnătură și fiind trimis o perioadă la Tescani. În 1994 i s-a acordat premiul New Europe, fapt ce i-a permis să înființeze Colegiul Noua Europă (New Europe College), care a dat prilejul de a se perfecționa multor reprezentanți ai elitei intelectualității românești. A fondat în 1993 revista *Dilema*, devenită apoi *Dilema veche*, o publicație ce-și propune să analizeze echilibrat teme de actualitate. De asemenea, a îndeplinit o seamă de funcții

publice, printre care aceea de ministru al culturii (1990–1991), ministru al afacerilor externe (1997–1999), membru în Consiliul de Cercetare al Arhivelor Securității (2000–2004) și consilier pentru relații internaționale al președintelui României, Traian Băsescu (2004–2005). A debutat cu volumul de istoria artei *Călătorie în lumea formelor* (1974). Printre cele mai importante scrieri ale sale se numără *Minima moralia* (1988), *Jurnalul de la Tescani* (1993), *Chipuri și măști ale tranziției* (1996), *Despre îngeri* (2003), *Despre bucurie în Est și Vest și alte eseuri* (2006), cărți care abordează teme dintre cele mai diferite, ce dau măsura preocupărilor sale, atât teologice și artistice, cât și etice. Este una dintre figurile cele mai proeminente ale societății românești actuale, preocupările sale morale și teologice fiind într-un plăcut contrast cu maniera degajată, uneori chiar ludică, a scrisului său. A primit numeroase premii și distincții internaționale, printre acestea numărându-se Legion d'Honneur, oferită de statul francez (1999), și titlul de doctor honoris causa, oferit de Universitatea Albert-Ludwigs din Freiburg, Germania, (2000), și de Universitatea Humboldt din Berlin (2001).

pleurococcus *sau* protococcus

Gen de alge verzi. Denumirea populară este mușchi, deși nu este clasificată ca atare; se întâlnește sub forma unei pelicule subțiri de culoare verde, pe suprafața umedă, umbrită a copacilor, a stâncilor și a solului. Celulele sferice, fie izolate, fie unite în false filamente scurte, au pereți celulari groși care le protejează împotriva pierderii excesive de apă. Fiecare celulă conține un cloroplast mare și dens. Poziția genului *Protococcus* în sistemul de clasificare este incertă.

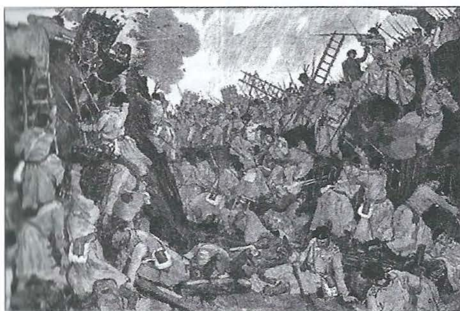
Pleven, René

(13/15.04.1901, Rennes, Franța - 13.01.1993, Paris)

Om politic și premier (1950–1951, 1951–1952) francez. Avocat și director de fabrică, s-a numărat printre demnitarii din guvernul de război al lui Charles de Gaulle (1940–1945). Ales în Adunarea Națională în 1945, a fondat, împreună cu François Mitterrand, Uniunea Democrată și Socialistă de Rezistență, al cărei președinte a și fost între 1946 și 1953. A deținut posturi în cabinetele ministeriale, fiind inclusiv ministru al apărării (1949–1950, 1952–1954). A susținut Planul Pleven pentru o armată europeană unită, dar Comunitatea Europeană pentru Apărare bazată pe planul său s-a destrămat în 1954. A fost și ministru de justiție în perioada 1969–1973.

Plevna, luptele de la ~

Serie de acțiuni armate în timpul Războiului pentru Independența României (1877–1878). În contextul crizei orientale și sub iminența izbucnirii unui conflict armat între Rusia și Turcia, guvernul României a încheiat cu Rusia o convenție (aprilie 1877) prin care se permitea trupelor rusești trecerea prin România, cu garantarea integrității teritoriale a acesteia. Scopul vizat, pe lângă evitarea transformării țării în teatru de război, era obținerea independenței de sub suzeranitatea Imperiului Otoman. Imediat după aceea, Rusia a declarat război Turciei și trupele ei au trecut Dunărea dinspre România. Ca urmare, turcii au început să bombardeze orașele românești de pe Dunăre și tunurile românești au răspuns, primele salve fiind trase de la Calafat. România fiind în conflict cu Turcia, Mihail Kogălniceanu, în numele guvernului, a proclamat independența în Parlamentul României, la 9 mai 1877. A doua zi, regele Carol I aproba hotărârea camerelor legiuitoare. Înaintarea rușilor s-a oprit la Plevna, unde au întâmpinat puternica rezistență a 50 000 de soldați și ofițeri conduși de Osman Pașa. Marele duce Nicolae al Rusiei a cerut sprijinul armatei române. În 20 august, după ce Carol I a primit comanda supremă a tuturor trupelor de la Plevna, armata a trecut Dunărea pe un pod de vase, lângă Corabia. După o serie de asalturi sângeroase, românii au cucerit reduta Grivița, urmată de asediul general asupra Plevnei și de capitularea generalului turc (28 noiembrie, 1877). Deși cu mari pierderi pe tot parcursul conflictului, trupele românești au învins și în luptele de la Rahova și Vidin (ianuarie 1878). Efortul de război a fost susținut de întreaga populație; trupele erau formate de români din toate provinciile românești; au fost oferite pentru armată donații și daruri care au totalizat 10 milioane de lei, s-au făcut importante rechiziții, s-au asigurat transporturi către front, au fost organizate spitale și ambulanțe. Prin tratatele de pace care au urmat (San Stefano, februarie 1878, și Berlin, iulie 1878), s-a recunoscut independența României, Dobrogea, Delta Dunării și Insula Șerpilor au fost

Luptele de la Plevna

reintegrate României, iar S Basarabiei (județele Cahul, Bolgrad și Ismail, care asigurau Rusiei ieșirea la Dunăre) a fost anexat de către Rusia țaristă. Consolidarea poziției internaționale a României după cucerirea independenței de stat a permis proclamarea acesteia ca regat, la 14 martie 1881, în urma votului Parlamentului; la 10 mai 1881, Carol I și soția sa, Elisabeta, au fost încoronați.

plevușcă

Specii de pești mici, din familia crapului (*Cyprinidae*) și câteva specii din familia *Umbridae* și familia *Cyprinodontidae*. Numeroase specii de plevușcă din America de Nord sunt pești de apă dulce, care ating lungimi între 6 și 30 cm. Reprezintă hrană pentru pești, păsări și alte animale și sunt folosiți ca momeală vie pentru pescuit. Speciile *Pimephales notatus* și *P. promelas*, plătica comună și babușca-americană sunt folosite ca nadă. Termenul se mai referă și la puii multor specii de pești mari. Plevușca din Europa și Asia de Nord, boișteanul (*Phoxinus phoxinus*), are cam 7,5 cm lungime și culori auriu și verde.

Plexiglas *sau* Lucite *sau* Perspex

Mărci înregistrate denumind compusul organic metacrilat de polimetil, polimer sintetic al substanței metacrilat de metil. Incolor și foarte transparent, prezintă o înaltă stabilitate dimensională și o bună rezistență climatică și la șocuri. Se folosește în construcția centroplanelor și a ferestrelor de avion, a apărătoarelor de vânt ale bărcilor și ale altor elemente similare, ca alternativă pentru sticlă. Un obiect de plexiglas are caracteristica neobișnuită de a păstra reflexiile unei raze de lumină în interiorul materialului, mulând astfel raza în jurul curbelor și al colțurilor; de aceea este folosit la iluminarea organelor interne în timpul operațiilor și la producerea unor ornamente, medalioane și lentile.

Pleyel, Ignace Joseph
născut **Ignaz Josef**
(18.06.1757, Ruppersthal, Austria - 14.11.1831, Paris, Franța)

Muzicolog, fabricant de piane și compozitor francez de origine austriacă. A studiat cu Joseph Haydn în perioada 1772–1777, după care a ocupat diferite posturi la Viena și Strasbourg, călătorind în Italia. Ulterior s-a stabilit la Paris. Editura sa, Maison Pleyel, a publicat cvartetele complete pentru coarde ale lui Haydn (1801), iar în 1802 a scos pe piață primele partituri în miniatură pentru studiu. Firma a încetat să mai publice în 1834, dar compania producătoare de piane înființată în 1807 și-a continuat activitatea până în anii 1960. Muzica lui Pleyel include 45 de simfonii și peste 70 de cvartete pentru coarde, bucurându-se de o foarte mare popularitate la timpul său.

Plimsoll, Samuel
(10.02.1824, Bristol, Gloucestershire, Anglia - 03.06.1898, Folkestone, Kent)

Reformator britanic. Avea afaceri cu cărbune în Londra. În perioada 1868–1880 a făcut parte din Parlament. Prin intermediul lucrării *Marinarii noștri* (Our Seamen, 1873) a pus capăt conflictelor legate de Actul de Negustorie Maritimă, care instituia o serie de reforme, cum ar fi limita de încărcătură pentru navele care transportau marfă. Pe cala fiecărei asemenea nave trebuia să existe o linie de transport (numită linia sau marca Plimsoll), care indica limita maximă până la care nava ar fi putut fi încărcată fără a pune probleme de securitate.

Plinius cel Bătrân
în latină **Caius Plinius Secundus**
(23 d.Hr., Novum Comum, Gallia Transalpină - 24.08.79 d.Hr., Stabiae, lângă Muntele Vezuviu)

Învățat roman. Născut într-o familie prosperă, Pliniu a urmat o carieră militară, a ocupat funcții importante în stat (inclusiv pe cea de procurator al Spaniei), dar ulterior a optat pentru o viață izolată, dedicându-se studiului. Și-a câștigat faima prin lucrarea *Istorie naturală* (Naturalis historia, 77 d.Hr.), o enciclopedie caracterizată printr-o acuratețe parțială, care până în Evul Mediu a constituit autoritatea europeană în materie de chestiuni științifice. Alte șase lucrări atribuite lui s-au pierdut probabil

în Antichitate. A murit în timp ce observa marea erupție a Vezuviului.

Plinius cel Tânăr *în latină* **Caius Plinius Caecilius Secundus**
(61/62 d.Hr., Comum – 113 d.Hr., Bithynia, Asia Mică)

Scriitor și administrator roman. Nepot al lui Pliniu cel Bătrân, a practicat dreptul și a deținut poziții oficiale în stat, inclusiv pe cea de consul și șef al trezoreriilor militare și senatoriale. Este cunoscut pentru cele nouă cărți de *Epistole* personale pe care le-a publicat în perioada 100–109 d.Hr. Pliniu cel Tânăr a transformat scrisorile sale foarte minuțios redactate (pe atunci la modă printre cei bogați) în artă. Acestea tratează diverse teme, atât literare, cât și sociale și casnice, ilustrând în detaliu viața publică și privată din perioada de glorie a Imperiului Roman.

Pliocen

Ultima și cea mai scurtă perioadă a Terțiarului, începută acum 5,3 m.a.u. și încheiată acum 1,8 m.a.u. Urmează Miocenului și precede Pleistocenul din Cuaternar. În Pliocen, condițiile climaterice erau în general mai reci și mai uscate decât în timpul celorlalte perioade din terțiar. De asemenea, mamiferele din Pliocen au cunoscut o evoluție mai rapidă decât în epocile anterioare. Primatele mai avansate și-au continuat evoluția și este posibil ca australopitecidele, primele creaturi ce pot fi numite umane, să se fi dezvoltat în Pliocenul târziu.

plisc

Vezi cioc

Pliseţkaia, Maia (Mihailovna)
(n. 20.11.1925, Moscova, URSS)

Primă-balerină rusă. A studiat la școala de la Bolșoi Teatr din Moscova, alăturându-se companiei ca solistă în 1943. A avut turnee în toată lumea cu baletul acestui teatru și a dansat ca invitată alături de câteva trupe, inclusiv pentru Opera din Paris. A apărut și în câteva filme, printre care *Lacul lebedelor* (1957). În anii 1980 a lucrat ca invitată cu baletele din Roma și Madrid, în calitate de regizoare.

PARIS MATCH–PICTORIAL PARADE

Maia Pliseţskaia în *Lacul lebedelor*, 1961

PL Kyodan *denumire completă* **Libertatea Desăvârşită Kyodan**

Grupare religioasă fondată în Japonia, în 1946, de Miki Tokuchika, pentru a reînființa gruparea tatălui său, Hito-no-michi. Neafiliată nici unei mari tradiții religioase japoneze, Libertatea Desăvârșită Kyodan susține că scopul vieții umane constă în mulțumirea de sine. Nenorocul și suferința vin din uitarea divinității, dar credinciosul poate să se roage pentru ca problemele sale să fie transferate patriarhului, care prin credința sa poate îndura suferința întregii colectivități. În prezent, PL Kyodan susține că are peste 2,5 milioane de adepți în întreaga lume. Sediul sectei se află la Habikino, lângă Osaka.

ploaie

Precipitație cu picături de apă având diametrul mai mare de 0,5 cm. Atunci când picăturile sunt mai mici, precipitația se numește burniță. Picăturile de ploaie se pot forma prin unirea stropilor mici de apă care se ciocnesc sau din topirea fulgilor de zăpadă și a altor particule de gheață în timp ce trec printr-o masă de aer cald, aproape de pământ. Muntele Waialeale din Hawaii, cu o medie la 20 de ani de 11 700 mm, este zona cu cel mai ridicat grad de umiditate de pe Pământ; zonele cele mai secetoase se găsesc în deșerturi, unde nu s-a înregistrat vreo ploaie importantă cantitativ. Limitele cantităților medii de precipitații pentru toate continentele sunt de 250 mm, respectiv 1 500 mm pe an.

ploaie acidă

Precipitație, inclusiv zăpadă, care conține o concentrație mare de acid sulfuric și acid azotic. Această formă de poluare este o problemă ecologică gravă în multe zone din America de Nord și Europa. Automobilele, anumite operațiuni industriale și centralele electrice care ard combustibili fosili emit gazele de dioxid de sulf și oxid de azot în atmosferă, unde acestea se combină cu vaporii de apă din nori și formează acizi sulfuric și azotic. Precipitațiile cu un grad mare de aciditate din acești nori

pot contamina lacurile și apele curgătoare, vătămând peștii și alte specii acvatice, pot vătăma vegetația, inclusiv culturile agricole și copacii, și pot coroda exteriorul clădirilor și al altor structuri. Deși sunt de obicei mai grave în jurul zonelor urbane și industriale întinse, precipitațiile acide pot apărea și la mari distanțe de sursa poluanților.

ploaie de stele

Intrare în atmosfera Pământului a unui număr mare de meteoriți (*vezi* meteor), cu traiectorii paralele, de obicei cu o durată de câteva ore sau zile. Cele mai multe ploi de stele vin de la materia eliberată în timpul trecerii unei comete prin apropierea Soarelui și apar anual, când Pământul intersectează orbita cometei. Ploile de stele sunt denumite după o constelație (de ex. Leonide, de la constelația Leul) sau după o stea aflată în direcția lor de origine. Cele mai multe sunt vizibile în concentrații de câteva zeci de meteori pe oră, dar uneori Pământul traversează valuri dense de meteoriți, cum au fost Leonidele, ploaia de stele din 1833, când sute de mii de meteoriți au fost zăriți pe cerul Americii de Nord într-o singură noapte.

ploidie

Număr al seturilor de cromozomi din nucleul unei celule. În celulele organismului uman normal, cromozomii sunt dispuși în perechi, stare denumită diploidie. În timpul meiozei, celula produce celule sexuale (gameți), fiecare conținând jumătate din numărul normal de cromozomi, aceasta fiind starea haploidă. Când un ovul și un spermatozoid se unesc în timpul fecundării, condiția diploidă este restabilită. Celulele poliploide conțin de trei sau chiar mai multe ori numărul de cromozomi din celulele haploide; de obicei, organismele poliploide nu se pot reproduce. Celulele aneuploide au un număr anormal de cromozomi, care nu este însă un multiplu haploid. Aneuploiditatea este cel mai des cauzată de o eroare ce duce la distribuția inegală a cromozomilor în timpul diviziunii.

ploier

Denumire comună pentru cele cca 36 de specii de păsări de țărm (familia *Charadriidae*, ordinul *Charadriiformes*) cu piept proeminent, întâlnite în aproape întreaga lume. Ploierul măsoară 15–30 cm lungime și are aripi și picioare lungi, gât scurt și cioc drept și scurt. Multe specii au penajul de culoare maro, gri sau gălbui pe spate și alb pe abdomen. Altele, inclusiv ploierul-auriu și ploierul-cu-burta-neagră, au un model delicat desenat pe aripi, iar în sezonul de împerechere sunt negre pe burtă. Multe specii aleargă de-a lungul liniei țărmului, ciugulind mici nevertebrate acvatice. Au un fluierat melodios. Atât masculul, cât și femela clocesc cu rândul cele 2–5 ouă și îngrijesc puii.

ploier-auriu (*Pluvialis-apricaria*)
KENNETH W. FINK–ROOT RESOURCES

Ploiești

Municipiu, 237 675 loc. (2003), situat în partea de S-SE a României, în câmpia Ploieștiului, la 60 km N de București. Este reședința județului Prahova. A fost atestat documentar în 1503, sub numele Plorescht. În 1599, Mihai Viteazul ridică așezarea la rangul de târg domnesc. Se dezvoltă ca așezare urbană din sec. XVII, iar din sec. XVIII ca puternic centru meșteșugăresc și comercial. În 1854 este legat de București printr-o linie de telegraf, în 1858 este introdus iluminatul public cu gaz lampant, iar din 1900, iluminatul electric. În 1944, bombardamentele germane provoacă distrugeri importante. Este municipiu din 1968. Este unul dintre cele mai mari noduri de cale ferată (șapte linii) și rutiere (șase șosele) din țară. În zonă se află mari rafinării; există de asemenea întreprinderi de construcții de utilaj petrolier, un combinat petrochimic, o fabrică de textile. Printre monumente se numără multe biserici (sec. XVII–XIX), statuia Libertății, Halele Centrale, hipodromul, busturile lui Al.I. Cuza și I.L. Caragiale. De asemenea, găzduiește importante muzee, printre care Muzeul Ceasului și Muzeul Național al Petrolului.

plombagină

Vezi grafit

plop

Denumire comună pentru cele cca 35 de specii și mulți alți hibrizi naturali de arbori ce alcătuiesc genul *Populus* (familia *Salicaceae*). Plopii cresc în regiunile temperate nordice, unii chiar dincolo de Cercul Polar Arctic. Se dezvoltă repede, dar au o durată de viață scurtă. Frunzele lor se mișcă la cea mai mică adiere a vântului, din cauza pețiolurilor plate. Lemnul relativ moale este

plop (*Populus deltoides*)
KITTY KOHOUT DIN ROOT RESOURCES–EB INC.

folosit la producerea de cutii de carton, coșuri, hârtie și furnir. Există trei grupe de plopi originari din America de Nord. Aceștia sunt: plopul-canadian, plopul-tremurător și plopul-de-balsam.

plop-canadian
Denumire comună pentru cei câțiva arbori din genul *Populus*, familia *Salicaceae*, care cresc în America de Nord. Are frunze triunghiulare, zimțate și semințe învelite în puf ca la bumbac. În bătaia vântului, frunzele scot un foșnet aparte. Plopii-canadieni-din-E (*P. deltoides*) au frunze groase și lucioase. Plopul-de-Carolina (*P. angulata*) și *P. eugenei* pot fi specii încrucișate din *P. deltoides* și plopul-negru-eurasiatic (*P. nigra*). Plopul-canadian-Alamo sau Fremont (*P. fremontii*) este cel mai înalt din grup. *Vezi* plop.

plop-de-balsam
Plop nord-american (*Populus balsamifera*), care crește în Labrador, în Alaska și în N extrem al SUA. Cultivat de obicei ca paravan contra soarelui, are muguri acoperiți cu o rășină aromatică, folosită pentru prepararea siropurilor contra tusei. Crește cel mai bine în partea de NV a Canadei.

plop-galben
Vezi arbore-de-lalea

plop-tremurător
Arbore din cele trei specii de plop din genul *Populus*, familia *Salicaceae*: *P. tremula* (plopul-tremurător-european), plopul-tremurător-american (*P. tremuloides*) și *P. grandidentata*. Originari din emisfera nordică, plopii-tremurători sunt cunoscuți pentru foșnetul frunzelor care se mișcă la cea mai mică adiere. Sunt răspândiți mult mai la N și la altitudini mai mari decât celelalte specii de plop. Toți plopii-tremurători au scoarța netedă, de culoare cenușie-verzuie, cu dispunere aleatorie a ramurilor, frunze de un verde intens, care toamna devin galbene strălucitoare. Florile sunt grupate în amenți și apar primăvara înaintea frunzelor.

ploșniță-de-pat
Denumire comună pentru cele cca 75 de specii de insecte nocturne (familia *Cimicidae*) care se hrănesc cu sângele oamenilor și al altor animale homeoterme. Adultul roșcat-cafeniu este plat și are sub 4–5 mm lungime. Fiind printre cei mai răspândiți paraziți ai oamenilor, se găsesc în medii diferite. Digeră hrana lent; adulții pot trăi cel puțin un an fără hrană. Chiar dacă mușcătura lor irită, nu se știe dacă transmit boli oamenilor.

ploșniță (*Cimex lectularius*), mărită de 5 ori
WILLIAM E. FERGUSON

ploșniță-de-pădure
Denumire comună pentru anumite crustacee terestre din ordinul *Isopoda*, în special ale genului *Oniscus*. Originare din Europa, au fost introduse în America de Nord. Ating până la 18 mm lungime. Corpul oval și cenușiu este mult arcuit și acoperit de plăci late, asemănătoare unei armuri. Lungimea antenelor articulate reprezintă jumătate din lungimea corpului. Are șapte perechi de apendice. Trăiește în medii umede, în special sub pietre, în pivnițe și în litiera umedă.

ploșniță-de-pădure (*Oniscus asellus*)
HUGH SPENCER

Plotin
(205 d.Hr., Lyco sau Lycopolis, Egipt? – 270 d.Hr., Campania)

Filozof roman de origine egipteană. La 27 de ani a plecat la Alexandria, unde a studiat filozofia timp de 11 ani. Prin 242 d.Hr. s-a alăturat expediției purtate de împăratul roman Gordian III împotriva Persiei, pentru a învăța despre filozofii persani și indieni. A mers în Antiohia și apoi la Roma, unde s-a stabilit la 40 de ani, devenind centrul unui influent grup de învățați. Încercarea sa din cca 265 d.Hr. de a pune bazele unei republici platonice în Campania a fost oprită de Gallienus. Este fondatorul neoplatonismului. Culegerea sa de lucrări *Enneade* (*în greacă, enneas*, grup de nouă) este alcătuită din șase cărți a câte nouă tratate fiecare și a fost îngrijită de discipolul său, Porfir (232? – cca 305 d.Hr.). Această culegere este prima și cea mai importantă colecție de scrieri neoplatoniciene. Pentru Plotin, filozofia nu reprezenta numai o simplă speculație abstractă, ci și un mod de

viață și o religie. Scrierile sale au exercitat o influență puternică asupra teologiei creștine timpurii, fiind studiate și constituind un punct de reper pentru multe generații.

Plovdiv

Oraș, 340 638 loc. (2001), în zona central-sudică a Bulgariei. Este situat pe fluviul Marița, la N de Munții Rodopi. În 341 î.Hr. a fost cucerit de Filip II, fiind numit Philippopolis. Din 46 d.Hr. s-a numit Trimontium și a fost capitala provinciei romane Tracia. În perioada Evului Mediu și până în 1364 s-a aflat sub diverse stăpâniri. În 1346 a fost cucerit de turci. După războaiele ruso-turce (1877–1878) a devenit capitala Rumeliei de E turcești, care s-a unit cu Bulgaria în 1885. A primit numele actual în 1919. Este un important nod feroviar și un centru al industriei alimentare.

plug

Cea mai importantă unealtă agricolă apărută încă din zorii istoriei, folosită pentru aratul pământului, pentru dezmiriștire și pentru prășit. Predecesorul plugului este sapa preistorică. Cele mai vechi pluguri au fost sapele cu mânere pentru tras sau împins. În Roma antică, plugurile erau trase de boi sau cai. În prezent, ele sunt atașate la tractoare.

plumb

Element chimic metalic, cu simbol chimic Pb și număr atomic 82. Plumbul este un metal moale, argintiu-alb sau gri, maleabil, elastic și dens, slab conducător de electricitate. Izotopii săi stabili sunt produsele finale ale descompunerii prin radiație a uraniului și a altor elemente grele. Cunoscut din timpuri străvechi, plumbul este atât de durabil și de rezistent la coroziune, încât conductele de plumb romane sunt încă utilizabile. Este folosit la acoperișuri, ca izolator de cabluri, în tuburi, conducte și structuri. Alte întrebuințări sunt în industria bateriilor de acumulare, pentru muniție și aliaje cu puncte de topire mici (de ex. aliaj de lipit sau de cositor), izolări fonice și împotriva vibrațiilor și a radiației. Plumbul este rareori întâlnit în formă pură în natură; minereul său principal este sulfura de plumb, galena. Din cauză că plumbul și compușii lui sunt otrăvitori (*vezi* plumbism), vopselele și aditivii pentru benzină pe bază de plumb au fost interziși în multe țări. În compuși, plumbul are valențele 2 și 4; este folosit mai ales ca oxid (monoxid de plumb). Compușii de plumb sunt adăugați cristalelor de plumb (*vezi* sticlă), lacurilor și ceramicii, sunt folosiți ca pigmenți, agenți de uscare pentru vopsele și lacuri, insecticide și erbicide, agenți ignifugi și în chibrituri, explozive și pirotehnică. Aproape jumătate din tot plumbul se obține prin procesul de reciclare a fragmentelor nefolositoare. Așa-zisul plumb din creioane este grafit.

plumbism *sau* otrăvire cu plumb

Otrăvire prin acumularea de plumb în organism. Doze mari cauzează gastroenterita la adulți și tulburări cerebrale la copii. Expunerea cronică poate cauza anemie, constipație și spasme abdominale, confuzie, paralizie progresivă și, câteodată, cancer cerebral. Copiii mici sunt cu precădere susceptibili la leziuni nervoase și cerebrale; teste precise au demonstrat că până și dozele mici de plumb pot afecta copiii și explică problemele de comportament. Sursele domestice sunt cele precum vopseaua pe bază de plumb, țevi de apă potabilă construite din plumb și vesela lustruită cu plumb. Copiii mici, care introduc diverse obiecte în gură, sunt expuși celor mai mari riscuri. Lucrul în medii în care se folosește plumbul și expunerea la unele insecticide constituie, de asemenea, factori de risc. În SUA, în 1996 s-a eliminat complet plumbul din benzină; măsuri similare au fost adoptate în întreaga lume. Tratamentele implică administrarea de antidoturi care leagă plumbul în țesuturi (*vezi* chelate).

Plunket, Sfântul Oliver

(1629, Loughcrew, districtul Meath, Irlanda - 01.07.1681, Londra, Anglia)

Prelat irlandez, ultimul care a suferit martirajul pentru credința catolică în Anglia. A fost hirotonisit la Roma, unde a predat teologia și i-a reprezentat pe episcopii irlandezi în fața Sfântului Scaun. În 1669 a fost numit arhiepiscop de Armagh și arhiepiscop al Irlandei și a depus eforturi pentru reformarea sistemului clerical din Irlanda. Reluarea persecuțiilor l-a forțat să se ascundă în 1673. În isteria anticatolică creată de complotul lui Titus Oates (1678) a fost trădat și închis la Dublin, în 1679. După un proces care nu a respectat nici o lege, ce a avut loc la Londra, a fost condamnat pentru trădare și spânzurat, iar apoi ciopârțit în patru. Capul său, trimis inițial la Roma, este păstrat la Drogheda, iar corpul la mănăstirea Downside, lângă Bath.

pluralism

În gândirea socială și politică, principiu care preconizează menținerea în societate a mai multor grupuri social-politice dispersate sau doctrina conform căreia existența acestor grupuri este benefică. Potrivit pluralismului, grupările funcționale sau culturale disparate care compun societatea - inclusiv grupările religioase, sindicatele, organizațiile profesionale și minoritățile etnice – trebuie să fie autonome. Pluralismul a fost susținut la începutul sec. XX de scriitori englezi precum Frederic W. Maitland și Harold J. Laski, iar ulterior de cărturarii americani Roald Dahl și David B. Truman (1913–2003).

pluralism

În metafizică, doctrină opusă monismului. În timp ce moniștii precum Parmenide, Benedict de Spinoza și Georg Wilhelm Friedrich Hegel susțineau că realitatea este constituită dintr-o singură substanță absolută, pluraliștii afirmă că realitatea este formată din entități de mai multe feluri și că diversitatea lucrurilor este mai ușor de remarcat și mai importantă decât unitatea lor. În lucrarea *Un univers pluralist* (A Pluralistic Universe, 1909), William James a susținut că empiriștii vor remarca întotdeauna posibilitatea de schimbare a lucrurilor, multiplicitatea ființei lor și a relațiilor dintre ele și caracterul nedesăvârșit al lumii.

Plutarh *în latină* **Plutarchus**

(46 d.Hr, Cheroneea, Beoția - după 119 d.Hr.,/?/)

Biograf și autor grec. Fiu al unui biograf și filozof, Plutarh a studiat la Atena, a predat la Roma, a călătorit în multe locuri și și-a făcut mulți prieteni importanți, abia după aceea întorcându-se în Beoția. Opera sa este vastă, dar popularitatea i se datorează mai ales bine-cunoscutei lucrări *Vieți paralele* (Bioi parállêloi), un ciclu de biografii ale unor personalități marcante din societățile grecești și romane. Plutarh a reușit să scrie o capodoperă biografică, în care îmbină prezentarea unor date realiste din viața protagoniștilor săi cu expunerea unor modele comportamentale. *Moralia* sau *Ethica* conține scrierile sale păstrate până astăzi despre etică, religie, fizică, politică și literatură. Lucrările lui au influențat profund eseistica, biografia și scrierile istorice în sec. XVI–XIX în Europa, în special prin traduceri precum cea a lui Sir Thomas North, intitulată *Viețile nobililor greci și romani* (Lives of the Noble Grecians and Romanes, 1579), și au constituit o sursă folosită de William Shakespeare la scrierea pieselor sale inspirate din istoria romană.

plută

Coaja exterioară a stejarului de plută veșnic verde (*Quercus suber*), originar din zona mediteraneeană. În sens larg, pluta este alcătuită din celule moarte, neregulate, cu pereți subțiri, acoperite cu ceară, care alcătuiesc scoarța care se exfoliază a multor arbori, însă, din punct de vedere comercial, numai coaja stejarului-de-plută se numește plută. Pluta este obținută din pătura nouă, externă, a scoarței care se formează după ce scoarța inițială de la suprafață a fost îndepărtată. Această membrană (pătură externă) poate fi jupuită de mai multe ori, fără a afecta arborele. Pluta este o materie unică, deoarece este alcătuită din celule umplute cu aer, etanșe, fiind un mediu izolant foarte eficient. Camerele cu aer fac ca pluta să fie foarte ușoară. Deși materialele plastice speciale și alte substanțe artificiale au înlocuit pluta în unele domenii, aceasta continuă să fie folosită pentru confecționarea dopurilor pentru sticlele de vin și alte băuturi alcoolice.

stejar-de-plută (*Quercus suber*) cu secțiuni de plută îndepărtate

ERIC G. CARLE–SHOSTAL/EB INC.

Pluto *sau* **Pluton**

Corp ceresc de mici dimensiuni (planetă pitică), considerat până de curând a noua planetă de la Soare. A fost descoperit în 1930 de Clyde W. Tombaugh (1906–1997) și denumit astfel după zeul grec al Infernului. Este situat la cca 5,9 miliarde km de Soare (în cadrul centurii Kuiper), dar orbita sa o aduce mai aproape de Soare decât Neptun timp de 22 de ani dintre cei 248 ai orbitei sale. Axa sa este înclinată la 122°, de aceea se rotește aproape vertical (*vezi* mișcare retrogradă) și își schimbă sensul o dată la 6,39 zile, sincronic cu orbita unicului lui satelit natural, Charon, descoperit în 1978. Alți doi sateliți mai mici au fost descoperiți în 2005. Pluto are un diametru de cca 2 400 km, aproape două treimi din cel al Lunii și are mai puțin de 1% din masa Terrei și cca 6% din gravitația suprafeței acesteia. Temperatura medie estimată a suprafeței sale este de –235°C. Atmosfera

sa rarefiată conține metan și probabil niște gaze mai grele, posibil azot. Se crede că Pluto este compus din gaze înghețate ce au și un procent important de material stâncos. Mărimea, compoziția și poziția orbitală a planetei în cadrul centurii Kuiper au declanșat dezbateri privind clasificarea ei ca planetă, în cele din urmă fiind declasată din această categorie.

pluton

Subdiviziune principală a unei companii militare, baterii sau trupe. De obicei comandat de un locotenent, un pluton numără 25–50 de soldați organizați în două sau mai multe companii conduse de subofițeri. Termenul a fost folosit pentru prima dată în sec. XVII și făcea referire la un corp mic de muschetari care trăgeau împreună o salvă alternând cu un alt pluton. Începând cu 1779 și de-a lungul sec. XIX a fost introdus în manualele militare americane și reprezenta o jumătate de companie. A fost reintrodus în armata britanică în 1913. *Vezi și* unitate militară.

plutoniu

Element chimic metalic radioactiv (*vezi* radioactivitate), cu simbol chimic Pu și număr atomic 94. Face parte din seria actinide din grupul elementelor de tranziție; este cel mai important element transuranian datorită întrebuințării sale în anumite tipuri de reactoare nucleare (*vezi* energie nucleară) și în arme nucleare. În natură este întâlnit numai sub forma unor urme produse de iradierea naturală cu neutroni în zăcămintele de uraniu. Este produs prin iradierea neutronică a uraniului 238. Plutoniul este un metal argintiu care își pierde culoarea și strălucirea în contact cu aerul; este cald din cauza energiei eliberate în descompunerea alfa. Izotopii săi, toți radioactivi, sunt otrăvuri radiologice foarte toxice (*vezi* radiație), deoarece elimină particule alfa și sunt absorbite de măduva osoasă.

Plymouth

Oraș, 255 800 loc. (1999) în zona metropolitană, situat în Devon, SV Angliei. Se află în strâmtoarea Plymouth la SV de Londra; în Registrul de cadastru din 1086 figura sub denumirea Sudstone. Portul său se numește și în prezent Sutton. Este portul din care flota engleză a pornit împotriva Armadei spaniole în 1588. În 1690, dana sa a fost construită pe țărmul de V al râului Tamar. În Al Doilea Război Mondial, orașul a fost afectat de bombardamente. După terminarea războiului a fost reconstruit, iar în prezent găzduiește câteva dintre cele mai bune centre civice și comerciale din Anglia. Totodată au fost construite noi poduri peste râurile Plym și Tamar.

Plymouth

Oraș, 51 701 loc. (2000), situat în SE statului Massachusetts, SUA, în zona golfului Plymouth. A fost locul primei așezări permanente europene din New England, colonia noului Plymouth, fondată de pelerini în 1620 și guvernată sub Acordul Mayflower până în 1691, când a devenit parte a coloniei golfului Massachusetts. Este o superbă stațiune estivală, foarte vizitată, atât datorită ieșirii sale la mare, cât și datorită monumentelor istorice. Economia se bazează în special pe turism, dar trebuie amintite și industria ușoară, piscicultura și agricultura (este recunoscută pentru recolta de merișoare). Printre atracțiile istorice se numără Plimoth Plantation (o copie fidelă a satului pelerinilor) și multe case coloniale restaurate.

Plymouth Co.

(1606-1609)

Companie însărcinată de Coroana britanică să colonizeze coasta de E a Americii de Nord, actualul New England. Era numită și Colonia Virgină a Plymouthului, iar acționarii săi erau comercianți din Plymouth, Bristol și Exeter. London Co., cealaltă companie cu același profil, a avut mai mult succes. În 1607, compania Plymouth a pus bazele unei colonii pe coasta râului Maine, dar aceasta a fost în scurt timp abandonată. Inactivă după 1609, a fost reorganizată sub un nou statut în 1620, sub denumirea Consiliul pentru New England.

PMS

Vezi sindrom premenstrual

pneumococ

Bacterie de formă sferoidală (*Streptococcus pneumoniae*), care cauzează diverse afecțiuni la om, inclusiv pneumonie, sinuzită, otită și meningită. De obicei localizat în căile respiratorii superioare, acest coc gram-pozitiv (*vezi* colorație Gram) este dispus în perechi (diplo) înconjurate de o capsulă formată din polizaharide. În funcție de tipul de polizaharid capsular, pneumococii se împart în diferite clase. Capsula le conferă specificitatea de a provoca boli, ferindu-i de activitatea celulelor imunitare din sânge care atacă orice corp străin de organism.

pneumoconioză

Boală cronică a plămânilor, cauzată de inhalarea masivă de praf organic sau anorganic ori de iritanți chimici. Unele substanțe inhalate în cantități mici, dar repetat (de ex. mineralele de siliciu, azbest) produc afecțiuni grave. Praful este înmagazinat de macrofagele din alveolele pulmonare, cauzând inflamarea țesutului pulmonar și reducându-i elasticitatea. Evoluția este progresivă, mergând de la crize de dispnee până la bronșită cronică și emfizem. Fumatul agravează mult evoluția bolii. Cauza comună de îmbolnăvire este dioxidul de siliciu (*vezi* silicoză). Azbestul (*vezi* azbestoză), beriliul și aluminiul, sub formă de prafuri, pot provoca boli grave, deseori la expunere de scurtă durată. Materiile organice includ spori de pământ (*vezi* alergie) și fibre textile. Iritanții chimici precum amoniacul, acidul sulfuric sau dioxidul de sulf sunt rapid absorbiți de plămâni, efectul lor iritant cauzând edemul pulmonar și bronșita cronică.

pneumonie

Inflamare a țesutului pulmonar, cauzată de infecție, inhalare de particule străine sau iradiere a organismului. Cei mai frecvenți agenți patogeni sunt bacteriile. *Mycoplasma pneumoniae* este cel mai des întâlnită. Bronhiile și alveolele sunt inflamate. Simptomatologia este dominată de febră și de tuse care se poate agrava. Uneori apare și hemoptizia. Pneumonia poate fi gravă, dar rareori fatală. *Streptococcus pneumoniae* este mai obișnuit și, în general, mai sever ca formă, dar îi afectează, de obicei, pe cei cu rezistența mai scăzută, cum sunt pacienții spitalizați. O formă gravă este cauzată de *Klebsiella pneumoniae*, întâlnită aproape constant la pacienții spitalizați, cu imunitate scăzută. Alte tipuri de pneumonie sunt cea provocată de *Pneumocystis carnii* (rară, cu excepția cazurilor de SIDA) și boala legionarilor. Majoritatea formelor răspund la tratamentul cu antibiotice. Virusurile pregătesc terenul pentru pneumonia bacterială, slăbind sistemul imunitar al individului mai des decât provocând direct boala. Pneumonia provocată de ciuperci apare, de obicei, la persoanele spitalizate care au rezistența scăzută, dar la persoanele sănătoase poate fi declanșată de praf contaminat. Se dezvoltă rapid și poate fi fatală. Tratamentul cu raze X (*vezi* radioterapie) poate declanșa o inflamare temporară a plămânilor.

poantilism

În artă, tehnică picturală ce constă în descompunerea culorii în puncte și linii pe o anumită suprafață, în așa fel încât de la distanță să rezulte tonul dorit. Termenul (și sinonimul său, divizionism) a fost folosit pentru prima dată pentru a descrie picturile lui Georges Seurat. *Vezi și* Camille Pissarro, Paul Signac.

Poarta Orientală

Pas de joasă altitudine (540 m) situat în SV României, pe cumpăna de ape dintre bazinul Timișului și cel al Cernei, în culoarul Timiș–Cerna. Este străbătut de o șosea modernizată și de calea ferată ce asigură legăturile între Orșova și Caransebeș, respectiv între Banat și S țării, fiind cunoscut și sub numele de pasul Domașnea.

Pobedonoșțev, Konstantin (Petrovici)

(21.05.1827, Moscova, Rusia - 23.03.1907, Sankt Petersburg)

Administrator guvernamental rus. A scris lucrări de drept civil și a predat această disciplină la Universitatea din Moscova (1859–1965). A fost profesorul fiilor țarului Aleksandru II și ulterior a devenit un apropiat al lui Aleksandru III, îndemnându-l să adopte politici reacționare. În calitate de conducător general al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse (1880–1905), s-a bucurat de o mare autoritate asupra domeniului educațional și religios, luând deciziile și în cazul cenzurii. Poreclit „Marele Inchizitor", a devenit simbolul monarhismului absolutist rus.

Pocahontas

(1595, lângă actualul oraș Jamestown, Virginia - 05.1617, Gravesend, Kent, Anglia)

Amerindiancă din confederația powhatan. Fiică a puternicului șef Powhatan, Pocahontas a ajutat la menținerea păcii între coloniștii englezi și băștinași, împrietenindu-se cu pelerinii stabiliți în Jamestown, Virginia. Potrivit relatării lui John Smith, conducătorul coloniștilor, Pocahontas a intervenit pentru a-i salva viața, după ce acesta a fost făcut prizonier de indieni. Ulterior, ea s-a convertit la creștinism, căsătorindu-se cu colonistul John Rolfe,

Pocahontas, portret de artist anonim, 1616

care a încercat la rândul său să instaureze o relație armonioasă între cele două tabere. A călătorit în Anglia unde a fost primită la curte. A murit la scurt timp după aceea, probabil din cauza unei boli la plămâni.

pocăință

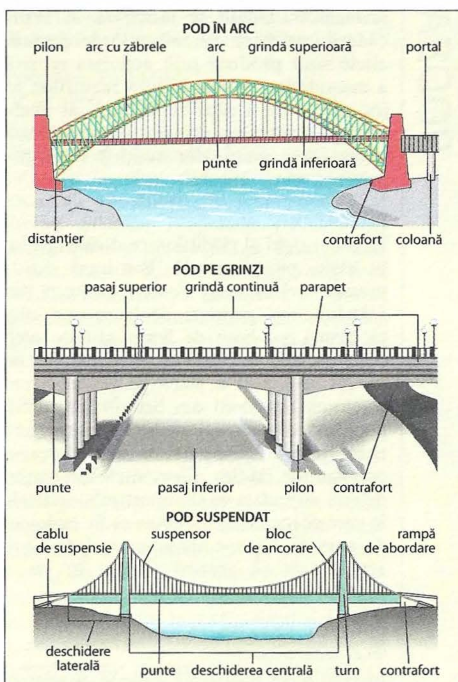
Concept religios în care obstacolele din calea împăcării cu Dumnezeu sunt înlăturate, de obicei prin sacrificiu. Majoritatea religiilor au ritualuri de purificare și de ispășire a păcatelor prin care se întărește legătura dintre om și divinitate. În creștinism, mântuirea lumii s-a înfăptuit prin moartea și învierea lui Iisus. În creștinismul romano-catolic, ortodox și în unele culte protestante, pocăința are un rol important în tainele bisericești, permițând ispășirea păcatelor individuale (*vezi* spovedanie). În cultul mozaic, ziua anuală de pocăință, Yom Kippur, este punctul culminant al perioadei de zece zile de penitență.

Po Chü-i

Vezi Bai Juyi

pod

În construcții, structură ce se întinde în plan orizontal, permițând pietonilor și vehiculelor să traverseze un spațiu gol. Construirea podurilor are prezentat întotdeauna cea mai mare provocare pentru ingineria construcțiilor civile. Podul simplu este cel construit din bârne (sau grinzi) drepte, plasate peste o deschidere. Podurile romane sunt cunoscute pentru forma lor arcuită, care permitea deschideri mai mari decât cele cu piloni de piatră, fiind mai rezistente decât construcțiile din lemn. O versiune modernă a podului arcuit a reprezentat-o podul basculant, ancorat pe piloni, cu pasarela suspendată de arc cu ajutorul cablurilor. Podurile suspendate (de ex. Brooklyn, Golden Gate) pot traversa distanțe foarte mari; principalele mijloace de sprijin sunt cablurile compuse din mii de fire, susținute de două turnuri și ancorate la fiecare capăt, pasarela fiind sprijinită de cabluri verticale agățate de cablurile principale. La podurile pe cabluri, acestea se desfac în evantai, pornind dintr-un punct aflat pe un turn central spre diferite puncte de pe pasarelă; variante ale acestui model au dat naștere unor poduri cu arhitectură interesantă și deschideri foarte mari. Printre alte tipuri de poduri se numără podul cu grinzi, care folosește o cantitate relativ mică de material și poate suporta greutăți mari (de ex. podurile de căi ferate), și podul în consolă, construit

Trei tipuri clasice de planuri de poduri

de obicei cu trei deschideri, cele exterioare fiind ancorate la țărm, iar deschiderea centrală sprijinindu-se pe brațele în consolă.

pod

În arhitectură, spațiu în extremitatea superioară a unei clădiri, deseori deschis pe o parte, folosit pentru depozitare sau alte scopuri (de ex. pod de dormit, de depozitare a fânului). Termenul se referă, de asemenea, la unul dintre etajele superioare ale unei fabrici sau depozit, nedivizat prin proiectare de pereți despărțitori, fiind în prezent folosit în alte scopuri, de ex. ca locuințe sau ca ateliere pentru artiști. În biserici acest spațiu reprezintă o galerie de expunere deasupra catapetesmei (*vezi* catedrală), iar un balcon/pod pentru orgă sau cor este o galerie rezervată cântăreților și muzicienilor bisericii. La teatru, balconul/podul reprezintă zona de deasupra și din spatele avanscenei.

pod natural

Formațiune naturală cu aspectul unui pod. Cele mai multe asemenea formațiuni sunt rezultatul eroziunii în gresie

sau calcar. Unele se formează în urma căderii unei părți din tavanul unei peșteri, altele sunt produse prin acțiunea erozivă a meandrelor de apă asupra malurilor, în încercarea de a săpa scurtături, iar altele sunt produse prin exfoliere (desprinderea succesivă a straturilor subțiri) și lărgite prin acțiunea vântului.

podea

Element rigid al clădirilor, ce divide spațiul în etaje, pe orizontală. Formează dușumeaua unei încăperi. Poate fi alcătuită din scânduri sau panouri de lemn sprijinite pe grinzi, pe bare de lemn sau de oțel, dintr-un strat de piatră sau de ciment situat pe sol sau dintr-o placă de beton armat susținută de piloni din beton. Ansamblul podelei trebuie să-și susțină propria greutate, precum și pe cea a mobilelor și a ocupanților clădirii. Elementele de sprijin de sub suprafața ei și suporturile verticale în care se încadrează trebuie să fie suficient de mari și dispuse aproape unul de altul, astfel încât să prevină lăsarea în jos a întregului ansamblu.

podestá

(*în italiană*, putere)

În comunele medievale italiene, magistratură judiciară și militară. A fost instituită de Frederic I Barbarossa, într-o încercare de a guverna orașele rebele din Lombardia. De pe la sfârșitul sec. XII, comunele au început să își aleagă propria podestá, deseori în persoana unui nobil cu pregătire juridică. Timp de șase luni sau un an, podestá întrunea consilii, conducea armata comunală și administra jurisdicții civile și penale.

Podgorica *anterior (1946–1992)* Titograd

Oraș, 130 875 loc. (1999), capitala Muntenegrului. Capitală de stat feudal la începutul Evului Mediu european, cunoscută sub numele Ribnica. Se numește Podgorica din 1326. În 1474 a fost cucerită de turci, dar a fost restituită Muntenegrului în 1878. În 1916 orașul a fost ocupat de Austria, în 1941 de Italia, iar în 1943 de Germania. În 1946 a fost redenumit Titograd, în onoarea mareșalului Tito, dar și-a reluat vechiul nume în 1992, după căderea comunismului. În oraș există și o universitate, înființată în 1974.

Podgornîi, Nikolai (Viktorovici)

(18.02.1903, Karlovka, Ucraina, Imperiul Rus - 12.01.1983, Moscova, URSS)

Politician sovietic. A fost inginer în industria zahărului, apoi a fost numit ajutor de comisar în industria alimentară sovietică în 1940. A urcat în ierarhia Partidului Comunist, devenind secretar general al Partidului Comunist Ucrainean (1957–1963), membru al Biroului Politic (1960) și secretar al Comitetului Central al Partidului (1963–1965). Aflat în luptă pentru putere cu Leonid Brejnev, Podgornîi a fost numit în postul de președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS (1965–1977).

podiatrie

Ramură a medicinei care se ocupă cu afecțiunile picioarelor. Medicii specialiști diagnostichează și tratează afecțiunile picioarelor, infirmitățile și deformările, prin medicină fizică și recuperatorie, recomandarea unor pantofi speciali, dar și prin medicație și intervenții chirurgicale minore.

podium

În arhitectură, piedestal de dimensiuni mari. Podiumul poate fi oricare dintre numeroasele elemente care formează baza unei structuri, precum platforma care constituie podeaua și substructura unui templu clasic, un zid nu foarte înalt, ce susține mai multe coloane, ori partea inferioară decorată a unui zid. Termenul este folosit pentru a desemna și alte tipuri de platforme ridicate, precum cea a unui dirijor de orchestră.

Podul Curcubeului, Monumentul Național ~

Monument național, la S de Utah, SUA, în Rezervația Indiană Navajo, aproape de granița dintre Utah și Arizona. Înființat în 1910, ocupă 65 de hectare. Are în centru un pod sub forma unui curcubeu din piatră roz, situat la 88 m deasupra unui pârâu care curge spre fluviul Colorado. Podul are o lungime de 84 m și este, probabil, cel mai mare pod natural din lume. Așezat între canioane, este accesibil doar pe jos, călare sau cu barca pe lacul Powell.

Poe, Edgar Allan

(19.01.1809, Boston, Massachusetts, SUA - 07.10.1849, Baltimore)

Poet, critic și nuvelist american. Deși născut în Boston, după moartea mamei sale survenită în 1811, Poe a fost crescut de părinții săi adoptivi în Richmond, Vancouver. A urmat, pentru o scurtă perioadă, cursurile Universității din Virginia, reîntorcându-se în Boston, unde în 1827 a publicat un pamflet la adresa poemelor de tinerețe ale lui Byron. În 1835 lucra în

Richmond ca redactor la *Southern Literary Messenger*, primul dintre cele câteva ziare pentru care avea să lucreze ca redactor sau să scrie. Aici s-a căsătorit cu o vară a sa, în vârstă de numai 13 ani, care a murit însă în 1847. A locuit în Baltimore, New York și Philadelphia. Fiind alcoolic, a decedat la 40 de ani. Operele sale sunt faimoase pentru cultivarea stării de mister și de macabru. Printre povestirile sale se numără *Prăbușirea casei Usher* (The Fall of the House of Usher), *Masca Morții Roșii* (The Masque of the Red Death), *Pisica neagră* (The Black Cat), *Inima povestitoare* (The Tell-Tale Heart) și *Hruba și pendulul* (The Pit and the Pendulum). *Crimele din rue Morgue* (The Murders in the Rue Morgue) și *Scrisoarea furată* (The Purloined Letter) stau la baza romanelor polițiste moderne. Poemele sale (mai puțin admirate de cititorii contemporani decât de cei din trecut) sunt muzicale și senzuale, precum *Clopotele* (The Bells), care abundă în efecte sonore. Lirica sa include și versuri de dragoste (de ex. *Annabel Lee*) și misterioase (de ex. *Corbul* – The Raven).

poem în proză

Operă în proză care are o parte din calitățile tehnice și literare ale poeziei (de ex. ritmul regulat, elemente de structură definite sau intensitate emoțională ori imaginativă), dar este așezată în pagină sub formă de proză. Termenul a fost preluat din lucrarea lui Charles Baudelaire *Mici poeme în proză* (Petits poèmes en prose, 1869). Printre alți scriitori de poeme în proză din sec. XIX se numără Stéphane Mallarmé, Arthur Rimbaud, Friedrich Hölderlin, Novalis și Rainer Maria Rilke, iar din sec. XX, Amy Lowell (proza „polifonică") și poeți contemporani, cum ar fi John Ashbery.

poem simfonic

Piesă muzicală pentru orchestră, inspirată de o poveste sau de o idee din afara muzicii, la care face de obicei aluzie titlul creației muzicale. S-a dezvoltat pornind de la uvertură, care nu preceda o operă sau o piesă, dar care făcea trimitere la o succesiune de evenimente, literară sau naturală. Franz Liszt, cel care a inventat termenul, a compus 13 asemenea lucrări. Printre poemele simfonice renumite se numără *Moldau* de Bedřich Smetana (1879), *După-amiaza unui faun* (Prélude à l'Après-midi d'un phaune) de Claude Debussy (1894), *Ucenicul vrăjitor* (The Sorceror's Apprentice) de Paul Dukas (1897), *Don Quijote* de Richard Strauss și *Finlandia* de Jean Sibelius (1900).

Poenaru, Petrache

(10.01.1799, Benești, Vâlcea - 1875,/?/)

Inginer, matematician și pedagog român. Elev al lui Gheorghe Lazăr, s-a implicat activ în eforturile de modernizare a societății românești. A fost director al Eforiei Școlilor Naționale (1832–1848) și cofondator al Societății Filarmonice, al Muzeului Național de Antichități și al Grădinii Botanice din București, precum și al Societății Academice Române. A obținut la Paris un brevet pentru inventarea tocului cu rezervor (1827).

poet laureat

Titlu acordat pentru prima dată în Anglia pentru excelență în poezie. Introdus în 1616, titlul a devenit oficial în 1668 și există și în prezent. Purtătorul acestui titlu, membru remunerat al Casei regale britanice, trebuia să compună poeme pentru curte sau pentru evenimente naționale. Odată cu numirea lui William Wordsworth în această funcție în 1843, titlul a devenit o recunoaștere a meritelor deosebite în poezie și nu a mai avut de-a face cu îndeplinirea anumitor datorii. În 1985, Guvernul Statelor Unite a introdus și el această distincție, acordată consultantului în poezie al Bibliotecii Congresului.

Poetry

Revistă americană de poezie, fondată la Chicago în 1912 de Harriet Monroe, care a fost de altfel redactorul revistei pentru o lungă perioadă de timp. A devenit principala revistă de poezie modernă din spațiul anglo-saxon și a supraviețuit și celui de-Al Doilea Război Mondial. Deoarece a apărut pe piață simultan cu mișcarea Renașterea literară din Chicago, este deseori asociată cu poezia dură, specifică acestui oraș, cum ar fi cea a poeților Carl Sandburg, Edgar Lee Masters, Vachel Lindsay și Sherwood Anderson. De asemenea, a popularizat și mișcări noi, precum imagismul. Ezra Pound a fost corespondentul european al revistei; primii autori publicați au fost T.S. Eliot, Wallace Stevens, Marianne Moore, D.H. Lawrence și William Carlos Williams.

poezie

Scriere literară care constă în exprimarea sau sugerarea unei emoții, a unei experiențe sau a unei idei printr-un limbaj concentrat, imaginativ, și care dorește să producă o

reacție emoțională specifică, prin înțelesul ei, prin sunet și ritm. Se distinge de proză prin dimensiuni, uzul frecvent al metrului și al rimei, folosirea versului ca unitate formală, vocabularul deosebit și libertatea de sintaxă. Conținutul său emoțional este exprimat printr-o varietate de tehnici, de la descrierea directă la simbolistică, cuprinzând metafora și comparația. *Vezi și* poem în proză.

poezie absurdă

Vers umoristic sau straniu, care are personaje și acțiuni absurde și conține adesea cuvinte evocative, dar lipsite de sens, care sunt inventate pentru rimă. Versurile nu sunt ca vorbirea copiilor, folosită în rimele de excludere din joc, deoarece ele fac aceste cuvinte să sune ca și cum ar avea un scop. Ele diferă și de alte versuri comice, prin imposibilitatea de a se supune oricărei interpretări raționale sau alegorice. Majoritatea poeziilor absurde au fost scrise pentru copii și sunt moderne, datând de la începutul sec. XIX. Printre exemple se numără *Cartea nonsensului* (Book of Nonsense) de Edward Lear (1846), *Jabberwocky* de Lewis Carroll (1871) și *Bestiarul copilului neascultător* (Bad Child's Book of Beasts) de Hilaire Belloc (1896). *Vezi și* limerick.

poezie lirică

Vers sau poem ce reușește (sau se presupune că ar reuși) să fie cântat cu acompaniament muzical (în Antichitate, de obicei o liră) sau care exprimă o intensă emoție personală, într-o manieră sugestivă pentru arta muzicală. Poezia lirică exprimă gândurile și sentimentele poetului și contrastează câteodată cu poezia epică sau drama în versuri, care relatează evenimente sub forma unei povestiri. Elegia, oda și sonetul sunt forme importante de poezie lirică.

poezie metafizică

Poezie intelectualizată, ce a înflorit mai ales în Anglia sec. XVII. Preocupată mai mult de analiza sentimentului decât de exprimarea lui, poezia metafizică se caracterizează prin recursul la concepte, de ex. metafore ce sugerează paralele, uneori forțate, între idei sau lucruri aparent diferite, idei complexe și subtile, folosirea frecventă a paradoxului și un limbaj direct al cărui ritm derivă din vorbirea curentă. John Donne a fost poetul metafizic cel mai de seamă. Alți poeți: George Herbert, Henry Vaughan, Andrew Marvell și Abraham Cowley.

poezie scaldică

Poezie de curte, orală, originară din Norvegia, dar dezvoltată în special de poeții islandezi (scalzi), din sec. IX d.Hr. până în sec. XIII. A fost contemporană cu poezia eddică (*vezi* Edda), dar diferă de aceasta în metru, dicție și stil. Poezia eddică este anonimă, simplă și clară, deseori luând forma unui dialog obiectiv dramatic. Scalzii au fost cunoscuți după nume, iar poemele lor aveau un caracter descriptiv, ocazional și subiectiv, metrii fiind strict silabici, în loc de variabili sau liberi, iar limbajul lor fiind ornat cu comparații și metafore. Subiectele tipice erau constituite din istoriile mitice gravate pe scuturi, din elogierea regilor, epitafuri și genealogii.

Poggio Bracciolini, Gian Francesco

(11.02.1380, Terranuova, Toscana - 30.10.1459, Florența)

Umanist și caligraf italian. Pe când era copist de manuscrise, Poggio a inventat scrierea umanistă, care, ulterior, a devenit prototipul caracterelor romane standard. A călătorit în diferite mănăstiri europene, descoperind manuscrise latine clasice, pierdute sau uitate, inclusiv lucrări de Cicero și Lucrețiu. A tradus în latină opere semnate de Lucian, Xenophon și de alții. Propriile scrieri includ dialoguri morale și opera *Glume* (Facetiae, 1438–1452), o colecție de povești amuzante, de fapt o satiră la adresa contemporanilor.

pogrom

(*în rusă*, devastare)

Atac în grup asupra membrilor unei minorități religioase, rasiale sau naționale, cu acordul autorităților. Termenul este de obicei folosit pentru persecuțiile evreilor din Rusia, de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. După asasinarea țarului Aleksandru II (1881), false zvonuri care îi învinuiau pe evrei de asasinat i-au iritat pe rușii din peste 200 de orașe, aceștia începând să-i atace pe evrei și să le distrugă proprietățile. Atacurile mulțimii s-au mai potolit în anii 1890, dar au redevenit ceva obișnuit în perioada 1903–1906. Deși guvernul nu a organizat pogromuri, politica sa antisemită (1881–1917) și eschivarea de la a lua atitudine împotriva atacurilor i-a făcut pe mulți antisemiți să creadă că violența lor era legitimă. Pogromuri au avut loc și în Polonia și Germania în timpul regimului lui Adolf Hitler.

Po Hai

Vezi Bo Hai

Poiana Ruscă

Masiv muntos din România, în NE Munților Banatului (Carpații Occidentali). Constituit din șisturi cristaline (predominante), are un relief de culmi domoale, larg ondulate și nivelate, cu aspect de platouri, fragmentate de văi înguste sub formă de chei. Este bogat în minereuri de fier, minereuri complexe și marmură. Partea de E a Munților Poiana Ruscă, având specific etnografic propriu, este cunoscută sub numele Ținutul Pădurenilor. Altitudinea maximă este de 1 374 m, pe vârful Padeșu.

Poincaré, (Jules-) Henri

(29.04.1854, Nancy, Franța - 17.07.1912, Paris)

Matematician, astronom teoretician și filozof francez. Născut într-o familie cu tradiție în slujba societății (*vezi* Raymond Poincaré), avea o memorie neobișnuită și putea să realizeze mental calcule foarte complicate. Teza sa de doctorat a avut ca subiect ecuațiile diferențiale (1879), apoi a început să predea la Universitatea din Paris (1881), unde a rămas pentru tot restul vieții. Cercetând astronomia și analiza matematică, a obținut independent de Albert Einstein multe dintre rezultatele acestuia cu privire la teoria relativității, pe care le-a publicat într-o lucrare despre dinamica electronului (1906). Ulterior a scris cărți de popularizare despre semnificația și importanța științei și a matematicii.

Henri Poincaré, 1909

Poincaré, Raymond

(20.08.1860, Bar-le-Duc, Franța - 15.10.1934, Paris)

Om politic francez, văr cu Henri Poincaré. De profesie avocat, a lucrat în Camera Deputaților (1887–1903) și la Senat (1903–1912), ocupând și funcțiile de ministru al educației (1893, 1895) și al finanțelor (1894, 1906). În calitate de prim-ministru și ministru de externe (1912–1913), a consolidat relațiile Franței cu Rusia și cu Anglia. Ca președinte al celei de-A Treia Republici (1913–1920) a pledat pentru unitatea națională. Din nou prim-ministru (1922–1924 și 1926–1929), a fost însărcinat să rezolve criza financiară din Franța, stabilizând francul și deschizând astfel porțile pentru o nouă perioadă de prosperitate.

Pointe-Noire

Oraș portuar, 576 206 loc. (1992), în SV Republicii Congo. În perioada 1950–1958 a fost capitala regiunii Congo de Mijloc a Africii Ecuatoriale Franceze. Capitala a fost însă mutată la Brazzaville, după ce țara a devenit independentă în 1958, Pointe-Noire rămânând totuși un important centru comercial. Facilitățile sale portuare au fost finisate în 1939 și modernizate în Al Doilea Război Mondial. Fiind cel de-al doilea oraș ca mărime din Congo, în prezent este un port și un centru comercial important, în special pentru industria petrolieră.

Poiret, Paul

(20.04.1879, Paris, Franța - 30.04.1944, Paris)

Creator de modă francez. După ce a lucrat la casa de modă pariziană a lui Charles Frederick Worth, și-a deschis propriul magazin în 1902. În 1908 a readus în prim-plan stilul Empire, popular în Franța în timpul domniei lui Napoleon Bonaparte. Căutând să redea naturalețea vestimentației feminine, a contribuit la declinul corsetului. Este cunoscut în special pentru fusta strâmtă, căreia mai târziu i-a adăugat taiorul până la genunchi, cu cordon. Capele franjurate și cu ciucuri, penele multicolore și gulerele din blană de vulpe au conferit creațiilor sale o tentă teatrală. Costumele sale grecești erau foarte populare în perioada antebelică, dar în anii 1920 au devenit desuete, iar el a murit în sărăcie.

Poitier, Sidney

(n. 20.02.1927?, Miami, Florida, SUA)

Actor american. A crescut în Bahamas, interpretând ulterior diferite roluri pe scena Teatrului American de culoare din New York. A debutat în film cu pelicula *Fără ieșire* (No Way Out, 1950), făcându-se remarcat în filme ca *Sămânța violenței* (Blackboard Jungle, 1955) și *Lanțul* (The Defiant Ones, 1958). A fost primul actor american de culoare care a obținut un Premiu Oscar, pentru rolul din *Crinii câmpului* (Lilies of the Field, 1963). Și-a folosit succesul pentru a promova echipe mixte. A apărut în alte filme de succes ca *În arșița nopții* (In the Heat of the Night, 1967), *Domnului profesor, cu dragoste* (To Sir with Love, 1967) și *Ghici cine vine la cină?* (Guess Who's Coming to Dinner, 1967). A fost foarte apreciat și pe Broadway pentru rolul din *O stafidă în soare* (A Raisin in the Sun, 1959). A semnat și regia câtorva filme, printre care *Buck și predicatorul* (Buck and the Preacher, 1972), *Hai să o facem din nou* (Let's Do It Again,

1975) și *Nebuni de legat* (Stir Crazy, 1980). În 1997 a fost numit ambasador al statului Bahamas în Japonia.

Poitiers, Bătălia de la ~

(19 septembrie 1356)

Înfrângere catastrofală a regelui francez Ioan II în Războiul de 100 de Ani dintre Franța și Anglia. Trupele engleze, sub conducerea lui Eduard Prințul Negru, erau urmărite de forțele franceze, superioare din punct de vedere numeric. La S de Poitiers, englezii s-au ascuns în hățișuri și mlaștini, unde cavalerii francezi au fost decimați de arcașii englezi. Ioan II a fost luat prizonier, iar în schimbul eliberării sale a trebuit să aprobe tratatele de la Bretigny și Calais, deși acestea erau în dezavantajul Franței.

Poitiers, Bătălia de la ~

(732 d.Hr.)

Vezi Bătălia de la Tours/Poitiers

Poitou

Regiune istorică, în zona central-vestică a Franței, înconjurată de Bretagne, Anjou, Touraine, Marche și Oceanul Atlantic. A fost locuită de vechile triburi galice ale picților și a fost anexată Aquitaniei romane. Fiind un punct de întâlnire pentru culturile nordice și sudice, a atins apogeul între sec. XI și XII, perioadă caracterizată de arhitectura și arta romanică. Conții de Poitiers au fost urmați de regii angevini ai Angliei, dar, în 1375, francezii au recâștigat regiunea. A fost provincie a Franței până la Revoluția Franceză, când a fost divizată în trei comitate. Este o zonă rurală, printre specialitățile regionale numărându-se fructele-de-mare și vinul alb.

pojar

Vezi rujeolă

poker

Joc de cărți în care unul dintre jucători pariază că valoarea cărților sale este mai mare decât cea a rivalilor săi. Jucătorii care urmează pot egala ori mări pariul sau se pot retrage. Jucătorul care la sfârșitul parierii deține cea mai valoroasă combinație de cărți câștigă suma acumulată, atunci când toată lumea își arată cărțile, sau când rămâne un singur jucător, toți ceilalți abandonând jocul. În acest caz, câștigătorul nu trebuie să-și arate cărțile, el putând câștiga potul cu o combinație mai puțin valoroasă decât cele ale celorlalți jucători (cacealma). Din acest motiv, pokerul este considerat un joc de cacealma. S-au impus trei variante principale: poker obișnuit, în care toate cărțile din combinația standard de cinci cărți sunt împărțite cu fața în jos; stud poker, în care una sau două cărți sunt împărțite cu fața în jos, iar restul de până la cinci sau șapte cărți cu fața în sus, și pokerul cu cărți comune, în care unele cărți sunt împărțite pe față și folosite de toți jucătorii pentru a-și forma cele mai bune combinații. În draw poker, principala variantă de poker obișnuit, cărțile pot fi decartate, iar jucătorul are dreptul să tragă și altele. Ierarhia tradițională a combinațiilor este: (1) chintă regală (cinci cărți din aceeași culoare într-o anumită ordine – as-popă-damă-valet-zece, (2) careu (patru cărți de același fel), (3) ful (trei cărți de același fel și o pereche), (4) chintă (cinci cărți de o singură culoare), (5) suită (cinci cărți în ordine crescătoare), (6) trei cărți de același fel, (7) două perechi, (8) o pereche.

pokeweed

Vezi strugurii-leneșului

Pokrovski, catedrala ~

Vezi Sfântul Vasile cel Binecuvântat

Pol Pot *născut* Saloth Sar

(19.05.1925/1928, provincia Kompong Thom, Cambodgia - 15.04.1998, lângă Anlong Veng)

Prim-ministru al Cambodgiei (1975–1979). În anii 1940, Pol Pot s-a alăturat Rezistenței antifranceze sub conducerea lui Ho Chi Minh și a devenit membru al Partidului Comunist Cambodgian în 1946. După ce a studiat radiotehnologia la Paris, s-a reîntors în Cambodgia în 1953 și a predat franceza până în 1963, când a fost suspectat de poliție. Și-a petrecut următorii 12 ani conducând Partidul Comunist. Acțiunile anticomuniste ale americanilor în Cambodgia, printre care răsturnarea prințului Norodom Sihanouk și bombardamentele din zonele rurale, i-au făcut pe mulți să i se alăture. În 1975, Khmerii Roșii au capturat orașul Phnom Penh, care, la ordinul său, a fost evacuat în totalitate. Chiar și bolnavii au fost luați din spitale și se estimează că în primele săptămâni au murit zeci de mii de oameni. Cruzimea cu care și-a urmat planul de a se întoarce la așa-numitul an zero prin instituirea unui nou stat comunist pur, agrar, a provocat moartea a două milioane de oameni. Înlăturat de la putere în 1979 de vietnamezi, a condus o gherilă antivietnameză, până când a fost repudiat de Khmerii Roșii și închis pe viață (1997). A murit un an mai târziu.

Polanski, Roman
(n. 18.08.1933, Paris, Franța)

Regizor de film francez de origine poloneză. A crescut în Polonia, reușind să supraviețuiască traumelor din copilărie provocate de naziști în timpul războiului. Primul său film, *Cuțitul în apă* (Nóz wodzie, 1962), i-a adus faimă internațională. A părăsit Polonia în același an, îndreptându-se spre Anglia, unde a realizat *Repulsie* (Repulsion, 1965), și apoi spre Statele Unite, unde pelicula sa *Copilul lui Rosemary* (Rosemary's Baby, 1968) s-a bucurat de un succes imens. În 1969, soția sa, actrița Sharon Tate, a fost ucisă de adepții lui Charles Manson. A regizat o adaptare după *Macbeth,* în 1971, și apreciatul thriller *Chinatown,* în 1974. Arestat pentru violarea unei minore în 1977, a fugit în Franța în timp ce era eliberat pe cauțiune. Acolo a regizat *Tess* (1979), *Căutare disperată* (Frantic, 1988), *Luna amară* (Bitter Moon, 1992), *Fecioara și moartea* (Death and the Maiden, 1994) și *Pianistul* (The Pianist, 2002), cu care a câștigat Premiul Festivalului de la Cannes pentru cel mai bun film și Premiul Oscar pentru cel mai bun regizor.

Polaris *sau* Steaua Polară
Stea vizibilă din emisfera nordică, spre care se îndreaptă axa Pământului, la capătul oiștii Carului Mic din constelația Ursa Mică. Polaris este, de fapt, o stea triplă, compusă dintr-o stea dublă și o cefeidă variabilă. Precesiunea axei Pământului a făcut ca steaua Thuban din constelația Dragonului să fie considerată Steaua Polară în timpul Egiptului antic și va face ca Polul Nord ceresc să se îndrepte către Vega, în constelația Lirei, timp de 12 000 de ani de acum încolo.

polarizare
Proprietate a anumitor tipuri de radiații electromagnetice în care direcția de propagare și amplitudinea câmpului electric oscilant sunt legate într-un anumit fel. Vectorul electric, reprezentând amplitudinea și direcția câmpului electric generat de o undă, este perpendicular pe direcția în care se propagă unda. Lumina nepolarizată se constituie din unde de lumină care se mișcă în aceeași direcție cu vectorii lor electrici orientați aleatoriu în jurul axei de propagare. Lumina plană polarizată constă în unde care vibrează într-o singură direcție. În polarizarea circulară, vectorul electric se rotește în jurul direcției de propagare. Lumina poate fi polarizată prin reflexie sau trecând prin filtre polarizatoare, precum anumite cristale care permit transmiterea oscilațiilor numai într-un anumit plan. Lumina polarizată are aplicații în cristalografie, fiind importantă și pentru ecranele cu cristale lichide, filtre optice și pentru identificarea compușilor chimici activi optic.

Polaroid Corp.
Important producător american de echipamente și dispozitive fotografice. Compania a fost înființată în 1932 de către Edwin Land și George Wheelwright, sub denumirea Land Wheelwright Laboratories, din dorința de a lansa pe piață polarizatorul de lumină pe foi de plastic (*vezi* polarizare), inventat de Land. În 1936, Land folosea deja material polarizat la ochelarii de soare și la alte dispozitive optice, iar în 1937 compania a fost înregistrată sub numele Polaroid. După Al Doilea Război Mondial, Land a inventat primul aparat de fotografiat care scotea fotografiile aproape instantaneu după expunere, comercializat în 1947 sub denumirea Land Polaroid, și care producea o fotografie finită în tonuri sepia, la 60 de secunde după expunere. În anii 1960, compania a introdus filmul color pentru aparatele sale Polaroid, iar filmele instant în 1977. Alte produse Polaroid sunt filmele, camerele digitale și sistemele de identificare. *Vezi și* Eastman Kodak Co.

polcă
Dans popular boemian, vioi, în perechi. În cehă, *polka* înseamnă femeie poloneză. Mișcările specifice sunt trei pași rapizi și un salt în măsură de două pătrimi. Apărut la începutul sec. XIX, a devenit popular în sălile de bal din întreaga Europă, ca și din America de Nord și de Sud. În sec. XX a continuat să fie apreciat atât ca dans popular, cât și ca dans de societate.

Pole, Reginald
(03.03.1500, castelul Stourton, Staffordshire, Anglia - 17.11.1558, Londra)

Prelat catolic englez. Văr cu Henric VII, Pole a fost trimis de Henric VIII să studieze în Italia (1521–1527), unde a ocupat funcții clericale minore. Criticând politica antipapalitate a lui Henric, a scris *În apărarea unității ecleziastice* (In Defence of Ecclesiastical Unity, 1536) pentru a susține autoritatea spirituală a papei. În calitate de cardinal a fost trimis de papa Paul III în diverse misiuni pentru a-i convinge pe monarhii catolici să-l înlăture pe Henric.

Toate aceste acțiuni l-au înfuriat pe Henric, care a ordonat execuția fratelui lui Pole, lordul Montague (1538) și a mamei sale, Margareta, contesă de Salisbury (1541). Pole a fost numit guvernator papal al Patrimoniului Sfântului Petru, iar mai târziu a prezidat Conciliul de la Trento în calitate de nunțiu papal. Când catolica Maria Tudor a fost încoronată regină sub numele Maria I (1553), el a fost numit nunțiu papal al Angliei, unde a inițiat reforme clericale, exercitând o puternică influență asupra reginei. În 1556 a fost ridicat la rangul de arhiepiscop de Canterbury, dar un conflict între papalitate și Spania, aliatul Angliei, l-a determinat pe papă să-i revoce lui Pole autoritatea și să-l declare eretic. Demoralizat, a murit la 12 ore după moartea reginei Maria.

polen

Masă de spori microscopici la o plantă cu semințe (spermatofită), care apare, de obicei, sub formă de praf fin. Fiecare grăunte de polen este foarte mic, variază ca formă și structură, este produs în stamine la plantele spermatofite și este transportat prin diferite mijloace (*vezi* polenizare) la pistil, unde are loc fecundarea. Stratul extern al unui grăunte de polen este foarte rezistent la descompunere. Tratamentele cu temperaturi ridicate, acizi puternici sau baze puternice nu au efect asupra lui. Deoarece grăuncioarele de polen au trăsături distincte, unele plante pot fi identificate doar cu ajutorul polenului. Grăunții de polen, prezenți în orizonturile sedimentare vechi și recente, au oferit informații importante despre originea și istoria geologică a florei de uscat. Polenul este produs în asemenea cantități, încât reprezintă o parte semnificativă a particulelor componente din atmosfera terestră. Substanța proteică prezentă în grăunții de polen ai multor specii de plante (de ex. rugina și multe ierburi) cauzează reacții alergice, în general cunoscute sub denumirea febra fânului.

polenizare

Procedeu de transfer al polenului din plantele cu semințe, de pe stamine, unde se formează, pe pistil. Polenizarea este necesară pentru fecundare și producerea de semințe. Pe suprafața pistilului, polenul germinează (*vezi* germinare) și formează tuburi de polen care cresc orientate în jos, spre ovule. În timpul fecundării, o celulă într-un tub polenic fuzionează asemeni celulei-ou dintr-un ovul, dând naștere plantei-embrion. Ulterior, ovulul se dezvoltă într-o sămânță. De vreme ce părțile purtătoare de polen ale staminelor intră rareori în contact direct cu pistilul, de obicei plantele se bazează pe agenți externi pentru transportul și împrăștierea polenului. Insectele (în special albinele) și vântul sunt cei mai importanți agenți polenizatori; alți agenți sunt păsările și unele mamifere mici (liliacul). Transportul polenului cu ajutorul apei este rar întâlnit. Un ovul poate fi fecundat prin autopolenizare (când polenul este produs de aceeași floare sau de o altă floare de pe aceeași plantă) sau prin polenizare încrucișată (când gametul masculin provine de la polenul florii unei alte plante, din aceeași specie).

Polesie *sau* Mlaștinile Pripet *sau* Mlaștinile Pripiat

Vastă regiune mlăștinoasă, în S Republicii Belarus și NV Ucrainei. Cea mai întinsă zonă mlăștinoasă de pe continentul european, ocupă bazinul împădurit al râului Pripiat. Se întinde pe o suprafață de cca 270 000 kmp. Deși nu este aproape deloc locuită, regiunea a reprezentat o sursă foarte importantă pentru industria lemnului. În sec. XX, în zonă s-au retrocedat mai multe terenuri, impunându-se o serie de reglementări în domeniul drenării apei, ceea ce a permis dezvoltarea zonelor agricole.

Polhem, Christopher

(1661-1751)

Inginer mecanic și minier suedez. În perioada 1693–1709 a inventat și a pus la punct o mașinărie ce funcționa pe bază de apă, care a mecanizat operațiunile de la marea mină de cupru Falun. În 1704 a construit o fabrică la Stjaernsund, în care folosea scripeți și benzi rulante transportoare pentru a diminua munca manuală, anticipând astfel tehnicile de producție în masă adoptate ulterior în America și Anglia. Invențiile sale au stat la baza industriei constructoare de mașini. Moara sa rotativă a fost ulterior adaptată de Henry Cort pentru a răspunde nevoilor de producție de fier din Anglia.

polichet

Denumire generică pentru cele cca 5 400 de specii marine de viermi inelați, anelide din clasa *Policheta*, care au corp segmentat, cu mulți cheți pe fiecare segment. Speciile de polichete, de obicei viu colorate, variază în lungime de la mai puțin de 2,5 cm la cca 3 m. Majoritatea segmentelor corpului poartă parapode cu

cheți (expansiuni laterale lobate). Pe cap există proiecții senzoriale scurte și tentacule. Unii adulți înoată, în timp ce alții sunt sedentari. Larvele înoată. Întâlnite peste tot în lume, polichetele sunt importante în afânarea sedimentelor de pe fundul oceanelor. O specie (viermele-sângeriu, *Glycera dibranchiata*) este o momeală foarte folosită pentru pescuitul de apă sărată.

policlorură de difenil (BP)

Compus organic foarte stabil, obținut prin reacția clorului cu difenilul, un compus cu două cicluri aromatice. Produsul comercial, un amestec din câțiva izomeri BP, este un lichid incolor, vâscos, care se dizolvă greu în apă, rezistent la temperaturi înalte, fiind un bun izolator. BP-urile au ajuns să fie folosiți ca lubrifianți, lichide ce conduc căldura și lichide izolatoare ignifuge, utilizate în transformatoare și reactoare în anii 1930 și 1940. La mijlocul anilor 1970 s-a descoperit că aceste substanțe provoacă disfuncția ficatului la oameni și au fost suspectate ca fiind cancerigene; ca urmare, fabricarea și folosirea lor în SUA și în multe alte țări a fost limitată, deși producătorii au continuat depozitarea lor ilegală. Au persistat în mediul înconjurător și au intrat în lanțul alimentar, cauzând efecte negative grave, în special în rândul nevertebratelor și al peștilor.

policromie

Tehnică de tipărire specializată care folosește cerneluri colorate și prese modificate. Juxtapunerea culorilor se obține prin supunerea fiecărei coli la o succesiune de imprimări cu ștanțe. Fiecare dintre aceste ștanțe imprimă numai pe porțiunea destinată să conțină o singură culoare și o tipărește în acea culoare cu cerneala corespunzătoare. Trei culori pot reconstitui efectul vizual al întregii game de culori printr-o combinație adecvată; dacă se aplică toate cele trei culori pe o singură porțiune, aceasta apare de culoare neagră. Policromia în culori standard, numită și tipărirea în patru culori (CMYK), folosește culorile magenta (roșu), galben, cian (albastru) și negru.

poliedru

În geometria euclidiană, obiect tridimensional compus dintr-un număr finit de suprafețe (fețe) poligonale. Practic, un poliedru este granița dintre exteriorul și interiorul unui solid. În general, poliedrele sunt clasificate în funcție de numărul de fețe. Un tetraedru are patru fețe, un pentaedru cinci și așa mai departe; un cub este un poliedru regulat (hexaedru), cu șase fețe pătrate. Fețele se întâlnesc la segmentele de dreaptă numite muchii, ce se intersectează la rândul lor în niște puncte numite vârfuri. *Vezi* formula lui Euler; poliedru regulat.

poliedru regulat

Corp geometric ale cărui fețe sunt poligoane regulate, identice, egale între ele și cu toate unghiurile egale. Există doar cinci astfel de poliedre. Cubul are fețele pătrate, dodecaedrul este construit pe baza pentagonului regulat, iar tetraedrul, octaedrul și icosaedrul (cu 20 de fețe), pe baza triunghiului echilateral. Sunt cunoscute sub numele „corpurile lui Platon", datorită faptului că Platon a încercat să identifice o relație între fiecare dintre aceste corpuri și cele cinci elemente din care se credea, pe atunci, că este alcătuită natura.

poliester

Compus organic din clasa polimerilor, format prin legături esterice între monomeri. Sunt, de obicei, preparați din cantități egale de glicol și acizi carboxilici dibazici, supuși polimerizării prin reacția de condensare cu formarea poliesterului și a apei. Poliesterii sunt solizi, nu își pierd culoarea la spălat și sunt rezistenți la coroziune și atac chimic, dar au tendința să se încarce static. Pe lângă fibrele obișnuite (de ex. Dacron, Mylar), poliesterii sunt folosiți la fabricarea de mase plastice întărite, piese pentru automobile, cabine de ambarcațiuni, spume, laminate, benzi, țevi, sticle, filtre, capsulări și straturi de suprafață.

polietilenă (PE)

Polimer al etilenei, cea mai mare clasă de mase plastice. Structura sa simplă, de monomeri etilici, poate fi liniară (de ex. polietilena de densitate mare sau cu greutate moleculară foarte mare) sau ramificată (de densitate mică sau liniară cu densitate mică). Acestea din urmă sunt asemănătoare din punctul de vedere al structurilor (conținut cristalic scăzut), al proprietăților (elasticitate mare) și întrebuințărilor (sunt folosite la fabricarea foliilor de împachetat, a pungilor de plastic, a straturilor protectoare, a izolațiilor, a sticlelor de plastic, a jucăriilor și a obiectelor casnice). Polietilena liniară de densitate mare are o structură densă, bine cristalizată, cu rezistență mare și o rigiditate moderată. Este folosită la fabricarea sticlelor de băuturi, de detergent lichid, a lăzilor, a butoaielor

și a geamantanelor. Polietilena cu greutate moleculară foarte mare este de 6–12 ori mai grea decât polietilena cu densitate mare. Poate fi răsucită și trasă în fire rigide, cu o rezistență de până la zece ori mai mare decât cea a oțelului; este folosită și la fabricarea vestelor antiglonț.

Polifem

Nume al unui ciclop din mitologia greacă. Era fiul lui Poseidon și al nimfei Thoösa. Când Odiseu (Ulise) și tovarășii săi au naufragiat pe țărmul coastei Siciliei, Polifem i-a închis în peștera sa cu intenția de a-i mânca. Odiseu a reușit să-l îmbete pe gigant, după care l-a orbit, înfigându-i în unicul ochi o țepușă din lemn. Când Polifem a deschis peștera dimineața, Odiseu și cei șase tovarăși ai săi pe care gigantul nu-i mâncase încă au reușit să scape, ascunzându-se sub burta oilor care ieșeau la păscut.

polifonie

Vezi contrapunct

poligamie

Situație în care un bărbat/o femeie are mai multe soții/mai mulți soți în același timp. Deși se poate referi și la poliandrie (căsătorie cu mai mulți bărbați), termenul este deseori folosit ca sinonim pentru poliginie (mariaj cu mai multe femei), ce pare să fi fost o practică frecventă în cea mai mare parte a lumii și este încă des întâlnită în unele culturi. Poliginia pare să-i confere soțului un mai mare prestigiu, o stabilitate economică și o companie sexuală mai vastă, în culturile în care sarcina și alăptarea impun abstinență sexuală; astfel, soțiile își împart responsabilitățile gospodărești în mod egal și au un rol instituționalizat în regiunile în care altfel ar exista altfel un surplus de femei nemăritate. Cu toate acestea, familiile poligame sunt adesea frământate de certuri și gelozii; pentru păstrarea armoniei, primei soții i se pot acorda anumite privilegii, în timp ce restul soțiilor și copiii lor pot primi zone de locuit separate. Poliandria (căsătoria cu mai mulți bărbați) este destul de rară; în Tibet și Nepal, unde frații se pot căsători cu aceeași femeie, practica servește la limitarea numărului descendenților și la menținerea pământului, care este limitat, în cadrul gospodăriei.

poligon

În geometrie, suprafață plană închisă construită dintr-un set de segmente (laturi) legate între ele în așa fel încât să nu se intersecteze două segmente de dreaptă. Cele mai simple poligoane sunt triunghiurile (cu trei laturi), patrulaterele (cu patru laturi) și pentagoanele (cu cinci laturi). Dacă nici una dintre laturi, extinsă, nu intersectează poligonul, acesta se numește poligon convex; în caz contrar, el se numește concav. Un poligon cu toate laturile egale este echilateral. Unul cu toate unghiurile egale este echiunghiular. Orice poligon care este și echilateral și echiunghiular este un poligon regulat (de ex. triunghiul echilateral, pătratul).

poligraf

Vezi detector de minciuni

polimer

Substanță naturală sau sintetică compusă prin unirea monomerilor în macromolecule. Monomerii nu trebuie să fie de același tip ori să aibă aceeași structură. Polimerii pot fi formați din lanțuri lungi de monomeri ramificați sau neramificați sau pot fi rețele întrețesute de monomeri în două sau trei dimensiuni. Structurile lor pot fi flexibile sau rigide. Unele materiale naturale anorganice (de ex. minerale ca diamantul, grafitul, feldspatul) și unele materiale anorganice produse de om (sticla) au structură de polimer. Multe materiale naturale importante sunt polimeri organici, inclusiv celuloza (din monomeri glucidici), lignina, cauciucul, proteinele (din aminoacizi) și acizii nucleici (din nucleotide). Polimerii organici sintetici includ multe mase plastice, printre care polietilena, nailonurile, poliuretanii, poliesterii, vinilurile (de ex. PVC) și cauciucurile sintetice. Siliconurile cu structură anorganică de silicon și atomi de oxigen și grupele organice sunt cei mai importanți compuși micști organici-anorganici.

polimerizare

Proces în care monomerii se combină chimic pentru a forma un polimer. Moleculele de monomeri care intră în reacție variază de la câteva sute la câteva mii – ele pot fi diferite sau pot fi asemănătoare. În natură, enzimele realizează polimerizarea în condiții normale pentru a forma proteine, acizi nucleici și glucide; în industrie, reacția este, de obicei, realizată cu un catalizator, deseori sub presiune sau la temperaturi ridicate. În polimerizarea suplimentară, radicalii liberi de la capetele lanțurilor în creștere atașează, de obicei, monomerul

și plasează un radical liber la fiecare nouă extremitate. În timpul acestui proces, nu se formează produse secundare. În polimerizarea-condens, creșterea polimerului se face în etape – monomerii cu grupări funcționale se combină în molecule mai mari; reacția cu fiecare nou monomer dislocă o moleculă din produs, deseori apă.

polimorfism

Variație genetică discontinuă care duce la apariția mai multor forme sau tipuri diferite de indivizi în cadrul aceleiași specii. Exemplul clasic de polimorfism constă în separarea majorității organismelor superioare pe sexe (masculin și feminin). Un alt exemplu relevant este cel al existenței unor tipuri diferite de sânge la om. Un polimorfism care persistă timp de mai multe generații este de obicei menținut, deoarece, în sensul selecției naturale, nici una dintre forme nu are vreun avantaj sau dezavantaj de ansamblu asupra celorlalte forme. Unele polimorfisme nu au nici o manifestare vizibilă. Castele, prezente la unele insecte sociale, sunt o formă specială de polimorfism, rezultată mai mult din diferențele de alimentație decât din variații genetice.

Polinezia

Grup de insule împrăștiate pe o suprafață triunghiulară imensă din Pacificul central-estic. Este o subdiviziune a Oceaniei. Include Noua Zeelandă, Hawaii, Samoa, Insulele Line, Polinezia Franceză, insulele Cook, Phoenix, Tuvalu, Tonga și Insula Paștelui. Fiji este uneori inclusă în grup datorită populației sale preponderent polineziene. Insulele sunt în special mici atoli de corali, iar unele sunt de origine vulcanică. În marea lor majoritate, locuitorii sunt polinezieni, dintre care unii pot fi înrudiți cu malaysienii. Limbile pe care aceștia le vorbesc aparțin unei subfamilii de limbi austroneziene. Contactul cu stilul cultural european s-a făcut simțit spre sfârșitul anilor 1700, odată cu sosirea exploratorilor spanioli, care au modificat radical viața în Polinezia. Aceștia au impus modelele culturale occidentale, care au înlocuit aproape în totalitate tradițiile și obiceiurile locale. Samoa și Tonga sunt insulele care au păstrat cele mai multe din vechile tradiții.

Polinezia Franceză *în franceză* Polynésie Française *anterior* Oceania Franceză

Teritoriu francez de peste mări, 255 000 loc. (2005), situat în S Pacificului central. Este alcătuit din 130 de insule grupate în cinci arhipelaguri: Insulele Societății, arhipelagul Tuamotu, insulele Gambier, Marchize și Australe. Cea mai mare insulă este Tahiti, din Insulele Societății, unde este situată și capitala, Papeete. Insulele se întind pe o suprafață de cca 4 000 kmp, dar peste două treimi din populație locuiesc pe insula Tahiti. Insulele au devenit protectorate franceze în anii 1840, iar în anii 1880 a fost înființată colonia franceză Oceania. După Al Doilea Război Mondial a devenit teritoriu dependent de Franța, iar în 1977 i-a fost acordată autonomie parțială.

polinom

În algebră, expresie constituită din numere și variabile grupate în funcție de anumite modele. Mai exact, polinoamele sunt sume de monoame de forma ax^n, în care a (coeficientul) poate fi un număr real, pe când n (gradul) trebuie să fie un număr întreg. Monomul cu cel mai mare grad dă gradul polinomului. Ca și numerele întregi, polinoamele pot fi prime sau produse de prime. Pot conține orice număr de variabile, cu condiția ca puterea fiecărei variabile să fie un număr întreg pozitiv (sau egal cu zero). Ele stau la baza rezolvării ecuațiilor algebrice. Punerea în ecuație a unui polinom egal cu zero dă o ecuație polinomială; punerea ei într-o ecuație cu variabile determină o funcție polinomială, un instrument folositor în modelarea situațiilor fizice. Ecuațiile și funcțiile polinomiale pot fi analizate complet prin metode de algebră și calcul. *Vezi și* polinom ortogonal.

polinom ortogonal

Sistem de polinoame reciproc ortogonale (ortogonalitatea este o proprietate analoagă perpendicularității), folositoare la rezolvarea ecuațiilor diferențiale care apar în domeniul fizicii și al ingineriei. Studierea acestui sistem a fost începută de Adrien-Marie Legendre (1752–1833), care a folosit sistemul cunoscut în prezent sub denumirea polinoamele Legendre pentru soluționarea problemelor de mecanică cerească. Alte exemple cunoscute sunt seturile de polinoame Hermite și Cebîșev.

poliomielită *sau* polio *sau* paralizie infantilă

Boală virală infecțioasă acută care poate provoca paralizia flască a mușchilor. Până în anii 1960, când vaccinul injectabil al lui Jonas Salk și cel oral al lui Albert B. Sabin au eradicat poliomielita în lumea civilizată,

se înregistrau frecvent epidemii grave, care făceau numeroase victime, mai ales în rândul copiilor și al tinerilor. Simptomele asemănătoare răcelii și diareei se pot agrava, transformându-se în lombalgii, sciatalgii, gastralgii, slăbirea mușchilor și torticolis. Distrugerea neuronilor motori ai măduvei spinării cauzează paralizie, variind de la scăderea forței musculare la pareză completă și permanentă. Din fericire, aceasta din urmă se manifestă la mai puțin de 20% din pacienți. Aceștia pot prezenta deficit motor, afectare a mușchilor respiratori, a deglutiției și a fonației. Bolnavii pot avea nevoie de medicină fizică și recuperatorie, de asistență respiratorie și de aspirație traheală pentru a îndepărta secrețiile. În unele cazuri, sindromul postpolio apare și după zeci de ani, manifestându-se prin reapariția simptomatologiei musculare.

polip

Excrescență formată la nivelul unui perete al unei cavități înconjurate de o mucoasă. Din punctul de vedere al formelor, polipii variază foarte mult; pot fi sesili sau pediculați. Polipii apar cel mai des în cavitatea nazală, vezica urinară și aparatul digestiv, în special în rect și în colon. Simptomele depind de localizare și de dimensiuni; apariția lor poate fi cauzată de creșterea presiunii, ca rezultat al unei stenoze. Polipii pot sângera uneori. Deoarece într-un mic procentaj se pot maligniza sau chiar conțin celule canceroase, este de preferat să fie excizați și examinați microscopic, iar femeile de peste 50 ani să facă o colonoscopie.

polip

În zoologie, una dintre cele două forme principale ale corpului cnidarilor și, uneori, un individ dintr-o colonie de briozoare. Corpul polipului cnidarilor este o structură cilindrică tubulară. Extremitatea inferioară se atașează de un alt corp sau de o altă suprafață. Cea superioară sau liberă este orientată în sus și are o gură înconjurată de tentacule extensibile, prevăzute cu structuri urzicătoare numite nematociste. Tentaculele capturează prada, care este apoi introdusă în gură. Polipul poate fi solitar (*vezi* anemonă-de-mare) sau intră în alcătuirea coloniilor (*vezi* coral). Peretele corpului este compus din trei straturi. Cealaltă formă a corpului cnidarilor este meduza.

polis

În Grecia antică, oraș independent împreună cu împrejurimile sale, aflat sub o formă unificată de guvernare. Polisurile erau înființate în funcție de criterii geografice (granițele naturale formate de munți și mări), dar și în funcție de factorul cultural (apartenență tribală sau religioasă). De obicei, asemenea orașe erau împrejmuite de ziduri și conțineau o citadelă construită pe o formă de relief ridicată (acropolă) și o piață publică (agora). Guvernarea era centralizată în oraș; deseori se organizau adunări la care participau cetățenii, dar și consilii cu magistrați. În general, la asemenea întruniri participau toți cetățenii, care discutau probleme legate de cultură, securitate și economie. Femeile, copiii, metecii și sclavii nu erau admiși la aceste adunări. Elenismul a introdus multe dintre instituțiile sale în Orientul Mijlociu. *Vezi și* Atena, oraș-stat, Sparta, Teba.

Polisario *denumire oficială* Frontul Popular de Eliberare al Saguia el Hamra și Rio de Oro

Grupare politico-militară nord-africană. Apărând ca o formă de protest împotriva controlului spaniol asupra regiunii vestice a Saharei, s-a transformat într-o revoltă împotriva Marocului și a Mauritaniei când spaniolii s-au retras în 1976, lăsând acest teritoriu celor două națiuni. Mauritania a încheiat pace în 1979, pe când Marocul a anexat întreg teritoriul. Polisario și-a continuat rezistența. În 1991 a fost de acord cu încetarea focului și cu un referendum, care a fost amânat de Maroc în mai multe rânduri. *Vezi și* Hassan II, Republica Democrată Arabă Sahara.

polisiloxan

Vezi silicon

Politburo/Biroul Politic/

Organ suprem care stabilea coordonatele politicii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, servind totodată de model pentru birourile politice din alte țări. Primul Politburo, creat în 1917 pentru a asigura conducerea în timpul revoltei bolșevicilor, a fost dizolvat când a fost înfăptuită lovitura de stat. Congresul din 1919 al partidului a însărcinat Comitetul Central cu alegerea unui nou Politburo care, în scurt timp, avea să eclipseze ca putere însuși Comitetul Central. În 1952 a fost înlocuit cu un Prezidiu mai larg al Comitetului Central. După moartea lui Iosif Stalin, accentul a fost pus pe „conducerea colectivă", prin care se dorea corectarea abuzurilor săvârșite de acesta. Denumirea Politburo a reapărut

în 1966, printre membrii săi numărându-se secretarul general al Partidului Comunist, ministrul apărării, șeful KGB și conducătorii celor mai importante republici și ai celor mai importante filiale orășenești ale partidului. A fost dizolvat odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, în 1991.

politeism

Credință în mai mulți zei. Dacă iudaismul, creștinismul și islamul sunt monoteiste (*vezi* monoteism), majoritatea celorlalte religii de pe parcursul istoriei au fost politeiste. Numeroșii zei sunt de obicei dominați de un zeu suprem sau de un grup mic de zei puternici. Zeii sunt de obicei asociați cu abstracțiuni cum ar fi forțele naturii, cerul, marea sau cu anumite aspecte specifice umanității (de ex. sentimente, activități sau instituții). În majoritatea religiilor, zeul cerului este atotputernic și omniscient (de ex. Dievs), iar zeița pământului este maternă și asociată cu fertilitatea. Zeii morții și ai lumii de dincolo (de ex. Osiris și Hel) sunt de asemenea importanți. În plus, religiile politeiste includ în general și forțe sau puteri spirituale malefice sau benefice. *Vezi și* zeu și zeiță.

Politiano

Vezi Angelo Poliziano

politica ușilor deschise

Poziție a politicii externe a SUA față de China. Inițiată de secretarul de stat american John Hay (1899), politica susține ideea că toate țările ar trebui să aibă acces egal în porturile comerciale ale Chinei. SUA au supus această propunere atenției Marii Britanii, Germaniei, Franței, Italiei, Japoniei și Rusiei, pentru a le împiedica să stabilească sfere de influență separate în China. Deși răspunsurile acestora au fost evazive, America le-a considerat ca fiind favorabile propunerii. Din cauza faptului că în 1937 Japonia a încălcat această înțelegere, SUA au încetat să mai trimită provizii Japoniei. Înțelegerea a luat sfârșit odată cu instalarea regimului comunist în China (1949).

politică bugetară

Efort guvernamental colectiv pentru a controla veniturile din muncă și capital, prin limitarea creșterilor salariale și a prețurilor. Termenul se referă adesea la politicile ce au rolul de a controla inflația, dar poate indica și eforturile de a modifica distribuția veniturilor printre muncitori, industrii, regiuni și grupuri ocupaționale.

politică de bună vecinătate

Termen popular folosit pentru a defini politica practicată de președintele Franklin D. Roosevelt în raport cu America Latină în anii 1930. În contradicție cu intervenționismul tradițional al SUA în America Latină, atât de detestat de latino-americani, Statele Unite au renunțat la dreptul asumat până atunci de a interveni unilateral în problemele latino-americane, abrogând Amendamentul Platt din 1901, care restricționase suveranitatea Cubei, și retrăgându-și trupele marine din Haiti. Măsurile anticomuniste adoptate de SUA după Al Doilea Război Mondial au dus la reapariția suspiciunilor între America de Nord și America Latină și au pus capăt noninterventionismului din perioada anterioară.

politică de conciliere

(*în engleză, appeasement*)

Politică externă prin care se acordă compensații unei națiuni ale cărei drepturi au fost lezate sau care adoptă o atitudine revendicativă, pentru a preveni izbucnirea unui conflict militar. Cel mai semnificativ exemplu este politica Marii Britanii față de Italia fascistă și Germania nazistă, din anii 1930. Neville Chamberlain a tolerat invazia italiană în Ethiopia în 1935 și nu a luat atitudine față de anexarea teritorială a Austriei de către Germania, în 1938. Atunci când Adolf Hitler se pregătea să anexeze teritoriile din Cehoslovacia, cu o populație majoritar germană, Chamberlain a negociat faimosul Acord de la München.

politică de descurajare

Strategie militară prin care o putere folosește amenințarea cu represalii pentru a preveni un atac din partea unui adversar. Termenul se referă, în general, la strategia fundamentală a puterilor nucleare și a principalelor alianțe militare. Premisa acestei strategii este că orice putere nucleară își menține la un nivel ridicat capacitatea de distrugere imediată, totală a oricărui agresor. Ea se sprijină pe două condiții esențiale: capacitatea de a reacționa după un atac-surpriză trebuie percepută drept verosimilă și replica trebuie percepută ca posibilă, dacă nu chiar sigură.

politică de împrumut și închiriere /land-lease/

Sistem promulgat de președintele Franklin Roosevelt, pentru a acorda ajutor aliaților SUA din Al Doilea Război Mondial. Confruntat cu imposibilitatea Marii Britanii

de a plăti în numerar pentru echipamentele de război și alimente, după cum cerea legea americană, Roosevelt a cerut Congresului să permită efectuarea plății „în natură sau proprietate“ din partea țărilor vitale apărării americane. Legea de împrumut și închiriere a fost votată în martie 1941, în ciuda argumentelor că SUA se apropiau astfel de război. O mare parte din ajutoarele în valoare de 49 de miliarde dolari a revenit comunității națiunilor britanice; de ele au mai beneficiat Uniunea Sovietică, China și alte 40 de țări. Trupele americane staționate în afara granițelor au primit ajutor în valoare de opt miliarde de dolari din partea Aliaților.

politică de îngrădire /containment/

Politică externă strategică a SUA la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, destinată îngrădirii politicii de expansiune a Uniunii Sovietice prin mijloace economice, militare, diplomatice și politice. A fost concepută de George Kennan la puțin timp după Al Doilea Război Mondial. O primă aplicație a fost Doctrina Truman (1947), prin care se furniza ajutor american Greciei și Turciei. *Vezi și* Planul Marshall.

politică externă

Orientare a activităților și relațiilor unui stat în raport cu alte state. Dezvoltarea politicii externe este influențată de considerații de ordin intern, de politica sau de atitudinea altor state sau de planuri care țin de strategii geopolitice. Leopold von Ranke sublinia importanța geografiei și a amenințărilor externe în conturarea politicii externe, iar alți autori de mai târziu au evidențiat și rolul factorilor interni. Instrumentul de lucru al politicii externe este diplomația, alte forme de manifestare a acesteia fiind războaiele, alianțele sau comerțul internațional.

politică fiscală

Măsuri luate de un guvern pentru a stabiliza economia, în special prin ajustarea nivelului și a cuantumului taxelor și cheltuielilor guvernamentale. Când economia stagnează, guvernul poate reduce taxele, astfel încât contribuabilii să aibă mai mulți bani de cheltuială, pentru a crește nivelul consumului. O creștere a investițiilor în domeniul construcțiilor edilitare poate genera noi investiții private. Reducerea cheltuielilor guvernamentale și creșterea taxelor pot avea ca efect recesiunea economică. Politica fiscală este stabilită în concordanță cu politica monetară. Până în anii 1930, politica fiscală avea ca scop menținerea unui buget echilibrat; de atunci, stabilirea politicii fiscale se obișnuiește a fi făcută, potrivit recomandării lui John Maynard Keynes, „contraciclic“ pentru a compensa ciclurile de creștere și recesiune economică. Politica fiscală se dovedește mai eficientă prin stimularea unei economii aflate în recesiune, decât printr-o economie inflaționistă, pe de o parte, deoarece reducerile bugetare și creșterea taxelor sunt măsuri nepopulare, iar pe de altă parte, din cauza efectului stabilizării economice. *Vezi și* ciclu de afaceri.

politică monetară

Măsuri luate de guvern pentru a influența activitatea economică, și anume reglarea rezervei monetare și a ratei dobânzii. Politicile monetară și fiscală sunt două moduri în care guvernele încearcă să obțină sau să mențină un nivel scăzut al șomajului, stabilitatea prețurilor și creșterea economică. Politica monetară este condusă de banca centrală a unei țări. În SUA, Sistemul Federal de Rezerve răspunde de politica monetară și folosește trei instrumente: operațiunile pe piață deschisă, rata de decont și cerințele de rezervă. După Al Doilea Război Mondial, economiștii au ajuns la concluzia că, pe termen lung, inflația este determinată de creșterea prea rapidă a rezervei monetare. *Vezi și* monetarism.

poliță

Document oficial de credit pe termen scurt, ce constă într-un ordin scris, care îl obligă pe cumpărător să plătească vânzătorului suma specificată la o dată anume și care este semnat de cumpărător, ca o promisiune de a-și onora obligația. Acceptul este folosit adesea în tranzacții de import-export: un exportator îi poate cere unui cumpărător să semneze și să returneze un accept, pe care exportatorul îl poate vinde băncii cu reducere, obținând astfel plata pe loc. Cumpărătorul are la dispoziție perioada până la termenul de scadență a documentului pentru a vinde produsele și a plăti suma promisă (datorată acum băncii). *Vezi și* poliță de schimb, bilet la ordin.

poliță

Valoare (act, bani sau proprietate), ce constituie evidența unor obligații între două sau mai multe părți, încredințată spre

păstrare unei terțe persoane, pentru a putea fi restituită după îndeplinirea unor condiții. În domeniul comercial, această condiție reprezintă cel mai adesea îndeplinirea unui act (de ex. un act de plată) de către partea care trebuie să primească valoarea respectivă. Polița mai este folosită și în afacerile familiale (de ex. când moartea unui membru al familiei are drept consecință transmiterea unei valori unui alt membru).

poliță de schimb

Instrument financiar negociabil, pe termen scurt, constând dintr-un ordin scris de vânzătorul unor bunuri către cumpărătorul care cere să plătească o anume sumă de bani, la cerere sau la un termen fix în viitor. Polițele de schimb sunt adesea folosite în tranzacțiile internaționale, deținătorul poliței putând să o valorifice în bani gheață, vânzând-o la o bancă cu un preț mai mic. Polițele de schimb folosite în tranzacțiile interne sunt uneori numite ordine de plată. *Vezi* cambie.

poliță trată

Vezi trată

poliție

Instituție a statului care se ocupă cu menținerea ordinii civile, a siguranței publice și cu investigarea infracțiunilor în vederea respectării legilor și eradicării criminalității. Caracteristicile comune ale celor mai multe forțe de poliție sunt organizarea cvasimilitară, patrulele și forțele de control al traficului în uniformă, divizii civile care investighează infracționalitatea și un set de priorități de constrângere care reflectă modul de viață al comunității. Administrația poate fi centralizată de la nivel național spre nivel local sau, dimpotrivă, descentralizată prin intermediul forțelor locale de poliție autonomă. Recruții primesc, de obicei, o pregătire specializată și sunt supuși unui examen. Serviciul polițienesc metropolitan modern a fost înființat de Sir Robert Peel în Marea Britanie, pe la 1829. Polițiile secrete sunt, de obicei, organizații separate, cu activitate necunoscută publicului, înființate de guvernele naționale pentru a menține ordinea politică și socială, ale căror operațiuni sunt de obicei puțin sau deloc controlate.

Polițiști călare *denumire oficială* Poliția călare regală canadiană

Forțe federale de poliție din Canada. Reprezintă, de asemenea, autoritatea penală și regională în toate provinciile exceptând Ontario și Québec și unica autoritate în Yukon, Teritoriul de Nord-Vest și Nunavut. A fost înființată cu numele Poliția călare din Nord-Vest (1873), cu un efectiv de 300 de oameni, pentru a stabili ordinea în V Canadei, unde comercianții americani creau mare dezordine, oferind indienilor whisky în schimbul blănurilor. Succesul acelei operațiuni a fost urmat de menținerea păcii în timpul goanei după aur din Klondike (1898) și, mai târziu, în timpul colonizării Vestului. Poliția călare și-a asumat denumirea curentă în 1920, când a devenit forță federală și cartierul său general s-a mutat la Ottawa.

poliție secretă

Poliție înființată de guvernele statelor pentru a asigura controlul politic și social. În general clandestină, poliția secretă a operat separat de poliția civilă. Exemplele notorii ale sec. XX sunt Gestapo nazist, KGB rusesc și Stasi din Germania de Est. Tacticile poliției secrete includ arestul, încarcerarea, tortura și execuția oponenților politici, precum și intimidarea potențialilor membri ai opoziției.

poliuretan

Clasă de polimeri care se obțin sub formă de fibre elastice sau rigide, elastomeri (polimeri elastici), straturi de suprafață și adezivi. Sunt produși prin reacția izocianatului (cu două grupări funcționale —NCO) în contact cu un diol (un compus cu două grupări hidroxil sau —OH), folosite la izolare, ca umplutură pentru saltele și pentru tapițerii. Poliuretanii-spumă sunt produși din compuși organici care conțin gruparea carboxil, printr-o reacție în care eliberează bule de bioxid de carbon. Fibrele de spandex sunt foarte elastice și au înlocuit fibrele naturale sau sintetice de cauciuc pentru uz textil. Elastomerii poliuretanici sunt folosiți la fabricarea pieselor de automobile, a rolelor, a formelor-șablon flexibile, a echipamentului medical și a tălpilor de pantofi. Suprafețele externe de poliuretan servesc ca sigilatori pentru lemn, beton și piese de mașini și ca dubluri pentru rezervoare și țevi; rășina poliuretanică antiumezeală este folosită ca lipici rezistent la intemperii, cu uz general.

polizaharide

Clasă de zaharuri cu lanțuri lungi compuse din monozaharide. Deoarece lanțurile pot fi neramificate sau ramificate, și monozaharidele pot fi de două sau chiar mai multe

tipuri, polizaharidele pot fi clasificate în diferite feluri. Celuloza, amidonul, glicogenul și dextranul sunt toate polizaharide de glucoză, cu diferite configurații. Pectinele sunt compuse dintr-un derivat de galactoză, iar chitina, dintr-un derivat de glucoză. Țesuturile conectoare, lichidul de la încheieturi și cartilagiile conțin polizaharide cu două componente, inclusiv heparina. *Vezi și* oligozaharide.

Poliziano, Angelo *sau* Angelo Ambrogini *ulterior* Politiano

(14.07.1454, Montepulciano, Toscana - 28/29.09.1494, Florența)

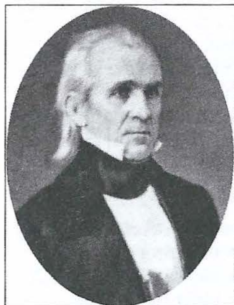
Poet și umanist italian. A făcut dovada talentului său poetic încă de timpuriu, devenind prietenul și protejatul lui Lorenzo de Medici. Unul dintre precursorii Renașterii, a scris între 1473 și 1478 versuri în latină și greacă, acestea fiind considerate printre cele mai bune exemple de poezie umanistă. Alături de Lorenzo a fost și unul dintre cei mai importanți susținători ai literaturii în limba italiană. Dintre operele sale în italiană trebuie amintite *Stanțe pentru turnirul Magnificului Giuliano de Medici* (La Stanze per la giostra del Magnifico Giuliano, 1475–1478), o capodoperă în rimă octavică, și drama pastorală *Orfeu* (Orfeo, 1480).

Polk, James K(nox)

(02.11.1795, Mecklenburg County, Carolina de Nord, SUA - 15.06.1849, Nashville, Tennessee)

Al 11-lea președinte al Statelor Unite (1845–1849). A fost prieten și susținător al lui Andrew Jackson, care l-a ajutat să câștige alegerile pentru Camera Reprezentanților (1825–1839). A părăsit Camera pentru postul de guvernator al statului Tennessee (1839–1841). În momentul de impas prin care treceau democrații, la Convenția din 1844, Polk a fost nominalizat candidat, fără ca nimeni să creadă că ar fi putut câștiga. Se pare că a fost primul candidat care a surprins prin câștigarea alegerilor, în ciuda faptului că era aproape un anonim. Propunând expansiunea spre Vest, sloganul campaniei sale a fost „Cincizeci și patru patruzeci sau lupta" (*vezi* problema Oregon). Ales la vârsta de 49 de ani, a devenit cel mai tânăr președinte, reușind să pună capăt conflictului dintre Statele Unite și Anglia cu privire la disputa Oregon (1846), asigurând totodată și aprobarea Legii Tarifare Walker (1846), care scădea taxele de import și susținea comerțul extern. A implicat Statele Unite în Războiul Mexican, în urma căruia America și-a extins teritoriile, dar a redeschis problema sensibilă a sclaviei. În timpul mandatului său au fost înființate și Ministerul de Interne, Academia Navală a SUA și Institutul Smithsonian. De asemenea, Polk a supravegheat revizuirea sistemului trezoreriei și a proclamat validitatea doctrinei Monroe. Deși competent și eficient ca președinte, nu a mai candidat, motivând oboseala și stresul. A murit la trei luni după părăsirea funcției.

James K. Polk, dagherotip de Mathew Brady, 1849

Pollack, Sidney

(01.07.1934, Lafayette, Indiana, SUA - 26.05.2008, Los Angeles, California)

Regizor, producător și actor de film american. A jucat și a regizat piese de televiziune la începutul anilor 1960, după care a debutat ca regizor pe marele ecran în 1965, cu pelicula *La capătul firului* (The Slender Thread). A fost apreciat pentru drama *Și caii se împușcă, nu-i așa?* (They Shoot Horses, Don't They?, 1969), urmată de o serie de succese, printre care *Cei mai frumoși ani* (The Way We Were, 1973), *Călărețul electric* (The Electric Horseman, 1979), *Tootsie* (1982), *Departe de Africa* (Out of Africa, 1985, Premiul Oscar) și *Firma* (The Firm, 1993). A jucat și în filme precum *Soți și soții* (Husbands and Wives, 1992) și *Cu ochii larg închiși* (Eyes Wide Shut, 1999).

Pollaiuolo, Antonio del *și* Piero del *născuți* Antonio și Piero di Jacopo d'Antonio Benci

(17.01.1432/1433, Florența, Republica Florența - 04.02.1498, Roma; 1443, Florența - 1496, Roma)

Sculptori, pictori, gravori și aurari italieni. Se pare că Antonio a învățat auraria și metalurgia de la Lorenzo Ghiberti, în timp ce despre Piero se crede că ar fi studiat pictura cu Andrea del Castagno. Frații au colaborat constant și susținut după 1460, realizându-și lucrările sub semnătură combinată, astfel încât contribuțiile lor individuale sunt dificil de stabilit. Antonio este recunoscut ca un excelent creator de schițe, fiind printre primii artiști care au practicat disecția anatomică în studiul formei umane. Lucrările individuale ale lui Piero sunt mai puțin importante din punct de vedere

artistic. La Florența, au realizat altarul din San Miniato al Monte și *Martiriul Sfântului Sebastian* (1475) din capela Pucci a bisericii Santissima Annunziata. La Roma, printre lucrările lor se numără mormintele papilor Sixtus IV și Inocențiu VIII. Celebra *Bătălie a nudurilor*, realizată de Antonio, este una dintre cele mai mari și importante gravuri italiene de la sfârșitul sec. XV.

Pollini, Maurizio

(n. 5.01.1942, Milano, Italia)

Pianist italian. A debutat la vârsta de nouă ani. În 1960, pe când avea numai 18 ani, a câștigat concursul Chopin de la Varșovia, fiind cel mai tânăr participant. A interpretat pentru prima dată în Statele Unite în anul 1968. Înregistrările și recitalurile sale variază de la muzica lui Johann Sebastian Bach la cea a lui Ludwig van Beethoven sau Karlheinz Stockhausen. Aerul intelectual, prestația deosebită și tehnica extraordinară de care a dat dovadă i-au asigurat un loc aparte pe scena muzicii clasice.

Pollock vs. Farmers' Loan and Trust Co.

Hotărâre judecătorească a Curții Supreme a Statelor Unite (1895) care anula anumite articole ale unei legi din 1894, ce impunea impozit direct pe veniturile cetățenilor și ale corporațiilor americane, declarând astfel neconstituțional impozitul federal pe venit. Decizia a fost revocată în 1913, când ratificarea celui de-al șaisprezecelea Amendament la Constituția americană a conferit Congresului puterea „să introducă și să încaseze impozite pe venituri".

Pollock, (Paul) Jackson

(28.01.1912 Cody, Wyoming, SUA - 11.08.1956, East Hampton, New York)

Pictor american. A crescut în California și Arizona. La începutul anilor 1930, a studiat la New York sub îndrumarea lui Thomas Hart Benton, iar mai târziu a lucrat la proiectul federal pentru artă WPA. În 1945 s-a căsătorit cu Lee Krasner, la rândul ei artist plastic. În 1947, după câțiva ani de muncă semiabstractă stimulată de psihoterapie, Pollock a început să-și aștearnă pânza pe podea și să toarne sau să picure vopseaua pe ea, în diferite etape. Acest procedeu (numit drip painting) îi permitea să redea forța și scopul gesturilor sale în traiectorii de vopsea emailată sau de aluminiu care „mascau" elementele figurative ce îi caracterizaseră creațiile anterioare. Rezultau suprafețe uriașe acoperite de modele lineare complexe și dinamice, care topesc imaginea și forma și fac ca viziunea privitorului să se piardă în complexitatea și dimensiunea lor. Pollock credea că arta derivă din inconștient și își judeca opera și pe cea a celorlalți prin prisma autenticității inerente a expresiei personale. A fost recunoscut în timpul vieții ca un reprezentant al expresionismului abstract, în special al stilului cunoscut drept pictură în acțiune. Susținut de Clement Greenberg și alții, a devenit celebru. Când a murit, într-un accident de mașină, la 44 de ani, era unul din puținii pictori americani care își dobândiseră recunoașterea în timpul vieții, ulterior fiind considerat un egal al marilor maeștri europeni ai artei moderne.

Jackson Pollock pictând în studioul său din Long Island, New York, 1950

Pollock, Frederick, Al treilea baronet ~

(10.12.1845, Londra, Anglia - 18.01.1937, Londra)

Specialist britanic în drept. A predat la Universitatea Oxford între 1883 și 1903 și a fost numit consilier al regelui în 1920. S-a făcut remarcat prin lucrarea *Istoria dreptului englez înaintea domniei lui Eduard I* (History of English Law Before the Time of Edward I, scrisă împreună cu Frederic W. Maitland, 1895) și prin alte câteva manuale standard. Timp de 60 de ani a corespondat cu Oliver Wendell Holmes Jr. Scrisorile dintre cei doi au fost publicate în 1941.

polo (pe iarbă)

Joc practicat de echipe de jucători călare pe cai, care folosesc crose cu mânere lungi și flexibile pentru a conduce o minge de lemn prin niște porți. A fost pentru prima dată jucat în Persia, în sec. VI î.Hr. De aici s-a răspândit în Arabia, în Tibet (în limba balti, *polo* înseamnă minge), în Asia de S și în Extremul Orient. Primele cluburi britanice de polo au fost înființate în India pe la mijlocul sec. XIX. Jocul a pătruns în Statele Unite câteva decenii mai târziu. Mult timp a fost jucat mai ales de către cei bogați, având în vedere că cei din clasele defavorizate nu își permiteau să achiziționeze și să întrețină un grajd de așa-numiți „ponei de polo" (de fapt, aceștia erau cai de mărime normală, dar crescuți pentru a fi docili, a avea viteză, rezistență și inteligență). O echipă standard

este alcătuită din patru jucători ale căror poziţii sunt numărate de la 1 la 4. Un joc durează şase reprize a câte şapte minute şi jumătate, numite *chukka*. Terenul are o lungime de 274,3 m şi o lăţime de 146,3 m. Există şi o versiune de interior a acestui joc care se practică pe un teren mai mic.

polo pe apă

Joc sportiv practicat într-un bazin, între două echipe de înotători (câte şapte în fiecare echipă), folosind o minge asemănătoare cu cea de fotbal. Mingea poate fi deplasată de un jucător sau pasată altora, iar punctele sunt marcate când aceasta intră în poarta adversarilor. Numele provine dintr-o versiune a acestui sport practicat la mijlocul sec. XIX, în care jucătorii stăteau pe butoaie şi loveau mingea cu un băţ. Jocul este dur şi cere o mare forţă fizică; este jucat atât de bărbaţi, cât şi de femei. Polo de apă modern a fost introdus ca sport olimpic în 1900.

Polo, Marco

(1254, Veneţia sau Curzola, Dalmaţia Veneţiană - 08.01.1324, Veneţia)

Comerciant veneţian şi explorator care a străbătut Europa şi Asia (1271–1295). Născut într-o familie de negustori veneţieni, a plecat împreună cu tatăl şi unchiul său într-o călătorie spre China pe Drumul Mătăsii şi a ajuns la curtea lui Kublai-Han pe la 1274. Cei trei au rămas în China timp de cca 17 ani, iar împăratul mongol l-a trimis pe Marco în mai multe misiuni de recunoaştere în teritorii îndepărtate. Conform unor date, se pare că Polo a guvernat oraşul Yangzhou (1282–1287). Cei trei s-au întors la Veneţia în 1295, după ce au navigat din E Chinei în Persia, călătorind apoi pe uscat, prin Turcia. Capturat de genovezi în scurt timp de la întoarcerea sa, Marco a fost închis împreună cu un scriitor, pe nume Rustichello, care l-a ajutat să scrie povestea călătoriilor sale. Cartea *Milionul* (Il Milione) a fost un succes imediat, deşi cei mai mulţi cititori medievali au considerat-o mai mult o extravaganţă decât o poveste adevărată.

Marco Polo,
pagina de titlu a primei ediţii
a *Călătoriilor lui Marco Polo*, 1477

BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ COLUMBIA, NEW YORK

Polonez, Coridorul ~

Fâşie de pământ care i-a permis Poloniei să aibă acces la Marea Baltică. Revenit nou-constituitului stat polonez prin Tratatul de la Versailles (1919), coridorul lat de 30–110 km separa Prusia Orientală de centrul Germaniei. Germanii nu au fost de acord cu această repartizare, deşi regiunea aparţinuse Poloniei din punct de vedere istoric încă dinaintea divizării acesteia, fiind locuită de o majoritate poloneză. Când Polonia s-a opus cererii lui Adolf Hitler, care dorea să construiască aici mai multe autostrăzi care să traverseze coridorul, refuzând totodată să cesioneze portul liber Danzig (Gdansk), Germania a folosit acest refuz ca pretext pentru a invada Polonia (1939), declanşând Al Doilea Război Mondial.

poloneză

Dans ceremonial în măsura de trei pătrimi, presărat frecvent cu ritmuri mai alerte, ce deschidea deseori balurile de la curte în sec. XVII–XIX. Iniţial, se pare, a fost un dans triumfal războinic, fiind adoptat de curtea poloneză ca marş oficial încă din 1573. Dansatorii se plimbau cu paşi lenţi, apăsaţi, prin îndoirea uşoară a genunchiului la fiecare al treilea pas. Apărea adesea în balete, iar poloneze au fost compuse de George Friederich Händel, Ludwig van Beethoven şi mai ales de Frédéric Chopin, ale cărui poloneze interpretate la pian erau războinice şi eroice.

poloneză, limba ~

Limbă slavă de vest, vorbită de peste 41 de milioane de oameni, inclusiv 2–3 milioane în America de Nord şi cca 1,5 milioane în fosta Uniune Sovietică. Cel mai vechi text în poloneză datează din sec. XVI şi combină trăsături ale dialectelor de V şi de SE. Poloneza este scrisă cu alfabetul latin şi utilizează atât digrafurile (combinaţii de litere), cât şi diacriticele pentru a-şi distinge destul de complexul repertoriu de consoane. Accentul cade pe penultima silabă.

Polonia

denumire oficială **Republica Polonă**

Stat situat în centrul Europei. Suprafaţa: 312 685 kmp; 38 164 000 loc. (2005). Capitala: Varşovia. Cei mai mulţi cetăţeni sunt polonezi, dar există şi minorităţi ucrainene, germane şi bieloruse. Limba: poloneza (oficială). Religii: creştinism romano-catolic, dar şi ortodox. Moneda naţională: zlot. Polonia este formată aproape

în întregime din zone joase, existente în regiunile din N și centru. Granița sudică este în mare parte formată de Munții Carpați și Munții Sudeți. Fluviile Vistula și Oder se varsă în Marea Baltică. Printre ramurile industriale se numără mineritul, manufactura și serviciile publice. Polonia este o republică cu două camere legislative; șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Înființată ca regat în 922 d.Hr., sub Mieszko I, Polonia a fost unită cu Lituania în 1386, sub dinastia Iagellonilor (1386–1572), pentru a deveni puterea dominantă în Europa central-estică, perioadă în care și-a atins apogeul. În 1466 a scos V și E Prusiei de sub dominația cavalerilor teutoni, extinzându-și granițele până la Marea Neagră. Războaiele cu Suedia (*vezi* primul și al doilea Război Nordic) și cu Rusia de la sfârșitul sec. XVII s-au soldat cu pierderi considerabile de teritorii. În 1697, electorii Saxoniei au devenit regi ai Poloniei, punând astfel capăt independenței Poloniei. La sfârșitul sec. XVIII, Polonia a fost împărțită între Prusia, Rusia și Austria (*vezi* divizarea Poloniei) și a încetat să mai existe. După 1815, fostele teritorii poloneze au intrat sub dominație rusă, iar din 1863, Polonia a devenit provincie rusă, fiind supusă unui intens proces de rusificare. După Primul Război Mondial, Aliații au redat independența Poloniei. Ocuparea Poloniei în 1939 de URSS și Germania a precipitat izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial, în timpul căruia naziștii au încercat să-i distrugă cultura și i-au ucis pe foarte mulți dintre evreii care trăiau pe teritoriul său. Reocupată de forțele sovietice în 1945, din 1947 a fost controlată de un guvern preponderent prosovietic. În anii 1980, mișcarea muncitorească Solidaritatea, condusă de Lech Walesa, a inițiat o serie de reforme politice majore, iar în 1989 s-au desfășurat alegeri libere. Un program de austeritate economică instituit în 1990 a accelerat tranziția spre economia de piață. Polonia a devenit membră NATO în 1999 și membră a Uniunii Europene în 2004.

Poloniei, divizarea ~

(1772, 1793, 1795)

Divizare teritorială a Poloniei între Rusia, Prusia și Austria, realizată în mai multe etape, în urma cărora teritoriile poloneze s-au redus, până când Polonia a încetat să mai existe ca stat. În prima etapă (1772), Polonia, vlăguită de războiul civil și de intervenția Rusiei, a fost de acord cu un tratat semnat de Rusia, Prusia și Austria, în urma căruia rămânea fără o jumătate din populație și aproape o treime din teritorii. În a doua etapă (1793), Polonia s-a văzut forțată să cedeze alte părți din teritoriul său Prusiei și Rusiei. Pentru a înăbuși revolta naționalistă condusă de Tadeusz Kościuszko, Prusia și Rusia au invadat Polonia și au împărțit ceea ce mai rămăsese din stat între ele și Austria, în cadrul celei de-a treia diviziuni (1795). În 1918, odată cu înființarea Republicii Polone, toate teritoriile au fost reunite.

Poltava, Bătălia de la ~

(iunie 1709)

Victorie decisivă a Rusiei asupra Suediei în al doilea Război Nordic (*vezi* Marele Război

Nordic). Bătălia a avut loc lângă Poltava, în Ucraina. S-au înfruntat cei 80 000 de soldați ruși sub comanda lui Petru I cel Mare și a lui Aleksandr Mencikov și cei 17 000 de soldați suedezi sub conducerea lui Carol XII. În ciuda faptului că nu avea întăriri pentru trupele sale decimate, Carol a asediat Poltava în mai 1709. Rușii au pus la punct o linie de contraatac și i-au forțat pe suedezi să atace. Carol plănuise o pătrundere îndrăzneață prin linia de apărare rusă, dar a fost rănit, iar comandanții săi nu au reușit să pună în practică atacul. Rușii au contraatacat, ucigând sau luând prizonieră întreaga armată suedeză, cu excepția lui Carol I și a 1 500 de soldați. Înfrângerea Suediei a pus capăt statutului său de mare putere și a marcat începutul supremației ruse în Europa de E.

poluare acvatică

Stare determinată de deversarea unor substanțe într-un volum de apă, unde acestea se dizolvă, plutesc ori se depun pe fund, acumulându-se în așa măsură încât dezechilibrează capacitatea de absorbție, de descompunere și de reciclare, cauzând astfel disfuncționalități ale ecosistemelor acvatice. Printre factorii care contribuie la poluarea apei se numără substanțe provenite din atmosferă (*vezi* ploaie acidă), aluviuni rezultate din eroziunea solului, îngrășăminte chimice și pesticide, scurgeri din fose septice, inundarea pășunilor pentru animale, deșeuri chimice (unele toxice) din industrie, deșeuri de canalizare și alte deșeuri produse de zonele urbane. O comunitate situată în amontele unei curs de apă poate fi aprovizionată cu apă destul de curată, în timp ce una situată în aval primește un amestec parțial diluat de deșeuri urbane, industriale și rurale. Când materia organică depășește capacitatea microorganismelor acvatice de a o descompune și a o recicla, excesul substanțelor nutritive stimulează dezvoltarea algelor. Când aceste alge mor, resturile lor se adaugă deșeurilor organice deja prezente în apă, eliminând gaze, precum metanul și hidrogenul sulfurat, care dăunează organismelor care trăiesc pe bază de oxigen. Rezultatul este un volum de apă rău-mirositoare, contaminată de deșeuri. *Vezi și* eutrofizare.

poluarea aerului

Eliberare în atmosferă de gaze, de substanțe solide fin divizate sau de aerosoli lichizi fin dispersați, în proporții care depășesc capacitatea atmosferei de a le disipa sau a le elimina prin încorporarea lor în biosferă. Furtunile de nisip din zonele de deșert și fumul rezultat din arderea pădurilor și a ierburilor contribuie la poluarea chimică, cu macroparticule, a aerului. Activitatea vulcanică este o sursă naturală semnificativă de poluare a aerului, eliminând cantități imense de cenușă și gaze toxice în atmosferă. Poluarea aerului poate afecta populația umană în mod direct, provocând iritarea ochilor sau tuse. Indirect, efectele sale pot fi măsurate la distanță de sursă, ca, de ex., precipitațiile cu plumb tetraetilic rezultat din eșapamentele automobilelor, substanță a cărei prezență a fost observată în oceane și pe stratul de gheață din Groenlanda. Tot indirecte sunt considerate și posibilele efecte asupra climei de pe glob. *Vezi și* smog.

Polul Nord

Extremitate nordică a axei geografice a Pământului, situat la 90° latitudine N, punctul cel mai nordic, de unde pornesc toate meridianele. Situat în Oceanul Arctic și acoperit cu banchize de gheață în derivă, are șase luni de lumină și șase luni de întuneric pe an. Robert E. Peary a susținut că ar fi ajuns la Polul Nord cu o sanie trasă de câini, în 1909, dar acest lucru este astăzi discutabil; Roald Amundsen a atins Polul în 1911, iar Richard E. Byrd a ajuns probabil la Polul Nord pe calea aerului, în 1926. Polul geografic nu coincide cu polul nord magnetic, care, la începutul sec. XXI, se situa la 82°45′N, 114°25′V, sau cu polul nord geomagnetic, care este la aproape 79°45′N, 71°45′V.

Polul Sud

Extremitate sudică a axei Pământului, localizat la latitudinea 90°S. Este punctul sudic din care pleacă toate meridianele longitudinale. Zona din jur este un platou înalt în Antarctica central-vestică, acoperit cu gheață cu o grosime de 2 700 m. În fiecare an există șase luni de zi polară și șase luni de noapte polară. A fost pentru prima dată atins de exploratorul norvegian Roald Amundsen în 1911, plecat cu o lună înaintea expediției britanice conduse de Robert Falcon Scott. Exploratorul american Richard E. Byrd a zburat la Pol în 1929. Polul geografic nu coincide cu cel magnetic, care este așezat pe coasta Adélie la cca 64°30′S, 137°50′E. Se deplasează cu cca 13 km spre NV în fiecare an. Și polul sud geomagnetic se deplasează. La începutul anilor 1990 a fost localizat la cca

79°13'S, 108°44'E, în 2000 era la 65°39'S, 140°01'E, iar în 2005 era din nou la cca 79°45'S, 108°13'E.

Polybius

(cca 200 î.Hr., Megalopolis, Arcadia, Grecia - cca 118 î.Hr.,/?/)

Om de stat și istoric grec. Fiu al unui politician din rândul aheilor, Polybius a fost unul dintre cei o mie de ahei eminenți deportați în Roma în 168 î.Hr., acuzați de presupusă neloialitate față de romani. Aici a devenit mentorul lui Scipio Africanus Minor. Cei doi au fost martori la distrugerea Cartaginei, la scurt timp după ce detenția sa politică luase sfârșit. Când s-au declanșat ostilitățile între ahei și romani, a negociat în favoarea conaționalilor săi, încercând să restabilească ordinea. Este renumit pentru istoria despre ridicarea Romei; din 140 volume, numai cinci au supraviețuit în întregime.

Polykleitos *sau* Polyclitus *sau* Polycleitus

(sec. V î.Hr.)

Sculptor grec. Lucrarea sa *Lăncierul* (Doryphoros, cca 440 î.Hr.) era cunoscută sub denumirea *Canonul*, pentru că ilustra principiile cărții sale cu același nume, care lansa teoria proporțiilor matematice ideale ale trupului uman și propunea ca sculptorul să tindă spre un echilibru între părțile relaxate și cele încordate ale corpului și direcțiile în care acestea se mișcau. Statuile sale din bronz au pus în practică aceste principii, eliberând sculptura grecească de pozițiile rigide, frontale, tradiționale. Ele se remarcau printr-un stil echilibrat și mobil și înfățișau tineri atleți. Un exemplu relevant în acest sens ar fi opera *Bărbat înnodând o plasă* (Diadumenos, cca 420 î.Hr.). Alături de Fidias, Polyclitus a fost cel mai important sculptor grec al vremii sale.

Polycrates

(sec. VI î.Hr.)

Tiran al insulei Samos din Marea Egee, cca 535–522 î.Hr. A preluat controlul în timpul unei sărbători închinate Herei, eliminându-i pe cei doi frați ai săi cu care împărțea puterea. În scurt timp a devenit cunoscut pentru piraterie, încercând să domine insulele din apropiere și Ionia. Deși inițial un susținător al Egiptului, în 525 î.Hr. s-a alăturat perșilor în lupta acestora împotriva Egiptului. Încercările oponenților săi, susținuți de spartani, de a-l îndepărta n-au avut succes până când guvernatorul persan al Sardisului nu l-a ademenit pe teritoriul său și l-a crucificat. În timpul său, Samos a cunoscut o perioadă prosperă. Totodată, el a fost și un patron al scriitorilor, printre care s-a numărat și Anacreon.

Polygnotos *sau* Polygnotus

(cca 500 î.Hr., Thasos, Tracia - cca 440 î.Hr., Atena, Grecia)

Pictor grec. Nici una dintre lucrările sale nu s-a păstrat, dar există relatări despre picturi murale monumentale, într-un stil clasic strict, în Tezaurul Cnidienilor din Delphi: *Sacul Troiei* (Iliupersis) și *Ulise în Hades* (Nekyia). Compozițiile sale au fost apreciate datorită expresiei emoțiilor de pe chipurile eroilor, ca și pentru distribuția acestora pe întreaga suprafață a pânzei, o inovație la acea vreme.

Pombal, Marchizul de ~ *născut* Sebastião (Jose) de Carvalho (e Mello)

(13.05.1699, Lisabona, Portugalia - 08.05.1782, Pombal)

Reformator portughez. După ce a fost ambasador în Anglia și la Viena, a fost numit în funcția de prim-ministru al regelui José I, în scurt timp ajungând să domine scena politică portugheză (1750–1777). A încurajat industria și comerțul și a stimulat comerțul cu Brazilia. După cutremurul din 1755 care a devastat Lisabona s-a implicat în reconstrucția orașului. A limitat puterea nobilimii, i-a încarcerat pe iezuiți și i-a deportat la Roma (1759), a reformat armata Portugaliei și sistemul educațional universitar. După moartea lui José (1777), Pombal și-a pierdut autoritatea. În timpul domniei reginei Maria I a fost acuzat de abuz de putere și exilat pe domeniile sale.

Pomerania

Regiune istorică în Europa central-nord-vestică, la Marea Baltică, între fluviile Oder și Vistula. Ocupată de slavi și alte populații, în sec. X d.Hr. a fost condusă de principi polonezi. Migrația germană în Pomerania de V și centrală a început la sfârșitul sec. XII. Pomerania de E a fost condusă de cavalerii teutoni din 1308 până în 1454, când a fost recucerită de Polonia. În timpul Sfântului Imperiu Roman și până în sec. XVII, această regiune a fost condusă de ducii polonezi. Principele elector de Brandenburg a intrat în posesia ducatelor în 1637. În 1815, Prusia a unit Pomerania de V cu cea centrală, sub denumirea de provincia Pommern. Cea mai mare parte a zonei se află în prezent sub stăpânirea Poloniei.

pomeranian

Rasă de câine de salon care descinde din aceiași strămoși ai câinelui de sanie, cum ar fi keeshond, samoyed și copoiul-norvegian. Se crede că la începutul sec. XIX a fost redus la dimensiunile actuale, de la o greutate de 14 kg, de crescătorii din ducatul Pomerania. Vivace, dar în același timp docil, are cap ca de vulpe și urechi mici, drepte. Blana sa lungă, mai deasă în jurul gâtului și pe piept, este albă, neagră, maro sau maro-roșcată. Atinge înălțimea de 14–18 cm și cântărește cca 1,5–3 kg.

pomo

Populație indiană nord-americană, care trăiește în California de N, SUA. Denumirea, derivată din numele unui sat, se referea la șapte triburi distincte vorbitoare de limba hokan, care trăiau în valea râului Russian din California. Resursele de hrană cum ar fi peștele, păsările de apă, căprioarele și plantele sălbatice erau din abundență în această regiune. Triburile pomo de coastă își construiau locuințele din cherestea grea și coajă de copaci; cele din interiorul teritoriului foloseau prăjini, bârne, tufe și iarbă. Religia populației pomo se baza pe societăți secrete, incantații, dansuri și practici ritualice. Coșurile pomo sunt apreciate drept cele mai bune și mai frumoase din toată California. În prezent, cei cca 3 000 de membri ai populației pomo trăiesc organizați în cca 20 de comunități, chiar pe teritoriul lor de baștină.

Pomona

Zeiță antică romană a fructelor. Vertumnus, zeul anotimpurilor, s-a îndrăgostit de ea, dar ea l-a respins ca și pe alți pretendenți, preferând să-și cultive livezile. Refuzând să se dea bătut, Vertumnus i s-a înfățișat sub chipul unei femei bătrâne care l-a lăudat atât de mult pe zeu, încât în cele din urmă Pomona s-a răzgândit și a fost de acord să se căsătorească cu el.

pomoxis

Gen cu două specii de pești nord-americani, de apă dulce și de mare adâncime (familia *Centrarchidae*), care sunt apreciați pentru consum și pescuitul sportiv. Originari din E SUA, pot atinge o lungime de 30 cm și o greutate de cca 2 kg. *Pomoxis annularis* trăiește, de obicei, în lacuri sau râuri calde, nămoloase. Având culoare argintie, cu pete neregulate închise la culoare, este mai deschis la culoare decât *P. nigromaculatus*, care trăiește în lacuri cu apă limpede sau în izvoare.

Pompadour, Marchiza de ~

născută **Jeanne-Antoinette Poisson**
cunoscută ca **Madame de Pompadour**
(29.12.1721, Paris, Franța - 15.04.1764, Versailles)

Favorită a lui Ludovic XV. Beneficiind de o educație aleasă, avea cunoștințe vaste de artă și literatură. S-a căsătorit cu Charles-Guillame Le Normant d'Étoiles în 1741 și a cucerit admirația întregii societăți pariziene, și mai ales a regelui, care în 1745 a instalat-o la Versailles ca favorita sa. A obținut divorțul și a primit titlul de marchiză de Pompadour. Ea, regele și fratele ei, numit arhitect al curții, au proiectat și construit Școala Militară și palatul Concorde din Paris, palatul Micul Trianon de la Versailles și multe alte clădiri. Atât ea, cât și Ludovic au încurajat pictorii, sculptorii și meșterii, în așa fel încât, în cei 20 de ani în care ea a stat alături de rege, Franța a atins apogeul artistic. Din punct de vedere politic, influența ei a fost mai puțin inspirată, deoarece alianța cu Austria împotriva prinților protestanți germani pe care a susținut-o a dus la izbucnirea dezastruosului Război de Șapte Ani.

Marchiza de Pompadour, portret de François Boucher; Galeria Națională a Scoției, Edinburgh

GALERIA NAȚIONALĂ A SCOȚIEI, EDINBURGH

pompano

Denumire comună pentru cele câteva specii de pești argintii cu corp înalt, lipsiți de dinți, din ordinul *Percitormes* (în special genul *Trachinotus*, familia *Carangidae*), care populează apele calde de coastă din întreaga lume. Unii sunt foarte apreciați în gastronomie. Acești pești au solzi mici, un pedunculul caudal îngust și coadă despicată. Pompano-de-Florida sau pompano-comun (*T. carolinus*), care trăiește pe coastele Atlanticului, are o lungime de cca 45 cm și cântărește cca un kg. Pompano-african (*Alectis crinitis*) din Atlantic și E Pacificului are 90 cm și

ROBERT REDDEN-ANIMALS ANIMALS

pompano-de-Florida (*Trachinotus carolinus*)

niște radii lungi, ca niște filamente, care se prelungesc din înotătoarele dorsală și anală. Pompano-de-Pacific (*Peprilus simillimus*) face parte din familia *Stromateidae*.

pompă

Mecanism care folosește energia pentru a ridica, transporta sau compresa fluide. Pompele sunt clasificate după felul cum transferă energia lichidului. Metodele de bază sunt dizlocarea de volum, adăugarea de energie cinetică și folosirea forței electromagnetice. Pompele în care dislocarea este realizată mecanic sunt numite pompe de deplasare pozitive. Pompele cinetice transmit energie cinetică fluidului prin rotirea rapidă a unei elice (lame). Pentru a folosi forța electromagnetică, fluidul care trebuie pompat trebuie să fie un bun conducător de electricitate. Pompele folosite pentru transportul sau presurizarea gazelor se numesc compresoare, tunuri de aer sau ventilatoare.

pompă centrifugă

Mașină pentru pomparea lichidelor și a gazelor. Constă într-un rotor (o roată cu palete) și carcasa circulară a pompei. Tipul cel mai frecvent este numit pompă centrifugă conică. Lichidul pătrunde în pompă, aproape de centrul rotorului cu viteză mare, și este aruncat de palete spre carcasă. Presiunea centrifugă forțează lichidul să iasă prin deschiderea carcasei; acest orificiu se lărgește progresiv, sub forma unei spirale, ceea ce duce la reducerea vitezei lichidului și la creșterea presiunii. Pompele centrifuge au multe utilizări, cum ar fi pomparea lichidelor în sistemele de alimentare cu apă, irigații și sistemele de canalizare. Mai sunt folosite pentru compresia gazelor.

pompă de căldură

Aparat pentru transmiterea căldurii de la o substanță sau un spațiu la altul cu o temperatură mai mare. Este alcătuită dintr-un compresor, un condensator, o supapă de reglaj sau o supapă de expansiune, un vaporizator și un lichid refrigerent. Compresorul trimite vaporii de lichid refrigerent în condensatorul din spațiul care urmează a fi încălzit. Acolo, aerul rece ajută la condensarea lichidului refrigerent și se încălzește în timpul acestui proces. Apoi, lichidul refrigerent intră în supapa de reglaj și-și mărește volumul, rezultând un amestec de vapori și lichid cu temperatură și presiune reduse. Pătruns în vaporizator, amestecul se evaporă din cauza căldurii. Vaporii rezultați trec în compresor și procesul este reluat. Pompa de căldură are la bază un sistem reversibil și este frecvent întrebuințată pentru a încălzi sau a răci clădirile. Funcționează după aceleași principii termodinamice ca refrigerarea.

Pompeii

Oraș antic, în S Italiei, la SE de Napoli. Înființat în sec. VI î.Hr. sau chiar mai devreme de osci, descendenții locuitorilor neolitici din Campania, a intrat sub influență greacă și etruscă și a fost ocupat de samniți, un trib italic, la sfârșitul deceniului V î.Hr. S-a aliat cu Roma, în 80 î.Hr. fiind deja colonizat de romani. A fost afectat de un cutremur în 63 î.Hr. și complet distrus de erupția Vezuviului în 79 î.Hr. Depunerile vulcanice au îngropat orașul și au protejat ruinele ani întregi. Săpăturile arheologice începute în 1748 au scos la iveală o mare parte din oraș, inclusiv foruri, temple, băi, teatre și sute de case particulare. *Vezi și* Herculaneum.

Templul lui Apollo, Pompeii, Italia, în fundal Muntele Vezuviu

EDWIN SMITH

Pompeius Magnus, Cnaeus
cunoscut ca **Pompei cel Mare**

(29.09. 106 î.Hr., Roma - 28.09.48 î.Hr., Pelusium, Egipt)

Om de stat și general în republica romană. Cariera sa militară a fost ilustră. A luptat pentru Sylla împotriva lui Marius în Războiul Social, a recucerit Spania (76–71 î.Hr.), a distrus ce mai rămăsese din armata lui Spartacus (71 î.Hr.), i-a nimicit pe pirații Mediteranei de E (în 67 î.Hr.), l-a învins pe Mitridate (63 î.Hr.) și a consolidat și extins provinciile de E și granițele regatului. În 61 î.Hr. a format primul triumvirat, împreună cu Iulius Caesar și Marcus Licinius Crassus. După moartea lui Crassus (53 î.Hr.), Pompei și Caesar s-au despărțit. În 52 î.Hr., în timp ce Roma se afla în stare de anarhie, a fost numit consul unic. În 49 î.Hr., Caesar a sfidat Senatul, pornind războiul civil. A trecut Rubiconul și l-a urmărit pe Pompei, care a fugit spre E cu flota sa. Învins în Bătălia de la Pharsala (48 î.Hr.), Pompei a fugit cu flota în Egipt, neștiind că egiptenii erau de partea lui

Caesar. A fost ucis de aceștia chiar când se pregătea să coboare din barca pe care tot ei i-o trimiseseră ca să-l aducă la țărm.

Pompeius Magnus Pius, Sextus
sau **Pompei cel Tânăr**

(67 î.Hr.,/?/ - 35 î.Hr., Milet)

Fiu al lui Pompei cel Mare și oponent al rivalilor lui Pompei. După ce tatăl său a fost ucis în timp ce lupta împotriva lui Iulius Caesar în 48 î.Hr., a fugit în Spania pentru a continua lupta. După asasinarea lui Caesar (44 î.Hr.), Marcus Antonius l-a numit comandant de flotă, dar a fost scos în afara legii în 43 î.Hr., conform unei legi ce îi viza pe cei care complotaseră la asasinarea lui Caesar. A devastat coasta Italiei, l-a ajutat pe Antonius în defavoarea lui Octavian (ulterior Augustus), încercând în van să-i forțeze pe cei doi să-l numească guvernator al Siciliei (39 î.Hr.). În cele din urmă, învins de forțele lui Octavian, a fugit în Asia Mică, dar a fost prins și executat.

Pompidou, Centrul ~
sau **Centrul Beaubourg**

Centru cultural național francez, pe strada Beaubourg, din cartierul parizian Marais. Numele întreg este Centrul Cultural și de Artă Națională Georges Pompidou și i-a fost dat în onoarea președintelui republicii sub a cărui administrație a fost deschis. La scurt timp după inaugurarea ce a avut loc în 1977, clădirea a devenit foarte cunoscută datorită burlanelor exterioare colorate, țevilor și altor elemente arhitecturale interesante. În mai puțin de câteva luni a ajuns una dintre cele mai vizitate instituții culturale din lume. Deși în principiu este un muzeu dedicat artelor vizuale din sec. XX, găzduiește și expoziții temporare, o bibliotecă, un centru pentru design industrial, un muzeu al filmului și un centru pentru cercetare muzicală și acustică.

Pompidou, Georges (-Jean-Raymond)

(05.07.1911, Montboudif, Franța - 02.04.1974, Paris)

Prim-ministru francez (1962–1968) și președinte (1969–1974). A fost profesor, ulterior înrolându-se și luptând în Al Doilea Război Mondial. A fost consilierul lui Charles de Gaulle (1944–1946). După ce s-a angajat la banca Rothschild din Paris a fost avansat în scurt timp la funcția de director general (1959). În calitate de consilier-șef al lui de Gaulle (1958–1959), a contribuit la elaborarea proiectului de Constituție a celei de-a Cincea Republici. A negociat în secret încetarea focului în Războiul pentru Independența Algeriei din 1961 și a fost numit prim-ministru în 1962. În 1968 a pus capăt grevelor franceze studențești-muncitorești prin negocieri. Ales președinte al Franței în 1969, a continuat politicile lui de Gaulle. Centrul Pompidou îi poartă numele.

Georges Pompidou

DENNIS BRACK-BLACK STAR/EB INC.

Ponce de León, Juan

(1460, Tierra de Campos Palencia, Leon - 1521, Havana, Cuba)

Explorator spaniol. Se pare că l-a însoțit pe Cristofor Columb în expediția din 1493, ulterior luptând în Indiile de Vest (1502) și devenind guvernator al Hispaniolei de E. A colonizat Puerto Rico (1508–1509) și a înființat o așezare lângă actualul San Juan. Auzind zvonuri despre o fântână a tinereții, care ar fi existat în Bahamas, a pornit într-o expediție în căutarea ei în 1513, dar a ajuns pe coasta nordică a Floridei, lângă Sf. Augustine de azi. A navigat de-a lungul coastelor de S și V ale Floridei, după care s-a întors în Spania, unde a fost numit guvernator militar (1514). În 1521 a pornit iar pe mare pentru a coloniza Florida, dar a fost rănit într-un atac indian și a murit în Cuba.

Pondicherry

Oraș portuar, 220 749 loc. (2001), centru administrativ al teritoriului federal Pondicherry, India de SE. Așezat pe coasta Coromandel, a fost înființat în 1674 drept centru comercial francez, fiind cumpărat de la un conducător local. Deținut de olandezi în perioada 1693–1697, a fost preluat de britanici de câteva ori între 1761 și 1803. Între 1816 și 1954 a fost posesiune franceză. Stațiune turistică litorală, găzduiește un centru internațional de studiu într-un *ashram*, un așezământ religios hindus.

Pondicherry

Teritoriu federal, 973 829 loc. (2001), din India. A fost format în 1962, prin unirea celor patru foste colonii franceze Pondicherry, Karikal și Yanam de pe coasta de E și Mahe

de pe coasta de V. Unul dintre cele mai mici teritorii federale, singurul punct pe care îl are în comun cu restul teritoriilor este reprezentat de trecutul colonial și accentul pus pe dezvoltarea turismului. Orașul Pondicherry este centrul său administrativ.

Pondoland

Regiune, provincia Cape de E, în S Republicii Africa de Sud, pe coasta Oceanului Indian. A fost colonizată la sfârșitul sec. XVI de podos sau mpodos, o populație vorbitoare de bantu. A fost anexată Coloniei Capului în 1894. Ocupă o fâșie îngustă de coastă spre interiorul platoului din V. Este o regiune bogată în cirezi și pământuri agricole fertile.

ponei

Rasă de cai mici, măsurând mai puțin de 144 cm înălțime, renumiți pentru blândețea și rezistența lor. Printre rasele comune se numără Shetland, eleganții și greoii Welsh. Welsh-Cob, Exmoor și Dartmoor, originari din mlaștinile engleze, sunt folosiți pentru reproducerea poneilor polo (care participă la jocul de polo) și Highland, un animal de călărie îndesat și cenușiu.

Poni, Petru

(04.01.1841, Săcăreşti, Iaşi, Moldova, România - 02.04.1925, Iaşi)

Chimist și mineralog român. Profesor universitar la Iași, membru al Academiei Române, întemeietor al școlii românești de chimie. Autor al primelor manuale de fizică și chimie în limba română și organizator al celor dintâi laboratoare de chimie din România, a fost ministru al instrucțiunii publice în mai multe rânduri și cofondator al Societății Române de Științe (1890). Contribuțiile sale științifice se referă la compoziția chimică a petrolurilor și a apelor minerale românești.

Pont-Aven, Școala de la ~

Grup de tineri pictori care au susținut un stil cunoscut sub numele sintetism și care s-au unit sub tutela lui Paul Gauguin la Pont-Aven, Bretagne, Franța, la sfârșitul anilor 1880 și începutul anilor 1890. Printre artiști se numără Émile Bernard, Charles Laval, Maxime Maufra, Paul Sérusier, Charles Filiger, Jacob Meyer de Haan, Armand Séguin și Henri de Chamaillard. Picturile lor se caracterizau printr-o simplificare generală, un mod expresiv de utilizare a culorii și o problematică spirituală profundă. Când Gauguin a plecat în Tahiti, membrii acestei școli s-au implicat în dezvoltarea teoriilor și tehnicilor simboliste.

Pontchartrain

Lac în SE Louisianei, SUA, cu o lungime de 64 km, o lățime de 40 km și o suprafață de 1 619 kmp. Este mai mult o lagună mareică decât un lac, are apă sărată și este populat de diverse specii de pești. Comunică cu golful Mexic prin lacul Borgne și cu fluviul Mississippi printr-un canal. Este traversat de digul rutier Pontchartrain, cel mai lung pod de beton din lume (de fapt, două poduri paralele, cu lungimea de 39 km). Acesta traversează lacul la N de New Orleans.

Pontecorvo, Guido

(29.11.1907, Pisa, Italia - 24.09.1999, lângă Zermatt, Elveţia)

Genetician britanic de origine italiană. În 1938, influențat de Hermann Joseph Muller, a dezvoltat o metodă de studiere a diferențelor genetice dintre speciile care, dacă sunt încrucișate, produc de obicei hibrizi sterili. Această tehnică i-a permis să studieze modificările evolutive apărute la musculița-de-oțet. Convingerea sa că studiile în genetica microbiană ar putea duce la producția mărită de penicilină, medicament extrem de utilizat în Al Doilea Război Mondial, l-a condus spre cercetarea geneticii ciupercilor. Astfel, în 1950 a descoperit că recombinarea genetică se poate aplica și la ciuperca *Aspergillus nidulans*, fără reproducere sexuată. Recombinarea genetică asexuată a devenit o tehnică necesară în explorarea mecanismelor de acțiune a genelor.

Pontiac

(cca 1720, în zona râului Maumee, Ohio de astăzi, SUA - 20.04.1769, în zona fluviului Mississippi, Cahokia actuală, Illinois)

Șef indian Ottawa. A organizat o serie de acțiuni cunoscute sub numele Războiul lui Pontiac (1763–1764) și a condus atacul asupra 12 forturi britanice, repurtând o răsunătoare victorie a confederației de triburi participante la acest atac. Deși inițial avea relații amiabile cu albii, Pontiac și-a dat seama că poporul său își va pierde pământurile strămoșești dacă raidurile acestora nu vor fi oprite. A coordonat și atacul fortului de la Detroit. Englezii au rămas pe poziții, refuzând să părăsească teritoriile, iar în 1766, Pontiac a acceptat în sfârșit un tratat de pace. În 1769, el a

fost ucis de un indian din Illinois, iar drept răzbunare, câteva triburi algonkine nordice aproape au distrus statul Illinois.

pontif

Membru al unui consiliu de preoți din Roma antică. Pontifii erau responsabili de administrarea *ius divinum* (legi privitoare la practicile religioase). În perioada regalității, existau trei pontifi, dar numărul lor crescuse la 16 în timpul lui Iulius Caesar. Dintre aceștia, unul era desemnat preot-suprem sau *pontifex maximus*. De asemenea, din *collegium* (colegiul) pontifilor mai făceau parte și fecioarele vestale. Printre îndatoririle pontifilor se numărau regularizarea calendarului și a ritualurilor de ispășire, sfințirea templelor și a obiectelor sacre, supravegherea instituției căsătoriei și a familiei și administrarea legilor de adopție și succesiune.

Pontifex

Vezi Quintus Mucius Scaevola

Pontoppidan, Henrik

(24.07.1857, Fredericia, Danemarca - 21.08.1943, Ordrup, lângă Copenhaga)

Scriitor danez de romane realiste și povestiri. A studiat ingineria și a lucrat ca profesor înainte de a începe să scrie. Lucrările sale se caracterizează printr-un stil rece, dar care îl ajută pe cititor să își formeze o imagine obiectivă asupra țării și epocii autorului. Operele sale de debut transmit dorința de progres social; cele ulterioare nu mai speră în realizarea acestuia. Cele mai importante romane ale sale includ scrierea semiautobiografică *Norocosul Peter* (Lykke Per, 1898–1904) și ciclul în cinci volume *Tărâmul morților* (De Dødes Rige, 1912–1916). În 1917, împreună cu Karl Gjellerup, a fost distins cu Premiul Nobel.

Pontormo, Jacopo da
născut **Jacopo Carrucci**

(24.05.1494, Pontormo, Republica Florența - 02.01.1557, Florența)

Pictor florentin. Fiu de pictor, a fost ucenicul lui Leonardo da Vinci și mai târziu al lui Piero di Cosimo și Andrea del Sarto, acesta din urmă având cea mai mare influență asupra lui. Emotivitatea agitată, aproape nevrotică a operei sale reflectă o îndepărtare de la echilibrul și liniștea Renașterii mature. Stilul său expresiv a fost uneori considerat o manifestare timpurie a manierismului. Deși pictor religios prin excelență, a realizat și o serie de portrete, fiind angajat de familia Medici să decoreze vila de la Poggio a Caiano cu subiecte mitologice.

Pontus *sau* Pont

Teritoriu antic în NE Anatoliei, ce ajungea la Marea Neagră. Fiind un regat independent cu capitala la Amasia, a fost înființat în sec. IV î.Hr. Și-a extins granițele până în 66 î.Hr., când ultimul său rege, Mitridate VI Eupator, a fost învins de Pompeius Magnus. A fost anexat Imperiului Roman în 63 î.Hr.

Pony Express

(1860-1861)

Sistem poștal american de livrare a corespondenței cu echipaje de cai și călăreți. Ruta de 2 900 km între St. Joseph, Montana, și Sacramento, California, include 157 de stații. Călăreții schimbau calul la fiecare 15–20 km, iar parcurgerea rutei dura în jur de zece zile. Compania sponsor Russell, Majors & Wadell a angajat călăreți ca William F. Cody și Pony Bob Haslam. Sistemul reprezenta o importantă legătură poștală cu Vestul, dar, din punct de vedere financiar, a fost un eșec, devenind depășit după 18 luni de la punerea la punct a sistemului transcontinental de telegraf.

Poona

Vezi Pune

Pop, Emil

(13.04.1897, Bucerdea Vânoasă, Alba, România - 14.07.1974, Cluj-Napoca)

Botanist român. Profesor universitar la Cluj, membru al Academiei Române. Întemeietor al școlii românești de palinologie, a publicat studii despre citofiziologia vegetală, flora terțiară, vegetația și flora în mlaștinile de turbă. A avut preocupări în vederea înființării rezervațiilor naturale. Scrieri: *Flora pliocenă de la Borsec, Istoria pădurilor din nordul Transilvaniei, Mlaștinile de turbă din R.P.R.*

Pop, Sever

(27.07.1901, Poiana Ilvei, Bistrița-Năsăud, România - 17.02.1961, Louvain, Belgia)

Lingvist român. Profesor universitar la Cluj, Cernăuți, București. Stabilit în Belgia, a întemeiat la Louvain un centrul internațional de dialectologie generală. Membru al mai multor academii străine, este una dintre personalitățile majore ale dialectologiei și geografiei lingvistice românești (*Atlasul lingvistic român,* în colaborare cu Sextil

Pușcariu), *Gramatica română* (Grammaire roumaine, 1948), *Dialectologia. Prezentare istorică și metode de anchete lingvistice* (La dialectologie. Aperçu historique et methodes d'enquêtes linguistiques, 1950), *Bibliografia chestionarilor lingivstice europeene* (Bibliographie des questionnaires linguistiques européens, 1955).

Pop, Traian

(10.02.1885, Şinca Veche, Braşov, România - 12.11.1960)

Jurist român. Profesor universitar la Cluj, membru de onoare al Academiei Române. Specialist în domeniile dreptului penal și procesual, participant la organizarea juridică a Transilvaniei după unirea acesteia cu România în 1918, s-a numărat printre juriștii care au redactat Codul penal al României, din 1933.

Popa, Victor Ion

(29.07.1895, Bârlad, România - 30.04.1946, Bucureşti)

Scriitor și om de teatru român. Profesor la Conservatorul de Artă Dramatică din București; a creat comedii (*Mușcata din fereastră*, 1928, *Tache, Ianche și Cadâr*, 1933), o dramă (*Ciuta*, 1922), romane (*Velerim și Veler Doamne*, 1934, *Sfârlează cu fofează*), piese satirice (*Acord familial*).

Popa-Lisseanu, Gheorghe

(02.10.1866, Lisa, Braşov, România - 14.05.1945, Bucureşti)

Istoric român. Membru corespondent al Academiei Române. A editat o serie de texte literare antice și medievale despre istoria românilor (*Dacia în autorii clasici, Autorii latini clasici și post-clasici, Autori greci și bizantini, Izvoarele istoriei românilor* (15 vol.). Studii despre populația românească din N Dunării (*Continuitatea românilor în Dacia*). Monografii: *Basarabia; Insula Șerpilor.*

pop art

Artă în care obiecte comune, folosite în viața de zi cu zi (de ex. benzi desenate, conserve, semne rutiere, hamburgeri) sunt transformate în opere de artă. Arta pop este considerată în general un fenomen caracteristic culturii britanice și americane a anilor 1950 și 1960, exemplificat în operele artiștilor americani Roy Lichtenstein, Andy Warhol, Claes Oldenburg, Tom Wesselman, James Rosenquist și Robert Indiana și ale britanicilor David Hockney și Peter Blake. Opera lor se caracteriza prin portretizarea oricărui aspect al culturii populare care avea un impact asupra vieții contemporane; iconografia lor – preluată din televiziune, cărți de benzi desenate, reviste de cinema și toate tipurile de publicitate – era prezentată într-un mod emfatic și obiectiv prin folosirea tehnicilor comerciale utilizate chiar de mijloacele de comunicare de la care erau împrumutate imaginile. Exemplele cele mai evidente de artă pop au fost reproducerile stilizate de benzi desenate realizate de Lichtenstein, picturile meticuloase cu greșeli de tipărire realizate de Warhol și afișele realizate prin decorare prin site, reprezentând conserve de supă și portretul lui Marilyn Monroe. Arta pop a fost o încercare de întoarcere la o formă de artă mai obiectivă, universal acceptată, după perioada de dominație a expresionismului abstract, extrem de personal, atât în SUA, cât și în Europa. Efectele sale – inclusiv distrugerea decisivă a graniței dintre arta vulgară și cea nobilă – au continuat să fie puternic resimțite în domeniul artelor vizuale, până în prezent.

Pop de Băseşti, Gheorghe

(01.08.1835, Băseşti, Sălaj, România - 23.02.1919)

Om politic român, președinte al Partidului Național Român (1902–1918) și președinte al Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia, unde s-a proclamat, la 1 decembrie 1918, unirea Transilvaniei cu România. A fost, de asemenea, unul dintre fruntașii mișcării memorandiste din 1892–1894.

Popé

(m. 1692, San Juan Pueblo, Noua Spanie)

Vraci *(tewa pueblo)* care, în 1680 a condus o revoltă indiană împotriva invadatorilor spanioli în regiunea actuală din SV SUA, alungându-i din Santa Fe și restabilind temporar vechiul mod de viață. Popé credea că acțiunile sale erau ghidate de spirite ancestrale tribale *(kachina)*. După ce a condus spre victorie mișcarea ce avea să fie cunoscută drept Revolta Pueblo, lui Popé i-au fost acordate mari onoruri, dar s-a transformat într-un despot, în cele din urmă fiind înlăturat de la putere și apoi reales în 1688.

Pope, Albert Augustus

(1843, Boston, SUA - 1909)

Manufacturier american. A luptat în Războiul Civil American, îmbogățindu-se în urma deschiderii unei fabrici de pantofi în Boston. În 1877 a deschis o fabrică de biciclete în Hartford, Connecticut. În anii

1890 s-a lansat în afacerile cu benzină și automobile electrice, deschizându-și reprezentanțe în Hartford, Indianapolis și Toledo.

Pope, Alexander

(21.05.1688, Londra, Anglia - 30.05.1744, Twickenham, lângă Londra)

Poet și satiric englez. Fiind un copil precoce care a beneficiat de o educație romano-catolică formală, Pope a fost un autodidact. O deformație la coloană și alte probleme de sănătate i-au stopat procesul de creștere și nu i-au permis să practice activități fizice, motiv pentru care s-a dedicat lecturii și scrisului. Prima sa lucrare importantă a fost *Un eseu despre critică* (An Essay on Criticism, 1711), un poem referitor la arta scrisului, care conținea epigrame strălucite ce au rămas memorabile ca proverbe (de ex., „A greși este uman, a ierta - divin"). *Răpirea șuviței de păr* (The Rape of the Lock, 1712, 1714), o povestire de o ironie subtilă, ridiculizează societatea mondenă. Capodoperele sale au fost însă traducerile în versuri ale *Iliadei* (1720) și *Odiseei* (1726) scrise de Homer, al căror succes i-au asigurat siguranța financiară. S-a implicat în multe polemici literare, motiv pentru care a scris poeme precum usturătoarele satire *The Dunciad* (1728) și *O scrisoare către dr. Arbuthnot* (An Epistle to Dr. Arbuthnot, 1735). Scrierea filozofică *Eseu despre om* (An Essay on Man, 1733-1734) a fost planificată ca parte a unei lucrări mai vaste, pe care însă nu a apucat să o termine.

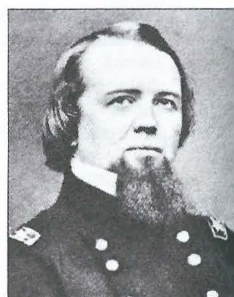

Alexander Pope, portret de Thomas Hudson; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Pope, John

(16.03.1822, Louisville, Kentucky, SUA - 23.09.1892, Sandusky, Ohio)

Ofițer în armata americană. A absolvit Academia West Point și a luptat în Războiul Mexican. În momentul izbucnirii Războiului Civil American a fost numit general de brigadă al voluntarilor și a comandat operațiuni ce au făcut mai sigură navigația SUA pe Mississippi, până aproape de Memphis. În 1862 i-a fost încredințată comanda Armatei Virginiei. În timpul celei de-a doua Bătălii de la Bull Run, forțele sale au fost înfrânte. A încercat să dea vina pe subordonații săi pentru acest eșec, inclusiv pe Fitz-John Porter, dar a fost eliberat din funcție și trimis în Minnesota pentru a înăbuși o revoltă a indienilor sioux. După război a condus statul Missouri (1870–1883).

John Pope

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Popescu, Elvira

(10.05.1896, București, România - 10.11.1993, Paris, Franța)

Actriță franceză de origine română, membră de onoare a Academiei Române. Elevă a Luciei Sturdza-Bulandra, a debutat pe scena Teatrului Național din București (1910); s-a stabilit definitiv la Paris (din 1923), impunându-se ca o actriță de prim-rang a scenei pariziene și ca talentat manager teatral (a condus instituțiile Théâtre de Paris și Théâtre Marigny). A jucat și în filme istorice din perioada cinematografului mut, precum *Războiul independenței* (în România) și *Austerlitz* (în Franța).

Popescu, Radu

(cca 1665,/?/ - 1728,/?/)

Cronicar și om politic român. Mare vornic al Țării Românești, a fost autorul cronicii oficiale a domniei lui Nicolae Mavrocordat și al compilației istorice care o precedă. Prezentând istoria Țării Românești între 1290 și 1728 cunoscută sub numele *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, cronica se prezintă ca o narațiune de tip oral, în care este inserat adesea dialogul, ceea ce conferă discursului naturalețe, dinamism și autenticitate literară.

Popescu-Gopo, Ion

(01.05.1923, București, România - 29.11.1989, București)

Regizor român de film. Este recunoscut mai ales ca unul dintre marii maeștri ai filmului de animație. Peliculele sale de animație au adesea o infrastructură filozofică gravă (*Scurtă istorie* - Palme d'Or la Cannes în 1957, pentru scurtmetraj, *Șapte arte, Homo sapiens*). Lungmetraje cu actori (*S-a furat o bombă, De-aș fi... Harap Alb, Maria-Mirabela*).

popice

Joc englezesc de bowling jucat cu un disc de lemn sau o bilă. Popicele sunt așezate în formație, în romb. Câștigă jucătorul care doboară toate popicele cu cât mai puține lovituri. Jocul se joacă de câteva secole în cluburi și cârciumi.

popoarele mării

Grupuri de călători pe mare care au invadat E Anatoliei, Siria, Palestina și Egiptul spre sfârșitul Epocii Bronzului. Erau deosebit de activi în sec. XIII î.Hr. Deși mărimea și originile schimbării rămân necunoscute, popoarele mării sunt considerate responsabile pentru distrugerea unor vechi puteri, cum ar fi Imperiul Hitit. Egiptenii au purtat două războaie împotriva lor (1236–1223 î.Hr. și cca 1198–1166 î.Hr.). Singurul trib important care s-a stabilit în Palestina a fost cel al filistenilor.

Popocatépetl

Vulcan în statul Puebla, în zona centrală de SE a Mexicului, la V de orașul Puebla. Vârful simetric, acoperit permanent de zăpadă, are o altitudine de 5 465 m. Se pare că a fost escaladat prima oară de spanioli în 1519. A erupt în 1994 și în 1996, după ce fusese latent timp de peste 50 de ani.

Popol Vuh

Document maya ce furnizează informații valoroase asupra vechii mitologii și culturi maya. A fost scris între 1554 și cca 1558 în limba quiché, folosind litere spaniole. Relatează o serie de povestiri despre crearea omului, faptele zeilor, originea și istoria poporului quiche, oferind totodată și o trecere în revistă a regilor săi în ordine cronologică. Cartea a fost descoperită la începutul sec. XVIII de Francisco Jiménez, preotul unei parohii situate în regiunile înalte ale Guatemalei. Acesta a copiat originalul și l-a tradus în spaniolă. Din păcate, originalul s-a pierdut.

popolo

(*în italiană*, oameni)

În comunele (orașele-stat) italiene din sec. XIII, grup de presiune înființat pentru a proteja interesele oamenilor de rând în fața nobilimii. Până în acel moment, nobilii controlaseră exclusiv guvernarea comunelor, iar poporul era mijlocul prin care comercianții bogați încercau să își extindă autoritatea. În Florența, gruparea popolo a controlat guvernarea în două rânduri: o dată în perioada 1250–1260 și a doua oară după 1282. La începutul sec. XIV, bătrânii din această grupare formaseră deja executivul suprem al comunei.

Popovici, Constantin

(12/24.03.1878, Iași, România - 26.11.1956, București)

Matematician și astronom român, profesor universitar la Iași și la București, membru de onoare al Academiei Române. A înființat Observatorul Astronomic Copou, din Iași (1913), publicând contribuții importante în domeniul analizei matematice, în special referitoare la o teorie generală a ecuaților funcționale. Ca astronom s-a preocupat de fenomene cosmice precum presiunea luminii asupra mișcării planetelor, distribuția pulberii cosmice în jurul stelelor sau formarea cozii cometelor. Opera principală: *Importanța presiunii luminii în mecanica cerească.*

Popovici, Dimitrie

(1902, Dăneasa, Dolj, România - 06.12.1952, Cluj)

Istoric literar român. Profesor universitar la Cluj. A publicat contribuții importante la cunoașterea literaturii române din epoca luminilor și din cea pașoptistă, studii consacrate poetului Mihai Eminescu și studii de literatură comparată. Scrieri: *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu* (1935), *Cercetări de literatură română* (1944), *Romantismul românesc* (1969), *Poezia lui Mihai Eminescu* (1969), *Studii literare* (1978).

Popovici, Ilie T.

(30.10.1902, Budăi, Basarabia - 11.10.1982, București, România)

Medic veterinar român. Profesor universitar la București, membru corespondent al Academiei Române, întemeietor al Institutului de Patologie și Igienă Animală din București (1949). A perfecționat vaccinul împotriva febrei aftoase (*Folosirea unui vaccin concentrat saponinat monovalent în combaterea febrei aftoase în R.P.R.*).

Popoviciu, Tiberiu

(16.02.1906, Arad, România - 29.12.1975, București)

Matematician român. Profesor universitar la Cernăuți, Iași și Cluj, unde a întemeiat Seminarul de teoria aproximării și analizei numerice (1946). Autor, în 1937, al primei monografii în

Tiberiu Popoviciu

limba română despre teoria aproximării funcțiilor continue prin polinoame, a mai publicat lucrări în domeniile algebrei, teoriei numerelor, analizei numerice și analizei funcționale.

Popp, Mișu
(1827, Brașov - 1892, Brașov)

Pictor român, participant la Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania. S-a remarcat prin portrete ale unor contemporani celebri: *Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, Gh. Lazăr, A. Mureșanu, Anastasie Rudeanu.*

Popper, Karl (Raimund) *ulterior* Sir Karl
(28.07.1902, Viena, Austria - 17.09.1994, Croydon, Greater London, Anglia)

Filozof britanic de origine austriacă. În *Logica cercetării* (Die Logik der Forschung, 1934) a respins concepția tradițională ce stă la baza metodei inductive, potrivit căreia o ipoteză științifică poate fi verificată prin acumularea de observații care să o confirme, argumentând, în schimb, că ipotezele științifice pot fi, în cel mai bun caz, falsificate. Operele sale ulterioare includ *Societatea deschisă și dușmanii ei* (The Open Society and Its Enemies, 1945), *Mizeria istoricismului* (The Poverty of Historicism, 1957) și *Postfață la logica cercetării științifice* (Postcript to the Logic of Scientific Discovery, 3 vol., 1981-1982).

poprire
În drept, reținere a unei părți din salariul unui datornic pentru a da curs unei hotărâri judecătorești. Sub un ordin de poprire din salariu, curtea solicită angajatorului să plătească creditorului un procent din salariul debitorului, până la achitarea întregii datorii. Ca acțiune legală, această practică datează din vremea dreptului roman. *Vezi și* debitor și creditor.

populares
Vezi optimates și populares

populațiile I și II
Două mari clase de stele și roiuri stelare, ai căror membri diferă în primul rând în funcție de vârstă, compoziție chimică și locul ocupat în galaxii. Au fost descoperite și botezate de Walter Baade (1893–1960). Populația I este formată din stele mai tinere, roiuri și asociații. Acestea apar atât în interiorul și lângă brațele Căii Lactee, cât și în alte galaxii spirală. De asemenea, ele au fost detectate și în galaxii neregulate (de ex. Norul lui Magellan). Astronomii consideră că elementele populației I s-au născut din gaz interstelar ce a suferit diferite procese, inclusiv explozii de supernove, care le-au îmbogățit materia componentă cu elemente mai grele. Populația II este compusă din stele mai bătrâne (care au, în general, între 1 și 15 miliarde de ani) și roiuri, formate probabil din nori de gaz interstelar ce au apărut timpuriu în istoria unei galaxii. Compuse aproape în întregime din heliu și hidrogen, se întâlnesc în halourile galactice ale galaxiilor spirală, în roiurile globulare și, în număr mare, în galaxiile eliptice. Astronomii vorbesc uneori și de o Populație III, pe care o definesc ca fiind prima generație de stele apărută după big bang.

populism
Program sau mișcare politică având în centru omul de rând, în antiteză cu o elită anume, contrast din care omul de rând iese câștigător. De obicei, populismul combină elemente de stânga și de dreapta, opunându-se intereselor financiare și corporatiste, dar fiind deseori ostile și partidelor socialiste și muncitorești. Termenul provine de la mișcarea populistă din SUA din anii 1890.

Populonia *în Antichitate* Pupluna
Oraș antic roman, de origine etruscă, pe coasta de V a Italiei centrale. Prelucrarea metalelor era înfloritoare datorită zăcămintelor de argint și fier care se găseau în apropiata insulă Elba. În sec. V î.Hr., Pupluna devenise o așezare foarte bogată, fiind primul oraș al Etruriei care bătea monedă în argint. A fost cucerit de romani și, în sec. I î.Hr. a fost afectat de războaiele dintre Sylla și Marius. Pe teritoriul său pot fi admirate rămășițele unor ziduri și morminte etrusce și ruinele unor castele medievale.

porc
Denumire comună pentru ungulatele paricopitate domestice sau sălbatice (familia *Suidae*), omnivore, cu trup îndesat și picioare scurte, cu piele groasă, acoperită de păr scurt și rar, rât lung și mobil și coadă mică. Piciorul este prevăzut cu două degete funcționale și două nefuncționale. Porcii sunt originari din pădurile europene, asiatice și nord-africane. Porcii sălbatici (mistreții) își folosesc colții pentru a săpa și pentru a se apăra; porcii domestici, care au apărut către 1500 î.Hr. din porcii sălbatici europeni, au dinți mai puțin dezvoltați.

Porcii sunt considerați animale foarte inteligente. Cei domestici sunt clasificați în porci de grăsime (care ating greutăți de cca 100 kg), porci de șuncă (70 kg) și porci de carne (45 kg). Pielea lor are, de asemenea, diverse întrebuințări. Azi sunt crescuți în captivitate aproape totală.

porc-de-pământ

Specie de marmotă solitară de culoare roșie-maronie sau maro (*Marmota monax*) care trăiește pe câmpuri și la marginea pădurilor din Alaska, din Canada și în centrul și E SUA. Are 42–52 cm lungime, coadă de 10–15 cm și cântărește 2–6 kg. Sunt buni săpători, înotători și cățărători. Vizuinile au o intrare principală și un tunel de evadare în caz de pericol.

porc sălbatic

Vezi mistreț

porc-spinos

Rozător nocturn, lent, solitar, cu corp îndesat, cu țepi (fire de păr modificate) pe spate și la nivelul cozii. La unele specii cu creastă, țepii se găsesc pe gât și umeri. Când sunt atinși, țepii se desprind ușor. Speciile Lumii Noi (patru genuri din familia *Erethizontidae*) sunt arboricole și au formațiuni ascuțite pe suprafața țepilor; cele din Lumea Veche (patru genuri din familia *Hystricidae*) sunt terestre și au țepi netezi. Porcul-țepos nord-american (*Erethizon dorsatum*) are o lungime de cca 80 cm, coadă de cca 30 cm și țepi care ating cca 8 cm lungime. Dacă este atacat, acesta își lovește rivalul cu coada sa grea. Se hrănește cu țesutul moale de sub scoarța copacilor. Porcii-spinoși-cu-coamă, răspândiți în Lumea Veche, aleargă cu spatele, cu țepii îndreptați în sus și se izbesc de dușman. Se hrănesc cu rădăcini, fructe și alte plante. Porcul-spinos-african-cu-coamă, cel mai mare rozător terestru din Europa și Africa, cântărește și 27 kg și poate avea țepi de 35 cm.

porcul-termitelor *sau* furnicar-african

Mamifer de statură masivă (*Orycteropus afer*) din pădurile și câmpiile subsahariene. Corpul său robust, asemănător acelui unui porc, poate atinge lungimea de 1,8 m, incluzând coada de 60 cm. Are bot alungit, urechi ca de iepure, picioare scurte și degete lungi, cu gheare mari, turtite. Se hrănește noaptea, distrugând mușuroaie de furnici și termite și lingând insectele cu limba sa lungă (30 cm), lipicioasă. Deși nu este agresiv, folosește ghearele pentru a se apăra de atacatori. Din punctul de vedere al înrudirii cu alte mamifere, clasificarea sa este incertă.

porcușor-de-Guineea

Specie domesticită (*Cavia porcellus*) de caviid sud-american (familia *Caviidae*). Seamănă destul de mult cu celelalte specii de cobai, având corp îndesat, picioare scurte și atingând cca 25 cm lungime. Are pavilioanele urechilor mici, nu are coadă, iar blana este de diferite culori: neagră, gălbuie, maro, crem, albă sau o combinație a acestor culori. Lungimea și textura blănii variază foarte mult de la o specie la alta. Se hrănește în special cu ierburi și cu alte plante verzi. Domesticit încă din vremurile preincașe, a fost adus în Europa la începutul sec. XVI. Este popular ca animal de casă și este folosit pentru experimentele științifice.

porcușor-de-Patagonia *sau* mara-de-Patagonia

Denumire comună pentru cele câteva specii de animale rozătoare sud-americane, din familia *Caviidae*. Speciile din genurile *Cavia, Kerodon, Galea* și *Microcavia* seamănă cu porcușorul-de-Guineea. Sunt mamifere îndesate, gri sau maro, înalte de 25–30 cm, cu urechi și picioare scurte și fără coadă aparentă. Rozătoarele din Patagonia și din deșerturile cu sare (*Dolichotis*) au picioarele mai lungi și seamănă cu iepurii. Sunt animale sociale, care trăiesc pe câmpii, în mlaștini și ținuturi stâncoase. Trăiesc în vizuini (care slăbesc atât de tare rezistența pământului de deasupra, încât acesta se prăbușește când este călcat) și se hrănesc cu iarbă, frunze și diferite plante.

porcușor-de-Patagonia (*Dolichotis patagona*)

GEORGE HOLTON–PHOTO RESEARCHERS

porfirină

Clasă de compuși heterociclici importanți în biologie, cu structură chimică incluzând patru grupuri pirolice (inele organice cu cinci atomi, fiecare conținând un azot) legate între ele prin atomi adiționali de carbon, pentru a forma un mare sistem macrociclic. Ca pigmenți biologici, asemenea altor molecule strâns înrudite, determină multe dintre culorile vii ale organismelor, formând adesea, în combinații

cu ioni de metale și cu diferiți substituenți, complecși porfirinici (*vezi* compus). Aceștia includ clorofile care conțin magneziu și gruparea hem ce conține fier – un constituent al hemoglobinei, citocromilor și enzimei catalază. În medicină, profirina este folosită împreună cu lumina, adesea cu laserul, pentru a induce reacții de apărare ale organismului împotriva tumorilor maligne și a altor boli.

pornografie

Reprezentare vulgară a comportamentului erotic, menită să provoace excitare sexuală. Inițial, cuvântul făcea trimitere la orice formă artistică sau literară care surprindea viața prostituatelor. Deși pornografia este de origine antică, istoria sa recentă este obscură, deoarece, în mod obișnuit, nu era considerată demnă de a fi transmisă sau păstrată. Cu toate acestea, în arta numeroaselor societăți istorice, printre care cele din India, Grecia și Roma antice, imaginile erotice erau prezente, obișnuite, uneori apărând chiar și în context religios. *Arta iubirii* (Ars amandi) de Ovidiu este un tratat despre seducție și stimulare senzuală. Inventarea tiparului a dus la realizarea în scris a unor lucrări pornografice ample, menite atât să distreze, cât și să excite cititorul. În Europa sec. XVIII, pornografia a devenit un mijloc de exprimare a protestului social și politic, prin prezentarea faptelor condamnabile ale membrilor casei regale și ai aristocrației, precum și ale clericilor, care erau ținta obișnuită a ironiilor. Dezvoltarea artei fotografice și a cinematografiei în sec. XIX și XX a contribuit la proliferarea pornografiei, la fel ca și dezvoltarea internetului la sfârșitul sec. XX. În același secol, restricționarea pornografiei a devenit mai puțin dură în cea mai mare parte a Europei și a Americii de Nord, deși a rămas strictă în Asia, Orientul Mijlociu și Africa. Pornografia infantilă este interzisă aproape în toată lumea.

port

Conexiune intrare/ieșire la computerele personale. Portul serial a fost creat ca o interfață între echipamentul terminal de date și echipamentul de comunicare de date. El procesează datele secvențial, ca o serie de biți, și este folosit pentru a conecta echipamente (de ex. modem sau mouse) la calculator. Portul paralel prelucrează biții de date în paralel și este folosit pentru a conecta instrumentalul anex (de ex. imprimante și scanere optice) la calculator. Portul paralel este mai rapid, în schimb, portul serial este mai puțin costisitor și necesită mai puțină energie. *Vezi și* USB.

Port Arthur

Vezi Lüshun

Port-au-Prince

Oraș, 556 000 loc. (1997), port maritim, capitala statului Haiti, Indiile de Vest, pe țărmul de SE al golfului Gonâve. Înființat de francezi în 1749, a fost distrus de cutremurele din 1751 și 1770 și a fost deseori afectat de incendii și foamete. În 1807, portul a fost deschis comerțului exterior. Portul este centrul comercial al țării, un important producător de zahăr, făină, ulei din semințe de bumbac și textile.

Port Blair

Oraș, 100 186 loc. (2001), centrul administrativ al Insulelor Andaman și Nicobar, teritorii federale din India, în golful Bengal. A fost ocupat de britanici în 1789, dar în scurt timp a fost abandonat. În 1858, orașul a fost transformat în colonie penitenciară. A fost ocupat de japonezi între 1942 și 1945. Colonia a fost abolită în 1945. Este un oraș comercial cu câteva muzee și un aeroport.

Port-de-France

Vezi Nouméa

Port Jackson

Mic golf la Pacificul de Sud, în New South Wales, în SE Australiei, unul dintre cele mai frumoase porturi naturale din lume. A fost descoperit de căpitanul James Cook în 1770. Intrarea sa este amplasată între capetele nordic și sudic, unde sunt situate stații navale și militare. Sydney se află pe țărmul său sudic, iar suburbiile nordice ale acestuia se întind pe țărmul nordic. Cele două maluri sunt unite de podul portuar Sydney, construit în 1932.

Port Louis

Oraș, 148 506 loc. (2000), capitala și principalul port al insulei Mauritius. A fost înființat în 1736 de către francezi, ca port pentru navele care veneau și plecau din Capul Bunei Speranțe spre Asia și Europa. Odată cu terminarea canalului de Suez în 1869, importanța orașului a scăzut. Este principalul centru comercial al insulei. Exportă mai ales zahăr.

Port Moresby

Oraș, 271 813 loc. (1997), capitala statului Papua-Noua Guinee, pe coasta de SE a

golfului Papua. Portul său mare, adăpostit, a fost explorat de căpitanul englez John Moresby în 1873. Englezii au anexat zona în 1883–1884. În Al Doilea Război Mondial, orașul a reprezentat o importantă bază a Aliaților. National Capital District, înființat în 1974, încorporează în întregime orașul. A devenit capitală când Papua-Noua Guinee și-a câștigat independența, în 1975. Este centru comercial și găzduiește și o universitate.

Port of Spain

Oraș, 49 031 loc. (2000), port maritim, capitala statului Trinidad și Tobago. Fostă capitală a Federației Indiilor de Vest, este situat în partea de NV a insulei Trinidad, în golful Paria. Este un nod de transport aerian al Caraibelor și are o economie diversificată, fiind recunoscut pentru producția de rom, bere și cherestea. Este și un important port și centru naval. Exportă petrol, zahăr, citrice și asfalt.

Port Said

Oraș, 470 000 loc. (1996), port maritim situat în NE Egiptului, la Marea Mediterană, la capătul nordic al Canalului de Suez. Fondat în 1859 pe o fâșie îngustă, nisipoasă, care separă Mediterana de lacul Manzala, a devenit cel mai important centru din lume de exploatare a cărbunelui. A fost punctul de debarcare a trupelor franceze și britanice în timpul crizei din Suez (1956) care a urmat naționalizării Canalului de Suez de către Egipt. În Războiul de Șase Zile din 1967, forțele israeliene au ocupat țărmul de E al canalului, care a fost închis până în 1975. Ulterior, orașul s-a dezvoltat. Printre ramurile sale industriale se numără textilele, îmbrăcămintea, cosmeticele și sticlăria.

portanță *sau* forță ascensională

Forță care acționează ascendent, asupra unei aripi de avion sau a unei suprafețe portante. Un avion este supus în zbor atât unei forțe ascensionale, cât și impulsului motoarelor, la care se adaugă forța propriei greutăți și forța de frecare. Forța ascensională se produce din cauză că viteza la care aerul dislocat se mișcă deasupra suprafeței portante (și peste limita stratului de separație) este mai mare decât viteza cu care se mișcă peste partea inferioară și pentru că presiunea exercitată de jos asupra suprafeței portante este mai mare decât cea provenită de sus.

portavion

Navă militară echipată cu o platformă ce permite avioanelor să decoleze și să aterizeze. Decolările sunt facilitate prin întoarcerea navei în vânt și prin folosirea catapultelor de pe puntea de decolare. Pentru aterizare, avioanele sunt dotate cu cârlige retractabile ce se prind de cabluri transversale de pe punte, ceea ce le frânează rapid, sau sunt echipate cu motoare cu tracțiune vectorială, care le permit să aterizeze pe verticală. Marina britanică a fabricat pentru prima dată un portavion adevărat spre sfârșitul Primului Război Mondial, dar ele au fost văzute pentru prima dată în Al Doilea Război Mondial. Atacul japonez de la Pearl Harbor a fost făcut de pe portavioane și tot acestea au jucat un rol important în bătăliile navale din S Pacificului, cum ar fi Bătălia de la Midway și cea din Marea Coralilor. Cele mai mari portavioane moderne sunt nave nucleare de 300 m ce aparțin marinei americane, care pot transporta o sută de avioane cu reacție. Există portavioane ușoare, echipate pentru războiul antisubmarin și pentru atacuri terestre, și nave purtătoare de elicoptere, folosite în operațiuni de debarcare.

porte cochère

(*în franceză,* poarta pentru trăsuri)

Pasaj printr-o clădire sau poartă într-un zid exterior, concepută în așa fel încât să permită vehiculelor să treacă din stradă într-o curte interioară. Asemenea porți sunt comune caselor și palatelor construite în stilul grandios specific epocii lui Ludovic XV. Termenul se referă la o structură acoperită, ce se extinde din intrarea unei clădiri peste o străduță adiacentă.

Porter, Cole (Albert)

(09.09.1891, Indiana, SUA – 15.10.1964, Santa Monica, California)

Compozitor și textier american. Născut într-o familie înstărită, în copilărie a studiat pianul și vioara, iar la vârsta de zece ani a compus o operetă. Pe când era student la Universitatea Yale a compus cca 300 de cântece, printre care și *Bulldog*. A studiat dreptul și apoi muzica la Harvard. A debutat pe Broadway cu *See America First* (1916). Ulterior a plecat în Franța, unde a dus o viață extravagantă de aventurier. Deși avea orientări homosexuale, s-a căsătorit cu o femeie divorțată, dar bogată. Cântecele compuse pentru *Paris* (1928), succesul de

pe Broadway, au lansat o serie de hituri, cum ar fi *Gay Divorcée* (1932), *Anything goes* (1934), *Red, Hot and Blue* (1934) *Kiss Me, Kate* (1948), *Can-Can* (1953) și *Silk Stockings* (1955). A realizat și coloana sonoră pentru câteva filme cum ar fi *Înalta societate* (High Society, 1955). Printre melodiile spirituale, sofisticate ale lui Porter, pentru care a semnat atât versurile, cât și muzica se numără *Night and Day, I got a Kick out of You, Begin the Beguine* și *I've Got You Under My Skin*. În urma unui accident de călărie suferit în 1937, a rămas semiinvalid. A fost supus unui număr de 30 de operații, iar în final i-a fost amputat un picior.

Porter, David

(01.02.1780, Boston, Massachusetts, SUA - 03.03.1843, Pera)

Ofițer în marina americană. S-a înrolat în marină în 1798 și a luptat în Războiul Tripolitan. În Războiul din 1812 a comandat nava *Essex*, prima navă americană de război activă în Oceanul Pacific; a capturat câteva pescadoare britanice și a cucerit Nuku Hiva, cea mai mare dintre Insulele Marchize (1813). A fost blocat de fregatele britanice la Valparaíso, Chile, unde s-a predat (1814). A servit la bordul navei de curieri (1815–1823) și a comandat un escadron pentru a opri pirateria în Indiile de Vest (1823–1825). A fost acuzat de acțiuni neautorizate împotriva oficialităților spaniole din Puerto Rico, judecat de Curtea Marțială și suspendat din funcție. S-a retras în 1826 și a devenit comandant al marinei mexicane (1826–1829).

Porter, David Dixon

(08.06.1813, Chester, Pennsylvania, SUA - 13.02.1891, Washington DC)

Ofițer de marină american. A servit sub comanda tatălui său, David Porter, în Indiile de Vest și în marina mexicană. Ulterior, s-a înrolat în marina americană (1829). Promovat la gradul de comandor în războiul civil, a servit sub comanda fratelui său vitreg, David Farragut, încercând să obțină victoria în Bătălia de la New Orleans. În 1863 a reușit să-și conducă flota pe lângă fortul Confederației la Vicksburg, pentru a se întâlni cu trupele lui Ulysses S. Grant, și l-a ajutat să le deschidă drumul de pe fluviul Mississippi forțelor unioniste. După război a fost superintendent în cadrul Academiei Navale Americane (1865-1869), fiind înaintat la gradul de amiral în 1870.

David Dixon Porter, fotografie; Colecția Mathew Brady

Porter, Fitz-John

(31.08.1822, Portsmouth, New Hamshire, SUA - 21.05.1901, Morristown, New Jersey)

Ofițer în armata americană. A absolvit Academia West Point, unde a și predat (1849–1855). În timpul Războiului Civil American a fost general al unei brigăzi de voluntari. În cea de-a doua Bătălie de la Bull Run a luptat sub comanda generalului John Pope, care l-a învinovățit pe Porter pentru înfrângerea unioniștilor. În fața Curții Marțiale, Porter a declarat că ordinele lui Pope au fost contradictorii și deci imposibil de urmat, dar a fost găsit vinovat și obligat să părăsească armata. În 1879 a făcut apel și a câștigat, dovedindu-și nevinovăția. A fost renumit ofițer în 1886 și inclus, la cerere, pe lista celor pensionați.

Porter, Katherine Anne

(15.05.1890, Indian Creek, Texas, SUA - 18.09.1980, Silver Spring, Maryland)

Scriitoare americană. A lucrat ca ziaristă în Chicago și Denver, după care, în 1920, a plecat în Mexic. Această țară a devenit fundalul pe care s-a derulat acțiunea câtorva dintre povestirile sale. Printre volumele ei se numără *Flowering Judas* (1930), primul și cel mai cunoscut, *Călărețul palid* (Pale Horse, Pale Rider, 1939), o culegere de trei nuvele, și *Antologie de nuvele* (Collected Short Stories, 1965, Premiul Pulitzer, Premiul Național al Cărții). Povestirile sale se remarcă printr-o imaginație și profunzime a personajelor specifică de obicei numai romanelor. *Corabia nebunilor* (Ship of Fools, 1962) este singurul său roman.

portic

Prispă cu coloane sau intrare într-o clădire, ori alee acoperită, susținută de coloane plasate la distanțe egale. Porticul este o caracteristică principală a templului grec și deci un element important în arhitectura romană și în cele clasice dezvoltate din aceasta.

Portillo, José López

Vezi José López Portillo y Pacheco

Portland

Oraș, 529 121 loc. (2000), și port în NV Oregonului, SUA, pe malurile râului

Willamette, la SV de confluența sa cu fluviul Columbia. A fost fondat în 1829, pe locul unei vechi tabere indiene. Primele sale instituții au apărut în 1844, iar orașul a fost înregistrat în 1851. Dezvoltarea sa rapidă a fost stimulată de goana după aur și fluxul de emigranți de-a lungul traseului Oregon. Este cel mai mare oraș al statului și principalul său port. Exportă cherestea, aluminiu și ovăz. Construcțiile navale și ambalarea produselor de carne sunt principalele sale ramuri industriale importante. Este și un important centru cultural, aici existând multe instituții de învățământ, printre care Colegiul Lewis și Clark (1867) și Colegiul Reed.

Portland

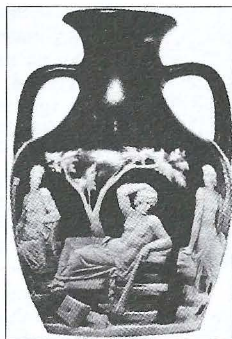
Oraș, 64 249 loc. (2000), port maritim în SV statului Maine, SUA. Fondat în 1632, a fost distrus de indieni în 1676 și de francezi și indieni în 1690. A fost declarat oraș în 1786 și a fost capitala statului între 1820 și 1832. În 1866, o mare parte din centrul orașului a fost distrusă într-un incendiu, dar a fost reconstruit în întregime. Fiind cel mai mare oraș al statului, este nucleul unei zone metropolitane care include orașele South Portland, Westbrook și altele. În mare parte este construit pe două peninsule deluroase ce dau spre golful Casco. Printre ramurile industriale se numără industria alimentară, producția de semiconductori, oțel inoxidabil, de materiale tipărite. Este orașul natal al lui Henry W. Longfellow.

Portland, ciment de ~

Agent folosit pentru întărirea betonului modern. Este un praf foarte fin, preparat prin arderea și măcinarea unei pietre de var amestecate cu lut sau marnă. Inventatorul său, Joseph Aspdin (1799–1855), a patentat produsul în 1824, numind materialul astfel din cauza asemănării sale cu piatra de var ce se găsește în insula Portland din Anglia. Cimentul se combină cu apa, apoi se întărește și se solidifică.

Portland, vas ~

Vas roman (sec. I î.Hr.) din sticlă bleumarin, decorată cu figurine albe, cea mai frumoasă variantă romană de camee de sticlă care a supraviețuit. A intrat în posesia ducelui de Portland în sec. XVIII. Vasul a fost imitat de mulți artiști, în special în perioada victoriană. Cele mai bune copii au fost realizate din jad, având figuri albe în relief (un vas din jad a fost realizat de Josiah Wedgwood în 1790) și din sticlă (1876). În 1845, pe când se afla în British Museum, vasul original a fost spart, necesitând o restaurație dificilă.

Vasul Portland, camee de sticlă romană, sec. I d.Hr., British Museum

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

porto

Vin roșu, dulce, tare, cu gust și aromă deosebită, preparat în Portugalia. Numele vine de la Porto, orașul unde este de obicei maturat și îmbuteliat. În mod surprinzător, la prepararea vinului porto, la must se adaugă o cantitate mare de brandy (coniac). Pentru maturarea unor vinuri de calitate superioară sunt necesare deseori decenii întregi.

Porto *în portugheză* Oporto

Oraș, 262 928 loc. (2001), port maritim, situat în NV Portugaliei, pe malul drept (de N) al fluviului Douro. În perioada romană se numea Portus Cale. Înainte era o așezare înfloritoare, aflată pe malul sudic al fluviului Duoro. Condus succesiv de alani, vizigoți, mauri și creștini, a devenit un port important în sec. XIV. Este orașul natal al lui Henric Navigatorul, care s-a născut aici în 1394. În 1809, în Războiul Peninsular, britanicii au câștigat aici o victorie în fața francezilor. Cunoscut în toată lumea pentru vinul său de Porto, este al doilea oraș ca mărime al Portugaliei, un important centru comercial și industrial al regiunii.

Pôrto Alegre

Oraș, 3 765 500 loc. (2002) în zona metropolitană, port maritim, în S Braziliei lângă Coasta Atlantică. Fondat pe la 1742 de imigranții din insulele Azore, a fost cunoscut mai întâi sub numele de Pôrto dos Casais. În sec. XIX, aici au venit mulți emigranți germani și italieni. Așezat pe malurile râului Guaíba, este un centru de navigație. Este cel mai important centru comercial brazilian de la S de São Paulo; exportă orez, tutun și piei de animale. Printre ramurile sale industriale se numără construcția navală și textilele, farmaceutica și industria chimică. Este și un centru educațional.

portocal

Denumire comună pentru cele câteva specii de copaci pitici sau arbuști din genul

Citrus sau familia *Rutaceae* sau citrice, cultivate în regiunile tropicale și subtropicale. Fructul lor se numește portocală și este aproape rotund, comestibil, are o coajă cu aspect zgrunțuros și un miez zemos, bogat în vitamina C. Speciile cele mai comercializate sunt portocalele-de-China (portocalele dulci sau portocalele comune), mandarinele și portocalele fără sâmburi. Copacul are frunze perene late, strălucitoare, de dimensiuni medii, cu un peduncul foarte scurt și flori deosebit de parfumate. Poate să rodească între 50 și 80 de ani. Portocalele sunt culese doar atunci când au ajuns la maturitate. Aproape 40% din producția de portocale a SUA este folosită pentru fabricarea sucurilor concentrate. Printre produsele derivate se numără uleiurile esențiale, pectina, produsele glasate, marmelada și produsele pentru hrana animalelor.

Porto-Novo

Oraș, 200 000 loc. (1994), port maritim, capitala Beninului, situat în golful Guineea, în V Africii. Situat pe o lagună de coastă în SE țării, a fost probabil întemeiat la sfârșitul sec. XVI, drept centru al regatului indigen Porto-Novo. Portughezii au înființat un punct comercial în sec. XVII și a devenit centru al comerțului cu sclavi și protectorat francez în 1863, pentru scurt timp, apoi din nou în 1882. În 1904 a devenit capitala coloniei vest-africane franceze Dahomey. Ruinele vechilor palate africane pot fi admirate și în prezent, ca și alte clădiri în stil colonial, inclusiv vechea catedrală portugheză. Porto-Novo a devenit capitala oficială a țării, potrivit Constituției, dar găzduiește doar adunarea legislativă a țării; președintele, majoritatea miniștrilor și magistratura se află la Cotonou.

Portsmouth

Oraș, 100 565 loc. (2000), port maritim în SE statului Virginia, SUA, pe râul Elisabeth, față în față cu Norfolk. Împreună cu Norfolk și Newport News, alcătuiește portul Hampton Roads. Înființat în 1752 și numit astfel după orașul englez Portsmouth, în timpul Revoluției Americane a fost ocupat atât de trupele britanice, cât și de cele americane. A fost declarat oraș în 1858. În timpul Războiului Civil American, parcul marinei americane a fost evacuat de trupele unioniste, permițând trupelor sudiste accesul la magaziile de echipament; a fost recâștigat în 1862. Face parte din complexul militar american de la Hampton Roads. Construcția și repararea de nave sunt activitățile economice principale, pe al doilea loc aflându-se manufacturile diverse.

Portsmouth

Oraș, 186 704 loc. (2001), și port maritim, în comitatul geografic și istoric Hampshire, S Angliei, pe insula Portsea, din Canalul Mânecii. A fost înființat și atestat oficial în 1194. În 1496, aici s-a deschis și un parc naval, iar orașul s-a extins mult după 1698. Întinzându-se pe o suprafață de peste 120 de hectare, în parcul naval lucrează majoritatea locuitorilor orașului. Portsmouth a fost grav afectat de bombardamentele germane din Al Doilea Război Mondial. Ramurile industriale importante sunt construcția navală și aeronautica. Aici s-a născut Charles Dickens.

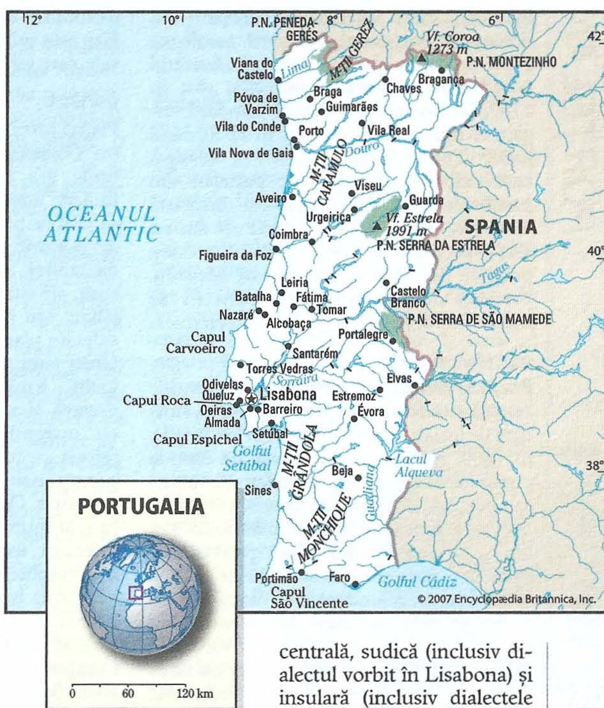
Portsmouth, Tratatul de la ~
(1905)

Tratat de pace care a pus capăt Războiului ruso-japonez. A fost mediat de președintele Theodore Roosevelt și semnat la baza navală americană de lângă Portsmouth, New Hampshire. Conform termenilor săi, Rusia a recunoscut Japonia ca putere dominantă în Coreea și a cedat acesteia Port Arthur (acum Lüshun) și peninsula Liaodong, precum și jumătatea sudică a Sahalinului. Ambele puteri au fost de acord să restituie Manciuria Chinei.

Portugalia *denumire oficială* Republica Portugheză *în Antichitate* Lusitania

Stat pe coasta de V a Peninsulei Iberice, în SV Europei. Suprafața: 92 365 kmp; 10 513 000 loc. (2005). Capitala: Lisabona. Cei mai mulți cetățeni sunt portughezi, iar limba oficială este portugheza. Religia: creștinism romano-catolic. Moneda națională: euro. Din punct de vedere administrativ, insulele atlantice Azore și Madeira aparțin de Portugalia. Țara este împărțită în jumătate de fluviul Tejo (Tag). Ținuturile muntoase se ridică mai mult la N de Tejo și se întind spre NE, în Spania. Are o economie industrializată la care participă atât sectorul public, cât și cel privat. Principalele ramuri industriale au fost naționalizate după lovitura militară din 1974, dar multe au fost retrocedate sectorului privat la sfârșitul anilor 1980. Deși există o importantă industrie de construcții auto, predomină industria ușoară, fiind fabricate textilele și îmbrăcămintea, hârtia, produsele din lemn și chimicalele. Este o republică cu o singură cameră legislativă.

Șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. În mileniul I î.Hr., populațiile celtice au ocupat Peninsula Iberică. În cca 140 î.Hr. au fost cucerite de romani, care le-au stăpânit până în sec. V d.Hr., când zona a fost invadată de triburi germanice. După invazia musulmană din 711 d.Hr., doar partea nordică a Portugaliei a rămas în posesia creștinilor. În 1179 a devenit regatul Portugaliei și s-a extins, recucerind sectoarele deținute de musulmani. Granițele Portugaliei moderne continentale au fost stabilite în 1270, în timpul domniei regelui Alfonso III. În sec. XV–XVI, monarhia a încurajat explorările care i-au dus pe navigatorii portughezi în Africa, India, Indonezia, China, Orientul Mijlociu și America de Sud. Deși a fondat câteva colonii, acestea și-au cucerit independența de-a lungul anilor (*vezi* Brazilia, Goa, insulele Capul Verde, Timorul de Est, Angola, Guineea-Bissau, Mozambic, Macao). António de Oliveira Salazar a instaurat dictatura în Portugalia la mijlocul sec. XX. În 1968, acesta a fost înlăturat. În 1976 a fost adoptată o nouă Constituție (revizuită în 1982). Portugalia este membră a NATO și a Uniunii Europene. În 1999, guvernul a adoptat euro ca monedă oficială a țării și a înapoiat ultimul teritoriu de peste mări, Macao, guvernului Chinei.

portugheză, limba ~

Limbă romanică vorbită de cca 170 milioane de oameni, în Portugalia, Brazilia și în alte foste colonii portugheze. Primele opere literare în portugheză datează din sec. XIII–XIV. Portugheza standard are la bază dialectul vorbit în Lisabona. Variația dialectală în Portugalia este limitată, dar diferențele între portugheza braziliană și cea europeană sunt mai mari, printre acestea numărându-se deosebiri în fonologie, conjugarea verbului și sintaxă. Cele patru forme dialectale majore sunt portugheza nordică (galiciana vorbită în NV Spaniei), centrală, sudică (inclusiv dialectul vorbit în Lisabona) și insulară (inclusiv dialectele brazilian și madeiran).

Port-Vila *sau* Vila

Port maritim, 33 987 loc. (2003), capitala și cel mai mare oraș din Vanuatu, în Pacificul de S. Deși la prima vedere seamănă cu orașele franțuzești, orașul are o populație multinațională, incluzând britanici, francezi și vietnamezi. A servit ca bază americană în Al Doilea Război Mondial și în prezent este centrul comercial al Vanuatu.

porțelan

Material ceramic fin, de culoare albă, de obicei translucid. A fost realizat prima dată în China, în timpul dinastiei Tang (618–907 d.Hr.) și în timpul dinastiei Yuan (1279–1368), când s-a impus în forma sa avansată. Cele trei tipuri principale sunt: porțelanul autentic (sau din pastă dură), cel artificial (din pastă moale) și porțelanul din os. În încercările lor de a imita porțelanul

MUZEUL VICTORIA ȘI ALBERT, LONDRA; FOTO EB INC.

Farfurie chinezească din porțelan de os Wedgwood, fabricat cu cenușă de oase, Staffordshire, 1815–1820; Muzeul Victoria și Albert, Londra

autentic, olarii medievali europeni au descoperit porțelanul din pastă moale, ce poate fi tăiat cu ajutorul unei pile. Secretul porțelanului autentic a fost aflat abia în 1707, în Saxonia. Porțelanul standard englezesc din os a fost produs în 1800, când Josiah Spode II (1754–1827) a adăugat oase calcinate formulei de porțelan din pastă tare. Deși dur, porțelanul din pastă tare se ciobește mai ușor decât cel din os. *Vezi și* porțelan de Bow, porțelan Chantilly, porțelan de Chelsea, porțelan de Meissen, porțelan de Nymphenburg, porțelan de Saint-Cloud, porțelan de Sèvres, ceramică.

porțelan de os

Porțelan din pastă foarte dură, ce conține cenușă de oase. A fost produs pentru prima dată de Josiah Spode (1754–1827) în Anglia, în 1800. Adăugarea de cenușă de oase la compoziția clasică de porțelan de piatră sau porțelan de argilă (porțelanul rezistent), a dus la producerea pe o cale mult mai ușoară a porțelanului. Noul produs este mult mai rezistent, nu se ciobește ușor și are o culoare ce amintește de fildeș, putând fi decorat mult mai ușor. Alte manufacturi de porțelan (Minton, Derby, Worcester, Wedgwood, Rockingham) au adoptat noua formulă la începutul sec. XIX. Porțelanul chinezesc cu cenușă de os este foarte apreciat în Anglia și SUA. *Vezi* ceramică.

Porțile Arcticii, Parcul Național ~

Rezervație naturală din N Alaskăi, SUA. Are o suprafață de 30 448 kmp și este situată în întregime dincolo de Cercul Polar Arctic. A fost proclamată monument național în 1978, dar în zonă au avut loc modificări ale frontierei și în 1980 a primit un nou nume. Include o porțiune din centrul Munților Brooks. Pantele sudice sunt împădurite, contrastând cu piscurile nordice golașe de la marginea coastei nordice a Alaskăi.

Porțile de Fier

Denumire (în sens restrâns) sub care este cunoscut sectorul inferior al defileului Dunării, în România, între localitățile Vârciorova și Gura Văii, în lungime de 9 km. Fluviul se îngustează aici la 600 m, iar căderea apei înainte de regularizarea cursului se făcea pe o pantă de 238 cm/km. Dificultățile legate de navigație (praguri, stânci în albie), au fost înlăturate prin construirea sistemului hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier I, proiect realizat de România în colaborare cu Iugoslavia (1971). Într-o accepțiune mai largă, denumirea defileul Dunării de la Porțile de Fier este utilizată pentru întregul sector de vale care străbate Carpații.

porumb

Plantă cerealã (*Zea mays*) din familia *Poaceae* ori *Gramineae*, originară din America, de unde s-a răspândit în întreaga lume. Indienii americani i-au învățat pe coloniști să cultive porumb, inclusiv unele varietăți de porumb galben, folosit încă în hrana oamenilor, precum și specii cu grăunțe roșii, albastre, roz sau negre, de multe ori pătate sau dungate, care sunt astăzi considerate plante ornamentale, iar în Statele Unite sunt numite porumb-indian. Planta înaltă, anuală, are o tulpină puternică, dreaptă și solidă și frunze mari și liniare, cu marginile ondulate. Porumbul este folosit ca furaj pentru animale, ca hrană pentru oameni și ca materie primă în industrie. Deși constituie hrana principală în mai multe părți ale lumii, are o valoare nutritivă inferioară altor cereale. Părțile necomestibile ale plantei sunt folosite în industrie: lujerii sunt folosiți la fabricarea hârtiei și a plăcilor de fibră; cocenii sunt utilizați drept combustibil, pentru a face mangan și în prepararea solvenților industriali. Știuleții de porumb sunt folosiți din vremuri istorice în artele populare, pentru confecționarea unor obiecte, cum ar fi amulete împletite și păpuși. Porumbul este unul dintre cele mai răspândite plante comestibile; ca arie de cultivare este depășit numai de soia, fiind cea mai importantă recoltă din Statele Unite.

porumbel

Pasăre monogamă (familia *Columbidae*), cu cioc mic, răspândită aproape în întreaga lume și ușor de recunoscut după mersul balansat. Spre deosebire de alte păsări, porumbeii sug lichidele și își hrănesc puii cu „lapte de porumbel" regurgitat. Printre cele 175 de specii de porumbei se numără specii ale genului *Columba,* răspândite atât în Eurasia și Africa, dar și în America și Australia, și specii ale genului *Streptopelia.* Se hrănesc cu semințe și fructe. Porumbeii comuni descind din *Columba livia,* o specie eurasiatică. Încă din Antichitate, porumbeii erau dresați să ducă mesaje la distanțe mari. În Africa, Asia de S, Australia și insulele Pacificului trăiesc cca 115 specii de porumbei frugivori. Cele trei specii de porumbei-goura din Noua Guinee au aproape mărimea unui curcan. *Vezi și* porumbel-plângător, porumbel-călător, turturică.

porumbel-călător

Porumbel aparținând unei specii dispărute (*Ectopistes migratorius*), subfamilia *Columbinae*, familia *Columbidae*. Porumbeii-călători puteau atinge o lungime de 32 cm și aveau coadă lungă, ascuțită; masculul era de culoare roz, cu capul gri-albăstrui. Miliarde de porumbei-călători locuiau în E Americii de Nord la începutul sec. XIX; uneori, stolurile migratoare înnegreau cerul timp de câteva zile. Vânătorii au început să-i vâneze intensiv pentru a-i vinde în piețele de carne ale orașelor. Martha, ultimul porumbel-călător cunoscut, a murit în 1914, în grădina zoologică din Cincinnati. Dispariția acestei specii a pus capăt comerțului cu păsări vânate și a accentuat importanța mișcării de protejare a naturii.

porumbel-călător (*Ectopistes migratorius*)

BILL REASONS – COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

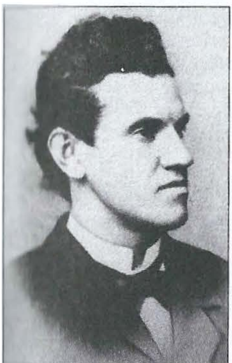
porumbel-plângător

Specie (*Zenaida macroura*) de porumbel sălbatic (familia *Columbidae*) comun din America de Nord. Are coadă lungă și ascuțită, iar laturile gâtului sunt colorate în violet și roz. Numele vine de la cântecul lor, cu sunet jalnic. Porumbelul-plângător este migrator; populațiile cele mai nordice migrează spre S îndepărtat. Fac parte dintre speciile de vânat. *Vezi și* porumbel.

porumbel-plângător (*Zenaida macroura*)

KEVIN E. STAFFAN – COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO

Ciprian Porumbescu

Porumbescu, Ciprian

(14.10.1853, Șipotele Sucevei, Suceava, Imperiul Austriac, azi România - 06.07.1883, Stupca, azi Ciprian Porumbescu, Suceava)

Compozitor român cu preocupări folcloristice. Este autorul unor bucăți muzicale instrumentale (*Balada pentru vioară și pian*) și corale (*Trei culori, Pe-al nostru steag, Cântec de primăvară, Serenada*) foarte populare. A mai compus operetele *Crai Nou* și *Candidatul Linte*.

Posada, Bătălia de la ~

(9-12 noiembrie 1330)

Conflict armat între Basarab I, domn al Țării Românești (*vezi* familia Basarabilor), și regele Ungariei, Carol Robert de Anjou. Locul nu este cunoscut cu precizie, posadă însemnând de fapt trecătoare îngustă între munți. Se presupune că a avut loc fie în Țara Loviștei, pe Valea Oltului, fie în zona Mehadiei. Conflictul a fost declanșat de faptul că Basarab I, vasal al regelui Ungariei, atacase cu trei ani înainte Turnul Severin, posesiune maghiară, iar apoi refuzase să plătească tributul datorat. Din acest motiv, Carol Robert a decis să întreprindă o expediție de pedepsire a domnului român. Venind dinspre Timișoara, oastea maghiară a înaintat prin Banatul Severinului către Curtea de Argeș (pe atunci capitala Țării Românești). Basarab se retrăsese în munți și lăsase țara pustie, astfel încât maghiarii au avut de înfruntat și foametea, din lipsă de provizii. După ce a respins solia de pace și oferta lui Basarab de a plăti din nou tribut, regele a ars Curtea de Argeș, îndreptându-se spre ieșirea din țară. Într-o trecătoare aflată la granița dintre Țara Românească și Ungaria, oastea maghiară a fost prinsă în capcană și, în timpul celor patru zile cât a durat confruntarea, nimicită aproape în întregime. Românii, poziționați pe versanții văii, nu le-au lăsat soldaților unguri nici o posibilitate de a se desfășura și a da lupta. Oastea română a suferit foarte puține pierderi, dar regele Carol Robert nu a reușit să scape decât fugind, deghizat în hainele unui soldat. Evenimentul a fost consemnat în *Cronica pictată de la Viena* (Cronicum pictum Vindobonense, 1359) și în alte cronici maghiare. Consecința sa a fost emanciparea lui Basarab de sub suzeranitatea regelui maghiar, el luându-și de atunci încolo titlul de „mare voievod", ceea ce însemna că este singur stăpânitor al țării. Această emancipare a fost de scurtă durată, fiul său, Nicolae Alexandru, recunoscând

Bătălia de la Posada

din nou suzeranitatea Ungariei în 1354. Din punct de vedere strategic, lupta este importantă întrucât atât pregătirea sa, cât și desfășurarea propriu-zisă sunt o bună ilustrare a tacticilor folosite de oștirile române (retragere din calea adversarului, însoțită de pustiirea locurilor, apoi atragerea acestuia într-un loc ale cărui caracteristici sunt cunoscute și exploatate la maxim, pentru dezarmarea adversarului).

Poseidon

În mitologia greacă, zeu al mărilor, fiu al lui Cronos și al Rheei, frate cu Zeus și Hades. Când cei trei frați l-au învins pe tatăl lor, legenda spune că ei ar fi tras la sorți pentru a vedea ce avea să stăpânească fiecare, iar lui Poseidon i-a revenit regatul mărilor. Imprevizibil și uneori violent, este și zeul cutremurelor și era asociat cu caii. Cele mai multe dintre progeniturile sale erau uriași și creaturi sălbatice. Pegas, calul înaripat, era fiul lui Poseidon și al Meduzei. În onoarea lui Poseidon se organizau Jocurile Istmice. În artă era deseori reprezentat ținând în mână un trident și fiind însoțit de un delfin și de un ton. Romanii îl identificau cu Neptun.

Poseidon, statuie din marmură din Melos, sec. II î.Hr.; Muzeul Arheologic Național, Atena

ALINARI-ART RESOURCE/EB INC.

Posen

Vezi Poznan

posesiune adversă

În legea anglo-americană a proprietății, deținerea unei proprietăți imobiliare (*vezi* proprietate imobiliară și personală) cu știința și împotriva voinței cuiva care are un interes superior de a avea drept de proprietate asupra acesteia. În majoritatea statelor din SUA, regulamente de limitare permit unui posesor advers să obțină un titlu legal dacă proprietarul nu caută să obțină dreptul de proprietate la timp.

posesiune feudală a pământului

Sistem în care pământul era luat în arendă de la seniorii feudali. În Anglia și Franța, regele era seniorul absolut și stăpân al întregului teritoriu. El dădea pământ nobililor săi, care, la rândul lor, dădeau pământ vasalilor și tot așa, până la arendaș. Posesiunile erau de două feluri: libere și dependente. Arenda liberă cuprindea arenda în cavalerism, cum se întâmpla în cazul serviciului de cavaler, și sistemul în care arendașul era supus anumitor servituți (prin stabilirea unei cantități de produse ce trebuiau livrate proprietarului). Principalul tip de arendă dependentă era iobăgia, o formă secundară de servitute. *Vezi și* feudalism, feudă, arendaș, sistem seniorial.

post

Abstinență alimentară, din motive religioase sau etice. În religiile antice avea rolul de a-i pregăti pe preoți sau pe credincioși să se apropie de divinitate, pentru a avea o viziune, pentru a-și răscumpăra păcatele sau pentru a îmbuna o zeitate supărată. Postul se practică în toate marile religii ale lumii. În iudaism există câteva zile de post, în special Yom Kippur. Pentru creștini, Postul Mare este perioada de 40 de zile de dinaintea Paștelui, din care fac parte și tradiționalele zile de post numite Miercurea Cenușii și Vinerea Mare. În religia musulmană, luna Ramadanului este considerată perioadă de abstinență totală de la mâncare, din zori și până la apusul soarelui. Ca formă de protest politic, postul se numește greva foamei; sufragetele din sec. XIX, Mohandas K. Gandhi și naționaliștii irlandezi de la sfârșitul sec. XX au protestat prin greva foamei. Postul moderat este de asemenea practicat pentru virtuțile sale curative.

post de lucru

Computer folosit de o singură persoană, dar cu un procesor mult mai rapid și o memorie mai mare decât un computer personal obișnuit. Posturile de lucru au scopul de a executa aplicații complicate din afaceri, care solicită un număr mare de calcule sau cer o afișare grafică extrem de rapidă; cerințele sistemelor CAD/CAM au stat la baza constituirii lor inițiale. Datorită nevoii mari de procesare a datelor, se bazează adesea pe procesoare RISC și în general folosesc sistemul de operare UNIX. Unul dintre primele posturi de lucru a fost cel introdus în 1987 de Sun Microsystem; posturile de lucru introduse în 1988 la Apollo, Ardent și Stellar aveau scopul de a realiza aplicații grafice tridimensionale. Termenul de post de lucru este folosit uneori și pentru a denumi un computer personal legat la un server, pentru a-l diferenția de terminalele „dumb", cu aplicații limitate.

Post, C(harles) W(illiam)
(26.10.1854, Springfield, Illinois, SUA – 09.05.1914, Santa Barbara, California)
Producător american de cereale pentru micul dejun. Inițial a fost comis-voiajor. În anii 1880 a fost internat într-un centru de sănătate din Battle Creek, Michigan, fiind tratat de John H. Kellogg. Aici s-a gândit pentru prima oară că ar putea produce alimente sănătoase, ca acelea pe care le folosea Kellogg. În 1895 a înființat Postum Cereal Co., devenită ulterior General Foods Corp. Primul său produs, băutura din cereale marca Postum, a fost urmat de Grape Nuts și Post Toasties.

Post, Emily *născută* **Emily Price**
(27.10.1872/03.10.1873, Baltimore?, SUA – 25.09.1960, New York, New York)
Autoritate americană în domeniul etichetei. A fost educată în școli particulare din New York. La începutul sec. XX, din cauza dificultăților financiare, a început să scrie ficțiune ușoară și articole de revistă. La sugestia editorului său s-a apucat de lucrarea sa cea mai importantă, *Eticheta: Cartea albastră a uzanțelor sociale* (Etiquette in Society, in Business, in Politics and at Home, 1922), în care, spre deosebire de predecesorii săi care trataseră același subiect, și-a îndreptat opiniile pertinente înspre cetățeanul de rând cu disponibilități economice modeste. Cartea a fost reeditată de zece ori în timpul vieții autoarei. Afluxul de scrisori pe care le primea a inspirat rubrica sa de ziar, care a fost preluată de multe alte publicații.

Emily Post
BROWN

postcombustie
A doua cameră de combustie într-un motor turboreactor sau turbopropulsor, situată imediat în fața ajutajului de evacuare al motorului. Injecția și combustia combustibilului suplimentar în această cameră asigură o forță de propulsie suplimentară pentru decolare sau zbor supersonic. În majoritatea cazurilor, postcombustia poate aproape să dubleze forța de propulsie a unui motor turboreactor. Ajutajul trebuie să fie mai mare când se folosește postcombustia, astfel încât ajutajul reglabil automat este o componentă esențială în sistemul de postcombustie. Deoarece consumul de combustibil crește brusc și este, în general, mai puțin eficient la vitezele subsonice, folosirea sa este, de obicei, limitată la aparatele de zbor supersonice militare.

poster
Afiș publicitar realizat într-o manieră atractivă, tipărit pe hârtie, care este expus pentru a promova un produs, un eveniment sau o idee. Posterele au devenit populare odată cu inventarea litografiei la mijlocul sec. XIX, tehnică ce a permis posterelor colorate să fie realizate ieftin și ușor. Au rămas memorabile afișele lui Henri de Toulouse-Lautrec, care făceau deseori reclamă artiștilor din cabaretele pariziene. După cum se vede și în lucrările lui Alphonse Mucha, industria posterelor a înflorit odată cu stilul Art Nouveau. În timpul Primului Război Mondial, posterele erau folosite pentru recrutare și propagandă, iar în urma exploziei industriale de la începutul sec. XX, atât evenimente, cât și produse au început să fie promovate cu ajutorul posterelor. Dezvoltarea ulterioară a publicității prin film și televiziune a dus la declinul acestora.

postimpresionism
Mișcare în pictura occidentală, ce reprezintă atât o extensie a impresionismului, cât și o respingere a limitărilor sale. Termenul a fost inventat de Roger Fry pentru a defini operele lui Paul Cézanne, Georges Seurat, Paul Gauguin, Henri de Toulouse-Lautrec etc. Majoritatea acestor pictori au debutat ca impresioniști cu un stil bazat pe înregistrarea obiectivă a naturii prin efecte fugitive ale culorii și luminii. Postimpresioniștii au respins aceste scopuri în favoarea unei modalități de expresie mai ambițioase, fără a nega totuși că s-au inspirat din impresionism și din culorile sale pure, strălucitoare, din eliberarea sa de subiectele tradiționale și din tehnica sa de definire a formei cu ajutorul tușelor scurte de culori întrerupte. Fiecare dintre pictorii acestui curent prezenta propriile subiecte unice, personale, având o formă proprie de exprimare, deși împărtășea idealurile stilistice ale celorlalți postimpresioniști. Cézanne, de ex., a abandonat prezentarea măiestrită, de factură impresionistă, a efectelor trecătoare ale luminii, pentru a se concentra pe structurile ascunse ale formelor naturale și pe problema unificării modelelor de suprafață cu adâncimea

spațială. Atât Gauguin, cât și van Gogh au respins obiectivitatea indiferentă a impresionismului în favoarea unei modalități de expresie mai personale și mai spirituale. Reprezentanții postimpresionismului au expus adesea împreună, dar au pictat în general singuri, spre deosebire de impresioniști, care fuseseră un grup sudat și convivial. În general, postimpresionismul s-a îndepărtat de o abordare naturalistă, evoluând spre două mișcări majore ale artei de început de sec. XX: cubismul și fovismul. *Vezi și* neoimpresionism.

postmodernism

Câteva mișcări artistice care au pus sub semnul întrebării filozofia și practicile artelor și literaturii moderne, începând cu anii 1960. În literatură, această atitudine s-a concretizat într-o reacție împotriva unei viziuni ordonate asupra lumii și, deci, împotriva conceptelor clasice despre forma și sensul textelor. Ca reacție împotriva idealurilor moderniste (*vezi* modernism), cum ar fi arta autotelică și ideea încetățenită de capodoperă, literatura și arta postmodernistă pun accentul pe mijloace cum ar fi pastișa și parodia, tehnica stilizării antiromanului și realismului magic. Postmodernismul a dus și la o proliferare a teoriilor critice. Din acest punct de vedere, trebuie amintit deconstructivismul cu variantele sale. De asemenea, postmodernismul a încercat să elimine și distincția dintre așa-numita „cultură ușoară" și „cultura înaltă".

post-mortem

Vezi autopsie

poststructuralism

Mișcare apărută în critica literară și în filozofie, în Franța, la sfârșitul anilor 1960. Având la bază teoriile lingvistice ale lui Ferdinand de Saussure, antropologia lui Claude Lévi-Strauss (*vezi* structuralism) și teoriile deconstructiviste ale lui Jacques Derrida (*vezi* deconstructivism), poststructuralismul pornește de la ideea conform căreia limba nu este un mediu transparent prin care noi avem acces la „adevăr" sau la „realitate", ci mai degrabă o structură sau un cod ale cărui componente își capătă sensul din contrastul ce există între ele, și nu din legăturile lor cu lumea exterioară. Printre scriitorii al căror nume este asociat cu această mișcare se numără Roland Barthes, Jacques Lacan, Julia Kristeva și Michel Foucault.

Postul Mare

Perioadă de penitență dinaintea Paștelui, în cadrul Bisericii creștine, respectată încă din timpurile apostolice. Bisericile occidentale instituiau în trecut un post de 40 de zile (cu excepția duminicilor), inspirat din postul lui Iisus din deșert; era permisă o masă pe zi, seara, iar carnea, peștele, ouăle și untul erau interzise. Aceste reguli au devenit cu timpul mai puțin stricte, iar în prezent sunt păstrate ca zile de post al Paștilor doar Miercurea Cenușii – prima zi de post în Biserica Romano-Catolică, când tradiția amintește de obiceiul credincioșilor de a-și însemna frunțile cu cenușă – și Vinerea Mare. Regulile postului sunt mai stricte în Bisericile Ortodoxe din Răsărit.

postulatul paralelelor

Unul dintre cele cinci postulate, sau axiome, ale lui Euclid ce susțin geometria euclidiană. El afirmă că printr-un punct poate trece o singură dreaptă paralelă cu o altă dreaptă din același plan. Spre deosebire de celelalte patru postulate ale lui Euclid, acesta nu este evident și nici nu poate fi dedus din axiomele geometriei. Unicitatea geometriei euclidiene și identificarea absolută a matematicii cu realitatea au fost dezmințite în sec. XIX când, independent unul de celălalt, Nikolai Lobacevski și János Bolyai (1802–1860) au descoperit că modificarea postulatului paralelelor ducea la geometrii neeuclidiene solid argumentate.

poştalion *sau* diligenţă

Trăsură pentru transport de persoane, trasă de cai, care parcurgea o rută fixă între stații. Diligențele apar în Londra pe la 1640 și în Paris pe la 1660. În sec. XIX au fost mult folosite în SUA și Anglia, unde în 1828 străbăteau drumul de la Leicester la Londra de 12 ori pe zi. În SUA erau singurul mijloc de a străbate distanțe mari, mai ales până în localitățile din Vest, și transportau pasagerii și corespondența poștală. Pe măsură ce transportul pe calea ferată a luat amploare, călătoriile cu diligența s-au rărit, cu excepția celor către localități izolate.

poștă vocală

Sistem electronic folosit la înregistrarea mesajelor vocale trimise prin intermediul telefonului. Persoana care sună aude un mesaj preînregistrat, după care poate lăsa la rândul ei un mesaj. Persoana care este

sunată își poate asculta mesajele mai târziu prin introducerea unui cod în telefonul său. Poșta vocală este diferită de robotul telefonic prin abilitatea de a funcționa pentru mai multe linii telefonice simultan și prin multiplele funcții sofisticate pe care le deține, pe lângă cea de înregistrare a mesajelor.

Potala, palatul ~

Complex administrativ și religios, lângă Lhasa, Tibet, China. Ocupă o suprafață de 13 kmp pe vârful unui deal cu o înălțime de 130 m deasupra văii râului Lhasa. Potrang Karpo (Palatul Alb, terminat în 1648) a fost cândva sediul guvernului tibetan și reședința principală a lui Dalai Lama. De la mijlocul sec. XVIII a fost folosit ca palat de iarnă. Potrang Marpo (Palatul Roșu, 1694) găzduiește câteva capele, statui sacre și mormintele a opt Dalai Lama. Rămâne un loc de pelerinaj foarte important pentru budiștii tibetani. Complexul are 1 000 de camere și, în 1994 a fost inclus în Patrimoniul Mondial UNESCO.

potasă

Denumire folosită pentru diverși compuși anorganici ai potasiului, în special carbonatul de potasiu (K_2CO_3), un material alb, cristalin, obținut în trecut din cenușa de lemn. Se folosește pentru fabricarea unor tipuri speciale de sticlă, pentru prepararea silicatului de potasiu (agent deshidratant), a pigmenților, cernelurilor tipografice și săpunurilor delicate pentru spălarea lânii brute, ca reactiv de laborator și ca aditiv alimentar. Hidroxidul de potasiu este cunoscut și sub denumirea de potasă caustică, iar în industria de fertilizatori, oxidul de potasiu este numit potasă.

potasiu

Element chimic, unul dintre metalele alcaline, cu simbol chimic K și număr atomic 19. Este un metal moale, alb-argintiu, care nu se găsește în natură în stare liberă și este foarte rar folosit ca metal, din cauza reactivității sale foarte ridicate (cu excepția utilizării sale ca reactiv chimic). Potasiul este esențial vieții și este prezent în toate tipurile de sol. Ionii de potasiu (K^+) și ionii de sodiu acționează asupra membranelor celulare în transmisia și transportul de impulsuri electrochimice. În compuși, potasiul are valența 1. Clorura este folosită ca fertilizator și material brut pentru producerea altor compuși, iar hidroxidul pentru fabricarea săpunurilor lichide și a detergenților, ca și în prepararea diferitelor săruri. Iodul este adăugat sării de masă pentru a proteja consumatorul împotriva carenței de iod. Nitratul este numit și salpetru, pe când carbonatul se numește și potasă.

potârniche

Denumire comună pentru speciile de păsări de interes cinegetic din Eurasia și Africa încadrate în familia *Phasianidae*. Potârnichea-gri-europeană (*Perdix perdix*), introdusă în America de Nord, are față și coadă roșiatice, piept gri și un „U" de culoare închisă desenat pe piept. Masculii pot atinge o lungime de 30 cm. Femela clocește cca 15 ouă, într-un cuib în formă de cupă, construit din ierburi, în lanurile de grâu sau în tufișuri. Stolurile de potârnichi caută hrană, formată din semințe și insecte. Cele cinci specii de potârnichi asiatice și cele 35 de specii africane ale genului *Francolinus* prezintă niște pinteni și au o lungime de 25–40 cm. Potârnichea-de-zăpadă (*Lerwa lerwa*) trăiește în munții înalți din Asia. Potârnichile sunt mai mari decât prepelița și au cioc și picioare mai puternice. Cocoșul-sălbatic și moț-alb sunt adeseori confundați cu potârnichea.

potârniche-gulerată

Specie nord-americană (*Bonasa umbellus*) din familia *Tetraonidae*, numită uneori greșit potârniche. Se hrănește mai ales cu fructe de pădure, semințe și muguri, dar mănâncă și hrană animală. Are o lungime de 40–50 cm și penaj pe partea inferioară a picioarelor. Coada în formă de evantai are o dungă neagră. Gulerul masculului e alcătuit din pene negre erectile situate pe părțile laterale ale gâtului. Masculii bat rapid din aripi, producând un răpăit puternic, pentru a-și marca teritoriul.

Potemkin, Grigori (Aleksandrovici)

(24.09.1739, Chizovo, Rusia – 16.10.1791, lângă Iași, Moldova, România)

Ofițer în armata rusă. S-a alăturat gărzilor ecvestre (1755) și a contribuit la instaurarea Ecaterinei II (1762). S-a remarcat în Războiul ruso-turc (1768–1774), după care a devenit amantul Ecaterinei (1774–1776) și a fost numit guvernator-general al Noii Rusii (S Ucrainei). În 1783, Ecaterina l-a numit prinț de Taurida. În calitate de feldmareșal, începând cu 1784, a instituit o serie de reforme în armată, a construit portul Sevastopol și o flotă la Marea Neagră. A încercat să colonizeze stepele ucrainene,

Grigori Potemkin, gravură de James Walker, 1789, după un portret de Johann Baptist Lampi

nereușind însă. A subestimat costurile aferente proiectelor sale, lăsându-le pe multe terminate doar pe jumătate. Fiind un maestru în arta disimulării, a reușit să își ascundă foarte bine punctele slabe din punct de vedere administrativ, motiv pentru care a fost acuzat că ar fi construit numai niște fațade, așa-numitele sate ale lui Potemkin, pe care i le-a arătat Ecaterinei în momentul în care aceasta vizita regiunea. A condus armata rusă în al doilea Război ruso-turc.

potențial de acțiune

Inversare de scurtă durată (cca o miime de secundă) a polarizării electrice a membranei unei celule nervoase sau musculare. Stimularea celulei de către anumite substanțe chimice sau de către celule senzoriale receptoare cauzează depolarizarea membranei, permițând unui impuls să se deplaseze de-a lungul fibrei nervoase (la celulele nervoase) sau provocând contractarea celulei (la celulele musculare).

potențial de ionizare *sau* energie de ionizare

Cantitate de energie necesară pentru a îndepărta un electron dintr-un atom sau o moleculă izolată. Există un potențial de ionizare pentru îndepărtarea fiecărui electron, deși energia necesară desprinderii primului electron (cel care este legat mai slab) este cel mai adesea folosită. Potențialul de ionizare al unui element reprezintă o măsură a capacității sale de a intra într-o reacție chimică pentru a forma un ion sau pentru a dona electroni și depinde de natura legăturii chimice a compușilor formați din elementele chimice. *Vezi și* energie de unire, ionizare.

potențial electric

Cantitate de lucru mecanic necesar pentru a pune în mișcare o unitate de sarcină electrică de la un punct de referință până la un punct anume, în sens contrar direcției unui câmp electric. Energia potențială a unei sarcini pozitive crește atunci când aceasta se mișcă în sens contrar direcției unui câmp electric și descrește când se mișcă în sensul câmpului electric. Potențialul electric poate fi privit ca energie potențială pe unitate de sarcină. Lucrul mecanic consumat în mișcarea unei unități de sarcină de la un punct la altul, ca și în cazul circuitului electric, este egal cu diferența dintre energiile potențiale de la fiecare dintre cele două puncte. Potențialul electric se exprimă în joule pe coulomb sau volt.

Potenza *în Antichitate* Potentia

Oraș, 69 295 loc. (2001), centrul administrativ al regiunii Basilicata, din S Italiei. Este amplasat la o altitudine de 819 m deasupra nivelului mării, în Apenini. Orașul roman Potentia a fost fondat în sec. II î.Hr. și a devenit un important nod rutier și o comunitate înfloritoare. În Evul Mediu a fost condus de diverși lorzi feudali. În 1860 a fost primul oraș din S Italiei care i-a expulzat pe conducătorii Bourboni ai Regatului celor Două Sicilii. Orașul a fost reconstruit de câteva ori din pricina avariilor cauzate de cutremure. Este un centru agricol și exportă fructe și legume.

potestas patria

Vezi patria potestas

potlatch

Ceremonial în care se dau și se primesc cadouri, practicat între amerindienii de pe coasta nord-vestică a Pacificului, în special între membrii tribului kwakiutl. Un *potlatch* era dat de un moștenitor sau succesor, pentru a-și asigura și valida noua poziție socială. Invitarea oaspeților, discursurile, înmânarea bunurilor în funcție de categoria socială a celor care le primeau, toate acestea trebuiau să respecte anumite formalități ceremoniale. Era urmat de o petrecere de proporții. Ceremonia a fost îndelung studiată de către antropologi deoarece ea pune într-o lumină nouă natura proprietății, ca și ideea de bogăție, prestigiu și statut social. *Vezi și* schimb de daruri.

Potok, Chaim *născut* Herman Harold Potok

(17.02.1929, New York, New York, SUA - 23.02.2002, Merion, Pennsylvania)

Rabin și romancier american. Fiu al unor imigranți polonezi, a fost educat într-o casă iudaic-ortodoxă și hirotonisit rabin conservator. A lucrat ca profesor, după care și-a început cariera de editorialist și autor de articole științifice și populare pentru diverse reviste (1960). Romanele sale au introdus în literatura americană viața spirituală și culturală a evreilor ortodocși. Printre acestea se numără: *Alesul*

(The Chosen, 1967, ecranizat în 1981), *Promisiunea* (The Promise, 1969), *Numele meu este Asher Lev* (My name is Asher Lev, 1972), *Vioara lui Davita* (Davita's Harp, 1985) și *Darul lui Asher Lev* (The Gift of Asher Lev, 1990).

Potomac

Fluviu din regiunea central-estică a SUA. Izvorăște din Munții Apalași ai Virginiei de Vest. Are o lungime de 462 km. Curge spre SE, prin districtul Columbia, în golful Chesapeake. Este navigabil până la Washington DC, de unde coboară într-o serie de cascade, inclusiv Marile Cascade. Remarcat pentru pitorescul său, Potomac are și o istorie bogată. Muntele Vernon, unde s-a născut George Washington, se află pe malurile sale din josul Washingtonului. Parcul Istoric Național al Canalelor Ohio și Chesapeake este paralel cu râul.

Potosí

Oraș, 132 966 loc. (2001), situat în SE Boliviei. Fondat în 1545 după ce într-un munte din apropiere s-a descoperit argint, a devenit cel mai populat oraș din America Latină. În a doua jumătate a sec. XVII, populația sa a scăzut drastic odată cu declinul extracției de argint, dar a crescut iarăși în sec. XIX–XX, odată cu apariția altor ramuri industriale, inclusiv mineritul de staniu. Unul dintre orașele situate la cea mai mare înălțime din lume (la o altitudine de 4 176 m), este un important centru industrial bolivian. Orașul istoric a fost declarat în 1987 sit ce aparține Patrimoniului Mondial UNESCO.

Potsdam

Oraș, 130 435 loc. (2002), centrul administrativ al landului Brandenburg, Germania. Este așezat pe râul Havel, la SV de Berlin. Prima atestare datează din 993 d.Hr., când a fost menționat ca așezare slavă. A fost confirmat legal în 1317. În 1640, sub conducerea lui Frederick William, mare elector, a devenit reședința electorală a margrafului de Brandenburg. În timpul domniei lui Frederic II, Rezistența regală prusacă a transformat orașul într-un centru militar și intelectual. A fost grav afectat în Al Doilea Război Mondial. Multe dintre monumentele sale au supraviețuit, iar altele avariate, au fost restaurate. În 1945, aici s-a desfășurat Conferința de la Potsdam. Parcurile sale mari, frumos amenajate, au fost incluse, în 1990, în Patrimoniul Mondial UNESCO. În oraș s-au dezvoltat activități în domeniul administrației, al educației, al producției de film și al turismului. Găzduiește diferite instituții tehnice și științifice.

Potsdam, Conferința de la ~

(17 iulie - 2 august 1945)

Conferință a Aliaților ce a avut loc în suburbia berlineză Potsdam după înfrângerea Germaniei în Al Doilea Război Mondial. Harry Truman, Iosif Stalin și Winston Churchill (înlocuit ulterior cu Clement R. Attlee) s-au întâlnit să negocieze diverse aspecte cum ar fi condițiile de pace în Europa, administrarea Germaniei învinse, trasarea granițelor Poloniei, ocuparea Austriei, definirea rolului Uniunii Sovietice în Europa de E, problema despăgubirilor și continuarea războiului împotriva Japoniei. Au fost create cele patru zone de ocupație a Germaniei concepute la Conferința de la Ialta, fiecare urmând a fi administrată de un comandant-șef al armatelor de ocupație: sovietică, britanică, americană sau franceză. În V, râurile Oder și Neisse au marcat granițele Poloniei, țara primind și o parte din fosta Prusie Orientală. Stalin a interzis puterilor occidentale să se amestece în politica Europei de E, aflată sub controlul său.

Potter, (Helen) Beatrix

(28.07.1866, South Kensington, Middlesex, Anglia - 22.12.1943, Sawrey, Lancashire)

Autoare și ilustratoare britanică de cărți pentru copii. În copilărie, Potter și-a petrecut vacanțele în Scoția și în Districtul Lacurilor, unde a învățat să iubească animalele. Pitorescul acestei zone a urmărit-o toată viața, motiv pentru care a și transpus-o în desenele sale. Poveștile ilustrate cu animale, trimise unui copil bolnav când ea avea 27 de ani, au fost publicate sub titlul *Povestea iepurașului Peter* (The Tale of Peter Rabbit, 1902). Volumul a devenit cea mai bine vândută carte pentru copii a tuturor timpurilor. Au urmat alte douăzeci de volume, având-i ca protagoniști pe Rățușca Jemima, Veverița Nutkin, Pescarul Jeremy și Doamna Melc.

Beatrix Potter, 1913

PICTORIAL PARADE/LONDRA DAILY EXPRESS, REPRODUCERE CU PERMISIUNEA LUI FREDERICK WARNE & CO.

Potter, Dennis (Christopher George)

(17.05.1935, Berry Hill, Gloucestershire, Anglia - 07.06.1994, Ross-on-Wye, Herefordshire)

Dramaturg britanic. Și-a făcut studiile la Oxford, după care s-a dedicat scrisului.

S-a impus mai ales prin realizarea unor seriale de televiziune. Serialul său *Bani din cer* (Pennies from Heaven, 1978) combina secvențe fanteziste cu interludii muzicale în care actorii mimau cântece vechi de epocă. Cel mai cunoscut serial de televiziune al său, *Detectivul cântăreț* (The Singing Detective, 1986), a avut opt serii și a fost o relatare autobiografică a crizelor sale de paralizie cauzate de artroză. Acesta combina umorul și patosul cu numerele muzicale fantastice. Celelalte piese ale sale includ *Pucioasă și dulceață* (Brimstone and Treacle, 1976, ecranizată în 1987) și *Ruj pe guler* (Lipstick on Your Collar, 1993). Printre scenariile sale de film se numără *Parcul Gorky* (Gorky Park, 1983) și *Vis de copil* (Dreamchild, 1985).

Poujade, Pierre (-Marie)

(01.12.1920, Saint-Céré, Franța - 27.08.2003, La Bastide-l'Évêque)

Lider politic francez. Proprietar al unei librării în Saint-Céré, în 1953 a organizat o grevă a librarilor pentru a protesta împotriva impozitelor ridicate. Extinzându-și activitatea și în alte orașe, organizația sa pentru apărarea negustorilor și artizanilor a ajuns să însumeze 800 000 de membri. Mișcarea sa de dreapta, cunoscută ca poujadism, a atras și un număr de fermieri și comercianți nemulțumiți. În 1956, organizația a câștigat 52 de locuri în Parlament. Influența lui Poujade a fost de scurtă durată, dar în anii 1970 a fondat o organizație pentru muncitorii nesindicaliști.

Poulenc, Francis (Jean Marcel)

(07.06.1899, Paris, Franța - 30.06.1963, Paris)

Compozitor francez. În adolescență a studiat pianul sub îndrumarea lui Ricardo Viñes (1875–1943). Influențat de Erik Satie, Poulenc și alți cinci compozitori au ajuns să fie cunoscuți sub denumirea Les Six (Cei Șase). A compus multe piese pentru pian și orchestră, și muzică de cameră. A rămas faimos pentru muzica vocală, ce include opere ca *Les mamelles de Tirésias* (1944), *Dialogul carmelitelor* (1956) și *La Voix humaine* (1958) și lucrări corale religioase precum *Stabat mater* (1950) și *Gloria* (1959), mărturii ale devoțiunii sale față de catolicism.

Pound, Ezra (Loomis)

(30.10.1885, Hailey, Idaho, SUA - 01.11.1972, Veneția, Italia)

Poet și critic american. Pound a urmat Colegiul Hamilton și Universitatea din Pennsylvania, unde a studiat diverse limbi. În 1908 a plecat spre Europa, unde și-a petrecut cea mai mare parte a vieții. În scurt timp s-a impus drept un lider al imagismului și a avut o influență covârșitoare în lirica anglo-americană, ajutând la promovarea unor scriitori precum William Butler Yeats, James Joyce, Ernest Hemingway, Robert Frost, D.H. Lawrence și T.S. Eliot, căruia i-a editat în mod strălucit poemul *Tărâmul pierdut* (The Waste Land). După Primul Război Mondial a publicat două dintre cele mai importante poeme ale sale: *Omagiu lui Sextus Propertius* (Homage to Sextus Propertius, 1919) și *Hugh Selwyn Mauberley* (1920). A început să publice *Cantos* (The Cantos), o încercare de înșiruire de poeme epice, proiect care avea să rămână preocuparea sa poetică majoră de-a lungul vieții. Odată cu Marea Depresiune a manifestat un interes din ce în ce mai mare pentru istorie și economie, a devenit obsedat de reforma monetară și și-a declarat admirația pentru Benito Mussolini. În Al Doilea Război Mondial a realizat o serie de transmisiuni radio profasciste, motiv pentru care, în 1945, a fost acuzat de trădare și reținut de forțele americane. Inițial, a fost dus la Pisa. *The Pisan Cantos* (1948, Premiul Bollingen) scrise în această perioadă sunt foarte emoționante. A fost ținut într-un spital american de boli nervoase până în 1958, când s-a întors în Italia. Volumul *The Cantos* (1970) adună cele 117 cântece complete ale sale.

Pound, Roscoe

(27.10.1870, Lincoln, Nebraska, SUA - 01.07.1964, Cambridge, Massachusetts)

Profesor de drept și botanist american. După ce a studiat botanica la Universitatea din Nebraska și dreptul la Harvard (1889–1890) a fost admis în baroul din Nebraska și a lucrat ca avocat, în același timp predând la universitatea de stat (1890–1903). La Universitatea din Nebraska a condus departamentul botanic statal (1892–1903) și a descoperit o ciupercă rară (*Roscopoundia*). Ulterior a predat la mai multe facultăți de drept, cea mai importantă fiind Harvard (1910–1937), unde a fost și decan (1916–1936) și unde a instituit multe reforme. A fost poate cel mai bun

Roscoe Pound

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

avocat american din jurisprudența sociologică, ce afirmă că deciziile și hotărârile judecătorești sunt afectate de condițiile sociale. Se pare că ideile sale l-au influențat pe Franklin Roosevelt în redactarea programului New Deal. După Al Doilea Război Mondial a contribuit la reorganizarea sistemului juridic naționalist chinez.

Poussin, Nicolas

(1594, Villers, Franța - 19.11.1665, Roma, Statele Papale)

Pictor francez. Cu excepția a doi ani în care a fost pictor de curte al regelui Ludovic XIII, și-a construit întreaga carieră la Roma, unde a devenit un mare admirator al vechii civilizații romane. În operele sale de debut a pictat teme din mitologia clasică într-un stil ce amintea de maeștri venețieni precum Tizian. Inspirat de opera lui Rafael, la mijlocul anilor 1630 a început să-și dezvolte un stil marcat de claritatea și monumentalitatea clasică. Operele sale târzii, precum *Sfânta Familie pe trepte* (1648), afișează un stil care dorește să exprime virtute și dreptate, introducând numai câteva figuri redate în culori aspre, care se profilează pe un fundal sever. În peisajele sale, precum *Peisaj cu Polifem* (1649), dezordinea naturii este redusă la ordinea geometriei. Compozițiile sale austere au influențat generații întregi de pictori francezi, inclusiv pe Jacques-Louis David, Jean-Auguste Dominique Ingres și Paul Cézanne.

poveste

Narațiune ce provine din literatura populară, ale cărei personaje sunt ființe supranaturale sau oameni ieșiți din comun. Poveștile pot fi scrise sau spuse spre amuzamentul copiilor sau pot avea un conținut narativ mai sofisticat cu evenimente supranaturale ori neobișnuite, scene și personaje care dau întregului un caracter satiric sau moralizator. Termenul se referă la povești populare, cum este *Cenușăreasa* sau *Motanul încălțat*, dar și la creații cu autor cunoscut, cum este Hans Christian Andersen. Adesea, este greu de făcut diferența între o poveste populară și una cultă, întrucât cele populare au fost tratate literar de la începuturi, iar cele culte provin deseori din tradiția orală.

poveste cu final deschis

Tip de povestire specific africană. Finalul este deschis deliberărilor sau este ambiguu din punct de vedere moral, permițând auditorilor să comenteze ori să deducă soluția corectă a problemei puse, fie că este vorba de un conflict, de nevoia de a alege reacția cuvenită într-o situație dificilă, sau de a alege adevăratul vinovat, atunci când mai multe personaje par să fie la fel de vinovate. Aceste povești au atât un rol instructiv, cât și unul de divertisment, și ajută la stabilirea normelor sociale.

poveste misterioasă

Lucrare literară de ficțiune, în care subiectul este o enigmă, iar dezlegarea ei este rezervată pentru final. Indiciile sunt presărate de-a lungul povestirii, în așa fel încât să invite cititorul să se gândească la o soluție proprie înainte de a o afla pe cea oferită de autor. Este un gen foarte răspândit și apreciat, având elemente comune cu alte genuri de literatură: povestirile de groază, fanteziile pseudoștiințifice, povestirile polițiste, de intrigă diplomatică, spionaj etc. *Vezi și* roman polițist; roman gotic.

povestea șarlatanului (înșelătorului) *sau* povestea tricksterului

În tradițiile orale din întreaga lume, poveste a unei înșelăciuni, magii și violențe comise de un om-animal mitic (șarlatanul). Șarlatanul (*în engleză, trickster*) este un erou, atât zeu creator, cât și un nebun inocent, un rău distrugător și un nebunatic asemenea unui copil. Coiotul, șarlatanul poveștilor la populațiile indo-americane în California și în SV, este unul dintre cele mai cunoscute personaje. În NV Pacificului, șarlatanul este corbul. Multe populații africane au, de asemenea, povești despre șarlatani (iepurele de câmp, păianjenul, țestoasa etc.), care au fost aduse în America de sclavi. Poveștile cu iepurele șarlatan au fost transpuse în literatură de către Joel Chandler Harris.

povestire

Proză scurtă de ficțiune. De obicei prezintă un singur episod semnificativ sau o scenă cu un număr limitat de personaje. Această formă de narațiune încurajează economia de decor și narațiunea concisă; personajele sunt înfățișate de-a lungul povestirii și a evenimentelor dramatice, dar aproape niciodată nu sunt complet dezvoltate. O povestire se concentrează asupra creării unei stări și mai puțin asupra narării unei povești. În ciuda numeroaselor precedente existente în literatură, a apărut abia în sec. XIX ca gen literar distinct. Se regăsește în operele unor scriitori precum E.T.A.

Hoffman, Heinrich von Kleist, Edgar Allan Poe, Prosper Mérimée, Guy de Maupassant și Anton Cehov.

povestire de groază

Narațiune care are ca scop crearea senzației de frică. Astfel de povești datează din Antichitate și formează o parte semnificativă a literaturii populare cu personaje supranaturale precum fantome, vrăjitoare sau vampiri. În literatura occidentală se cultivă frica și bizarul încă din sec. XVIII, odată cu apariția romanului gotic. Printre cei mai cunoscuți scriitori ai genului horror sau gotic se numără Horace Walpole, Mary Shelley, E.T.A. Hoffmann, Edgar Alan Poe, Sheridan Le Fanu (1814–1873), Wilkie Collins, Bram Stoker, Ambrose Bierce și Stephen King.

Powder

Râu în N statului Wyoming și SE statului Montana, SUA. Izvorăște de la poalele Munților Bighorn, în Wyoming, și curge spre N (782 km), pentru a se uni cu râul Yellowstone lângă Terry, Montana. Printre afluenți se numără râul Micul Powder și Crazy Woman Creek.

Powderly, Terence V(incent)

(22.01.1849, Carbondale, Pennsylvania, SUA - 24.06.1924, Washington DC)

Lider sindicalist american. Fiu al unor imigranți irlandezi, s-a angajat ca muncitor la căile ferate încă de când avea 13 ani și a devenit ucenic de mașinist la 17 ani. A intrat în Sindicatul Mașiniștilor și Fierarilor în 1871. Trei ani mai târziu s-a înscris în ordinul secret al Cavalerilor Muncii, iar în 1879 a fost ales în funcția cea mai înaltă, de mare maestru. A fost președintele sindicatului, în perioada în care acesta a avut cel mai mare număr de membri, dar atacurile unor oponenți precum Jay Gould au dus la declinul sindicatului. Powderly a fost atras în disputele interne și și-a dat demisia în 1893. *Vezi și* Uriah Smith Stephens.

Powell, Adam Clayton, Jr.

(29.11.1908, New Haven, Connecticut, SUA - 04.04.1972, Miami, Florida)

Om politic american. L-a urmat pe tatăl său în funcția de pastor al Bisericii Baptiste Abisiniene din Harlem, New York (1937), reușind să adune la biserica sa un impresionant număr de 13 000 de credincioși. A fost ales în consiliul orașului New York (1941), fiind primul afro-american care a ocupat această funcție. În Camera Reprezentanților a SUA (1945–1967, 1969–1971), s-a ocupat de legislația socială și a promulgat o serie de legi pentru combaterea sărăciei și subvenționarea învățământului. Cunoscut pentru stilul său nonconformist și extravagant, a fost investigat pentru evaziune fiscală. În 1967, Camera a votat pentru excluderea sa, decizie schimbată însă de Curtea Supremă.

Powell, Anthony (Dymoke)

(21.12.1905, Londra, Anglia - 28.03.2000, lângă Frome, Somerset)

Romancier britanic. Și-a publicat primul roman, *Afternoon Men* (1931), în timp ce lucra într-o editură londoneză. A fost ziarist și a luptat în Al Doilea Război Mondial. Ulterior a publicat primul din cele 12 romane din ciclul satiric autobiografic *Dansând în ritmurile muzicii timpului* (A Dance to the Music of Time, 1951–1975). Fiind cea mai bună operă a sa, acest ciclu prezintă părerea și experiențele sale în societatea engleză în deceniile ante- și postbelice. Printre romanele sale ulterioare se numără *Regele pescar* (The Fisher King, 1986).

Anthony Powell, 1974

FAY GODWIN

Powell, Bud *născut* Earl Powell

(27.09.1924, New York, New York, SUA - 01.08.1966, New York)

Pianist și compozitor american de jazz. Powell a cântat cu orchestra lui Cootie Williams (1942–1944). Ulterior a fost atras de curentul bebop de la sfârșitul anilor 1940. Stilul său a fost abordat de majoritatea pianiștilor erei postswing. El a eliminat folosirea mâinii stângi în interpretare, impunând un ritm scurt, sincopat, susținând totodată și linii melodice lungi cu mâna dreaptă, o inovație la acea vreme. S-a mutat la Paris în 1959 și s-a întors în SUA în 1964. Cariera i-a fost întreruptă de câteva ori de căderi nervoase, presupuse a fi cauzate de loviturile la cap primite într-un atac rasist din 1945.

Powell, Colin (Luther)

(n. 5.04.1937, New York, New York, SUA)

Ofițer în armata americană și politician. Provenit dintr-o familie de imigranți jamaicani, s-a înrolat în armată după

terminarea colegiului și a luptat în Războiul din Vietnam. A deținut funcții în Departamentul Apărării, iar în 1983 a devenit adjunctul secretarului apărării. Membru în Consiliul Securității Naționale (1987), a fost numit consilier pentru afaceri de securitate națională al lui Ronald Reagan (1988). Avansat la gradul de general (1989), a fost numit de George Bush șeful Statului Major, fiind primul ofițer de culoare care a deținut această funcție. A contribuit la planul de invadare a statului Panamá (1989) și la operațiunile din Primul Război din Golf. Între 2001 și 2005 a devenit secretar de stat, în timpul mandatului lui George W. Bush.

Powell, John Wesley

(24.03.1834, Mount Morris, New York, SUA - 23.09.1902, Haven, Maine)

Geolog și etnolog american. Powell a întreprins multe expediții de-a lungul fluviului Colorado (1821–1879), primele dintre acestea fiind descrise în *Explorarea vestului fluviului Colorado și a afluenților săi* (Exploration of the Colorado River and Its Tributaries, 1875). A realizat prima clasificare amănunțită a limbilor amerindiene (1877) și a fost primul director al Biroului de Etnologie Americană din cadrul Institutului Smithsonian (1879–1902).

Powell, Lewis F(ranklin), Jr.

(19.09.1907, Suffolk, Vancouver, SUA - 25.08.1998, Richmond, Vancouver)

Jurist american. A studiat dreptul la Universitățile Washington and Lee și Harvard, după care a început să practice avocatura în Virginia. În calitate de director al consiliului de administrație al Școlii din Richmond, a fost responsabil cu eliminarea discriminărilor rasiale în școli în 1959; a prezidat mai târziu Consiliul de Stat al Educației și a fost președinte al Baroului american. Foarte respectat de confrații săi, a fost numit de președintele Richard Nixon membru al Curții Supreme a SUA în 1971. Și-a preluat postul în 1972 și a ocupat această funcție până în 1987. A adoptat atitudini moderat-liberale în problematica drepturilor civile și a separării bisericii de stat, manifestând conservatorism în ceea ce privește respectarea legii.

Powell, Michael (Latham)

(30.09.1905, Bekesbourne, Kent, Anglia - 19.02.1990, Avening, Gloucestershire)

Regizor britanic de film. A debutat cu pelicula *Two Crowded Hours* în 1931 și a realizat peste 20 de filme cu buget redus înainte ca Alexander Korda să îi propună să facă echipă cu scenaristul Emeric Pressburger (1902–1988). Cei doi au realizat filmul de succes *U-Boat 29* (1939). Înființându-și propria companie de producție, cei doi au realizat filme cum ar fi *Hoțul din Bagdad* (The Thief of Bagdad, 1940), *Viața și moartea colonelului Blimp* (The Life and Death of Colonel Blimp, 1943), *Drumul spre Rai* (Stairway to Heaven, 1946), *Narcisa neagră* (Black Narcissus, 1947), *Pantofii roșii* (The Red Shoes, 1948, considerat de mulți critici cel mai bun film al lor), *Poveștile lui Hoffmann* (The Tales of Hoffmann, 1951) și controversatul *Omul care ucide* (Peeping Tom, 1960), realizat fără Pressburger. Filmele lui Powell s-au remarcat prin folosirea unor culori vii, prin fantezie și prin stilul experimental adoptat.

Powell, William

(29.07.1892, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA - 05.03.1984, Palm Springs, California)

Actor american de film. A jucat pe Broadway din 1912 și și-a făcut debutul în film cu pelicula *Sherlock Holmes* (1922). A interpretat personaje negative în filme mute și, odată cu apariția filmului sonor, a început să joace în filme de mister. A interpretat primul său rol de detectiv în *Cazul Canary* (The Canary Murder Case, 1929). A devenit celebru dând viață personajului Nick Charles, un detectiv sofisticat și charismatic. A jucat alături de Myrna Loy în filmul de succes *Omul invizibil* (The Thin Man, 1934). Continuările acestuia s-au bucurat de aceeași popularitate, printre ele numărându-se *Regele femeilor* (The Great Ziegfeld, 1936), *Valetul domnișoarei* (My Man Godfrey, 1936) și *Viața cu tata* (Life with Father, 1947).

Power, Charles Gavan

(1888, Sillery, Québec - 1968)

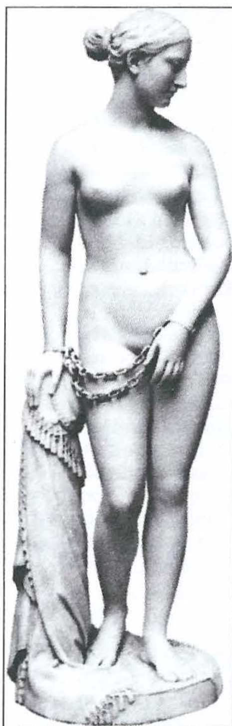
Om politic canadian. A fost rănit grav în Primul Război Mondial. A ocupat funcții în Camera Comunelor (1917–1955). În guvernul lui W.L. Mackenzie King a fost ministru al pensiilor și sănătății naționale (1935–1939) și ministru al poștelor (1939–1940). În calitate de ministru al apărării naționale aeriene (1940–1944) a promovat interesele forțelor aeriene canadiene sub comandă britanică și a pus bazele unor escadrile canadiene în Europa.

Power, Tyrone (Edmund)

(05.05.1914, Cincinnati, Ohio, SUA - 15.11.1958, Madrid, Spania)

Actor american. S-a născut într-o familie de actori cu tradiție. A plecat în turneu cu

o trupă de teatru care interpreta piesele lui Shakespeare. Pe Broadway a debutat cu *Romeo și Julieta* (1935). În lumea cinematografiei a înregistrat primul său succes cu *Lloyds of London* (1936). A fost remarcat pentru rolurile sale în filme de acțiune precum *Au venit ploile* (The Rains Came, 1939), *Semnul lui Zorro* (The Mark of Zorro, 1940), *Sânge și nisip* (Blood and Sand, 1941), *Aleea coșmarurilor* (Nightmare Alley, 1947) și *Jucătorul din Mississippi* (The Mississippi Gambler, 1953). În același timp, a continuat să joace și pe scenă în piese ca *Sf. Ioan* (Saint Joan, 1936), *Domnul Roberts* (Mister Roberts, 1950) și *Înapoi la Matusalem* (Back to Methuselah, 1958).

Sclavă din Grecia, statuie din marmură de Hiram Powers, 1843; Galeria de Artă Corcoran, Washington DC

GALERIA DE ARTĂ CORCORAN, WASHINGTON DC

Powers, Hiram

(29.06.1805, Woodstock, Vermont, SUA – 27.06.1873, Florența, Italia)

Sculptor italian de origine americană. A lucrat într-un muzeu de ceară din Cincinnati, după care s-a mutat la Washington DC, unde a realizat busturile unor personalități precum Andrew Jackson (1834). În 1837 s-a stabilit definitiv la Florența. A devenit celebru pe plan internațional cu sculptura din marmură *Sclavă greacă* (1843), ce înfățișa o femeie dezbrăcată și înlănțuită. Opera a făcut senzație când a fost expusă la expoziția de la Crystal Palace, din Londra, în 1851. Artist de o extraordinară abilitate tehnică, a fost unul dintre cei mai cunoscuți sculptori ai vremii sale.

Powhatan

(m. 04.1618, Virginia)

Șef de trib nord-amerindian, tată al lui Pocahontas. La apogeul puterii sale, controla 128 de sate (ce însumau cca 9 000 locuitori) care făceau parte din confederația Powhatan. Deși nu s-a opus colonizării engleze la Jamestown, Virginia, unii dintre oamenii săi au atacat frecvent grupurile izolate de coloniști. În 1614, Pocahontas s-a căsătorit cu un colonist și, la scurt timp după aceea, Powhatan a negociat un acord de pace cu aceștia, menținând relații amiabile până la sfârșitul vieții sale.

powhatan

Confederație formată din cel puțin 30 de triburi nord-amerindiene de limbă algonkiană, ce ocupau cândva cea mai mare parte a țărmurilor din Virginia și țărmul de E al golfului Chesapeake. A fost numită astfel în cinstea puternicului șef Powhatan, căruia triburile îi asigurau ajutor militar și îi plăteau taxe sub formă de bunuri. Majoritatea satelor erau formate din locuințe lungi, acoperite cu scoarță sau piei roșii de animale. Ele erau, de asemenea, fortificate cu palisade. Femeile powhatan cultivau porumb, fasole și dovleci. Bărbații vânau și mergeau la război, mai ales împotriva indienilor irochezi. Ostilitățile intermitente cu coloniștii englezi, cunoscute și sub numele de războaiele Powhatan (1622–1644), s-au încheiat odată cu destrămarea confederației.

powwow

Ceremonie amerindiană sau adunare întrunită în diverse scopuri. Inițial, termenul era folosit pentru a desemna ceremoniile de vindecare, dar făcea referire și la ritualuri exuberante, cu dans și cântece, care se organizau în cinstea unui succes la vânătoare sau unei victorii într-o bătălie. Deseori, și întrunirile consiliilor tribale erau numite powwow. Astăzi, termenul este folosit pentru a desemna adunările sociale indiene de proporții, la care iau parte de obicei membrii mai multor triburi și care sunt acompaniate de tobe, cântece și dansuri tradiționale. În prezent, aceste ceremonii atrag turiști și diverși participanți, cu această ocazie fiind scoase la vânzare diferite obiecte de artizanat și suvenire.

Powys

Zonă în partea central-estică a Țării Galilor. În prezent un ținut galez cu reședința la Llandridod Wells, numele zonei provine de la principatul galez de Powys, așezat în regiunea de graniță dintre Anglia și Țara Galilor. Deși atinsese apogeul în sec. XII, principatul nu a reușit să domine Țara Galilor, din cauza apropierii sale de zona de frontieră, unde culturile galeze și engleze se amestecau. Relieful predominant este

format din văile ce duc spre Shrewsbury și Hereford. În zonă există vestigii din Epoca Fierului și ale unor așezări romane.

pox

Virus care aparține familiei *Poxiviridae*, responsabil pentru apariția unei game largi de boli, atât la oameni cât și la animale. Virusul pox duce la apariția variolei (varicela umană, în 1977 declarată eradicată pe plan mondial, este cauzată de virusul varicelo-zosterian; *vezi* zona zoster). Virusul are formă de paralelipiped, iar suprafața sa, neregulată, este acoperită de formațiuni cu aspect de spini. Spre deosebire de alte virusuri care conțin ADN, cele pox par să se dezvolte exclusiv în citoplasma celulelor afectate. Virusul pox care produce variola la iepure a fost folosit cu succes pentru a controla răspândirea iepurilor sălbatici în Australia.

Poynings, Edward *ulterior* Sir Edward

(1459, Southwark?, lângă Londra, Anglia - 10.1521, Westenhanger, Kent)

Soldat englez și administrator. Fiind un susținător al lui Henric Tudor (ulterior Henric VII), a fost numit lord deputat al Irlandei (1494–1495), unde a instituit o serie de reforme legislative (Legile lui Poynings), prin intermediul cărora a aplicat în Irlanda legile Angliei. De asemenea, a cerut ca fiecare lege a Parlamentului irlandez să fie aprobată de rege și de consiliul său privat.

pozitivism

Sistem filozofic care se limitează la informațiile obținute prin experiență, exclude speculațiile apriorice sau metafizice și pune accentul pe reușitele științei. Pozitivismul se află într-o strânsă legătură cu empirismul, pragmatismul și pozitivismul logic. În sens restrâns, termenul desemnează filozofia lui Auguste Comte, care susținea că gândirea umană a trebuit să treacă dintr-un stadiu teologic într-unul metafizic, iar că, în prezent, trece într-unul pozitiv sau științific. Crezând că impulsul religios va supraviețui declinului religiei revelate, el a conceput o religie a omului, cu biserici proprii, cu un calendar și cu o ierarhie ecleziastică.

pozitivism logic

Școală timpurie de filozofie analitică, inspirată de David Hume, de logica lui Bertrand Russel și Alfred North Whitehead și de *Tractatus* (1921) al lui Ludwig Wittgenstein. Curentul, instituit inițial la Universitatea din Viena (1922) într-un seminar al lui Moritz Schlick (1882–1936), a continuat acolo sub numele de Cercul de la Viena, până în 1938. Gruparea a propus câteva teze revoluționare: (1) orice discurs cu sens conține fie (a) propozițiile formale ale logicii și matematicii, fie (b) afirmațiile factuale ale științelor speciale; (2) orice afirmație care pretinde a fi factuală are sens numai dacă este capabilă să arate cum anume ar putea fi verificată; (3) întrucât afirmațiile metafizice, inclusiv cele ale religiei, nu pot fi încadrate în niciuna din cele două clase ale punctului (1), ele sunt fără sens. Unii pozitiviști logici, în special A.J. Ayer, susțineau că afirmațiile din etică (de ex., „este rău să furi") nu funcționează logic ca judecăți de fapt, ci doar ca expresii ale sentimentelor de aprobare sau dezaprobare resimțite de vorbitor față de o anumită acțiune. *Vezi și* A.J. Ayer; Rudolf Carnap; emotivism; principiul verificabilității.

pozitron

Particulă subatomică cu aceeași masă ca și electronul, dar cu sarcină electrică de +1 (electronul are sarcina -1). Constituie antiparticula (*vezi* antimaterie) unui electron. Existența pozitronului a fost o consecință a teoriei electronului a lui P.A.M. Dirac (1928), iar particula a fost descoperită, în razele cosmice, de Carl D. Anderson (1905–1991), în 1932. Deși stabili în vid, pozitronii reacționează rapid în contact cu electronii materiei obișnuite, producând raze gama prin procesul de anihilare. Sunt emiși în dezintegrarea beta pozitivă a nucleelor radioactive bogate în protoni și apar în formarea de perechi.

poziție de balet

Una din cele cinci poziții ale piciorului, fundamentale pentru toate formele de balet clasic. Inventate de Pierre Beauchamp (1636–1705) în 1680, pozițiile alcătuiesc baza de la care un dansator își capătă echilibrul sau aplombul, legea fundamentală a baletului. Orice poziție conține, în mod necesar, o întoarcere sau o rotire a picioarelor dansatorului din șolduri, devenind o bază de la care pornește orice mișcare. Diferite poziții ale mâinilor și brațelor (*port de bras*) completează figurile.

Pozna *în germană* Posen

Oraș, 574 896 loc. (2000), din zona central-vestică a Poloniei, pe râul Warta. Unul dintre cele mai vechi orașe ale Poloniei, datând din sec. IX d.Hr., a devenit un

prosper centru comercial în sec. XV, dar a intrat în declin după al doilea Război Nordic. În 1793 a fost anexat Prusiei, intensificându-se astfel procesul de germanizare care începuse în sec. XIII. În 1918 a fost înapoiat Poloniei. În Al Doilea Război Mondial a fost ocupat de germani și a fost avariat. Reconstruit după război, a devenit centrul administrativ, industrial și cultural al Poloniei de V. Este și un important centru academic care găzduiește institute literare și științifice. Printre ramurile industriale se numără industria textilelor, industria metalurgică și uzinele chimice.

Prado

Muzeu național de artă din Spania. Găzduiește cea mai bună colecție de pictură spaniolă din lume, dar și alte lucrări europene. Construit la Madrid în 1818 din ordinul lui Ferdinand VII, a fost deschis publicului în 1819, sub numele de Muzeul Regal de Pictură. Exponatele aparțin unor perioade de peste trei secole, ele făcând parte din diverse colecții regale ale monarhilor spanioli din casa de Habsburg și de Bourbon. În 1868, după exilarea Isabelei II, a devenit Muzeul Național Prado. În 1872 a achiziționat multe picturi remarcabile, în trecut aflate în proprietatea mănăstirilor spaniole. Aici sunt expuse extraordinarele colecții ale tablourilor lui El Greco, Diego Velázquez și Francisco Goya, dar și numeroase lucrări ale altor maeștri spanioli precum José de Ribera și Francisco Zurbarán. Printre celelalte exponate ale sale se numără colecții de statui greco-romane și multe capodopere flamande și italiene.

Praeneste *în prezent* Palestrina

Oraș antic în Latium, centrul Italiei, situat pe o coamă a Apeninilor. A fost fondat înainte de sec. VIII î.Hr. Aici s-au dat multe bătălii cu Roma, într-un final orașul devenind parte a Imperiului Roman. A fost centrul de cult al zeiței Fortuna, al cărei sanctuar și oracol-templu au fost înconjurate de un imens complex de clădiri. A devenit o stațiune estivală preferată de romanii bogați, cum ar fi Augustus, Hadrian și Plinius cel Tânăr. Orașul modern este locul de naștere al lui Giovanni Pierluigi da Palestrina.

praf de pușcă

Amestec special folosit ca încărcătură propulsoare la puști și ca agent exploziv în minerit. Primul asemenea exploziv a fost pulberea neagră, un amestec de salpetru (nitrat de potasiu), sulf și cărbune. A fost descoperit în China, în sec. IX, și a pătruns în Occident în sec. XIII. Rețeta a fost perfecționată și nu a mai suferit modificări din sec. XIV. Pulberea neagră este folosită și în prezent la încărcături explozive, focoase, fitile, încărcături neutre din muniția militară și artificii. În 1838 s-a descoperit că, în cazul în care este înmuiat în acid nitric concentrat, bumbacul poate deveni exploziv. Nitroceluloza cunoscută sub numele de fulmicoton a început să fie folosită ca ingredient pentru praful de pușcă din anii 1860. În anii 1880, Paul Vieille (1854–1934) a folosit nitroceluloza pentru a crea primul tip de praf de pușcă care nu scoate fum; praful de pușcă modern constă fie doar din nitroceluloză, fie dintr-o combinație de nitroceluloză și nitroglicerină.

Praga

Oraș, 1 178 576 loc. (2001), capitala Republicii Cehe. Se întinde pe cele două maluri ale râului Vltava. Regiunea este populată încă din sec. IX î.Hr. În sec. XIV era unul din centrele culturale și comerciale importante ale Europei. La începutul sec. XVII a fost centrul opoziției împotriva Habsburgilor (*vezi* defenestrarea de la Praga). În 1866, aici s-a semnat tratatul ce a pus capăt Războiului austro-prusian. În 1918, Praga a devenit capitala Cehoslovaciei independente. A fost ocupată de germani în Al Doilea Război Mondial și de URSS și alte forțe militare semnatare ale Tratatului de la Varșovia în 1968 (*vezi* Primăvara de la Praga). În 1989, aici a fost inițiată mișcarea ce a înlăturat în mod pașnic guvernul comunist. Praga este cel mai important centru cultural-economic al țării, fiind recunoscută pentru tradiția sa în domeniul muzicii, literaturii și arhitecturii.

Praga, defenestrarea de la ~

(23 mai 1618)

Incident între rezistența boemiană și autoritatea habsburgică. În 1617, oficialii catolici din Boemia au dispus închiderea capelelor protestante, violând astfel garanția libertății religioase obținute în 1609. La o adunare convocată de protestanți, regenții imperiali au fost găsiți vinovați de violarea garanției și au fost aruncați de la ferestrele camerei de consiliu a castelului din Praga. Deși victimele nu au fost rănite serios, incidentul a fost scânteia revoltei boemiene împotriva

împăratului Ferdinand II, care a dus la izbucnirea Războiului de Treizeci de Ani.

Praga, Primăvara de la ~
(1968)

Scurtă perioadă de liberalizare a Cehoslovaciei aflate sub conducerea lui Alexander Dubček. În aprilie 1968, acesta a instituit o serie de reforme agrare și industriale și a revizuit Constituția pentru a garanta drepturi civile, pentru a acorda autonomie Slovaciei și pentru a democratiza guvernul și Partidul Comunist. Până în iunie, mulți cehi au solicitat un progres cât mai rapid către adevărata democrație. Deși Dubček a crezut că ținea situația sub control, Uniunea Sovietică și țările semnatare ale Tratatului de la Varșovia, alarmate de amenințarea unei Cehoslovacii social-democrate, au invadat țara în august, l-au demis pe Dubček și au restabilit treptat controlul, instalând comuniști extremiști în posturile de conducere.

pragmatică

Ramură a lingvisticii și filozofiei limbajului ce studiază relațiile dintre expresiile lingvistice și utilizatorii lor. Este de obicei definită în contrast cu semantica, aceasta fiind descrisă ca studiul regulilor și convențiilor ce guvernează sensurile literale ale expresiilor lingvistice. Pragmatica studiază modalitatea în care aspectele literale și neliterale ale înțelesului lingvistic transmis sunt determinate de principii care fac referire la contextul fizic sau social (interpretat în sens larg) în care este folosit limbajul. Printre aceste aspecte se numără „implicațiile" conversaționale și convenționale (de ex., „Ion are trei fii" implică din punct de vedere conversațional faptul că el nu are mai mult de trei fii; „El era sărac, dar cinstit" implică din punct de vedere convențional existența unui contrast tacit între sărăcie și cinste). Alte aspecte se referă la metafore, alte figuri de stil, tropi și teoria actelor de vorbire.

pragmatism

Mișcare filozofică teoretizată pentru prima dată de către Charles Sanders Peirce și William James și reluată și prelucrată ulterior de John Dewey. Pragmatiștii pun accent pe funcția practică a cunoașterii, înțeleasă ca instrument pentru adaptarea la realitate și pentru controlarea acesteia. Pragmatismul se aseamănă empirismului, întrucât acordă prioritate experienței în fața raționamentelor a priori. În timp ce, în interpretarea sa tradițională, adevărul era definit fie în funcție de criteriul coerenței (*vezi* coerentism), fie în funcție de corespondența sa cu realitatea, pragmatismul susține că adevărul poate fi stabilit printr-un proces de verificare. Pragmatiștii concep ideile ca pe niște instrumente sau planuri ce servesc acțiunii și nu drept imagini ale realității. Pragmatismul pune accent pe caracterul funcțional al ideilor; mai precis, ele sunt sugestii și anticipări ale unor acțiuni posibile, ipoteze sau previziuni a ceea ce ar putea rezulta dintr-o anumită acțiune sau din anumite moduri de organizare a comportamentului nostru. *Vezi și* W.V.O. Quine, Richard Rorty.

Prahova

Râu din România, afluent de stânga al Ialomiței. Lungimea sa este de 193 km. Izvorăște din zona de N a orașului Predeal. În cursul superior este considerat ca linie de demarcație între Carpații Meridionali și Orientali. Formează un mic și spectaculos defileu între Sinaia și Posada. Trece prin orașele Azuga, Bușteni, Sinaia, Comarnic și prin municipiul Câmpina, formând una dintre cele mai frecventate zone turistice ale țării. La vărsare are un debit mai mare decât al râului colector – Ialomița.

Prahova

Județ, situat în partea central-sud-estică a României, în bazinul hidrografic al râului Prahova. Suprafața: 4 716 kmp; 854 552 loc. (2001). Are 14 orașe, dintre care două municipii, fiind județul cu cel mai mare număr de orașe din țară. O serie de orașe importante sunt menționate în sec. XV pe teritoriul actual al județului: Târgșoru Vechi, Gherghița, Ploiești. A cunoscut o dezvoltare deosebită odată cu exploatarea intensivă a zăcămintelor de sare (sec. XVII) și apoi de cea a petrolului (sec. XIX). Consemnat din sec. XVI ca județ, dar în limite mai mici, județul Prahova a suferit ultima reorganizare administrativă în 1968. Relieful este variat, fiind dispus în trei trepte majore: în N – Carpații Orientali (munții Baiu, Ciucaș) și Meridionali (Bucegi), în centru – zona subcarpatică, în S – subunități ale Câmpiei Române. Economia este axată pe activități industriale, ramuri mai importante fiind construcțiile de utilaj petrolier, petrochimie, energie electrică. Agricultura se bazează pe cultura plantelor cerealiere (S), dar și pe viticultură, pomicultură, în zona subcarpatică. Stațiuni climaterice: Sinaia, Bușteni, Poiana Țapului, Azuga,

Breaza, Timișul de Sus. Obiective turistice variate și importante: valea superioară a Prahovei, dominată de abruptul Bucegilor, valea Teleajenului, castelul Peleș din Sinaia, mănăstiri (Cheia, Suzana etc.).

Praia

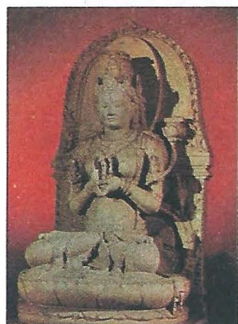
Oraș-port, 94 757 loc. (2000), capitala statului Capul Verde. Este așezat pe țărmul sudic al insulei São Tiago (Santiago), din Oceanul Atlantic, la cca 640 km depărtare de țărmul de V al Africii. Este implicat în comerțul maritim cu produse agrare, banane, cafea și trestie de zahăr și totodată este și o stație de cablu submarin.

Prajapati

Figură a creatorului în perioada vedică a Indiei. În literatura vedică de început (*vezi* Veda), acest nume era purtat de diferite divinități primordiale. Ulterior a desemnat o singură zeitate, „stăpânul tuturor viețuitoarelor", despre care se spunea că ar fi creat universul și toate ființele acestuia, după ce s-a purificat prin practici ascetice. Alte legende fac aluzie la crearea sa din apele primordiale. Echivalentul său feminin era Vac, personificarea cuvântului sacru; Usas, întruchiparea zorilor, a fost identificată ca parteneră feminină sau fiică a sa. În epoca postvedică, Prajapati a ajuns să fie identificat cu Brahma.

Prajnaparamita

Parte principală a cărții ce conține o sutra și adnotările sale în budismul mahayana. Textele principale scrise în perioada 100 î.Hr.–150 d.Hr reprezintă *prajna* (înțelepciunea) ca perfecțiune supremă și calea spre nirvana. Această înțelepciune constă în conștientizarea faptului că toate fenomenele sunt iluzorii. Numele *Prajnaparamita* se referă și la personificarea literaturii sau a înțelepciunii. Este deseori reprezentată sub chipul unei femei care pare să împartă din cunoștințele sale lumii. Uneori ține în mâini un lotus și o carte sfântă.

Prajnaparamita, sculptură din piatră sec. XIII, Singosari, E Javei; Muzeul Pusat, Djakarta, Indonezia

MUZEUL NAȚIONAL DE ETNOLOGIE, LEIDEN, OLANDA

prakriti și purusha

În filozofia samkhya, materia și sufletul. Prakriti este natura materială în stare germinală, eternă și imperceptibilă. Când intră în contact cu sufletul sau eul *(purusha)*, începe un proces de evoluție care trece prin câteva etape și se finalizează cu crearea lumii materiale existente. În viziunea samkhya, numai *prakriti* este activ, pe când eul prins în materialitate nu face altceva decât să observe și să experimenteze. Eul se eliberează de *prakriti*, recunoscând că el nu este implicat în lumea materială și înțelegându-și diferența față de aceasta.

Pramudya Ananta Tur
sau Pramoedya Ananta Toer

(20.02.1925, Blara, Java, Indonezia - 30.04.2006, Jakarta)

Romancier și nuvelist javanez. În perioada 1947–1949 a fost închis de către olandezi din cauza rolului pe care l-a avut în revolta indoneziană împotriva regulamentelor coloniale reînnoite. În acești doi ani de detenție, Pramudya a scris primul său roman, *Fugarul* (Perburuan, publicat în 1950). După ce Indonezia și-a câștigat independența în 1949, a adoptat un stil original, în care combina discursul cotidian cu imaginile din cultura javaneză clasică. Închis din nou între 1965–1979 pentru implicarea într-o lovitură de stat comunistă, a scris patru romane: *Acest pământ al omenirii* (Bumi Manusia, 1980), *Copilul națiunilor* (Anak Semua Bangsa, 1980), *Pași* (Jejak Langkah, 1985) și *Casa de sticlă* (Rumak Kaca, 1988), care descriu societatea javaneză sub conducere olandeză. Este un prozator de vază al Indoneziei postindependente.

Prandtl, Ludwig

(04.02.1875, Freising, Germania - 15.08.1953, Göttingen, Germania de Vest)

Fizician german, considerat părintele aerodinamicii. A predat la Universitatea din Göttingen (1904–1953). În 1904 a descoperit stratul de separație la suprafața unui corp ce se mișcă în aer sau în apă, ceea ce a dus la înțelegerea rezistenței la frecare și a curgerii laminare a aerului (*vezi* linie de curent) pe aripile avioanelor și la nivelul altor obiecte aflate în mișcare. Lucrările sale asupra teoriei aripii explică procesul de curgere a aerului pe aripile de avioane și modalitatea de reducere a rezistenței la înaintare.

prasada

În hinduism, hrană sfințită oferită divinității și apoi împărțită adoratorilor, care o consumă ca pe un semn de favoare din partea zeului. Prasada este folosită

fie în ceremoniile din temple, unde poate fi oferită unui zeu precum Krishna și apoi distribuită de preoți, fie în gospodării, unde este închinată zeului și apoi împărțită membrilor gospodăriei. *Vezi și* puja.

pratitya-samutpada

În budism, lanț de cauzalități care duce de la renaștere la moarte. Existența este considerată un flux interdependent de evenimente trecătoare ce apar în serie, unul provocându-l pe celălalt, de obicei descrise sub forma unui lanț cu 12 verigi: (1) ignoranța, care duce la (2) percepția greșită a realității, care oferă structura (3) cunoașterii, care se ocupă de (4) nume și formă, sau de principiul identității individuale și de percepția senzorială a unui obiect, cunoscute prin (5) cele șase domenii (cele cinci simțuri și obiectul lor, împreună cu mintea), a căror prezență duce la (6) contact (între obiecte și simțuri), urmat de (7) senzație, care, plăcută fiind, duce la (8) sete și apoi la (9) aspirație (spre un partener sexual), care duce la (10) procesul de devenire, ce culminează cu (11) nașterea și în sfârșit (12) cu îmbătrânirea și moartea.

Pratt, E(dwin) J(ohn)

(04.02.1883, Western Bay, Newfoundland, Canada - 26.04.1964, Toronto, Ontario)

Poet canadian. S-a pregătit pentru a deveni preot, dar ulterior a fost profesor la Universitatea din Toronto. Una dintre primele sale colecții, *Titanii* (The Titans, 1926) conține celebra operă *Cașalotul* (The Cachalot). *Brébeuf și frații săi* (Brébeuf and His Brethren, 1940), probabil cea mai bună lucrare a sa, istorisește martiriul misionarilor iezuiți. Colecțiile de mai târziu includ *Dunkirk* (1941), *Ei se întorc* (They Are Returning,1945), *În spatele bușteanului* (Behind the Log, 1947) și *Spre ultima țeapă* (Towards the Last Spike, 1952).

Pratt, Francis Ashbury

(15.02.1827, Woodstock, Vermont, SUA - 10.02.1902, Hartford, Connecticut)

Inventator american. Împreună cu Amos Whitney a fondat o fabrică de mașini-unelte, Pratt & Whitney Co. în Hartford, Connecticut. A avut un rol esențial în adoptarea unui sistem standard pentru calibre. A inventat raboteza (1869), freza modul (1884) și freza (1885).

Pratt, Institutul ~

Instituție privată de învățământ superior în Brooklyn, New York, SUA. A fost fondată ca școală de comerț în 1887 de către industriașul Charles Pratt (1830–1891). Include școli de arhitectură, artă și design (pentru care este în mod special renumit), arte liberale și științe exacte, studii specializate, cursuri de informatică și biblioteconomie. Cuprinde programe atât pentru licență, cât și pentru master.

pratyaya

În budism, cauză auxiliară, indirectă, opusă cauzei directe (*hetu*). De exemplu, o sământă reprezintă cauza directă a unei plante, în timp ce lumina soarelui, apa și pământul reprezintă cauzele auxiliare. Uneori, *pratyaya* se referă la cauză în general. Ideea de cauzalitate ocupă un loc important în concepția budistă privind ciclul morții și al renașterii (*vezi* pratitya-samutpada).

Pratyeka-buda

În budism, persoană care ajunge pe treptele superioare ale cunoașterii mai degrabă prin propriile eforturi decât urmând învățăturile unui buddha. Această practică s-a păstrat doar în tradiția theravada. Budismul mahayana respinge calea spre cunoașterea supremă, considerând-o prea limitată, și acceptă idealul de bodhisattva, care amână cunoașterea supremă pentru a ajuta la salvarea celorlalți.

Pravda

(*în rusă*, Adevărul)

Cotidian publicat la Moscova și distribuit la nivel național, organul oficial al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1918–1991). A fost fondat în Sankt Petersburg, în 1912, de către Vladimir Ilici Lenin și doi colegi, sub forma unui ziar ilegal. Devenit ulterior ziar de stat (în timpul comunismului) și mijloc central de informare și educație, a oferit articole bine scrise și analize privind subiecte de știință, economie, cultură și literatură, precum și materiale menite să-i inițieze pe cititori în doctrina și programul Partidului Comunist. Subiectele privind relațiile internaționale au fost lăsate în mare parte ziarului guvernului, *Izvestia*. După căderea comunismului în 1991, numărul cititorilor a scăzut foarte mult, iar ziarul a devenit vocea opoziției conservator-naționaliste. În 1996, ziarul a fost desființat.

Pravila de la Govora

Prima culegere de drept în limba română, tipărită la Govora în 1640. Are la origine o culegere de norme juridice bizantine. Autorul traducerii (după intermediare slavone) a fost călugărul oltean Mihail Moxa.

Praxiteles

(cca 370–330 î.Hr.)

Sculptor grec. Singura sa operă care s-a păstrat, lucrarea în marmură *Hermes purtându-l pe Dionysos copil*, este modelată delicat și are un finisaj desăvârșit. S-au mai păstrat alte câteva copii romane ale operelor sale. Cea mai apreciată operă a sa este *Afrodita din Cnidos*, pe care Plinius cel Bătrân a considerat-o cea mai reușită statuie din lume. Datorită influenței lui Praxiteles, în operele ulterioare, statuile au început să înfățișeze modele ușor aplecate, stând în picioare pe un piedestal, în poziții grațioase, având contururi fine, ondulate. Această postură a fost preluată și dezvoltată ulterior de sculptorii din epoca elenistică. Fiind cel mai important și mai original dintre sculptorii din Attica sec. IV d.Hr., a influențat profund evoluția ulterioară a sculpturii grecești.

praz

Plantă tare, viguroasă, bianuală (*Allium porrum*), din familia *Liliaceae*, originară din E regiunii mediteraneene și din Orientul Mijlociu. Are un gust fin, dulce, ca de ceapă. Este mult folosit în supele și tocănițele europene și este gătit întreg, ca legumă. A devenit emblema națională a Țării Galilor, în urma unei victorii a locuitorilor ținutului, care foloseau prazul ca semn distinctiv. Frunzele lungi, înguste și bulbul aproape cilindric din primul sezon sunt înlocuite în cel de-al doilea cu un trunchi înalt și solid, cu frunze și o umbrelă mare, alcătuită din multe flori.

praz (*Allium porrum*)

G.R. ROBERTS

Prăbușirea Bursei din 1929

Eveniment economic în SUA ce a dus la Marea Depresiune. Piața de valori s-a extins rapid spre sfârșitul anilor 1920, culminând în august 1929, când prețurile au început să scadă, în timp ce speculațiile s-au intensificat. La 18 octombrie, piața scade dramatic, iar la 24 octombrie, în „Joia Neagră", au fost tranzacționate aproape 13 milioane de acțiuni. Băncile și companiile de investiții au cumpărat acțiuni în bloc pentru a stopa panica. Însă la 29 octombrie, „Moartea Neagră", 16 milioane de acțiuni sunt tranzacționate și prețurile se prăbușesc, provocând o criză economică ce a durat zece ani și a afectat toate țările occidentale industrializate.

prădare

Metodă de obținere a hranei prin care un animal, numit prădător sau răpitor, consumă un animal din altă specie, numit pradă, imediat după ce-l omoară sau, în unele cazuri, în timp ce acesta este încă în viață. Majoritatea prădătorilor sunt generalizați și se hrănesc cu diferite specii de animale. Prădătorii specializați, cum ar fi furnicarii, consumă doar una sau câteva specii de pradă. Canibalismul este o formă de prădare, prin care un animal mănâncă un altul aparținând aceleași specii. Consumul de semințe este, de asemenea, catalogat drept prădare, pentru că implică distrugerea embrionului unei plante, care este considerat viu, deoarece reprezintă sursa unei vieți noi.

prăjirea minereurilor

În metalurgie, primă etapă în topirea minereului, cu scopul de a extrage metalul. Minereul se încălzește în prezența unui flux puternic de aer care îndepărtează umezeala și transformă masa metaliferă, de ex. dacă aceasta este o sulfură, în oxid. Vaporii de sulf proveniți din prăjirea minereurilor au constituit în trecut o sursă majoră de poluare a mediului înconjurător.

Preakness, cursele ~

Una din cele trei curse de cai din SUA care constituie Tiara. Se desfășoară anual la mijlocul lunii mai pe hipodromul Pimlico din Baltimore pe o distanță de 1,9 km. În concurs sunt admiși doar cai pursânge în vârstă de trei ani.

Prebisch, Raúl

(17.04.1901, Tucumán, Argentina - 29.04.1986, Las Vetientes, lângă Santiago, Chile)

Economist și om politic argentinian. Ocupând diferite funcții în guvernul argentinian, le-a propus țărilor în curs de dezvoltare să-și stimuleze producția internă cu scopul de a reduce importurile și de a diminua astfel dependența de statele industrializate. A sprijinit de asemenea integrarea economică a Americii Latine, constituirea unei economii de producție în masă și reforma agrară, pentru a reduce inegalitățile în venituri care împiedicau dezvoltarea pieței interne. În calitate de șef al Comisiei

Economice a ONU pentru America Latină a criticat inegalitatea în relațiile comerciale dintre țările bogate și cele sărace.

Precambrian

Interval de timp geologic care a început cu cca patru miliarde de ani în urmă, vârsta celor mai vechi roci cunoscute, și a durat până acum 544 m.a.u., după care a început Cambrianul. Reprezintă mai mult de 80% din întregul timp geologic, oferind astfel dovezi importante asupra modului în care au evoluat continentele. Precambrianul se împarte în Arhaic și Proterozoic, limita dintre ele fiind cu 2,5 miliarde de ani în urmă. A fost inițial considerat era care a precedat apariția vieții din Cambrian, însă ulterior s-a dovedit că viața apăruse pe Pământ încă din Arhaicul timpuriu. Spre sfârșitul Precambrianului au început să se dezvolte organismele nevertebrate, cu corpul moale.

precesia echinocțiilor

Mișcare a punctelor în care traiectoria Soarelui se intersectează cu ecuatorul ceresc, cauzată de precesia axei Pământului. Hiparh a observat că pozițiile stelelor diferă față de calculele anterioare, demonstrând că nu stelele, ci Pământul se mișcă. Precesia, adică o înclinare în orientarea axei terestre, al cărei ciclu complet se desfășoară în cca 26 000 de ani, este cauzată de forța de gravitație a Soarelui și de cea a Lunii, care se exercită asupra ecuatorului geoidal al Pământului. Planetele au și ele o mică influență asupra precesiei. Proiectând axa terestră pe bolta cerească se localizează cei doi poli cerești, de N și de S. Precesia Pământului face ca aceste puncte să traseze cercuri pe bolta cerească, fapt care determină ca ecuatorul ceresc să-și schimbe punctele de intersecție (echinocțiile) cu ecliptica.

precesie

Fenomen asociat cu acțiunea unui giroscop sau a unui titirez, care constă dintr-o rotație relativ lentă a axului de rotație al unui corp ce se învârte în jurul unei linii ce intersectează o axă de învârtire. Este cauzat de acțiunea cuplului de torsiune extern asupra corpului. Învârtirea lină a unui titirez (învârtirea descentrată se numește balansare) este un exemplu al acestui fenomen. Prin precesia axei de rotație a Pământului se explică de ce poziția corpurilor cerești pare să se schimbe în mod sistematic, odată cu trecerea timpului. *Vezi și* precesia echinocțiilor.

precipitație

Particule de apă lichide sau solide care cad din nori și ating pământul, inclusiv burnița, ploaia, zăpada, cristalele de gheață și grindina. Diferența esențială dintre o particulă de precipitație și o particulă de nor constă în mărimea acestora; o picătură de ploaie de mărime medie are o masă relativ egală cu un milion de stropi dintr-un nor. Elementele de precipitație (cristale de gheață sau stropi care se formează în jurul particulelor solubile cum ar fi sarea) se formează direct din stare de vapori și se măresc prin coliziune și fuziune. Când devin suficient de mari pentru a intra sub incidența forței gravitaționale, cad pe pământ.

precipitații radioactive

Cădere a unor particule radioactive din atmosferă pe pământ. Radioactivitatea atmosferică poate crește din cauze naturale, cum ar fi razele cosmice sau din pricina exploziilor nucleare și a activității reactoarelor atomice. Explozia unei arme nucleare poate genera trei tipuri de precipitații radioactive: locale, troposferice și stratosferice. Primele sunt de mare intensitate, dar de scurtă durată, și apar atunci când particulele radioactive mari se depozitează în apropiere de locul exploziei. Precipitațiile troposferice apar atunci când particulele radioactive fine intră în troposferă și se răspândesc pe o zonă mai întinsă, în luna următoare exploziei. Precipitațiile stratosferice, formate din cele mai fine particule radioactive, ce ajung în stratosferă, se pot manifesta la mulți ani după explozie și se răspândesc pe aproape toată suprafața globului. În timpul unei explozii nucleare se formează mulți radioizotopi, dar numai cei mai activi (de ex. cesiu-137, stronțiu-90) ajung în stratosferă, unde formează precipitații radioactive.

precizionism

Tehnică fină, precisă, folosită inițial în anii 1920 de către câțiva pictori americani pentru realizarea unor lucrări realiste în care erau redate forme clar definite, cum ar fi peisaje urbane, peisaje industriale cu fabrici și furnale, clădiri și mașini, peisaje câmpenești cu silozuri de cereale și hambare sau doar câmpuri sterpe și cer. În aceste scene nu apar oameni sau semne ale activității umane. Precizionismul este o artă „rece", care ține privitorul la distanță. Provine din cubism, futurism și orfism și a influențat arta pop (*vezi* pop art). Artiștii precizioniști, printre care se numără Charles Demuth

și Georgia O'Keeffe, au expus deseori împreună, cu toate că nu au fondat o școală proprie sau un program oficial

Preda, Marin

(05.08.1922, Siliştea-Gumeşti, Teleorman, România - 16.05.1980, Mogoşoaia)

Scriitor român reprezentativ al epocii postbelice și una dintre conștiințele autentice ale literaturii române contemporane. Nuvelele sale și romanul *Moromeții* (1955) aduc o viziune nouă și implicit polemică asupra satului românesc surprins în epoca de mari zguduiri istorice de dinaintea și imediat de după Al Doilea Război Mondial. A abordat cu forță epică și profunzime a problematizării teme precum intelectualul în relație cu istoria, conflictul între iubire și conștiință, raportul dintre destinul individului și destinul național, problema scrisului ca obiectivare și analiză a interiorității umane. Realismul modern al operei lui Marin Preda presupune o formulă complexă, care include dubla figurare în text a naratorului, stil oral și scene naturaliste, spirit ironic și autoreflexiv, vocație a tragicului, sondaj psihologic. Însemnările memorialistice, confesiunile și opiniile despre artă relevă la Marin Preda un spirit puternic, autentic, lucid și neliniștit, obsedat de adevăr, de absurditățile istoriei, de fața hidoasă a puterii. Scrieri: *Întâlnirea din pământuri* (1948), *Desfășurarea* (1952), *Risipitorii* (1962), *Intrusul* (1968), *Imposibila întoarcere* (1971), *Marele singuratic* (1972), *Delirul* (1975), *Viața ca o pradă* (1977), *Cel mai iubit dintre pământeni* (1980).

predestinare

În creștinism, doctrină potrivit căreia Dumnezeu a decis, cu mult timp în urmă, cine va fi salvat și cine condamnat. S-au dezvoltat trei teorii ale predestinării. În prima se susține că Dumnezeu i-a ales pe cei care urmează să fie salvați, deoarece a prevăzut meritele viitoare ale acestora. A doua doctrină (deseori identificată cu Jean Calvin) arată că Dumnezeu a decis cine va fi salvat și cine va fi condamnat, indiferent dacă pe parcursul vieții se va dovedi sau nu demn de a fi ales. A treia doctrină, inițiată de Toma d'Aquino și continuată de Martin Luther, atribuie salvarea bunăvoinței nemeritate a lui Dumnezeu, dar asociază condamnarea cu păcatul. În islam s-a discutat îndelung tema predestinării și a liberului-arbitru. Credincioșii mutaziliți susțineau că Dumnezeu ar fi nedrept dacă ar predestina toate acțiunile umane; credincioșii Ashariya sprijineau ideea predestinării stricte, inflexibile, care a devenit elementul principal al doctrinei islamului.

Predica de pe Munte

Colecție biblică de învățături religioase și maxime cu conținut etic atribuite lui Iisus, după cum sunt relatate în *Evanghelia după Matei*. Predica era adresată discipolilor și unei mari mulțimi de ascultători, pentru a le fi îndreptar într-o viață disciplinată și bazată pe o nouă lege a iubirii, chiar și față de dușmani, spre deosebire de vechea lege a pedepsei. Reprezintă sursa multor predici moralizatoare, care se fac în mod obișnuit, și a unor pasaje des citate din Biblie, inclusiv cele dedicate rugăciunii domnești. Predica este deseori văzută ca un punct de reper al vieții creștine.

preeclampsie și eclampsie

Condiții de hipertensiune în perioada graviditătii. Preeclampsia se manifestă prin hipertensiune, creșterea proteinelor în urină și edem al feței și mâinilor, care se dezvoltă în ultima parte a sarcinii sau imediat după naștere. Hipertensiunea persistentă afectează rinichii mamei și alimentarea cu sânge a fătului. Preeclampsia poate fi detectată încă dinaintea apariției primelor simptome (dureri de cap, tulburări de vedere, dureri de stomac) prin monitorizarea tensiunii sângelui și a creșterii în greutate. În cca 5% dintre cazuri, preeclampsia este urmată de eclampsia propriu-zisă; aceasta se manifestă prin convulsii care pot amenința serios viața mamei și a copilului. Poate fi prevenită în general prin diete speciale, prin medicamente, prin reducerea activității sau prin naștere prematură.

preempțiune

Politică americană care permitea celor stabiliți primii pe un teren ce aparținea statului să cumpere terenul pe care l-au amenajat. Deoarece terenul avea un preț prea mare pentru a putea fi cumpărat la licitație de către acești locuitori ilegal stabiliți, conform legilor provizorii de preempțiune, ei puteau să-l obțină fără să liciteze. Prin Legea Preempțiunii (1841), ei au primit dreptul de a cumpăra 65 ha de teren cu cca 2,50 dolari pe hectar înainte ca acesta să fie scos la licitație. În urma emiterii Actului Fermelor (1862), preemțiunea a devenit o lege unanim acceptată a politicii imobiliare americane.

prefabricare

Asamblare a unor componente standard de construcție în alt loc decât pe șantier. Prefabricatele pot fi uși, scări, pereți cu ferestre, pereți și podele asamblate, asamblaje pentru acoperișuri, componente de mărimea unei camere sau chiar clădiri întregi. Procesul de prefabricare presupune o colaborare permanentă între arhitecți, furnizorii de materiale și constructori pentru a stabili dimensiunile acestor componente. În industria de construcții americană, dimensiunea standard a unei plăci este de 1,2×2,4 m; toate planurile întocmite de arhitecți, precum și pereții prefabricați de furnizori se bazează pe această unitate standard. Printre avantajele prefabricării se pot enumera costuri reduse pentru producția în masă, oportunitatea de a folosi echipament specializat pentru a produce componente și standardizarea părților pentru a fi asamblate și ridicate rapid. Cel mai mare dezavantaj îl reprezintă responsabilitatea pentru controlul calității. *Vezi și* beton prefabricat.

prefect

În Roma antică, înalt funcționar din domeniile juridic și administrativ. În republica timpurie, prefectul orașului (*în latină, praefectus urbi*) prelua sarcinile consulilor în absența acestora din Roma. Importanța acestei funcții s-a diminuat după introducerea celei de pretor (la mijlocul sec. IV î.Hr.). Augustus a reinstituit această funcție prin numirea a cinci prefecți pentru supravegherea conducerii orașului, a corpului de pompieri și a gărzii pretoriene, precum și a aprovizionării cu cereale. Prefecții pretorieni au dobândit astfel o putere mai mare și adeseori au acționat ca niște prim-miniștri din lumea de azi.

preferința pentru lichidități

În economie, sumă percepută de către deținătorii de avere pentru a schimba bani lichizi sau depuneri în bancă contra unor beneficii sigure, nonlichide, precum sunt obligațiunile guvernamentale. Folosită pentru prima dată de către John Maynard Keynes, preferința pentru lichidități se referea la cererea de bani ca bun economic. El a presupus că respectiva sumă de bani va varia invers proporțional cu rata dobânzii. Ulterior, analiza preferinței pentru lichidități a identificat și alți factori care influențează cererea de bani, incluzând nivelul venitului și al beneficiilor pentru diferite forme de avere.

pregătire profesională *sau* specializare profesională

Instruire profesională pentru persoanele angajate, utilizată mai întâi pe scară largă în țările dezvoltate, în Al Doilea Război Mondial. Specializarea în domeniul de activitate este necesară datorită marilor schimbări continue, datorate apariției de noi tehnici, noi metode, noi instrumente, noi materiale sintetice, noi surse de energie și datorită extinderii folosirii automatizării. Națiunile Unite și agențiile ei contribuie la promovarea programelor de specializare în țările în curs de dezvoltare. *Vezi și* învățământ tehnic.

prejudiciu

În drept, acțiune greșită, alta decât încălcarea contractului, care dăunează cuiva și pentru care legea permite să fie intentată o acțiune civilă (non-criminală). Ajutorul asistat poate fi obținut sub forma despăgubirilor sau a interdicției. Termenul derivă din latinescul *tortum*, însemnând ceva „răsucit, stors, îndoit". Defăimarea, malpraxisul, neglijența, atacul și vătămarea, obligația de a face ceva, încălcarea proprietății și abuzul sunt prejudicii (spre deosebire de aspectele lor criminale și contractuale).

prelată

Vezi izoprenoid

prelucrarea mineralelor

Vezi prepararea minereului

prelucrarea textelor

Prelucrare a documentelor-text pe computer. Reprezintă un sistem de tehnoredactare care conține în mod normal un computer personal legat la o imprimantă sau conectarea unui terminal la un computer mainframe. Tehnoredactarea computerizată diferă de redactarea la mașina de scris sub mai multe aspecte. Textul electronic poate fi mutat după dorință; termenii greșiți pot fi corectați în tot documentul cu ajutorul unei singure comenzi; corectori de ortografie și gramatică îl pot alerta în mod automat pe utilizator în legătură cu greșelile de vocabular, de punctuație sau de sintaxă; aranjarea în pagină, formatul documentului, tipul și mărimea literelor se pot schimba în mod repetat până se ajunge la o formă satisfăcătoare. Deoarece editarea se face pe ecran, tehnoredactarea computerizată poate avea drept rezultat folosirea unui număr mai mic de foi și editarea simplificată; când forma finală este gata,

documentul poate fi imprimat (în numărul de copii necesar), trimis ca e-mail, publicat pe internet sau pur și simplu stocat ca un fișier electronic.

preludiu

Compoziție muzicală, de obicei scurtă, cântată în general ca introducere la o altă piesă. Preludiul își are originea în muzica de orgă, reprezentând inițial piese scurte improvizate de către organist pentru a stabili tonalitatea următoarei piese sau pentru a umple pauzele scurte din cadrul slujbelor religioase. Preludiile aveau un caracter improvizat, remarcându-se prin libertatea ritmului și prin pasaje de virtuozitate. Un fragment în acest stil conducea adesea la o secțiune de fugă, plasată în încheierea compoziției; în timp, acest gen s-a individualizat, preludiile fiind combinate cu fugile. Începând cu sec. XVII au început să fie compuse preludii pentru lăută sau harpă. Ulterior, termenul a fost folosit pentru a denumi piese scurte de pian, compuse în serii, de unii compozitori precum Frédéric Chopin, Aleksandr Skriabin și Claude Debussy.

preludiu coral

Preludiu de orgă având la bază un imn protestant care era interpretat înainte de imnul cântat de către enoriași. Fiecare rând al melodiei imnului este precedat de o improvizație pe motivul acestuia. Forma reflectă uzanța introducerilor improvizate, înainte de interpretarea coralelor. Multe aparțin unor compozitori luterani din secolele XVII și XVIII, cum ar fi Johann Pachelbel, Johann Sebastian Bach și Georg Philipp Telemann. Printre genurile înrudite se numără: motetul coral, variațiile corale, fantezia corală și fuga corală.

premier

Vezi prim-ministru

Preminger, Otto

(05.12.1906, Viena, Austria - 23.04.1986, New York, SUA)

Regizor de film american de origine austriacă. În timp ce studia dreptul în Viena a lucrat în teatrul lui Max Reinhardt și a devenit în scurt timp directorul acestuia. În 1935 a plecat în SUA pentru a regiza pe Broadway spectacolul *Libel*. Invitat la Hollywood, a făcut filmul de suspans *Laura* (1944), al cărui succes a pus bazele genului film noir. Creându-și propria firmă de producție, a realizat filme de referință precum *Luna este albastră* (The Moon is Blue, 1953) care a dus la relaxarea politicii de cenzură a Hollywoodului; *Carmen Jones* (1954), și *Bărbatul cu brațul de aur* (The Man with the Golden Arm, 1955), o povestire despre dependența de droguri. Printre filmele sale ulterioare se numără *Anatomia unei crime* (Anatomy of a Murder, 1959), *Exodul* (Exodus, 1960), *Cardinalul* (The Cardinal, 1963) și *Grăbiți apusul soarelui* (Hurry Sundown, 1967). A mai lucrat ca actor, fiind remarcat în filmul lui Billy Wilder *Stalag 17* (1953).

Premiul Romei *denumirea completă* Marele Premiu al Romei

Burse acordate de statul francez. Create în 1666 de Ludovic XIV și Charles Le Brun, aceste premii permit tinerilor pictori, sculptori, arhitecți, gravori și muzicieni francezi să studieze la Roma. Câștigătorii marilor premii pentru fiecare categorie artistică studiază la Academia Franței din Roma timp de patru ani. Mulți dintre cei mai mari artiști și muzicieni francezi ai secolelor trecute au fost câștigători ai acestor premii. Printre aceștia se numără Jean-Honoré Frangonard, Jacques-Louis David, Hector Berlioz și Claude Debussy. Premiile se acordă și în prezent, deși prestigiul lor s-a diminuat.

Prendergast, Maurice (Brazil)

(10.10.1858, Saint John's, Newfoundland, Canada - 01.02.1924, New York, New York, SUA)

Pictor american de origine canadiană. S-a mutat cu familia sa în Boston în 1868. După ce și-a terminat studiile la Paris (1891–1894) și-a petrecut o mare parte din viață călătorind și pictând în străinatate. A fost primul artist american care a asimilat total impresionismul și postimpresionismul francez. Scenele sale vii în care este reprezentată strada, sunt pline de figuri geometrice în culori vii, strălucitoare, cu efect de mozaic. Cele mai impresionante lucrări ale sale sunt realizate în acuarelă. Și-a petrecut ultimii ani din viață la New York, iar în 1913 a expus cu The Eight la Armory Show.

Prensa, La ~

(*în spaniolă*, Presa)

Cotidian argentinian, considerat cel mai bun ziar de limbă spaniolă din lume. Fondat în Buenos Aires în 1869, s-a îndepărtat repede de propaganda tradițională, concentrându-se pe reportaje profesionale și clare, precum și pe independență în opinia editorială. În paginile sale s-a exprimat interesul pentru bunăstarea umană,

rezistând în fața hărțuirii guvernamentale, mai ales în anii 1940, sub regimul lui Juan Perón. În 1951 a fost preluat și a devenit mijloc de propagandă al lui Perón; după răsturnarea acestuia, a reapărut ca ziar independent, în 1956.

Preoblajenska, Olga
născută **Olga Iosifovna Preobrajenskaia**
(02.02.1871, Sankt Petersburg, Rusia – 27.12.1962, Saint-Mandé, Franța)

Balerină și profesoară de dans de origine rusă. În 1889 s-a înscris la școala de balet Mariinski, iar în 1900 a câștigat titlul de primă-balerină. Creativitatea și înclinația sa către improvizație au fost apreciate atât de spectatori, cât și de critici. A predat la Școala Imperială de Teatru (1901–1902 și 1914–1921, perioadă în care această instituție s-a numit Școala de Stat de Balet din Petrograd. În calitate de profesoară a avut un rol foarte important în formarea generației următoare de dansatori ruși. În 1922 a imigrat în Franța și a înființat o școală de balet la Paris, unde a predat tot restul vieții (1923–1960).

preoție

Poziție a unui conducător spiritual, specialist în ceremonii de cult și în îndeplinirea de ritualuri religioase. Deși căpeteniile de trib, regii și conducătorii gospodăriilor și-au însușit uneori funcții preoțești, în majoritatea civilizațiilor preoția este o funcție specializată. Îndatoririle preoților au mai puțin legătură cu magia și mai mult cu practicarea corectă a ritualurilor cerute de puterile divine. De exemplu, multe civilizații africane făceau diferența între șamani și preotul responsabil cu venerarea strămoșilor tribului. Sacrificiul este în general una dintre cele mai importante îndatoriri ale preoției. Nu orice religie dezvoltată presupune existența preoției, cea mai notabilă excepție fiind islamul. Ideea preoției tuturor credincioșilor a fost, de asemenea, o doctrină cardinală a Reformei, iar credința protestantă că preoții nu sunt necesari ca intermediari între membrii Bisericii și divinitate este ilustrată cel mai clar în culte cum ar fi Societatea Prietenilor.

prepararea minereului
sau **prelucrarea mineralelor**

Procedeu mecanic aplicat minereului pentru a separa mineralele de valoare. Această metodă a fost folosită pentru prima dată pentru minereul de metale prețioase, dar mai târziu a fost utilizată și pentru obținerea altor metale și a mineralelor nemetalice. Este utilizat și în prelucrarea cărbunelui, pentru a crește valoarea cărbunelui neprelucrat. Operațiunile principale sunt pulverizarea și saturația. Pulverizarea este realizată de concasoare cu fălci mari și de concasoare cilindrice mai mici. Metodele clasice de saturație sunt separarea gravimetrică și separarea de flotație. Metodele gravimetrice includ împingerea (minereul este scufundat într-un vas cu apă cu bule, astfel încât mineralele grele să se depună pe fundul vasului, permițând elementelor reziduale să se ridice la suprafață) sau spălarea minereului de-a lungul unor planuri înclinate sub formă de site mari, astfel încât elementele reziduale să se depună în locuri diferite. *Vezi și* minerit.

prepelicar *sau* pointer

Rasă de câini care se trage din câinele de vânătoare și din setter, atestată pentru prima dată în Anglia pe la 1650 și denumită astfel datorită poziției rigide pe care o ia câinele pentru a indica locul în care se află prada (*în engleză: to point,* a arăta spre). Inițial, prepelicarii au fost folosiți pentru a vâna iepuri-de-câmp, dar ulterior au fost dresați pentru a participa și la vânătoarea de păsări. Prepelicarii au o înălțime de 58–71 cm, cântăresc 23–24 kg, au bot lung, urechi care atârnă, coadă ascuțită și blană scurtă, moale, de obicei albă cu pete mai închise la culoare. Bracul-german cu păr scurt adulmecă, urmărește, indică și aduce prada; are cam aceeași dimensiune ca și prepelicarul, iar blana sa este cafenie sau cenușie-albă.

prepelicar: brac-german cu păr scurt
SALLY ANNE THOMPSON

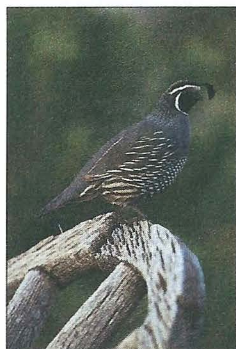
prepeliță

Denumire comună pentru păsările de interes cinegetic cu coadă scurtă (familia *Phasianidae*); unele au deasupra capului o pană

dreaptă sau curbată anterior. Lungimea acestor păsări variază de la 13 la 33 cm. Unele dintre cele 95 de specii din Lumea Veche au pinteni la picioare, spre deosebire de cele 36 de specii ale Lumii Noi cărora le lipsesc. Prepelițele preferă câmpiile deschise și tufișurile de la marginile pădurilor. Uneori, masculul ajută la clocitul celor 12 ouă. Prepelițele se hrănesc, de obicei, cu semințe și fructe de pădure, dar și cu frunze, rădăcini și insecte. Prepelița-comună (*Coturnix coturnix*) din Eurasia și Africa este singura pasăre migratoare din ordinul *Galliformes*. Prepelițele sunt, în general, mai mici decât potârnichile.

prepeliță-de-Virginia

Specie de prepeliță din America de Nord (*Colinus virginianus*) care cuprinde aproape 20 de subspecii ce pot fi întâlnite din S Canadei până în Guatemala. Prepelița-comună este maro-roșcată și are coadă gri. Este un vânat popular în zonele sudice și centrale ale Statelor Unite și trăiește în tufișuri, zonele de conifere și pe câmpurile nearate.

prepeliță-de-California (*Callipepla californica*)

prerafaeliți

Grup de pictori englezi tineri, îndrumați de Dante Gabriel Rossetti, William Holman Hunt și John Everett Millais; a fost fondat în 1848 ca reacție împotriva picturii sec. XVIII și a începutului de sec. XIX, pe care o considerau artificială și lipsită de imaginație. Scopul acestor tineri era de a exprima prin lucrările lor o nouă formă de sinceritate și seriozitate morală. Denumirea Frăția Prerafaeliților reprezintă un omagiu adus simplității cu care era reprezentată natura în arta italiană dinainte de Rafael; simbolismul, imagistica și stilul manierat specifice picturilor acestora sugerează o lume fals-medievală. Ulterior s-au alăturat grupului și Edward Burne-Jones și George Frederic Watts (1817–1904). Grupul a funcționat și ca școală de scriitori care plasau în general acțiunea în cadre medievale, uneori cu efect șocant, precum în opera lui William Morris *Apărarea Guevenerei* (The Defence of Guenevere, 1858), în care sunt tratate subiecte legate de dragoste și sex. Deși a fost activ mai puțin de zece ani, grupul a exercitat o influență profundă asupra artelor.

prerie

Câmpie plată sau denivelată, specifică mai ales regiunilor din centrul Americii de Nord. Precipitațiile din ce în ce mai scăzute, de la 100 cm la marginea estică împădurită, la 30 cm la marginea vestică deșertică, afectează flora și fauna preriei. Vegetația este reprezentată în special de ierburi perene, cu multe specii de plante cu flori din familia leguminoaselor și a compozitelor. Cele trei tipuri principale de prerie sunt: cea cu ierburi înalte, cea cu ierburi amestecate și cea cu ierburi mici. Preria de coastă, preria pacifică sau californiană, preria Palouse și câmpiile deșertice sunt acoperite în special de specii de ierburi amestecate și joase.

presă

Mașină-unealtă care schimbă mărimea sau forma unei bucăți de material, de obicei o foaie de metal, prin aplicarea unei presiuni asupra matriței pe care este așezată aceasta. Forma și construcția matriței determină forma materialului de prelucrat. Presa are două componente: presa care este atașată de pistonul mobil (înainte și înapoi sau în sus și în jos) al mașinii și matrița care este fixată pe un pat sau pe nicovală, a cărei suprafață plată este perpendiculară pe drumul de atac al pistonului. Pistonul apăsa pe piesa de prelucrat care este ținută pe matriță. Presele sunt de obicei puse în mișcare de motoare electrice. *Vezi* presă hidraulică.

presă hidraulică

Presă al cărei mecanism este format dintr-un cilindru cu piston (*vezi* piston și cilindru) acționat de apă sub presiune pentru a da naștere unei forțe ce se exercită asupra unei plăci de bază. Lichidul este împins în cilindru de o pompă. Presa hidraulică este întrebuințată pe scară largă în industria metalurgică sau pentru alte activități în care este necesară folosirea unor forțe mari. Este produsă de mărimi și tipuri variate, cu capacități cuprinse între o tonă sau chiar mai puțin și zece mii de tone sau chiar mai mult. *Vezi și* presă de perforat.

presbiterianism

Formă de guvernământ bisericesc bazată pe regula celor mai vârstnici sau a presbiterilor. Presbiterii sunt organizați într-o

conducere ierarhică, cea mai înaltă dintre acestea fiind adunarea generală. Aceștia sunt aleși de către membrii congregației pe o durată determinată, într-un sistem ce susține egalitatea tuturor creștinilor. Termenul presbiterianism denumește, de asemenea, un cult religios, Biserica Presbiteriană. Bisericile presbiteriene moderne își au originile în bisericile calviniste din Insulele Britanice; în Europa continentală astfel de congregații erau cunoscute drept biserici reformate. Biserica Presbiteriană are cea mai largă răspândire și influență în Scoția, unde a fost fondată de către John Knox în 1557, dar este bine reprezentată și în Anglia, în Țara Galilor și în SUA. *Vezi* calvinism.

Prescott, William H(ickling)

(04.05.1796, Salem, Massachusetts, SUA - 28.01.1859, Boston, Massachusetts)

Istoric american. Născut într-o familie prosperă, a absolvit Universitatea Harvard în 1814, dar, din cauza sănătății șubrede și a vederii slabe, nu a putut urma o carieră în drept sau în afaceri. Prietenii lui, printre care și Washington Irving, l-au îndrumat spre opera vieții sale, relatarea istoriei Spaniei din sec. XVI și a coloniilor ei. Cea mai cunoscută lucrare a sa este *Istoria cuceririi Mexicului* (History of the Conquest of Mexico, 1843) și *Istoria cuceririi Perú-ului* (History of the Conquest of Perú, 1847), pentru care a folosit în mod riguros surse originale și care i-a adus reputația de primul istoric american profesionist.

prescriere

Procedură legală prin care drepturile unei persoane care a efectuat un împrumut pe baza unei ipoteci pot fi anulate, dacă aceasta nu reușește să achite obligațiile specificate în contractul de împrumut. Cel care a acordat împrumutul poate declara că acesta nu a fost returnat și are dreptul de a și-l recupera prin prescriere. Prescrierea se face de obicei prin vânzarea proprietății, pe baza unei dispoziții legale, celui ce licitează mai mult, adică de obicei celui care a acordat împrumutul. *Vezi și* ipotecă.

prescriptivism

În metaetică, concepție conform căreia principiile morale sunt prescripții și, prin urmare, au forma logică a unor imperative. Prescriptivismul a fost mai întâi susținut de Richard M. Hare (n. 1919) în *Limbajul moralei* (The Language of Morals, 1952). Hare a argumentat că este imposibil să obținem o prescripție plecând de la un șir de propoziții descriptive; cu toate acestea, a încercat să găsească un temei pentru judecata morală, afirmând că aceasta este „generalizabilă". Astfel, dacă cineva consideră o anumită acțiune ca fiind greșită, toate acțiunile similare vor fi socotite incorecte. Generalizarea nu este un principiu moral substanțial, ci o caracteristică logică a termenilor morali; oricine folosește termeni precum „corect" și „trebuie" susține în mod logic generalizarea lor.

prescripție achizitivă

În dreptul proprietății, efect al trecerii timpului asupra acordării și distrugerii drepturilor. Prescripția achizitivă îi dă dreptul unei persoane, după ce aceasta a beneficiat de dreptul de posesie neechivocă pe o anumită perioadă de timp, să obțină un drept asupra unei proprietăți mobiliare, de ex. o servitute, dar nu și proprietatea însăși. *Vezi și* proprietate adversă.

presiune

Forță perpendiculară pe o unitate de arie sau tensiune dintr-un punct din interiorul unui fluid închis. Un obiect solid exercită pe o suprafață o presiune egală cu greutatea lui împărțită la aria zonei de contact. Greutatea atmosferei Pământului pe suprafața acestuia constituie presiunea atmosferică, a cărei valoare variază de la un loc la altul, dar care descrește întotdeauna odată cu altitudinea. Presiunea exercitată de un gaz închis într-un recipient este o rezultantă a forțelor care acționează asupra pereților recipientului și care apar în urma ciocnirilor numeroase și continue ale moleculelor de gaz. Presiunea hidrostatică este tensiunea sau presiunea exercitată în puncte dintr-un lichid închis, în mod egal și în toate direcțiile. Presiunea litostatică este tensiunea exercitată pe o rocă din crusta Pământului de rocile de deasupra; ea crește odată cu adâncimea. Unitatea de presiune este pascalul (Pa), care este egal cu un newton pe metru pătrat.

presiune arterială

Presiune care apare atunci când inima împinge sângele în vasele de sânge. Întinderea și contractarea vaselor sangvine ajută la menținerea fluidului de sânge. De regulă, la oameni, presiunea este măsurată la artera mâinii sau a piciorului. Presiunea este exprimată cu ajutorul a două valori numerice; presiunea normală a unui adult este de 120/80 mm Hg. Valoarea cea mai mare

(valoarea sistolică) este măsurată atunci când ventriculele inimii se contractă, iar valoarea cea mai scăzută (valoarea diastolică), atunci când acestea se relaxează. *Vezi* hipertensiune; hipotensiune.

presiune atmosferică *sau* presiune barometrică

Forță pe unitate de suprafață exercitată de aer asupra suprafeței terestre. Presiunea standard la nivelul mării este de o atmosferă (atm) sau de 760 mm coloană de mercur sau de 101,35 kilopascali, dar presiunea variază odată cu altitudinea și temperatura. Este înregistrată cu un barometru cu mercur (de aici provenind termenul de presiune barometrică), ce indică înălțimea coloanei de mercur care este egală cu greutatea atmosferei din coloana de deasupra. Poate fi măsurată și cu un barometru aneroid, în care deformarea suprafeței metalice de către presiunea atmosferică acționează un ac indicator.

presiune barometrică

Vezi presiune atmosferică

presiune de radiație

Presiune generată de radiația electromagnetică asupra unei suprafețe. Este rezultatul impulsului purtat de radiații. Atunci când radiația este reflectată și nu absorbită, presiunea radiațiilor se dublează; uneori poate fi destul de puternică pentru a produce o forță ce poate fi folosită în diverse scopuri.

presiune ridicată a sângelui

Vezi hipertensiune

Presley, Elvis Aaron *sau* Aron

(08.01.1935, Tupelo, Mississippi, SUA - 16.08.1977, Memphis, Tennesse)

Cântăreț american renumit, cunoscut în lumea întreagă ca „rege al rock-and-roll" și unul dintre artiștii dominanți ai muzicii rock de la mijlocul anilor 1950 până la moartea sa.

Presley a crescut într-o familie foarte săracă în Tupelo, s-a mutat în Memphis pe când era adolescent, iar familia sa ajunsese aproape la sapă de lemn când producătorul Sam Phillips de la Sun Records, o casă de producție blues locală, l-a sunat pentru caseta demonstrativă. După câteva săptămâni de sesiuni de înregistrări, rezultatul a fost o trupă formată din Presley, chitaristul Scotty Moore și basistul Bill Black. Repertoriul lor consta în acel gen de muzică pentru care Presley avea să devină faimos: cântece blues și country, balade Tin Pan Alley și imnuri evanghelice. Presley cunoștea această muzică în parte de la radio, în parte de la biserica penticostală la care mergeau părinții săi și de la grupurile muzicale la care participa, care se reuneau la biserica afro-americanilor din Memphis a reverendului H.W. Brewster, și în parte de la cluburile de blues de pe Beale Street pe care a început să le frecventeze în adolescență.

Presley era deja o personalitate explozivă, avea părul destul de lung, dat pe spate cu gel, și purta haine în culori ciudate, dar personalitatea sa muzicală nu s-a manifestat până când trupa nu a cântat melodia *That's All Right Mama* a cântărețului de blues Arthur („Big Boy") Crudup, în iulie 1954. Au realizat o sinteză surprinzătoare, gen ulterior numit rockabilly, păstrând multe dintre inflexiunile blues originale, dar vocea de tenor a lui Presley i-a dat o tușă mai ușoară, iar ritmul de bază i-a conferit o linie mai suplă. Sunetul acesta a devenit marca a cinci cântece single lansate de Presley împreună cu Sun în anul următor. Deși nici unul nu a devenit hit la nivel național, în august 1955, când a fost lansat cel de-al cincilea, *Mystery Train*, despre care s-a spus că ar putea fi cel mai bun cântec al său, a atras un interes substanțial în sudul Statelor Unite pentru înregistrările sale, pentru aparițiile live în săli de spectacole și cluburi locale și pentru difuzările radio pe postul cu acoperire națională Louisiana Hayride. (Schimbarea muzicală fundamentală s-a produs când li s-a alăturat toboșarul D.J. Fontana, mai întâi pentru spectacolele de la Hayride, iar apoi și la înregistrări, începând cu *Mystery Train*.)

Apoi manager al lui Presley a devenit colonelul Tom Parker, nume important în muzica country, care îi transformase în vedete pe Eddy Arnold și Hank Snow. Parker a aranjat ca repertoriul de cântece și contractul de înregistrări al lui Presley să fie vândute unor companii importante din New York City, Hill and Range, respectiv RCA Victor. Sun a câștigat în total 35 000 de dolari; Elvis a primit 5 000. A început să înregistreze în studiourile RCA din Nashville, Tennessee, cu un grup ceva mai mare de muzicieni, dar din care încă făceau parte Moore, Black și Fontana, și a început să facă senzație în întreaga țară cu seria de hituri *Heartbreak Hotel, Don't Be Cruel, Love Me Tender* (toate lansate în 1956), *All Shook Up* (1957) și multe altele.

Din 1956 până în 1958 a dominat topurile de vânzări, deschizând calea epocii rock-and-roll și uși atât pentru artiștii albi, cât și pentru cei de culoare. Aparițiile sale televizate, în special cele de la emisiunea de varietăți de duminică seara a lui Ed Sullivan, au stabilit recorduri de audiență. Chiar și filmele sale, câteva prestații ușurele, au avut un imens succes de box-office.

Presley a devenit idolul adolescenților acelui deceniu, întâmpinat peste tot de hoarde de femei care țipau și, când s-a anunțat la începutul anului 1958 că fusese recrutat și avea să se înroleze în armata americană, a existat un moment de durere adevărată, un eveniment extrem de rar în cultura pop. Fapt și mai important, Presley a fost un mare catalizator cultural al perioadei sale. Afișa un aer amestecat de umilință și de încredere în sine, de angajament intens și de neîncredere comică în capacitatea sa de a stârni frenezie. A inspirat, la propriu, mii de muzicieni – inițial pe cei din sud, care gândeau mai mult sau mai puțin la fel ca el, pornind de la Jerry Lee Lewis și Carl Perkin, prima generație de rockabillies, și, ulterior, oameni care afișau o combinație foarte diferită de influențe și ambiții culturale. De la John Lennon la Bruce Springsteen, de la Bob Dylan la Prince, este imposibil să numești o vedetă rock, de orice mărime, care să nu îi datoreze explicit ceva lui Presley.

Mai mult, Presley și-a inspirat publicul. „E ca și cum el ne-ar fi șoptit tuturor visul său la ureche, iar noi l-am visat apoi", a spus Springsteen după moartea lui Presley. Nu trebuia să îți dorești să fii vedetă rock-and-roll, nici chiar muzician, pentru a-ți dori să fii ca Elvis – ceea ce însemna, de fapt, să fii liber și lipsit de inhibiții și, totuși, să rămâi ancorat în cotidian. Milioane de oameni – o generație întreagă, dacă nu chiar două – și-au definit stilul propriu și ambițiile în termenii personificați pentru prima dată de Elvis.

Drept rezultat, nu se poate spune că a fost adorat la nivel universal. Cei care nu îl venerau îl considerau vrednic de dispreț (nimeni nu îl putea ignora însă). Preoții și criticii l-au descris ca pe o anatemă, iar stilul său de dans derivat din religia penticostală și vocea lipsită de rezonanță au fost socotite obscene. Rasiștii l-au acuzat că amesteca muzica negrilor cu a albilor (iar Presley își numea întotdeauna conștiincios sursele de culoare, unul dintre lucrurile care l-au diferențiat de scriitorii și cântăreții

Elvis Presley și Joan Blackman în *Blue Hawaii* (1961)

Tin Pan Alley, care împrumutaseră ani de-a rândul din stilul celor de culoare, fără a recunoaște). A fost declarat responsabil de toate faptele de huliganism în rândul tinerilor și de delincvența juvenilă. Și totuși, la fiecare apariție televizată, era amabil, politicos, vorbea blând, aproape timid. Doar atunci când avea formația în spatele său și ritmul îi răsuna în ureche devenea „Elvis the Pelvis".

În 1960, Presley s-a întors din armată, după ce fusese soldat în Germania în loc să se alăture diviziei de spectacole din Serviciile Speciale. Cei care îl considerau doar un truc comercial lipsit de talent se așteptau să dispară. În schimb, el a continuat să scoată hituri din înregistrările adunate înainte de a intra în armată. La întoarcerea în Statele Unite, a continuat din punctul în care rămăsese, lansând o serie de peste 30 de filme (de la *Blue Hawaii* la *Change of Habit*) în următorii opt ani, nici unul neîncadrându-se într-un gen anume, decât genul „film cu Elvis", ceea ce însemna comedii romantice cu interludii muzicale. Majoritatea au fost însoțite de coloane sonore, iar filmele și albumele muzicale l-au transformat într-un om bogat, deși aproape l-au ruinat ca artist. Presley a lucrat cel mai bine în anii 1960, la cântece fie lipsite de legătură cu filmele, fie având tangență marginală cu acestea, precum *It's Now or Never* (*O Sole Mio*) (1960), *Are You Lonesome Tonight?*, *Little Sister* (ambele lansate în 1961), *Can't Help Falling in Love*, *Return to Sender* (ambele lansate în 1962) și *Viva Las Vegas* (1964). Presley nu mai era un personaj controversat; devenise un nou artist al maselor previzibil, personaj care nu mai prezenta nici un interes real pentru

publicul rock care se diversificase foarte mult odată cu apariția noilor artiști precum Beatles, Rolling Stones și Bob Dylan.

În 1968, schimbările din lumea muzicii îl depășiseră pe Presley – câștigurile din filme și vânzările de albume scăzuseră. În decembrie a fost difuzată emisiunea sa de Crăciun; un tur de forță axat pe rock-and-roll și rhythm-and-blues, care i-a restabilit în mare parte credibilitatea pierdută. În 1969 a lansat un single fără nici o legătură cu vreun film, *Suspicious Minds*; a ajuns pe locul întâi în clasamente. A început să țină din nou concerte și și-a recâștigat rapid un public de proporții, deși acesta nu mai era la fel de universal ca în 1950 – era un public majoritar feminin, constituit în principal din reprezentante nesofisticate ale clasei muncitoare din Sud și din Vestul Mijlociu. În următorii zece ani a continuat să fie una dintre cele mai mari atracții din Statele Unite. (Din mai multe motive, nu a avut niciodată concerte în afara Americii de Nord.) Presley era acum unul dintre artiștii americani principali, un simbol, dar nu tocmai un idol. În 1967 s-a căsătorit, fără a face prea mari furori, în 1968 s-a născut fiica sa, Lisa Marie, iar în 1973 a divorțat. Nu a mai jucat în nici un film, dar a fost lansat un film bun pe marginea concertelor, intitulat *Elvis on Tour*. Albumele sale nu aveau o calitate constantă, dar pe fiecare dintre ele existau un cântec, două care dădeau dovadă de concentrare și energie. Nici hiturile nu au mai fost la fel de frecvente – *Suspicious Minds* a fost ultimul cântec clasat pe locul întâi, iar *Burning Love* (1972) ultimul care a intrat în Top 10. Dar grație concertelor, descrise cel mai bine de criticul Jon Landau ca o apoteoză a comediei muzicale americane, a continuat să câștige mulți bani. Îi lipseau ambiția și puterea de la început, dar poate că era un lucru bun – nu a părut niciodată o relicvă a anilor 1950 care încearcă să țină pasul cu tendințele, ci a fost doar un artist, fără încetare el însuși.

Cu toate acestea, Presley avea un stil de viață complet nesănătos. Petrecându-și aproape tot timpul, cât nu era în turneu, la Graceland, proprietatea sa din Memphis (o casă sudistă imensă în stil colonial, decorată într-un stil la limita dintre modernitate banală și opulență țipătoare în stil Vegas), ducea o viață de noapte, înconjurat de paraziți și îmbuibându-se cu mâncăruri grase și tot felul de medicamente. Spectacolele sale s-au deteriorat în ultimii doi ani de viață, iar cariera în studio a încetat. Presley nu a părut niciodată sigur pe statutul său, niciodată pe deplin convins că nu avea să cadă din nou într-o sărăcie lucie și, drept rezultat, părea să fi ajuns imobilizat; cel care riscase totul, inclusiv căderea într-un potențial ridicol, pentru a se transforma într-un succes, trăia acum ca un dependent de medicamente singuratic. În cele din urmă, în vara anului 1977, cu o seară înainte de a începe un nou turneu de concerte, a murit de infarct, cauzat în mare parte de abuzul de medicamente. Avea 42 de ani.

Aproape imediat după ce au primit vestea morții, fanii îndurerați din întreaga lume s-au adunat la Graceland pentru a-și lua rămas-bun de la băiatul sărac care a reușit să trăiască visul american. Într-un fel, doliul nu a încetat niciodată: Graceland rămâne una dintre principalele atracții turistice din Statele Unite la mai bine de 30 de ani de la moartea lui Presley, iar albumele și alte articole conexe continuă să se vândă foarte bine. În fiecare an, în luna august, mulțimea se adună la Graceland pentru a-l omagia, nu la aniversarea nașterii, ci la comemorarea morții. Din când în când au mai apărut zvonuri cum că nu ar fi murit, că moartea sa ar fi fost înscenată pentru a putea scăpa de faimă. Există o legiune de imitatori ai lui Elvis. Cei mai mari fani – femei albe din clasa muncitoare, aproape în exclusivitate – și-au lăsat moștenire pasiunea copiilor, sau cel puțin unui număr surprinzător de fiice. „Elvis a părăsit clădirea", dar cei care se mai află încă în ea au decis să continue. Încă o dată, Elvis Presley iese triumfător, deși triumful este umbrit de ceva mai puțin decât fericirea.

presocratici

Cei mai vechi filozofi greci (cei care l-au precedat pe Socrate) numiți cosmologi sau naturaliști datorită interesului lor față de originea și natura lumii fizice. Printre cei mai importanți s-au numărat Thales din Milet, Anaximandru și Anaximene, Xenofan din Colophon, Parmenide, Heraclit, Empedocle, Anaxagoras, Democrit, Zenon din Elea și Pitagora.

presopunctură *sau* shiatsu

Practică a medicinei alternative în care se aplică presiune asupra unor puncte de pe corp aliniate de-a lungul a 12 meridiane principale (căi), de obicei pentru o perioadă scurtă de timp, pentru a îmbunătăți fluxul

forței vitale *(qi)*. Deși adesea se folosește numele său japonez, *shiatsu*, presopunctura a fost creată în China cu mii de ani în urmă. Poate fi presat un singur punct pentru a ameliora un simptom sau o stare anume ori se poate lucra cu mai multe puncte pentru a obține o stare generală bună. Unele studii arată că presopunctura poate fi eficientă în anumite probleme de sănătate, cum ar fi greața, durerea sau slăbiciunile provocate de un atac cerebral. Riscurile sunt minime, dacă este folosită cu prudență. *Vezi și* acupunctură.

Prespa

Lac situat pe granița dintre Macedonia, Albania și Grecia. Are o lungime de 23 km și o lățime de 13 km; se află la o altitudine de 853 m deasupra nivelului mării și se varsă la NE în lacul Ohrid printr-un canal subteran. În partea de S a acestuia se află lacul Micul Prespa care include insula Sf. Ahile; insula a fost capitala țarului bulgar Samuil în sec. X d.Hr. A devenit centru turistic și pescăresc în anii 1970.

Pressburg

Vezi Bratislava

Pressburg, Tratatul de la ~

(26 decembrie 1805)

Înțelegere semnată de Austria și Franța la Pressburg (în prezent Bratislava, Slovacia) după victoriile lui Napoleon în bătăliile de la Ulm și Austerlitz. Prin acesta, Austria ceda Veneția lui Napoleon, iar Tirolul și Vorarlbergul, Bavariei. Austria a fost de acord ca principii electori ai Bavariei și Württembergului, aliați cu Napoleon, să fie înălțați la rangul de regi, fapt ce a redus influența Austriei în Germania; Austria și-a pierdut treptat autoritatea și în Italia. Prin acest tratat, Napoleon a reușit să creeze în jurul Franței un cerc de state vasale acesteia.

Prestes, Luis Carlos

(03.01.1898, Pôrto Alegre, Rio Grande do Sul, Brazilia - 07.03.1990, Rio de Janeiro)

Revoluționar brazilian. În 1924 a încercat să stârnească o revoltă la țară, călătorind în acest scop timp de trei ani prin Brazilia. Deși efortul său a eșuat, a devenit un erou romantic. Ulterior, a condus Partidul Comunist Brazilian care a militat pentru lichidarea plăților pentru datoria națională, naționalizarea companiilor deținute de străini și reforma pământului. A fost închis după o revoltă violentă din 1935 și eliberat după Al Doilea Război Mondial. Mai târziu a fost senator pentru o perioadă scurtă de timp.

Preston

Oraș, 129 642 loc. (2001), reședință de comitat în Lancashire, Anglia, pe râul Ribble. S-a dezvoltat în apropierea unui fort roman și a fost atestat oficial în 1179. Important centru comercial, a devenit cunoscut pentru producția de țesături de lână, precum și pentru filaturile de bumbac. A fost centrul cartierului general al regaliștilor Lancashire din timpul războaielor civile engleze, care au fost înfrânți de către Oliver Cromwell, în 1648. În ciuda declinului industriei de textile specializată în prelucrarea bumbacului, economia a rămas puternică datorită diversificării; în prezent se produc aparate de zbor și automobile.

presură

Denumire populară pentru cele cca 37 de specii de păsări ale Lumii Vechi, genul *Emberiza*, dar și pentru anumite specii asemănătoare din Lumea Nouă. Toate aparțin familiei *Fringillidae* și multe se recunosc prin desenul de pe cap și culorile vii. Speciile genului *Emberiza* sunt granivore care trăiesc de obicei în Eurasia temperată și din N Africii până în India. Pasărea-omătului (*Plectrophenax nivalis*, din subfamilia *Emberizinae*) trăiește în N îndepărtat, iar presura-ciocârlie (*Calamospiza melanocorys*, *Emberizinae*) trăiește în Marile Câmpii din SUA. Speciile din SUA sunt reprezentate de presura-indigo (*Passerina cyanea*) și presura-colorată (*P. ciris*). Masculul presurii-colorate, cu un penaj în nuanțe de roșu, verde și albastru, este pasărea cea mai viu colorată din SUA.

Presură-colorată (*Passerina ciris*)

E.R. DEGGINGER/EB INC

presură-americană-cu-gât-negru

Specie americană de paseriforme (*Spiza americana*, familia *Fringillidae*) care se hrănește cu semințe și se înmulțește pe câmpiile din centrul SUA. Cele mai multe iernează în N Americii de Sud, dar unele ajung pe coasta Atlanticului. Masculul este o pasăre maro

THASE DANIEL

presură-americană-cu-gât-negru (*Spiza americana*)

dungată, de 16 cm, cu o pată neagră pe pieptul galben și care seamănă cu o *Sturnella* (*Icteridae*) în miniatură.

presură-galbenă

Specie de pasăre cântătoare (*Emberiza citrinella*, familia *Emberizidae*) care poate fi întâlnită din Marea Britanie până în Asia Centrală. Are o lungime de 16 cm și corp maroniu dungat, capul și pieptul sunt galbene și are un cântec rapid. În S SUA, ciocănitoarea-galbenă se numește presură-galbenă.

președinte

În guvernare, persoană care este șeful statului și uneori și șeful executiv al națiunii. În unele țări, președintele este șeful statului, dar nu și al guvernului; în acest caz, rolul său este formal, având putere politică limitată sau chiar inexistentă. Președinții pot fi aleși în mod direct sau indirect, pentru un număr limitat sau nelimitat de mandate. În SUA, datoria principală a președintelui este de a se asigura că legile sunt aplicate în mod corect, prin intermediul unor diverse organe executive și cu ajutorul cabinetului. Este, de asemenea, comandant suprem al forțelor armate, numește judecători pentru Curtea Supremă și semnează tratate cu guvernele străine (posibil cu aprobarea Senatului). Funcția prezidențială există în guvernele din America Centrală și de Sud, Africa și în alte țări ale lumii. În Europa de V puterea executivă îi aparține în general prim-ministrului și cabinetului său, iar președintele, când această funcție există, are puține responsabilități (Franța este o excepție în acest sens).

președinte de tribunal

Magistrat care prezidează oricare din multiplele curți de pe lângă tribunal. În oricare din statele SUA este titlul judecătoresc cel mai înalt și conducătorul Curții Supreme de Justiție. Președintele de tribunal din SUA, asemenea vicepreședintelui de tribunal, este numit de președintele țării și promulgat de Senat pentru un mandat pe viață. În unele state, președintele de tribunal al Curții Supreme este ales prin alegeri populare, fiind pensionat la limită de vârstă. Președinții de tribunal răspund, în mod normal, de administrarea propriului tribunal și de pregătirea bugetului judiciar.

pretor

În Roma antică, magistrat ce avea autoritatea de a judeca, era responsabil de organizarea jocurilor publice și, în absența consulului, avea autoritate extinsă în guvernare. După un mandat de un an, de obicei, pretorul devenea guvernatorul unei provincii. Deși inițial accesibil numai magistraților patricieni, începând cu 337 î.Hr., postul a putut fi ocupat și de plebei. Numărul pretorilor a crescut la opt în sec. I î.Hr. Doi dintre ei se ocupau de chestiunile civile, în timp ce ceilalți șase lucrau pentru anumite instanțe judecătorești. În timp, postul a cunoscut o serie de variații, în funcție de diverșii conducători guvernamentali și împărați; în perioada imperiului târziu nu mai rămăsese decât pretorul orașului care se ocupa de organizarea jocurilor publice.

Pretoria

Oraș, 1 282 000 loc. (2005) în zona metropolitană, capitala administrativă a Republicii Africa de Sud. Întemeiat în 1855, a devenit capitala Transvaalului în 1860, capitala administrativă a Africii de Sud în 1910 și oraș în 1931. În timpul Războiului cu burii din 1899, Winston Churchill a fost închis aici, reușind ulterior să evadeze. În Pretoria se află sediul guvernului; majoritatea populației lucrează în sectorul serviciilor. Este și un important centru feroviar, cu o economie bazată pe industrie, în special pe cea a fierului și a oțelului. Printre instituțiile de învățământ se numără Universitatea Africii de Sud (1873) și Universitatea din Pretoria (1908). În 2000, Pretoria a devenit o componentă a municipalității metropolitane Tshwane. *Vezi* Bloemfontein, Cape Town.

Pretorius, Andries (Wilhelmus Jacobus)

(27.11.1798, lângă Graaff-Reinet, Cape Colony – 23.07.1853, Magaliesberg, Transvaal)

Conducător african în timpul Marii Migrații a burilor din Colonia Capului, care era dominată de englezi. Forțele lui Pretorius le-au înfrânt pe cele zulu la râul Blood, în 1838, și la Magono, în 1840. În 1842 a condus o bătălie fără succes contra englezilor, care au anexat teritoriul Natal. După anexarea Transvaalului de către britanici, în 1848, trupele sale au reluat atacurile, dar au fost din nou înfrânte. În 1852 a participat la Convenția Sand River unde s-a declarat independența regiunii Transvaal. A dus negocieri pentru independența Monarhiei Fluviului Orange, aceasta fiind în cele din urmă garantată de Convenția Bloemfontein din 1854. Fiul lui, Marthinus Wessel Pretorius (1819–1901), a fost primul președinte al Republicii Africa de Sud (1857, 1864, 1869) și președinte

al Statului Liber Orange (1859–1863). După anexarea britanică a Transvaalului, Marthinus s-a alăturat conducătorilor buri insurgenți și i-a ajutat să obțină independența. A fost membru al trumviratului conducător până la alegerea lui Paul Kruger ca președinte, în 1883.

preț

Sumă de bani care trebuie plătită pentru a obține un anumit bun, serviciu sau resursă. Operând ca o măsură a valorii, prețurile au un rol economic foarte important, distribuind oferta de bunuri, servicii și resurse celor care le doresc cel mai mult, prin balanța dintre cerere și ofertă. Prețurile pentru resurse se numesc salarii, dobânzi sau chirie. Acest sistem, cunoscut drept mecanismul prețurilor, se bazează pe principiul conform căruia oferta unui anumit bun va corespunde cu cererea acestuia doar dacă prețurile variază liber. Dacă oferta este excesivă, prețurile vor fi mici, iar producția se va reduce. Scăderea producției generează o nouă creștere a prețurilor, până la stabilirea unui echilibru între cerere și ofertă. Dacă oferta este insuficientă, prețurile vor fi mari, determinând o creștere a producției care, în timp, va genera o scădere a prețurilor până la restabilirea echilibrului între ofertă și cerere. În practică nu există nici un mecanism al prețurilor perfect independent; chiar și în economiile de piață, monopolurile sau reglementările guvernamentale pot limita eficiența prețului ca determinant al cererii și ofertei. În economiile centralizate, mecanismul prețurilor poate fi înlocuit de controlul guvernului. Tentativele de a crea o economie fără un mecanism al prețurilor provoacă, de obicei, un surplus de bunuri nedorite și un deficit de bunuri dorite, apariția pieței negre și blocarea creșterii economice.

Prévert, Jacques (-Henri-Marie)

(04.02.1900, Neuilly-sur-Seine, Franța - 11.04.1977, Omonville-la-Petite)

Poet și scenarist francez. Angajat într-un magazin, a început să scrie după ce s-a demobilizat din armată. Influențat de mișcarea simbolistă, a reînnoit tradiția străveche a poeziei orale, creând „poeme cântec" despre viața de stradă din Paris, reunite în antologia *Cuvinte* (Paroles, 1945). Multe dintre acestea au fost transpuse pe muzică și au devenit cântece foarte populare. Printre cele mai bune scenarii ale sale pentru filmele lui Marcel Carné se numără *Copiii Paradisului* (Les Enfants du Paradis, 1945), *Spectacol* (Spectacle, 1951) și *Lucruri și alte lucruri* (Choses et autres, 1972). A lucrat de asemenea pentru televiziunea franceză, precum și la filme de animație pentru copii.

Previn, André (George)

născut **Andreas (Ludwig) Priwin**

(n. 6.04.1929, Berlin, Germania)

Pianist, compozitor și dirijor american de origine germană. A fugit de persecuția nazistă, stabilindu-se la Los Angeles în 1939. A prelucrat și orchestrat muzică pentru MGM în anii 1940 și 1950 și, ulterior a înregistrat muzică de filme pentru câteva studiouri. Între timp a devenit un cunoscut pianist de jazz și de muzică clasică și a început activitatea de dirijor. A fost dirijor principal la Simfonia din Houston, la Simfonia din Londra, la Simfonia din Pittsburgh, la Filarmonica din Los Angeles și la orchestrele Filarmonicii Regale. A compus, de asemenea, o simfonie, concerte, opera *Un tramvai numit dorință* (A Streetcar Named Desire, 1998), precum și cântece populare. A primit titlul de Cavaler Britanic (KBE) în 1996 și un Premiu al Centrului Kennedy în 1998.

Prévost d'Exiles, Antoine-Francois

cunoscut ca **abatele Prévost**

(01.04.1697, Hesdin, Franța - 25.11.1763, Chantilly)

Romancier francez. Încă din copilărie a șovăit între a se înrola în armată și a intra în lumea religioasă; la ultima a renunțat în 1728. Anii următori ai vieții sale au fost marcați de numeroase aventuri amoroase și de datorii. Faima lui se datorează în totalitate lucrării *Manon Lescaut* (1731), un roman sentimental despre un tânăr din familie bună care își ruinează viața și averea pentru o curtezană. Acest roman a devenit punctul de plecare pentru două opere faimoase, *Manon* de Jules Massenet și *Manon Lescaut* de Giacomo Puccini.

Prezan, Constantin

(27.01.1861, Sterianul de Mijloc, Butimanu, Ilfov, România - 27.08.1943)

Mareșal român, membru de onoare al Academiei Române. Specialist în arma geniului, a îndeplinit înalte funcții în armata română în timpul

Constantin Prezan

Primului Război Mondial: comandant al Armatei IV de Nord (1916), șef al Marelui Cartier General (1916–1918) și șef al Marelui Stat-Major (1918–1920). A coordonat planul campaniei de apărare din Carpații Orientali (luptele de la Mărășești, Mărăști și Oituz, 1917).

prezentare a faptelor

În științele juridice, serie de proceduri de dinaintea procesului, în vederea schimbului de informații între părțile implicate. Examinarea faptelor poate fi făcută prin interogatorii, întrebări scrise, trimise de la o parte la cealaltă, în încercarea de a verifica fapte importante. Ele pot fi făcute și prin depoziții ale unui martor, care este supus întrebărilor sub jurământ, în prezența avocaților ambelor părți. (Înregistrarea scrisă a acestora se numește tot depoziție). Alte forme de descoperire includ ordinele de aducere și de inspecție, care obligă partea opusă să aducă documente sau alte probe relevante, ca și cererile de examinare medicală în cazurile în care este discutată condiția fizică sau mentală a uneia dintre părți.

PRI

Vezi Partidul Revoluționar Instituțional

Priam

În mitologia greacă, ultimul rege al Troiei. I-a urmat tatălui său, Laomedon, ca rege și a extins treptat controlul Troiei peste Hellespont. Soția lui, Hecuba, i-a dăruit mulți copii, printre care Hector și Paris. A domnit în timpul războiului troian; în ultimul an a pierdut 13 fii, dintre care trei au fost uciși de Ahile într-o singură zi. Moartea lui Hector l-a afectat atât de mult, încât a acceptat să se umilească în fața lui Ahile, cerându-i corpul neînsuflețit al fiului său. După căderea Troiei a fost ucis de către Neoptolem, fiul lui Ahile.

Priap

Zeu grec al fertilității animale și vegetale. Era reprezentat sub o formă umană caricaturală, deformată în mod grotesc, cu un falus enorm. În onoarea lui erau sacrificați măgari, probabil din cauză că simbolizau desfrâul și erau asociați cu potența sexuală a zeului. Tatăl lui era Dionysos, iar mama sa ori o nimfă locală, ori Afrodita. În Antichitate, cultul lui Priap s-a răspândit în întreaga lume, fiind adoptat ca zeu al grădinilor.

Pribilof

Grup de insule la SE de Marea Bering și Alaska. Include insulele St. Paul, St. George și două insule mai mici, situate cam la 500 km de V continentului. Controlul insulelor a fost preluat de către Statele Unite de la Rusia, odată cu Achiziția Alaska (1867). Insulele prezintă un relief deluros și nu au porturi; sunt un loc de împerechere pentru majoritatea speciilor de foci cu blană, din aprilie până în noiembrie. Vânarea în scop comercial a focilor a fost întreruptă în 1986. Insulele găzduiesc și numeroase specii de păsări, vulpi-albastre și albe. Populația indigenă este alcătuită din aleuți.

Price, (Mary Violet) Leontyne

(n. 10.02.1927, Laurel, Mississippi, SUA)

Soprană americană. A studiat la Școala Juilliard. După debutul în spectacolul reluat al operei *Patru sfinți în trei acte* (Four Saints in Three Acts, 1952), a devenit celebră în urma turneului internațional cu opera *Porgy și Bess* (Porgy and Bess, 1953–1955). A interpretat *Aida* la teatrul La Scala în 1960, iar în 1961 a debutat la Metropolitan Opera. Timp de mai bine de două decenii a fost una dintre vedetele acestui teatru de operă. A cântat pentru ultima dată *Aida* la Metropolitan în 1985. A fost prima cântăreață afro-americană de operă care a devenit celebră în întreaga lume.

Price, Vincent

(27.05.1911, St. Louis, Missouri, SUA – 25.10.1993, Los Angeles, California)

Actor american. A debutat pe scena londoneză în piesa *Chicago,* apoi cu rolul prințului Albert din *Regina Victoria* (1935), personaj pe care l-a interpretat și pe Broadway. În 1938 a plecat la Hollywood, unde s-a remarcat datorită stilului său elegant și vocii catifelate. A jucat roluri istorice în *Elisabeta și Essex* (The Private Lives of Elizabeth and Essex, 1939), *Golful lui Hudson* (Hudons's Bay, 1941) și *Cei trei mușchetari* (The Three Musketeers, 1948). A interpretat rolul ticălosului amenințător în filme de groază cum ar fi *Casa de ceară* (House of Wax, 1953) și *Jurnalul unui nebun* (A Diary of a Madman, 1963), precum și într-o serie de filme ale lui Roger Corman adaptate după povestirile lui Edgar Allan Poe, inclusiv *Masca Morții Roșii* (The Masque of the Red Death, 1964). Ocazional a jucat în filme și în seriale TV și spre sfârșitul carierei. Au

fost remarcate mai ales rolurile sale din *Balene în august* (The Whales of August, 1987) și *Edward Mâini-de-Foarfece* (Edward Scissorhands, 1990).

Pride, Thomas *ulterior* Sir Thomas

(Sommerset?, Anglia - 23.10.1658, Worcester House, Surrey)

Soldat englez. Înrolându-se în armata Parlamentului în războaiele civile engleze, a comandat un regiment în Bătălia de la Naseby (1645), apoi a luptat cu Oliver Cromwell și a contribuit la înfrângerea scoțienilor invadatori la Preston (1648). După ocuparea Londrei în același an de către armata dominată de independenți, Pride a arestat sau a expulzat cca 140 de membri presbiteri din Casa Comunelor (eveniment cunoscut ca „Purificarea lui Pride"). A fost membru al comisiei care l-a judecat pe Carol I.

Pridi Phanomyong *sau* Luang Pradist Manudharm

(11.05.1900, Ayutthaya, Siam, azi Thailanda - 02.05.1983, Paris, Franța)

Conducător politic și prim-ministru thailandez. Și-a luat doctoratul în drept în Franța; fiind influențat de socialism, a complotat împreună cu Luang Phibunsongkhram și cu alții pentru a răsturna monarhia absolutistă din Siam. Pridi a luat parte la Revoluția Promotorilor și a participat la redactarea Constituției din decembrie 1932. A organizat căderea guvernului projaponez al lui Phibunsongkhram (1944), iar în 1946 a devenit întâiul prim-ministru thailandez ales de popor. Considerat pe nedrept vinovat pentru asasinarea regelui Ananda, a fost forțat să demisioneze și să fugă din țară, în 1947. A trăit în China până în 1970, când a revenit în Franța.

Priene

Oraș antic din Ionia, la N de râul Menderes, în SV Anatoliei. Conform lui Strabon, orașul a fost fondat de către ionieni și de către tebani. Devastat în sec. VII î.Hr., și-a recâștigat poziția în sec. VI î.Hr. A prosperat sub romani și bizantini, dar a decăzut treptat. După ce a trecut în dominația turcilor în sec. XIII d.Hr., a fost abandonat. Săpăturile arheologice au scos la lumină un oraș grecesc construit pe terase; în vârful unui deal se afla templul Atenei Polias, construit în 334 d.Hr., dedicat lui Alexandru cel Mare.

Priestley, Joseph

(13.03.1733, Birstall Fieldhead, Yorkshire, Anglia - 06.02.1804, Northumberland, Pensylvania, SUA)

Teolog, teoretician politic și fizician englez. A fost profesor și lector în diferite domenii, înainte de a se călugări în 1767. Studiile sale științifice timpurii rezultă din lucrarea *Istoria și starea prezentă a electricității* (History and Present State of Electricity, 1767), care a devenit un text de referință în domeniu. Studiul *Eseu despre guvernământ* (Essay on Government, 1768) a influențat utilitarismul de mai târziu. A avut o contribuție importantă în domeniul reacțiilor și al schimburilor chimice. Se crede că a descoperit azotul, monoxidul de carbon, amoniacul și alte câteva gaze, iar în 1774 a fost primul cercetător care a identificat oxigenul; studiul său l-a determinat pe Antoine Lavoisier să repete experimentul, prin care a dedus natura și rolul oxigenului și i-a atribuit această denumire. Printre lucrările lui teologice se numără *Istoria descompunerilor Bisericii creștine* (History of the Corruptions of the Christian Church 1782), arsă în 1785 deoarece a fost considerată un sacrilegiu, și *O istorie generală a Bisericii creștine* (A General History of the Christian Church, 6 vol., 1790–1802). Din cauza opiniilor sale religioase nonconformiste și a activităților politice, în special pentru sprijinirea Revoluției Franceze, a devenit din ce în ce mai contestat în Anglia, iar în 1794 a emigrat în SUA.

prigorie

Denumire comună pentru cele cca 25 de specii viu colorate (familia *Meropidea*) care se hrănesc cu albine, viespi și alte insecte. Sunt răspândite în toată Eurasia tropicală și subtropicală, în Africa și S Asiei (o specie ajunge ocazional și în Insulele Britanice). Prigoriile ating o lungime de 15–35 cm. Ciocul lor este potrivit de lung, ușor îndoit în jos și ascuțit. Penajul lor strălucitor este, de obicei, predominant verde, dar multe specii sunt parțial colorate cu roșu, galben, albastru sau purpuriu.

prigorie sau albinărel (*Merops apiaster*)

S.C. PORTER–BRUCE COLEMAN LTD.

Prima Internațională

Vezi Internaționala I

prima viteză cosmică

Viteză de care are nevoie un corp pentru a ieși din sfera de gravitație a Pământului, fără a accelera. Aceasta scade odată cu altitudinea și este egală cu radical din 2 (cca 1,414) înmulțit cu viteza necesară pentru a se menține pe o orbită circulară la aceeași altitudine în jurul globului terestru. La suprafața Pământului, neglijând rezistența atmosferei, viteza necesară ieșirii din sfera de gravitație a Pământului este de cca 11,20 km/s. Viteza necesară ieșirii din sfera de gravitație a Lunii reprezintă o treime din aceasta.

primar

Conducător politic al unei corporații municipale. Primarii sunt numiți sau aleși timp de un mandat. Până la mijlocul sec. XIX, majoritatea primarilor din Europa erau numiți de guvern; în Franța, ei sunt și acum agenți ai guvernului. În SUA, primarii sunt aleși de populație sau de un consiliu ales. Unii îndeplinesc funcții strict ceremoniale, puterea executivă aparținând unui director specialist, numit de parlament. Un primar poate face numiri în unele posturi, are dreptul de veto, administrează bugetele și deținerea de funcții administrative.

primat

Denumire generică pentru cele 300 de specii din ordinul primatelor, care includ maimuțele cu coadă, maimuțele fără coadă din suprafamilia *Hominoidea*, omul și altele. Primatele se deosebesc de alte mamifere prin următoarele trăsături: structură nespecializată, comportament specializat, bot scurt, simț al mirosului slab dezvoltat, mâini prehensile cu cinci degete, unghii plate în loc de gheare, vedere ascuțită cu posibilitatea perceperii adâncimii spațiului, datorită plasării frontale a ochilor, creier mare și dezvoltare pre- și postnatală prelungită. Majoritatea speciilor nasc un singur pui și trăiesc în grupuri conduse de un mascul. Primatele sunt unul din ordinele cele mai variate de mamifere de pe Pământ. Includ lemurienii (șase familii cu peste 70 de specii), lorișii (trei sau mai multe specii grupate într-o subfamilie), tarsidele (o familie cu șase sau mai multe specii), maimuțele din Eurasia și Africa (peste o sută de specii dintr-o familie), maimuțele din cele două Americi (aproape o sută de specii grupate în cinci familii) și maimuțele hominide și specia umană (cca 20 de specii împărțite în două familii). Cea mai veche fosilă cunoscută are o vechime de cca 60 milioane de ani.

Primaticcio, Francesco

(30.04.1504, Bologna, Emilia - 1570, Paris, Franța)

Pictor, sculptor și arhitect francez de origine italiană. În 1532, Francisc I l-a invitat să redecoreze palatul Fontainebleau și astfel a devenit unul dintre principalii artiști din Franța; s-a stabilit aici definitiv, făcând doar scurte călătorii în Italia. Prin stilul său decorativ în pictură și prin sculptura în stuc accentua figura umană; reprezentarea exagerată a musculaturii, precum și tehnica alungirii figurilor au influențat puternic arta franceză din sec. XVI. A fost unul dintre primii artiști din Franța care au înlocuit temele religioase cu cele ale mitologiei clasice și au adăugat manierismului italian eleganța subtilă specifică artei franțuzești.

primă-doamnă

Soție a președintelui Statelor Unite ale Americii. Deși atribuțiile primei-doamne nu au fost niciodată prevăzute prin lege sau desemnate oficial, ea are un rol important în viața socială și politică a țării. Își reprezintă soțul la diverse întâlniri oficiale sau ceremonii, atât în țară, cât și în străinătate, iar activitatea ei publică este atent urmărită pentru că oferă indicii despre gândirea politică a președintelui și a acțiunilor sale viitoare. Soția președintelui SUA a avut un rol important în viața publică încă de la fondarea republicii, dar denumirea de primă-doamnă a început să fie folosită abia spre sfârșitul sec. XIX. La sfârșitul sec. XX, titulatura a fost preluată și în alte limbi, adesea fără a fi tradusă, pentru a o desemna pe soția conducătorului statului respectiv, chiar și în țările unde soției șefului statului i se acordă mult mai puțină atenție și al cărei rol în viața publică este mult mai puțin important decât cel al soției președintelui SUA. Deși prima-doamnă nu este aleasă prin vot general, iar activitatea sa nu este remunerată, ea deține o poziție care-i permite să influențeze opinia publică și comportamentul social, iar unele dintre primele-doamne și-au folosit puterea pentru a impune anumite măsuri legislative în probleme importante, cum ar fi consumul de alcool, reforma în domeniul construcției de locuințe și drepturile femeilor.

prim-ministru *sau* premier

Șef al guvernului în statele cu un sistem parlamentar (*vezi* democrație

parlamentară). Prim-ministrul este conducătorul partidului politic sau al coaliției care are majoritate guvernamentală și este numit formal de șeful statului. Funcția a fost creată în Anglia, de către Robert Walpole, iar împuternicirile sale au fost consolidate de William Pitt cel Tânăr. Prim-ministrul britanic a fost luat ca model pentru șefii de guvern în multe țări din Commonwealth, Europa și Japonia. Prim-ministrul are putere de învestire și este responsabil de programul legislativ al guvernului, de buget și de alte politici. Mandatul său durează până la următoarele alegeri programate sau până când își pierde susținerea legislativă. În Franța, care are atât președinte, cât și prim-ministru, președintele deține o putere mai mare, dar prim-ministrul controlează agenda legislativă internă. *Vezi și* cancelar.

Primo de Rivera, José Antonio

(24.04.1903, Madrid, Spania - 20.11.1936, Alicante)

Om politic spaniol. Fiu al dictatorului Miguel Primo de Riviera, și-a început cariera în drept în 1925. În 1933 a fondat partidul fascist spaniol Falanga și a fost ales în Cortes (parlament). Și-a expus opiniile în periodicele *F.E.* (1934) și *Arriba* (1935) și a ținut discursuri în toată Spania. După preluarea puterii de către Frontul Popular de stânga (1936) a fost arestat, judecat și executat la vârsta de 33 de ani. A fost considerat martir de către mișcarea naționalistă a lui Franceso Franco.

Primo de Rivera, Miguel

(08.01.1870, Cádiz, Spania - 16.03.1930, Paris, Franța)

General spaniol și dictator al Spaniei (1923–1930). În calitate de ofițer, începând din 1888, a activat ca guvernator militar al Cadizului (1915–1919), al Valenciei (1919–1922) și al Barcelonei (1922–1923), perioadă în care a suprimat cu fermitate dezordinea. Având credința că sistemul parlamentar este corupt, a preluat puterea printr-o lovitură de stat în 1923, a dizolvat Cortesul și a suspendat garanțiile constituționale. A încheiat cu succes Războiul Marocan (1927), a soluționat disputele muncitorești și a preluat lucrările publice, dar a eșuat în aplicarea reformelor agrare. Din cauza nemulțumirii crescânde la adresa guvernului său represiv și a lipsei de sprijin din partea forțelor armate, a fost forțat să demisioneze în 1930. José Antonio Primo de Riviera a fost fiul lui.

primul motor

În filozofie, cauză necreată care stă, în cele din urmă, la baza oricărui șir cauzal. Folosit de vechii greci, acest concept a fost adoptat și de tradiția creștină, devenind baza unui argument cosmologic cu privire la existența lui Dumnezeu. Potrivit acestui argument, fiecare eveniment observat este rezultatul unei serii de cauze ce ar trebui să conducă la prima cauză, care este Dumnezeu. Argumentul și-a primit forma clasică la Sfântul Toma d'Aquino dar a fost ulterior respins de mulți alți gânditori, printre care se numără David Hume și Immanuel Kant.

Primul Război din Golf *sau* Războiul din Golful Persic

(1990-1991)

Conflict internațional, declanșat de invazia irakiană asupra Kuwaitului, din august 1990. Deși Saddam Hussein, liderul irakian, și-a justificat decizia susținând că țara rivală, Kuwaitul, făcea parte, istoric vorbind, din Irak, se presupune că invazia a fost motivată de dorința irakienilor de a acapara pământurile bogate în țiței ale Kuwaitului. Statele Unite, temându-se de intențiile strategice ale Irakului și acționând cu sprijinul Națiunilor Unite, au format o coaliție largă, ce includea și un număr de țări arabe, și au început să comaseze trupe în N Arabiei Saudite. Când ultimatumul Consiliului de Securitate al ONU pentru retragerea Irakului a fost ignorat, americanii au demarat o ofensivă aeriană de mari proporții (16–17 ianuarie 1991). Saddam Hussein, conducătorul irakian, a ripostat lansând rachete balistice împotriva statelor vecine membre ale coaliției și împotriva Israelului. O puternică ofensivă terestră a coaliției (24–28 februarie) a dus la o victorie aproape imediată. Se estimează că pierderile de vieți omenești în rândul soldaților irakieni au fost de 100 000. Aliații au pierdut cca 300 de soldați. Războiul a provocat și daune importante ale mediului. Ulterior, regimul din Irak s-a confruntat cu revolte populare de amploare, pe care le-a reprimat brutal. Un embargo impus de ONU a rămas în vigoare în decursul deceniului, în așteptarea distrugerii laboratoarelor de experimentare a armelor nucleare și chimice ale Irakului. Embargoul a continuat până la începutul sec. XXI și s-a încheiat numai după cel de-al doilea război din Golful Persic.

Primul Război Nordic

(1655-1660)

Etapă finală a luptei pentru succesiunea la tronul Poloniei. În 1655, regele suedez Carol X Gustav a declarat război Poloniei, sub pretextul că aceasta ar fi refuzat să-l recunoască rege. În alianță cu Brandenburg, suedezii au invadat Polonia, având succes la începutul campaniei lor, dar când Rusia, Danemarca și Austria au declarat război Suediei, Brandenburg s-a retras din coaliție. Suedezii au fost alungați din Polonia, dar apoi au invadat de două ori Danemarca. Războiul s-a încheiat cu renunțarea suveranilor polonezi la orice pretenție legată de tronul suedez și cu achiziționarea provinciei Skåne din Danemarca de către suedezi.

primulă-de-seară

Varietate a unor specii de plante erbacee din genul *Oenothera* (familia *Onagraceae*). Se remarcă prin florile frumoase, în special la plantele bienale cu flori galbene ale speciei *O. biennalis*, foarte răspândită în America de Nord și aclimatizată în Europa. Au fost folosite ca plante experimentale în cercetările de genetică, pentru determinarea anumitor principii ale eredității. Adevărata primulă aparține familiei *Primulaceae*.

Primus, Pearl

(29.11.1919, Port of Spain, Trinidad - 29.10.1994, New Rochelle, New York, SUA)

Dansatoare, coreografă și antropolog american. S-a mutat cu familia în orașul New York la vârsta de doi ani. A debutat în dans în 1943, fiind prima dansatoare de culoare a Grupului de Dans Nou, iar în anul următor și-a format propria companie. Experiența afro-americană și propriile cercetări antropologice din Africa și din Caraibe au inspirat-o în opere precum *Ceremonia africană* (African Ceremonial, 1944) și *Nunta* (The Wedding, 1961). A obținut titlul de doctor la Universitatea Columbia.

Prince *născut* Prince (Rogers) Nelson

(n. 7.06.1958, Minneapolis, Minnesotta, SUA)

Cântăreț și compozitor american. Fiu al unui pianist de jazz, a învățat singur să cânte la câteva instrumente și în adolescență și-a întemeiat propriile formații. La 19 ani a scos primul lui album, în care cânta la toate instrumentele. Al doilea album al său, *Prince* (1979), a fost urmat de multe altele, printre care și *1999*, care a fost și cel mai bine vândut (1982), coloana sonoră a filmului *Ploaie purpurie* (Purple Rain, 1983), în care a și jucat, și *Diamante și perle* (Diamonds and Pearls, 1991). În 1993 și-a schimbat numele într-un simbol nepronunțabil și a devenit cunoscut drept „Artistul cunoscut anterior drept Prince", însă în 2000 a revenit la numele inițial. În 2004 a fost inclus în Muzeul Celebrităților Rock and Roll.

Prince Albert, Parcul Național ~

Parc, în centrul regiunii Saskatchewan, Canada, a cărui intrare principală se afla la NV de orașul Prince Albert. A fost creat în 1927 și are o suprafață de 3 875 kmp; cuprinde în special păduri și lacuri, brăzdate de pâraie și cărări naturale. Reprezintă un sanctuar pentru păsări, elani, reni și urși.

Prince Edward

Insulă și provincie, 138 900 loc. (2000), din Canada. Este una dintre cele mai mici insule în S golfului Saint Lawrence, fiind separată de Nova Scotia și New Brunswick prin strâmtoarea Northumberland. Centrul administrativ se află la Charlottetown. Descoperită de Jacques Cartier în 1534, a fost exploatată de indienii micmac pentru pescuit și vânătoare. A fost colonizată de către francezi în 1720, iar în 1763 a fost cedată Angliei. Cunoscută sub denumirea de Leagănul Confederației, a fost gazda Conferinței de la Charlottetown din 1864, în urma căreia s-a constituit Federația Canadei. A devenit provincie în 1873. Are porturi naturale pe țărmurile de E și S; din punct de vedere industrial s-a dezvoltat foarte puțin, agricultura predominând în mai mult de jumătate din insulă. Pescuitul și turismul reprezintă, de asemenea, o importantă ramură economică. În 1997 s-a deschis un pod rutier care leagă insula de continent.

Prince, Hal *născut* Harold Smith

(n. 30.01.1928, New York, New York, SUA)

Regizor și producător de teatru american. A lucrat pentru producătorul George Abbott, înainte de a colabora la musicalul de succes *Jocul în pijamale* (The Pajama Game, 1954). A continuat să producă singur sau în colaborare peste 30 de musicaluri, printre care *Nenorociții de yankei* (Damn Yankees, 1955), *Poveste din Cartierul de Vest* (West Side Story, 1957), *Un lucru ciudat s-a întâmplat pe drumul spre Forum* (A Funny Thing Happened on the Way to the Forum, 1962) și *Cântăreț pe acoperiș* (Fiddler on the Roof, 1964). A lucrat frecvent cu Stephen Sondheim; a câștigat premiile Tony pentru regia

spectacolelor muzicale *Cabaret* (1996), *Compania* (Company, 1970), *Nebunii* (Follies, 1971), *Candid* (Candide, 1974), *Sweeney Todd* (1979), *Evita* (1979), *Fantoma de la Operă* (The Phantom of the Opera, 1986), și *Barca de paradă* (Show Boat, 1995).

Prince of Wales, Strâmtoarea ~

Canal strâmt între insulele Banks și insula Victoria, în SV Arhipelagului Arctic al Teritoriilor de Nord-Vest, Canada. Are o lungime de cca 274 km și formează o parte din Pasajul de Nord-Vest între oceanele Atlantic și Pacific. A fost descoperită în 1850 de către exploratorul irlandez Robert McClure.

princeps

(*în latină*, primul, conducător)

Titlu neoficial folosit de împărații romani începând cu Augustus (între 27 î.Hr.–14 d.Hr.) până la Dioclețian (284–305 d.Hr.), în perioada numită principat. Titlul a apărut în timpul republicii romane, când îl desemna pe conducătorul Senatului. Augustus a folosit acest titlu pentru a pretinde că era restauratorul instituțiilor republicane și al virtuților, deși atât el, cât și succesorii săi erau de fapt autocrați. *Vezi* prinț.

Princeton, Universitatea ~

Universitate particulară din Princeton, New Jersey, membră tradițională a Ivy League. Inițial colegiu în New Jersey în 1746, este cea de-a patra universitate din SUA ca vechime și una dintre cele mai prestigioase. Woodrow Wilson a fost președintele universității între 1902 și 1910. Pe lângă colegiul studențesc și o școală superioară, universitatea include o școală de inginerie și de științe aplicate, precum și o școală de arhitectură și planificare urbană. Școala Publică și de Relații Internaționale Woodrow Wilson continuă lunga tradiție a universității de a pregăti cadre pentru guvernare. Din 1969, universitatea a acceptat înscrierea și pentru femei.

Prince William, fâșia ~

Crevasă a golfului Alaska, în S Alaskăi. Se întinde la E de peninsula Kenai și are o lungime de 145–160 km. A fost denumită astfel de căpitanul George Vancouver, în 1778, în onoarea unui fiu al regelui George III. În 1989, aici s-a produs cea mai mare scurgere de petrol din istorie, din cauza eșuării petrolierului *Exxon Valdez* pe reciful Bligh, în urma căruia s-au vărsat în golf cca 47 000 de tone de petrol, cu efecte dezastruoase asupra ecologiei zonei.

Princip, Gavrilo

(25.07.1894, Obljaj, Bosnia – 28.04.1918, Theresienstadt, Austria)

Naționalist sârb, asasin al arhiducelui Franz Ferdinand. Era un sârb bosniac care voia să unească popoarele slave de S și să distrugă regimul austro-ungar din Balcani; a fost pregătit pentru terorism de societatea Mâna Neagră. În iunie 1914 i-a împușcat pe arhiducele austro-ungar și pe soția lui, Sophie, care se aflau în vizită oficială la Sarajevo. Aceste asasinate au grăbit declanșarea Primului Război Mondial. Princip a fost condamnat la 20 de închisoare și a murit în urma amputării unui braț.

Principe

Vezi São Tomé și Príncipe

principe elector *în germană* Kurfürst

Principe al Sfântului Imperiu Roman, care avea dreptul să participe la alegerile pentru împăratul german. Începând din 1273 și după confirmarea Bulei de Aur din 1356 existau șapte principi electori: arhiepiscopii de Trier, Mainz și Köln, ducele Saxoniei, contele palatin al Rinului, margraful de Brandenburg și regele Boemiei. Alte electorate au fost create mult mai târziu pentru Bavaria (1623–1778), Hanovra (1708) și Hesse-Kasel (1803), însă în sec. XVII funcția de elector își pierduse importanța, deoarece dinastia Habsburgilor a produs împărați de facto. Funcția a dispărut odată cu desființarea imperiului, în 1806.

principiile gândirii

Prin tradiție, cele trei legi fundamentale ale logicii: (1) principiul contradicției, (2) principiul terțului exclus și (3) principiul identității. Adică: (1) pentru orice propoziție p, este imposibil ca și p și non-p să fie adevărate în același timp (reprezentare simbolică, $\neg (p \wedge \neg p)$); (2) fie p, fie non-p este adevărat, a treia variantă fiind exclusă (reprezentare simbolică, $p \vee \neg p$); (3) dacă o funcție propozițională F este adevărată pentru o variabilă individuală x, atunci F este adevărată, oricare ar fi x (reprezentare simbolică, $(\forall x)\ [F(x) \supset F(x)]$). O altă formulare a principiului identității spune că un lucru este identic cu sine însuși, sau $(\forall \| x)\ (x = x)$.

principiul continuității *sau* ecuația de continuitate

Principiu din mecanica fluidelor care afirmă că ceea ce curge într-un volum definit, într-un interval de timp definit, minus ceea ce curge afară din acel volum

în același interval de timp, trebuie să se regăsească în volumul definit. Dacă semnul care arată cantitatea acumulată este negativ, atunci acea incintă se golește. Principiul este o consecință a legii conservării masei. Comportamentul fluidelor în mișcare este descris integral prin această ecuație, plus printr-o altă ecuație, derivată din cea de-a doua lege a mișcării a lui Newton și printr-o a treia ecuație, bazată pe conservarea energiei.

principiul echivalenței

Principiu fundamental în fizică. Prevedea, în forma lui de început, că masa gravitațională (*vezi* gravitație) este identică cu masa inerțială (*vezi* inerție). În versiunea mai bună a lui Albert Einstein, gravitația și accelerația nu pot fi separate. În consecință, efectul gravitației poate fi anulat într-un sistem de referință accelerat corespunzător, ca în cazul unei persoane aflate într-un ascensor care ar fi în cădere liberă din cauza cablului tăiat.

principiul echilibrului instituțional /checks and balances/

(*în engleză*, control și echilibru)

Mecanism de guvernare în care puterea este împărțită între diferite structuri, în ideea menținerii unui control reciproc al acțiunilor și a păstrării echilibrului. Principiul se aplică mai ales în cazul guvernărilor constituționale și este de importanță fundamentală în cele de tip tripartit, cum este sistemul SUA, în care puterea este împărțită între legislativ, executiv și juridic. În cazul sistemelor parlamentare, mecanismul, care poate modifica separația puterilor, poate acționa prin intermediul prerogativei parlamentului de a da guvernului un vot de ne-încredere; guvernul, la rândul lui, poate, în mod normal, dizolva parlamentul. În sistemele politice monopartidice, mecanismul de tip „checks and balances" poate fi aplicat atunci când structurile unui regim autoritarist sau totalitar luptă pentru putere. *Vezi și The Federalist*, separarea puterilor, analiza constituționalității.

principiul fondatorului

În genetică, principiu care afirmă că o populație descendentă sau migratoare poate să difere, din punctul de vedere al compoziției genetice, de populația din care provine, deoarece fondatorii populației descendente nu au constituit un eșantion reprezentativ al populației-mamă. De exemplu, dacă doar locuitorii cu ochi albaștri ai unui oraș, printre ai cărui rezidenți se numără și oameni cu ochii căprui, s-ar hotărî să fondeze un nou oraș, toți descendenții lor ar avea ochii albaștri. Acest principiu, denumit și efectul fondatorului, ar putea fi explicația faptului că amerindienii, spre deosebire de rasa mongoloidă, din care se presupune că provin, nu au grupa de sânge B (*vezi* grupe de sânge).

principiul incertitudinii *sau* principiul de incertitudine al lui Heisenberg *sau* principiul nedeterminării

Principiu care afirmă că poziția și viteza unui obiect nu pot fi măsurate simultan cu precizie și că noțiunile de poziție exactă și de viteză exactă nu au aplicații în natură. Enunțat de Werner Heisenberg în 1927, se aplică numai la un număr mic de atomi și la particule subatomice și nu este important pentru obiectele macrocosmice, ca vehiculele aflate în mișcare. Orice încercare de a măsura precis viteza unei particule subatomice face ca acea particulă să se deplaseze într-un fel care nu poate fi prevăzut, invalidând astfel orice măsurătoare simultană a poziției sale. Deplasarea este rezultatul naturii de undă a particulei (*vezi* dualitatea undă-particulă). Acest principiu se aplică și altor perechi de variabile, de ex. energia și timpul.

principiul verificabilității

Criteriu semantic asociat cu pozitivismul logic și cu Cercul de la Viena. Afirmația lui Moritz Schlick potrivit căreia, „înțelesul unei propoziții afirmative reprezintă chiar metoda ei de verificare", se apropia de punctul de vedere pragmatic, reluat mai târziu în operaționalism, conform căruia o aserțiune are sens practic doar dacă există o diferență de ordin principial, ce poate fi probată prin observație, între afirmația și negația acestei aserțiuni. Astfel, afirmațiile din etică, metafizică, religie și estetică sunt considerate a fi lipsite de sens. Criteriul de verificabilitate a semnificației a fost inspirat, în parte, de abandonarea ipotezei eterului și a noțiunii de simultaneitate absolută de către Albert Einstein.

prindere cu șurub

Sistem de prindere mecanic, folosit, de regulă, împreună cu o piuliță, pentru a uni două sau mai multe părți. Cele două părți înșurubate (șurubul și piulița) se pot prinde și dezasambla foarte repede, cu ajutorul unei șurubelnițe sau cu un patent, din

această cauză fiind utilizate cel mai des ca sisteme de prindere. Un șurub este alcătuit dintr-un cap și un corp cilindric cu filet pentru înșurubare, pe o porțiune a lungimii sale. Piulițele au filet interior (marnă) pentru a se potrivi cu șuruburile. Șaibele sunt adesea folosite pentru a preveni slăbirea sau ruperea șuruburilor.

Pringle, Sir John

(10.04.1707, Stitchel, Roxburgh, Scoția - 18.01.1782, Londra, Anglia)

Medic englez. În calitate de medic generalist al forțelor armate britanice (1740–1748), și-a aplicat cunoștințele în spitale și în tabere militare. În *Observații despre bolile armatei* (Observations on the Diseases of the Army, 1752) a evidențiat procedurile necesare pentru aerisirea spitalelor și pentru igiena taberelor. A dedus că diversele forme ale dizenteriei aveau legătură cu febra din spitale și din închisori; a introdus termenul de gripă. Crucea Roșie a fost înființată la sugestia sa, propunând ca ambele părți dintr-un conflict să respecte și să nu atace spitalele militare.

prinț

Titlu de rang european, desemnând în general o persoană care exercită o suveranitate completă sau aproape completă, sau un membru al unei familii regale. Soția unui prinț este denumită prințesă. În Anglia, titlul nu a fost folosit până în 1301, când Eduard I l-a învestit pe fiul său, viitorul Eduard II, și ca prinț de Wales. Cel mai mare fiu al regelui (sau al reginei), moștenitorul său, primea de obicei acest titlu încă din epoca lui Eduard III.

prion

Agent care provoacă diverse boli, cum ar fi boli fatale neuro-degenerative, denumite encefalopatii spongiforme contagioase. A fost descoperit de Stanley Prusiner. Reprezintă o formă anormală a unei proteine cerebrale inofensive, cu rol încă necunoscut, întâlnită la păsări, la mamifere și la om; prionul apare în creier printr-o infecție sau printr-o mutație în gena care codifică această proteină. Odată ajuns în țesutul cerebral, cauzează transformări anormale în structura restului proteinelor normale. Multiplicându-se, proteinele prion se acumulează în celulele nervoase, distrugându-le și ducând la apariția în creier a unor spații goale, anterior ocupate de neuroni. Printre afecțiunile provocate de prioni se numără maladia Creutzfeldt-Jakob, boala vacii nebune, și scrapia (encefalopatia spongiformă ovină). Prin faptul că par să nu aibă acid nucleic (ADN sau ARN), prionii nu se aseamănă cu nici un alt agent patogen cunoscut.

Pripiat, mlaștinile ~

Vezi Polesie

Pripiat *sau* Pripet

Râu situat în NV Ucrainei și în S Republicii Belarus. Izvorăște din NV Ucrainei, de lângă granița cu Polonia, curge spre E prin mlaștinile Pripet (Polesie) spre Mazir, apoi se varsă, ca și Niprul, în lacul de acumulare Kiev, după ce parcurge 775 km. Este navigabil pe o lungime de 483 km și comunică prin canale cu râurile Bug și Neman.

Priscian

în latină **Priscianus Caesariensis**

(cca anii 500 î.Hr., Caesarea, Mauritania)

Gramatician latin. A folosit scrierile lui Apollonius Discolus despre gramatica grecească drept model pentru lucrările sale clasice despre gramatica latină. Opera sa, *Bazele gramaticii* (Institutiones grammaticae), ce conține citate din autori latini, a devenit lucrarea de referință pentru predarea gramaticii în Evul Mediu. Celelalte scrieri ale sale includ tratate despre greutăți și măsuri și despre sistemului de versificație a lui Terențiu.

Prislop

Pas de înălțime din România, în N Carpaților Orientali, între Munții Maramureșului și Munții Rodnei, la 1 416 m altitudine. Asigură legătura rutieră între Depresiunea Dornelor și Depresiunea Maramureș, respectiv între Moldova și Maramureș.

prismă

Bucată de sticlă sau alt material transparent, tăiată la unghiuri precise și cu fețe plane. Prismele sunt utile pentru analiza și pentru descompunerea luminii (*vezi* refracție). O prismă triunghiulară poate descompune lumina albă în culorile ei componente, prin refracția fiecărei lungimi de undă a luminii în proporții diferite. Astfel, lungimile de undă mai mari (cele de la capătul roșu al spectrului) sunt curbate mai puțin, pe când cele scurte (cele de la capătul violet) sunt curbate mai mult. Astfel se formează spectrul luminii vizibile sau curcubeul. Prismele sunt folosite în anumite tipuri de spectroscopie și în diferite sisteme optice.

prispă

Structură acoperită, de obicei deschisă în lateral și în față, proiectându-se în exterior din fața unei clădiri, construită cu scopul de a proteja intrarea. Prispa prevăzută cu coloane se numește portic. Veranda este o prispă lungă, înconjurată de un grilaj, care deseori se extinde de-a lungul a mai multor părți ale unei clădiri. Prispele simple erau specifice arhitecturii domestice britanice și americane la sfârșitului sec. XVIII. În catedralele gotice, prispa era deseori o structură mică, cu fronton proiectat în exterior, care pornea din zidurile nordice sau sudice ale navei. *Vezi și* loggia, nartex.

Priština

Oraș, 165 844 loc. (2003), în Kosovo. A fost capitala statului sârb înainte ca turcii să înfrângă armatele creștine balcanice în 1389, în Bătălia de la Kosovopolje. Deși a fost centru cultural pentru albanezii kosovari, mulți dintre locuitorii de etnie albaneză au fost izgoniți de campania sârbă de purificare etnică în 1999 (*vezi* conflictul din Kosovo). Mulți dintre aceștia s-au reîntors după tratatul de pace semnat în iunie 1999.

Pritchett, V(ictor) S(awdon)
ulterior **Sir Victor**

(16.12.1900, Ipswich, Suffolk, Anglia - 20.03.1997, Londra)

Romancier, nuvelist și critic englez. Jurnalist cu normă întreagă începând din 1922 și critic literar pentru *New Statesman* (1928–1965), Pritchett a devenit cunoscut pentru eseurile și articolele sale de critică foarte pătrunzătoare, precum și pentru nuvelele profunde, scrise cu măiestrie. Printre volumele sale, care oferă portrete vii, satirizate, ale vieții clasei de mijloc, se numără *Tu îți faci viața* (You Make Your Own Life, 1938), *Dragoste oarbă* (Blind Love, 1969) și *O văduvă neglijentă* (A Careless Widow, 1989). A mai scris romane, jurnale de călătorie și admiratele memorii *Un taxi la ușă* (A Cab at the Door, 1968) și *Ulei la miezul nopții* (Midnight Oil, 1971).

Prithvi Narayan Shah

(1723,/?/ - 1775,/?/)

Membru al familiei guvernante Shah din principatul Gurkha (Gorkha), Nepal; a cucerit cele trei regate Malla (perioada Malla) și le-a consolidat pentru a fonda statul modern Nepal. După unificarea Nepalului, a continuat să anexeze teritorii în N Indiei, precum și vaste porțiuni din podișul Tibet și din văile din Transhimalaya. Ulterior a închis granițele Nepalului și a menținut relații de pace, dar distante, cu Marea Britanie.

Pritzker, Premiul ~

Cel mai prestigios premiu din lume în domeniul arhitecturii. A apărut în urma eforturilor filantropice ale familiei Pritzker, cunoscuți oameni de afaceri din Chicago, fiind acordat pentru prima oară în 1979; oferă un premiu anual de o sută de mii de dolari arhitectului cu cea mai mare contribuție în domeniu. Juriul internațional este format din arhitecți, artiști, istorici, academicieni, critici și oameni de afaceri.

privare de drepturi

În sistemul juridic englez, lipsire de drepturi civile și politice ca urmare a condamnării la moarte sau a scoaterii în afara legii, pedepse date pentru trădare. Actul legislativ prin care unei persoane i se retrăgeau drepturile civile fără proces purta numele de dispoziție de privare de drepturi. Cele mai importante consecințe ale acesteia erau confiscarea proprietății și „denaturarea sângelui“ care însemna că persoana acuzată își pierdea dreptul de moștenire sau de înstrăinare a oricărei proprietăți, astfel descendenții săi fiind dezmoșteniți. Toate formele de privare de drepturi, cu excepția confiscării cauzate de condamnarea pentru trădare, au fost abolite în sec. XIX. Având ca exemplu experiența engleză, Constituția Statelor Unite stipulează faptul că privarea de drepturi – sub formă de denaturare a sângelui și de confiscare – cauzată de trădare va acționa doar pe parcursul vieții acuzatului. Curtea Supremă de Justiție a SUA a considerat drept dispoziții de privare de drepturi jurămintele-test de după Războiul Civil American care aveau ca scop anularea drepturilor simpatizanților Confederaților de a exercita anumite profesii.

privatizare

Transfer al serviciilor sau bunurilor de stat în sector privat. Anumite bunuri deținute de stat pot fi vândute unor proprietari privați, sau se pot ridica restricțiile statutare privind competiția dintre întreprinderi publice sau private. Persoanele private pot lua prin contract servicii oferite anterior de stat. Obiectivul urmărit este, în general, creșterea eficienței statului; implementarea acestui sistem poate avea ca efect creșterea sau scăderea bugetului național. Privatizarea este opusă naționalizării, o politică urmată de state care vor să păstreze

veniturile din marile industrii, mai ales acelea care pot fi controlate de forţe externe.

privighetoare

Denumire comună pentru speciile de păsări mici din Europa (familia *Turdidae*) faimoase pentru cântecul lor. Numele se referă, în special, la privighetoarea-eurasiatică (*Erithacus megarhynchos*), o pasăre cafenie, de 16 cm lungime, cu coadă de culoare brună-roşcată. Cântă zi şi noapte stând cocoţată în arbuşti. Cântecul său puternic şi variat, cu puternice efecte de crescendo, este considerat de secole în Europa şi în Asia cel mai frumos dintre toate cântecele păsărilor. Privighetoarea-de-zăvoi (*E. luscinia*) este o specie nordică înrudită, cu penajul puţin mai închis la culoare. Termenul se foloseşte şi pentru alte păsări cu cântec melodios (de ex. sturzul-de-pădure).

privighetoare-roşcată-eurasiatică (*Erithacus megarhynchos*)

H. REINHARD–BRUCE COLEMAN INC.

probă

În sistemul juridic, dovadă (de ex. mărturie, documente sau obiecte fizice) prezentată la audierile juridice sau administrative, cu scopul de a stabili adevărul sau falsitatea unor presupuse fapte. Pentru a menţine procesul de drept şi a preveni inducerea în eroare a juriului, există mai multe legi ce includ procedura de administrare a probelor. În SUA, toate curţile de justiţie federale şi statale au aderat la regulile federale ale probatoriului, care explică tipurile de probe, modalitatea de admitere a probelor, relevanţa lor, cum se stabileşte competenţa martorilor şi cum se realizează audierea lor, în ce condiţii se desfăşoară mărturia experţilor şi în ce mod se face autentificarea probelor. Majoritatea probelor acceptate în timpul unui proces sunt formate din declaraţii verbale ale martorilor, care sunt chestionaţi atât de către procuror, cât şi de către avocatul apărării. Cele două categorii importante de probe sunt cele directe, oferite de un martor ale cărui relatări despre eveniment reprezintă dovezi la prima mână (cum este prezentarea faptelor pe care le-a văzut sau le-a auzit), şi probele circumstanţiale. *Vezi şi* reguli exclusive.

probă de ştafetă

Întrecere între echipe în care toţi membrii parcurg succesiv o anumită lungime de pistă. În probele de atletism, cum ar fi ştafetele de 400 m (4 × 100 m) şi de 1 600 m (4 × 400 m), alergătorul care a parcurs distanţa prevăzută predă ştafeta (un băţ scurt) coechipierului următor, continuând să alerge amândoi pe secţiunea de schimb marcată. În concursurile de înot există cursele de stil liber de 4 × 100 m şi 4 × 200 m şi de stil mixt de 4 × 100 m. Înotătorul care termină distanţa ce-i revine atinge peretele bazinului pentru a da startul următorului.

probă de talere

Împuşcare cu o armă de vânătoare (de obicei cu 12 cartuşe) a unor discuri de lut (numite porumbei) lansate în aer de către un dispozitiv situat la distanţă mare de cel care ţinteşte. O variantă ulterioară este arma skeet. Originile acestui sport datează din sec. XVIII, când oamenii de vază împuşcau porumbeii vii eliberaţi din cuşti sau din cutii-capcană. În 1900, varianta modernă cu porumbei din lut a fost inclusă în Jocurile Olimpice. Un singur dispozitiv lansează 25 de ţinte în unghiuri diferite; concurentul ţinteşte de câte 25 de ori în fiecare din cele patru runde regulamentare ale concursului.

probă de teren

Concurs pentru câinii de vânătoare, în condiţii ce le imită pe acelea de pe terenul de vânătoare. Câinii, grupaţi pe rase individuale sau pe grupe de rase (de ex. prepelicari, spanieli), sunt apreciaţi în funcţie de viteză, rază de acţiune, fineţea mirosului, modul în care reacţionează la comenzi, abilităţile de vânători, atitudinea faţă de vânat şi de puşcă.

probabilitate *sau* şansă

În matematică, estimare subiectivă a posibilităţii, care atunci când îi este atribuită o valoare numerică între imposibilitate (0) şi certitudine absolută (1), devine probabilitate (*vezi* teoria probabilităţii). Astfel, atribuirea numerică a unei probabilităţi depinde de noţiunea posibilităţii. De ex., dacă un experiment (precum aruncarea unui zar) poate avea şase rezultate egal posibile, probabilitatea fiecăruia este 1/6.

problema inducţiei

Problemă a justficării inferenţei inductive de la ceea ce a fost observat la ceea ce nu poate fi observat. Formularea clasică a problemei îi aparţine lui David Hume, care a remarcat faptul că astfel de inferenţe

se sprijină de obicei pe presupunerea că viitorul va semăna cu trecutul sau pe presupunerea că evenimente de un anumit tip sunt în mod necesar legate de evenimente de un alt tip printr-o relație de cauzalitate. (1) Dacă am fi întrebți de ce credem că soarele va răsări mâine, am spune că, în trecut, Pământul a făcut o rotație completă în jurul axei sale la fiecare 24 de ore și că există o anumită uniformitate în natură care garantează că asemenea evenimente se petrec întotdeauna la fel. Dar cum știm noi că natura este uniformă în acest sens? Am putea răspunde că, în trecut, natura a etalat întotdeauna acest tip de uniformitate, așa că va continua să fie uniformă în viitor. Dar această inferență este întemeiată numai dacă prezumăm că viitorul este la fel cu trecutul. Și cum justificăm această prezumție? Putem spune că, în trecut, viitorul s-a dovedit similar cu trecutul, așa încât, în viitor, viitorul se va dovedi din nou similar trecutului. Raționamentul acesta inferențial este evident circular: el își sprijină validitatea pe acceptarea tacită a adevărului propoziției pe care vrea să o demonstreze, anume că viitorul va semăna cu trecutul. (2) Dacă suntem întrebați de ce credem că vom simți căldură atunci când ne apropiem de un foc, vom spune că focul produce căldură, adică există o „conexiune necesară" între foc și căldură, așa încât, atunci când apare primul, trebuie să urmeze și a doua. Dar, întreabă Hume, ce este această „conexiune necesară"? O observăm atunci când vedem focul sau când simțim căldura? Dacă nu, ce dovadă avem că ea există? Tot ce avem la dispoziție este observarea, în trecut, a unei „alăturări constante" a aparițiilor consecutive ale focului și căldurii. Această oservație nu dovedește că, în viitor, aparițiile focului vor continua să fie urmate de apariții ale căldurii; pentru a afirma aceasta trebuie să presupunem că viitorul va fi la fel cu trecutul. Dar, dacă observația noastră lasă loc posibilității ca focul să nu fie urmat în viitor de căldură, atunci ea nu poate demonstra că între cele două există o conexiune necesară care face ca focul să fie urmat de căldură ori de câte ori apare. În concluzie, nu suntem îndreptățiți să credem că (1) soarele va răsări mâine sau că (2) vom simți căldură atunci când ne vom apropia de foc. Este important să reținem că Hume nu a negat faptul că el sau oricine altcineva își bazează diverse convingeri despre evenimente din viitor pe inducții; el a negat numai că putem ști cu certitudine că asemenea convingeri sunt adevărate. Filozofii au dat problemei inducției răspunsuri foarte variate, dar nici unul nu a fost larg acceptat.

problema liberului-arbitru

Problemă generată de incompatibilitatea aparentă dintre determinismul cauzal din natură și puterea sau capacitatea umană de a alege între diferite alternative, sau de a acționa în anumite situații independent de constrângerile naturale, sociale sau religioase. Importanța ei derivă din faptul că liberul-arbitru este în general conceput ca o presupoziție necesară a responsabilității morale, în vreme ce determinismul a fost considerat (cel puțin până la dezvoltarea mecanicii cuantice) o presupoziție necesară a științelor naturii. Argumentele în favoarea liberului-arbitru sunt bazate pe experiența subiectivă a libertății, pe sentimentele de vinovăție, pe revelația religioasă sau pe presupoziția răspunderii față de propriile fapte, care stă la baza noțiunilor de lege, răsplată, pedeapsă și stimulent. Din perspectivă teologică, existența liberului-arbitru trebuie împăcată cu omnisciența lui Dumnezeu, cu bunătatea divină (care le îngăduie oamenilor să aleagă greșit) și cu harul divin, despre care se spune că ar fi necesar pentru orice faptă bună.

problema minții celuilalt

În epistemologie, teorie prin care se explică felul în care o anumită persoană poate să aibă acces la trăirile interioare ale altcuiva sau felul în care ea poate conștientiza faptul că și ceilalți oameni au astfel de trăiri. De exemplu, întrucât senzația de durere este resimțită de fiecare în parte în mod diferit, un individ nu știe dacă ceea ce o altă persoană descrie ca fiind durere este exact același lucru cu durerea pe care el însuși o resimte. Deși manifestările fizice ale celeilalte persoane pot fi observate cu ușurință, se pare că doar acea persoană își cunoaște cu adevărat propria minte. Argumentul tradițional care susține credința în mintea celuilalt a fost formulat de John Stewart Mill: deoarece corpul meu și comportamentul meu exterior sunt văzute ca fiind similare cu corpurile și comportamentele altor oameni, prin analogie, sunt îndreptățit să cred că și ceilalți au sentimente asemănătoare alor mele și nu sunt doar simpli roboți. La jumătatea sec. XX, argumentul analogiei a fost aspru criticat de adepții filozofiei târzii a lui Ludwig Wittgenstein. O abordare a problemei minții celuilalt din

perspectivă existențialistă apare în lucrarea *Ființa și neantul* (L'Être et le néant, 1943) a lui Jean-Paul Sartre.

problema neutrinilor solari

Număr redus de neutrini produși de Soare care sunt detectați pe Pământ. Experimentele începute în anii 1960 detectează doar de la o treime la două-treimi din numărul neutrinilor care ar trebui teoretic să ajungă de la Soare, de unde sunt emiși ca rezultat al fuziunii nucleare din nucleul Soarelui. Această discrepanță implica fie că este greșită teoria asupra producției de energie solară, fie că neutrinii se transformă în drumul spre Pământ, unii dintre ei dispărând. La începutul anilor 2000 existau destule dovezi în favoarea celei de-a doua explicații: neutrinii par să „oscileze" în zbor între diferitele lor tipuri, nu toate dintre acestea putând fi detectate în cursul experimentelor. Acest lucru este posibil doar dacă neutrinii au o masă cât de mică, deși rămâne ca valorile acesteia să fie determinate în viitor.

problema soritelor

Paradox prezentat prin următorul raționament: un fir de nisip nu constituie o grămadă; dacă *n* fire de nisip nu constituie o grămadă, atunci nici *n*+1 fire de nisip nu constituie o grămadă; prin urmare, indiferent câte fire de nisip sunt adunate împreună, ele nu constituie niciodată o grămadă. Problema este valabilă în cazul oricărei noțiuni vagi.

problema spirit-corp

Problemă metafizică a relației dintre spirit și corp. În perioada modernă, ea își are rădăcinile în gândirea lui René Descartes, care a oferit formularea clasică a dualismului. Interacționismul lui Descartes a avut numeroși opozanți, chiar în timpul vieții sale. Thomas Hobbes a afirmat că nu există nimic altceva în afară de materie în mișcare, că nu există o substanță spirituală, ci numai una materială. Același tip de materialism fusese mai înainte susținut de Pierre Gassendi (1592–1655), care a întreținut o corespondență cu Descartes. Benedict de Spinoza atribuia spiritul și materia unei singure substanțe; teoria lui este cunoscută drept paralelism psihofizic. Alte abordări moderne sunt teoria identității și teoria aspectului dual, materialismul eliminatoriu (care neagă realitatea așa-ziselor stări psihice postulate de psihologia populară) și teoriile supervenienței.

Proca, Alexandru

(16.10.1897, București, România - 1955, Paris, Franța)

Fizician român, membru al Academiei Române. Stabilit în Franța din 1926, a fost colaborator apropiat al lui Marie Curie la Institutul Radiumului din Paris (1926–1930) și la Institutul H. Poincaré (din 1930); începând cu 1932, a fost director al acestui institut. A avut contribuții majore în domeniile fizicii matematice și ale fizicii cuantice și atomice. Prin procedura cunoscută sub nume „ecuațiile Proca" a reușit să demonstreze, independent de fizicianul japonez H. Yukava, existența mezonilor, confirmată experimental de C.D. Anderson. Lucrări: *Cercetări asupra teoriei cuantelor fotonice* (Sur la théorie des quantes de lumière, 1928); *Soluția ecuațiilor lui Maxwell în condiții de vid* (Solution des equations de Maxwell pour le vide, 1933); *Teoria pozitronului* (Théorie de positron, 1936); *Ecuații fundamentale ale particulelor elementare* (Equations fondamentales des particules élémentaires, 1936) *Integrale prime în mișcarea mezonului, Particule de foarte mare viteză în mecanica spinorială.*

procariote

Organisme unicelulare care nu dețin un nucleu distinct. Bacteriile (inclusiv algele verzi-albăstrui sau cianobacteria) și arheobacteriile sunt procariote; toate celelalte organisme sunt eucariote. Celulele procariote nu au membrană nucleară și nu dețin majoritatea componentelor din celulele eucariotelor. Citoplasma conține ribozomi, care realizează sinteza proteinelor, și un cromozom ADN bicatenar, care este, de obicei, circular. Majoritatea procariotelor posedă structuri genetice auxiliare care se autoreproduc, numite plasmide. Flagelii acestor organisme diferă de cei ai eucariotelor prin aspect și mod de mișcare.

proces blum

Proces de topire a fierului. În timpurile vechi, topirea implica crearea într-un cuptor a unei pături groase de cărbune încins, în care se adăuga minereu de fier, împreună cu o altă cantitate consistentă de cărbune încins. Minereul era redus chimic (*vezi* oxidoreducere) dar, deoarece furnalele primitive nu puteau atinge temperatura de topire a fierului, produsul obținut era o masă spongioasă de bule metalice amestecate cu o zgură semilichidă. Acest compus care cu greu putea fi folosit, numit blum, putea cântări până la 5 kg. Încălzirile repetate și

baterea fierului la cald au eliminat mult din cantitatea de zgură, ducând la fabricarea fierului forjat, un produs mult mai bun. Prin sec. XV, multe fierării utilizau furnale proiectate pe baza forței apei, pentru a apăsa foalele, iar blumul, care putea cântări până la 100 kg, era extras prin partea de sus a cuvei furnalului. Această formă de furnal a supraviețuit până în sec. XIX, în Spania. O altă formă de furnal, furnalul înalt, avea o cuvă mai înaltă și a fost făcut la Stückofen, producând blumuri atât de mari, încât trebuiau scoase printr-o deschidere de la baza furnalului.

procedura adversarilor

În dreptul anglo-american, principala metodă de a oferi dovezi în sala de tribunal. Este necesar ca părțile opozante să prezinte informații pertinente, să introducă martorii și să-i supună unui interogatoriu încrucișat înaintea unui judecător și/sau a unui juriu. Fiecare parte trebuie să își conducă propria investigație. În procedurile penale, acuzarea reprezintă guvernul și are la dispoziție departamentul de poliție cu investigatorii și laboratoarele sale; apărarea trebuie să aranjeze si să plătească pentru propriile investigații. (Săracii dispun de asistență legală.) În procedurile civile (nonpenale), sistemul adversarilor funcționează în mod similar, cu excepția faptului că ambele părți angajează un avocat pentru a le pregăti cazul. Chestionări abile produc adesea mărturii care pot fi interpretate în moduri variate; prin interogatoriul în contradictoriu, avocații caută să schimbe percepția inițială a juriului asupra mărturiei.

procedură parlamentară

Practici general acceptate, folosite în conducerea corpurilor legislative consultative. Au rolul de a menține buna-cuviință, de a garanta voința majorității, de a menține drepturile minorității și de a facilita bunul mers al activităților. Regulile procedurilor parlamentare au apărut în Anglia sec. XVI și XVII și au fost ulterior adoptate de legislaturi din întreaga lume. *Regulile lui Robert* (Robert's Rules of Order), emise în 1876 de către generalul american Henry M. Robert (1837–1923), au fost adaptate și extinse regulat în anii următori, rămânând standard în America.

proces

În drept, examinare judiciară a unei probleme de fapt sau de drept în scopul stabilirii drepturilor părților implicate. Avocații reclamantului și ai pârâtului țin discursuri în fața unui judecător sau a unui juriu, apoi avocatul reclamantului își susține cazul prin chemarea de martori pe care acuzatul apărării îi poate examina. Când cazul nu este amânat din lipsă de probe suficiente, avocatul apărării, la rândul lui, cheamă martorii pe care avocatul acuzării îi examinează. Ambele părți își susțin apoi pledoariile finale. Într-un proces în fața unui juriu, judecătorul instruiește jurații în privința legilor aplicabile, iar aceștia se retrag pentru a ajunge la un verdict. Dacă pârâtul este găsit vinovat, atunci judecătorul dă o sentință.

proces corect

Totalitate a acțiunilor legale desfășurate conform regulilor și principiilor stabilite (numit și proces corect procedural). Expresia proces corect se referă la necesitatea de a interpreta legile și reglementările legale în interese guvernamentale legitime (de ex. lupta împotriva crimei) și nu să conțină clauze care ar putea duce la un comportament nedrept sau arbitrar față de un anumit individ. În al cincilea Amendament al Constituției SUA se specifică faptul că „nici unei persoane... nu i se va refuza dreptul la viață, la libertate sau la proprietate fără a avea parte de un proces corect". Acest drept a fost extins în fiecare stat prin al 14-lea Amendament (1868). Limitele procesului corect nu sunt clare și reprezintă un pretext continuu pentru diferite interpretări juridice și, implicit, pentru decizii diferite. Fundamentale în cazul „procesului corect" procedural sunt preavizul corespunzător, dat înainte ca guvernul să poată dispune încetarea drepturilor individului la viață, libertate sau la proprietate, precum și posibilitatea de a se face ascultat și de a-și apăra drepturile. *Vezi și* drepturile acuzatului.

proces cu oxigen bazic

Metodă de producere a oțelului în care oxigenul pur este suflat printr-o țeavă lungă, detașabilă, într-o baie de fier topit și deșeuri, aflată într-un furnal cu căptușeală din material refractar numit convertizor. Oxigenul inițiază o serie de reacții exoterme, printre care și oxidarea unor impurități precum siliciul, carbonul, fosforul și manganul; este emanat dioxid de carbon, iar produsele de oxidare ale altor impurități formează zgura topită care plutește pe oțelul topit. Avantajul folosirii oxigenului pur în loc de aer pentru transformarea

fierului în oțel a fost cunoscut încă din anii 1850 (*vezi* procesul Bessemer), dar procesul nu a putut fi comercializat până la sfârșitul anilor 1940, când a devenit disponibil oxigenul pur, ieftin. În 40 de ani, această metodă a înlocuit procedeul Siemens-Martin, producându-se astfel mai mult de jumătate din cantitatea de oțel din întreaga lume. Avantajele comerciale includ producții sporite, efort mai mic și oțel cu un conținut mic de azot.

proces de afinare

În trecut, metodă de transformare a fontei în fier forjabil, care a înlocuit procedeul blum, după ce furnalele au devenit foarte răspândite. Bucățile de fontă (*vezi* fontă brută) erau puse într-un furnal unde era ars cărbunele cu suficiente cantități de aer, pentru a permite carbonului din fier să fie îndepărtat prin oxidare, lăsând în urmă fierul maleabil, în stare semisolidă. Începând cu sec. XV, acest proces în două etape a înlocuit producerea directă a fierului maleabil. Metoda a fost la rândul ei înlocuită de procesul de pudlaj.

proces de pudlaj

Metodă de transformare a fierului brut în fier forjat prin supunerea lui la căldură și agitarea frecventă într-un cuptor, în prezența unor substanțe de oxidare (*vezi* oxidoreducere). Inventată de Henry Cort în 1784 (înlocuind procesul de afinare), a fost prima metodă de producție în masă a fierului forjat.

proces de sinteză a amoniacului

Vezi procesul Haber-Bosch

proces kraft

Metodă chimică de a produce fibre de lemn, folosind soda caustică și sulfatul de sodiu ca lichid în care este fiert lemnul, cu scopul de a-i desprinde fibrele. Procesul (*în germană*, *kraft*, forță) produce hârtie deosebit de rezistentă; un alt avantaj este capacitatea de a dizolva fragmentele de pin; rășinile se dizolvă în soluția alcalină și sunt recuperate ca reziduu sub formă de ulei, un important produs secundar. Recuperarea compușilor de sodiu joacă un rol important în economia procesului. În complexele moderne de celuloză, toate operațiile sunt controlate: deșeurile sunt reciclate și refolosite, eliminându-se poluarea apei.

proces patio *sau* proces mexican

Metodă de separare a argintului de minereu, care se pare că datează din timpuri precolumbiene. Minereul era zdrobit și măcinat cu ajutorul catârilor în *arrastra*, transformându-l într-un praf fin. Acesta era împrăștiat într-o curte deschisă, numită patio, presărat cu mercur, sare și sulfat de cupru și amestecat cu ajutorul catârilor. Reacțiile chimice cauzau dizolvarea argintului în mercur. Când amestecul era complet, se adăuga apă și se agita în tuburi mari, și astfel impuritățile erau eliminate. Amestecul depus era colectat și încălzit pentru a elimina mercurul. Folosit la producerea mondială a argintului timp de peste 350 de ani, procesul a fost înlocuit de procesul de cianurare la începutul sec. XX.

proces stocastic

În teoria probabilității, familie de variabile aleatorii indexate într-o altă mulțime, având proprietatea ca, pentru fiecare submulțime finită din mulțimea indecșilor, ansamblul de variabile aleatoare indexate în această submulțime să aibă o distribuție comună de probabilitate. Este unul dintre cele mai studiate subiecte în probabilitate. Un exemplu sunt procesele lui Markov (în care valoarea prezentă a variabilei depinde numai de trecutul imediat și nu de întreaga secvență a evenimentelor trecute), precum fluctuațiile pe piața de acțiuni și seriile temporale (în care temperatura sau măsurarea precipitațiilor este luată la aceeași oră zilnic sau la interval de câteva zile).

procesare a informației

Obținere, înregistrare, organizare, accesare, prezentare și răspândire a informațiilor. În prezent, termenul se referă de obicei la operațiuni computerizate. Procesarea informației constă în localizarea și recuperarea acesteia, folosirea unor programe de software pentru a o prelucra în forma dorită și prezentarea rezultatelor. Instrumente de procesare a informației sunt, de pildă, motoarele de căutare pe internet, ca și sistemele sofisticate de accesare a informației. *Vezi și* procesare de date.

procesare de date

Manipulare a datelor de către un computer. Aceasta include conversia datelor neprelucrate într-o formă care poate fi citită mecanic, fluxul de date prin CPU și prin memorie către punctele de ieșire a informației și formatarea sau transformarea acestei informații. Orice operație cu date pe computer poate fi numită procesare de date. În comerț, procesarea de date se referă la procesarea informațiilor necesare pentru conducerea organizațiilor și a afacerilor.

procesare de imagini

Set de tehnici computerizate pentru analiza, mărirea, comprimarea și reconstrucția de imagini. Etapele sale principale sunt: importarea, prin care o imagine este obținută prin scanare sau fotografie digitală, analiza și, în cele din urmă, prelucrarea imaginii. Aceasta se realizează prin utilizarea unor aplicații software specializate și a unui mediu de vizualizare (de ex. imprimarea sau afișarea pe monitor). Procesarea de imagini are numeroase aplicații în multe domenii, printre care și astronomia, medicina, robotica industrială, observarea prin satelit. *Vezi și* recunoașterea formelor.

procese de epurare

Procese sovietice intentate criticilor lui Iosif Stalin. După asasinarea lui Serghei Kirov, bolșevici de seamă au fost acuzați de conspirație pentru înlăturarea lui Stalin de la putere. În trei procese larg mediatizate (1936–1938), care prezentau confesiuni obținute sub tortură sau inventate de poliția secretă, cei acuzați au fost găsiți vinovați și executați sau închiși. De asemenea, au avut loc numeroase procese nemediatizate ale conducătorilor sovietici militari, care au avut ca rezultat o purificare masivă în rândurile forțelor armate. Procesele au eliminat potențiali rivali și critici ai lui Stalin, printre care Nicolai I. Buharin, Lev Kamenev, Alexei Rîkov, Mihail Tuhacevski, Ghenrih Iagoda și Grigori E. Zinoviev, însă au fost condamnate de întreaga lume.

Proclamația de emancipare

(1863)

Document emis de președintele Abraham Lincoln prin care erau eliberați sclavii din teritoriile aflate sub puterea Confederației. La începutul mandatului său, Lincoln era preocupat doar de păstrarea Uniunii și dorea să împiedice extinderea sclaviei în regiunile vestice; după secesiunea sudiștilor, nu mai exista nici un motiv politic pentru a tolera sclavia. În septembrie 1862 le-a cerut statelor secesioniste să revină în Uniune ori să-i elibereze pe sclavi. Nici unul dintre statele sudice nu a revenit, așa că pe 1 ianuarie 1863 a fost emisă proclamația. Edictul nu avea nici o putere juridică în statele confederate, dar le-a ridicat moralul unioniștilor, iar țările europene nu au mai sprijinit cu tot aplombul cauza sudiștilor. De asemenea, prin acest document li s-a permis afro-americanilor să se înroleze în armata Uniunii; în 1865 se înrolaseră deja peste 180 000 de bărbați de culoare. Cel de-al 13-lea Amendament al Constituției, ratificat în 1865, a abolit sclavia în mod oficial.

Proclamația din 1763

Proclamație a Angliei de la sfârșitul Războiului francez și indian care a interzis stabilirea albilor pe teritorii indiene. Prin acest act a fost creată o rezervație administrată de englezi, care se întindea de la V Munților Apalași din S golfului Hudson până în Florida, și li s-a impus coloniștilor albi să se retragă din această zonă. A formalizat titlurile de pământ indiene și a interzis deținerea de teren fără documente de cumpărare sau fără existența unui contract cu tribul deținător de titlu. Din cauza obiecțiilor din partea coloniștilor americani și a pionierilor, proclamația a fost înlocuită cu Tratatele de la Fort Stanwix.

proconsul

În republica romană, consul a cărui funcție a fost extinsă la o perioadă de timp mai mare decât un an. Astfel de prelungiri erau impuse de evenimente importante, precum perioade lungi de război. Prelungirea mandatului unui magistrat era la început votată de popor, însă curând a fost preluată de Senat. Guvernatorii de provincii erau de obicei magistrații ale căror mandate au fost extinse. În perioada Imperiului (după 27 î.Hr.) guvernatorii provinciilor senatoriale erau numiți proconsuli.

Procopiu, Ștefan

(19.01.1890, Bârlad, România - 22.08.1972, Iași)

Fizician român. Profesor universitar la Iași, membru al Academiei Române. A adus contribuții în domeniile magnetismului și al fenomenelor de dublă refracție electrică și de depolarizare a luminii. A scris lucrări consacrate propietăților substanțelor feromagnetice (efectul Procopiu), electricității, opticii și termodinamicii (*Introducere în electricitate și magnetism* (1942), *Termodinamica*, *Perpetuum mobile și principiile energiei*).

Procopius din Cezareea

(n. 490/507 d.Hr., Cezareea, Palestina)

Istoric bizantin. A fost consilierul lui Belizarie în prima campanie persană (527–531 d.Hr.), apoi a luptat împotriva vandalilor în Africa până în 536 d.Hr. L-a însoțit pe Belizarie în Sicilia, a luptat împotriva goților în Italia până în 540 d.Hr. și a descris ciuma din Constantinopol din 542 d.Hr. Cărțile sale, *Războiul* (Polemon), *Despre edificii* (Peri Krismaton) și *Istoria*

secretă (Anecdota), reprezintă surse prețioase pentru studiul istoriei din acea perioadă.

Procopovici, Alexe

(14.03.1884, Cernăuți, azi Ucraina - 22.06.1946, Cluj-Napoca, România)

Filolog român. Profesor universitar la Cernăuți și Cluj, membru corespondent al Academiei Române. Specialist în limba și literatura română veche; a editat vechi monumente de limbă românească (din diaconul Coresi, Ion Neculce) și s-a preocupat de probleme filologice legate de începuturile scrisului în limba română. Scrieri: *Introducere în studiul literaturii vechi* (1922), *Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane* (1927), *Mic tratat de lingvistică generală* (1930)

Procter & Gamble Co.

Important producător american de săpunuri, detergenți și alte produse de gospodărie. A fost înființată în 1837 în Cincinnati în urma asocierii dintre William C. Procter, un fabricant de lumânări englez, și James Gamble, un producător de săpun irlandez. Compania a furnizat săpun și lumânări armatei unioniste în Războiul Civil American și a contiuat să prospere după terminarea războiului. Printre produsele sale se numărau săpunul Ivory (1879), grăsimile hidrogenate Crisco (1911), Tide, primul detergent sintetic de rufe (1946), și Joy, primul detergent lichid sintetic (1949). În 1932, Procter & Gamble a sponsorizat prima telenovelă radio. Compania a început ulterior să producă obiecte de igienă personală cum ar fi paste de dinți, șampoane și deodorante, produse alimentare, precum compoziții pentru prăjituri și cafea, pastă de celuloză și produse chimice.

Procter, Wiliam (Cooper)

(25.08.1862, Glandale, lângă Cincinnati, Ohio, SUA - 02.05.1934, Cincinnati)

Fabricant american. Era unul dintre nepoții fondatorului companiei Procter & Gamble Co. și a început lucrul în cadrul acesteia în 1883. A fost președinte din 1907 până în 1930, timp în care vânzările s-au ridicat de la 20 de milioane la peste 200 de milioane de dolari. Sub conducerea lui, compania s-a remarcat în relațiile muncitorești: a introdus un plan de împărțire a profitului pentru angajați (1887), le-a garantat apoi 48 de săptămâni de muncă pe an (1920) și a introdus un plan de pensie pentru persoane cu handicap, un plan de asigurare pe viață și unul de reprezentare a angajaților în consiliul de administrație.

proctoscop

Tub luminat folosit pentru a cerceta rectul și partea de jos a colonului. Are o lungime de 25 cm, permițând examinarea întregii suprafețe a rectului pentru a recolta probe. Se introduce în anus și se împinge la limita păstrării confortului pacientului. Proctoscoapele moderne cu fibră optică permit o observare mai atentă, cu mai puțin disconfort. Proctoscopia este un procedeu standard în examinarea fizică a persoanelor mai în vârstă. *Vezi și* endoscopie.

procuror

Avocat care reprezintă statul împotriva acuzatului într-un proces. În unele țări (Franța, Japonia) acuzația publică este susținută de un singur birou. În SUA, statele și districtele au proprii procurori. Sistemul este unitar numai la nivel federal; biroul general de avocați al SUA numește un avocat pentru fiecare district federal. În majoritatea jurisdicțiilor locale și statale, procurorii sunt aleși. Fie că sunt aleși sau numiți, procurorii sunt de multe ori supuși presiunilor politice. Un procuror are în sarcină investigarea unei infracțiuni din momentul în care a fost săvârșită, prezintă dovezi la audiența din fața completului de judecată și pune întrebări martorilor în timpul procesului. *Vezi și* Consiliu Suveran.

Prodan, David

(13.03.1902, Cioara, Alba, Imperiul Austro-Ungar, azi România - 11.06.1992, Cluj)

Istoric român. Profesor universitar la Cluj, membru al Academiei Române. A publicat mari sinteze istorice și lucrări cu caracter monografic privitoare la structura socială în Transilvania medievală, migrațiile din Moldova și Țara Românească în Transilvania. A scris despre răscoalele țărănești din 1784–1785 din Transilvania (*Iobăgia* [3 vol.]), *Transilvania în sec. al XVI-lea, Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea, Răscoala lui Horea* (2 vol.), *Supplex Libellus Valachorum, Din istoria formării națiunii române* etc.

Prodi, Romano

(n. 09.08.1939, Scandiano, Italia)

Prim-ministru italian între 1996 și 1998 și președintele Comisiei Europene (1999–2004), una dintre instituțiile de conducere ale Uniunii Europene. A absolvit Universitatea Catolică din Milano în 1961 și a realizat studii postdoctorale la Școala de Economie din Londra. A activat ca

profesor de economie la Universitatea din Bologna, iar în 1978 a intrat în guvern ca ministru al industriei. În 1996, după două perioade prospere în care a fost președintele Institutului pentru Refacerea Industriei (1982–1989, 1993–1994), a fost ales prim-ministru și șef al coaliției de centru-stânga al cărui simbol este măslinul. În cursul celor 28 de luni de mandat, Prodi a privatizat telecomunicațiile și a schimbat sistemul de ocupare a funcțiilor în guvern și cel al politicii de pensionare. În octombrie 1998 a demisionat ca urmare a unor controverse cu colegii săi de partid în privința bugetului. În mai 1999, Parlamentul European a aprobat numirea lui în funcția de președinte al Comisiei Europene. În timpul mandatului său de cinci ani, UE s-a extins, incluzând Malta, Ciprul și opt țări din Europa Centrală și de E.

productivitate

În economie, modalitate de apreciere a eficienței producției, calculată ca raport între ceea ce este produs și ceea ce este necesar pentru obținerea produsului. Oricare dintre factorii tradiționali de producție - resurse naturale, muncă sau capital - poate constitui numitorul acestui raport, deși calculele de productivitate sunt de fapt rareori făcute pentru aceștia, deoarece capacitatea lor este dificil de măsurat. Munca poate fi în cele mai multe cazuri cuantificată - de ex., prin numărarea muncitorilor care desfășoară o activitate pentru obținerea unui produs. În cazul statelor industrializate, efectele creșterii productivității se observă cel mai clar în folosirea muncii. Productivitatea poate fi văzută atât ca o măsură a eficienței, cât și ca un indicator de dezvoltare economică. Productivitatea crește pe măsură ce economia primitivă se dezvoltă într-una mai tehnologizată. Modelul creșterii indică în mod tipic o stabilitate de lungă durată, întreruptă de salturi bruște care reprezintă dezvoltările tehnologice majore. Productivitatea în Europa și în Statele Unite a crescut considerabil după dezvoltarea unor de tehnologii cum ar fi puterea aburului, calea ferată și motorul cu benzină. Mai târziu, în sec. XX, progresul în productivitate a fost rezultatul unui număr de inovații, printre care s-au numărat liniile de asamblare și automatizare, fabricare computerizată, sistemele de gestiune a bazelor de date, producția în timp real și managementul inventarului în timp real. Creșterile în productivitate tind să genereze creșteri pe termen lung ale salariilor reale.

producție de masă

Aplicare a principiilor de specializare, diviziune a muncii și standardizare a părților la producerea bunurilor pe scară largă. Metodele moderne de producție în masă au condus la asemenea îmbunătățiri ale costului, calității, cantității și varietății de bunuri disponibile, încât cea mai mare populație din istorie este în prezent menținută la cel mai înalt standard de viață înregistrat vreodată. Cerințele pentru producerea în masă a unui anumit produs presupun existența unei piețe destul de mari pentru a justifica o investiție de proporții, conceperea produsului astfel încât el poate folosi componente (*vezi* părți interșanjabile) și procese standardizate, o elaborare fizică ce minimalizează manipularea materialelor, împărțirea muncii în procese scurte, repetitive (*vezi* studiul timp-și-mișcare), un flux continuu de muncă, și instrumente proiectate special pentru sarcinile în curs. *Vezi* linie de asamblare.

producție în timp real (PTR)

Sistem de control al producției lansat de compania Toyota Motor Corp. și importat în Occident, care a revoluționat metodele de fabricație din anumite domenii industriale. Având la bază livrarea zilnică a materiilor prime, sistemul elimină pierderile provocate de supraproducție și de scăderea prețurilor de depozitare. Materialele sunt gestionate cu atenție și cantitățile sunt modificate pentru a corespunde noilor cerințe, iar livrările de materii prime în cantități mici și suficiente trebuie făcute în funcție de necesități. Întrucât nu există rezerve, componentele nu trebuie să prezinte defecte. Uzinele în care se folosește sistemul PTR au nevoie de un personal logistic care să programeze producția, prin echilibrarea cererii de produse cu capacitatea uzinei și a resurselor existente. Sistemul PTR este folosit cu succes de marii fabricanți de automobile care pot avea câteva mii de furnizori pentru o sută de fabrici în care se asamblează componentele pe 20 de linii de asamblare.

produs intern brut (PIB)

Valoare totală de piață a bunurilor și serviciilor produse de economia unei țări într-o anumită perioadă de timp. PIB este stabilit de obicei anual. Scopul său este de a include toate bunurile și serviciile finale, respectiv cele produse prin resursele economice de care dispune acel stat,

indiferent de proprietarul lor. Acestea nu sunt revândute în nici un mod. PIB diferă de produsul național brut, care include toate bunurile și serviciile finale produse prin intermediul resurselor deținute de rezidenții acelei țări, indiferent dacă sunt din țară sau din străinătate.

proenzimă

Vezi zimogen

profesorat

Meserie, funcție sau carieră a celor care oferă educație, mai ales în școala generală, la liceu sau universitate. Profesia este una relativ nouă. În mod tradițional, părinții, cei mai în vârstă, conducătorii religioși și înțelepții erau cei care îi învățau pe copii cum să se comporte și în ce să creadă. Primele criterii formale pentru educația profesorilor au fost introduse de germani în sec. XVIII. În sec. XIX, pe măsură ce societatea a devenit tot mai industrializată, conceptul de școlarizare a devenit mai general. În cazul țărilor industrializate de astăzi, cei mai mulți profesori au pregătire universitară. Programul de pregătire a profesorilor include, de obicei, cursuri academice generale sau specializate, cursuri culturale sau vocaționale, studiul principiilor pedagogice și o serie de cursuri profesionale îmbinate cu experiența practică în condiții care le imită pe cele dintr-o școală reală. În cele mai multe țări este nevoie, de asemenea, de un certificat profesional după pregătirea formală.

profet

Persoană care vorbește prin inspirație divină, revelând sau interpretând voința unui zeu. Profeții au apărut în multe religii, de-a lungul istoriei. Cei mai cunoscuți din Occident apar în Vechiul Testament; printre ei se numără Moise, Isaia și Daniel. Alt profet important este Mahomed. Spre deosebire de ghicitori sau de interpreții de semne, care răspund unor întrebări personale, profeții se referă, de obicei, la destinul sau viața spirituală a unui întreg popor. Unii profeți caută să creeze o societate nouă care să pună în aplicare mesajul și să creeze astfel religii noi. Alții vor doar să reformeze sau să purifice o religie și o societate deja existente. Tonul unei profeții poate varia de la extaz, declarație oficială și înflăcărare etică până la critică socială aprigă, la prezicerea viitorului și la perspectiva apocalipsei.

Profetul *născut* Tenskwatawa

(03.1768, Old Chillicothe, Ohio - 1834, Argentine, Kansas, SUA)

Conducător indian din America de Nord, fratele lui Tecumseh. A devenit un renascentist religios și a menținut o credință puternică printre indienii shawnee, bazându-se pe declarația sa din 1805 conform căreia a primit un mesaj de la Stăpânul Vieții și avea contacte cu supranaturalul. Propovăduind o întoarcere la modul de viață tradițional, a respins utilizarea alcoolului, a veșmintelor din textile și a formei de proprietate privată, elemente pe care populația albă încerca să le introducă în sânul societății indiene. A luptat alături de Tecumseh pentru organizarea unei confederații indiene și pentru a rezista în fața constrângerilor SUA. În lipsa lui Tecumseh a permis ca tribul shawnee să fie atras în Bătălia de la Tippecanoe (1811) și a fost învins.

profil aerodinamic

Suprafață de o formă anume, cum ar fi aripa sau coada unui avion sau lama unei elice, care produce forță ascensională (*vezi* portanță) sau rezistență la înaintare când este mișcată prin aer. Un profil aerodinamic produce o forță ascensională ce acționează în unghi drept față de curentul de aer și o forță rezistentă ce acționează în direcția curentului de aer. Avioanele de viteză mare folosesc de obicei profile aerodinamice subțiri, de rezistență joasă și portanță mică; avioanele de viteză mică ce transportă încărcături grele folosesc profile aerodinamice mai groase, cu rezistență și portanță mari.

profit

În limbajul de afaceri, diferență dintre venitul total și costul total pe o anumită perioadă de timp. În economie, profitul reprezintă surplusul din capital, teren și muncă. Datorită faptului că aceste resurse sunt evaluate prin costuri de oportunitate, profitul economic poate fi negativ. Sursele de profit sunt variate, de ex. un inventator care introduce o nouă tehnică de producție poate să câștige profituri de antreprenor; schimbările în gustul consumatorului pot aduce profituri mari unor firme; o firmă poate reduce producția pentru a preveni scăderea prețurilor la nivelul costurilor (profit monopol).

progeria

Afecțiune caracterizată prin îmbătrânire prematură. Persoanele afectate au piele

subțire, chelesc sau albesc devreme și contractează boli ale bătrâneții mai devreme decât indivizii normali. Nu sunt afectate toate funcțiile; nu presupune senilitate sau îmbătrânire la nivelul sistemului nervos central. Pot exista două mari tipuri de afecțiuni. În sindromul extrem de rar Hutchinson-Gilford, copiii arată de 60 de ani la vârsta de zece ani și mor la o vârstă medie de 13 ani. Sindromul lui Werner este o boală ereditară degenerativă care începe în prima tinerețe și face ca pacienții să arate cu 30 de ani mai în vârstă decât sunt; ciclul de viață al acestora este în medie de 47 de ani.

progesteron

Hormon steroid secretat de aparatul de reproducere feminin, care funcționează în special pentru a regla starea endometrului (*vezi* uter), pregătindu-l pentru primirea unui ovul fecundat. Dacă ovulul nu este fecundat, nivelul progesteronului scade, mucoasa uterină se rupe și se declanșează menstruația. Dacă ovulul este fecundat (*vezi* graviditate), placenta produce progesteron, care, printre altele, pregătește glandele mamare pentru lactație. Multe forme de contracepție pe cale orală folosesc progesteron sintetic.

prognoză meteo

Prognozare a timpului prin aplicarea principiilor fizicii și a meteorologiei. Prognoza meteo prezice fenomenele atmosferice și schimbările de pe suprafața Pământului cauzate de condițiile atmosferice (zăpadă și gheață, maree, inundații etc.). Prognoza meteo științifică se bazează pe tehnici empirice și statistice, precum măsurarea temperaturii, a umidității, a presiunii atmosferice, a vitezei și a direcției vântului și a cantității de precipitații, folosind modele matematice computerizate.

program de computer

Set de instrucțiuni comandate cu ajutorul cărora computerul îndeplinește o anumită sarcină. Programele se realizează prin formularea sarcinii și prin exprimarea ei într-un limbaj de programare adecvat. Programatorii pot lucra cu un limbaj de aparat sau cu un limbaj de asamblare. Cu toate acestea, în majoritatea aplicațiilor, programatorii folosesc unul dintre limbajele complexe (cum ar fi BASIC sau C++) sau un limbaj din generația a patra care se aseamănă din ce în ce mai mult cu comunicarea umană. Alte programe traduc instrucțiunile în limbajul computerelor pentru ca acestea să le poată utiliza. Programele sunt stocate în mijloace permanente (cum ar fi hard diskul), apoi încărcate în RAM pentru a fi executate de către procesorul computerului, care îndeplinește fiecare instrucțiune din program. Programele sunt, în general, împărțite în aplicații și în programe de sistem. Aplicațiile execută sarcini cum ar fi procesarea cuvintelor, funcțiile bazei de date sau accesarea internetului. Programele sistemului controlează funcționarea computerului însuși; un sistem de operare este un program foarte mare care controlează operațiile computerului, transferul fișierelor și procesarea altor programe.

program de recalificare profesională

Program de formare ocupațională al cărui obiectiv este acordarea de sprijin muncitorilor pentru a obține alte locuri de muncă. Primele programe de recalificare profesională au fost organizate în mod oficial în Europa după terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial, cu scopul de a ajuta personalul militar să se reintegreze în viața civilă și de a reduce șomajul. Un alt factor care poate determina implementarea unor astfel de programe este nevoia stringentă de mână de lucru într-un anumit domeniu sau într-o profesie. Aceste programe au fost propuse ca o soluție cel puțin parțială la problema șomajului structural în industriile aflate în declin sau în industriile puternic afectate de concurența importurilor. Sunt întâlnite mai des în Europa de Vest și pot oferi participanților ajutoare bănești atât timp cât aceștia urmează cursuri de recalificare, acoperirea cheltuielilor legate de mutare și alocații familiale. În unele țări, dacă o persoană refuză să ia parte la un program de reconversie profesională, nu mai este considerată aptă să beneficieze de ajutor compensatoriu de șomaj.

programare concurentă

Sistem de programare pe calculator destinat pentru a fi executat pe mai multe procesoare, în cazurile în care pentru executarea unui program sau a unui complex de programe care se derulează simultan se folosește mai mult de un procesor. Este utilizat în programarea concepută pentru domenii de lucru cu sarcini diferite, unde două sau mai multe programe folosesc aceeași memorie comună în timp ce lucrează simultan.

programare liniară

Tehnică matematică de modelare, folosită la implementarea deciziilor cantitative în afaceri, inginerie industrială și, la un nivel mai mic, în științele sociale și fizice. Rezolvarea unei probleme de programare liniară poate fi redusă la stabilirea unei valori optime (*vezi* optimizare) a unei ecuații liniare (numită funcție obiectivă), supusă unui număr de limitări exprimate ca inegalități. Numărul de inegalități și de variabile depinde de complexitatea problemei, a cărei soluție este găsită prin rezolvarea sistemului de inegalități, întocmai unui sistem de ecuații. Folosirea extinsă a programării liniare în Al Doilea Război Mondial, pentru organizarea transportului, pentru programarea și alocarea de resurse, sub constrângeri de cost și prioritate, a acordat acestui subiect o forță care l-a impus în epoca postbelică. Numărul de ecuații și de variabile necesare pentru a modela corect situații reale este mare, iar procesul de soluționare poate fi de lungă durată chiar dacă se apelează la ajutorul computerelor. *Vezi și* metoda simplex.

programare matematică

Folosire a tehnicilor de programare matematică și computerizată în construirea modelelor deterministe, mai ales în afaceri și economie. Dacă principalele categorii implicate iau forma ecuațiilor agebrice liniare, tehnica este numită programare liniară. Dacă sunt necesare forme mai complexe, termenul folosit este programare nonliniară. În ambele cazuri, modelele implică adesea sute de mii de ecuații. Disciplina s-a dezvoltat în Al Doilea Război Mondial, pentru a rezolva probleme de logistică militară la scară mare. Programarea matematică este folosită în planificarea orarelor de producție, în transport și în calculul creșterii economice.

programarea sistemelor

Dezvoltare de software, care este o parte a sistemului de operare al unui computer sau al altui program de control, cum ar fi, în special, cel utilizat în rețea. Programarea sistemelor acoperă administrarea datelor și a programului, inclusiv a sistemelor de operare, a programelor de control, a software-ului de rețea și a sistemelor de gestiune a bazelor de date.

Programul ONU pentru Alimentaţie şi Agricultură /Food and Agriculture Organisation of the UN (FAO)/

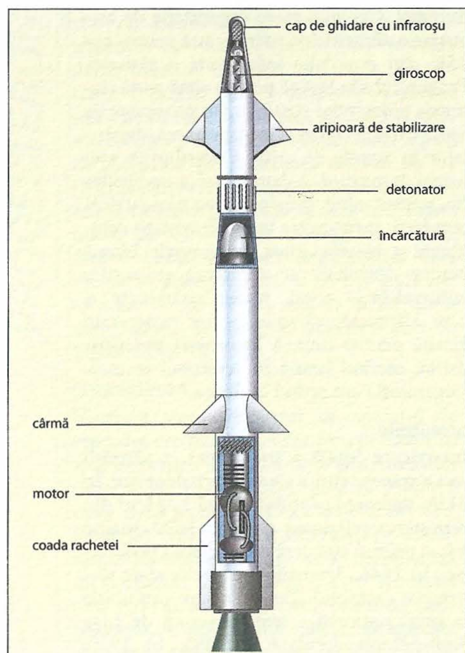
Organizație a ONU, fondată în 1961, care se ocupă cu combaterea foametei la nivel mondial. Cea mai mare organizație de asigurare a alimentelor, oferă hrană pentru cca 15% din populația înfometată a planetei. Programul său Hrană pentru viață ajută victimele dezastrelor naturale sau provocate de om, prin colectarea și transportarea alimentelor în zonele de criză. Contribuțiile sub forma bunurilor, a banilor și a serviciilor (în primul rând transportarea ajutoarelor) urmăresc menținerea unei alimentații echilibrate a beneficiarilor. Programele Hrană pentru dezvoltare se adresează grupurilor vulnerabile – copii, femei însărcinate și care alăptează, vârstnici –, iar programul Hrană pentru muncă încurajază independența, oferind hrană în schimbul muncii. Organizația are sediul la Roma.

prohibiţie

Interzicere legală a producției, a vânzării sau a transportului de băuturi alcoolice. În SUA, mișcarea prohibiționistă a apărut din renașterea religioasă din anii 1820. Maine a fost primul stat care a emis legea prohibiției, în 1846, determinând și alte state să-i urmeze exemplul. Tendința spre prohibiție la nivel național a fost susținută de Liga Anti-Saloon, fondată în 1893. În 1920, când prohibiția fusese deja adoptată în 33 de state, a intrat în vigoare Amendamentul al 18-lea al Constituției SUA. Prohibiția a generat atitudini diverse în diferite părți ale țării. În zonele urbane, contrabanda a cauzat dezvoltarea crimei organizate și apariția unor gangsteri precum Al Capone. Din cauza creșterii numărului de infracțiuni, adepții acestei legi au rămas treptat dezamăgiți. În 1933, Amendamentul al 18-lea a fost abrogat de Amendamentul al 21-lea; până în 1966, toate statele au renunțat la prohibiție.

proiectil

Armă propulsată de rachetă, ce poartă un focos exploziv cu viteză foarte mare și țintă precisă. Există o gamă largă de proiectile în funcție de raza de acțiune, de la câțiva kilometri (arme tactice mici) până la mai multe mii de kilometri (arme strategice mari). Nu au fost fabricate astfel de arme sofisticate până după Al Doilea Război Mondial. Aproape toate proiectilele au un mecanism de control și ghidare, de unde și denumirea lor frecventă de rachete teleghidate. Proiectilul militar neghidat, ca și oricare alt vehicul lansat în straturile superioare ale atmosferei sau în spațiu (pentru a plasa un satelit pe orbită), este numit rachetă. Un proiectil marin cu elice

Componente ale unei rachete teleghidate aer-aer (cu detectoare de căldură), cu senzori cu raze infraroşii

este numit torpilă, iar un proiectil ghidat, lăsat să cadă în ploaie pe un traiect uniform de la o înălţime mică se numeşte rachetă de croazieră. Odată cu dezvoltarea ICBM-urilor, proiectilele au completat partea strategică din Războiul Rece. *Vezi şi* rachetă antibalistică, rachetă Minuteman.

proiectil

Corp metalic de formă cilindro-agivală de artilerie, tub de cartuş sau cartuş de puşcă. Îşi are originea în sec. XV, într-un rezervor pentru alice de metal sau piatră, care se împrăştiau atunci când rezervorul exploda după ieşirea din arma de foc. Proiectilele explozive, utilizate până în sec. XVI, erau nişte mingi goale din fontă, umplute cu praf de puşcă şi aprinse de o detonare. Până în sec. XVII, asemenea proiectile erau folosite doar la tragerile cu unghi înalt (inclusiv la mortiere). În sec. XIX au fost utilizate pentru artileria de foc deschis, în mod deosebit sub forma şrapnelului. Proiectilele din artileria modernă constau dintr-o carcasă (de obicei din oţel), o încărcătură de propulsare şi o încărcătură de explozie; încărcătura de propulsare este aprinsă de un focos aflat la baza proiectilului, iar cea de explozie, de un focos din vârful proiectilului. La muniţia de puşcă, pistol şi mitralieră, termenul desemnează de obicei teaca de aramă care conţine încărcătura de propulsare. La muniţia pentru armele de foc, proiectilul este practic întregul cartuş, inclusiv alice, praf de puşcă, focos şi carcasa cartuşului.

Proiectul Federal pentru Artă WPA

Proiect extins legat de artele vizuale; face parte din Departamentul pentru Dezvoltarea Muncii (WPA, Works Progress Administration), înfiinţat de Franklin D. Roosevelt în timpul Marii Depresiuni. Angaja artiştii cu probleme financiare, dar care aveau experienţă vastă şi abordau stiluri variate; proiectul a avut o influenţă nemaipomenită asupra mişcărilor viitoare din SUA. La apogeul său, în 1936, oferise de lucru la mai mult de 5 000 de artişti. În cei peste opt ani de existenţă, artiştii au realizat 2 566 de picturi murale, mai mult de o sută de mii de picturi de şevalet, în jur de 17 700 de sculpturi şi aproape 300 000 de gravuri. Proiectul a dezvoltat, de asemenea, o mare audienţă prin înfiinţarea a mai mult de o sută de centre de artă şi galerii în regiunile în care arta era aproape necunoscută. Investiţia totală federală a fost de aproape 35 de milioane de dolari. A fost prima încercare majoră a guvernului SUA de a patrona artele vizuale.

Proiectul Genomului Uman

Program de cercetare iniţiat în 1990 de Departamentul American de Energie şi Institutul Naţional de Sănătate pentru a analiza structura ADN-ului uman. Proiectul urma să se desfăşoare pe o perioadă de 15 ani şi îşi propunea să identifice localizarea fiecărei gene în cromozomi, să determine structura chimică a acestora pentru a evidenţia funcţia fiecăreia în menţinerea sănătăţii şi pentru a descrie cu precizie secvenţa de nucleotide a întregului set de gene (genomul). Un alt proiect avea ca scop implicaţiile de ordin etic, legal şi social ale informaţiilor obţinute. Rezultatele urmează să constituie referinţele de bază ale cercetării în biologia umană şi vor furniza date fundamentale despre originea genetică a unor maladii. Noile tehnologii dezvoltate în cursul proiectului vor avea aplicaţii în numeroase domenii biomedicale. În 2000, guvernul şi compania privată Cerela Genomics au anunţat încheierea proiectului, cu cinci ani înainte de termenul stabilit.

Proiectul Lucrărilor Publice de Artă

Primul dintre programele federale de artă ale SUA, conceput ca parte a politicii New Deal în timpul Marii Crize. Organizat în 1933, a oferit locuri de muncă pentru mii de artiști șomeri. Printre lucrările sale (dintre care multe au rămas neterminate) se numărau cca 7 000 de tablouri pe șevalet și acuarelă, 1 400 de picturi murale și sculpturi, 2 500 de lucrări de artă grafică și numeroase alte lucrări de decorare a unor clădiri și parcuri publice. Printre lucrările semnificative se numără picturile murale din Turnul Memorial Coit din San Francisco, cele de la Colegiul de Stat din Iowa realizate de Grant Wood și schițele murale ale lui Ben Shahn pe tema prohibiției. Multe proiecte rămase neterminate la sfârșitul proiectului, în 1934, au fost definitivate prin Proiectul Federal pentru Artă WPA.

Prokofiev, Serghei (Sergheievici)

(23.04.1891, Sonțovka, Ucraina, Imperiul Rus - 05.03.1953, Moscova, URSS)

Compozitor și pianist rus. Fiu al unui pianist, a început să compună piese pentru pian la vârsta de cinci ani, iar la vârsta de nouă ani a compus prima operă. A studiat la Conservatorul Sankt Petersburg (1904–1914) cu Nikolai Rimski-Korsakov și alți profesori. Fire prolifică și arogantă, din 1910 și-a câștigat existența din interpretări ca artist virtuoz. A susținut primul concert la recitalul de absolvire. În timpul Primului Război Mondial a compus *Suita scită* (1915) și *Prima (Clasică) Simfonie* (1917). Opera sa *Iubire pentru trei portocale* a avut premiera în 1921 la Chicago. Din 1922 și-a stabilit reședința la Paris, iar în anii 1920 a compus trei simfonii noi și a definitivat operele *Îngerul aprig* (1927) și *Cartoforul* (1928). În anii 1930 a revenit în Rusia, unde a compus partituri pentru baletul *Romeo și Julieta* (1936), *Petrică și lupul* (1936) și pentru filmul lui Sergei Eisenstein *Aleksandr Nevski* (1938). Al Doilea Război Mondial i-a inspirat partiturile pentru filmul lui Eisenstein *Ivan cel Groaznic* (1942–1945) și opera *Război și pace* (1943). Condamnarea operei sale de către guvern în 1948 l-a afectat puternic; sănătatea lui s-a șubrezit și a murit în aceeași zi cu Iosif Stalin.

prolaps

Deplasare a unui organ intern din locul lui normal, de obicei a rectului sau a uterului, în afara corpului, dacă mușchii susținători slăbesc. Mucoasa care învelește interiorul rectului poate să iasă prin anus, în special la persoanele vârstnice care suferă de constipație, deoarece se încordează în timpul defecației. Prolapsul permanent al rectului necesită intervenție chirurgicală. Uterul poate cădea în vagin dacă organismul slăbește în urma leziunilor provocate de naștere. Întăritorii temporari și exercițiile pentru pelvis pot remedia prolapsurile ușoare de uter, dar prolapsul sever necesită histerectomie.

proletariat

Clase situate la cel mai jos nivel din punct de vedere socioeconomic. În Roma antică erau reprezentate de cetățenii liberi săraci și fără pământ care erau excluși de pe piața forței de muncă din cauza extinderii sclaviei, devenind astfel paraziți ai economiei. Karl Marx a folosit acest termen pentru a se referi la clasa salariaților doar din producția industrială (termenul mai larg clasa muncitoare îi includea pe toți cei care erau siliți să muncească pentru supraviețuire). O altă categorie stabilită de Marx, lumpenproletariatul (*în germană, lumpen*, zdreanță), includea muncitorii de la marginea societății, șomerii, săracii, cerșetorii și infractorii. Teoria marxistă a prefigurat etapa de tranziție dintre abolirea capitalismului și instituirea comunismului, sub puterea căruia dictatura proletariatului ar suprima rezistența burgheziei, ar distruge relațiile sociale de producție care accentuează sistemul claselor și ar crea o societate nouă, fără clase.

prolină

Aminoacid neesențial care se găsește în multe proteine, mai ales în colagen. Deoarece atomul de azot din gruparea amino face parte dintr-o structură circulară (formând un compus heterociclic), proprietățile sale chimice diferă de cele ale altor aminoacizi prezenți în proteine. Este utilizat în cercetarea biochimică, nutrițională și microbiologică, precum și ca supliment alimentar.

promenadă

Loc public unde oamenii se plimbă (sau călăreau, în trecut) relaxați, de plăcere, pentru exercițiu fizic sau pentru a fi remarcați. Promenadele sunt drumuri pentru pietoni înconjurate de priveliști plăcute privirii sau de locuri de belvedere, situate în special de-a lungul căderilor de apă sau în parcuri. Traficul vehiculelor poate fi restricționat sau nu.

Prometeu
În religia greacă, unul dintre titani și mânuitor al focului. Era un maestru al meșteșugului și un scamator desăvârșit, fiind uneori asociat cu crearea oamenilor. Potrivit legendei, Prometeu a furat focul de la zei și l-a dat oamenilor. Pentru a se răzbuna, Zeus a creat-o pe Pandora, care s-a căsătorit cu fratele lui Prometeu și a eliberat toate relele lumii. O altă legendă spune că Zeus l-a legat în lanțuri pe Prometeu de un munte și a pus un vultur să-i devoreze ficatul, care se regenera în fiecare noapte, astfel încât era supus aceluiași chin în ziua următoare.

Prony, (Gaspard-Clair-François-Marie) Riche, Baron de ~
(1755-1839)

Matematician și inginer francez. A inventat frâna Prony (1821), un mecanism pentru măsurarea puterii dezvoltate de un motor. Forța de frecare produsă pe marginea unei roți de transmisie prin acțiunea unor saboți de frână fixați pe roată cu ajutorul unor șuruburi, aplică o torsiune pe o pârghie; forța necesară pentru a ține pârghia în loc se măsoară cu ajutorul unui aparat.

prooccidentali
Vezi slavofili și prooccidentali

propagandă
Manipulare a informațiilor pentru a influența opinia publică. Termenul vine de la Congregatio de propaganda fide (Congregația pentru propagarea credinței), o organizație misionară constituită de papă în 1622. Propagandiștii evidențiază elementele de informare care susțin poziția lor și exclud sau nu insistă asupra celorlalte. Pot fi folosite afirmații greșite sau chiar minciuni pentru a crea efectul dorit asupra audienței publice. Lobby-ul, publicitatea și activitatea misionară sunt considerate forme de propagandă, dar termenul este cel mai des folosit în politică. Până în sec. XX, ilustratele și presa scrisă erau principalele instrumente de propagandă, mai târziu incluzându-se radioul, televiziunea și filmul. Regimurile autoritare și totalitare folosesc propaganda pentru a menține susținerea populației; în timp de război, propaganda întărește moralul civililor și al soldaților, în timp ce propaganda care vizează inamicul este un element al războiului psihologic.

propan
Hidrocarbură sub formă de gaz incolor, ușor de lichefiat (C_3H_8, sau desfășurat $CH_3CH_2CH_3$). Se separă în cantități mari din gazul natural, din petrol ușor și din gaze de rafinărie; este disponibil sub formă lichefiată sau ca principal constituent al gazului lichefiat (GPL). Este o materie primă importantă pentru producerea etilenei și pentru industria petrochimică. Este, de asemenea, folosit ca agent refrigerator și de extracție, solvent și carburant aerosol și combustibil pentru mașinile de gătit portabile, pentru lanterne și brichete.

Propertius, Sextus
(55/43 î.Hr., Assisi, Umbria - după 16 d.Hr., Roma)

Poet roman. Sunt cunoscute foarte puține date despre viața lui. Prima și cea mai cunoscută dintre cele patru cărți ale sale de elegii, *Cynthia*, a fost publicată în 29 î.Hr., an în care a cunoscut-o pe eroină (amanta sa, al cărei nume adevărat era, probabil, Hostia). Aceasta apare în poemele sale ca fiind frumoasă, lipsită de inhibiții, geloasă și irezistibilă. În Cartea a doua, tema principală este tot dragostea, însă autorul manifestă interes și pentru scrierea unui opere epice, este preocupat de gândul morții și atacă materialismul timpului său. Cărțile a treia și a patra demonstrează o mânuire îndrăzneață a limbajului și a diferitelor forme literare; printre teme se numără mitologia romană și istoria.

propilee
În arhitectura Greciei antice, structură reprezentând o intrare sau o poartă spre o încăpere sacră, care, de obicei, constă din cel puțin o terasă sprijinită pe coloane, atât în afară cât și în interiorul porții propriu-zise. Termenul este deseori folosit la plural (propilee). Cel mai cunoscut exemplu este cel al Marilor Propilee, proiectate de Mnesicles pentru Acropola din Atena. Termenul a fost de asemenea folosit pentru a denumi porți (intrări) monumentale în stil romantic și neoclasic din sec. XVIII–XIX.

proporție/proporționalitate
În algebră, egalitate între două rapoarte. În formula $a/b = c/d$, a se află în același raport cu b ca și c cu d. Proporționalitatea se folosește în general la rezolvarea unei probleme cu patru elemente, dintre care unul este o necunoscută. Se rezolvă prin înmulțirea unui numărător cu numitorul celuilalt raport. Rezultatul trebuie să fie egal cu celălalt produs dintre numărător și numitor. Termenul proporțional descrie

orice relație care este întotdeauna într-un raport asemănător. Numărul merelor dintr-o recoltă, de ex., este proporțional cu numărul copacilor din livadă, raportul proporționalității fiind numărul mediu de mere pe copac.

propoziție categorică

În silogistică, propoziție al cărei predicat este afirmat sau negat cu privire la subiect, considerat doar în parte sau în întregul său. Astfel, propozițiile categorice au patru forme fundamentale: „Fiecare S este P", „Nici un S nu este P", „Unii S sunt P", „Unii S nu sunt P". Acestea sunt desemnate prin literele A, E, I și O; de ex., „Orice om este muritor" este o propoziție de tip A. Propozițiile categorice trebuie distinse de propozițiile complexe și compuse, în cadrul cărora ele pot intra ca termeni integrali. De asemenea, ele se opun îndeosebi propozițiilor ipotetice, cum ar fi „Dacă fiecare om este muritor, atunci Socrate este muritor".

proprietate

În legislație, ceva ce este posedat sau stăpânit. Conceptele de proprietate variază semnificativ de la o cultură la alta. În societatea occidentală este clasificată în general în două tipuri: tangibilă (de ex. pământ sau bunuri) și intangibilă (de ex. acțiuni, obligațiuni sau patent). Proprietatea sau posesia individuală este foarte respectată în Occident, în timp ce în multe societăți neoccidentale proprietatea privată are un rol mai puțin important sau este concepută mai mult pe bază comună strictă. În Occident, folosirea proprietății este reglementată legal. În țările anglo-americane, proprietarii de teren lezați de felul în care este folosit terenul alăturat pot pretinde despăgubiri; acțiuni similare există și în țările de drept civil. În țările occidentale, proprietarii de teren pot accepta să le permită altor persoane să le folosească terenul în moduri care în alte situații ar fi considerate ilegale, astfel de convenții putând fi făcute pentru a-i constrânge pe cei cărora le este încredințat terenul. Legea anglo-americană tinde să împartă aceste drepturi de folosire a terenului în categorii ce reflectă originea lor în dreptul civil: servituți (ca dreptul de trecere), profituri (ca dreptul de a extrage minerale sau masă lemnoasă), angajamente reale (ca promisiunea de a plăti o taxă a asociației proprietarilor) și servituți echitabile (ca promisiunea de a folosi proprietatea doar în scopuri de rezidență). Dreptul civil are mai puține categorii, categoria generată de servituți incluzându-le pe toate celelalte, și este puțin mai restrictiv. O modalitate obișnuită de a dobândi o proprietate este transferul de la proprietarul sau proprietarii anteriori. Astfel de transferuri includ vânzarea, donarea și moștenirea. *Vezi și* posesiune adversă, proprietate reală și personală, proprietate intelectuală, prescripție.

proprietate funciară absolută

În legislația anglo-americană, deținere a controlului asupra unei mari proprietăți imobiliare (*vezi* proprietate reală și personală) pentru o perioadă nedeterminată de timp. La origine, în Magna Charta, termenul îl desemna pe proprietarul unui domeniu, care avea drept de stăpânire nelimitată. În prezent, o proprietate funciară absolută se deosebește de o proprietate închiriată, ce se bazează pe un contract pentru deținerea unei proprietăți imobiliare pentru o anumită perioadă. *Vezi și* arendă; feudă.

proprietate funciară ereditară

În domeniul juridic, proprietate funciară absolută ce poate fi moștenită, în special o proprietate reală (*vezi* proprietate reală și personală). Conceptul datează din perioada feudală, când se referea la fief, cu sensul pe care-l avea în legea feudală. Legile moderne din domeniul proprietății includ mai multe tipuri de proprietate funciară ereditară: simplă (care poate fi înstrăinată și are o durată nedefinită), cu drept de succesiune limitat (lăsată unei persoane și urmașilor acesteia, dar care poate fi luată înapoi dacă respectivul moare fără a avea urmași) și pe viață (care se menține doar pe durata vieții celui care o primește).

proprietate intelectuală

Proprietate asupra unui produs rezultat în urma activității mentale sau intelectuale. Primele legi ale copyrightului (*vezi* drepturi de autor) încercau să protejeze mai ales interesele economice ale editorilor de carte și mai puțin drepturile intelectuale ale autorilor. Actuala legislație de copyright protejează efortul de elaborare a unei idei, nu ideea în sine. Termenul „descoperire" joacă un rol important în drepturile de proprietate intelectuală: patentele se acordă exclusiv persoanelor care pot dovedi că au inventat ceva necunoscut anterior. Organizația Mondială a Comerțului le cere membrilor săi să stabilească și să impună în cadrul jurisdicției lor niveluri

de protecție pentru copyright, patent și marcă înregistrată. Organizația Mondială privind Proprietatea Intelectuală, înființată în 1970, promovează în întreaga lume protejarea proprietății industriale (invenții, mărci înregistrate și proiecte de design) și a materialelor de copyright (opere literare, muzicale, fotografice și alte tipuri de opere de artă).

proprietate personală
Vezi proprietate reală și personală

proprietate reală și personală
Forme fundamentale de proprietate în dreptul cutumiar englez, care corespund în genere diviziunii între proprietatea imobiliară și cea mobiliară din Codul civil. Proprietatea reală constă în terenuri, clădiri, recolte, precum și alte resurse, amenajări și dependințe care sunt legate de terenurile în proprietate. Constituie proprietate personală, în special, orice altă formă de proprietate decât proprietatea reală, cum ar fi bunuri mobile, animale, bani și autovehicule.

propriocepție
Percepție a stimulilor legați de poziție, postură, echilibru sau condiții interne. Receptorii (terminații nervoase) din mușchii scheletului și din tendoane oferă informații constante despre poziția membrelor și despre acțiunile mușchilor pentru a coordona mișcările membrelor. Conștientizarea schimbărilor în echilibru implică, de obicei, percepția gravitației. La oameni, gravitația, poziția și orientarea în spațiu sunt înregistrate de niște mici granule numite otolite, care se mișcă în interiorul a doi saci cu fluid din urechea internă, ca răspuns la orice schimbare a poziției sau a orientării în spațiu. Mișcarea este detectată de niște peri sensibili. Rotația este înregistrată de fluidul care pătrunde din canalele inerțiale în canalele semicirculare și care acționează asupra perilor sensibili. Sistemul nervos central adună semnalele provenite din canale pentru a percepe rotația tridimensional. *Vezi* simț.

Proserpina
Vezi Persefona

prospectare de date
Tip de analiză a bazelor de date care încearcă să găsească tipare sau relații folositoare din punct de vedere comercial într-un grup de date. Această analiză folosește metode statistice avansate, cum ar fi analiza cluster, uneori apelând și la tehnici ce țin de inteligența artificială sau de rețeaua neuronală. Un scop major al prospectării datelor este acela de a descoperi între date relații încă necunoscute, în special când datele provin din baze de date diferite. Firmele pot folosi aceste noi relații pentru a iniția campanii publicitare sau pentru a face estimări cu privire la vânzarea unui produs. Guvernele folosesc aceste tehnici pentru a descoperi activitățile ilegale sau interzise ale persoanelor individuale, ale asociațiilor sau ale altor guverne.

Prosser, Gabriel
Vezi Gabriel

prostaglandină
Clasă de compuși organici prezenți în multe țesuturi animale, care produc diferite efecte asemănătoare hormonilor (*vezi* hormoni). În mod normal, structura lor chimică derivă dintr-un acid gras cu 20 de atomi de carbon. Au efecte importante asupra tensiunii arteriale, coagulării sângelui, senzației de durere și asupra mecanismelor reproducerii; o anume prostaglandină poate avea efecte opuse asupra activității diferitelor țesuturi. Se speră că vor fi folositoare în tratarea afecțiunilor cardiace, a bolilor virale și în contracepție. Unele substanțe care inhibă sinteza prostaglandinei (*vezi* aspirină) sunt utile în controlarea durerii, a crizelor de astm, a șocului anafilactic sau ca anticoagulanți.

prostată
Organ masculin de forma unei castane, aflat sub vezică; adaugă secreții spermei în timpul ejaculării lichidului seminal. Înconjoară uretra (*vezi* aparat urinar) și este rotunjit la capăt, subțiindu-se într-un vârf bont. Prostata este formată din 30–50 de glande, susținute de un țesut conjunctiv, care eliberează fluide în uretră și în cele două canale ejaculatoare. Aceste canale care poartă spermă și fluidul eliberat de veziculele seminale se unesc cu uretra în prostată. Prostata secretă 15–30% din lichidul seminal. Ajunge la maturitate la pubertate. În jurul vârstei de 50 de ani, în mod normal începe să se micșoreze, iar cantitatea de secreții scade; o creștere în mărime la o vârstă înaintată poate fi cauzată de o inflamație sau de apariția unei tumori maligne. *Vezi și* afecțiuni ale prostatei.

prostituție
Practică socială ce presupune implicarea într-o activitate sexuală, de obicei cu alți

indivizi decât soț sau iubit, în schimbul plății imediate în bani sau alte valori. Persoanele care se prostituează pot fi de ambele sexe și se pot angaja atât în activitate heterosexuală, cât și homosexuală, dar în general prostituatele sunt femei, iar clienții bărbați. Prostituția este un fenomen foarte vechi și universal; la fel sunt și condamnarea prostituatei și relativa indiferență față de client. Prostituatele sunt deseori marginalizate. În Roma antică li se cerea să poarte îmbrăcăminte specifică; sub legea evreiască, numai femeile străine puteau fi prostituate; în Japonia dinainte de Al Doilea Război Mondial li se cerea să trăiască doar în anumite zone ale orașelor. În Evul Mediu, în Europa, prostituția era autorizată și reglementată de lege; o epidemie de boli venerice în sec. XVI și moralitatea impusă de Reformă au dus la închiderea bordelurilor. Cooperarea internațională pentru stoparea traficului de femei în scopul prostituției a început în 1899. În 1921, Liga Națiunilor a înființat Comitetul pentru Traficul de Femei și Copii, iar în 1949, Adunarea Generală a ONU a adoptat convenția asupra suprimării prostituției. În SUA, prostituția a fost mai întâi limitată de Actul Mann (1910), iar până în 1915, majoritatea statelor au interzis bordelurile (Nevada fiind o excepție notabilă). Prostituția este totuși tolerată în majoritatea orașelor din SUA și din Europa. În Olanda, multe prostituate au devenit membre ale unui sindicat, iar în Scandinavia, legi guvernamentale reglementează igiena, impunând vizite medicale regulate și spitalizarea gratuită obligatorie a celor infectați cu boli venerice. Prostituatele sunt în general sărace și nu au calificări care să le ajute să se întrețină singure; în multe societăți cu tradiție, femeile fără susținere din partea familiei au puține posibilități de a-și găsi un loc de muncă pentru a câștiga bani. În țările în curs de dezvoltare din Africa și Asia, prostituția este principala cauză a răspândirii SIDA și a creșterii numărului de copii orfani.

Protagoras

(485 î.Hr., Abdera, Grecia - 410 î.Hr.)

Filozof grec, primul și cel mai cunoscut dintre sofiști. Și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Atena, unde a influențat gândirea contemporanilor săi în privința unor probleme de ordin politic și moral. Platon a dat numele său unuia dintre dialogurile pe care le-a scris. Protagoras susținea că îi învață pe oameni virtutea în comportamentul lor de zi cu zi. Unul dintre cele mai cunoscute dictoane ale sale este „Omul este măsura tuturor lucrurilor" (*vezi* relativism, relativism etic). Și-a exprimat agnosticismul în lucrarea *Despre zei*, deși a adoptat idei morale convenționale. A fost acuzat de impietate, cărțile lui au fost arse în public și a fost exilat din Atena în 415 î.Hr.

protectorat

Relație în care o țară exercită un control decisiv asupra altei țări sau regiuni. Gradul de control poate varia de la garantarea siguranței unui stat de către alt stat protector, până la o formă camuflată de anexare. Deși acest tip de relație este foarte vechi, folosirea termenului datează din sec. XIX. În epoca modernă, majoritatea protectoratelor au fost stabilite prin tratate care cer statului mai slab să încredințeze politica relațiilor sale internaționale statului mai puternic, pierzându-și astfel suveranitatea.

protecție egală

Prevedere a celui de-al 14-lea Amendament al Constituției SUA, potrivit căreia statul trebuie să acorde același tratament persoanelor sau grupurilor de persoane aflate la un moment dat în situații asemănătoare. Până spre mijlocul sec. XX, prevederea a fost aplicată sporadic, exceptând câteva cazuri de discriminare rasială, ca folosirea testelor de scriere și citire și a clauzei bunicului pentru a limita dreptul la vot al cetățenilor de culoare. În cazul Plessy vs. Perguson (1896), Curtea Supremă a SUA a susținut avantaje „separate, dar egale" pentru rase, sancționând astfel segregarea rasială. Începând cu 1960, Curtea, prezidată de Earl Warren, a schimbat fundamental maniera de interpretare a amendamentului, aplicându-l în cazul acordării de ajutoare sociale, a zonării exclusive, a serviciilor municipale și a finanțării școlilor. În perioada în care președinții Curții Supreme au fost Warren E. Burger și William H. Rehnquist, prevederea a fost extinsă și asupra cazurilor de discriminare sexuală și a celor ce priveau statutul și drepturile străinilor, dreptul la avort și accesul în instanță.

protecție socială

Program guvernamental care oferă protecție oamenilor nevoiași. Aceste programe includ pensii, asigurări în caz de boală sau infirmitate și de șomaj, alocații pentru familii, pensii de urmași și asigurări de sănătate. Primele legi de protecție socială au

fost votate în Germania în anii 1880 (*vezi* asigurare socială), iar în anii 1920 și 1930, majoritatea țărilor occidentale au adoptat programe similare. Majoritatea țărilor industrializate cer firmelor să-și asigure angajații în caz de accidente (*vezi* despăgubirea angajaților), astfel încât aceștia primesc despăgubiri dacă suferă accidente. Pentru handicapuri survenite în urma unor boli care nu au legătură cu serviciul, majoritatea țărilor plătesc o sumă de bani pe o perioadă scurtă de timp, urmată de o pensie pe viață. Multe state plătesc alocație de familie pentru a ridica nivelul de trai al familiilor numeroase sau pentru a crește natalitatea. Pensiile de urmaș, oferite văduvelor care nu au ajuns la vârsta de pensionare și care au un copil în întreținere, variază considerabil de la stat la stat și încetează să fie acordate dacă văduva se recăsătorește. Dintre statele dezvoltate, numai SUA nu acordă asigurare națională de sănătate, aceasta fiind oferită numai vârstnicilor și săracilor. *Vezi* ajutor de șomaj; asistență socială; despăgubirea angajaților.

protecţionism

Politică de protejare a industriei autohtone împotriva concurenței străine, prin mijloace cum ar fi tarife, subvenții, cote de import sau alte dezavantaje asupra importurilor. Principalele măsuri protecționiste, tarifele guvernamentale, ridică prețul articolelor de import, făcându-le mai puțin atractive pentru consumator în comparație cu produsele autohtone. Un alt mecanism protecționist îl reprezintă cotele de import, care limitează cantitățile de bunuri ce pot fi importate. Războaiele și recesiunile economice au avut ca rezultat din punct de vedere istoric creșterea protecționismului, în timp ce pacea și prosperitatea au tins să încurajeze comerțul liber. În sec. XVII–XVIII, în timpul mercantilismului, protecționismul a devenit o politică obișnuită în Europa. În sec. XIX, Anglia a renunțat la multe din legile sale protecționiste, iar în preajma Primul Război Mondial, tarifele au scăzut în toate țările vestice. Dezechilibrul economic și politic a dus la înăsprirea barierelor vamale în Europa în anii 1920, iar Marea Depresiune a necesitat o serie de măsuri protecționiste; din aceste motive, comerțul din întreaga lume a scăzut dramatic. SUA au avut o lungă perioadă de protecționism, cu tarife care ajungeau la cote foarte înalte în anii 1820 și în perioada Marii Depresiuni, dar în 1947 au devenit unul dintre cele 23 de state care au semnat Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT) în urma căruia tarifele vamale s-au redus substanțial, în timp ce cotele s-au redus sau au fost eliminate. În ciuda acordurilor comerciale precum GATT și NAFTA, încă există tendințe de protecționism în multe țări atunci când industriile suferă din cauza concurenței străine. *Vezi și* acord comercial, Organizația Mondială a Comerțului.

proteină

Compus organic, polimer complex al aminoacizilor, implicat în majoritatea aspectelor legate de fiziologia și biochimia organismelor vii. Proteinele pot conține douăzeci de aminoacizi, în lanțuri de la sute până la mii de unități. O proteină activă are trei mari niveluri de structură: primar (un șir de aminoacizi), determinat de gene; secundar (formă geometrică, deseori spiralată), determinat de unghiurile legăturilor covalente dintre ele (legături de peptide) și dintre aminoacizi; terțiar (formă buclată și pliată), determinat de legăturile de hidrogen dintre lanțurile laterale de aminoacizi. Structura terțiară, care poate fi globulară sau plată, cu margini, crevase sau buzunare, reprezintă esența activității biologice a proteinei. Proteinele pot servi drept materiale structurale (ca în țesutul conjunctiv și păr; *vezi* colagen; cheratină), ca enzime și hormoni, ca transportori esențiali precum oxigenul (*vezi* hemoglobină), ca anticorpi sau ca reglementatori de formulă genetică. Unele proteine sunt simple (numai aminoacizi), altele sunt conjugate (*vezi* conjugare) cu alte grupuri, deseori vitamine sau metale necesare în cantități mici în dietă (*vezi* coenzimă; cofactor). Rodopsina și hemoglobina sunt proteine conjugate. Proteinele pot fi legate prin legături covalente de zaharuri (proteine glucoze), de fosfor (proteine fosforice) sau de sulf (proteine sulfurice). Proteinele sunt un nutrient esențial pentru om, obținut atât din alimente vegetale, cât și din cele animale. Sunt folosite mai ales în produsele alimentare; sunt utilizate, de asemenea, în adezivi, plastice și fibre.

proteoliză

Proces prin care o proteină este descompusă parțial, în peptide, sau complet, în aminoacizi, sub acțiunea enzimelor proteolitice, prezente în bacterii și plante, dar în special la animale. Asupra proteinelor din alimente actionează pepsina în stomac, tripsina și chimotripsina din pancreas în

intestinul subțire. Enzimele proteolitice sunt secretate ca zimogene, care sunt la rândul lor transformate prin conversie în forme active. Prin acest proces, multe alte zimogene sau forme precursoare se transformă în enzime active sau în proteine (de ex. din fibrinogen în fibrină). În celule, degradarea proteolitică a proteinelor bătrâne este un proces specific întreținerii celulare.

Proterozoic *sau* Algonkian

Cea mai recentă dintre cele două diviziuni ale Precambrianului, de la 2,5 miliarde de ani până acum 543 de milioane de ani. Au fost identificate roci proterozoice pe toate continentele; acestea constituie de multe ori surse importante de minereuri metalice, în special de fier, aur, cupru, uraniu și nichel. Numeroase mici protocontinente care s-au format în timpul Precambrianului timpuriu s-au alipit, spre mijlocul Proterozoicului, într-o masă continentală denumită Columbia. Ulterior, Columbia s-a fragmentat, iar segmentele continentale s-au reunit la sfârșitul Proterozoicului într-un supercontinent denumit Rodinia. Rocile din Proterozoic conțin multe urme de forme de viață primitivă, cum ar fi rămășițe fosile de bacterii, alge verzi-albastre (*vezi* cianobacterie) și organisme multicelulare cu corpul moale.

protestantism

Una din cele trei ramuri majore ale creștinismului, care s-a dezvoltat din Reforma sec. XVI. Termenul se aplică credințelor creștinilor care nu aderă la romano-catolicism sau la ortodoxismul răsăritean. Din Reformă s-au dezvoltat o varietate de culte protestante. Adepții lui Martin Luther au întemeiat Bisericile evanghelice din Germania și din Scandinavia; cei ai lui Jean Calvin și ai mai multor reformatori radicali cum ar fi Huldrych Zwingli au fondat Bisericile reformate în alte țări, cum ar fi Elveția și Scoția (presbiterianism). O altă ramură importantă a protestantismului, reprezentată de Biserica Anglicană și de Biserica Episcopală, își are originile în Anglia sec. XVI și este, în prezent, credința protestantă cea mai apropiată de romano-catolicism, nu doar ca ideologie, ci și ca ritual. Doctrinele diferitelor credințe protestante variază considerabil, însă toate accentuează importanța Bibliei în ceea ce privește credința și organizarea, mântuirea prin credință, și nu prin fapte, și preoția tuturor credincioșilor. La începutul sec. XXI, în lume erau cca 350 de milioane de protestanți. *Vezi și* adventist, baptist, Societatea Prietenilor, menoniți, metodism.

Proteu

În mitologia greacă, bătrân profet al mării și păstor al vitelor mării, focile. Se supunea lui Poseidon. Cunoștea toate lucrurile – trecut, prezent și viitor –, dar nu-i plăcea să spună ce știa. Cei care doreau să obțină informații de la el trebuiau să-l surprindă dormind și să-l lege. Încerca să scape schimbându-și forma, dar, dacă cineva reușea să-l țină strâns, îi dădea răspunsul dorit și apoi se arunca în mare.

proteză

Substitut artificial pentru o parte a corpului care lipsește, de obicei un braț sau un picior. Protezele au evoluat de la picioare de lemn și cârlige la mecanisme sofisticate din plastic, fibră de sticlă și metal, proiectate pentru a înlocui membrele amputate. Pot avea încheieturi funcționale și pot permite mișcarea fie prin amplificarea unui curent electric generat de o contracție musculară, fie prin atașare propriu-zisă pe mușchiul pacientului. De obicei, protezele de braț permit într-o oarecare măsură apucarea și manevrarea obiectelor. Protezele interne sau implanturile de sân sunt folosite după extirparea sânului.

protist

Denumire generică pentru un organism care aparține regnului *Protista,* alcătuit din diverse eucariote, din care fac parte algele, protozoarele și ciupercile inferioare (*vezi* ciuperci, fungi). Majoritatea sunt organisme unicelulare, deși algele tind să fie multicelulare. Multe se pot mișca, mai ales folosind flageli (*vezi* flagel), cili (*vezi* cili) sau niște excrescențe cu aspect de piciorușe (pseudopode). Acest regn a fost introdus în taxonomie pentru a putea fi clasificate organisme intermediare, care, deși aveau unele caracteristici de plante sau animale, nu prezentau trăsăturile specializate, definitorii pentru grupurile respective. Unele protiste sunt considerate strămoșii plantelor multicelulare, ai animalelor și ai ciupercilor. Termenul a fost sugerat mai întâi în 1866, de Ernst Haeckel. Odată cu dezvoltarea tehnicilor avansate de biochimie, genetică și imagistică, relațiile filogenetice stabilite anterior au fost examinate mai amănunțit, iar în prezent se consideră că o parte din aceste grupuri sunt mai puțin înrudite unele cu altele decât s-a crezut cândva. Prin urmare,

clasificarea protistelor, deși pare destul de clară, nu mai este pe deplin satisfăcătoare.

Protoceratops

Animal din genul dinozaurilor patrupezi ale căror fosile au fost descoperite în depozitele Gobi din Cretacic (acum 144–65 m.a.u.). Membrele din spate erau mai bine dezvoltate decât cele din față, iar spatele era arcuit. Adulții aveau în jur de doi metri lungime și, probabil, o greutate de 180 kg. Capul reprezenta aproape o cincime din lungimea corpului. Oasele craniului creșteau înspre partea posterioară, formând o creastă perforată. Fălcile aveau formă de cioc și prezentau dinți. Este posibil ca vârful botului să fi avut o structură în formă de corn. Țepii lungi de pe coada bine dezvoltată indică faptul că Protoceratops era un animal semiacvatic.

protocol

În informatică, set de reguli sau proceduri folosite pentru transmiterea de date între aparatele electronice, cum ar fi computerele. Schimbul de informații între computere este posibil prin existența unui acord referitor la modul în care informațiile sunt structurate și trimise de către fiecare dintre părți. În lipsa unui protocol, un computer transmițător, de ex., ar putea să transmită date în pachete de opt biți, în timp ce computerul receptor ar putea să aștepte datele în pachete de 16 biți. Protocoalele sunt stabilite de organizații internaționale sau industriale. Probabil cel mai important protocol de computer este OSI (Open System Interconnection – sistem de interconectare deschis), un set de reguli pentru implementarea comunicațiilor de rețea între computere. Cele mai importante seturi de protocoale de internet sunt TCP/IP, HTTP și FTP.

protocol de transfer al fișierelor

Vezi FTP

proton

Particulă subatomică stabilă (unul dintre barioni) cu o unitate de sarcină electrică pozitivă și o masă de 1 836 de ori mai mare decât cea a electronului. Protonii se găsesc în nucleul atomic împreună cu neutronii. Fiecare element are un număr specific de protoni, care reprezintă numărul atomic. Un singur proton reprezintă nucleul unui atom obișnuit de hidrogen; prin urmare, este identic cu ionul de hidrogen (H^+). Protonii au corespondenți în antimaterie (antiprotoni) cu aceeași masă, dar cu sarcină negativă. Protonii se folosesc ca proiectile în acceleratoarele de particule, pentru a produce și studia reacțiile nucleare. Sunt constituenții principali ai razelor cosmice primare și fac parte din produsele dezintegrării radioactive (*vezi* radioactivitate) și ale reacțiilor nucleare.

protoplasmă

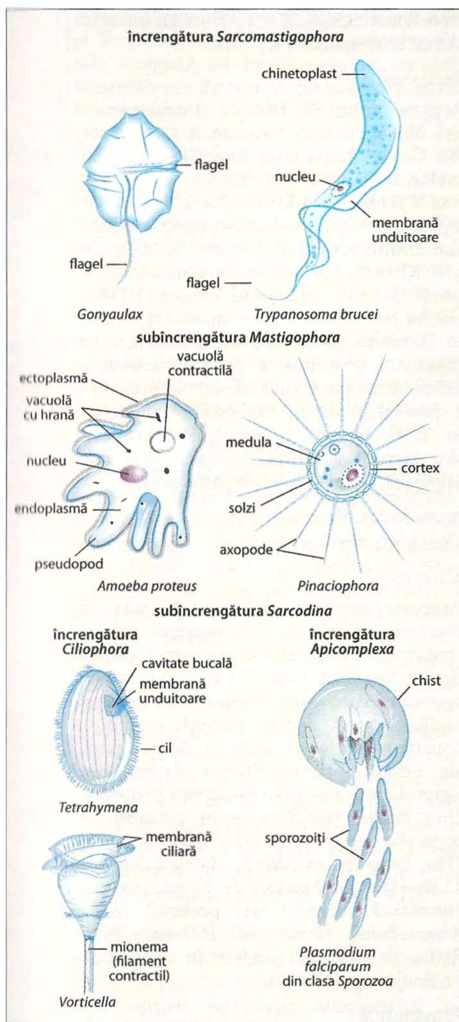
Citoplasmă și nucleu al unei celule. Termenul a fost definit pentru prima dată în 1835 și se referea la substanța de bază a materiei vii, responsabilă pentru toate procesele vieții. Celulele erau considerate fie niște fragmente, fie purtătoare de protoplasmă, însă originea structurilor formate în interiorul celulei, mai ales nucleul, era ignorată. Astăzi, termenul este folosit doar pentru a desemna citoplasma și nucleul.

protoxid de azot *sau* gaz ilariant

Compus anorganic, unul dintre oxizii de azot. Gaz incolor cu aromă și gust dulceag, are efect analgezic când este inhalat și este folosit ca anestezic (fiind adesea numit doar gaz) în stomatologie și chirurgie. Acest efect este precedat de o isterie ușoară, adesea însoțită de râs, de aici trăgându-i-se denumirea de gaz ilariant. Este, de asemenea, folosit ca agent de diseminare în aerosoli și ca detector de scurgeri.

protozoar

Grup de organisme unicelulare (de obicei, microscopice), din grupul protistelor. Sunt răspândite în toate mediile, în cele mai multe soluri, în apă dulce și în oceane. Deși majoritatea speciilor sunt solitare, există și variate specii coloniale. Relațiile taxonomice între protozoare, precum și cu alte protiste se află în continuă revizuire. Cele mai mici protozoare sunt paraziți care trăiesc în sânge, cu dimensiuni sub doi microni; cele mai mari pot atinge 16 mm lungime, fiind vizibile cu ochiul liber. Protozoarele pot avea forme variate, însă toate au caracteristici de eucariote, de ex.: membrane lipoproteice, vacuole înconjurate de membrană și organite celulare (*vezi* eucariote). Au modalitățile de locomoție, nutriție și reproducere dintre cele mai diferite. Există diverse sisteme de clasificare a protozoarelor. Printre încrengăturile majore se află *Sarcomastigofora* (organisme flagelate și cele care prezintă extensii citoplasmatice numite pseudopode), *Ciliofora* (organisme cu cili) și *Apicomplexa*, *Microspora* și *Myxozoa* (organisme care produc spori). *Apicomplexa* și *Microspora* sunt uneori incluse în încrengătura (filum)

Protozoare reprezentative. Dintre protozoarele flagelate, *Trypanosoma brucei* generează boala somnului, transmisă la om de musca ţeţe, insectă din Africa ecuatorială. Fitoflagelatele *Gonyaulax* sunt unele dintre dinoflagelatele care răspund de apariţia mareelor roşii. Toxinele produse de dinoflagelate pot genera distrugerea masivă a peştilor, a crustaceelor şi altor animale marine. Amibele reprezintă cele mai obişnuite sarcodine. Ceilalţi membri ai încrengăturii *Sarcodina*, cum ar fi radiolari, heliozoare şi foraminifere, posedă, în general, un înveliş (test) protector chitinos sau calcaros. Heliozoarul *Pinaciophora* este prezentat aici ca fiind acoperit cu solzi. Încrengătura *Ciliophora*, care include protozoarele ciliate *Tetrahymena* şi *Vorticella*, conţine cel mai mare număr de specii de protozoare, fiind însă şi grupa cea mai omogenă. Malaria, boală provocată de protozoare *Plasmodium*, este transmisă prin înţepătura ţânţarului anofel, prin care sporozoiţii pătrund în sânge. În ficat, aceştia se transformă în merozoiţi, invadează hematia, hrănindu-se cu hemoglobină; la maturitate, se transformă în schistozoiţi, rup hematia şi pătrund din nou în sânge.

Sporozoa. Printre protozoarele cele mai cunoscute se numără dinoflagelatele, amiba și parameciul (*vezi* parameci).

protrombină

Compus proteic din plasmă, esențial pentru coagulare. Ca răspuns la sângerare, are loc o serie complexă de interacțiuni ale factorilor de coagulare, în urma cărora, sub acțiunea tromboplastinei, acesta se transformă în trombină, care transformă fibrinogenul din plasmă în fibrină. Fibrina și plachetele sangvine se combină și formează un cheag. Hemofilia este cauzată de o lipsă ereditară a unuia dintre factorii de coagulare. Vitamina K este necesară pentru a sintetiza protrombina; în situațiile în care procesul de asimilare al vitaminei este încetinit, apar carența de protrombină și o tendință de sângerare prelungită.

protuberanță solară

Flux arcuit de gaz incandescent, proiectat din suprafața Soarelui în cromosferă și coroană. Protuberanțele pot avea sute de mii de kilometri lungime și pot fi vizibile cu ochiul liber în timpul unei eclipse totale. Ele par a fi așezate una lângă cealaltă, sunt susținute de câmpul magnetic al Soarelui și pot rezista zile întregi.

Proudhon, Pierre-Joseph

(15.01.1809, Besançon, Franța - 19.01.1865, Paris)

Jurnalist și socialist francez. A lucrat ca tipograf, iar în 1838 s-a mutat la Paris și s-a alăturat mișcării socialiste. Opera sa *Ce este proprietatea?* (Qu'est-ce que la propriété?, 1840) a avut un impact puternic datorită expresiilor folosite, precum „proprietatea este furt". În timp ce lucra în Lyon (1843–1848) s-a întâlnit cu Mutualiștii, o societate anarhistă a țesătorilor, al cărei nume l-a preluat ulterior pentru forma sa de anarhism. Opera *Sistemul contradicțiilor economice* (Système des contradictiones économiques, 1846) a fost atacată de Karl Marx și a inițiat ruptura dintre anarhiști și marxiști. În 1848, Proudhon a publicat ziare radicale în Paris; a fost închis între 1849 și 1852. După eliberare a fost hărțuit de poliție și a fugit în Belgia, în 1858. În 1862 a revenit și și-a recâștigat influența în rândul muncitorilor, inclusiv în rândul celor care au fondat Internaționala I.

Proulx, (Edna) Annie

(n. 22.08.1935, Norwich, Connecticut, SUA)

Scriitoare americană. A studiat la Universitatea din Vermont. Inițial a scris cărți de

bucate, despre grădinărit și despre viața la țară. A fondat și a editat (1984–1986) *Behind the Time*, un ziar rural din Vermont, și a publicat povestiri despre natură în reviste pentru bărbați. Primul ei roman, *Vederi* (Postcards, 1992), ce prezenta declinul unei mici ferme, a primit Premiul PEN/ Faulkner. A urmat *Noutăți de navigație* (The Shipping News, 1993, Premiul Pulitzer, Premiul Național al Cărții) și *Accordion Crimes* (1996). Colecțiile sale de povestiri *Cântece pentru inimă* (Heart Songs, 1988) și *Distanță mică* (Close Range, 1999) au câștigat, de asemenea, aprecierea cititorilor.

Proust, Marcel

(10.07.1871, Auteuil, lângă Paris, Franța - 18.11.1922, Paris)

Romancier francez. Născut într-o familie bogată, a făcut studii de drept și de literatură. Datorită legăturilor sale sociale a devenit un observator obișnuit al celor mai exclusiviste saloane ale nobilimii și a scris cronici sociale pentru ziarele pariziene. A publicat eseuri și povestiri, inclusiv colecția de povestiri *Plăceri și zile* (Les plaisirs et les jours, 1896). A suferit de astm încă din copilărie și, din 1897, a început să se retragă din viața socială, pe măsură ce sănătatea i se deteriora. Fiind pe jumătate evreu, a devenit un susținător înflăcărat al lui Alfred Dreyfus în afacerea care a transformat antisemitismul francez într-o mare și controversată problemă națională. Afectat profund de moartea mamei sale, în 1905 s-a retras și mai mult din viața socială. Un incident de renaștere involuntară a memoriei în 1909 l-a făcut să se retragă aproape complet, într-o recluziune excentrică în dormitorul său izolat cu plută pentru a scrie *În căutarea timpului pierdut* (À la recherche du temps perdu, 1913–1927). Romanul voluminos în șapte părți este, la prima vedere, un fel de autobiografie, o vastă frescă socială a Franței în anii dinaintea și din timpul Primului Război Mondial și o meditație intensă asupra iubirii și geloziei și asupra artei și a legăturilor sale cu realitatea. Romanul a fost una dintre cele mai mari realizări literare a tuturor timpurilor, i-a adus faimă mondială și a influențat întregul climat al romanului sec. XX.

Marcel Proust, pictură în ulei de Jacques-Émile Blanche; colecție privată

Provence

Regiune culturală, istorică și administrativă din SE coastei franceze. A făcut parte din Gallia Transalpină romană. Odată cu prăbușirea Imperiului Roman la sfârșitul sec. V d.Hr. a fost invadată succesiv de vizigoți, de burgunzi și de ostrogoți. A ajuns sub conducerea francilor în 536 d.Hr. În sec. XII a fost implicată în cruciada albigenză. S-a unit cu regatul francez în 1481. Limba provensală a avut un rol important în literatura medievală, iar arhitectura sa romană a constituit o realizare culturală extraordinară a Evului Mediu. În sec. XVI a fost afectată de războaiele religioase. În 1790, în timpul Revoluției Franceze, și-a pierdut instituțiile politice și a fost împărțită în mai multe departamente.

provensală, limba ~

Vezi limba occitană

proverb

Expresie succintă care este folosită în vorbirea curentă și care exprimă idei și credințe general valabile. Fiecare limbă și fiecare literatură populară își are propriile proverbe, care s-au păstrat prin tradiția orală. Deseori, același proverb este descoperit în multe variante în diferite părți ale lumii. Societăți literare datând din Egiptul antic culegeau asemenea proverbe. Una dintre cele mai vechi culegeri de proverbe englezești, *Proverbele lui Alfred* (The Proverbs of Alfred), datează din cca 1150–1180. În America de Nord, cea mai cunoscută culegere este probabil cea a *Almanahului sărmanului Richard* (Poor Richard's Almanac) publicat în 1732–1757 de Benjamin Franklin.

Providence

Oraș, 173 618 loc. (2000), centru administrativ al statului Rhode Island, SUA. Se află la capătul golfului Narragansett, pe râul Providence. Fondat în 1636 de către Roger Williams pentru a servi drept refugiu pentru sectanții religioși, a fost distrus parțial în timpul Războiului Regelui Philip, în 1676. A jucat un rol semnificativ în Revoluția Americană și a fost un port important în comerțul cu Indiile de Vest, în sec. XVIII. A devenit oraș în 1831, iar în 1900 a devenit singura capitală a statului, titlu pe care îl împărțise cu Newport din 1854. Port la ocean și centru comercial și industrial, este nucleul unei zone

metropolitane care include Pawtucket și Provence de Est. Printre principalele sale instituții de învățământ se numără Universitatea Brown și Școala de Design Rhode Island.

Provincetown

Oraș, 3 431 loc. (2000), situat în E statului Massachusetts, SUA, în extremitatea nordică a Cape Cod. A fost primul loc de debarcare a pelerinilor în 1620; Acordul Mayflower s-a semnat în portul său. Devenit oraș în 1727, în sec. XIX a fost un port de baleniere și de pescuit. Înconjurat de Coasta Națională Cape Cod, este o stațiune de vară cunoscută și o renumită colonie de artiști. Bazele grupului de teatru Provincetown Players au fost puse aici.

Provincetown Players

Companie de teatru din SUA (1915–1929), fondată de un grup de scriitori și artiști din Provincetown, Massachusetts, cu scopul de a încuraja operele noi și experimentale. Una dintre primele lor producții, care erau de multe ori prezentate în casele membrilor, a fost prima piesă a lui Eugene O'Neill, membru fondator a cărui carieră a fost lansată de Players. În 1916, membrii grupului s-au mutat în cartierul Greenwich Village, New York. Aici au pus în scenă alte câteva din piesele lui O'Neill, precum și piese ale lui Edna St. Vincent Millay, Susan Glaspell, Paul Green și ale altor câtorva dramaturgi. Compania s-a desființat după prăbușirea bursei de valori în 1929, deși compania Provincetown Playhouse a continuat să funcționeze în mod intermitent ca teatru, în sec. XXI.

Provinciile Maritime

Provinciile canadiene New Brunswick, Nova Scotia și insula Prince Edward. Sunt așezate pe coasta Atlanticului, în preajma golfului St. Lawrence. Alături de Newfoundland și Labrador formează Provinciile Atlantice. Numele de Acadia a fost dat unei mari părți din regiune în timpul domniei coloniale franceze, până la cedarea ei Angliei, în 1713.

Provinciile Unite

Vezi Uttar Pradesh

Provizorilor, Statutul ~

(1351)

Lege promulgată de Parlamentul britanic în timpul regimului lui Eduard III. Stabilea procedee de creștere a controlului regelui asupra practicii papale de a acorda facilități bisericii în Anglia. Această lege a condus la deteriorarea relațiilor cu biserica.

Provo

Oraș, 105 166 loc. (2000), în zona central-nordică a statului Utah, SUA. Situat pe râul Provo, între lacul Utah și Munții Wasatch, a fost fondat în 1849 de către coloniștii mormoni. Construcția de căi ferate din anii 1870 a stimulat dezvoltarea orașului ca centru de minerit de argint, plumb, cupru și aur. Întemeierea în 1875 a Academiei Bringham Young (acum Universitatea Brigham Young) a contribuit, de asemenea, la dezvoltarea orașului Provo. Printre industriile acestuia se numără oțelul, conservele, produsele electronice și textilele. În apropiere se află Monumentul Național Peștera Timpanogos.

Proxima Centauri

Vezi Alpha Centauri

Prozac

Primul medicament din clasa antidepresivelor numite inhibitori selectivi ai serotoninei (SSRI), nume generic pentru hidroclorura fluoxetină. Introdus în 1986 ca tratament pentru depresia clinică, Prozac este, de asemenea, folosit pentru tratarea altor afecțiuni psihiatrice, inclusiv tulburare obsesiv-compulsivă și bulimia nervoasă. Medicamentul, produs sub formă de pastile, acționează prin blocarea reabsorbției neurotransmițătorului serotonină în creier.

proză

Mijloc literar diferit de poezie mai ales prin neregularitățile și prin varietatea ritmului, precum și printr-o apropiere mai puternică de limbajul uzual. Deși se deosebește ușor de poezie prin faptul că nu utilizează versul ca unitate de formă, tonul, ritmul și uneori conținutul subiectului constituie diferențele semnificative dintre proză și poezie.

prozodie

Studiu al elementelor de limbă, mai ales al metrului, care contribuie la efectele ritmice și acustice în poezie. Baza prozodiei tradiționale este clasificarea versului în funcție de accentul silabelor versurilor. Efecte precum schema rimei, aliterația și asonanța influențează și mai mult „înțelesul sunetului" unui poem. Studiul prozodic nemetric se aplică uneori și poeziei moderne, iar prozodia vizuală este folosită dacă versul este modelat prin aranjamentul său tipografic. Prozodia implică, de asemenea, studiul subtilităților ritmului unui poem, curgerea lui, perioada

istorică căreia îi aparține, genul poetic și stilul individual al poetului.

Prud'hon, Pierre-Paul
(04.04.1758, Cluny, Franța - 16.02.1823, Paris)
Pictor francez. În perioada petrecută la Roma (1784–1788), fiind inspirat de lucrările lui Correggio, a decis să introducă un efect mai delicat în pictura franceză, dominată în acel timp de stilul auster al lui Jacques-Louis David. Înainte de a fi cunoscut de Napoleon, a făcut desene pentru gravori. Portretul împărătesei Josefina (1805) are aerul misterios și seducător în care și-a învăluit portretele de femei. A devenit celebru și a primit Legiunea de Onoare pentru alegoria *Crima urmărită de Răzbunarea Divină și Dreptate* (La Justice et la Vengeance Divine poursuivant le Crime, 1808). Stilul său elegant a servit drept punct de legătură între neoclasicismul sfârșitului sec. XVIII și romantismul sec. XIX.

Prudhoe
Golf mic în Marea Beaufort, în N Alaskăi. După descoperirea zăcămintelor de petrol de pe versantul nordic al Alaskăi, în 1968, a devenit un important centru de extragere a petrolului. Conducta Trans-Alaska leagă zona de Valdez, situat pe fâșia Prince William.

Prudhomme, Sully
Vezi Sully Prudhomme

prună
Fruct comestibil al prunului, pom fructifer din genul *Prunus*, familia *Rosaceae*. În SUA și Europa, prunii sunt cei mai întâlniți pomi cu fructe drupe. Ei variază în funcție de regiune și sunt foarte adaptabili la diferite condiții climaterice și de sol. Fructele sunt de diferite mărimi, gusturi, culori și texturi. De cele mai multe ori, sunt consumate proaspete, dar și în deserturi precum dulcețurile, gemurile sau compoturile. Când înfloresc, prunii sunt plini de mănunchiuri dese de flori albe foarte frumoase și plăcut parfumate. Fructul acoperit cu o pieliță fină, subțire, moale, are un miez suculent și cărnos și un sâmbure tare. Varietățile de prune care pot fi sau au fost deja uscate fără să fermenteze sunt numite prune uscate.

pruncie
Perioadă din viața oamenilor, de la naștere și până ce aceștia încep să vorbească, după un an sau doi. În medie, un nou-născut cântărește 3,4 kg și măsoară 51 cm lungime. Copiii se nasc cu o serie de reflexe cum ar fi suptul, clipitul și apucatul obiectelor cu mâinile. Ei sunt sensibili la contrastele vizuale întuneric-lumină și la mișcări, preferă să-și fixeze privirea asupra chipurilor umane și dobândesc de timpuriu capacitatea de a recunoaște vocea umană. La patru luni, majoritatea copiilor pot să se ridice, iar cei mai mulți încep să meargă de-a bușilea la vârsta de 7–10 luni. Pe la 12 luni, aproape toți încep să meargă. Teoretic, toți copiii încep să înțeleagă semnificația câtorva cuvinte cu câteva luni înainte de a le rosti ei înșiși.

Prusia *în germană* **Preussen**
În istoria Europei, denumire a trei zone estice și centrale ale Europei. Prima a fost teritoriul prusacilor de pe coasta de SE a Mării Baltice, care a ajuns sub dominație germană și poloneză în Evul Mediu. A doua a fost regatul condus din 1701 de dinastia germană Hohenzollern, care cuprindea Prusia și Brandenburg și avea capitala la Berlin. În sec. XVIII–XIX se întindea în cea mai mare parte din N Germaniei și V Poloniei, iar în 1871 a unit Germania sub conducerea ei. A treia era statul creat după căderea Hohenzollernilor în 1918, care includea cea mai mare parte a fostului lor regat și care a fost abolit de Aliați în 1947, în urma reorganizării politice a Germaniei după înfrângerea din Al Doilea Război Mondial.

Prusia Orientală
în germană **Ostpreussen**
Regiune istorică și fostă provincie prusacă, la E de Pomerania. Din 1815 a fost cunoscută ca Prusia Orientală, parte a regatului Prusiei, iar în sec. XIX a fost fortăreață pentru iuncherii prusaci, o formă de aristocrație militară. A fost scena rezistenței încununate de succese împotriva rușilor, în Primul Război Mondial. După război a fost separată de restul Germaniei prin Coridorul polonez (1919); a fost reunită cu Reichul prin cucerirea Poloniei de către Germania, în 1939. Între cele două războaie mondiale se învecina la N cu Marea Baltică, la E cu Lituania, și la S și V cu Polonia și orașul liber Danzig (în prezent Gdańsk, Polonia). Invadată de către armatele sovietice la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, în 1945 a fost împărțită între Uniunea Sovietică și Polonia.

Prusiner, Stanley (Ben)
(n. 28.05.1942, Des Moines, Iowa, SUA)
Neurolog american. Și-a luat doctoratul în medicină la Universitatea din Pennsylvania

și de atunci a predat la San Francisco (1974–1984) și la Colegiul Universitar Berkeley (din 1984). După ce unul dintre pacienții săi a murit de boala Creutzfeldt-Jakob (CJD), pe când lucra ca medic rezident, a devenit tot mai interesat de encefalopatiile spongiforme; mai târziu a studiat o afecțiune asemănătoare la oi și, în 1982 a anunțat izolarea agentului care o cauzează. Inițial criticată, teoria lui a fost ulterior unanim acceptată, iar studiile sale au captat atenția întregii lumi odată cu apariția bolii vacii nebune în Anglia. Teoria poate explica într-o oarecare măsură și alte afecțiuni, precum maladia Alzheimer și boala Parkinson, care au aceleași caracteristici ca și bolile cauzate de prioni. Realizările sale au fost răsplătite cu Premiul Nobel, în 1997.

Prut *în Antichitate* Pyretus

Râu, afluent al Dunării, cu lungimea de 989 km, dintre care 742 km pe teritoriul României. Marchează hotarul dintre Ucraina, Republica Moldova și România. Izvorăște din munții Carpați, în Ucraina, și se varsă în Dunăre lângă satul Giurgiulești, județul Cahul. În lunca Prutului se află lacul de acumulare Costești-Stâncă.

Prynne, William

(1600, Swainswick, Somerset, Anglia – 24.10.1669, Londra)

Pamfletar puritan englez. A urmat studii de drept; a publicat tratatele puritane din 1627 și a atacat ceremonialismul anglican. A criticat amuzamentele populare, mai ales piesele de teatru, în cartea *Histrio Mastix: Năpăstuirea interpreților* (Histrio Mastix: The Players Scourge, 1633). A fost închis din ordinul arhiepiscopului William Laud; după ce a scris mai multe pamflete în care îi ataca pe Laud și pe alți anglicani, i-au fost tăiate urechile. Eliberat în 1640, Prynne a provocat condamnarea și executarea lui Laud (1645). A fost ales în Parlament în 1648, dar a fost exclus pentru atacuri împotriva puritanilor radicali și, mai târziu, închis pentru refuzul de a plăti impozite (1650–1653). Eliberat odată cu întemeierea Republicii lui Oliver Cromwell, a devenit un susținător al lui Carol II.

psalm

Cântec sau poem sacru. Termenul este cel mai bine cunoscut din *Cartea Psalmilor* din Vechiul Testament. Cei 150 de psalmi, cu subiecte variind de la cântece de manifestare a bucuriei credinței și de mulțumire, până la cântece de protest amar și triste, se situează în cadrul poeziei nemuritoare din toate timpurile. Au influențat profund liturghiile iudaismului și creștinismului. Datarea și stabilirea autorului nu sunt certe, iar ipoteza conform căreia au fost create de regele David nu mai este acceptată. În textul original evreiesc, cartea nu avea nici un nume. Când Biblia evreiască a fost tradusă în grecește (*Septuaginta*) a fost numită *Psalterion*, după un instrument cu coarde care acompania astfel de cântece.

Pseudo-Demetrius

Vezi Falsul Dimitri

Pseudo-Dionisie Areopagitul

(a trăit pe la 500 d.Hr.)

Probabil călugăr sirian. Sub pseudonimul Dionisie Areopagitul a scris o serie de tratate care au îmbinat filozofia neoplatonică (*vezi* neoplatonism), teologia creștină și experiența mistică. Conținutul lor doctrinar cuprinde idei legate de trinitate, de lumea îngerilor, de reîncarnare și purificare, oferind o explicație pentru tot ceea ce există. În tratatul său *Despre numele divine* (Peri theion onomaton) dezbătea natura și efectele rugăciunii contemplative. Culegerea lui a fost asimilată în teologiile grecești și creștine orientale, și a influențat mistica Bisericii occidentale. Toma d'Aquino a fost printre cei care au scris comentarii despre aceste opere.

pseudomonadă

Grup mare și divers de bacterii cu aspect de bastonaș, adesea de formă curbată. Multe se pot mișca propulsate de unul sau de mai mulți flageli. Unele specii acvatice sunt prinse de suprafață prin fire lungi sau tulpini. Majoritatea se dezvoltă în sol sau în apă; unele provoacă boli plantelor; câteva provoacă boli grave oamenilor și mamiferelor. O specie foarte des întâlnită, *Pseudomonas aeruginosa*, este o cauză serioasă de îmbolnăvire la om, provocând infecții rezistente la antibiotice indivizilor cu imunitate scăzută. Pseudomonadele sunt responsabile de infecțiile intraspitalicești ca urmare a intervențiilor chirurgicale sau a arsurilor severe și de infecții mortale ale unor pacienți bolnavi de cancer, tratați cu medicamente imunodepresive.

psihanaliză

Metodă de tratare a tulburărilor mintale care pune accentul pe sondarea proceselor mintale inconștiente. Se bazează pe teoria psihanalitică dezvoltată de Sigmund Freud în Viena, la sfârșitul sec. XIX și începutul

sec. XX. Aceasta cere ca pacienții să se angajeze în asociații libere de idei, vorbindu-i terapeutului despre orice le vine în minte. Visele și actele ratate de vorbire sunt considerate chei ale mecanismului inconștientului, iar sarcina terapiei este să descopere tensiunile existente între tendința instinctivă a se-ului, percepțiile și acțiunile eului și cenzura impusă de moralitatea supraeului. O atenție deosebită este acordată experiențelor din copilăria timpurie (mai ales celor de natură sexuală), a căror amintire se poate să fi fost reprimată din cauza sentimentului de vinovăție sau a unei traume; se crede că relevarea și analizarea acestor experiențe ajută la eliberarea pacienților de anxietate și de nevrozele cauzate de refulare, precum și de boli mai grave, cunoscute drept psihoze (*vezi* nevroză, psihoză). Unii dintre primii asociați ai lui Freud, Carl Gustav Jung și Alfred Adler, au respins teoriile lui din multe puncte de vedere și au elaborat metode alternative de analiză. Alte figuri importante ale psihanalizei, printre care Erik Erikson, Karen Horney și Erich Fromm, au acceptat cadrul de bază al lui Freud, la care au adăugat propriile modificări.

psihiatrie

Ramură a medicinei care tratează afecțiunile mintale. Până în sec. XVIII, problemele de sănătate mintală erau considerate forme de posedare demonică; treptat, ele au ajuns să fie considerate boli care necesită tratament. În sec. XIX, cercetarea, clasificarea și tratarea bolilor mintale au avansat. Teoria psihanalitică a lui Sigmund Freud a constituit mulți ani principalul reper în domeniu, până la apariția terapiei comportamentale și cognitive și a psihologiei umaniste, la mijlocul sec. XX. Psihiatrii dețin cunoștințe aprofundate de medicină, pot prescrie medicamente și alte tratamente medicale, pe lângă ședințele de psihoterapie. Psihiatrul lucrează frecvent ca membru într-un grup de sănătate din care fac parte psihologi clinicieni și asistenți sociali.

psihiatrie pediatrică

Ramură a medicinei care studiază tulburările mintale, emoționale și comportamentale ale copiilor. S-a format ca domeniu separat în anii 1920, datorită, în special, activității de pionierat a psihanalistei Anna Freud. Terapia implică, de obicei, și familia, deoarece comportamentul acesteia influențează extrem de mult sănătatea mintală a copilului. Moartea unuia dintre părinți sau divorțul poate afecta dezvoltarea emoțională a copilului. S-a mai stabilit că abuzul asupra minorilor și neglijarea acestuia pot induce, de asemenea, tulburări semnificative. Incapacitatea de a învăța trebuie disociată de problemele emoționale.

psihochirurgie

Tratament al psihozei sau al altor tulburări psihice prin mijloacele chirurgiei pe creier. Prima tehnică de acest gen a fost lobotomia prefrontală. Destul de obișnuită începând cu anii 1930 până în 1950, lobotomia reducea simptomele nevrotice cum ar fi agitația și agresivitatea, dar lăsa pacienții apatici și cu o capacitate emoțională redusă; de atunci a fost înlocuită pe scară largă cu folosirea tranchilizantelor și a antipsihoticelor (*vezi* psihofarmacologie). O nouă formă de psihochirurgie s-a dezvoltat recent; aceasta implică realizarea unor mici leziuni în anumite zone ale creierului și are efecte minore asupra funcției intelectuale sau a calității vieții; s-a folosit pentru a trata tulburarea obsesiv-compulsivă și, ocazional, cazuri grave de anxietate.

psihofarmacologie

Studiu al efectelor medicamentelor asupra minții și asupra comportamentului, mai ales în contextul dezvoltării unor tratamente pentru afecțiuni mintale. Printre progresele majore în farmacologia sec. XX se numără dezvoltarea tranchilizantelor, a antidepresivelor, a carbonatului de litiu (pentru tulburarea bipolară), a anumitor stimulente (inclusiv amfetamine) și a agenților antipsihotici, cum ar fi clorpromazină (Torazină), flufenazină (Prolixin) și haloperidol (Haldol).

psihofizică

Ramură a psihologiei care studiază efectul stimulilor fizici (cum ar fi undele sonore) asupra proceselor mintale. Psihofizica a fost fondată de Gustav Theodor Fechner la mijlocul sec. XIX; de atunci, principala sa problemă a rămas relația cantitativă dintre stimul și senzație. O teză-cheie a fost legea lui Weber, care a reprezentat o lucrare esențială pentru acest domeniu. Metodele psihofizicii sunt folosite astăzi în cercetarea vederii și a auzului, pentru testarea psihofizică și pentru compararea produselor comerciale (de ex. tutun, parfum și băuturi).

psiholingvistică

Studiu al proceselor mintale implicate în percepția, elaborarea și însușirea

limbajului. Cea mai mare parte a studiului psiholingvistic s-a concentrat pe procesul învățării limbii de către copii și pe acela al prelucrării și aprofundării vorbirii de către copii și adulți. Domeniile tradiționale de cercetare sunt producerea limbajului, înțelegerea limbajului, achiziția limbajului, tulburări de limbaj, de limbă și de gândire și neurologice. *Vezi* lingvistică.

psihologia copilului

Studiu al proceselor psihologice la copii. Domeniul este, uneori, inclus în psihologia dezvoltării. Datele sunt adunate prin observare, interviuri, teste și metode experimentale. Principalele subiecte includ dobândirea și dezvoltarea limbajului, deprinderile motrice, dezvoltarea personalității și maturizarea socială, emoțională și intelectuală. Domeniul și-a făcut apariția la sfârșitul sec. XIX prin opera lui G. Stanley Hall și a altora. În sec. XX, psihanaliștii Anna Freud și Melanie Klein și-au dedicat activitatea psihologiei copilului, dar personalitatea ce a influențat cel mai mult domeniul a fost Jean Piaget, care a descris diferite etape de învățare și a caracterizat percepția copilului de sine și a lumii înconjurătoare în diferite etape de dezvoltare. *Vezi și* psihologie școlară.

psihologia dezvoltării

Ramură a psihologiei care se ocupă cu schimbările în funcționarea cognitivă, motivațională, psihofiziologică și socială care au loc de-a lungul vieții unui om. La sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, psihologii se ocupau în special de psihologia copilului. În anii 1950, ei au început să se intereseze de relația dintre evoluția copilului și personalitatea unui adult, ca și de analizarea adolescenței. Spre sfârșitul sec. XX, interesul lor privea toate aspectele dezvoltării și schimbărilor psihologice de-a lungul întregii vieți.

psihologie

Disciplină ce studiază procesele mintale și comportamentul oamenilor și al unor animale. Sensul literal al acestui termen este „studierea minții"; psihologia se concentrează atât pe comportamentul individului, cât și pe cel al grupului. Psihologia clinică se ocupă de diagnosticarea și tratarea afecțiunilor mintale. Alte domenii specializate includ psihologia copilului, psihologia educației, psihologia sportivă, psihologia socială și psihologia comparativă. Subiectele cercetate de psihologi acoperă un spectru larg, incluzând învățarea, cunoașterea, inteligența, motivația, afectivitatea, percepția, personalitatea și gradul în care diferențele dintre indivizi sunt modelate genetic sau de mediu. Metodele folosite în cercetarea psihologică includ observația, interviul, testarea psihologică, experimentul de laborator și analiza statistică.

psihologie analitică

Metodă psihanalitică dezvoltată de Carl Gustav Jung, distinctă de cea a lui Sigmund Freud. Jung a acordat o importanță mai mică decât Freud rolului pe care îl au conflictele sexuale din copilărie în apariția nevrozei. A definit subconștientul ca pe o entitate care include atât subconștientul individual, cât și pe cel moștenit, sub forma arhetipurilor, de la strămoși (subconștientul colectiv). A stabilit două profiluri psihologice generale – introvertitul și extravertitul –, nuanțându-le pe baza predominanței uneia dintre cele patru funcții primare ale minții: gândirea, senzațiile, sentimentele și intuiția.

psihologie anormală *sau* psihopatologie

Ramură a psihologiei care se ocupă cu tulburările mentale și emoționale (de ex. nevroze, psihoze, deficiență mentală) și cu anumite fenomene normale incomplet înțelese (cum ar fi vise și hipnoză). Instrumentul principal folosit în SUA în clasificarea dereglărilor psihologice este *Manualul de diagnosticare și statistică a dereglărilor mintale* (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) al Asociației Americane de Psihiatrie, ediția a patra (DSM-IV).

psihologie aplicată

Ramură a psihologiei care se ocupă cu rezolvarea problemelor practice care țin de comportamentul uman, folosind descoperirile și metodele psihologiei clasice. Testele de inteligență, problemele juridice, eficiența muncii, motivația și delincvența au fost primele domenii de aplicație ale acestei științe, la începutul sec. XX. Cele două războaie mondiale au stimulat cercetările privind testarea vocațională, evaluarea atitudinilor și moralului, influența stresului asupra performanțelor individului, propaganda și războiul psihologic, precum și reabilitarea socială. Industria aviatică și aerospațială a jucat un rol important în dezvoltarea psihologiei tehnice și în studiul relațiilor om-mașină. Alte domenii de cercetare ale psihologiei aplicate includ psihologia consumatorului, psihologia școlară și

psihologia comunităților. *Vezi* psihologie industrial-organizațională, psihometrie.

psihologie clinică
Ramură a psihologiei care se ocupă cu diagnosticarea și tratamentul tulburărilor mintale. Psihologii clinicieni își evaluează pacienții prin interviuri, observație și teste psihologice. Aceștia aplică rezultatele cercetărilor în metodologiile standard de diagnosticare și tratament. De obicei, majoritatea psihologilor clinicieni au o diplomă universitară (doctor în filozofie sau în psihologie), și nu una medicală. Ei au voie să țină ședințe de psihoterapie, dar nu pot să prescrie medicamente. Majoritatea practicienilor lucrează în spitale sau clinici ori au cabinete particulare. Adesea colaborează cu psihiatrii și asistenții sociali pentru a trata pacienții cu deficiențe psihice sau fizice, deținuții, dependenții de alcool și de droguri și pacienții în vârstă. *Vezi și* psihiatrie, asistență socială.

psihologie cognitivă
Ramură a psihologiei care se ocupă cu studiul cunoașterii umane, analizând în special modul în care aceasta influențează învățarea sau comportamentul. Domeniul a evoluat foarte mult datorită progreselor psihologiei Gestalt, ale psihologiei dezvoltării și psihologiei comparative, dar și în ceea ce privește computerele, mai ales în cercetările privind procesarea de informații. Are multe arii de cercetare comune cu științele cognitive, iar unii experți consideră că este o ramură a acestora. Teoria cognitivă contemporană a urmat una din cele două abordări generale: abordarea din punct de vedere al dezvoltării, derivată din cercetările lui Jean Piaget și care se ocupă cu „gândirea reprezentațională" și construirea de modele mentale (scheme) despre lume, respectiv abordarea din punctul de vedere al procesării de informații, prin care se consideră că mintea umană este analogă unui sistem computerizat sofisticat.

psihologie comparată
Studiu al asemănărilor și deosebirilor în ce privește comportamentul ființelor vii. Disciplina pune accentul pe natura psihologică a oamenilor, în comparație cu cea a altor animale. A început să se dezvolte la sfârșitul sec. XIX, luând amploare în sec. XX. Specialiștii realizează studii experimentale, analizând funcțiile creierului uman și animal, ca și procesele învățării și motivației. Cele mai cunoscute experimente sunt cele ale lui Ivan Pavlov asupra reflexelor condiționate făcute pe câini de laborator și cele ale lui Harry Harlow (1905–1981) asupra efectelor resimțite de maimuțe în cazul în care sunt private de viață socială. De asemenea, notabile sunt și experimentele diferiților cercetători în ceea ce privește capacitățile lingvistice ale maimuțelor.

psihologie educațională
Ramură a psihologiei care se ocupă cu procesele de învățare, cu aspectele psihologice asociate cu predarea și cu pregătirea celor care învață. Psihologul școlar studiază dezvoltarea cognitivă a celor care învață și diverșii factori implicați în învățare, printre care se numără măsurarea aptitudinilor și a învățării, procesul de creație și forțele motivaționale care influențează dinamica student-profesor. G. Stanley Hall și Edward L. Thorndike au fost doi dintre primii lideri în domeniu. *Vezi și* psihologie școlară.

psihologie experimentală
Ramură a psihologiei sau tip de psihologie ce se ocupă cu aplicarea principiilor și a procedurilor empirice în studiul fenomenelor psihologice. Psihologii experimentaliști încearcă să facă teste, în condiții controlate, pentru a descoperi un efect sau o lege necunoscută, pentru a testa sau formula o ipoteză sau pentru a ilustra o lege cunoscută. Printre domeniile de cercetare care se bazează cel mai mult pe metoda experimentală se numără cele ale senzației și percepției, învățării și memoriei, motivației și psihologiei fiziologice. Abordările experimentale mai sunt utilizate în psihologia copilului, psihologia clinică, psihologia educațională și psihologia socială.

psihologie fiziologică
Ramură a psihologiei care se ocupă cu bazele psihologice ale comportamentului. Ariile tradiționale de studiu din domeniu includ percepția, motivația, emoția, învățarea, memorarea, cunoașterea și tulburările mintale. Sunt luați în considerație alți factori fizici, care afectează sistemul nervos, printre aceștia numărându-se ereditatea, metabolismul, hormonii, bolile, consumul de droguri și regimul alimentar. Știință experimentală, psihologia biologică se bazează în mare măsură pe cercetarea de laborator și pe datele cantitative.

psihologie Gestalt *sau* Gestalt-terapie
Școală a psihologiei sec. XX care a pus bazele studiului modern al percepției.

Termenul german *Gestalt*, care se referă la modul în care un lucru a fost asamblat (*în germană, Gestellt*), este adesea tradus în psihologie ca tipar sau configurație. Preceptele sale, formulate ca o reacție împotriva orientării atomiste a teoriilor anterioare, subliniau faptul că întregul este diferit de suma părților sale: organismele tind să perceapă modele sau configurații întregi, mai degrabă decât părți și fragmente. Școala a fost înființată în Austria și Germania, la sfârșitul sec. XIX și a luat amploare odată cu apariția lucrărilor lui Max Wertheimer, Wolfgang Köhler și Kurt Koffka (1886–1941). Principiile sale au fost apoi dezvoltate de către Kurt Lewin. În anii 1940, Frederick S. (Fritz) Perls (1893–1970) a inițiat o formă de psihoterapie care, deși se înrudea cu principiile Gestalt, se afla mai mult sub influența existențialismului și a fenomenologiei. Gestalt-terapia îndeamnă pacientul să aprecieze forma, sensul și valoarea propriilor sale percepții și acțiuni.

psihologie industrial-organizațională

Aplicare a conceptelor și metodelor psihologiei experimentale, clinice și sociale la locul de muncă. Psihologii din acest domeniu se ocupă cu evaluarea și plasarea personalului, cu analiza profilului postului, cu managementul resurselor umane (inclusiv problema moralității și a satisfacției la locul de muncă), cu pregătirea și dezvoltarea forței de muncă (inclusiv pregătirea personalului de conducere) și cu îmbunătățirea productivității. Aceștia pot lucra în colaborare cu managerii, cu inginerii industriali și cu alți specialiști în resurse umane.

psihologie judiciară

Aplicație a psihologiei în probleme de ordin juridic, adesea în scopul de a oferi mărturii valabile într-un proces. În procesele de drept civil și de drept penal, psihologii judiciari pot examina persoanele pentru a stabili dacă acestea ar face față unui proces, pentru a identifica legăturile dintre dezechilibrul psihic și un accident sau o crimă, precum și un potențial comportament periculos. Pe lângă discuții și teste psihologice, acești psihologi alcătuiesc și o istorie din punct de vedere legal a cazului, ce cuprinde fișe de spitalizare, raporturi ale poliției și declarații ale martorilor. De asemenea, ei trebuie să cunoască întrebările relevante din punct de vedere juridic. În procesele legate de stabilirea custodiei asupra unui copil, un psiholog poate evalua mediile familiale, părinții și caracterul copilului, pentru a recomanda o decizie benefică pentru copil.

psihologie morală

În psihologie, studiu al dezvoltării psihologice a simțului moral, a capacității de formare a ideilor despre ceea ce este moral corect sau greșit, bine sau rău. Psihologul american Lawrence Kohlberg (1927–1987) a lansat ipoteza că dezvoltarea standardelor morale ale oamenilor trece prin câteva faze. În prima fază, cea a raționamentului moral preconvențional, copilul folosește evenimente exterioare și fizice (cum ar fi plăcerea și durerea) drept sursă pentru decizii morale. Standardele sale se bazează strict pe ceea ce aduce plăcere sau duce la evitarea pedepsei. La faza intermediară, cea a raționamentului moral convențional, copilul sau adolescentul vede standardele morale ca pe un mod de a menține aprobarea persoanelor cu autoritate, îndeosebi cea a părinților, și se comportă conform preceptelor acestora. În a treia fază, a raționamentului moral postconvențional, adultul își formulează standardele morale pe baza unor principii pe care el însuși le consideră valide indiferent de opinia societății. Începând cu anii 1970, activitatea lui Kohlberg a fost criticată de psihologii și filozofii influențați de feminism. Potrivit lui Carol Gilliam, studiile lui Kohlberg sunt sexiste, deoarece pun semnul egal între maturitatea morală și o orientare spre problemele morale care le este insuflată bărbaților, dar nu și femeilor. În timp ce etica drepturilor și a dreptății, o caracteristică a bărbaților, tratează moralitatea ca pe un principiu abstract și consideră că agenții morali sunt autonomi, acționând independent de situația lor socială conform regulilor generale, etica grijii, caracteristică femeilor, tratează moralitatea din punctul de vedere al legăturilor concrete cu anumiți indivizi, pe baza sentimentelor de grijă și responsabilitate, și consideră că agenții morali sunt legați și interdependenți prin aceste sentimente pe care le au unii pentru alții.

psihologie organizațională

Vezi psihologie industrial-organizațională

psihologie populară

Modalitate de înțelegere a minții umane și a mentalităților implicate în atribuirile obișnuite ale stărilor psihice, atât ale propriei persoane, cât și ale celorlalți. Filozofii

au păreri diferite despre modul în care interpretările și generalizările psihologiei populare (de ex. explicarea acțiunilor umane ca fiind generate de intenție) sunt validate de descoperirile psihologiei științifice. Unii o consideră indispensabilă pentru cunoașterea comportamentului uman. Alții (materialiștii exclusiviști) cred că psihologia populară poate fi înlocuită de psihologia științifică.

psihologie rațională

Disciplină metafizică prin care s-a încercat să se definească natura sufletului omului printr-o argumentare *a priori*. În împărțirea metafizicii realizată de Christian Wolff, psihologia rațională face parte din rândul „metafizicilor speciale" (alături de alte două discipline, cosmologia rațională și teologia rațională). În *Critica rațiunii pure*, Immanuel Kant a criticat ideile propuse de psihologia rațională.

psihologie socială

Ramură a psihologiei care investighează personalitatea, atitudinile, motivațiile și comportamentul individului sau ale unui grup în contextul interacțiunii sociale. Domeniul a apărut în SUA în anii 1920. Subiectele tratate includ atribuirea statutului social bazat pe sugestii perceptive, influența factorilor sociali (precum cei de cuplu, din diverse relații sociale) asupra atitudinilor și credințelor unui individ, funcționarea grupurilor mici și a organizațiilor mari sau dinamica interacțiunilor directe.

psihologie școlară

Ramură a psihologiei aplicate care tratează probleme educaționale, testări psihologice și consultarea elevilor în școlile primare și gimnaziale. Psihologii școlari se pregătesc în psihologia educațională și a dezvoltării, ca și în psihologia generală, consiliere și alte domenii. Psihologul școlar trebuie, de obicei, să fie acreditat pentru a practica într-o anumită unitate școlară.

psihologie umanistă

Curent din psihologia sec. XX apărut ca reacție la behaviorism și psihanaliză, care evidențiază importanța valorilor, a obiectivelor și a sensurilor ce înconjoară individul. Conceptul de eu este punctul central al psihologilor umaniști. Printre fondatorii psihologiei umaniste se numără Abraham Maslow, Carl R. Rogers și Rollo May (1909–1994). Printre formele de terapie umanistă se numără atenția senzorială, ședințele în grup, analiza existențială, terapia gestaltistă, logoterapia și diverse școli de terapie colectivă, de potențial uman, holistice sau de recuperare a toxicomanilor.

psihometrie

Știință a măsurării psihologice. Psihometricienii concep și utilizează teste psihologice atât pentru a afla date empirice despre procesele mintale, cât și pentru a aprofunda tehnicile de măsurare și analiză statistică a rezultatelor. Printre problemele majore se numără gradul de încredere al testului și valabilitatea și standardizarea rezultatelor.

psihonevroză

Vezi nevroză

psihopatologie

Vezi psihologie anormală

psihoterapie

Tratament al perturbărilor mintale sau afective prin comunicare între persoana care suferă și un consilier pregătit sau un terapeut. Scopul multor terapii de grup și individuale este de a stabili o relație bazată pe încredere, în care clientul sau pacientul să poată fi liber să-și exprime gândurile și sentimentele și, astfel, să-și descopere singur problemele și în general să se bucure de puterea vindecătoare a cuvintelor. Astfel de terapii includ psihanaliza și diferitele sale forme (*vezi* Alfred Adler, Carl Gustav Jung), psihoterapia nondirectivă sau concentrată pe client, terapia Gestalt (*vezi* psihologie Gestalt), terapia prin joc și artă și consilierea generală. La polul opus, terapia comportamentală se concentrează pe modificarea comportamentului mai ales prin tehnici de întărire, fără să se preocupe de stările interne.

psihoterapie nondirectivă *sau* terapie centrată pe client

Tip de psihoterapie în care terapeutul se abține de la interpretare sau explicații, dar încurajează o relație ca de la persoană la persoană cu el/ea și să vorbească liber. Carl R. Rogers a creat acest tip de terapie care, apoi, a influențat terapiile de grup și individuale. Scopul este de a permite clientului să se vadă pe sine însuși mai clar și să stabilească relații mai deschise cu terapeutul și cu ceilalți. Clientul stabilește cursul, frecvența și durata tratamentului.

psihoză

Dereglare mintală gravă caracterizată printr-o pierdere mai mică sau mai mare

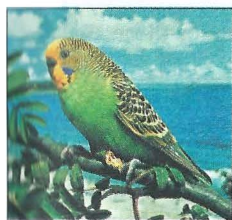
a contactului cu realitatea. Psihozele principale sunt schizofrenia și dereglările maniacale (de ex. megalomania), dar cazurile extreme de depresie și dereglare bipolară, delirul cauzat de diferite substanțe și anumite tipuri de demență au caracteristici comune cu psihozele. Principalele simptome, pe lângă manii și halucinații, sunt vorbirea și comportamentul dezorganizat și deseori dereglări de dispoziție. Tratamentul constă, de obicei, din medicație și consiliere într-o instituție specializată. *Vezi și* nevroză.

psilomelan

Hidroxid de bariu și mangan, $BaMnMn_8O_{16}(OH)_4$, un important minereu de mangan. Ceea ce era numit cândva psilomelan este acum cunoscut ca un amestec de câțiva oxizi de mangan, unul dintre constituenții importanți ai acestuia fiind romanechitul. Astfel de amestecuri de oxid de mangan pot forma depozite mari și pot apărea în depozite stratificate în lacuri sau mlaștini și argile; a fost găsit în Germania, Franța, Scoția, Suedia, India și SUA. Numele psilomelan (de la cuvintele grecești pentru fin și negru) se referă la forma lui tipic neagră, cu suprafața fină, în formă de buchet sau de stalactite.

Psittacinae

Subfamilie a familiei *Psittacidae*, care are 115 specii din 30 de genuri de papagali mici, supli, cu coadă lungă și ascuțită, care se hrănesc cu semințe. Acești papagali pot fi întâlniți peste tot în regiunile calde. În general, formează stoluri mari. Cele mai multe specii depun 4–8 ouă în scorburi. Cel mai cunoscut reprezentant este perușul (*Melopsittacus undulatus*), numit, în mod eronat, pasărea dragostei. Acesta măsoară cca 19 cm lungime și poate avea orice culoare, dar, de obicei, are pete pe obraji și dungi apropiate pe părțile superioare.

peruș (*Melopsittacus undulatus*)

COLEMAN LTD.

psoriazis

Afecțiune cronică recurentă a pielii care se manifestă prin apariția unor pete roșiatice, ușor umflate, sau a unor umflături acoperite cu coji albe-argintii. Punctele se pot uni, formând pete mari în jurul unei zone normale. Dacă sunt afectate și unghiile, acestea se pot perfora, îngroșa și separa de loja unghială. Poate fi declanșat de rănirea pielii, infectare, tensionare și de anumite medicamente. Celulele pielii se mișcă într-un ritm accelerat din dermă în epidermă, unde se aglomerează, provocând inflamarea. În unele cazuri, pacienții suferă și de artrită. Psoriazisul se ameliorează deseori în timpul verii și în timpul graviditătii. Nu se poate vindeca total, dar poate fi ameliorat prin tratamentul cu medicamente și raze ultraviolete.

Psyche

În mitologia greacă și romană, prințesă frumoasă care a cucerit dragostea lui Cupidon. Psyche era atât de frumoasă, încât adoratorii ei au început să o ignore pe Venus; din invidie, Venus i-a ordonat fiului ei, Cupidon, s-o facă pe Psyche să se îndrăgostească de bărbatul cel mai respingător. Dar însuși Cupidon s-a îndrăgostit și a ascuns-o pe Psyche într-un loc izolat, unde putea să o viziteze în secret, la adăpostul întunericului. Într-o noapte, ea a aprins o lampă și a descoperit identitatea iubitului ei. El a plecat furios, iar Psyche a cutreierat Pământul în căutarea lui. Venus a prins-o, dar Cupidon a salvat-o, apoi Iupiter a făcut-o nemuritoare și i l-a dat pe Cupidon drept soț.

Psyche înaripată, sculptură clasică; Muzeul Luvru, Paris

ALINARI-ART RESOURCE/EB INC.

Psychidae *sau* molii-cu-sac

Molie din familia *Psychidae*, răspândită în toată lumea, numită astfel datorită apendicelor în formă de sac pe care le poartă larvele (*vezi* larvă). Sacul, care măsoară între 6 mm și 150 mm, este confecționat din mătase și bucățele de frunze, ramuri sau alte resturi. Masculul are corp îndesat și puternic, iar aripile îi sunt mari și franjurate, cu o anvergură de 25 mm. Femela, cu aparență vermiformă, este lipsită de aripi. Larvele acestor molii distrug adesea copacii, mai ales pe cei veșnic verzi.

Ptah

În religia egipteană, zeu creator. Patron al meșteșugarilor, mai ales al sculptorilor, Ptah a fost identificat de greci cu Hefaistos,

Ptah, purtând simbolurile vieţii şi ale puterii, statuetă din bronz, Memphis, cca 600–100 î.Hr., British Museum

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

fierarul divin. Era reprezentat ca un bărbat în formă de mumie, purtând scufie şi o barbă falsă, scurtă şi dreaptă. Iniţial a fost zeitatea locală a oraşului Memfis, capitala Egiptului, începând cu prima dinastie; importanţa politică a Memfisului a dus la răspândirea cultului lui Ptah pe tot cuprinsul Egiptului. Împreună cu Sekhmet şi Nefertem forma triada zeităţilor din Memfis.

Pteranodon

Specie de reptilă zburătoare dispărută, descendentă din pterodactil. S-au găsit fosile ale acesteia din Cretacicul târziu (99–65 m.a.u.) în depozite din Europa, Asia şi America de Nord. *Pteranodon* avea o anvergură a aripilor de 7 m sau mai mult. Cel mai mare specimen avea o anvergură de 15,5 m. Corpul era cam de mărimea unui curcan din ziua de azi. *Pteranodon* avea o creastă în spatele craniului şi fălci lungi, fără dinţi, asemănătoare cu cele ale pelicanului. Se pare că îşi făceau cuiburi şi petreceau mult timp planând deasupra oceanului în căutare de peşti. Probabil că, pentru a decola, depindeau mai degrabă de curenţii de aer decât de bătaia din aripi.

pterodactil

Denumire generică pentru membrii subordinului *Pterodactiloide* al pterozaurilor, cunoscut din fosilele din Jurasicul târziu şi Cretacic (159-65 m.a.u.) din Africa de E şi din Europa. Membrii genului reprezentativ, *Pterodactylus*, aveau mărimi ce variază de la cea a unei vrăbii la a unui albatros. Pterodactilii aveau dinţi subţiri, delicaţi, care erau orientaţi înainte (erau probabil folosiţi drept mecanisme de strângere), oase metacarpiene lungi şi coadă scurtă. Planau probabil foarte bine, dar nu erau destul de eficienţi ca zburătoare active; se pare că nu aveau pene. Spre deosebire de archaeopterix, nu este un strămoş al păsărilor.

Pterosaurus

Reptilă zburătoare dispărută (ordinul *Pterosauria*) care a atins apogeul dezvoltării în timpul perioadelor Jurasic şi Cretacic (206–65 m.a.u.). Pterozaurii atârnau de membrele posterioare lungi şi subţiri, pentru a se odihni. Se ridicau în aer şi planau cu ajutorul unor aripi fragile, cu membrane care erau legate de al patrulea deget lung al fiecărui membru din faţă, şi care se întindeau de-a lungul întregului spate. Primele trei degete erau subţiri şi aveau formă de gheare strânse. Pterozaurii aveau cioc lung şi subţire şi creier mare. *Ramforincus* avea dinţi lungi şi ascuţiţi, coadă lungă şi o anvergură a aripilor de cca un metru. Probabil găseau hrana scufundându-se după peşti. *Vezi şi* pterodactil.

Ptolemais

Oraş de coastă antic, în Cyrenaica. Aflat în Libia contemporană, are acest nume din sec. III î.Hr. de la Ptolemeu III, care a unit Cyrenaica cu Egiptul. Economia acestuia se baza pe comerţul cu zona din interiorul continentului şi a înflorit în perioada elenistică, în perioada de început a Imperiului Roman şi, din nou, începând cu sfârşitul sec. III d.Hr., când Diocleţian l-a făcut metropolă a provinciei romane Libia Superior.

Ptolemeu *în latină* Claudius Ptolemaeus

(cca 100,/?/ - cca 170 d.Hr.,/?/)

Astronom şi matematician grec. A lucrat mai ales în Alexandria. Se poate determina cu dificultate care dintre descoperirile din marea sa carte *Almageste* sunt ale lui Ptolemeu şi care ale lui Hiparh. Credea că Soarele, Luna, planetele şi stelele erau lipite de sfere de cristal, centrate pe Pământ, care se roteau pentru a crea ciclurile de zi şi noapte, ciclul lunar şi aşa mai departe. Pentru a explica mişcarea retrogradă a planetelor, a elaborat un model geometric complex de cicluri, care a avut un mare succes în prezicerea poziţiei planetelor pe cer. Sistemul lui Ptolemeu conform căruia Pământul este centrul universului a fost preluat de dogmele creştine occidentale; ulterior, a fost înlocuit de sistemul lui Copernic, conform căruia Soarele era situat în centru. *Geografia* sa conţinea o estimare a mărimii Pământului, o descriere a suprafeţei lui şi o listă de locuri pentru care erau menţionate latitudinea şi longitudinea. Ptolemeu a studiat şi mecanica, optica şi teoria muzicii.

Ptolemeu I Soter

(367/366 î.Hr., Macedonia - 283/282 î.Hr., Egipt)

Conducător al Egiptului (323–285 î.Hr.) şi fondator al dinastiei Ptolemaice. General

macedonian al lui Alexandru cel Mare, după moartea acestuia a împărțit imperiul cu ceilalți generali, Ptolemeu devenind diadoh al Egiptului. Succesorii lui Alexandru au ajuns la război curând după aceea și Ptolemeu a fost înfrânt în 306 î.Hr. de către Antigonos I Monophthalmos, deși a ripostat împotriva atacului acestuia asupra Egiptului. Și-a câștigat numele de Soter (Salvatorul) după ce l-a înfrânt pe Antigonos la Rodos (304 î.Hr.), dar Antigonos a fost definitiv învins abia în 301 î.Hr., în Bătălia de la Ipsus. Ptolemeu și-a întărit și extins imperiul prin alianțe și căsătorii. Împreună cu regii aliați a câștigat cel din urmă război (288–286 î.Hr.) împotriva lui Demetrios al Macedoniei, eliberând atenienii de sub ocupația macedoneană. A obținut controlul asupra Ligii Insularilor (care cuprindea majoritatea insulelor din Marea Egee), punând astfel bazele supremației maritime a Egiptului. În calitate de rege a respectat cultura egipteană, a îmbinat civilizațiile și religiile grecești și egiptene și a fondat Biblioteca și Muzeul din Alexandria. După moartea sa, egiptenii l-au ridicat la rangul de zeu. A fost urmat de fiul său, Ptolemeu II Philadelphos.

Ptolemeu II Philadelphos

(308 î.Hr., Cos - 264 î.Hr.)

Rege al Egiptului (285–246 î.Hr.), al doilea rege al dinastiei Ptolemeilor. A cârmuit alături de tatăl său, Ptolemeu I Soter, apoi i-a eliminat pe rivalii familiei sale, inclusiv prima sa soție, și s-a căsătorit cu sora lui, Arsinoe II. Războaiele cu regii dinastiilor seleucizilor și antigonizilor i-au slăbit influența în zona Mării Egee și i-au dus în pragul dezastrului pe aliații săi din Atena și Sparta. A încheiat aceste războaie prin alianțe diplomatice și prin căsătorii, reușind să redobândească influență în spațiul Mării Egee. A creat o zonă tampon de posesiuni pentru a proteja Egiptul de atacuri și a soluționat situațiile conflictuale prin diplomație. A fost un conducător prudent și iluminat, promovând dezvoltarea economică și transformând Alexandria într-un centru al poeților și al cărturarilor.

Ptolemeilor, dinastia ~

Regi macedoneni care au întemeiat dinastia ce a domnit în Egipt. Ptolemeu III Evergetes (Binefăcătorul) (246–221 î.Hr.) l-a înfrânt pe conducătorul dinastiei Seleucizilor în al treilea război sirian (245–241 î.Hr.). Ptolemeu IV Philopator (*în greacă,* tată iubitor) a favorizat decăderea Egiptului sub conducerea sa desfrânată (conducător între 221–205 î.Hr.). Ptolemeu IX Soter II a condus împreună cu mama sa (116–110 î.Hr., 109–107 î.Hr.), până când aceasta l-a alungat și l-a instalat la conducere pe fratele său, Ptolemeu X Alexandru (conducător între 107–88 î.Hr.). Din cauza lipsei de popularitate, Alexandru a fost expulzat și a murit pe mare în 88 î.Hr. Soter II a preluat singur conducerea (88–81 î.Hr.), instaurând-o alături de el pe văduva fratelui său, propria sa fiică. Ptolemeu XI Alexandru II (80 î.Hr.) a fost ultimul rege ptolemaic pe deplin legitim al Egiptului. S-a căsătorit cu văduva lui Ptolemeu IX Soter II și a condus Egiptul împreună cu aceasta, la ordinul lui Sylla, al cărui ostatic fusese, apoi a omorât-o și a preluat conducerea singur; drept consecință, poporul din Alexandria l-a ucis, domnia lui durând 19 zile. Ptolemeu XIV Theos Philopator II a împărțit puterea (47–44 î.Hr.) cu sora sa, Cleopatra; aceasta a ordonat, probabil, asasinarea lui pentru a face loc fiului avut cu Iulius Caesar. Ptolemeu XV Caesar, sau Caesarion, a împărțit puterea cu mama sa, din 44 î.Hr.; a fost ucis de Octavian (mai târziu Augustus), după sinuciderea Cleopatrei în 30 î.Hr. Moartea sa a marcat cucerirea Egiptului de către romani și sfârșitul dinastiei.

pub

Local în care se servesc băuturi alcoolice, mai ales în Anglia. Conform dreptului civil englez, hanurile și tavernele au fost declarate case publice (prescurtat: *pub*) având ca responsabilitate cazarea călătorilor. Acestea trebuiau să primească toți călătorii în condiții decente, în schimbul plății pentru mâncare, băutură și cazare. În Anglia Tudorilor, anumiți hangii erau obligați, prin act regal, să dețină grajduri; alții serveau drept poștași neoficiali. Primele case publice erau marcate cu simboluri simple care reprezentau figuri de lei, delfini sau lebede. În sec. XVIII, cuvântul „arms" (arme, stemă) a fost adăugat mai multor nume de localuri pentru a indica faptul că așezământul respectiv se afla sub protecția unei familii de nobili. Deși casele publice britanice erau în mod tradițional deținute și operate de proprietari independenți, începând cu sec. XX multe dintre ele funcționează în asociație cu companii de bere.

pubertate

În fiziologia umană, perioadă când individul devine apt de reproducere sexuală. Apare spre vârsta de 12 ani la fete și la

14 ani la băieți; se caracterizează printr-o maturizare a organelor genitale, prin dezvoltarea caracteristicilor sexuale secundare și, la fete, prin începerea menstruației. La ambele sexe au loc o creștere bruscă a dimensiunilor corpului, precum și schimbări în forma și compoziția corpului. Pubertatea anunță începutul adolescenței.

publicare

În mod obișnuit, selectare, pregătire și distribuire a materialelor tipărite - inclusiv cărți, ziare, reviste și broșuri. Publicarea, în sens modern, include producerea materialelor în format digital, de ex. CD-ROM-urile, precum și a materialelor create sau adaptate pentru a fi distribuite în rețea, electronic. Fiind la origini constrânsă de legi sau religii, publicarea a evoluat la o industrie vastă, care răspândește orice fel de informații. În sensul modern al unei industrii a copierii care aprovizionează o masă extinsă de cititori, publicarea a început în Grecia elenistică, în Roma și în China. După ce în sec. XI hârtia a fost adusă în Occident din China, următoarea inovație majoră în domeniul publicisticii a fost invenția tiparului mobil de către Johannes Gutenberg. În sec. XIX și XX, dezvoltarea tehnologiei, creșterea gradului de alfabetizare, mai mult timp liber, precum și necesitatea de informare au contribuit la o extindere fără precedent a publicării. Dintre aspectele cu care se confruntă publicarea modernă fac parte tentativele de cenzură, legile dreptului de autor, plagiatul, indemnizația de autor, comisioanele pentru agenții literari, tehnicile noi de marketing, presiunile din partea agenților de publicitate care afectează independența editorială, achiziționarea publicațiilor independente de unele organizații și firme și pierderea cititorilor în favoarea unor noi mijloace de comunicare, cum ar fi televiziunea și internetul.

publicaţie periodică

Publicație ale cărei numere apar la date fixe sau intervale regulate. În general se consideră că publicațiile periodice sunt ziarele cu pagini mari și nelegate, care abundă în informații de ultimă oră, revistele sau jurnalele, care au pagini mai mici, sunt legate sau copertate și, deseori, au un conținut de informații specializate pe un anumit domeniu, a căror valabilitate în timp este mai mare.

publicitate

Tehnici și practici folosite pentru a aduce produse, servicii, opinii sau cauze în atenția publicului, cu scopul de a-l convinge să răspundă într-un anumit fel. Ziarele săptămânale din Londra au publicat pentru prima dată anunțuri de publicitate în sec. XVII; în sec. XVIII, acest fel de publicitate era deja înfloritor. Primele agenții de publicitate au fost înființate în sec. XIX pentru a intermedia obținerea de spațiu în ziare, iar la începutul sec. XX agențiile produceau mesajul de publicitate ca atare, incluzând textul și partea artistică. Cea mai mare parte a publicității promovează bunuri pentru vânzare, dar metode similare sunt folosite în mesaje referitoare la servicii publice, pentru a promova cauze, acte de caritate, candidați politici. În multe țări, publicitatea este cea mai importantă sursă de venit pentru mijloacele de comunicare prin care este transmisă. Pe lângă ziare, reviste și radiodifuziune, mediile de publicitate cuprind și poșta directă (*vezi* marketing direct), panouri și afișe, publicitate de tranzit, internetul și obiecte promoționale, cum ar fi cutiile de chibrituri sau calendarele. Agenții de publicitate încearcă să aleagă mediile care sunt preferate de către publicul căruia i se adresează. *Vezi și* marketing, merchandising.

Pucci, Emilio, Marchiz de Barsento

(20.11.1914, Napoli, Italia - 29.11.1992, Florența)

Creator de modă și politician italian. A devenit designer după ce un fotograf de modă pentru revista *Vogue* a remarcat costumul lui de schi original și i-a cerut să creeze haine de schi pentru femei. A devenit cunoscut datorită creațiilor sale, printre care pantalonii Pucci strâmți, din șantung, și rochiile și bluzele din mătase viu colorate. Uniformele sale colorate, mai puțin formale, concepute pentru stewardesele Braniff, au fost primele de acest gen. Mai târziu s-a ocupat și de moda masculină, de parfumuri și de ceramică. A fost membru al Parlamentului italian între 1963-1972.

Puccini, Giacomo (Antonio Domenico Michele Secondo Maria)

(22.12.1858, Lucca, Toscana - 29.11.1924, Bruxelles, Belgia)

Compozitor italian. Născut într-o familie de organiști și capelmaiștri, s-a hotărât să compună opere după ce a ascultat *Aida* lui Giuseppe Verdi. A lucrat cu Amilcare Ponchielli (1834–1886) la Conservatorul din Milano. Prima lui operă, *Le villi* (1883), a fost înscrisă într-un concurs; deși

nepremiată, a fost produsă de un grup de prieteni ai muzicianului și premiera a avut un mare succes. A doua sa operă, *Edgar* (1889), a fost un eșec, pe când *Manon Lescaut* (1893) i-a adus faima internațională. Printre operele de maturitate se numără *Boema* (La Bohème, 1896), *Tosca* (1900), *Madame Butterfly* (1904) și *Fata din Vest* (La Fanciulla del Vest, 1910). Toate patru sunt tragice povești de dragoste; orchestra este folosită cu rafinament, prin crearea unei structuri dramatice în care acțiunea și conflictul sunt echilibrate de momente de relaxare, contemplare și lirism. Toate aceste opere au continuat să fie populare în sec. XXI. În momentul morții, era cel mai popular compozitor de operă din lume; opera sa neterminată *Turandot* a fost completată de Franco Alfano (1875–1954).

Pucelle, Jean
(1300?,/?/ - 1355?,/?/)

Decorator de manuscrise francez. Se cunosc puține informații despre originile sale, însă atelierul său a dominat pictura pariziană de la începutul sec. XIV, perioadă în care s-a bucurat de patronajul curții, iar opera sa era foarte bine plătită. Cea mai cunoscută lucrare, *Orele lui Jeanne d'Evreux* (Les Heures de Jeanne d'Evreux, 1325–1328), o micuță carte personală de rugăciuni comandată de regină, conținea numeroase artificii umoristice (desene pe marginea foii), un stil pe care el îl populariza, și arată talentul său în folosirea surselor din arta italiană și franceză pentru a da un ton ludic unei opere religioase.

Puciul de la berărie *sau* Puciul de la München
(8-9 noiembrie 1923)

Încercare nereușită a lui Adolf Hitler de a porni o insurecție în Germania împotriva Republicii de la Weimar. Pe 8 noiembrie, Hitler și oamenii săi și-au forțat participarea la o întâlnire politică a dreptei într-o berărie din München și au obținut promisiunea că liderii de acolo li se vor alătura și vor muta revoluția la Berlin. În ziua următoare, cca 3 000 de naziști au mărșăluit spre Marienplatz, dar au fost întâmpinați cu focuri de armă de poliție. Hitler a fost imediat condamnat la cinci ani de închisoare pentru trădare; a făcut însă numai opt luni, timp în care a scris *Mein Kampf*.

Puebla (de Zaragoza)

Oraș, 1 271 673 loc. (2000), centrul administrativ al statului Puebla, din SE Mexicului. Fondat în 1532, este așezat pe o câmpie la 2 162 m deasupra nivelului mării, la poalele Sierra Madre Oriental. Așezat între Ciudad de México și Veracruz, a fost ocupat de armatele SUA în timpul Războiului Mexican. Arhitectura spaniolă colonială a acestuia este asemănătoare cu cea din orașul Toledo din Spania. Fiind centrul unei importante regiuni agricole și industriale, este de asemenea cunoscut pentru fabricarea plăcilor din ceramică smălțuită, a sticlei și a ceramicii. În 1973 a fost afectat serios de un cutremur puternic.

Puebla

Stat în partea de SE a Mexicului. Suprafața: 33 902 kmp; 5 076 686 loc. (2000). Centrul administrativ: Puebla. Ocupă o parte din podișul Anahuac și variază în înălțime de la 1 500 la 2 400 m, cu văi fertile formate în Sierra Madre Oriental. Regiunea este dens populată. Populațiile precolumbiene aveau o civilizație foarte dezvoltată în zonă, siturile arheologice fiind o mărturie în acest sens. Spaniolii au transformat Puebla într-un centru economic și religios, iar din sec. XIX a devenit un important centru agricol și industrial.

pueblo
(*în spaniolă*, oraș)

Comunitate a indienilor pueblo din SV SUA, ce consta în case supraetajate, construite din blocuri mari de chirpici, începând din 1000 d.Hr. În jurul unei curți centrale erau construite structuri independente înalte de cel mult cinci etaje. Fiecare etaj este susținut de etajul de dedesubt; întreaga structură seamănă cu o piramidă în zigzag, cu terase formate de acoperișurile nivelului de dedesubt. Deși camerele au holuri de legătură, circulația între niveluri se face prin scări care trec prin niște găuri în tavane. Camerele de la parter, folosite pentru depozitare, nu au uși spre exterior. Fiecare pueblo are cel puțin două *kiva*. Multe dintre pueblo sunt încă locuite; se crede că pueblo Acoma este cea mai veche așezare din SUA locuită în permanență până în prezent. Unele dinte cele mai mari așezări de acest tip se afla la Taos, Isleta, Laguna și Zuni. *Vezi* locuință în stâncă.

pueblo, ceramica ~

Unul dintre cele mai dezvoltate meșteșuguri ale indienilor nord-americani. Vasele pueblo, realizate doar de femeile tribului, sunt făcute din suluri lungi de lut care sunt

Vas pentru apă din Acoma (stânga), 1890, vas din Santa Clara (centru), cca 1880, vas pentru apă din San Ildefonso (dreapta), 1906, lucrate de indienii pueblo; Muzeul de Artă din Denver, Colorado

MUZEUL DE ARTĂ DIN DENVER, COLORADO

încolăcite în sus și apoi finisate. Desenele includ figuri geometrice, florale și forme animaliere. Metoda a fost dezvoltată în timpul perioadei clasice pueblo (cca 1050–1300), fiind folosită și în prezent.

Pueblo, incidentul ~

(1968)

Capturare a vasului de spionaj american *Pueblo* de către Coreea de Nord în apropiere de coastele sale, în 23 ianuarie 1968. SUA a negociat cu Coreea de Nord eliberarea echipajului format din 83 de membri. Înțelegerea a permis Statelor Unite să dezmintă public declarația semnată de echipaj prin care se susținea că nava intrase în apele teritoriale, totodată promițând să nu mai organizeze acțiuni de spionaj de acest tip. Cercetarea declarațiilor și a comportamentului comandantului navei nu a dus la nici o sancțiune disciplinară.

pueblo, indieni ~

Descendenți istorici ai culturii preistorice anasazi, care au trăit timp de secole în așezările pueblo în NE Arizonei și în NV statului New Mexico de astăzi, în SUA. Actualii indieni pueblo sunt împărțiți în două grupări: cea estică și cea vestică. Grupul estic include așezări de-a lungul fluviului Rio Grande în New Mexico (cea mai cunoscută așezare fiind Taos), în timp ce grupul vestic include satele hopi din NE Arizonei, cele zuni și satele Acoma și Laguna din NV statului New Mexico. În trecut, indienii pueblo se ocupau atât cu agricultura, cât și cu vânătoarea căprioarelor și antilopelor. Astăzi predomină agricultura. Viața socială modernă a comunităților pueblo are în centrul ei satul. Indienii pueblo și-au păstrat într-o mare măsură tipul de existență dinaintea invaziei spaniole. Deși și-au diversificat baza materială, și-au menținut sistemul social de bază, modul de organizare a comunității și religia băștinașă, toate acestea suferind doar modificări nesemnificative.

Puente, Tito

născut **Ernesto Antonio Puente, Jr.**

(20.04.1923, New York, SUA - 31.05.2000, New York)

Conducător de formație american, percuționist și compozitor. Născut din părinți portoricani, Puente a făcut serviciul militar în Marină în Al Doilea Război Mondial și apoi a studiat la Academia Juilliard. La sfârșitul anilor 1940 și-a întemeiat propria formație și s-a remarcat prin ritmurile de salsa, mambo, merengue și cha-cha-cha din anii 1950. Experimentând mereu, a devenit un pionier al fuziunii între jazz și muzica latino. Printre compozițiile sale se numără *Pare Cochero* și *Oye Como Va*. A cântat cu mulți artiști, mai ales cu Celia Cruz, și a înregistrat mai mult de o sută de albume. A jucat, de asemenea, în câteva filme, printre care *Zilele radioului* (Radio Days, 1987) și *Regii mamboului* (The Mambo Kings, 1992).

Puerto Rico *până în 1932* Porto Rico

Comunitate insulară independentă, situată în America Centrală insulară, în NE Mării Caraibilor, asociată cu SUA. Suprafața: 9 104 kmp; 3 912 000 loc. (2005). Centrul administrativ: San Juan. Populația este un amestec de diverse grupuri etnice, mai ales de origine spaniolă și africană. Limbi: spaniolă și engleză (ambele oficiale). Religie: predominant romano-catolică, dar și protestantă. Monedă: dolar american. Puerto Rico este o insulă muntoasă ce poate fi împărțită în trei zone geografice: interiorul muntos, zona de podiș la N și câmpiile de coastă. Are o economie de piață în dezvoltare, iar industria manufacturieră, serviciile financiare și comerțul (mai ales cu SUA) sunt principalele componente ale acesteia. Turismul este, de asemenea, o sursă importantă de venit. Conducătorul statului este președintele SUA, iar șeful guvernului este guvernatorul comunității. Insula a fost locuită de indienii arawak până când a fost cucerită de spanioli, la începutul sec. XVI. A rămas în mare parte nedezvoltată din punct de vedere economic până la sfârșitul sec. XVIII. După 1830 a dezvoltat treptat o economie de plantații bazată pe exportul recoltelor de sfeclă de zahăr, cafea și tutun. Mișcarea pentru independență a început la sfârșitul sec. XIX, iar în 1898, în urma Războiului hispano-american, Spania a cedat insulele Statelor Unite. În 1917 portoricanii au primit cetățenia americană, iar în 1952

insula a devenit o comunitate autonomă în ceea ce privește politica internă. Problema statului Puerto Rico a devenit o problemă politică odată cu acceptarea statutului de comunitate de către votanți în 1967, în 1993 și (în mod tacit) în 1998.

Puerto Vallarta

Oraș, 151 432 loc. (2000), situat în partea central-vestică a Mexicului. Este amplasat în golful Banderas, pe terenurile joase de pe coasta Pacificului, la S de gura râului Ameca. Este un mare port al statului Jalisco, a cărui economie se bazează pe exportul de banane, ulei de nucă de cocos, de piei de animale și de esențe de lemn fin. Este de asemenea o stațiune turistică internațională, renumită pentru sporturile acvatice, pentru pescuit (mai ales de rechini) și pentru vânătoare.

Pufendorf, Samuel
ulterior **Baron von Pufendorf**

(08.01.1623, Dorfchemnitz, lângă Thalheim, Saxonia - 13.10.1694, Berlin)

Jurist și istoric german. Fiu de pastor, a renunțat la studiile teologice în favoarea celor juridice, filozofice și istorice. Influențat de Hugo Grotius și Thomas Hobbes, operele sale cele mai importante sunt *Elemente de jurisprudență universală* (Elementorum jurisprudentiae universalis, 1660) și *Despre legile și natura națiunilor* (De jure naturae et gentium, 1672), în care a plecat de la concepția tradiționalistă a teologilor medievali despre legea naturală, contrazicând ideea existenței noțiunii de sclav natural; ideile sale au fost atacate de teologii protestanți conservatori din Suedia și Germania, iar Gottfried Wilhelm Leibniz a spus despre el că era un om care „nu era avocat și cu greu putea fi numit filozof", considerând că toți oamenii au dreptul la egalitate și la libertate. A predat la universitățile din Heidelberg (1661–1668) și Lund (1670–1677) înainte de a deveni istoriograful oficial al lui Carol XI al Suediei (1677–1688) și al electorului de Brandenburg (1688–1694).

pufin *sau* papagal-de-mare

Denumire comună pentru cele trei specii (familia *Alcidae*) de păsări scufundătoare cu cioc mare, viu colorat și triunghiular. Pufinii își construiesc cuibul în colonii mari, pe țărmurile și pe stâncile insulelor. Ambii părinți pot căra în cioc cca zece pești până la cuib (care e adânc și strâmt), pentru a-și hrăni singurul pui timp de cca șase săptămâni. După această perioadă îl părăsesc, iar puiul așteaptă să-i crească penele, hrănindu-se cu grăsimea acumulată, apoi zboară singur spre mare. Pufinul-comun sau de Atlantic (*Fratercula arctica*) are o lungime de cca 30 cm. Speciile din Pacific sunt pufinul-cu-corn (*F. corniculata*) și pufinul-moțat (*Lunda cirrhata*).

pufin (*Fratercula arctica*)

BEN GOLDSTEIN–ROOT RESOURCES

Pugaciov, Emelian (Ivanovici)

(1742, Zimoveiskaya-na-Donu, Rusia - 21.01.1775, Moscova)

Cazac de pe Don, de origine rusă. A slujit în armata rusă (1763–1770), apoi a rătăcit prin așezările vechilor credincioși disidenți. Nemulțumirea cazacilor după răscoala fără succes a acestora din 1772 l-a determinat să se autointituleze Țarul Petru III decretând abolirea iobăgiei. Jurând s-o detroneze pe Ecaterina II, a adunat o armată de țărani și cazaci susținători, în regiunea Munților Ural. După victoriile inițiale împotriva armatei ruse a fost înfrânt, capturat și executat.

Puget, strâmtoarea ~

Braț al Oceanului Pacific care se extinde la NV de statul Washington, SUA; a fost explorată de navigatorul englez George Vancouver în 1792, care a numit-o astfel după Peter Puget, locotenent-secund în expediția condusă de el, care a explorat canalul principal. Are multe porturi cu apă adâncă, printre care Seattle, Tacoma, Everett și Portul Townsend, porturi comerciale pentru fermele bogate situate de-a lungul estuarelor râului. Oferă o zonă adăpostită pentru ambarcațiunile de agrement și pentru pescuitul de somon.

Puget, Pierre

(16.10.1620, la sau lângă Marsilia, Franța - 02.12.1694, Marsilia)

Sculptor, pictor și arhitect francez. În tinerețe a fost angajat de Pietro da Cortona pentru a realiza decorațiile de pe tavanul palatului Pitti din Florența. Apoi a lucrat în Franța, ca pictor și sculptor. Deși opera lui se încadrează în tradiția barocului roman, sculpturile precum *Milo din Crotona* (cca 1671–1682), în care atletul este atacat de

un leu în timp ce mâna îi este prinsă într-un ciot de copac, arată o tensiune și o neliniște care amintesc de operele lui Michelangelo.

Puglia *sau* Apulia

Regiune autonomă din SE Italiei. Suprafața: 19 348 kmp. Se află între Marea Adriatică, Munții Apenini și golful Taranto. A fost condusă la începutul Evului Mediu de goți, longobarzi și bizantini și a atins apogeul sub împărații dinastiei Hohenstaufen, în special în sec. XIII, în timpul lui Frederic II, împărat al Sfântului Imperiu Roman. În 1861 a devenit parte a regatului italian. Regiunea este predominant agricolă. În zonele de câmpie și în cele fertile ale podișurilor se cultivă cereale, iar înspre S se cultivă măsline, struguri, migdale, smochine și legume; în câmpia Lecce se cultivă în special tutun. Vinurile din această regiune sunt cele mai tari din Italia, folosite pentru a fortifica alte variante mai ușoare. În Bari, 3 983 487 loc. (2001), centrul administrativ al regiunii, s-au dezvoltat industria chimică și petrochimică, iar în Taranto, fabrici de fier și oțel.

Pugwash, conferințele ~

Serii de întâlniri internaționale ale unor oameni de știință eminenți, în care principalele subiecte sunt armele nucleare și securitatea mondială. Prima întâlnire a avut loc în 1957 la reședința lui Cyrus Eaton din Pugwash, Nova Scotia. Organizația Pugwash a fost înființată pentru a convoca alte conferințe ulterioare, în care să se discute despre controlul armelor și despre dezarmare; acestea aveau loc în Uniunea Sovietică, în Anglia, în India și în SUA, precum și în alte țări. Atât organizația, cât și președintele și membrul său fondator, Joseph Rotblat (n. 1908), au primit în 1995 Premiul Nobel pentru Pace.

puja

În hinduism, formă de ritual. Poate varia de la practici scurte până la ritualuri complexe desfășurate în templu. Printr-o puja tipică, credincioșii oferă imaginii unei zeități onorurile acordate unui oaspete regal. Zeul este trezit din somn blând, apoi îmbăiat după un ritual și îmbrăcat, i se servesc trei mese pe zi și apoi este adormit conform unui anumit ceremonial. Ritualurile pot, de asemenea, să includă un sacrificiu și venerarea focului sacru. Unele puja sunt realizate numai de un credincios, singur; altele trebuie realizate de o persoană pură din punct de vedere al ritualului. Puja poate fi făcută pentru un scop precis sau doar ca simplu act de devoțiune.

Pukaskwa, Parcul Național ~

Parc național din centrul statului Ontario, Canada, pe malul de NE al Lacului Superior. Înființat în 1971, este cel mai mare parc național din Ontario, acoperind o suprafață de 1 878 kmp. Include zone sălbatice din Scutul Canadian, precum și 80 km din țărmul Lacului Superior, cu insulițe stâncoase, golfuri mici și stânci impresionante. Săpăturile din zonă au scos la iveală rămășițe indiene preistorice. Din fauna parcului fac parte lupul cenușiu, ursul negru, nurca, linxul, căprioara cu coadă albă, renul și caribuul de pădure. Parcul are păduri întinse de molid-alb și negru, pin, plop și mesteacăn.

Pulcher, Publius Clodius

Vezi Publius Clodius Pulcher

Pulitzer, Joseph

(10.04.1847, Makó, Ungaria – 29.10.1911, Charleston, Carolina de Sud, SUA)

Redactor de ziar și publicist american. A emigrat în SUA în 1864, pentru a lupta în Războiul Civil American. După război a devenit reporter și apoi proprietar al ziarelor de limbă germană din St. Louis și a intrat în politică în statul Missouri. În 1878 a unit *St. Louis Dispatch* (fondat în 1864) și *Post* (fondat în 1875), formând *Post-Dispatch,* care a devenit curând ziarul de seară al orașului. Îndreptându-și interesul către New York, a cumpărat *World* (1883) și a fondat *Evening World* (1887). A influențat forma ziarului modern prin combinarea expunerilor de corupție politică și a reportajului de investigație cu secvențe publicitare, cu publicitatea independentă și cu senzaționalul. Prin testament, a donat bani Școlii de Jurnalistică de la Universitatea Columbia și a fondat Premiul Pulitzer.

Pulitzer, Premiul ~

Fiecare dintre seriile de premii anuale acordate de Universitatea Columbia pentru servicii în folosul public și pentru realizări deosebite în jurnalistica americană, litere și în muzică. Se acordă de asemenea burse de studii. Premiile, care inițial au constat într-o sumă de 500 000 dolari de la Joseph Pulitzer, sunt foarte apreciate și se acordă în fiecare lună mai, începând cu 1917, la recomandarea Comitetului Premiului Pulitzer, reprezentat de un juriu numit de universitate. Numărul și categoriile premiilor au

variat de-a lungul anilor. Astăzi, ele includ paisprezece premii pentru jurnalistică, șase pentru literatură, unul pentru muzică și patru burse de studiu.

Pullman, George M(ortimer)

(03.03.1831, Brocton, New York, SUA – 19.10.1897, Chicago, Illinois)

Industriaș american. S-a stabilit la Chicago în tinerețe și a muncit ca ebenist pentru fratele său. În 1858 a remodelat două vagoane de tren pentru o companie feroviară, transformându-le în compartimente de dormit; mai târziu și-a deschis propria firmă și astfel, în 1865, a apărut primul compartiment de dormit Pullman. Îmbogățit în urma invenției sale, în 1867 a fondat compania Pullman Palace Car Co.; în anul următor a creat primul vagon restaurant. În 1880 a construit orașul lui Pullman (acum inclus în Chicago) pentru muncitorii companiei sale, un experiment social mult discutat. Orașul a fost scena faimoasei greve Pullman din 1894.

Pullman, greva ~

Grevă de lungă durată a lucrătorilor feroviari, din 11 mai–20 iulie 1894. După ce pierderile financiare au determinat firma Pullman Palace Car Co. să reducă salariile cu 25%, membrii uniunii locale au declanșat greva. Președintele companiei, George Pullman, a refuzat arbitrajul, iar președintele consiliului de administrație, Eugene V. Debs, a cerut boicotarea națională a vagoanelor Pullman. Au urmat greve de susținere în 27 de state. În Chicago acestea au devenit violente, însă guvernatorul John Peter Altgeld a refuzat să intervină. Procurorul general al SUA, Richard Olney, a obținut un ordin împotriva greviștilor, care împiedicau activitatea serviciilor poștale, și au fost chemate în ajutor trupele federale. Condamnarea lui Deb pentru conspirație împotriva comerțului interstatal a dovedit că Legea antitrust Sherman putea fi folosită împotriva activităților uniunii muncitorilor.

puls

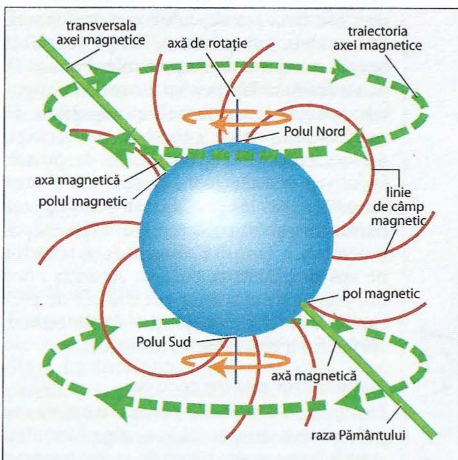
Undă de presiune din artere produsă prin contracția inimii. Poate fi simțită acolo unde arterele sunt aproape de suprafața pielii; pulsul se ia, de obicei, la artera carotidă de la gât sau la încheietura mâinii. Măsura, puterea, ritmul și nivelul undei oferă informații importante, dar care trebuie analizate în context (de ex. pulsul rapid apare în cazul unor boli grave de inimă, dar și după o simplă febră sau după un exercițiu fizic solicitant). Indicele mediu al pulsului unui adult este de 70–80 de bătăi pe minut; pulsul descrește odată cu vârsta și este, în general, mai mare la femei.

pulsar

denumire completă **radio stea pulsatorie**

Clase de obiecte cosmice care par să emită pulsații regulate ale undelor radio. Unele emit, de asemenea, impulsuri scurte de lumină, raze X și radiații gamma. Considerate stele neutronice care se învârt repede, au fost descoperite de Antony Hewish și de Jocelyn Bell Burnell în 1967, cu ajutorul unui radiotelescop special. De atunci au fost detectate mai mult de 500 de astfel de corpuri. Toate se comportă asemănător, însă intervalele dintre pulsații variază, de la o miime de secundă la patru secunde. Particule încărcate electric de la suprafață pătrund în câmpul magnetic al stelei, care le accelerează, astfel încât eliberează radiații sub forma unor raze intense care ies din polii magnetici. Aceștia nu coincid cu axa de rotație propriu-zisă a pulsarului, astfel încât, în timp ce steaua se rotește, razele de radiație se rotesc la fel ca ale unui far, fiind percepute ca niște pulsații. De obicei, radiostelele își încetinesc ritmul cu o milionime de secundă pe an. S-a calculat că pulsarii se sting după cca zece milioane de ani, după ce câmpurile lor magnetice devin suficient de slabe.

Un pulsar (stea neutronică) emite energie sub forma unui flux de particule electromagnetice concentrat la polii magnetici ai stelei. Ținând cont că axa magnetică a stelei nu coincide cu axa sa de rotație, radiația privită dintr-un punct din spațiu este văzută așa cum ar fi observată lumina unui far. Pulsarul poate fi detectat (cu ajutorul unui radiotelescop) doar când fluxul e îndreptat spre Pământ.

pulsiune
În psihologie, necesitate urgentă care se cere satisfăcută; își are de obicei originea într-o deficiență sau într-un dezechilibru fiziologic (de ex. foamea sau setea) care determină organismul să acționeze. Psihologii disting pulsiuni înnăscute, legate direct de necesități fiziologice de bază (de ex. de hrană, de aer, de apă), și pulsiuni învățate (de ex. dependența de droguri). Printre celelalte pulsiuni identificate de psihologi se mai numără realizarea, afecțiunea, afilierea, explorarea, manipularea, maternitatea, evitarea durerii, activitatea sexuală, somnul.

pulverizare și prăfuire
Metode standard de aplicare a substanțelor chimice pesticide și a altor compuși asupra plantelor, a animalelor, a solurilor sau a produselor agricole. Pentru pulverizare, substanțele chimice se dizolvă sau sunt transformate în suspensii în apă ori, mai rar, într-un produs petrolier. Amestecul este aplicat apoi sub forma unei cețe fine. Pentru prăfuire, substanțele chimice uscate, fin mărunțite, pot fi amestecate cu o substanță de condiționare și aplicate printr-o suflantă. În fumigații, gazele sau vaporii compușilor volatili se țin în contact cu materialele care trebuie tratate. Metodele sunt folosite pentru a combate insectele, căpușele, ciupercile și bacteriile care atacă plantele, insectele care transmit boli la animale, cum sunt păduchii și puricii, și buruienile. Aceste procedee sunt folosite și la împrăștierea îngrășămintelor minerale, pentru a amâna căderea fructelor care se apropie de coacere și pentru a defolia plantele în vederea ușurării recoltării (de ex. a bumbacului; *vezi* desfoliant). Substanțele pulverizate aderă pe suprafața tratată mai bine decât prafurile. Fumigația poate fi folosită și pentru a combate insectele, precum și unele boli în depozitele de mărfuri sau pentru a combate insectele și, uneori, ciupercile și buruienile de pe sol. Folosirea substanțelor chimice sub formă de pulberi sau de praf a trezit preocuparea pentru impactul pe care îl pot avea asupra mediului, a lanțului alimentar, a surselor de apă și a sănătății publice. Apariția unor noi chimicale și a unor noi măsuri de precauție a potolit doar parțial aceste temeri. *Vezi și* fungicid, erbicid, insecticid.

pulverizator pentru recolte
De obicei, avion folosit pentru stropirea sau pulverizarea cu pesticide a câmpiilor, deși sunt folosite și alte tipuri de pulverizatoare. Pulverizarea și stropirea aeriană permit o acoperire optimă a unor arii întinse, unde folosirea vehiculelor cu roți ar putea strica recoltele. Tehnica a fost îmbunătățită considerabil în anii 1960, odată cu dezvoltarea dispozitivelor de pulverizare cu volum ultrajos, în care pesticidele concentrate sunt distribuite în cantități extrem de mici. *Vezi* pulverizare și prăfuire.

pumă *sau* leu-de-munte
Specie de felină (*vezi* pisică) (*Puma concolar*), mare, elegantă, care trăiește într-o varietate largă de habitate în America, din S Alaskăi până în Patagonia. În multe regiuni, specia se întâlnește doar în zonele sălbatice, iar unele subspecii sunt considerate pe cale de dispariție. Culoarea pumei variază de la maro-deschis la maro-roșcat, cu urechile și vârful cozii închise la culoare, iar partea ventrală albă. Adultul cântărește de la 35 până la peste o sută de kilograme. Un mascul poate avea trei metri lungime, o treime reprezentând-o coada, și o înălțime de 60–75 cm. Deoarece uneori puma ucide vite, a fost vânată intensiv de fermieri, mai ales în America de Nord, și practic exterminată din E SUA. Este importantă pentru prevenirea suprapopulării cu animale de pradă (mai ales cu cerbi în America de Nord). Anual se înregistrează puține atacuri asupra omului, unele fiind însă fatale.

Pumnul, Aron
(27.11.1818, Cuciulata, Brașov – 12/24.01.1866, Cernăuți)

Filolog și istoric literar român. Format în spiritul tradiției Blajului (unde a fost profesor de filozofie începând cu 1843), a profesat convingeri iluministe. A colaborat cu Timotei Cipariu la editarea publicațiilor *Organul luminărei* și *Învățătorul poporului*. După participarea la Revoluția de la 1848–1849 și un scurt refugiu la București, a obținut, prin concurs, postul de profesor de limba română la Liceul German din Cernăuți (1849), unde l-a avut elev pe Mihai Eminescu; acesta a publicat la moartea magistrului său poemul *La moartea lui Aron Pumnul*. Ca filolog s-a distanțat deopotrivă de etimologismul ardelenilor, dar și de tendințele de modernizare a limbii române literare, propunând un model propriu (pumnism) bazat în ortografie pe absolutizarea principiului fonetic, iar în lexic pe crearea de termeni abstracți prin procedeul analogiei, cu material lexical românesc (*vorbământ, limbământ, crezământ,*

Aron Pumnul

tâmplământ) (*Convorbiri între tată și fiul lui asupra limbei și literelor românești*). Propunerile lui Pumnul au fost demontate și respinse de Titu Maiorescu. Prin cele șase volume ale *Lepturariului românesc cules den scriptori rumâni* (1862–1865), o antologie comentată de texte literare românești, Pumnul se înscrie în seria primilor istorici literari români. A mai publicat o *Gramatică a limbii române pentru școala medie* (Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen, 1864).

Punch

Periodic ilustrat englez publicat între 1841 și 1992 și reapărut în 1996, într-un format revizuit. Inițial un ziar radical săptămânal, a devenit celebru datorită umorului critic, caricaturilor și desenelor. Printre membrii faimoși ai echipei de la început se numărau William Thackeray și John Tenniel. Coperta desenată de Richard Doyle a fost folosită continuu din 1849 până în 1956, când a început să se realizeze câte o copertă pentru fiecare număr, pe care însă erau prezente și figurile tradiționale ale lui Punch și câinelui său, Toby.

Punch

Personaj cocoșat cu nasul cârn din spectacolele de marionete (*vezi* teatru de păpuși). Adaptat după un personaj din commedia dell'arte, păpușa a fost introdusă în Franța și Anglia de către păpușarii italieni, în anii 1660. În 1700, Punch (de la Punchinello) și nevasta lui, Judy, se regăseau deja în fiecare spectacol de păpuși englez. Deoarece marionetele și-au pierdut din popularitate în anii 1790, în piesa *Punch și Judy* erau folosite păpuși-mănuși de dimensiuni mai mici. Nasul cârn și comportamentul deșucheat și răzbunător ale trădătorului englez Punch erau deja bine-cunoscute în sec. XIX. În Franța, popularitatea sa a scăzut în sec. XIX și XX. În Anglia, păpușarii au continuat tradiția spectacolelor cu Punch și Judy.

punct critic

În știință, condiții în care un lichid și vaporii lui devin identici. Condițiile sunt temperatură critică, presiune critică și densitate critică. Dacă un vas închis este umplut cu o substanță pură, o parte lichid și o parte vapori, iar densitatea medie este egală cu densitatea critică, condițiile critice pot fi îndeplinite. Pe măsură ce temperatura crește, crește și presiunea vaporilor, iar faza gazoasă devine mai densă, în timp ce lichidul se extinde și devine mai puțin dens. La punctul critic, densitatea lichidului și cea a vaporilor devin egale, fiind eliminată granița dintre cele două stări.

punct de fierbere

Temperatură la care un lichid este transformat în vapori. La punctul de fierbere, căldura suplimentară conduce la transformarea lichidului în vapori, fără a se produce o creștere suplimentară a temperaturii. Punctul de fierbere a unui lichid variază în funcție de caracteristicile lichidului și de presiunea exercitată. Apa, la presiunea atmosferică normală sau la nivelul mării, fierbe la 100°C, în timp ce etanolul fierbe la 78°C. La mari altitudini, punctele de fierbere sunt mai scăzute și alimentele necesită un timp mai îndelungat de fierbere; oalele sub presiune se folosesc pentru a atinge mai repede presiunea din interiorul vasului și pentru a crește punctul de fierbere.

punct de solidificare

Temperatură la care un lichid devine solid. Când crește presiunea în jurul lichidului, punctul de solidificare este mai ridicat. Adăugarea unor solide poate face să scadă punctul de îngheț al unui lichid, acest principiu fiind aplicat la topirea gheții, prin împrăștierea sării pe suprafețele înghețate. În cazul substanțelor pure, punctul de solidificare este identic cu punctul de topire. În cazul amestecurilor și al unor compuși organici, formațiunea solidă inițială schimbă compoziția restului de lichid, coborând ușor punctul de înghețare al apei pure care, la o presiune atmosferică standard, este 0°C. Pentru a transforma un lichid la punctul de solidificare într-un solid la aceeași temperatură, trebuie eliminată căldura de fuziune.

punct de topire

Temperatură la care stările solidă și lichidă ale unei substanțe pure coexistă în echilibru. La încălzirea unui corp solid, temperatura acestuia crește până când atinge punctul de topire. La această temperatură, căldura suplimentară transformă solidul în lichid fără altă variație de temperatură.

Punctul de topire al apei solide (gheața) este de 0°C. Deși, în general, punctul de topire al unui solid se consideră a fi același cu punctul de solidificare al lichidului corespondent, ele pot fi diferite uneori, deoarece un lichid poate îngheța în diferite sisteme cristaline, iar impuritățile pot coborî temperatura de înghețare.

punct fierbinte

Porțiune din mantaua Pământului, care se ridică spre suprafață și se topește parțial, iar magma rezultată dă naștere unei structuri vulcanice la suprafața crustei. Cei mai mulți vulcani a căror formare nu poate fi explicată prin existența unei zone de subducție sau prin expansiunea fundului oceanic în zona dorsalelor medio-oceanice sunt atribuiți activității unor asemenea puncte fierbinți. Aproximativ 5% din vulcanii de pe Pământ, care nu sunt plasați la limitele plăcilor tectonice, sunt considerați vulcani formați în puncte fierbinți. Un bun exemplu îl reprezintă vulcanii din Hawaii, care sunt situați lângă centrul zonei de N a Plăcii Pacificului. Un lanț de vulcani stinși sau de insule vulcanice (și munți marini), precum lanțul din Hawaii, se poate forma pe parcursul a milioane de ani, atunci când o placă litosferică se deplasează deasupra unui punct fierbinte. Vulcanii activi sunt situați la un capăt al lanțului, iar vârstele insulelor sau ale crestei muntoase cresc direct proporțional cu distanța care le separă de locul vulcanilor activi.

punctuație

Sistem de semne grafice standard folosite în texte scrise de mână sau tipărite pentru a clarifica înțelesul și pentru a separa propozițiile, cuvintele sau părțile de propoziție. De asemenea, marchează intonația și pauzele. Poate transmite informații despre un cuvânt (de ex. cratimele din cuvintele compuse) care nu au legătură cu caracteristicile vorbirii. Punctul (.) marchează sfârșitul unei propoziții sau o abreviere. Virgula (,) separă de obicei propozițiile, expresiile sau cuvintele dintr-o serie. Două puncte (:) introduce deseori o explicație sau serii de exemple. Punctul și virgula (;) separă de obicei propoziții independente. Pauza (–) marchează o trecere bruscă. Semnul exclamării (!) indică uimirea. Semnul întrebării (?) semnalează o întrebare. Apostroful (') marchează cazul genitiv sau absența unor litere. Ghilimelele („ ") anunță fie cuvinte citate, fie cuvinte folosite cu un anumit sens. Intervențiile în text sunt marcate cu paranteze drepte [ ] sau rotunde ( ).

Pune *anterior* Poona

Oraș, 3 755 525 loc. (2001) în zona metropolitană, situat în V Indiei. Numit regina Deccanului, este capitala culturală a populațiilor maratha (*vezi* Confederația Maratha). S-a dezvoltat inițial drept capitală a regiunii Bhonsle Marathas, în sec. XVII. Cucerit temporar de moguli, a devenit din nou capitala regiunii Maratha din 1714 până în 1817, când a fost cucerit de englezi. A servit drept capitală sezonieră a președinției din Bombay; datorită climei blânde a devenit o stațiune turistică populară. Este un important centru educațional și centrul comandamentului armatei de sud a Indiei; este înconjurat de un vast complex de suburbii industriale.

punere sub acuzare

Procedură juridică inițiată de un for legislativ împotriva unui demnitar. În SUA, președintele, vicepreședintele și alți reprezentanți federali, inclusiv judecătorii, pot fi puși sub acuzare de Camera Reprezentanților a SUA. Camera redactează un act de incriminare în care se enumeră acuzațiile aduse, susținute de fapte. După ce este aprobat de majoritatea membrilor Camerei, actul de incriminare este trimis Senatului, care îl judecă. La final, fiecare membru votează pentru sau împotriva condamnării. Condamnarea trebuie să întrunească voturile a două treimi din majoritate. Înaltul funcționar găsit vinovat poate fi demis din funcția pe care o deține. În Constituția SUA se afirmă că un demnitar poate fi incriminat pentru „infracțiuni și fapte grave". Experții susțin însă că incriminarea este permisă numai pentru fapte ce nu intră sub incidența legii penale (de ex. violarea prevederilor Constituției). Doi președinți ai SUA, Andrew Johnson și Bill Clinton, au fost puși sub acuzare, dar achitați. Câteva capete de acuzare au fost formulate și împotriva președintelui Richard Nixon în 1974, dar acesta a demisionat înainte de începerea procedurilor legale. În Marea Britanie, unde Camera Comunelor pune sub acuzare, iar Camera Lorzilor judecă incriminările, astfel de proceduri erau folosite de Parlament pentru a-i îndepărta din funcții pe miniștrii lipsiți de popularitate, de obicei favoriți ai curții protejați de monarhi. La începutul sec. XIX, procedura a devenit desuetă, întrucât miniștrii guvernului sunt răspunzători în primul rând în fața Parlamentului, răspunzând numai formal în fața suveranului.

punice, războaiele ~ *sau* **războaiele cartagineze**

Trei războaie (264–241 î.Hr., 218–201 î.Hr., 149–146 î.Hr.) între Roma și Cartagina. Primul s-a desfășurat pentru a obține controlul asupra Siciliei și asupra fâșiilor marine din Mediterana de V; s-a încheiat cu victoria Romei, dar cu mari pierderi de vase și oameni de ambele părți. În 218 î.Hr., Hannibal a atacat teritoriile romane, plecând din Spania și mărșăluind pe uscat în Italia, cu trupe și cu elefanți. Deși cartaginezii au obținut prima victorie, Fabius Maximus Cunctator l-a hărțuit pe Hannibal, fără să ofere prilej de luptă deschisă. Abandonarea acestei tactici le-a provocat romanilor pierderi mari în Bătălia de la Cannae (216 î.Hr.); această înfrângere i-a unit pe romani care, deși epuizați, au reușit să-l înfrângă pe Hannibal și să-l izgonească din Italia (203 î.Hr.). Al treilea război punic a constat în asediul Cartaginei; a avut drept rezultat distrugerea acesteia, înrobirea poporului și instaurarea hegemoniei romane în Mediterana de V. Teritoriul cartaginez a devenit provincia romană a Africii.

Punjab

Stat, situat în NV Indiei. Se învecinează cu Pakistan, cu statele Jammu și Kashmir, cu Himachal Pradesh, Haryana și cu Rajasthan. Suprafața: 50 362 kmp; 24 289 296 loc. (2001). Orașul Chandigarh este centrul administrativ comun al statelor Punjab și Haryana. În sec. XVIII, sikhii (*vezi* sikhism) au ridicat un imperiu puternic în Punjab, care a ajuns sub conducere engleză în 1849. În 1947, zona a fost împărțită între noile state ale Indiei și Pakistanului, partea mai mică din E revenind Indiei. Este singurul stat indian cu populație majoritară reprezentată de sikhi. Hindușii reprezintă cca o treime din populație; există și comunități mai mici de creștini, jainiști și musulmani. Economia se bazează pe agricultură și pe industria mică și mijlocie.

punjabi, limba ~ *sau* **limba panjabi**

Limbă indo-ariană a populației punjab din India și Pakistan. Punjabi are cca 26 de milioane de vorbitori în India și probabil peste 60 de milioane de vorbitori în Pakistan – aproape jumătate din populația țării –, dar lingviștii consideră că dialectele din SV și cele din N provinciei Punjab din Pakistan sunt limbi diferite. Locuitorii din S provinciei Punjab consideră că dialectul vorbit de ei este o limbă distinctă, siraiki (cu mai mult de 12 milioane de vorbitori), deși vorbitorii celor două varietăți se înțeleg reciproc.

punk rock

Formă agresivă de muzică rock ce s-a dezvoltat într-o mișcare internațională în anii 1975–1980 (predominantă mai ales în Anglia și SUA). Originar din contracultura rock a unor artiști precum Velvet Underground, Iggy (Pop) și The Stooges, punk rockul s-a dezvoltat în New York la mijlocul anilor 1970, cu artiști precum Patti Smith și Ramones. Curând s-a impus și în Londra – unde moda punk, caracterizată prin coafarea părului în creastă sau cu țepi și prin purtarea hainelor rupte, era reprezentativă pentru formații precum Sex Pistols și The Clash. Ulterior, acest curent s-a dezvoltat și în California, cu X, Black Flag și Dead Kennedys. Se caracterizează în general printr-un ritm rapid, agresiv, chitară puternică cu schimbări bruște de acorduri și versuri nihiliste. Variantele includ new wave (orientat mai mult spre muzica pop și mai accesibil) și hardcore (caracterizat prin cântece scurte, aspre, cântate foarte rapid); cele din urmă au continuat să persiste în anii 1990.

Punnett, Reginald Crundall

(20.06.1875, Tonbridge, Kent, Anglia – 03.01.1967, Bilbrook, Somerset)

Genetician englez. În urma colaborării cu William Bateson a ajuns să susțină teoriile lui Gregor Mendel și, în 1905, a publicat prima culegere de texte despre genetica mendeliană. Folosind păsări de curte și sângele-voinicului, Punnett și Bateson au descoperit unele dintre procesele fundamentale ale geneticii lui Mendel, printre care sistemul de legături, determinarea sexului și primul exemplu de reproducere asexuată. Punnett a demonstrat că factorii care determină culoarea penajului la păsările de curte sunt legați de sex. Această descoperire are o importanță deosebită în distingerea păsărilor femele de masculi și permite identificarea timpurie a masculilor mai puțin valoroși, un proces cunoscut astăzi ca autosexualitate.

Punt

În geografia veche egipteană și grecească, coasta de S a Mării Roșii și coastele adiacente din golful Aden, care corespund zonei de coastă din Ethiopia și Djibouti de astăzi. Vizitată de expediții egiptene încă din 2200 î.Hr., a reprezentat un loc

legendar și fabulos, precum și sursa de tămâie, fildeș și pene de struț a Egiptului. Regina Hatshepsut a întreprins o călătorie la Punt și a cerut ca amănuntele acelei călătorii să fie înregistrate pe pereții templului de la Deir el-Bahri, de lângă Teba. Abia la sfârșitul sec. IV î.Hr. au fost deschise drumuri comerciale spre Punt pentru greci.

pupă

Stadiu inactiv, din viața insectelor care suferă o metamorfoză completă. Larva aflată sub un strat protector (cocon sau crisalidă) se transformă în adult. Pe parcursul stadiului de pupă, sub control hormonal, structurile larvare se distrug și se formează structurile adultului; apar, pentru prima dată, aripile. Adultul iese fie prin despicarea membranei pupei și prin roaderea crisalidei, fie prin secretarea unui fluid care înmoaie coconul.

Puracé, Parcul Național ~

Parc național în SE Columbiei. Fondat în 1961, principalul său punct de atractie, este vulcanul activ Puracé, situat spre SE, în imediata apropiere a vulcanului Popaya, care se ridică la o înălțime de 4 756 m. Se întinde pe o suprafață de 830 kmp și este habitatul ursului-cu-ochelari și al căprioarei-pudu, o specie scundă care are o înălțime de cca 30 cm.

Purana

În hinduism, colecție enciclopedică de mituri, legende și genealogii. În mod tradițional, o Purana tratează cinci teme: creația primară a universului, a doua creație după anihilarea periodică, genealogia zeilor și a sfinților, marile epoci și istoriile dinastiilor regești. Scrisă în cuplete narative, Purana datează din cca 400 d.Hr. până către 1000. Principalele 18 Purana care au fost păstrate sunt grupate în funcție de personajul slăvit, Vishnu, Shiva sau Brahma. Cea mai populară este *Bhagavata Purana*, care prezintă începutul vieții lui Krishna.

Purari

Fluviu din partea de E a Noii Guinee. Izvorând din înălțimile centrale din Papua-Noua Guinee, curge cca 470 km spre golful Papua din Marea Coralilor. Cursul lui inferior se împarte în cinci brațe principale, care șerpuiesc printr-o deltă mlăștinoasă bine definită. Este navigabil pe cca 190 km. Deși a fost descoperit și cartografiat parțial încă din 1887, sistemul fluviului nu a fost complet cunoscut până în 1930.

Purcell, Henry

(cca 1659, Londra, Anglia - 21.11.1695, Londra)

Compozitor britanic. Se cunosc puține lucruri despre originile lui, dar se știe că în copilărie a făcut parte din corul Capelei Regale și că, probabil, a studiat cu Pelham Humfrey (1647–1674) și cu John Blow (1649–1708). Prima sa compoziție cunoscută a fost scrisă la vârsta de opt ani. După ce i s-a schimbat vocea, s-a ocupat de repararea instrumentelor regale și a acordat orga de la Westminster Abbey. A devenit organistul acesteia în 1679 și al Capelei Regale în 1682. A compus numeroase genuri de muzică. Una din cele mai importante opere ale sale, *Dido și Aeneas* (1689), a fost urmată de semioperele *Regele Arthur* (King Arthur, 1691), *Regina zânelor* (The Faery Queen, 1692) și *Regina indiană* (The Indian Queen, 1695). A mai compus muzică de ocazie, cca 250 de cântece, 12 fantezii pentru grup de viole, imnuri și piese pentru slujbe. După William Byrd este considerat cel mai mare compozitor din muzica britanică anterioară sec. XX.

purda

Izolare a femeilor de privirile publice prin haine care ascund corpul (de ex. voalul), încăperi înconjurate de ziduri, precum și perdele și pereți din interiorul casei. Obiceiul se pare că este originar din Persia și a fost adoptat de musulmani în timpul cuceririi arabe a Irakului, în sec. VII d.Hr. Dominația musulmană în N Indiei a dus la adoptarea obiceiului de către clasele superioare hinduse, dar a fost abandonat la sfârșitul dominației engleze din India. Obiceiul continuă să existe în multe țări islamice.

Purdue, Universitatea ~

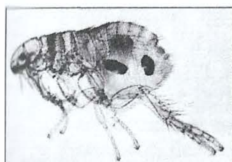
Sistem universitar de stat având un campus principal în West Lafayette, Indiana, SUA, și sucursale în alte două locații. A fost fondat ca universitate publică în 1869, prin Legea Morrill, fiind numită după John Purdue, un donator fondator. Din sistem fac parte și două campusuri care funcționează împreună cu Universitatea Indiana, și încă nouă locuri în care se predau științe aplicate, răspândite în întregul stat. Campusul principal este o universitate de cercetare aprofundată; cuprinde școli de management, medicină, farmaceutică și medicină veterinară și specializări în alte opt domenii. Facilitățile de cercetare includ o stație de experimente în inginerie și un laborator de măsurare a izotopilor rari.

Capacitatea campusului principal este de cca 35 000 de locuri.

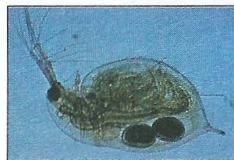
purgatoriu
În doctrina romano-catolică, situație a celor care au murit într-o stare de grație, dar nu au fost curățați de păcat. Aceste păcate rămase includ păcate scuzabile neiertate sau păcate mortale iertate. Sufletele împovărate cu asemenea păcate trebuie să fie purificate înainte de a intra în rai. Biserica susține, de asemenea, că sufletele din purgatoriu pot fi ajutate prin eforturile credincioșilor vii, prin rugăciuni, pomeni, milă și alte fapte. Existența purgatoriului a fost negată de Bisericile protestante și de majoritatea Bisericilor ortodoxe răsăritene, sub pretextul că nu apare în Biblie.

purgatoriu
În romano-catolicism, regiune aflată între rai și iad, locul sufletelor care nu sunt condamnate, însă sunt lipsite de fericirea existenței alături de Dumnezeu, în rai. Conceptul s-a dezvoltat probabil în Evul Mediu. Au fost populare două tipuri de purgatorii: *limbus patrum* (purgatoriul părinților), unde erau captivi sfinții Vechiului Testament, până la eliberarea lor de către Iisus, prin „coborârea sa în iad"; și *limbus infantus* sau *limbus puerorum* (purgatoriul copiilor), locul celor care au murit fără păcate efective, însă cărora nu le-a fost spălat păcatul originar prin botez, sau al celor care nu dispuneau de liber-arbitru, în urma deficiențelor mintale. În prezent, Biserica Romano-Catolică acordă puțină importanță acestui termen, care nu este o parte oficială a doctrinei bisericești.

purice
Denumire generică pentru cele 2 000 de specii și subspecii de insecte (ordinul *Siphonaptera*) parazite (hematofage), mici și fără aripi, răspândite în toată lumea, de la Cercul Polar Arctic până în deșerturile Arabiei. Puricii au o serie de structuri anatomice specializate care le permit să se prindă de pielea mamiferelor sau a păsărilor și să le consume sângele. Deși printre cele mai favorite gazde se numără pisicile și câinii, rozătoarele sunt mamiferele cele mai infestate cu purici. Puricele adult poate atinge o lungime de 1–10 mm, iar durata vieții variază de la câteva săptămâni la peste un an. Mușchii puternici ai picioarelor îi permit să sară pe o distanță de 200 de ori mai mare decât lungimea corpului său. Infestarea cu purici a avut consecințe grave; puricii au fost principalii agenți de transmitere ai ciumei bubonice din Evul Mediu.

purice (*Ctenocephalides*)
WILLIAM E. FERGUSON

purice-de-apă
Denumire comună pentru cele cca 450 de specii de crustacee microscopice (ordinul *Anomopoda*), majoritatea de apă dulce, răspândite în toată lumea. Unele specii din genul *Daphnia* sunt răspândite peste tot în Europa și America de Nord. Puricii-de-apă au cap minuscul, prevăzut cu antene. Carapacea le acoperă corpul în întregime sau aproape în întregime, cu excepția gigantului prădător *Leptodora* (până la 18 mm lungime), a cărui carapace este doar un mic sac incubator. Majoritatea speciilor înoată prin mișcările puternice ale antenelor, câteodată prin salturi și scufundări. Aproape toate speciile de prădători folosesc apendice toracice specializate pentru a filtra materia organică din apă. *Vezi și* copepode.

purice-de-apă, genul *Daphnia* (mărit de cca 30 de ori)
ERIC V. GRAVE–PHOTO RESEARCHERS

purice-de-nisip *sau* purice-de-plajă
Crustaceu terestru care se deplasează prin salturi (familia *Talitridae*). Puricele european de nisip (*Talitrus saltator*) are o lungime de cca 1,5 cm. Corpul alb, ca de ceară, al puricelului-de-nisip cu coarne lungi (*T. longicornis*), care trăiește pe coasta americană a Atlanticului de N, are aceeași lungime cu antenele, atingând până la 2,5 cm. În timpul zilei, puricii-de-nisip stau îngropați lângă urma lăsată pe mal de valuri în timpul fluxului; noaptea, ei caută resturi organice. Puricele-de-nisip comun (*Orchestia agilis* sau *platensis*) trăiește de-a lungul coastelor europene și americane ale Antlanticului.

purificare etnică
Creare a unei arii geografice pure din punct de vedere etnic, grupurile entice indezirabile fiind eliminate prin deportare, atribuire de domicilii forțate sau genocid. Purificarea etnică a presupus uneori și încercarea de a elimina vestigiile fizice ale grupului avut în vedere, prin distrugerea monumentelor, a cimitirelor și a locurilor

de rugăciune ale acestuia. Deși unii critici ai termenului au susținut că purificarea etnică este pur și simplu o formă de genocid, apărătorii săi au făcut observația că, dacă uciderea unui grup etnic, rasial sau religios este intenția de bază a politicii de genocide, scopul principal al purificării etnice este crearea unor teritorii omogene, fapt ce poate fi atins cu ajutorul mai multor metode, inclusiv genocidul. Termenul a fost folosit pe scară largă în anii 1990, pentru a descrie tratamentul brutal aplicat bosniacilor (musulmani) și etnicilor sârbi în regiunea Kraina din Croația, precum și atnicilor albanezi în privincia sârbă Kosovo, în timpul conflictelor care s-au dezlănțuit după dezintegrarea Iugoslaviei.

Purim

Sărbătoare evreiască în care se celebrează supraviețuirea evreilor care urmau să fie omorâți în Persia, în sec. V î.Hr. Conform *Cărții lui Ester*, Haman, prim-ministrul regelui Ahasverus, a pus la cale un masacru general al evreilor și a stabilit data prin tragere la sorți. Soția lui Ahasverus, Ester, a intervenit în favoarea evreilor și, astfel, aceștia au reușit să atace inamicii. Ceremonia începe cu o zi de post, în cea de-a 13-a zi a lunii Adar (în februarie sau martie), ziua dinainte de sărbătoarea propriu-zisă. *Cartea lui Ester* este citită în sinagogi, iar evreii se întâlnesc pentru a face schimb de daruri și pentru a face donații celor săraci. Purim este o zi de bucurie și de petrecere.

purină

Compus heterociclic cu structură binară, formată din atomi de carbon și azot. Elementul cel mai simplu, purina însăși ($C_5H_4N_4$), se întâlnește destul de rar, spre deosebire de derivatele ei frecvent folosite. Exemple de purină: acidul uric; cafeina și două dintre nucleotidele din acidul nucleic; guanina și adenina.

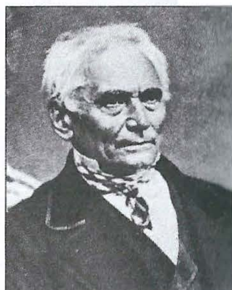
puritanism

Mișcare din sec. XVI și XVII care a avut drept scop purificarea Bisericii Angliei și care a dus la declanșarea războiului civil în Anglia și la înființarea coloniilor în America de Nord. Mulți puritani s-au alăturat Partidului Parlamentar în timpul Războiului Civil Englez și au câștigat o putere considerabilă, însă după Restaurație au devenit din nou o minoritate din opoziție. Considerându-se aleși de Dumnezeu pentru a revoluționa istoria, unii puritani au fondat așezări în America (*vezi* pelerini), printre care colonia din golful Massachusetts. Puritanii din Massachusetts au accentuat experiența schimbării, prin care cei aleși se bucurau de coborârea grației divine. În teocrația lor, doar cei aleși aveau voie să voteze și să conducă, deși de privilegiile calității de membru al Bisericii beneficiau toate persoanele botezate și drept-credincioase.

Purkinje, Jan Evangelista

(17.12.1787, Libochovice, Boemia - 28.07.1869, Praga, Cehia)

Fiziolog experimental ceh. A descoperit efectul Purkinje (cu cât lumina scade, obiectele roșii par să dispară mai repede decât cele albastre), celulele Purkinje (neuroni mari și ramificați din cerebel) și fibrele Purkinje (conduc impulsuri de la nodurile sinuzale prin inimă). A creat la Breslau prima secție independentă de fiziologie din lume și primul laborator de fiziologie oficial. A introdus termenul protoplasmă, a inventat noi metode pentru a pregăti mostrele pentru microscop, a descoperit glandele sudoripare din piele și nucleul unic al ovulului, a stabilit unicitatea amprentelor digitale și a observat că extrasele pancreatice digeră proteine.

Jan Purkinje

AGENȚIA CTK—CZECHOSLOVAK NEWS

purpură

Prezență a hemoragiilor în piele, din cauza eșecului hemostazei (încetare a sângerării). Cauzele principale sunt deteriorarea pereților arterelor mici (în cazul carențelor de vitamine sau al reacțiilor alergice) și deficiența de plachete sangvine (în asociere cu afecțiuni precum lupus eritematos sau complicație a leucemiei sau a chimioterapiei).

purpuriu

Vezi rodopsină

pursânge

Rasă de cal ușor, folosit pentru curse și sărituri, care descinde din cei trei armăsari aduși în Anglia din deșert între 1689 și 1724. Acești cai au cap delicat, corp zvelt, piept larg și spinare scurtă. Cei mai mulți sunt murgi, castanii, maro, negri

sau gri. Au în jur de 163 cm înălțime și cântăresc cca 450 kg. Sunt sensibili și temperamentali și utilizați adesea pentru a îmbunătăți celelalte rase.

pursânge arab

Cea mai veche rasă selecționată de cai, apreciată pentru viteză, rezistență, frumusețe, inteligență și blândețe. Lunga sa istorie este presărată cu legende, dar se știe că a apărut în Arabia, în sec. VII d.Hr. Calitățile sale genetice se regăsesc la multe dintre rasele contemporane de cai ușori. Are o constituție robustă și dimensiuni relativ mici, cap mic și ochi proeminenți, nări largi, greabăn bine definit, spinare scurtă. Înălțimea medie este de 152 cm, iar greutatea medie este de 360–450 kg. Poate să aibă mai multe culori, dar griul este cel mai frecvent.

Purus

Râu din NV zonei centrale a Americii de Sud. Este unul dintre râurile cu cele mai multe meandre din lume; izvorăște din Perú și curge spre NE, prin pădurile tropicale din Perú și Brazilia. În Brazilia își schimbă cursul pentru a se uni cu fluviul Amazon, în amonte de Manaus, unde este cunoscut ca râul Solimoes. La vărsare se împarte în numeroase brațe. Cea mai mare parte a cursului său de 3 211 km este navigabilă, la fel ca și numeroasele lacuri formate aproape de albiile sale. Din pădurile ce se întind de-a lungul cursului său se extrage cauciuc.

purusha

Vezi prakriti și purusha

Pusan *sau* Busan

Oraș, 3 749 369 loc. (2003) și port din Coreea de Sud, în extremitatea de SE a peninsulei Coreea. A fost deschis comerțului cu Japonia în 1876 și comerțului general extern, în 1883. A devenit un port important sub conducerea japoneză, între 1910 și 1945. A servit drept capitală temporară a țării în timpul Războiului din Coreea. Este cel mai mare port al țării și al doilea oraș ca mărime. Din punct de vedere administrativ are statutul de metropolă, egal cu acela de provincie. Ramurile industriale reprezentative includ construcția de nave și industria manufacturieră. În suburbiile din NE se găsesc izvoare fierbinți.

Pușcariu, Sextil

(04.01.1877, Brașov, România - 05.05.1948, Bran)

Filolog român. Profesor universitar la Cernăuți și Cluj, primul rector al universității clujene, membru al Academiei Române. Personalitate de primă mărime a culturii românești, creator cu vocația întemeierii, a creat Muzeul Limbii Române (1919), primul Institut de Lingvistică din România și Societatea Etnografică Română (1923) și a editat revista *Dacoromania* (1920–1940, 1941–1948). A coordonat lucrările la *Dicționarul limbii române*, din care a publicat primele trei volume, și la *Atlasul lingvistic român* (conceput în zece volume, din care le-a publicat pe primele trei). A abordat cu mijloace ale lingvisticii moderne problemele complexe ale istoriei limbii române, dialectologiei românești, lexicologiei și fonologiei limbii române. Principalele scrieri: *Dicționarul etimologic al limbii române I* (Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I), *Elementul latin* (Lateinisches Element, 1905), *Asupra reconstrucției românei primitive* (Zur Rekonstruktion des Urrumänischen, 1910), *Studii istroromâne* (3 vol., 1906–1929), *Limba română* (vol. 1, 1940; vol. 2, 1959, postum), *Istoria literaturii române. Epoca veche* (1921).

Sextil Pușcariu

pușcă

Armă de foc al cărei tambur este canelat (are canale spiralate în interior pentru a imprima efect proiectilului). Deși este aplicat unei arme cu care se trage de pe umăr, termenul se poate folosi și pentru tunurile canelate. Armele canelate datează cel puțin din sec. XV, când s-a descoperit că prin imprimarea unui efect de rotire a glonțului se îmbunătățesc raza de acoperire și precizia. Cele mai vechi puști se încărcau pe gura țevii, mai greu decât muschetele perforate, dar invenția cartușelor metalice a dus la apariția mecanismelor de încărcare pe la culasă. Puștile cu percutor, care au un cilindru operat manual pentru a împinge cartușul în interiorul armei, sunt cele mai des folosite la vânătoare. *Vezi și* pușcă de asalt.

pușcă de asalt

Armă de foc militară ce are compartimente de mărime redusă pentru muniție și poate fi folosită atât cu foc semiautomat, cât și automat. Datorită faptului că sunt ușoare

şi portabile, dar putând trage multe focuri, cu o precizie destul de bună, care la armele moderne ajunge la o bătaie de până la 300–500 m, puştile de asalt au devenit armele standard ale infanteriei în armatele actuale. Faptul că sunt uşor de mânuit le face ideale pentru trupele mobile de asalt ce sunt transportate în camioane sau elicoptere aglomerate, ca şi pentru gherilele care luptă în junglă sau în zone urbane. Cele mai folosite puşti de asalt sunt M 16, fabricate în SUA, Kalaşnikov, de producţie sovietică (AK-47 şi versiunile modernizate), FAL, de origine belgiană, şi G3, care sunt germane.

puşcă de vânătoare

Armă de umăr cu ţeavă lisă, creată pentru a trage un anumit număr de alice care se disperseazâ după ce părăsesc ţeava. Este folosită în special pentru ţinte mici, aflate în mişcare, mai ales pentru păsări. Primele asemenea arme erau puştile uşoare de vânătoare care au apărut la sfârşitul sec. XVI, în Europa. Armele cu repetiţie, la care puteau fi încărcate mai multe cartuşe odată, au apărut la sfârşitul anilor 1880. Bătaia unei puşti de vânătoare moderne este de cca 45 m.

puşcă-mitralieră

Armă automată uşoară, de dimensiuni reduse, folosită pentru cartuşe de mică putere, acţionată de la nivelul coapsei sau al umărului. Mitralierele au, de regulă, dispozitive de încărcare pentru cca 10–50 cartuşe sau, ocazional, pentru mai multe focuri de armă. Arme cu rază scurtă de acţiune, sunt rareori eficiente pe o rază mai mare de 180 m. Pot trage 650 sau mai multe focuri pe minut şi cântăresc 2,5–4,5 kg. Ca tipuri reprezentative sunt mitralierele Thompson sau puşca mitralieră (patentată în 1920), mitraliera englezească de tip Sten, utilizată în Al Doilea Război Mondial, şi mitraliera israeliană Uzi.

Puşkin, Aleksandr (Sergheevici)

(06.06.1799, Moscova, Rusia - 10.02.1837, Sankt Petersburg)

Scriitor rus. Născut într-o familie de aristocraţi, Puşkin şi-a început cariera literară pe când era elev la Liceul Imperial din Ţarskoie Selo (mai târziu redenumit Puşkin). Prima lui operă de seamă a fost poemul romantic *Ruslan şi Ludmila* (Ruslan i Liudmila, 1820). Prin versurile sale politice şi prin epigrame, s-a asociat unei mişcări revoluţionare care a culminat cu răscoala decembristă din 1825. Marginalizat şi obligat să se mute în provincie, a scris un ciclu de poeme narative romantice, devenind astfel cel mai de seamă poet rus al timpului său şi conducătorul generaţiei romantice a anilor 1820. A lucrat la importanta sa tragedie istorică *Boris Godunov* (1831) şi la capodopera sa, romanul în versuri *Evgheni Oneghin* (1833). După ce Nicolae I i-a permis să se întoarcă la Moscova în 1826, Puşkin a abandonat sentimentele revoluţionare, orientându-se spre figura lui Petru cel Mare, evocat în poeme precum *Călăreţul de aramă* (Mednîi Vsadnik, 1837). Printre alte opere din această perioadă se numără povestirea scurtă *Dama de pică* (Pikovaia dama, 1834) şi drama *Oaspetele de piatră* (1839). În operele sale târzii domină motivul răscoalei ţărăneşti. Fiind obiectul unor suspiciuni în cercurile de la curte, a murit la vârsta de 37 de ani, după ce a fost forţat să participe la un duel. Este deseori considerat cel mai mare poet al ţării sale şi fondatorul literaturii ruse moderne.

putere

În ştiinţă şi inginerie, unitate de măsură a producerii de energie. Puterea (*P*) poate fi exprimată ca lucrul mecanic (*L*) efectuat în unitatea de timp (*t*): $P = L/t$. Un lucru mecanic poate fi realizat de un motor de capacitate mică într-un interval de timp mai mare sau de un motor de capacitate mare într-un timp mai scurt. Unităţile de măsură ale puterii sunt cele ale lucrului mecanic (sau energiei) pe unităţi de timp, precum pound pe minut, joule pe secundă (numit watt) sau erg pe secundă. Puterea poate fi exprimată şi ca produs al forţei (*f*) aplicate pentru a mişca un obiect cu o viteză (v): $P = fv$. *Vezi şi* cal-putere.

putere maritală a soţului

În jurisprudenţă, includere a unei femei în persoana legală a soţului ei, după căsătorie. Din cauza matrimoniului, femeile nu aveau capacitatea legală de a deţine proprietăţi private sau să încheie contracte pe cont propriu (*vezi* contract); de asemenea, plata taxelor unui soţ sau datoria judecătorească o „includea" şi pe soţie. Aspecte ale matrimoniului au supravieţuit până în sec. XX; termenul este încă folosit în drept, în cazul partajului, în procedurile de divorţ.

putere maritimă

Mijloc prin care un stat îşi extinde puterea militară peste mări. Măsurată în

capacitatea unui stat de a folosi mările pentru înfrângerea rivalilor, constă în vase de luptă și arme, meșteșuguri auxiliare, navigație comercială, baze și personal antrenat. Include vehicule aeriene folosite pentru transport sau pentru susținerea navigației. Principalul scop este de a proteja navigația de atacul inamicilor și de a distruge sau periclita navigația inamicilor. Poate fi folosită pentru impunerea unei blocade. În cele din urmă, forțele navale au fost folosite pentru a bombarda țintele terestre de pe mare. Portavionul a dat o nouă dimensiune acestei capacități, la fel ca și submarinul lansator de rachete nucleare. Expunerea clasică a rolului puterii maritime este *Influența puterii maritime în istorie* (The Influence of Sea Power upon History, 1980) a lui Alfred Thayer Mahan.

putere polițienească

Putere sau autoritate a unui guvern, exercitată în vederea deținerii unui control rezonabil asupra populației și proprietăților din jurisdicția sa, în interesul securității, sănătății, siguranței, moralei și bunăstării generale. Este considerată, de obicei, una dintre autoritățile rezervate statelor care se află sub incidența Constituției SUA. În cazurile care implică exercitarea forței polițienești, curțile au aplicat o formalitate numită „echilibrul de interese", pentru a stabili când anume dreptul public la sănătate și bunăstare depășește în importanță interesele private sau personale. De asemenea, puterea polițienească veghează ca legea să fie aplicată cu respectarea procedurii.

puterea vântului

Folosire a energiei vântului pentru a produce energie. Deși vântul este neregulat și împrăștiat, conține cantități uriașe de energie. Au fost instalate turbine de vânt sofisticate pentru a transforma energia vântului în energie electrică. Folosirea sistemelor de energie eoliană a crescut considerabil în anii 1980 și 1990. Germania produce astăzi mai multă energie eoliană decât oricare altă țară. Aproape 15 000 de turbine eoliene sunt în funcțiune în California. *Vezi* moară de vânt.

Puterile Aliate *sau* Aliații

State aliate în opoziție față de Puterile Centrale în Primul Război Mondial sau față de Puterile Axei în Al Doilea Război Mondial. Primilor Aliați – Imperiul Britanic, Franța și Imperiul Rus – li s-au alăturat mai multe țări, printre care Portugalia, Japonia și Italia. Țările care s-au alăturat Aliațior după 1917, printre care și SUA, au fost numite Puterile Asociate, un termen subliniat de președintele Woodrow Wilson pentru a păstra libertatea de acțiune a Statelor Unite în război. În Al Doilea Război Mondial, marile Puteri Aliate erau Marea Britanie, Franța, Uniunea Sovietică, SUA și China. Altfel spus, Aliații cuprindeau toți membrii Organizației Națiunilor Unite din timpul războiului, semnatarii Declarației Națiunilor Unite din 1942.

Puterile Axei

Coaliție între Germania, Italia și Japonia, care se opunea Puterilor Aliate în Al Doilea Război Mondial. Alianța s-a bazat pe o serie de acorduri între Germania și Italia, urmate, în 1936, de declarația numită Axa Roma-Berlin și de Pactul Anti-Comintern germano-japonez. Legătura a fost întărită formal prin Pactul de Oțel (1939), dintre Germania și Italia, și de Pactul Tripartit, semnat de toate cele trei puteri în 1940. Mai târziu, și alte țări, printre care Ungaria, România, Bulgaria, Croația și Slovacia, s-au aliat Puterilor Axei.

Puterile Centrale

Coaliție din timpul Primului Război Mondial care a fost învinsă de Puterile Aliate. Membrii fondatori ai coaliției erau Imperiul German și Austro-Ungaria, state europene „centrale", care din august 1914 se aflau în război împotriva Franței, Marii Britanii și Rusiei. Imperiul Otoman a intrat în război de partea Puterilor Centrale, în octombrie 1914, fiind urmat de Bulgaria în 1915.

Putin, Vladimir (Vladimirovici)

(n. 07.10.1952, Leningrad, URSS)

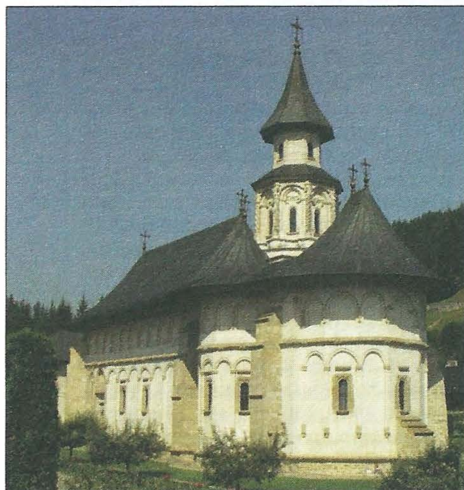
Președinte rus (2000–2008). Putin a lucrat 15 ani pentru KGB, din care șase ani la Dresda, în Germania de Est. În 1990 s-a retras din serviciul activ al KGB și s-a întors în Rusia, devenind prorectorul Universității de Stat din Leningrad. În 1994 a devenit viceprimar al orașului. S-a stabilit la Moscova în 1996, intrând în echipa prezidențială, ca asistent al lui Pavel Borodin, administratorul șef al Kremlinului. În 1998, președintele Boris Elțin l-a numit director al Serviciilor Federale de Securitate (urmașul intern al KGB). În 1999, Elțin l-a numit pe Putin prim-ministru, iar pe 31 decembrie al aceluiași an a renunțat la funcția de președinte în favoarea sa. Trei luni mai târziu, Putin

a înregistrat o victorie electorală răsunătoare, parțial ca rezultat al succesului său în lupta contra retragerii din federație a Ceceniei. În timpul primului său mandat a întărit controlul central asupra celor 89 de regiuni și republici ale Rusiei și a redus puterea nepopularilor oameni de afaceri și magnați media din Rusia. A recâștigat foarte ușor alegerile din 2004. Din 2009 este prim-ministru.

Putna, mănăstirea ~

Locaș monahal situat în comuna Putna din județul Suceava, România, prima ctitorie a lui Ștefan cel Mare, necropolă a familiei (în afară de ctitor, își au aici mormântul fiii săi și două din soțiile sale, Voichița și Maria de Mangop). Biserica principală a fost zidită în etape și sfințită în 1470, înconjurată cu ziduri de incintă și un turn-clopotniță (în 1481) și refăcută succesiv în 1498, 1654 și între 1756–1760. Centru major al culturii ecleziastice medievale românești, mănăstirea a adăpostit (în sec. XV–XVI) o școală de caligrafi și miniaturiști care au produs numeroase manuscrise miniate de mare rafinamant (între acestea, *Letopisețul de la Putna*, în limba slavonă), un seminar teologic – la care predau dascăli precum Lucaci, traducător al unei frumoase *Pravile* (sfârșitul sec. XVI) – și o academie teologică organizată și condusă între 1757 și 1779 de egumenul Vartolomeu Măzăreanu, unde, pe lângă discipline bisericești, se studiau și gramatica, retorica și geografia.

Mănăstirea Putna

Putnam, Hilary

(n. 31.07.1926, Chicago, Illinois, SUA)

Filozof american. A predat la universitățile Northwestern, Princeton, MIT și Harvard (din 1965). A devenit celebru pentru susținerea realismului științific. În 1960 și-a extins teoria referențială cauzală la genuri naturale și alți termeni științifici. Este cunoscut drept inițiatorul funcționalismului în filozofia minții, deși ulterior a respins această abordare (*vezi* filozofia limbajului). Începând cu anii 1970 a abandonat treptat realismul științific din prima perioadă de activitate, în favoarea unui mai pragmatic „realism intern". Potrivit concepțiilor sale, teoriile științifice nu sunt adevărate în mod absolut, ci doar în relație cu scheme conceptuale generale. Printre multele sale lucrări se numără *Studii filozofice* (Philosophical Papers, 3 vol., 1975–1983), *Rațiune, adevăr și istorie* (Reason, Truth and History, 1984) și *Pragmatismul* (Pragmatism, 1995).

Putnam, Israel

(07.01.1718, Salem Village, Massachusetts, SUA – 29.05.1790, Pomfret, Connecticut)

Ofițer din armata revoluționară americană. A lucrat ca fermier în Connecticut din 1740. A luptat în Războiul francez și indian, devenind locotenent-colonel în 1759. Numit general-maior în armata continentală (1775), s-a evidențiat în luptele de la Bunker Hill, dar trupele sale au fost învinse în Bătălia din Long Island. A fost însărcinat cu apărarea zonelor montane din Hudson, dar a abandonat fortul Montgomery și fortul Clinton în favoarea englezilor. A avut apoi funcții mărunte până în 1779, cand a suferit un atac de apoplexie.

Putnam, Rufus

(09.04.1738, Sutton, Massachusetts – 04.05.1824, Marietta, Ohio, SUA)

Ofițer în armata revoluționară americană. Văr al lui Israel Putnam, a în luptat în Războiul francez și indian. Înrolându-se în armata continentală (1775), a organizat fortificații în Boston, în New York (1776–1777) și la West Point (1778) și a luptat în Bătălia de la Saratoga. În 1783 a fost promovat în gradul de general de brigadă. După război a contribuit la crearea Companiei Asociațiilor din Ohio, prin care veteranii de război puteau obține teren; a condus grupul care a pus bazele orașului Marietta, Ohio (1788). A avut funcția de topograf general al SUA în perioada 1796–1803.

putregai

Simptom de îmbolnăvire cu ciuperci, la plante (*vezi* ciupercă), ce se caracterizează prin degradarea până la o stare spongioasă mai puțin dură, dură sau foarte dură a tulpinii (ramurii), a trunchiului, a rizomului, a cormului, a bulbului sau a fructului. Ciuperca respectivă consumă celuloza din lemn, lăsând un schelet moale care se reduce rapid la stadiul de praf.

Putumayo

Râu din NV Americii de Sud. Izvorăște din SV Columbiei, are o lungime de cca 1 575 km și curge spre SV prin pădurile tropicale, formând granița dintre Perú și Columbia pe o distanță destul de mare. Pătrunde în Brazilia unde este cunoscut sub numele de Icá, și se varsă în fluviul Amazon. Este navigabil pe aproape toată lungimea și este o importantă rută de transport, mai ales pentru cauciucul produs în regiune.

Puvis de Chavannes, Pierre (-Cécile)

(14.12.1824, Lyon, Franța - 24.10.1898, Paris)

Pictor francez. A studiat o perioadă scurtă cu Eugène Delacroix la Paris și a expus constant în saloanele pariziene. Este renumit prin picturile sale mari de pe pereții clădirilor publice din Paris, inclusiv pe Panteon (1874–1878, 1893–1898), în Sorbona (1889–1891) și în Hôtel de Ville (1891–1894), precum și în muzeul din Amiens (1880–1882). A decorat, de asemenea, scările din Biblioteca Publică din Boston (1895–1896). Operele sale sunt, de obicei, expresii idealizate ale Antichității sau reprezentări alegorice ale unor teme abstracte, în forme simplificate și culori pale, uniforme, asemănătoare frescelor. A fost cel mai important pictor mural francez de la sfârșitul sec. XIX, exercitând o influență puternică asupra postimpresioniștilor.

Puzo, Mario

(1920, New York, SUA - 1999)

Romancier american. Născut din părinți imigranți italieni, a studiat la Noua Școală pentru Cercetare Socială și la Universitatea Columbia. Romanul său *Nașul* (The Godfather, 1969), saga unei familii de mafioți, a rămas un roman de imens succes timp de peste patru ani și a constituit baza filmelor răsunătoare ale lui Francis Ford Copplola. Printre romanele sale ulterioare se numără *Sicilianul* (The Sicilian, 1984), *Ultimul Don* (The Last Don, 1996) și *Omerta* (2000). Deseori întrebat despre Mafia, Puzo a mărturisit că nu a întâlnit niciodată un gangster înainte de a publica *Nașul*.

PVC

(clorură de polivinil)

Rășină sintetică, de tip polimer, obținută prin tratarea monomerilor de clorură de vinil cu peroxid. Poate fi amestecată cu mai mulți polimeri de cauciuc sau copolimerizată cu alte viniluri pentru a obține produse conform proprietăților dorite. Rășina PVC, amestecată cu plastifianți (*vezi* Waldo Semon), stabilizatori și pigmenți, este transformată în articole flexibile (de ex. haine de ploaie, jucării, recipiente). Rășina neplastifiată este folosită pentru produse rigide (de ex. țevi de apă, ajustări pentru instalații, plăci pentru fonografe). S-au impus restricții de folosire a PVC pentru fabricarea de recipiente pentru alimente, din cauza temerilor ca aceasta să nu pătrundă în alimente; asemenea temeri au fost provocate și de descompunerea acesteia în clorură de hidrogen atunci când este arsă. Astăzi, este produsă mai mult decât oricare altă masă plastică, cu excepția polietilenei.

Pydna, Bătălia de la ~

(22 iunie 168 î.Hr.)

Confruntare decisivă soldată cu victoria romanilor asupra lui Perseu și asupra Macedoniei în al treilea Război Macedonean. A avut loc pe câmpul din apropiere de Pydna (astăzi Kitros, Grecia). Generalul roman Lucius Paullus (229?–160 î.Hr.) i-a manipulat cu multă iscusință pe macedoneni; falanga lor a fost străpunsă de legiunile romane ale căror săbii scurte erau mai eficiente decât sulițele macedonenilor. Când înfrângerea a devenit iminentă, Perseu a fugit. Romanii au pus capăt monarhiei macedonene și au împărțit țara în patru provincii.

Pygmalion

În mitologia greacă, rege al Ciprului care s-a îndrăgostit de o statuie a Afroditei. Zeiței i s-a făcut milă de el și a dat viață statuii, iar el s-a căsătorit cu ea. În unele versiuni ale mitului, Pygmalion era un sculptor care a sculptat statuia deoarece era dezgustat de lipsurile femeilor obișnuite, iar atunci când a fost adusă la viață, i-a dat numele Galateea.

Pyle, Ernie *născut* Ernest Taylor

(03.08.1900, lângă Dana, Indiana, SUA - 18.04.1945, Ie Shima, insulele Ryukyu)

Jurnalist american. A abandonat Universitatea Indiana pentru a deveni reporter la

un ziar. Mai târziu a primit o sarcină de teren pentru lanțul de ziare Scripps-Howard; experiențele sale au oferit material pentru o cronică apărută în cca 200 de ziare înainte de Al Doilea Război Mondial. Pentru articolele sale despre campania din Africa de Nord, din Sicilia, din Italia și din Franța i s-a acordat un Premiu Pulitzer în 1944. A fost ucis la 44 de ani de un foc de mitralieră japoneză, în timpul campaniei din Okinawa. Culegerile ce conțin articolele sale includ *Ernie Pyle în Anglia* (Ernie Pyle in England, 1941), *Oameni curajoși* (Brave Men, 1944) și *Ultimul capitol* (Last Chapter, 1946).

Pym, John

(1583/1584, Brymore, Somerset, Anglia - 08.12.1643, Londra)

Politician englez. În calitate de membru al Parlamentului (1621–1643), a devenit curând expert în finanțe și în afaceri coloniale. A fost unul dintre cei care au planificat victoria Parlamentului asupra lui Carol I în prima fază a Războiului Civil Englez. A contribuit la elaborarea sistemului de impozitare care s-a menținut în Anglia până în sec. XIX. Prin talentul său de parlamentar tactician a păstrat unitatea Parlamentului și a format relații strânse între guvern și orașul Londra.

Pynchon, Thomas

(n. 08.05.1937, Glen Cove, Long Island, New York, SUA)

Scriitor american. A studiat fizica la Universitatea Cornell și a lucrat pentru scurtă vreme ca secretar tehnic, înainte de a se dedica ficțiunii. Încă de la primul său roman, *V* (1963), o povestire absurdă complexă și cinică în care scene din viața boemă a anilor 1950 sunt suprapuse peste imagini simbolice ale întregului secol, operele sale combină umorul negru și fantezia pentru a descrie pierderea omului în haosul societății moderne. În *The Crying of Lot 49* (1966) și în capodopera *Curcubeul lui Gravity* (Gravity's Rainbow, 1973), ideea centrală abordată este cea a conspirației; cel de-al doilea este un roman extraordinar despre sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, plin de imaginație paranoică, de imagini grotești, de materiale de ezoterism științific și de antropologie. Printre operele ulterioare se numără romanele *Via* (Vineland, 1990) și *Mason & Dixon* (1997), precum și colecția de povestiri *Cel ce învață greu* (Slow Learner, 1984). A trăit o lungă perioadă de timp ascuns sau incognito, refuzând să dea interviuri sau să fie fotografiat.

Pyram și Thisbe

Personaje principale dintr-o poveste de dragoste babiloniană relatată în *Metamorfozele* lui Ovidiu. Deoarece părinții le-au interzis să se întâlnească, cei doi comunicau printr-o gaură din peretele dintre cele două case, până când au hotărât într-un final să fugă împreună. Au decis să se întâlnească lângă un dud; ajunsă prima, Thisbe s-a speriat de un leu care i-a sfâșiat vălul pe care îl scăpase în timp ce fugea. Pyram, găsind vălul, a crezut că ea a murit și s-a înjunghiat; când ea s-a întors, l-a găsit pe Pyram aproape mort și s-a sinucis. Fructele dudului, albe până atunci, s-au pătat cu sângele roșu-închis al celor doi îndrăgostiți.

qadariya

În islam, adepți ai doctrinei liberului-arbitru. Termenul îi desemnează și pe mutaziliți. Chestiunea liberului-arbitru a fost un subiect foarte controversat în teologia islamică, qadariya fiind susținătorii cei mai înfocați ai doctrinei. Argumentele lor erau bazate pe ideea necesității dreptății divine, ei susținând ca în absența responsabilității și a libertății nimeni nu poate fi tras la răspundere pentru propriile acțiuni. *Vezi* problema liberului-arbitru.

Qadisia, Bătălia de la ~

(636? d.Hr.)

Bătălie purtată între forțele sassanide (*vezi* dinastia Sassanizilor) și o armată arabă invadatoare. Victoria arabă asupra lui Yazdegerd (d. 632–651 d.Hr.) a marcat sfârșitul dinastiei acestuia și începutul stăpânirii arabe și islamice în Persia.

Qaeda, al- *sau* al Qaida

(*în arabă*, baza)

Organizație militantă islamică, cu baze extinse, fondată în Afghanistan de Osama bin Laden. Membrii săi i-au susținut pe luptătorii musulmani în timpul Războiului din Afghanistan din 1979–1989; ulterior, organizația s-a divizat, dar a continuat să se opună regimurilor musulmane secularizate și prezenței străine (în special americane) în ținuturile islamice. A inițiat numeroase atacuri teroriste, inclusiv bombardarea World Trade Center în 1993, distrugerea a două ambasade americane din Africa în 1998 și un atac sinucigaș cu bombă împotriva navei americane de război *Cole* în 2000. În această perioadă a fuzionat cu alte organizații islamice extremiste, restabilindu-și sediul în Afghanistanul controlat de talibani, unde a antrenat mii de militanți musulmani. În 2001, 19 dintre aceștia au plănuit atacurile din 11 septembrie. SUA și forțele aliate au reacționat, atacând talibanii și forțele al-Qaeda din Afghanistan, omorând și capturând mii de persoane și determinându-i pe cei rămași în viață să se ascundă.

Qajar, dinastia ~

Dinastie care a condus Iranul între 1794 și 1925. A fost întemeiată de Agha Mohammad Han, care a reunificat în mod brutal Iranul și a reinstaurat conducerea iraniană în unele teritorii din Georgia și Caucaz, prin înfrângerea rivalilor săi, printre care se remarcă și ultimul conducător din dinastia Zand. Succesorul său, Fath Ali Shah (d. 1797–1834), a pierdut o parte din teritorii în favoarea Rusiei și a sporit contactele cu Occidentul. Șahul Nasir al-Din a manipulat cu succes Rusia și Marea Britanie, dar succesorii acestuia nu au putut face față amestecului european care a urmat, dinastia fiind răsturnată în 1925 de șahul Reza Pahlavi.

Qantas Airways United

Companie aeriană australiană, cea mai veche din țările anglo-saxone, fondată în 1920 sub denumirea de Liniile Aeriene ale Queensland și ale Teritoriului de Nord – Ltd. (ulterior abreviat Qantas). Până în 2002 realiza zboruri cu peste 140 de destinații, în peste 30 de țări.

Qaraghandy

Vezi Karaganda

qaraism

Vezi karaism

Qara Qoyunlu
Vezi Kara Koiunlu

Qarqar
Vezi Karkar

Qasimi, Șeic Sultan bin Mohamed al-
(n. 01.07.1939)

Conducător, începând din 1972, al emiratului Sharjah din cadrul Emiratelor Arabe Unite. I-a succedat la tron fratelui său, care a fost asasinat. În virtutea vederilor sale politice moderate, a susținut întărirea guvernului federal al Emiratelor Arabe Unite. Ca urmare a unei lovituri de stat eșuate, plănuită de un alt frate al său, a fost de acord să implementeze reforme financiare și administrative și să-l numească prinț moștenitor pe fratele său, conferindu-i dreptul de a-i urma la conducere; ulterior, în 1990, s-a răzgândit și l-a exilat.

Qatar *sau* **Katar** *denumire oficială* **Statul Qatar (Dawlat al-Qatar)**

Stat de pe coasta estică a Peninsulei Arabia. Suprafața: 11 427 kmp; 773 000 loc. (2005). Capitala: Doha. Majoritatea populației este de etnie arabă, dar există și minorități din Asia de Sud și din Iran, care sunt în general muncitori migranți. Limbi: arabă (oficială), engleză. Religii: islam (oficială, în cea mai mare parte sunnit), de asemenea creștinism, hinduism. Moneda: rialul din Qatar. Teritoriul este în cea mai mare parte pietros, nisipos și lipsit de vegetație, fiind format din dealuri de sare, din dune deșertice și din câmpii aride. Produsul național brut pe cap de locuitor este unul dintre cele mai ridicate din lume, în special datorită exportului de petrol și gaze naturale. Guvernul este proprietarul tuturor terenurilor cultivabile, generând majoritatea activităților economice. Sectorul privat ia parte la comerț și, într-o mică măsură, la contractele economice. Qatar este un emirat independent constituțional, baza legislativă fiind legea islamică. Conducătorul statului și al guvernului este emirul, asistat de prim-ministru. Statul a fost parțial controlat de Bahrain de la mijlocul sec. XVIII și a fost parte integrantă a Imperiului Otoman până la Primul Război Mondial. În 1916 a devenit protectorat britanic. După descoperirea petrolului în 1939, țara s-a modernizat într-un ritm rapid. Și-a declarat independența în 1971, când a luat sfârșit protectoratul britanic. În 1991 a servit ca bază pentru atacurile aeriene împotriva Irakului, în primul Război din Golf.

Qazvin *sau* **Kazvin**

Oraș, 291 117 loc. (1996), din NV Iranului. Fondat în 250 d.Hr. cu numele de Șad Șapur, s-a dezvoltat sub stăpânirea musulmană din sec. VII d.Hr. A fost devastat de Genghis-Han, dar ulterior a reînflorit și a devenit capitala Persiei (1548–1598), sub dinastia Safavizilor. În ultima parte a sec. XVIII a devenit bază pentru comerțul exterior cu teritoriile din zonele Mării Caspice, ale Golfului Persic și din Anatolia. În 1921, în Qazvin s-a organizat o lovitură de stat care a dus apoi la consolidarea Iranului sub conducerea șahului Reza Pahlavi. În momentul actual este un centru regional de comunicații, dispunând și de industrie manufacturieră.

qedesha

Membri ai unor clase de practicanți ai prostituției sacre, care trăiau pe întregul teritoriu al Orientului Mijlociu antic și care erau asociați în special cu venerarea zeiței fertilității, Astarte. Aveau adesea un rol important în ritualurile oficiale de adorare din temple și puteau fi atât bărbați, cât și femei. Ritualurile canaaneene de prostituție sacră au fost inițial adoptate de evreii antici, și, în pofida interzicerii lor de către profeți, aceste practici au supraviețuit până la reformele lui Iosua din sec. VII î.Hr.

qi *sau* **ch'i**

În filozofia chineză, substanță eterică aflată la baza tuturor lucrurilor existente pe lume. Vechii filozofi și alchimiști taoiști o considerau o forță vitală asociată cu respirația și cu fluidele corporale și urmăreau să-i controleze activitatea în corp pentru a obține longevitate și puteri spirituale. Controlul energiei *qi* este esențial în meditație, în medicină și în artele marțiale chineze. În sec. X–XIII, neoconfucianismul considera că *qi* provine din Supremul Absolut și se transmite prin intermediul lui *li*, principiul ordonator al universului, transformându-se în elemente prin energiile yin și yang (*vezi* yin-yang).

Qi *sau* **Ch'i**

Unul dintre cele mai mari și mai puternice state din China timpurie (771?–221 î.Hr.). În timpul dinastiei Zhou de Răsărit, Qi a fost primul stat care a instituit pe deplin un sistem uniform de taxe, o armată centrală și un sistem birocratic centralizat bazat nu pe proveniența ereditară, ci pe abilități. În 651 î.Hr. a format o ligă de state pentru a se opune invaziilor din N și S, însă această hegemonie a fost de scurtă durată. În 221 î.Hr. a fost inclus în teritoriile dinastiei Qin.

Qianlong, Împăratul ~
sau **Împăratul Gaozong** *născut* **Hongli**

(25.09.1711, China - 07.02.1799, Beijing)

Al patrulea împărat din dinastia Qing. Domnia lui (1735–1796) a fost una dintre cele mai îndelungate din istoria chineză. În această perioadă teritoriul Chinei a ajuns la cea mai mare întindere din istorie, cuprinzând Mongolia, Tibetul, Nepalul, Taiwanul și unele părți din Asia Centrală. Qianlong a sponsorizat realizarea unei compilații a clasicilor confucianiști; catalogul de prezentare al enciclopediei este utilizat și în zilele noastre. În același timp, este cel care a ordonat interzicerea și distrugerea tuturor lucrărilor în care era exprimată opoziția față de dinastia Manchu, distrugându-se din ordinele lui cca 2 600 de titluri. Se bucura de relații personale excelente cu misionarii iezuiți din Beijing, deși propovăduirea religiei romano-catolice a rămas în continuare interzisă oficial. În prima jumătate a domniei sale, agricultura a înregistrat progrese importante, devenind superioară unei bune părți a agriculturii europene din acea perioadă. Taxele erau reduse, iar învățământul era răspândit în masă, chiar și printre țărani. Mai târziu, expedițiile militare și amplificarea corupției guvernamentale au cauzat declinul dinastiei în sec. XIX. *Vezi* Heshen; împăratul Kangxi.

qilin *sau* **ch'i-lin**

În mitologia chineză, un fel de unicorn a cărui apariție rară este adesea considerată a prevesti nașterea sau moartea unui înțelept sau a unui conducător ilustru. Aparițiile acestuia mai puteau simboliza și bunăvoința împăraților aflați în viață. Are un singur corn în frunte, abdomenul galben, spatele multicolor, copite de cal, trunchi de căprioară și coadă de bivol. Legenda spune că un qilin i s-a arătat mamei lui Confucius atunci când aceasta era însărcinată.

Qin *sau* **Ch'in, dinastia ~**

(221–206 î.Hr.)

Dinastie care a înființat primul mare imperiu chinezesc. Dinastia Qin (de la care derivă numele China) a stabilit granițele aproximative și sistemul administrativ de bază care au fost păstrate de toate dinastiile următoare. Printre realizările dinastiei Qin se numără standardizarea scrierii chineze și construirea Marelui Zid Chinezesc; dinastia este cunoscută și pentru „bibliocaustul Qin", prin care s-a ordonat arderea tuturor cărților considerate nefolositoare. Din pricina asprimii sale, dinastia a mai rezistat doar trei ani după părăsirea tronului de către primul său împărat, Shihuangdi; a fost răsturnată prin rebeliune și i-a urmat dinastia Han.

Qin, mormintele ~
sau **mormintele Ch'in**

Important sit arheologic chinezesc, situat în apropierea vechiului oraș-capitală Changan

(în prezent Xian); este un complex funerar cu o suprafață de 50 kmp, construit de primul împărat suveran, Shihuangdi. În 1974, muncitorii care săpau un puț au descoperit o cameră subterană în care se afla o armată de cca 6 000 soldați din teracotă în mărime naturală, având chipurile individualizate în detaliu, cu cai, arme și alte obiecte. Au fost de asemenea scoase la lumină alte trei camere alăturate care conțineau peste 1 400 de statui; mormântul propriu-zis nu a fost descoperit încă. Arheologii anticipează că va mai dura mulți ani până se va reuși dezgroparea restului complexului. Mausoleul se află în grija UNESCO și face parte din Patrimoniul Cultural al omenirii.

Qin Hui *sau* Ch'in Kuei

(1090, Jiangning, provincia Jiangsu, China - 1155, Hangzhou, provincia Zhejiang)

Consilier principal al împăratului Kaozong din dinastia Song de Sud. A menținut securitatea externă prin semnarea unui tratat de pace cu populația juchen din N, și cea internă prin subminarea puterii generalilor aflați la conducere, în special a lui Yue Fei, care pledase pentru războiul cu juchenii și pe care l-a executat. Întrucât a renunțat la lupta pentru teritoriile din N Chinei în favoarea juchenilor, Qin Hui este amintit în istorie ca un trădător.

Qing, dinastia ~ *sau* dinastia Ch'ing *sau* dinastia Manciuriană

(1644-1911/1912)

Ultima dinastie imperială din China. Denumirea Qing a fost folosită mai întâi pentru a desemna dinastia întemeiată de manciurieni în 1636 în Manciuria și apoi prin extensie pentru a desemna stăpânirea acestora în China. În timpul dinastiei Qing, teritoriile și populația Chinei au crescut foarte mult. Atitudinile culturale erau puternic conservatoare, iar filozofia dominantă era neoconfucianismul. A avut loc o înflorire a artelor: pictura s-a răspândit foarte mult, a crescut considerabil numărul romanelor scrise în dialectul local și s-a dezvoltat teatrul tradițional din Beijing. Porțelanurile, textilele, ceaiul, hârtia, zahărul și oțelul erau exportate în toată lumea. Campaniile militare de la sfârșitul sec. XVIII au secătuit finanțele guvernamentale, iar corupția a crescut. Aceste condiții, la care s-au adăugat presiunile populației și calamitățile naturale, au dus la Războaiele Opiului și la revoltele Taiping și Nian; ca urmare a acestora, dinastia a slăbit atât de mult, încât a devenit incapabilă să respingă puterile străine din a doua jumătate a sec. XIX. Dinastia a luat sfârșit odată cu Revoluția din 1911 și cu abdicarea ultimului împărat, în 1912.

Qinghai *sau* Ch'ing-hai *sau* Kukunor

Lac din provincia Qinghai, China. Este cel mai mare lac montan din Asia Centrală, având o lungime de 105 km și o lățime de 64 km; mărimea suprafeței variază în funcție de anotimp, între 4 200 și 6 000 kmp. S-a format prin topirea ghețarilor în ultima parte a Pleistocenului și este situat în Munții Nan, la înălțimea de 3 205 m. În el se varsă cca 20 de râuri și pâraie.

Qinghai *sau* Tsinghai *sau* Ch'ing-hai

Provincie în partea central-vestică a Chinei. Se învecinează cu provinciile Gansu și Sichuan și cu regiunile autonome Tibet și Xinjiang. Suprafața: 721 000 kmp, este cea mai mare provincie chineză; 5 180 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Xining. Este situată într-o zonă izolată a Chinei, spre partea de V a provinciilor istorice ale Chinei propriu-zise și formează partea de NE a podișului Tibet, aflându-se în cea mai mare parte la peste 3 048 m altitudine. Huang He (Fluviul Galben) izvorăște din unul dintre munții acestei provincii. O parte din regiune a ajuns în stăpânirea Chinei în sec. III î.Hr. Timp de secole a fost populată sporadic de păstori nomazi, în special tibetani și mongoli, și de câțiva fermieri chinezi. Populația chineză a crescut în număr odată cu trecerea anilor; regiunea a fost declarată provincie chineză în 1928. Printre activitățile economice se numără agricultura, creșterea animalelor, mineritul, industria de cherestea și industria manufacturieră. Aici se află unele dintre cele mai bogate pășuni ale Chinei; provincia este cunoscută pentru hergheliile de cai.

Qishon *sau* Kishon

Râu din N Israelului. Izvorăște de lângă muntele Gilboa și curge către NV spre Marea Mediterană, prin câmpia Esdraelon, pe la N de Haifa. Are o lungime de cca 40 km. A fost scena unor evenimente biblice, printre care și victoria israelită a lui Debora asupra generalului canaaneean Sisera, precum și uciderea profeților lui

Baal de către Ilie. În timpurile moderne, gura râului a devenit parte a complexului portuar din Haifa. Este principala bază navală pentru flota de pescuit a Israelului.

Qiu Chuji *sau* Ch'iu Ch'u-chi *născut* Changchun

(1148, Qixia, Dengzhou, China - 1227, Beijing)

Călugăr taoist și alchimist. Discipolul acestuia, Li Zhichang, a fost cronicarul călătoriei lui Qiu la Genghis-Han (care voia să învețe de la Qiu). Detaliile acestui drum au fost descrise în lucrarea *Călătoriile unui alchimist* (Hsi Yu Ki), în care sunt descrise ținuturile și popoarele aflate între Marele Zid Chinezesc și Kabul, precum și între Marea Galbenă și Marea Aral. Qiu Chuji a fost membrul unei secte recunoscute pentru ascetismul ei extrem și pentru doctrina xingming, care susținea că starea naturală pierdută a ființei umane poate fi regăsită printr-o serie de practici prescrise de această doctrină.

Quadros, Jânio da Silva

(25.01.1917, Campo Grande, Mato Grosso, Brazilia - 16.02.1992, São Paulo)

Președinte al Braziliei (1961). Populist excentric și charismatic, s-a folosit de o mătură în timpul campaniei sale electorale pentru a-și susține lozinca de a „curăța corupția". În timpul celor șapte luni de președinție a interzis purtarea costumelor de baie de tip bikini și luptele cu cocoși, a restabilit relațiile cu Uniunea Sovietică, l-a decorat pe Che Guevara și a refuzat să sprijine Statele Unite în campania de invazie a Cubei. A pus demisia sa subită pe seama unor „forțe teribile" care conspirau împotriva lui. Deposedat de drepturi politice și exilat în 1968, a fost amnistiat în 1980 și s-a reîntors în țară ca primar al orașului São Paulo, timp de două mandate.

quahog

Moluscă bivalvă comestibilă, cu cochilia groasă, întâlnită în Statele Unite. Quahogul-din-Nord (*Mercenaria mercenaria*), numit și moluscă-bivalvă-cu-cochilia-tare, are o lungime de 8–13 cm. Cochilia sa este albă, groasă și rotundă și are linii concentrice proeminente. Se găsește în zona litorală, de la golful St. Lawrence până la golful Mexic. Este cea mai importantă specie de scoici comestibile de pe coasta Atlanticului. Quahogul-din-Sud (*M. campechiensis*) se găsește în zona litorală, între golful Chesapeake și Indiile de Vest, are o lungime de cca 8–15 cm și o cochilie albă, grea și solidă.

Quaker Oats Co.

Producător internațional de produse alimentare. Compania a fost înființată în 1901, prin fuziunea a trei companii de morărit din Ohio și Iowa, printre care și cea mai mare moară de cereale din SUA. Inițial producea cereale din ovăz și grâu, făină de porumb și hrană pentru bebeluși. Până la sfârșitul sec. XX, acestora li s-au adăugat alte câteva sute de produse. În anii 1960 și 1970, compania și-a diversificat domeniile de activitate, ocupându-se de produse chimice, de restaurante și de jucării. În 1983, Quaker a achiziționat compania Gatorade și a vândut majoritatea unităților de produse nealimentare. În 2001 a fusionat cu PepsiCo, Inc.

quakeri

Vezi Societatea Prietenilor

Quant, Mary

(n. 11.02.1934, Londra, Anglia)

Designer englez de modă. Specialistă în modă pentru tineret, a introdus în Anglia anilor 1960 curentul Chelsea și a făcut ca fusta mini și pantalonii mulați să devină extrem de căutați. În 1957 a deschis un magazin de succes, numit Bazaar, apoi a continuat să-și dezvolte afacerea producând propriile creații pe scară largă și având un profit anual de mai multe milioane de dolari.

Quantrill, William C(larke)

(13.07.1837, Canal Dover, Ohio, SUA - 06.06.1865, Louisville, Kentucky)

Proscris american și luptător în gherilele Confederației. A lucrat în diferite locuri ca profesor de școală, apoi s-a stabilit în Kansas, unde a practicat agricultura, însă fără prea mare succes. Până în 1860 devenise hoț de cai și ucigaș. În timpul Războiului Civil American s-a înrolat în armata Confederației, dar ulterior a format o bandă de luptători de gherilă împreună cu care ataca și jefuia orașele și fermele Uniunii. În 1862, apărătorii Confederației au conferit un statut oficial invadatorilor lui Quantrill. În 1863, gruparea sa de cca 450 de oameni a jefuit orașul Lawrence din statul liber Kansas, omorând 150 de

oameni. Ulterior au învins un detașament unionist și au ucis 90 de soldați. Quantrill a fost rănit mortal într-un raid al grupării sale în statul Kentucky.

Qu'Appelle

Râu în S Saskatchewan, din Canada. Are o lungime de cca 435 km, curge spre E prin mai multe lacuri și rezervații indiene și traversează granița cu Manitoba, vărsându-se în râul Assiniboine. Numele franțuzesc, care înseamnă „cine strigă", se trage din numele inițial dat de indienii cree, kah-tep-was (Râul care strigă), care se referea la strigătele unui spirit legendar ce îi bântuia apele. În trecut bazinul râului era o zonă de vânătoare a animalelor pentru blănuri, în prezent este o suprafață agricolă folosită pentru cultivarea grâului.

quarc

Particulă subatomică despre care se presupune că ar fi printre constituenții fundamentali ai materiei, mai exact ai protonilor și ai neutronilor. Conceptul de quarc a fost mai întâi propus de Murray Gell-Mann și de George Zweig (n. 1937); numele a fost luat din romanul lui James Joyce, *Veghea lui Finnegan* (Finnegans Wake). Includ toate particulele care interacționează prin intermediul forței tari. Au masă și spin și se supun principiului de excluziune al lui Pauli. Nu au fost niciodată descompuși în componente mai mici și nu apar ca unități individuale. Comportamentul lor este explicat prin teoria cromodinamicii cuantice, care furnizează un mijloc de calculare a proprietăților lor de bază. Există șase tipuri de quarcuri, numite sus, jos, ciudat, fermecat, fund și vârf. Cei de tipul sus și jos sunt suficienți pentru a da naștere protonilor și neutronilor; ceilalți apar în particule mai grele, instabile.

Quarles, Francis

(08.05.1592, Romford, Essex, Anglia - 08.09.1644, Londra)

Poet religios englez. Celebru datorită lucrării intitulate *Embleme* (Emblemes, 1635), cea mai semnificativă carte de simboluri în limba engleză (colecții de imagini simbolice, de obicei însoțite de versuri și proză). Succesul primei cărți l-a impulsionat să mai scrie una, *Hieroglife ale vieții omului* (Hieroglyphikes of the Life of Man, 1638). Au fost tipărite împreună în 1639, alcătuind probabil cel mai popular volum de versuri din sec. XVII. A mai scris și *Enquiridion* (1640), o carte de aforisme de mare succes.

quarter horse

Rasă de cai ușori, creată în Statele Unite din Thoroughbred, Morgan, cal de călărie american, și din alte rase de cai, folosiți la cursele de 400 m. Deși cotați sub nivelul rasei Thoroughbred pursânge, au avut succes în V și în SV Statelor Unite drept cai de muncă, folosiți în special pentru a mâna cirezile de vite. În momentul actual, caii din această rasă sunt scunzi și îndesați, au o constituție musculoasă și piept larg. Sunt renumiți pentru startul rapid, pentru abilitatea de a face întoarceri și opriri bruște, pentru viteza pe distanțe scurte și pentru inteligență. Au o înălțime de 145–163 cm, cântăresc 431–544 kg și au un temperament calm, cooperant.

quasar *sau* sursă radio cvasistelară

Obiecte cosmice rare cu luminozitate mare și emisie radio puternică, observate la distanțe extrem de mari. Termenul desemnează și obiecte foarte asemănătoare care au aceeași apariție optică, dar nu emit unde radio, așa-numitele obiecte cvasistelare. Majoritatea quasarilor au mari deplasări ale liniilor spectrului, ceea ce sugerează că se îndepărtează de Pământ cu viteze enorme (apropiate de viteza luminii), fiind unele dintre cele mai îndepărtate obiecte cunoscute din univers. Au un diametru de până la unul sau doi ani-lumină, dar sunt de cca 1 000 de ori mai luminoși decât o galaxie uriașă cu un diametru de 100 000 ani-lumină, putând fi observați la distanțe mai mari de 10 miliarde ani-lumină. Mulți cercetători atribuie această energie gazului care se învârte cu viteză mare într-o gaură neagră supradimensionată (având o masă de milioane sau de miliarde de ori mai mare decât cea a Soarelui) din centrul unei galaxii îndepărtate. *Vezi și* nucleu galactic activ.

Quasimodo, Salvatore

(20.08.1901, Modica, Italia - 14.06.1968, Napoli)

Poet, critic și traducător italian. A lucrat zece ani ca inginer în guvernul italian, scriind poezii în timpul liber. Treptat a devenit un lider al ermetismului. Primul

său volum de poezii, *Ape și pământuri* (Acque e terre) a fost publicat în 1930. După Al Doilea Război Mondial creația sa a fost tot mai influențată de convingerile sale sociale, începând cu *Zi după zi* (Giorno dopo giorno, 1947). A publicat o serie uluitoare de traduceri, a editat antologii și a scris eseuri, precum cele din volumul *Poetul și politicianul* (Il poeta e il politico, 1960). A primit Premiul Nobel pentru literatură în 1959.

Quayle, (James) Dan(forth)
(n. 04.02.1947, Indianapolis, Indiana, SUA)

Politician american. A fost editor asociat la *Huntington Herald-Press* (1974–1976), care aparținea familiei sale. A servit două mandate în Camera Reprezentanților din Statele Unite (1977–1981) și două mandate în Senat (1981–1989). În calitate de candidat republican pentru funcția de vicepreședinte a fost ales împreună cu George H.W. Bush, în 1988. În timpul mandatului, Quayle a călătorit mult în misiuni oficiale, dar a fost criticat pentru diverse gafe verbale. În 1992, atât el, cât și Bush au fost înfrânți în alegeri. A avut o scurtă campanie pentru a fi nominalizat de către republicani candidat la președinție, în 2000.

Québec
Provincie, 7 410 500 loc. (2001), situată în E Canadei. Se învecinează la N cu strâmtoarea Hudson și cu golful Ungava, la E cu Newfoundland, la SE cu golful Saint Lawrence și cu New Brunswick, la S cu Statele Unite (Maine, New Hampshire, Vermont și New York), la V cu Ontario și cu golful Hudson. Centrul administrativ este orașul Québec. Locuitorii inițiali erau inuiții (*vezi* eschimoși) și membrii triburilor algonkin, cree și ai altor triburi indiene. A fost colonizată de francezi la începutul sec. XVII, apoi a fost pierdută în favoarea britanicilor în Războiul francez și indian; lupta pentru autoritate între grupurile franceze și britanice a condus la o revoltă a canadienilor francezi în 1837. Revolta a fost înăbușită, iar în 1867 Québecul (anterior Canada de Est) s-a unit cu New Brunswick și cu Nova Scotia, formând astfel Dominionul Canada. Cea mai mare parte a populației este de origine franceză. De-a lungul sec. XX, mișcările de independență au continuat; Partidul din Québéc a câștigat alegerile provinciale în 1976, dar referendumul pentru independență a fost respins în 1980. Un al doilea referendum pentru independență a fost respins în 1995, la o diferență mică. Ramurile industriale principale cuprind mineritul, hidroenergia și silvicultura.

Québec
Oraș-port, 682 757 loc. în zona metropolitană (2001), centru administrativ al provinciei Québec. Este situat la confluența fluviului St. Lawrence cu râul St. Charles, la cca 240 km NE de Montréal, pe un promontoriu stâncos, deasupra celor două ape. Este cel mai vechi oraș din Canada, fiind întemeiat de francezi în 1608 ca fort comercial. A fost capitala Noii Franțe între 1663 și 1763, când Franța l-a pierdut în favoarea britanicilor. A fost capitala Canadei Inferioare între 1791–1841 și a Canadei de Est între 1841 și 1867. A devenit capitala provinciei în 1867. Majoritatea populației este vorbitoare de limba franceză și de religie romano-catolică. Găzduiește Universitatea Laval și alte colegii și instituții culturale. Industriile prelucrătoare cuprind hârtia de ziar, morăritul, țigările și confecțiile. Alte ramuri industriale importante sunt construcțiile navale și turismul.

Québec, Bătălia de la ~
(13 septembrie 1759)

Bătălie decisivă din Războiul francez și indian. În iunie, James Wolfe a condus armata britanică formată din 250 de nave, cu 8 500 de soldați, care au ocupat poziții pe fluviul St. Lawrence, în jurul Québecului. Armata franceză, condusă de marchizul de Montcalm, a rezistat la un asediu de două luni al orașului. În septembrie, britanicii au debarcat în secret 4 000 de oameni lângă oraș și au declanșat o confruntare cu trupele franceze în câmpiile lui Abraham. Francezii au fost înfrânți în bătălie, iar Wolfe și Montcalm au fost amândoi răniți mortal.

Québecului, Actul ~
(1774)

Statut britanic care stabilea guvernarea din Québec și prin care se extindeau granițele acestei provincii. Printre prevederile sale se numărau numirea unui guvernator și a unui consiliu, libertatea religioasă pentru romano-catolici și utilizarea codului civil francez. Legea voia să rezolve problema

transformării coloniei într-o provincie a Americii de Nord britanice și să consolideze loialitatea franco-canadiană față de britanici. De asemenea, extindea granițele Québecului, care cuprindea acum și regiunea dintre apele Ohio și Mississippi, regiune revendicată de coloniștii americani. A fost considerată una dintre legile intolerabile, care au dus la Revoluția Americană.

quechua

Populație de indieni sud-americani din Anzi, din Ecuador până în Bolivia. La începutul sec. XV, au fost cuceriți de chanca, iar aceștia, la rândul lor, de către incași. Mare parte din stilul tradițional de viață al indienilor quechua s-a conservat sub dominația incașilor, dar s-a modificat drastic în sec. XVI, în urma cuceririi spaniole. Astăzi populația quechua tradițională trăiește izolat, ocupându-se sporadic cu agricultura, în înălțimile Anzilor. Religia lor combină romano-catolicismul cu credințele populare. *Vezi* limbi quechua.

quechua, limbi ~

Familie de limbi indiene sud-americane înrudite, care sunt încă vorbite de cca 12 milioane de oameni din Columbia de Sud și din Ecuador, din Bolivia și din Argentina de Nord. Limba quechua care se vorbește în S statului Perú, una dintre limbile din această familie, a fost limbă koine și limba administrației în perioada Imperiului Inca și s-a răspândit odată cu colonizarea incașă.

Queen Ann, stilul ~

Stil în artele decorative engleze, care a ajuns la apogeu în timpul domniei reginei Ana (1702–1714). Cea mai evidentă caracteristică a mobilei Queen Ann este piciorul cabriolă, de forma unei curbe duble (partea superioară convexă, iar cea inferioară concavă) și care se termină fie în gheară-și-bilă, fie în formă de labă. Scaunul Queen Ann se caracterizează printr-un spătar care ia forma spatelui. Lemnul utilizat era aproape exclusiv cel de nuc, adesea înfrumusețat cu incrustații, decorații, furnituri și lac. Motivele ornamentale cuprind cochilii de scoici, pergamente, figuri orientale și animale.

Queen Charlotte

Golf mic și adânc, în Oceanul Pacific, ce dantelează țărmul de V al Columbiei Britanice. Se învecinează la N cu insulele Queen Charlotte, iar la S cu insulele Vancouver; brațul este alimentat de o serie de strâmtori, care erau inițial căi de acces pentru ghețarii continentali ce se deplasau spre mare. Granița de E este un complex de insule, golfulețe și fiorduri.

Queen Charlotte

Grup de cca 150 de insule, la V de Columbia Britanică. Suprafața: 9 596 kmp; 4 935 loc. (2001). Teritoriul celor mai mari insule, Graham și Moresby, are forme neregulate cu înălțimi de cca 1 200 m. Locuitorii, inclusiv indienii haida, sunt pescari și fermieri.

Queen Elisabeth

Grup de insule în Canada de Nord. Parte a arhipelagului canadian arctic, cuprinde toate insulele situate la 74°30′ latitudine nordică, inclusiv grupurile de insule Parry și Sverdrup. Insulele, dintre care cele mai mari sunt Ellesmere, Melville, Devon și Axel Heiberg, au o suprafață totală de peste 390 000 kmp. Vizitate, inițial, probabil de vikingi, pe la anul 1000 d.Hr., au fost parțial explorate (1615–1616) de către navigatorii englezi William Baffin și Robert Bylot. Insulele sunt divizate din punct de vedere administrativ între Teritoriile de Nord-Vest și Nunavut; au fost numite astfel în 1953, în onoarea reginei Elisabeta II.

Queen Elisabeth, Parcul Național ~ *sau* Parcul Național Ruwenzori

Parc național, în Uganda de Sud-Vest. Înființat în 1952, are o suprafață de 1 978 kmp și se află la E de lacul Edward. Este unul dintre cele mai mari parcuri din Uganda; cuprinde zone de pădure tropicală și de savană. Este situat în partea de V a Văii Marelui Rift și este presărat cu cratere vulcanice din Pleistocen. Fauna include cimpanzei, leoparzi, lei și elefanți.

Queen, Ellery *pseudonim al lui* Frederic Dannay *născut* Daniel Nathan *și* Manfred Bennington Lee *născut* Manford Lepofsky

(20.10.1905, Brooklyn, New York, SUA – 03.09.1982, Whiteplane, New York; 11.01.1905, Brooklin, New York, SUA – 03.04.1971, lângă Waterbury, Connecticut)

Scriitori americani. Cei doi, care erau și veri, au colaborat la mai mult de 35 de bestselleruri, romane polițiste, al căror personaj era detectivul Ellery Queen. Au scris

pe rând povestiri despre Queen, câştigând un concurs de romane poliţiste cu romanul *Misterul pălăriei romane* (The Roman Hat Mystery, 1929). Cei doi au folosit pseudonimul Barnaby Ross pentru a scrie despre un al doilea detectiv, Drury Lane. Au fost fondatorii revistei *Ellery Queen's Mystery* (1941); au editat numeroase antologii şi au întemeiat împreună Uniunea Scriitorilor de Romane Poliţiste din America.

Queens

Suburbie, 2 229 379 loc. (2000), a oraşului New York. Coexistă cu districtul Queens, la SE de New York. Este cea mai mare dintre cele cinci suburbii, se află în Long Island (în partea sa vestică) şi se întinde de-a lungul insulei, de la vărsarea lui East River în golful Long Island, până la Oceanul Atlantic. Primele colonii, întemeiate de olandezi în perioada 1636–1656, au ajuns sub dominaţie engleză în 1664. A devenit district în 1683 şi suburbie în 1898. În sec. XIX, districtul Queens avea încă un caracter rural, dar o parte dintre comunităţile sale de pe coastă au început să atragă turişti. Dezvoltarea a fost stimulată de construirea podului Queensboro şi a tunelului feroviar Long Island. Este în special o zonă rezidenţială, deşi are numeroase companii prelucrătoare în jurul oraşului Long Island, precum şi unităţi de depozitare şi transport pe East River. Aici se găsesc cele mai mari aeroporturi ale oraşului New York, Kennedy şi La Guardia.

Queensberry, regulile ~

Cod de reguli ale boxului, scris de John Graham Chambers (1843–1883) şi publicat în 1867, graţie sponsorizării lui John Sholto Douglas, marchiz de Queensberry (1844–1900), cunoscut pentru faptul că a grăbit prăbuşirea lui Oscar Wilde. Regulile recomandau purtarea mănuşilor, interziceau figuri din luptele greco-romane, stipulau număratul până la zece pentru cel căzut, stabileau rundele de trei minute şi un minut de pauză între ele, nu permiteau accesul nimănui în ring în timpul rundei.

Queensland

Stat, situat în Australia de NE. Se învecinează la N cu Oceanul Pacific şi cu Marea Barieră de Corali. Suprafaţa: 1 727 530 kmp; 3 635 121 loc. (2001). Centrul administrativ: Brisbane. Regiunea de coastă, partea cea mai caldă a Australiei, atrage mulţi turişti. În partea continentală se află Munţii Marii Cumpene de Ape, care se întind de-a lungul întregului stat; s-au dezvoltat mineritul şi creşterea vitelor. Căpitanul James Cook a făcut planul coastei în 1770. În sec. XIX, statul adăpostea mai multe colonii de deţinuţi şi atrăgea colonizatorii graţie minelor de aur. A devenit stat constitutiv în 1901, când a fost proclamat Commonwealthul Australiei.

Queen's University at Kingston

Universitate privată din Kingston, Ontario, Canada. A fost fondată în 1841, după modelul Universităţii din Edinburgh. Este o vastă instituţie de cercetare, cuprinzând colegii şi facultăţi în majoritatea domeniilor. Facilităţile de cercetare includ centre pentru studiul relaţiilor internaţionale, al relaţiilor industriale şi al resurselor naturale.

Queneau, Raymond

(21.02.1903, Le Havre, Franţa – 25.10.1976, Paris)

Scriitor francez. A lucrat iniţial ca reporter, apoi lector pentru prestigioasa *Enciclopedia Pleiade* (Encyclopédie de la Pléiade), o ediţie savantă de autori clasici din trecut şi din prezent; în 1955, devenise directorul acesteia. Caracterul verbal, umorul negru, pesimismul şi atitudinea ironică la adresa autorităţilor apar adesea în cele peste 30 de scrieri ale sale de proză şi poezie, care cuprind romanele *Zazie în metrou* (Zazie dans le métro, 1959), probabil cea mai cunoscută lucrare a sa, precum şi *Florile albastre* (Les Fleurs bleues, 1965).

Quezon

Oraş, 2 173 831 loc. (2000), situat pe insula Luzon, Filipine, la NE de Manila. Numit astfel după preşedintele Manuel Quezon, care a ales locul în 1939, a devenit capitală în locul Manilei, în 1948. Considerat parte a Manilei metropolitane, a început să se dezvolte după Al Doilea Război Mondial prin construirea mai multor clădiri guvernamentale. Sediul guvernului s-a mutat înapoi la Manila în 1976. Oraşul este un centru universitar, găzduind două instituţii de învăţământ superior.

Quercia, Jacopo della

Vezi Jacopo della Quercia

Quercy

Regiune istorică și culturală din SV Franței. A fost organizată în perioada galo-romană și a fost ocupată de franci în sec. VI d.Hr. A fost disputată de Anglia și Franța de-a lungul Evului Mediu. Anexată de coroana franceză în 1472, a suferit mult în timpul războaielor religioase din sec. XVI. Abundă în stejari din specia *Quercus,* care dau numele regiunii. Se cultivă viță-de-vie din care se produc vinuri roșii.

Querétaro

Stat, situat în centrul Mexicului. Suprafața: 11 449 kmp; 1 404 306 loc. (2000). Centrul administrativ: Querétaro. Situat în podișul central, este divizat aproape egal între zonele muntoase din N și câmpiile și văile din S și fac parte din regiunea Bajío din Mexic. În 1531, regiunea a fost cucerită de Spania, care a început colonizarea în anii 1550. A fost administrată împreună cu Guanajuato, până a devenit un stat, în 1824. Principalele minereuri exploatate sunt opalul și mercurul. Se cultivă în special plante medicinale, cartofi dulci, fructe și cereale.

Querétaro

Oraș, 536 463 loc. (2000), centrul administrativ al statului Querétaro din Mexic. Situat în podișul mexican, la 1 865 m altitudine, este considerat un exemplu excelent de oraș colonial spaniol. A fost fondat de către indienii otomi și s-a unit cu Imperiul Aztec în 1446. Ajuns sub control spaniol în 1531, a devenit un important centru furnizor pentru bogatele districte miniere Guanajuato și Zacatecas. Aici a fost executat împăratul Maximilian, în 1867, după ce a fost învins de armata lui Benito Juárez. Este orașul unde s-a scris Constituția mexicană în 1917. Aici se afla una dintre cele mai vechi și mai mari fabrici de bumbac din Mexic; tot aici se fac și produse textile și de olărit.

Quesada, Gonzalo Jiménez de

Vezi Gonzalo Jiménez de Quesada

Quesnay, François

(04.06.1694, lângă Paris, Franța - 16.12.1774, Versailles)

Medic și economist francez. A fost medic consultant al lui Ludovic XV la Versailles, unde a devenit interesat de economie. În lucrarea *Tabloul economic* (Tableau économique, 1758) a descris relația dintre diversele clase economice ale societății și fluxul de plăți dintre ele și a dezvoltat conceptul de echilibru economic, utilizat ulterior de mulți analiști economici. Susținător al politicii economice laissez-faire, a devenit șeful intelectual al fiziocraților, prima școală sistematică de economie politică.

Quételet (Lambert) Adolphe (Jacques)

(22.02.1796, Gand, Belgia - 17.02.1874, Bruxelles)

Statistician, sociolog și astronom belgian, cunoscut pentru aplicarea statisticii și a teoriei probabilității în cazul fenomenelor sociale. A adunat și analizat statistici guvernamentale privind infracțiunile, mortalitatea, precum și alte subiecte, și a adus îmbunătățiri în realizarea recensămintelor. În *Despre om* (Sur l'homme, 1835) și *Antropometria* (L'Anthropométrie, 1871) a dezvoltat din punct de vedere statistic conceptul de „homme moyen" (omul obișnuit) la care fac referire statisticile. Fondator al științei sociale cantitative, a fost totuși criticat pe scară largă pentru caracterul brutal al metodologiei sale.

quetzal

Denumire comună pentru numeroasele specii de păsări tropicale arboricole cu ciocul scurt care se hrănesc cu fructe (genul *Pharomachrus*), din familia *Trogonidae,* ale căror picioare fragile au al doilea deget orientat posterior, spre deosebire de celelalte păsări. Era pasărea sacră a mayașilor și a aztecilor. Astăzi, quetzalul, care trăiește în îndepărtatele păduri întunecate din S Mexicului până în Bolivia, este emblema națională a Guatemalei (a cărei monedă este quetzalul). Quetzalul din Guatemala are o lungime de cca 125 cm. Coada este acoperită cu pene lungi, albastre-verzi; pieptul și capul, cu o creastă rotundă care seamănă cu părul, sunt aurii-verzi; spatele albastru prezintă o mantie ondulată, cu tentă aurie, iar abdomenul este roșu. Quetzalul se află, în prezent, pe lista animalelor amenințate.

Quetzalcóatl

Șarpele-cu-pene, zeitate importantă a vechiului Mexic. Quetzalcóatl a fost inițial un zeu al vegetației în civilizația Teotihuacán. La tolteci, acesta era zeul luceafărului de dimineață și de seară. Aztecii îl considerau

Quetzalcóatl, statuetă din calcar, aparținând culturii huastece, Mexic, 900–1250 d.Hr.; Muzeul Brooklyn, New York

MUZEUL BROOKLYN, NEW YORK, FONDURILE HENRY L. BATTERMAN ȘI FRANK S. BENSON

protectorul preoților, inventatorul calendarului și al cărților, și protectorul bijutierilor și al altor meșteri. A fost identificat și cu planeta Venus; era, de asemenea, simbolul morții și al învierii. Un mit spunea că era un preot-rege alb, care naviga pe o plută alcătuită din șerpi. Credința că acesta se va întoarce într-o bună zi din est l-a determinat pe Montezuma II să-l privească pe Hernán Cortés ca pe o îndeplinire a acestei profeții.

Quevedo, Leonardo Torres
Vezi Leonardo Torres Quevedo

Quezon (y Molina), Manuel (Luis)
(19.08.1878, Baler, Filipine - 01.08.1944, Saranac Lake, New York, SUA)

Om politic filipinez. A luptat în Războiul filipinezo-american, dar s-a convins după înfrângerea filipinezilor că drumul spre independență era condiționat de cooperarea cu Statele Unite. A făcut parte din Adunarea Filipineză (1907–1909). În calitate de reprezentant al Filipinelor în Camera Reprezentanților din Statele Unite (1909–1916), a jucat un rol major în obținerea promisiunii de a acorda independența Filipinelor (1916) și a luptat pentru adoptarea legii Tydings-McDuffie (1934), care stabilea o fișă de parcurs pentru acordarea independenței. A devenit președintele Commonwealthului (un precursor al republicii independente) în 1935 și a fost reales în 1941; când Japonia a ocupat Filipinele în 1942, a format un guvern în exil, în Statele Unite. Nu a apucat să vadă independența deplină a țării sale. Orașul Quezon a fost numit astfel în onoarea sa.

quiché *sau* **k'iche** *sau* **kiche**

Populație indiană din podișurile Guatemalei, cel mai mare dintre grupurile etnice care vorbesc limba maya. Maya quiché au avut o civilizație avansată în perioada precolumbiană. Izvoarele istoriei și mitologiei lor sunt păstrate în *Popol Vuh*. Quiché tradiționali sunt agricultori și mai au ca ocupație țesutul și olăritul. Deși nominal sunt romano-catolici, practică și ritualuri tradiționale. Mulți dintre ei au fost uciși sau mutați în timpul campaniei militare contrarevoluționare guatemaleze de la începutul anilor 1980.

Quiller-Couch, Arthur (Thomas)
ulterior **Sir Arthur**
(21.11.1863, Bodmin, Cornwall, Anglia - 12.05.1944, Fowey, Cornwall)

Poet, romancier și antologist englez. Absolvent al Universității Oxford, a lucrat ca jurnalist și ca editor la Londra înainte de a se stabili în orașul său natal, Cornwall. A predat la Cambridge din 1912. Este cunoscut pentru *Antologia Oxford a Limbii Engleze* (The Oxford Book of English Verse 1250–1900, 1900; revizuită 1939) și pentru *Antologia Oxford de Balade* (Oxford Book of Ballads). Lucrările sale, scrise într-un stil clar și aparent fără efort, cuprind multe romane și povestiri scurte, versuri și critică, incluzând romane *Despre arta scrisului* (On the Art of Writing, 1916) și *Despre arta lecturii* (On the Art of Reading, 1920).

quilombo *sau* **mocambo**

În Brazilia colonială, comunitate organizată de sclavi fugari. Quilombo locuiau în zone inaccesibile și de obicei constau din cca 100 de persoane, care supraviețuiau din agricultură și jafuri. Cea mai mare și mai faimoasă comunitate a fost Palmares, care a devenit o republică autonomă; în anii 1690 avea 20 000 de locuitori. Prosperitatea acesteia s-a datorat irigării pământului și răpirii de sclavi de pe plantațiile portugheze. Sclavii răpiți îi serveau pe sclavii fugiți. Mai multe expediții portugheze și olandeze au încercat să distrugă Palmares; o bandeiră a reușit acest lucru în 1694.

Quincey, Thomas de
Vezi Thomas de Quincey

Quine, W(illard) V(an) O(rman)
(25.06.1908, Akron, Ohio, SUA - 25.12.2000, Boston, Massachusetts)

Logician și filozof american. Și-a susținut doctoratul la Universitatea Harvard în 1932 și s-a alăturat corpului profesoral de acolo în 1936. În perioada 1942–1945 a fost ofițer de spionaj al marinei americane în Washington DC. Titularizat la Harvard în 1948, a rămas acolo până în 1978, când s-a pensionat. A întreprins cercetări

extrem de originale și de importante în mai multe domenii ale filozofiei, inclusiv în epistemologie, logică, ontologie și filozofia limbajului. Este cunoscut pentru respingerea fundaționalismului epistemologic în favoarea a ceea ce el numea „epistemologie naturalizată", a cărei modestă sarcină este, mai degrabă, aceea de a oferi o descriere psihologică a felului în care se obține cunoașterea științifică. Deși a fost influențat de pozitivismul logic al lui Rudolf Carnap și al altor membri ai Cercului de la Viena, este celebru pentru respingerea uneia dintre doctrinele fundamentale ale pozitiviștilor: distincția analitic–sintetic. În ontologie, el a refuzat să accepte orice fel de proprietăți, propoziții sau sensuri, întrucât acestea nu pot fi decât prost definite sau inutile din punct de vedere științific. De asemenea, este cunoscut pentru interpretarea sa behavioristă a modului de deprindere a limbii și pentru teza sa privind indeterminarea traducerii, conform căreia nu poate exista nici un temei de ordin factual capabil să decidă care dintre indefinit de multele traduceri posibile dintr-o limbă în alta este cea corectă. Printre cărțile sale se numără: *Cuvânt și obiect* (Word and Object, 1960), *Originile referinței* (The Roots of Reference, 1974) și o autobiografie, *Timpul vieții mele* (The Time of My Life, 1985).

Quinn, Anthony

(21.04.1915, Chihuahua, Mexic – 03.06.2001, Boston, Massachusetts, SUA)

Actor de film american, de origine mexicană. A început să apară în filme în 1936, mai întâi în roluri mici de amerindieni sau de personaje străine. După ce a apărut pe Broadway în *Un tramvai numit dorință* (A Streetcar Named Desire), s-a întors la Hollywood unde a câștigat Premiul Academiei pentru rolurile sale din *Viva Zapata!* (1952) și *Van Gogh* (Lust for Life, 1956). Remarcabil pentru masculinitatea brută, a jucat în peste o sută de alte filme, cele mai cunoscute fiind *La Strada* a lui Federico Fellini (1954), *Requiem pentru un boxer* (Requiem for al Heavy-Weight, 1962) și *Zorba grecul* (Zorba The Greek, 1964). Quinn a fost, de asemenea, un artist plastic și un sculptor de succes.

Quintana Roo

Stat, situat în E peninsulei Yucatan, în partea de SE a Mexicului. Suprafața: 50 212 kmp; 874 963 loc. (2000). Centrul administrativ: Chetumal. Regiunea a fost folosită mulți ani pentru exilarea prizonierilor politici. Întemeiat din teritorii care aparțineau statelor Yucatán și Campeche, a devenit stat în 1974. Pe teritoriul acestuia se găsesc multe ruine maya. Principalele sale produse sunt chicle și o cantitate redusă de copra (pentru producerea uleiului de cocos), cultivată pe coastă lângă insula Cozumel, unde a debarcat Hernán Cortés în 1519, insulă care acum este o populară destinație turistică.

Quinte

Braț al lacului Ontario, în partea de SE a regiunii Ontario, din Canada. Se întinde pe 121 km de la intrarea de lângă insula Amherst, până la canalul Murray, la capătul vestic. Este o zonă cu stațiuni, cu un peisaj frumos; prezintă multe crevase mici. Printre localitățile principale din jurul său se numără Trenton, Belleville, Deseronto și Picton. Numele lui derivă de la Kenté, un sat indian de pe malul său vestic.

Quintero, José (Benjamin)

(15.10.1924, Panamá City, Panamá – 26.02.1999, New York, SUA)

Director de teatru american născut în Panamá. A studiat teatrul la University of Southern California și a regizat prima sa piesă în 1949. A fost fondatorul teatrului Circle din Square, unde a regizat piese cu regularitate începând din 1950, aducând instituției reputația de centru principal pentru teatrul de bună calitate. Regia piesei lui Tennessee Williams *Vară și fum* (Summer and Smoke, 1952) i-a confirmat succesul și a lansat-o pe Geraldine Page. A devenit celebru cu producții după piese din sec. XX, în special ale lui T. Williams și Eugene O'Neill, inclusiv *Venirea omului de gheață* (The Iceman Cometh, 1956), *Lungul drum al zilei către noapte* (Long Day's Journey Into Night, 1956) și *Luna dezmoșteniților* (A Moon for the Misbegotten, 1973, Premiul Tony).

Quintilian

în latină **Marcus Fabius Quintilianus**

(35 d.Hr., Calagurris Nassica, Hispania Tarraconensis – după 96 d.Hr., Roma)

Profesor și scriitor latin. A studiat și a fost instruit în arta oratoriei probabil la Roma. Din 68 d.Hr. până în 88 d.Hr. a predat

retorica, devenind principalul profesor din Roma antică; a fost un eminent avocat pledant. Lucrarea sa *Arta oratoriei* (Institutio oratoria) este o analiză practică a retoricii în 12 volume și o contribuție majoră la teoria educațională și la critica literară. Accentul dual pus pe instruirea intelectuală și pe cea morală a atras umaniștii din sec. XV–XVI; prin intermediul acestora a influențat perspectiva modernă asupra educației, ca instruire cu caracter total, având rolul de a pregăti discipolul pentru viață.

Quirino, Elpidio

(16.11.1890, Vigan, Filipine – 28.02.1956, Novaliches)

Al doilea președinte al Republicii Independente a Filipinelor. A fost ales și numit în numeroase posturi în Filipine înainte de independență. În 1934 l-a însoțit pe Manuel Quezon în Statele Unite pentru a asigura adoptarea legii Tydings-McDuffie, care stabilea data independenței Filipinelor. A devenit vicepreședinte al lui Manuel Roxas după independență, succedându-i la președinție, în urma morții acestuia, în 1948. În timpul președinției sale (1948–1953), statul filipinez a fost reconstruit remarcabil după război, dar problemele sociale au rămas nerezolvate (ducând la răscoala Hukbalahap), iar corupția guvernului era foarte răspândită.

Quirinus

Zeitate romană foarte importantă, în ierarhia zeilor situându-se imediat după Iupiter și Marte. Flaminii (*vezi* flamin) acestor trei zei erau cei trei preoți principali ai Romei. În ciuda importanței sale, se știe puțin despre Quirinus, care a fost la origine un zeu al sabinilor. Este posibil să fi fost o altă formă a zeului Marte. În epoca de declin a republicii era identificat cu Romulus. Sărbătoarea acestuia, Quirinalia, era celebrată pe 17 februarie, iar templul său era unul dintre cele mai vechi ale Romei.

Quisling, Vidkun (Abraham Lauritz Jonsson)

(18.07.1887, Fyresdal, Norvegia – 24.10.1945, fortăreața Akershus, Oslo)

Om politic norvegian și colaboraționist în Al Doilea Război Mondial. După ce a lucrat ca atașat militar la Petrograd și Helsinki, a devenit ministrul apărării al Norvegiei în 1931. Și-a dat demisia în 1933 pentru a forma Partidul Fascist al Uniunii Naționale. A colaborat activ la ocuparea Norvegiei de către germani (1940) și a lucrat în guvernul de ocupație. Încercările sale de a-i converti pe norvegieni la nazism au stârnit o opoziție puternică. După eliberarea Norvegiei a fost judecat pentru trădare, găsit vinovat și executat. Numele său a devenit un sinonim pentru cuvântul „trădător".

Quito

Oraș, 1 399 814 loc. (2001), capitala Ecuadorului. Situat pe pantele inferioare ale muntelui Pinchincha, un vulcan activ, este așezat într-o vale îngustă din Anzi, la o altitudine de 2 850 m. Este un oraș precolumbian, care a fost capturat de incași în 1487 și ocupat de spanioli în 1534. Este cea mai veche capitală din America de Sud și păstrează mult din atmosfera colonială. În 1552, franciscanii au înființat aici o școală de artă, prima de acest tip din America de Sud. Reprezintă unul dintre cele două centre industriale majore ale Ecuadorului; produce textile și bunuri de mic consum. Găzduiește câteva instituții de învățământ superior. Orașul vechi a intrat în Patrimoniul Mondial UNESCO în 1978.

Qumran

Loc pe coasta de NV a Mării Moarte unde au fost descoperite așa-numitele Manuscrise de la Marea Moartă, în 1947. Săpăturile arheologice au scos la iveală ruine de clădiri la mai puțin de o milă de mare, considerate de unii savanți ca fiind ocupate de esenieni, probabil autorii manuscriselor. Clădirile includ un scriptoriu, un atelier pentru olărit și o moară pentru făină. Apa era furnizată printr-un apeduct. Se crede că esenienii au fondat o comunitate monastică la Qumran, la mijlocul sec. II î.Hr.; au abandonat temporar așezarea după un cutremur și după incendiul din 31 î.Hr., dar ulterior s-au întors și au locuit acolo până când legiunile romane au distrus comunitatea, în 68 d.Hr.

Qutb, Said *nume complet* Ibrahim Husayn Kadhili Said Qutb

(09.10.1906, lângă Asyut, Egipt – 29.08.1966, Cairo)

Scriitor egiptean, una dintre cele mai importante figuri ale reînvierii islamului

sunnit modern. Se trăgea dintr-o familie rurală de vază care sărăcise. În prima parte a vieții a lucrat ca profesor. Inițial un adept înflăcărat al secularismului, a adoptat treptat majoritatea viziunilor islamice. După o scurtă perioadă în care a studiat în SUA (1948–1950), s-a convins de corupția secularismului occidental, iar la întoarcerea în Egipt a intrat în Frăția Musulmană. Inițial avea o relație bună cu regimul revoluționar al lui Gamal Abdel Nasser, însă a fost arestat (1954–1964), împreună cu alți șefi ai Frăției, fiind acuzați de sedițiune. Din cauza brutalității cu care a fost tratat în închisoare, a devenit convins că și Egiptul, ca și Occidentul, este corupt, și, pornind de la lucrări ale primilor învățați musulmani, printre care Ibn Taymiya, a susținut că o bună parte din societatea musulmană modernă a decăzut în apostazie, devenind, prin urmare, o țintă legitimă a jihadului. A elaborat aceste idei în mai multe cărți, printre care *Semne pe drum* (Ma'alim fil-Tariq), care a devenit un model pentru militanții sunniți moderni. Eliberat din închisoare în 1964, a fost arestat din nou în curând, acuzat de trădare și executat.

Qu Yuan *sau* Ch'û Yûan

(cca 339, Quyi, China - 278 î.Hr., Hunan)

Poet chinez. Născut în dinastia conducătoare a regiunii Chu, în tinerețe a fost favoritul conducătorului regiunii. Ulterior însă a fost alungat și a călătorit foarte mult, observând și înregistrând obiceiurile populare care aveau să-i influențeze creația. În cele din urmă s-a sinucis prin înecare. Cel mai cunoscut poem al său este cel intitulat *Întristare* (Lisao). A fost unul dintre cei mai mari poeți ai Chinei antice și a exercitat o influență enormă asupra poeților de mai târziu prin versurile sale extrem de originale.

Qwaqwa

Fostă enclavă a populației de culoare, în Africa de Sud. Se învecina cu Lesotho și cu provincia Natal. Are o suprafață de 655 kmp, fiind cel mai mic dintre statele de culoare din Africa de Sud. A fost întemeiat în 1974; principalele industrii includeau fabrici de cărămidă, cariere de piatră și fabrici de mobilier. A fost încorporat în provincia Statul Liber Orange în 1994, care a fost denumită provincia Statul Liber după 1995.

Ra *sau* Re

Zeu al creației și al Soarelui în religia egipteană. Conform legendei, Ra parcurge cerul în barca lui solară, iar noaptea călătorește în altă barcă, străbătând lumea de dincolo, unde trebuie să doboare un șarpe pentru a putea renaște. Considerat zeu creator, Ra a apărut din oceanul haosului, zămislindu-se pe sine însuși și apoi dând naștere altor opt zei. Începând cu Dinastia IV, faraonii preiau denumirea de „fiu al lui Ra", Ra devenind ulterior parte din titulatura regală. Aceeași denumire este adăugată numelor unor zei precum Amon și Sebek.

Rabanus Maurus *sau* Hrabanus Maurus

(cca 780 d.Hr., Mainz, Franconia - 04.02.856 d.Hr., Winkel)

Stareț, arhiepiscop și teolog franc care a primit titlul de *Praeceptor Germaniae* (profesor al Germaniei) datorită cunoștințelor sale enciclopedice și numeroaselor scrieri. A fost călugăr benedictin; a devenit directorul școlii de la mănăstirea Fulda, lângă Frankfurt am Main, în 803 d.Hr., și a transformat Fulda în principalul centru de învățământ european. A fost ales stareț în 822 d.Hr. și a folosit mănăstirea ca bază pentru misiunile creștine din întreaga Europă. A fost numit arhiepiscop de Mainz în 847 d.Hr. Printre multele sale scrieri se numără *Despre natura lucrurilor* (De rerum naturae, 842–847 d.Hr.), o enciclopedie ce reunea toate cunoștințele acumulate până în sec. IX. A scris, de asemenea, tratate de educație și de gramatică și comentarii pe marginea Bibliei. Ca stareț și arhiepiscop a fost implicat în controversele canonice și teologice asociate cu Gottschalk din Orbais.

rabat

Rambursare sau credit acordate unui cumpărător care a plătit prețul integral de listă pentru un anumit produs sau serviciu. Discounturile care se încadrează într-o limită rezonabilă și echitabilă sunt menite să impulsioneze clienții. Marii distribuitori de produse de larg consum sau de produse de folosință îndelungată practică așa-numitele rabaturi „cu efect întârziat" sau de fidelizare. Pentru a putea beneficia de un astfel de discount, cumpărătorul trebuie să fie de acord să achiziționeze anumite bunuri sau servicii în exclusivitate de la un anumit distribuitor, pe o perioadă de timp determinată. Acordarea de rabaturi constituia o tactică obișnuită de ofertare în sec. XIX, la care recurgeau adesea marii industriași pentru a elimina concurența firmelor mici, practicând prețuri sub cele oferite de concurență. Industria feroviară din Statele Unite practica discriminarea în ofertele de prețuri, acordând în secret rabat clienților importanți. Compania Standard Oil a beneficiat de asemenea avantaje care au ajutat-o să câștige monopolul în industria petrolieră. Uneori guvernele practică rabaturi la impozitele plătite în avans (de ex. impozitul de proprietate, pe venit sau datorat statului în urma unei vânzări). Rabaturile la taxe și impozite servesc la stimularea economiei, la înapoierea unor sume de bani către contribuabil (sume provenite din câștigurile suplimentare la buget) sau pot încuraja măsuri specifice.

Rabat *în arabă* Ribat

Oraș, 1 700 000 loc. (2007), inclusiv zona metropolitană, capitala Marocului. Este situat pe coasta Atlanticului, la gura râului Bou Regreg, pe malul opus față de orașul Salé și este unul dintre cele patru orașe imperiale ale Marocului; a fost fondat în sec. XII de Abd al-Mumin, un conducător din dinastia Almohazilor, ca *ribat* (tabără de

încartiruire) al trupelor angrenate în războiul sfânt împotriva Spaniei. După 1609, comunitatea unificată Rabat-Salé a devenit loc de refugiu pentru numeroși mauri andaluzi care fuseseră izgoniți din Spania, iar mai târziu pentru corsarii Sallee, cei mai temuți dintre pirații de pe Coasta Berberă. După 1912, sub dominație franceză, a fost transformat în capitala administrativă a protectoratului francez. În prezent, este centru al industriei textile, fiind cunoscut pentru covoare, pături și produse de manufactură din piele.

Rabban Gamaliel

Vezi Gamaliel I

Rabelais, François

(1494, Poitou, Franța - 09.04.1553, Paris)

Scriitor și preot francez. Se pare că inițial a studiat dreptul, după care a intrat în ordinul franciscan, dar mai târziu, din cauza unei dispute, a devenit benedictin. În 1530 a părăsit ordinul benedictin pentru a studia medicina, profesie pe care o va practica tot restul vieții. A devenit un scolastic umanist important, publicând traduceri din Hipocrat și Galenus. Faima lui se datorează celor cinci romane comice reunite sub titlul *Gargantua și Pantagruel*, incluzând capodoperele *Pantagruel* (1532), *Gargantua* (1534) și *A treia carte* (Le tiers livre, 1546), cea mai profundă operă a sa. Scrierile lui Rabelais, de o mare frumusețe, denotă o inegalabilă măiestrie artistică, fiind totodată un summum al învățăturilor umaniste, prezentate sub forma unui mozaic parodic de scolastică, literatură și știință ce nu are asemănare cu altă operă precedentă în limba franceză. În ciuda faptului că au fost interzise de autoritățile civile și bisericești din cauza conținutului lor satiric și a umorului grosier, lucrările lui au fost citite în întreaga Europă. De-a lungul carierei sale, Rabelais s-a bucurat de libertate datorită unor protectori influenți.

Rabi, I(sidor) I(saac)

(29.07.1898, Rymanów, Austro-Ungaria - 11.01.1988, New York, New York, SUA)

Fizician american de origine poloneză. Și-a obținut diploma de doctor la Universitatea Columbia, unde a predat mai târziu fizica (din 1929). Între 1940–1945, la MIT, a condus un grup de oameni de știință care au contribuit la perfecționarea radarului și i-a urmat lui J. Robert Oppenheimer în funcția de președinte al Comitetului de Consiliere Generală a Comisiei de Energie Atomică (1952–1956). A propus fuziunea cu laboratorul european CERN și a contribuit la fondarea Laboratorului Național Brookhaven, din New York. Metoda lui de măsurare a proprietăților magnetice ale atomului, ale nucleelor atomice și ale moleculelor (1937) a dus la crearea ceasului atomic, a maserului, a laserului, a imagisticii cu rezonanță magnetică și a tehnicii centrale pentru experimentarea razei atomice și moleculare; a primit Premiul Nobel în 1944.

rabie

Boală infecțioasă acută, care atacă sistemul nervos central. Este de obicei fatală și apare la animalele cu sânge cald. Se transmite prin saliva animalelor infectate, cel mai des prin mușcătură. Virusul rabiei se răspândește prin țesutul nervos, de la rană la creier. Simptomele apar, de obicei, după o perioadă de patru–șase săptămâni de la infectare, deseori debutând cu stări de irascibilitate și de agresivitate. Animalele sălbatice își pierd teama de oameni și dezvoltă foarte ușor tendința de a mușca; același lucru se întâmplă și cu animalele de companie. Apoi apar colapsul și paralizia. Moartea survine, de obicei, la un interval de trei–cinci zile de la apariția simptomelor. La oameni, moartea poate surveni în urma unei crize în faza incipientă, chiar înainte de apariția simptomelor de colaps al sistemului nervos central. O altă denumire a rabiei, hidrofobia (*în greacă*, teamă de apă), vine de la contracția dureroasă a gâtului la înghițire. Dacă nu se tratează la timp (într-o zi sau două), cu un ser care conține anticorpi și apoi cu o serie se vaccinuri, rabia este aproape întotdeauna fatală la om. Dezinfectarea imediată cu săpun și apă a mușcăturilor de animale poate înlătura o mare parte dintre virusuri.

rabin

În iudaism, persoană calificată prin studiul scripturilor ebraice și a Talmudului, pentru a deveni îndrumător spiritual al comunității sau al congregației evreiești. Hirotonisirea poate fi conferită de orice rabin, dar depinde, de obicei, de o declarație scrisă, eliberată de învățătorul candidatului. Deși rabinii sunt considerați mai degrabă învățători decât preoți, ei conduc servicii religioase, asistă la bar mitzvah, oficiază căsătorii și sunt prezenți la funeralii. În probleme de divorț, rolul unui rabin depinde de o numire pe

lângă o curte specială de lege iudaică. De asemenea, consiliază și consolează membrii congregației și supraveghează educația religioasă a tinerilor.

Rabin, Yitzhak

(01.03.1922, Ierusalim, Israel - 04.11.1995, Tel-Aviv)

Întâiul prim-ministru israelian născut în Israel. A luptat în războiul pentru independența Israelului și a devenit șef al cabinetului în 1964. Strategiile sale l-au ajutat să câștige Războiul de Șase Zile, din 1967. După ce s-a retras din armată (1968), a fost ambasador în SUA (1968–1973). În calitate de șef al Partidului Muncitoresc din Israel, a fost de două ori prim-ministru (1974–1977, 1992–1995). În timpul primului mandat, a încheiat un acord de încetare a focului cu Siria, pe Înălțimile Golan, și a ordonat raidul de la Entebbe, din Uganda (*vezi* raidul de la Entebbe). Ca ministru al apărării (1984–1990), a răspuns cu forța la intifada palestiniană. În 1993, negocierile secrete cu palestinienii au dus în final la o înțelegere politică ce permitea un sistem de autoconducere limitat al palestinienilor în Fâșia Gaza și în Cisiordania; pentru aceasta, a primit Premiul Nobel pentru pace, în 1994, împreună cu Shimon Peres și Yasser Arafat. A fost asasinat de un extremist de dreapta evreu.

raboteză

Mașină-unealtă pentru tăierea metalului, în care piesa de lucru este fixată pe o suprafață plană, care se deplasează înainte și înapoi, sub un instrument de tăiat cu un singur vârf. Dispozitivul ce ține unealta este ridicat pe o șenilă, astfel încât unealta poate fi deplasată pe suprafața mesei prin mișcări scurte, în lateral. Deoarece raboteza poate fi mișcată la aproape orice unghi, pot fi lucrate o mare varietate de suprafețe. Rabotezele mecanice sunt folosite și pentru prelucrarea lemnului. Raboteza face aceeași operație ca șepingurile. De asemenea, poate lucra și cu piese de până la 15 m.

Rac

În astronomie, constelația dintre Leu și Gemeni; al patrulea semn zodiacal în astrologie, acoperind perioada 22 iunie–22 iulie. Este reprezentat sub forma unui crab (sau rac-de-râu), în mitologia greacă fiind crabul care l-a ciupit pe Herakles în timp ce se lupta cu hidra din Lerna. Hercule a zdrobit crabul, dar Hera, care-i era vrăjmașă, a așezat racul pe cer între constelații.

rac-de-râu

Denumire comună pentru cele peste 500 de specii de decapode înrudite cu homarii. Aproape toate speciile trăiesc în apă dulce și mai bine de jumătate pot fi întâlnite în America de Nord. Au capul fuzionat cu toracele (secțiunea mijlocie) și corp segmentat, de culoare galbenă, verde, roșie sau brună-închis. Capul are bot ascuțit, iar ochii se află pe pedunculi mobili. Exoscheletul este subțire, dar dur, iar perechea anterioară de picioare are pense mari. Racii-de-râu au, de obicei, o lungime de 7,5 cm, însă lungimea lor poate varia de la 2,5 cm la 40 cm.

racemic

Amestec de cantități egale a doi izomeri optici, substanțe ale căror structuri moleculare sunt imagini în oglindă (*vezi* izomer). Cei doi izomeri optici rotesc lumina polarizată cu unghiuri opuse, anulându-se reciproc, astfel încât amestecul racemic nu are activitate optică. Racemizarea este conversia unei forme optic active a unui compus în amestec racemic; inversarea acestui proces se numește rezoluție.

rachetă

Tip de dispozitiv cu reacție care folosește ca propulsori substanțe solide sau lichide, ce asigură combustibilul și oxidanții necesari combustiei. Termenul este folosit, în general, pentru a desemna orice tip de vehicul, inclusiv artificii, proiectile teleghidate și vehicule de lansare a navetelor spațiale, care sunt acționate de un astfel de sistem de propulsie. Mișcarea înainte apare ca rezultat al reacției de evacuare cu o viteză foarte mare a gazelor fierbinți prin partea din spate a vehiculului (*vezi* legile mișcării ale lui Newton).

rachetă antibalistică

Armă proiectată cu scopul interceptării și distrugerii rachetelor balistice. Sistemele antibalistice s-au dezvoltat încă din perioada Războiului Rece, când cursa înarmărilor nucleare a făcut să apară spectrul distrugerii complete cu ajutorul rachetelor balistice. La sfârșitul anilor 1960, atât Statele Unite, cât și Uniunea Sovietică au dezvoltat sisteme antibalistice nucleare, care combinau rachetele de interceptare de mare altitudine (Spartan - Statele Unite și Galosh - Uniunea Sovietică) cu rachete de interceptare în cea de-a doua fază a traiectoriei (Sprint - Statele Unite și Gazelle - Uniunea Sovietică). Tratatul

privind sistemele de rachete antibalistice, din 1972, a limitat sistemul de rachete antibalistice la un singur amplasament pentru fiecare dintre părți. În anii 1980, SUA a lansat cercetările în ambițiosul program al Inițiativei de Apărare Strategică, împotriva unui atac de nivel maxim din partea Uniunii Sovietice. Efortul s-a dovedit dificil din punct de vedere tehnic și foarte costisitor și a pierdut din relevanță odată cu desființarea Uniunii Sovietice. Atenția a fost concentrată asupra sistemelor pentru „teatrul de război", cum sunt rachetele Patriot, care au fost folosite, cu efecte limitate, împotriva rachetelor Scud cu încărcătură convențională, în timpul Războiului din Golful Persic (1990–1991). În 2002, Statele Unite s-au retras oficial din tratat, pentru a pune la punct dezvoltarea unui program de apărare antirachetă, împotriva unor puteri mai mici sau a unor state „criminale".

rachetă balistică intercontinentală

Rachetă balistică nucleară, cu lansare de la sol, cu o rază mai mare de 5 600 km. Numai SUA, Rusia și China dețin rachete cu lansare de la sol de acest tip. Prima a fost construită în Uniunea Sovietică în 1958, Statele Unite construind-o pe următoarea numai un an mai târziu, iar China după 20 de ani. Principala rachetă balistică intercontinentală americană este racheta Minuteman. Rachetele balistice lansate de pe submarine, cu raza comparabilă cu aceea a celor de sol, includ racheta Trident, construită de SUA și Marea Britanie, și câteva sisteme construite de Rusia, China și Franța.

rachetă de croazieră

Tip de rachetă strategică teleghidată, ce zboară la joasă înălțime, perfecționată de SUA și de Uniunea Sovietică în anii 1960 și 1970. Racheta V-1 este precursoarea ei. Propulsate de un motor cu reacție, rachetele de croazieră pot să aibă un focos nuclear sau unul convențional. Ele sunt proiectate să stea aproape de sol, fiind astfel greu detectate de radar. Sunt lansate de pe nave, din submarine, avioane și de la sol.

rachetă în trepte

Vehicul de lansare condus de câteva sisteme de rachete montate una deasupra celeilalte. Cea mai de jos, sau prima treaptă, se aprinde și ridică vehiculul cu viteză din ce în ce mai mare (uneori cu ajutorul unor rachete de propulsie atașate), până când își consumă tot combustibilul. În acel moment, prima treaptă se desprinde, ușurând greutatea vehiculului, iar a doua treaptă este aprinsă și accelerează în continuare vehiculul. Treptele adiționale sunt în general folosite în același mod, până când naveta spațială a atins viteza necesară pentru a intra pe orbită sau pentru a se îndepărta de Pământ. Numărul de trepte necesare depinde de detaliile misiunii, de caracteristicile vehiculului de lansare și de alți factori. Primele vehicule aveau nevoie de cinci trepte pentru a ajunge pe orbită; majoritatea navetelor folosite în prezent au nevoie doar de două trepte.

rachetă teleghidată

Proiectil dotat cu mijloace de schimbare a direcției după ce părăsește rampa de lansare. Aproape toate rachetele moderne sunt propulsate cu ajutorul altor rachete sau al unor motoare cu reacție și au mecanisme de ghidare, care funcționează de obicei pe bază de senzori și care ajută racheta să-și atingă ținta. De exemplu, rachetele cu detectoare de căldură au senzori cu infraroșu, care le permit să localizeze emisiile de gaze ale motoarelor cu reacție.

Racine, Jean (-Baptiste)

(22.12.1639, La Ferté-Milon, Franța - 21.04.1699, Paris)

Dramaturg francez și maestru al tragediei clasice franceze. Rămas orfan la o vârstă fragedă, a fost educat într-o mănăstire jansenistă și a ales teatrul ca o sfidare la adresa educației sale. Prima lui piesă a fost pusă în scenă de Molière, în 1664. Prietenia lor a luat sfârșit când Racine și-a oferit următoarea lui piesă, *Alexandru cel Mare* (Alexandre le Grand, 1665), unui teatru concurent și a sedus-o pe amanta și actrița principală a lui Molière, Thérèse du Parc. Aceasta a jucat în piesa lui Racine *Andromaca* (Andromaque, 1667), a cărei temă o constituie nebunia tragică a iubirii pasionale. Singura lui comedie, *Împricinații* (Les Plaideurs, 1668), a fost urmată de marile sale tragedii, *Britannicus* (1669), *Bérénice* (1670), *Baiazid* (Bajazet, 1672). După scrierea capodoperei *Fedra* (Phèdre, 1677), o tragedie cu subiect împrumutat din mitologia greacă, s-a retras, pentru a deveni istoric oficial al lui Ludovic XIV. Piesele sale ultime, *Esther* (1689) și *Athalie* (1691), au fost comandate de soția secretă a regelui, marchiza de Maintenon.

Rackham, Arthur

(19.09.1867, Londra, Anglia - 06.09.1939, Limpsfield, Surrey)

Artist și ilustrator englez. În timp ce lucra ca desenator la un ziar londonez, a început să ilustreze cărți. S-a perfecționat folosind autotipia, desenele sale dezvăluind o imaginație unică. A devenit cunoscut cu ediția din 1900 a *Basmelor* fraților Grimm, iar ilustrațiile sale pentru *Rip Van Winkle* (1905) i-au adus celebritatea și în America. În total, a ilustrat mai mult de 60 de cărți, inclusiv clasici ai literaturii pentru copii, precum și opere ale lui William Shakespeare, Charles Dickens, John Milton, Richard Wagner și Edgar Allan Poe.

Racoviță, Emil

(15.11.1868, Iași, România - 17.11.1947, Cluj)

Biolog român. Profesor universitar la Cluj, membru al Academiei Române. La bordul navei *Belgica*, a fost primul explorator român în Antarctica (1897–1899). Este considerat unul dintre întemeietorii biospeologiei și fondator al primului institut de speologie din lume (Cluj, 1920, împreună cu R. Jeannel). Contribuții în zoologie și biologie teoretică: *Eseu asupra problemelor biospeologice* (Essai sur les problèmes biospéologiques, 1907), *Speologia* (1927), *Evoluția și problemele ei* (1929)).

Racoviță, familia ~

Familie boierească originară din Moldova, care a dat numeroși demnitari în cele două Țări Românești, între care și trei domni: – **Mihai Racoviță**, domn al Moldovei (1703–1705, 1707–1709, 1715–1726) și al Țării Românești (1730–1731, 1741–1744); impus inițial pe tronul Moldovei de către Constantin Brâncoveanu în locul Cantemireștilor, a luat în repetate rânduri tronul în cele două țări, în funcție de capriciile politicii otomane; a fost foarte nepopular din cauza fiscalității excesive pe care a practicat-o; – **Constantin Racoviță**, domn al Moldovei (1749–1753, 1756–1757) și al Țării Românești (1753–1756, 1763–1764); ca și tatăl său, Mihai Racoviță, a practicat o politică fiscală împovărătoare și s-a sprijinit pe boieri greci, creându-și mari dușmănii printre boierii pământeni; – **Ștefan Racoviță**, domn al Țării Românești (1764–1765), fiu al lui Constantin Racoviță; politica sa fiscală excesivă a declanșat „răscoala rufeturilor" din București (1765).

racquetball

Joc asemănător cu handbalul, jucat pe un teren încadrat de pereți, cu o rachetă cu mâner scurt și cu o minge mai mare decât cea folosită în handbal. Jocul a fost inventat în 1950 de Joseph G. Sobek (1918–1998), care era nemulțumit de sporturile de sală, cu racheta, din acea vreme. Până la sfârșitul anilor 1990 existau deja 8,5 milioane de jucători de racquetball, în 91 de țări.

radar

Sistem care folosește ecourile undelor electromagnetice pentru a detecta și a localiza obiecte în spațiu. De asemenea, măsoară cu precizie distanța până la un obiect și viteza cu care obiectul se mișcă înainte sau înapoi față de locul observației. Radarul, al cărui nume este un acronim pentru radiodetecție și radiolocație (*în engleză, radio detection and ranging*) este rezultatul cercetărilor experimentale ale lui Heinrich Hertz, la sfârșitul anilor 1880. În Al Doilea Război Mondial, cercetătorii din Anglia și SUA au creat un sistem radar cu microunde de înaltă putere, pentru uz militar. Radarul este folosit astăzi pentru identificarea și monitorizarea sateliților artificiali de pe orbita Pământului, ca ajutor în pilotarea avioanelor și a navelor marine, în controlul traficului aerian din jurul marilor aeroporturi, în meteorologie și în identificarea „vitezomanilor" de pe drumurile publice.

radar invizibil /stealth/

Tehnologii militare prin care se urmărește ca unele vehicule sau rachete să fie nedectabile de radarele inamice sau de alte mijloace de detecție electronică. Cercetările în domeniul mijloacelor antidetecție au început la scurt timp după inventarea radarului. În Al Doilea Război Mondial, germanii își acopereau tuburile de alimentare cu aer ale submarinelor U-boat cu materiale care absorbeau radiația radar. La sfârșitul sec. XX, SUA dezvoltase deja modele de radare invizibile, printre care bombardierul F-117 Nighthawk și bombardierul strategic B-2 Spirit. Materialele de suprafață și de acoperire ale avionului pot absorbi emisiile radar, iar contururile rotunjite sau fațetele sale reduc ecourile radar. De asemenea, eșapamentul camuflat reduce radiațiile infraroșii. Tehnologia invizibilă a fost folosită și la proiectarea submarinelor și a vaselor militare.

Radcliffe, Ann *născută* Ann Ward

(09.07.1764, Londra, Anglia - 07.02.1823, Londra)

Autoare engleză de romane gotice. A primit o educație aleasă, iar în 1787 s-a

căsătorit cu un jurnalist care a încurajat-o în încercările sale literare. Primele sale două romane au fost publicate anonim. A devenit cunoscută cu al treilea roman, *Romanul pădurii* (The Romance of the Forest, 1791). Cu al patrulea roman, *Misterele din Udolpho* (The Mysteries of Udolpho, 1794), a devenit cea mai populară romancieră din Anglia. Cu romanul *Italianul* (The Italian, 1797), care dezvăluie o abordare psihologică deosebită, și-a demonstrat adevăratul talent. În povestirile sale, scenele de teroare și suspans sunt impregnate de sensibilitate romantică. *Vezi și* roman gotic.

Radcliffe-Brown, A(lfred) R(eginald)

(17.01.1881, Birmingham, Warwick, Anglia - 24.10.1955, Londra)

Antropolog englez. A predat la universitățile din Cape Town, Sydney, Chicago și Oxford. În versiunea sa asupra funcționalismului, părțile componente ale societății (de ex. sistemul de rudenie, sistemul legal) au o funcție indispensabilă, existența unei componente fiind dependentă de cealaltă; a dezvoltat un cadru sistematic de concepte referitoare la structurile sociale ale societăților mici. A avut un impact profund asupra antropologiei sociale engleze și americane. Printre lucrările sale majore se numără *Locuitorii de pe insulele Andaman* (The Andaman Islanders, 1922) și *Structură și funcție în societatea primitivă* (Structure and Function in Primitive Society, 1952).

Radek, Carol (Bernardovici) *născut* Karl Sobelsohn

(1885, Lemberg, Galiția, Austro-Ungaria - 1939, Verhneuralsk, URSS)

Politician comunist rus. A participat la Revoluția Rusă din 1905, apoi a scris pentru ziarele de stânga din Polonia și din Germania (1906–1914). În 1915 s-a întâlnit cu Vladimir Ilici Lenin, iar în 1918 a contribuit la reorganizarea Partidului Comunist German. S-a întors în Rusia în 1919 și a fost numit la conducerea Cominternului, dar a fost înlăturat în 1924 din cauza sprijinului pe care i l-a acordat lui Lev Troțki. După reabilitarea sa, în 1929, a devenit un stalinist înflăcărat și membru în comisia editorială a ziarului *Izvestia* (1931–1936). În ciuda devotamentului său, a fost arestat și judecat în procesele de epurare și condamnat să petreacă zece ani în închisoare, unde a și murit.

Radetzky, Iosif, Conte ~

(02.11.1766, Trebnice, Boemia - 05.01.1858, Milano, Lombardia)

Ofițer austriac. A luptat împotriva francezilor în războaiele napoleoniene. Ca șef al statului-major, a încercat să modernizeze armata austriacă. În calitate de comandant-șef al armatei austriece din Italia de N (1831–1857), în 1848 a înăbușit revolta în provinciile Lombardia și Veneția, care erau conduse de austrieci. A fost și guvernator general al acestor provincii, între 1849 și 1857. Statutul său de erou național printre conservatori l-a inspirat pe Johann Strauss să compună *Marșul Radetzky*.

Radha

În mitologia hindusă, iubită a zeului Krishna când acesta trăia printre văcarii din Vrndavana. Deși căsătorită cu un văcar, Radha era perechea constantă a lui Krishna care o iubea mai mult decât pe celelalte amante ale sale. În mișcarea bhakti a vishnuismului, Radha simbolizează sufletul uman, iar Krishna pe cel divin. Dragostea alegorică dintre Radha și Krishna a fost preamărită în poeziile multor limbi indiene, iar Radha este deseori venerată împreună cu Krishna, mai ales în India de N și de E.

radiație

Proces prin care energia este emisă de la o sursă și propagată prin mediul înconjurător sau prin energia implicată în acest proces. Radiația constă dintr-un flux de particule atomice, subatomice sau de unde. Exemple obișnuite sunt lumina (o formă de radiație electromagnetică) și sunetul (o formă de radiație acustică). Atât radiația electromagnetică, cât și cea acustică pot fi descrise ca unde cu frecvențe și intensități variate. Radiația electromagnetică este, de asemenea, tratată ca unități distincte de energie, numite fotoni. Toată materia este în mod constant bombardată cu radiație din surse cosmice și terestre, iar elementele radioactive emit câteva tipuri de radiație (*vezi* radioactivitate). *Vezi* radiație Cerenkov, radiație Hawking, radiație infraroșie, radiație sincrotronică, radiație termică, radiații ultraviolet.

radiație cosmică fundamentală

Radiații electromagnetice, mai ales din gama microundelor, despre care se crede că sunt efectul rezidual foarte deplasat al liniilor spectrului (*vezi* deplasarea spre roșu) aparținând exploziei care a avut loc cu miliarde de ani în urmă, din care, conform

modelului big-bang, a rezultat universul. Descoperite întâmplător în 1964 de Robert W. Wilson și Arno Penzias, sunt suportul presupunerilor cosmologiei big-bang.

radiație de frânare

(în germană, Bremsstrahlung)

Radiație electromagnetică produsă de o încetinire sau o deviere bruscă a particulelor încărcate electric, în special a electronilor, care trec prin materie, în vecinătatea puternicelor câmpuri electrice ale nucleelor atomice. Acest fenomen se produce când razele cosmice traversează atmosfera Pământului, explicând astfel spectrul continuu de radiații ultraviolet.

radiație electromagnetică

Energie propagată în spațiu deschis sau printr-un mediu material, sub formă de unde electromagnetice. Printre acestea se numără undele radio, radiațiile infraroșii, lumina vizibilă, radiațiile ultraviolet, razele X, razele gamma. Radiațiile electromagnetice prezintă proprietăți asemănătoare cu cele ale undelor, cum ar fi reflexia, refracția, difracția și interferența, dar și proprietăți asemănătoare cu cele ale particulelor, prin faptul că energia lor se eliberează în pachete eterogene sau în cuante. Deși toate tipurile de radiații electromagnetice circulă cu aceeași viteză, ele variază din punctul de vedere al frecvenței și al lungimii de undă și interacționează diferit cu materia. Vidul este singurul mediu perfect transparent; toate celelalte absorb anumite frecvențe ale radiațiilor electromagnetice.

radiație infraroșie

Porțiune a spectrului electromagnetic, care se întinde de la microunde până la capătul roșu al spectrului vizibil al luminii. Lungimea sa de undă variază de la cca 0,7 până la 1 000 de micrometri. Majoritatea radiațiilor emise de o suprafață ușor încălzită sunt infraroșii și formează un spectru continuu. Agitația moleculară produce radiație infraroșie extensivă, dar într-un spectru discret, de linii sau benzi. Lungimile de undă infraroșie sunt folosite, între altele, de echipamentele pentru vedere pe timp de noapte, de rachetele cu detector de căldură, în spectroscopia moleculară și în astronomia în infraroșu. Efectul de seră este provocat de absorbirea radiației infraroșii de către gazele din atmosferă.

radiație sincrotronică

Radiație electromagnetică emisă de particule purtătoare de sarcină electrică ce se mișcă cu viteze apropiate de cea a luminii, atunci când traiectoriile lor sunt modificate. Se numește astfel deoarece este produsă de particule cu viteză mare într-un sincrotron. Această radiație este puternic polarizată (*vezi* polarizare) și continuă. Intensitatea și frecvența sa depind atât de forța câmpului magnetic ce modifică traiectoria particulelor, cât și de energia acestor particule. Radiația sincrotronică pe frecvențele radio este emisă de electroni cu nivel ridicat de energie, care urmează o traiectorie în spirală prin câmpurile magnetice din spațiu, cum sunt cele din jurul lui Jupiter. Radiația sincrotronică este emisă de către corpuri din spațiu, de la planete până la resturile supernovelor sau quasari.

radiație termică

Proces prin care este emisă energie de către o suprafață caldă. Energia se numește radiație electromagnetică și se deplasează cu viteza luminii sub această formă fără a necesita un mediu de transport. Energia termică variază în frecvență, de la razele infraroșii cu frecvență scăzută la razele ultraviolet cu frecvență mare. Distribuția intensității și a frecvenței razelor emise este determinată de natura și de temperatura suprafeței emitente; în general, cu cât obiectul este mai fierbinte, cu atât lungimea de undă este mai scurtă. Un obiect mai cald este un emițător mai bun decât unul mai rece, iar o suprafață de culoare închisă este un emițător mai bun decât una argintie. Un exemplu de radiație termică este încălzirea suprafeței terestre de către Soare.

radiații ultraviolet

Porțiune a spectrului electromagnetic, care se întinde de la capătul violet al zonei de lumină vizibilă, până în zona razelor X. Radiațiile ultraviolet (UV) se află între lungimile de undă de cca 400 nanometri și zece nanometri și corespund frecvențelor de $7{,}5 \times 10^{14}$ Hz – 3×10^{16} Hz. Majoritatea razelor UV emise de Soare sunt absorbite de stratul de ozon al Pământului. UV au putere mică de penetrare, astfel încât în cazul oamenilor efectele nu trec de piele. Aceste efecte includ stimularea producției de vitamina D, arsurile solare, bronzarea, semnele de îmbătrânire și schimbările carcinogene. Radiațiile UV mai sunt folosite în tratarea icterului la nou-născuți, la sterilizarea echipamentului și la producerea luminii artificiale.

radical

În politică, persoană care dorește schimbări extreme ale unei părți a societății sau a întregii ordini sociale (derivă de la cuvântul latin ce însemna „rădăcină“, sugerând o schimbare din rădăcină a sistemului). Această semnificație i-a fost atribuită de Charles James Fox în 1797, când acesta a cerut o „reformă radicală“, adică sufragiu universal. În Franța dinainte de 1848, republicanii și susținătorii sufragiului universal pentru bărbați erau numiți radicali. Termenul a fost mai târziu aplicat marxiștilor (*vezi* marxism) care chemau la o schimbare socială fundamentală pentru a înlătura diferențele dintre clasele sociale. Folosit în sens popular, termenul se aplică extremismului politic, nu neapărat violent, atât al formațiunilor de dreapta, cât și al celor de stânga.

radical

Termen folosit în chimie, cu un sens dominant și două secundare. De cele mai multe ori se referă la radicalii liberi. Poate să însemne și ion sau grupare funcțională.

radical liber *sau* radical

Moleculă care are cel puțin un electron nepereche. Majoritatea moleculelor au un număr par de electroni, iar legăturile covalente sunt formate de perechile de electroni comuni. Prin scindarea acestor legături apar doi radicali liberi separați, fiecare cu câte un electron nepereche (pe lângă cei care sunt în număr par). Aceștia pot avea sarcină electrică sau pot fi neutri, au o mare reactivitate și sunt foarte instabili. Se combină între ei sau cu atomi care au număr impar de electroni. În reacție cu moleculele nemodificate, ei preiau o parte din sarcină, pentru a-și completa propria structură electronică, generând noi radicali care, la rândul lor, vor reacționa cu alte molecule. Astfel de reacții în lanț sunt foarte importante pentru descompunerea substanțelor la temperaturi mari și în cazul polimerizării. În corpul uman, radicalii liberi oxidați (*vezi* oxidoreducere) pot afecta țesuturile. Substanțele nutritive antioxidante (de ex. vitamina C și vitamina E, seleniu) pot reduce efectele acestora. Căldura, radiațiile ultraviolet și radiațiile de ionizare (*vezi* leziune provocată de radiații) pot genera radicali liberi. Aceștia sunt magnetici, așa că proprietățile lor pot fi studiate cu ajutorul unor tehnici precum susceptibilitatea magnetică și măsurarea rezonanței paramagnetice a electronilor.

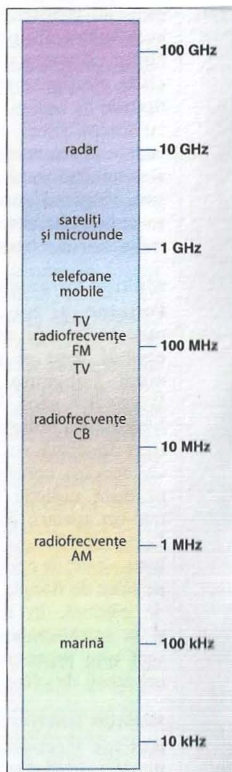
radiestezie

Practică ocultă folosită pentru a găsi apa, mineralele sau alte substanțe ascunse. Cel care practică această căutare folosește o nuia de alun, de scoruș sau de salcie, în formă de Y (vergea magică). Căutătorul apucă nuiaua de cele două capete ale furcii și o plimbă paralel cu terenul pe care caută, părând să primească semnale de sub pământ. Dacă nuiaua tremură intens sau se arcuiește spre pământ, înseamnă că a fost localizată o substanță îngropată. Practicată pentru prima dată în Europa, în Evul Mediu, radiestezia este folosită mai ales pentru a găsi surse de apă, dar poate folosi și pentru localizarea metalelor prețioase, a comorilor îngropate, a vestigiilor arheologice sau chiar a cadavrelor.

radio

Radiație electromagnetică de frecvență mai mică (dar cu o lungime de undă mai mare) decât lumina vizibilă sau decât radiația infraroșie, care constă într-o gamă de frecvențe folosite pentru semnalele de navigație, difuzarea AM și FM, transmisii de televiziune, comunicații prin telefonie mobilă și diferite forme de radar. Pentru transmisiile radio, informațiile sunt transmise unei unde purtătoare prin variații de amplitudine, de frecvență sau de durată. Tehnologia radioului a apărut ca

Undele radio se află la capătul de jos al frecvenței spectrului magnetic. Ele sunt utilizate mai ales în diferite tipuri de semnale de comunicație. Detectarea surselor radio naturale în radioastronomie și astronomie radar are o importanță deosebită. Sunt prezentate câteva aplicații în poziția lor aproximativă în spectru (pe o scară algoritmică). Microundele reprezintă un subansamblu al spectrului de unde radio, situându-se într-un interval variind în lungimi de undă de la cca 1 la 1 000 mm, sau cu o frecvență cuprinsă între cca 1 și 100 GHz. Domeniul microundelor este utilizat în diferitele forme de radar, în comunicații, la nivel de navete spațiale și sateliți (ca în Sistemul Global de Poziționare), precum și în cuptoarele cu microunde. Comunicațiile la nivel de amatori, cum ar fi radiofrecvența CB (banda de frecvență radioamatori) sau undele radio scurte, se situează în jurul a 10 MHz. Navigația marină și sistemele de comunicație operează, în special, în banda situată sub 1 MHz. Detectoarele de metal, sistemul Loran (abreviere din engleză pentru Long Range Navigation), sistem hiperbolic de radionavigație, și imagistica prin rezonanță magnetică (IRM) sau rezonanța magnetică nucleară (RMN) folosesc, și ele, unde radio.

rezultat al studiilor efectuate de Michael Faraday, James Clerk Maxwell, Heinrich Hertz, Guglielmo Marconi și alții, iar după apariția oscilatorului cu tub electronic, a circuitului acordat și a altor componente, a urmat o îmbunătățire a acesteia. Inovațiile de mai târziu au inclus înlocuirea tuburilor electronice cu tranzistoare și a firelor cu circuite imprimate. *Vezi* astronomie în unde radio și radar.

radioactivitate

Proprietate a anumitor tipuri de materie de a emite radiație în mod spontan. Fenomenul a fost descoperit în 1896 de Henri Becquerel, la sarea de uraniu, și s-a văzut curând că toți compușii uraniului sunt radioactivi din cauza radioactivității acestui element. În 1898, Marie Curie și soțul ei au descoperit alte două elemente puternic radioactive care apar în mod natural, radiu și poloniu. Radiația este emisă de nuclee atomice instabile (*vezi* nucleu), care încearcă să devină mai stabile. Principalele procese ale radioactivității sunt dezintegrarea alfa, dezintegrarea beta și dezintegrarea gamma. În 1934 s-a descoperit că radioactivitatea putea fi provocată în mod controlat în materie obișnuită, prin transformare artificială.

radiologie

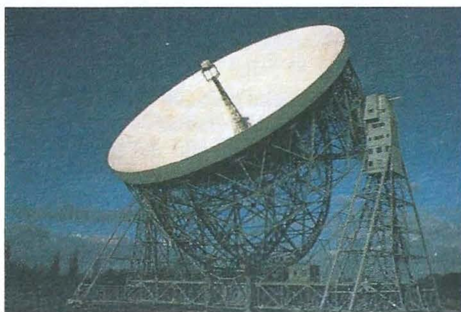
Ramură a medicinei care folosește radiația pentru diagnosticarea (diagnosticare imagistică) și tratamentul (radioterapie) unor boli. La început erau utilizate raze X pentru diagnosticare, raze gamma și alte radiații ionizante pentru tratament. În prezent, metodele de diagnosticare includ scanarea cu izotopi (*vezi* medicină nucleară), folosirea radiațiilor neionizante, cum ar fi radiografia cu ultrasunete și prin rezonanță magnetică, precum și testarea radioimunității (în care izotopii radioactivi din anticorpi detectează cantități minime de hormoni pentru diagnosticarea afecțiunilor endocrine). În zilele noastre, radioterapia include, în tratamentul cancerului, hormoni radioactivi și medicamente chimioterapeutice.

radiologie terapeutică

Vezi radioterapie

radiotelescop

Combinație de receptor radio și antenă, folosită pentru observație în radioastronomie (*vezi* astronomie în unde radio și radar). Radiotelescoapele variază mult, dar toate au două componente de bază, o antenă radio mare și un radiometru sau

Telescopul Lovell, radiotelescop mobil, Observatorul Jodrell Bank, Macclesfield, Cheshire, Anglia

CENTRUL ȘTIINȚIFIC JODRELL BANK

un receptor radio. Deoarece unele surse radioastronomice sunt extrem de slabe pe Pământ, de obicei radiotelescoapele sunt foarte mari și se folosesc cele mai sensibile dintre ele. Primul mare radiotelescop manevrabil a fost realizat în 1957, la Jodrell Bank, Anglia. Cel mai mare radiotelescop manevrabil din lume este cel al Observatorului Radioastronomic Național din Green Bank, Virginia de Vest, SUA, a cărui antenă are dimensiunile 110×100 m. Cel mai mare radiotelescop simplu din lume este reflectorul sferic fix, de 305 m, de la Observatorul Arecibo din Puerto Rico. Cel mai puternic radiotelescop din lume este Very Large Array din New Mexico, SUA, ce include 27 de antene parabolice mobile separate care realizează împreună rezoluția unei singure antene cu diametrul de 35 km.

radioterapie *sau* terapie cu radiații *sau* radiologie terapeutică

Folosire a surselor de radiații pentru tratarea sau pentru diagnosticarea unor boli, de obicei cancer (inclusiv leucemia). Radiația ionizantă, folosită în primul rând pentru a distruge celulele bolnave, acționează cel mai bine la cancerele cu evoluție rapidă. În unele cazuri însă, radiația poate cauza cancer (*vezi* leziune provocată de radiații), prin urmare nu mai este folosită pentru evoluțiile benigne. Alte complicații includ greață, pierdere a părului, pierdere în greutate și slăbiciune. Substanțele radioactive pot fi implantate în tumori (*vezi* medicină nucleară). Radiația externă implică 10–20 de ședințe într-un interval de câteva luni, fie după înlăturarea chirurgicală a excrescenței, fie atunci când operația chirurgicală este imposibilă; se poate administra în doze mai mari la

tumori mai adânci. Radiațiile infraroșii și cele ultraviolet se aplică prin intermediul lămpilor pentru a calma inflamațiile.

Radioul Public Naţional /National Public Radio/

Rețea publică de radio din SUA. A fost înființată de Corporația pentru Programe Publice, în 1970, pentru a autoriza transmisia de programe de către posturile de radio necomerciale și educative din SUA. Dacă la început autoriza programe în domeniul artelor, după 1983 rețeaua s-a orientat spre programele de știri. Prezintă programele zilnice *Morning Edition* și *All Things Considered*, precum și emisiunile cu invitați *Fresh Air* și *Talk of the Nation*.

Radişcev, Aleksandr (Nikolaevici)

(31.08.1749, Moscova, Rusia - 24.09.1802, Sankt Petersburg)

Scriitor rus. Deși era de viță nobilă, a urmat o carieră de funcționar, în care a cunoscut oameni din toate clasele sociale. Influențat de scriitori precum Jean-Jacques Rousseau, a scris *Călătorie de la Petersburg la Moscova* (Puteșestvie iz Petersburga v Moskvu, 1790), în care a descris exemple de nedreptate socială, sperând că observațiile sale asupra iobăgiei, asupra autocrației și asupra cenzurii ar lumina-o pe Ecaterina II, însă a fost arestat și exilat în Siberia. A fost iertat de Aleksandru I în 1801, dar s-a sinucis un an mai târziu. I-a inspirat pe revoluționarii de mai târziu, de ex. pe cei care au declanșat răscoala decembristă.

radiu

Element chimic, cel mai greu metal alcalino-pământos, simbol chimic Ra, număr atomic 88. A fost descoperit de Marie Curie și de soțul ei, Pierre Curie, în 1898 și izolat înainte de 1910. Toți izotopii lui sunt radioactivi (*vezi* radioactivitate). Radiul nu apare liber în natură, dar se găsește în minereurile naturale cum ar fi pehblenda, ca produs de dezintegrare radioactivă a unor elemente mai grele, inclusiv uraniul. Este foarte reactiv din punct de vedere chimic și toți compușii săi au valența 2. Folosirea lui în medicină (*vezi* radioterapie, radiologie) e din ce în ce mai rară, din cauza costurilor, iar utilizarea sa la bunurile de consum (pentru a lumina cifrele și limbile ceasurilor, precum și ecranele instrumentelor) a fost oprită, din cauză că radiațiile pot provoca leziuni. Se mai folosește încă la realizarea unor radiografii sau ca sursă de neutroni.

radon

Element chimic, simbol chimic Rn, număr atomic 86. Cel mai greu gaz inert, este incolor, insipid, inodor, radioactiv (*vezi* radioactivitate) și aproape complet nereactiv (formează compuși doar cu fluorul). Se găsește rar în natură, deoarece izotopii lui au viață scurtă și din cauză că radiul, care este sursa lor, se întâlnește rar. Se infiltrează în atmosferă din anumite soluri și roci (cum ar fi granitul) și se poate acumula în spații slab aerisite, situate aproape de nivelul solului, inclusiv în subsolurile caselor; se știe că folosirea unor astfel de spații mărește riscul cancerului pulmonar mai mult decât oricare alt factor obișnuit, exceptând fumatul. Radonul se folosește în radioterapie, în diagnosticare imagistică și în cercetare.

Radu I

Domn al Țării Românești (d. cca 1377 - cca 1383). Vechii cronicari munteni l-au confundat cu legendarul Negru-Vodă, plasându-i domnia în jurul anului 1200. Se pare că a stopat expansiunea maghiară, respingând armata regelui Ludovic de Anjou și recucerind cetatea Severinului. Campania maghiară a avut loc, după toate informațiile (vagi și nu din sursele cele mai sigure), în vara anului 1377. Este neclar cine a fost înfrânt în ciocnirile dintre trupele regatului ungar și domnul valah. Cert este că, după presupusele lupte, nu s-a înregistrat domnia vreunui ban ungur în Țara Severinului. Radu I este cel care i-a dat sprijinul cuviosului Nicodim din Prilep (canonizat în 1955), începând, pare-se pe locul unei biserici de lemn, construcția mănăstirii de la Tismana (sfințită în 1377–1378) și sprijinind-o cu danii în pământ și bani. A ctitorit și mănăstirile de la Cozia și Cotmeana și a adus moaștele sfintei Filofteia de la Târnovo la mănăstirea Curtea de Argeș. Momentul morții și locul de îngropăciune nu sunt cunoscute, dar la 1385 hrisoavele domnești erau semnate de fiul său, Dan I. Mircea cel Bătrân a fost, și el, fiul lui Radu I. În necropola bisericii domnești de la Curtea de Argeș a fost descoperit, în timpul săpăturilor arheologice din 1920, un mormânt care ar putea fi de la sfârșitul sec. XIV, după inventarul bogat în piese vestimentare și ornamente, și ar putea aparține lui Radu I.

Radu cel Frumos *sau* Radu III

Domn al Țării Românești (1462–1473, 1473–1474, 1474, 1474–1475), fiu al lui

Vlad II Dracul și frate vitreg mai mic al lui Vlad Țepeș. Au fost amândoi, în primii ani de viață, ostateci ai sultanului Murat II în cetatea Adrianopole (Edirne de astăzi). Vlad Țepeș a fost eliberat (1448) pentru a prelua tronul Valahiei, însă Radu cel Frumos a rămas în Adrianopole și s-a convertit la islam. După ce Vlad Țepeș a fost alungat de pe tron, de turci și de boierii revoltați de cruzimea voievodului, Radu cel Frumos a fost preferatul sultanului Mahomed II pentru domnia Țării Românești. Pentru că era unul dintre aliații pe care își bazau turcii supremația est-europeană, Radu cel Frumos a devenit inamicul lui Ștefan cel Mare care l-a înfrânt în luptele de la Soci (1471) și Vodna (1473). Hărțuit de fratele său, Vlad Țepeș, și de domnul moldovean, în ultimii doi ani de viață Radu cel Frumos a domnit doar trei foarte scurte perioade, fiind înlocuit de Basarab III Laiotă cel Bătrân, adus pe tron de Ștefan cel Mare sau de turci. După înfrângerea de la Soci a fugit din țară, iar soția și fiica lui, Maria Voichița, au căzut în mâinile lui Ștefan cel Mare. Radu cel Frumos a murit pare-se de sifilis în 1475. Succesor la tron i-a fost Basarab Laiotă cel Bătrân. Fiica lui a devenit, în 1480, ultima soție (a treia) a lui Ștefan cel Mare.

Radu cel Mare *sau* Radu IV

(1467, /?/ - 1508, /?/)

Domn al Țării Românești între 1495 și 1508, fiu al lui Vlad IV Călugărul. A domnit alături de tatăl său din 1492 până în septembrie 1495, apoi a stat singur pe tron până la moarte. A avut mai mulți copii legitimi, dintre care trei (Vlad VII Vintilă, Mircea Ciobanul, Radu VII Paisie) au fost domni ai Țării Românești. De asemenea, doi dintre copiii nelegitimi, Radu VI Bădica și Radu de la Afumați, au ajuns la rândul lor pe tron. Pentru a recompensa sprijinul primit de la puternicii boieri Craiovești, a înființat pentru ei funcția de ban al Craiovei. S-a împotrivit influenței otomane semnând în 1501 un tratat cu Ungaria, prin care domnul valah se recunoștea vasal al regelui Vladislav II. Radu cel Mare a ridicat biserica Sfântul Nicolae a Episcopiei Râmnicului și a reconstruit, lângă cetatea sa de scaun, Târgoviște, mănăstirea Dealu (1499–1501) în locul unei biserici de lemn care ființa de la 1431, după cum afirmă istoricul Nicolae Iorga. Acolo (sau la mănăstirea Snagov, unde mama lui Radu cel Mare era călugăriță) s-au tipărit mai multe cărți în limba slavonă, între care *Liturghierul lui Macarie* (1508). În 1503, pentru a reorganiza viața bisericească din Țara Românească, l-a adus în țară, ca mitropolit, pe fostul patriarh Nifon, aflat în surghiun la Adrianopole. Însă Nifon a fost nemulțumit de modul în care era tratat la curte și de faptul că domnul încerca să-i influențeze deciziile. După ce s-a opus căsătoriei uneia dintre surorile domnului cu o rudă apropiată, patriarhul s-a retras la muntele Athos (1505) unde a și murit în 1508. Osemintele lui Nifon au fost aduse în țară de Neagoe Basarab și așezate, câteva zile, în incinta mănăstirii Dealu, pe cripta lui Radu cel Mare, pentru a-i reconcilia simbolic pe cei doi.

Radu de la Afumați

Domn al Țării Românești (1522–1523, 1524, 1524–1525, 1525–1529). Fiu nelegitim al lui Radu cel Mare, căsătorit cu Voica, fiica vornicului Vlad din Bucșani, și apoi cu Ruxandra, fiica voievodului Neagoe Basarab. După prima etapă de domnie a fost înlăturat de Vladislav III și aruncat în temniță la Constantinopol. A plătit un tribut consistent pentru a se întoarce pe tron, iar domnia sa a fost, practic, o continuă bătălie pentru a se menține pe tron. A finalizat mănăstirea Curtea de Argeș, a cărei construcție fusese începută de socrul său, aducându-l pe meșterul zugrav Dobromir pentru a picta frescele interioare (1526). A purtat 20 de bătălii, încercând să rămână pe tron și să se opună turcilor, care sprijineau diferiți pretendenți (pe propriul său frate, Radu Bădică, sau pe Vladislav III). A acceptat, pentru o vreme, un compromis cu turcii, la îndemnul influenților boieri Craiovești, însă tentativa sa de a relua politica antiotomană l-a costat viața. A fost ucis de boieri chiar în biserica Cetățuia din Râmnicu-Vâlcea, împreună cu fiul său Vlad. Este înmormântat la Curtea de Argeș, alături de regii României, iar piatra sa tombală, o veritabilă operă de artă, cuprinde una dintre cele mai complexe inscripții din acea perioadă. Radu, fiul din căsătoria cu Ruxandra, a domnit sub numele de Radu Iliaș Haidăul (noiembrie 1552–mai 1553).

Radu Zugravul

(1740-1802)

Pictor de biserici, miniaturist și iconar român, unul dintre ultimii reprezentanți de marcă ai tradiției medievale în Țara Românească. A pictat bisericile din Gura Văii, Brădet și Cornetu. A întocmit un *Caiet de modele* pentru zugravii de biserici.

Raeburn, Sir Henry

(04.03.1756, Stockbridge, Scoția - 08.07.1823, Edinburgh)

Pictor portretist scoțian. A fost ucenicul unui bijutier și nu a avut pregătirea teoretică a unui pictor. A lucrat mai ales ca miniaturist și a creat un stil distinct de portrete în ulei, pictând direct pe pânză, fără a desena mai întâi. Portretele sale se caracterizează printr-o valorificare intensă a vopselei și prin efecte de lumină experimentale. În tablourile sale lumina vine, de obicei, din spatele personajelor reprezentate. A fost ales președinte al Societății Artiștilor din Edinburgh (1812) și academician regal (1815), a fost numit cavaler în 1822 și desenator al Maiestății Sale pentru Scoția (1822).

Raeder, Erich

(24.04.1876, Wandsbek, Germania - 06.11.1960, Kiel, Germania de Vest)

Ofițer de marină german. După ce a fost șeful de stat-major al unui amiral, în Primul Război Mondial, a avansat la gradul de amiral. Din 1928, în calitate de comandant-șef de marină, a impulsionat construcția submarinelor (interzise prin Tratatul de la Versailles) și a crucișătoarelor rapide. Numit mare amiral în 1939, a coordonat invazia Danemarcei și a Norvegiei, în 1940. Diferențele de opinii dintre el și Adolf Hitler au dus la demiterea lui de la comanda supremă, în 1943. A fost condamnat pe viață în procesele de la Nürnberg, dar a fost eliberat din motive de sănătate, în 1955.

Raetia *sau* Rhaetia

Provincie antică romană, la S de fluviul Dunărea. Cuprindea părți din Austria, din Elveția și din Germania de azi. Locuitorii săi erau, probabil, un amestec de descendenți iliri și celți. Cucerită de Roma în 15 î.Hr., a devenit o parte importantă a imperiului, datorită poziției sale, drumurile care legau Italia de Dunăre și Gallia de Balcani intersectându-se în Raetia. Fiind o provincie de frontieră, granițele sale s-au mutat în urma invaziei triburilor germanice; în sec. I d.Hr., granița de N s-a extins până la râul Neckar, dar în sec. III granițele de V și de N au revenit la poziția inițială. În 450 d.Hr., Roma mai stăpânea doar regiunile alpine ale provinciei.

Rafael

În Biblie și Coran, unul dintre arhangheli. În *Cartea apocrifă a lui Tobit*, apare sub înfățișare umană și îl învinge pe demonul Asmodeu. Numele său în ebraică înseamnă „Dumnezeu a vindecat", iar în *Tobit* sarcina acestuia este să vindece pământul. Rafael este considerat sfânt atât în bisericile răsăritene, cât și în cele apusene, fiind sărbătorit pe 24 octombrie.

Rafael *născut* Raffaello Sanzio

(06.04.1483, Urbino, ducatul Urbino, Italia - 06.04.1520, Roma, Statele Papale)

Pictor desăvârșit și arhitect al Renașterii italiene, celebru pentru Madonele sale și pentru decorarea așa-numitelor „camere" ale lui Rafael de la Vatican. Operele sale sunt admirate pentru armonia formelor și naturalețea compoziției, precum și pentru împlinirea idealului neoplatonic al imaginii măreției umane.

Primii ani la Urbino

Rafael era fiul lui Giovanni Santi și al Mariei di Battista Ciarla. Mama lui s-a stins din viață în 1491. Potrivit artistului și biografului Giorgio Vasari, tatăl său era un pictor mediocru. Era însă un om cultivat, în permanent contact cu ideile artistice vehiculate la curtea din Urbino. Înainte de moartea lui, pe când Rafael avea numai 11 ani, și-a inițiat fiul în pictură și în filozofia umanistă specifică mediului aristocratic.

Urbino a devenit un adevărat centru cultural în timpul domniei ducelui Federico da Montefeltro, care a sprijinit arta și a atras la curtea sa oameni înzestrați, precum Donato Bramante, Piero della Francesca sau Leon Battista Alberti. Chiar dacă mai târziu avea să fie influențat de marii artiști ai Romei și Florenței, Rafael a făcut primii pași în pictură la Urbino. Probabil că vigoarea culturală a orașului i-a stimulat firea precoce, întrucât la doar 17 ani, la cumpăna dintre veacuri, a dat primele dovezi ale talentului său ieșit din comun.

Ucenicia la Perugia

Nu se cunoaște data sosirii la Perugia, deși unii istorici vorbesc de 1495. Primele dovezi ale activității artistice întreprinse aici le găsim într-un document din 10 decembrie 1500, o comandă primită de tânărul artist, numit deja „maestru", pentru finalizarea unei picturi pe altar până la data de 13 septembrie 1502. E limpede că făcuse deja dovada măiestriei sale, între 1501 și 1503 fiind însărcinat să picteze *Încoronarea Fecioarei*, pentru capela Oddi din biserica San Francesco din Perugia (pictură aflată actualmente în Muzeul Vaticanului, la Roma).

Marele maestru umbrian Pietro Perugino lucra în această perioadă la picturile murale pentru Collegio del Cambio din Perugia, astfel că, devenind ucenicul său, Rafael a avut ocazia să-și desăvârșească meșteșugul.

Pe lângă învățăturile practice, Rafael a preluat și ceva din stilul grațios al maestrului. *Predarea cheilor Sfântului Petru*, pictată de Perugino între 1481 și 1482 pentru Capela Sixtină din Roma, e sursă de inspirație pentru prima operă de seamă, *Logodna Sfintei Fecioare* (1504, Pinacoteca Brera din Milano). Influența lui Perugino se regăsește în accentul pus pe perspectivă, în legăturile dintre personaje și arhitectonică, precum și în lirismul figurilor. Însă chiar și în această compoziție timpurie iese la iveală sensibilitatea aparte a artistului. Personajele și-au pierdut din rigiditate, atât în dispunerea față de arhitectură, cât și unele față de altele, fiind mai puțin formale și mai animate. Tandrețea figurilor și legăturile calde dintre ele întrec orice realizare a lui Perugino.

Urmează trei compoziții mai mici, *Visul cavalerului, Cele Trei Grații* și *Sfântul Mihail*, deopotrivă exemple de măiestrie în pictura narativă, probând prospețime, dar și iscusință în stăpânirea elementelor de stil propriu. Deși asimilase mult de la Perugino, la finele lui 1504 Rafael simțea nevoia unor modele noi. Setea de cunoaștere îl îndemna să țintească mai sus.

Perioada florentină

Vasari amintește că Rafael l-a însoțit pe artistul Bernardino Pinturicchio până la Siena, îndreptându-se apoi spre Florența, atras fără îndoială de operele lui Leonardo da Vinci și Michelangelo. În toamna lui 1504 se afla în Florența. Nu se știe dacă aceasta a fost prima vizită, dar, luând ca punct de reper lucrările sale, cam în această perioadă a intrat în contact cu lumea artistică, prilej să-și sedimenteze cunoștințele acumulate, dar și să-și lărgească orizonturile. Conform lui Vasari, studiază atât lucrările maeștrilor Renașterii târzii – Leonardo, Michelangelo sau Fra Bartolomeo –, cât și „vechile lucrări ale lui Masaccio", inițiator al curentului naturalist ce marchează ruperea Renașterii timpurii de gotic.

Însă maeștrii săi la Florența rămân Leonardo și Michelangelo. O bună parte dintre lucrările executate de Rafael între 1505 și 1507, mai cu seamă faimoasele Madone, printre care *Madona cu sticlețele* (cca 1505, Muzeul Uffizi, Florența), *Madonna del Prato* (cca 1505, Muzeul de Istorie a Artei, Viena), *Madona Esterházy* (cca 1506–1507, Muzeul de Arte Frumoase, Budapesta) și *La Belle Jardinière* (cca 1507, Luvru), poartă amprenta lui Leonardo, care introduce noi perspective în pictură începând cu 1480. Un rol important a jucat imaginea *Madonei cu Pruncul și Sf. Ana*, operă de o tandrețe și o simplitate a decorului nemaiîntâlnite până atunci. Rafael își însușește modelul florentin al compoziției în adâncime, în formă piramidală. Figurile sunt grupate ca un tot unitar, dar fiecare își păstrează forma și individualitatea. Operele pictate în Florența se deosebesc de celelalte prin unitatea compoziției și renunțarea la neesențial. Lui Leonardo îi datorează și tehnicile de lumină: a folosit cu moderație clarobscurul (contrastul puternic dintre umbră și lumină), dar mai cu seamă tehnica *sfumato* (înlocuirea liniilor clare cu umbre delicate pentru a mărgini forme sau trăsături). Rafael a creat însă noi tipuri de personaje cu chip împlinit și blând, ce scoate la iveală sentimente simple, profund umane, duse însă la desăvârșire și arborând o seninătate perfectă.

Madona cu Pruncul, cretă neagră și peniță, desen de Rafael; Muzeul Albertina, Viena

ALBERTINA, VIENA

În 1507, Rafael a primit comanda pentru *Punerea în mormânt*, aflată în prezent la Muzeul Borgia din Roma. Lucrarea înfățișează dorința artistului de a asimila expresivitatea anatomiei umane întâlnită la Michelangelo. Însă dacă Leonardo și Michelangelo lucrau cu precădere în nuanțe întunecate și cu emoții puternice, Rafel abordează un stil mai calm, mai extrovertit, devenit formă de comunicare vizuală populară, la îndemâna oricui.

Ultimii ani la Roma

La finele lui 1508, papa Iuliu II l-a chemat pe Rafael la Roma, la recomandarea arhitectului Donato Bramante. Nu foarte cunoscut la venire, tânărul artist a lăsat o impresie puternică asupra nestatornicului papă și a suitei sale și zi de zi devine tot mai cunoscut. E înzestrat, dar totodată chipeș și plin de farmec, astfel că ajunge să se bucure de un prestigiu nemaipomenit, fiind supranumit „prințul pictorilor".

Rafael și-a petrecut ultimii 12 ani ai scurtei sale existențe la Roma, ani de muncă înfrigurată și realizări mărețe. Întâi a fost însărcinat să execute o serie de picturi murale în câteva încăperi de mărime mijlocie din reședința papală. Iuliu însuși locuia și lucra în aceste încăperi *(în italiană, stanze)*. *Stanza della Segnatura* (1508–1511) și *Stanza d'Eliodoro* (1512–1514) le-a decorat aproape în întregime Rafael. Deși a întocmit schițe și pentru *Stanza dell'Incendio* (1514–1517), frescele au fost executate în mare măsură de numeroșii săi studenți și ucenici.

Picturile realizate pentru *Stanza della Segnatura* sunt, probabil, cea mai însemnată realizare a lui Rafael. Om instruit, Iuliu II se înconjurase de cele mai strălucite figuri ale Renașterii. Îi încredințase lui Bramante zidirea noii bazilici Sf. Petru care avea s-o înlocuiască pe cea ridicată în sec. IV d.Hr. A apelat la serviciile lui Michelangelo pentru a-i sculpta mormântul, apoi l-a făcut să picteze tavanul Capelei Sixtine. În cele din urmă, intuindu-i geniul, i-a încredințat lui Rafael realizarea temei filozofice în frescele din *Stanza della Segnatura*. E vorba de legitimarea istorică a puterii Bisericii Romano-Catolice prin filozofia neoplatonică.

Pe cei patru pereți din *Stanza della Segnatura* se regăsesc frescele *Triumful religiei* și *Școala din Atena* (pe pereții mari), *Parnasul* și *Virtuțile cardinale* (pe cei mici). Cele mai importante sunt considerate a fi *Triumful religiei* și *Școala din Atena*. *Triumful religiei* înfățișează spectacolul ceresc al divinității înconjurate de profeți și apostoli, deasupra unor figuri marcante din trecutul și prezentul Bisericii Catolice, simbolizând în egală măsură triumful Bisericii și triumful adevărului. *Școala din Atena* e alegoria cunoașterii laice, a filozofiei adică, având în centru pe Platon și Aristotel înconjurați de filozofi din toate timpurile, într-un splendid cadru arhitectural. Simbolizează continuitatea istorică a gândirii platonice. Poate cea mai cunoscută dintre realizările lui Rafael, *Școala din Atena* e una dintre operele de căpătâi ale Renașterii târzii. Într-un cadru ordonat, dominat de calm, Rafael introduce figuri într-o gamă largă de ipostaze, astfel că un grup de figuri se întrepătrunde cu următorul după un tipar fix, purtând ochiul spre punctul de convergență perspectivală, ocupat de Platon și Aristotel. Spațiul în care discută filozofii e constituit din coloanele și arcadele unei mărețe bazilici, inspirată din schițele lui Bramante pentru noua biserică Sf. Petru din Roma. Atmosfera generală e una de calm sublim, de limpezime și de armonie.

Cam tot pe-atunci, Rafael a transpus o temă laică în *Triumful Galateei*, în Villa Farnesina din Roma. E poate cea mai fericită întruchipare din perioada Renașterii a spiritului Antichității clasice. Rafael a continuat împodobirea reședinței papale și după moartea lui Iuliu în 1513, sub pontificatul lui Leon X, până în 1517. În opoziție cu alegoriile din *Stanza della Segnatura*, decorațiunile din cea de-a doua încăpere, *Stanza d'Eliodoro*, înfățișează întâmplări miraculoase din istoria Bisericii creștine. Cele patru subiecte tratate sunt *Izgonirea lui Heliodor din templu, Liturghia din Bolsena, Eliberarea Sf. Petru* și *Papa Leon cel Mare îl întâlnește pe Attila*. Aici culoarea e mai bogată și mai profundă, dezvăluind, prin subiectul ales și prin valorile neobișnuite de lumină, îndrăzneala artistului. De pildă, scena nocturnă din *Eliberarea Sf. Petru* are trei surse distincte de lumină: razele lunii, torța din mâna soldatului și lumina cerească emanată de înger. Împodobirea încăperii numite *Stanza dell'Incendio* revenea asistenților lui Rafael, cu excepția *Incendiului mahalalei Borgo*, în care interesul artistului pentru subiecte mai dramatice, precum și studiul neîntrerupt al nudului masculin ne apar evidente.

În Madonele pictate la Roma, Rafael renunță la seninătatea și noblețea lucrărilor de până atunci, în favoarea dinamismului și a măreției. *Madonna Alba* (1508, Galeria Națională, Washington DC) păstrează tandrețea senină a Madonelor florentine, dar trădează maturitate în expresia emoțională, precum și rafinament tehnic desăvârșit în atitudinea figurilor. Urmează *Madona din Foligno* (1510, Muzeul Vaticanului) și *Madona Sixtină* (1513, Gemäldegalerie,

ERICH LESSING/ART RESOURCE, NEW YORK

Detaliu din *Școala din Atena*, frescă de Rafael, 1508–1511; Stanza della Segnatura la Vatican. Figura în maroniu care stă în dreapta este Euclid

Dresda), deopotrivă bogate în culoare și pătrunse de îndrăzneala compozițională ce definește perioada romană a pictorului. Madonele mai târzii, cum ar fi *Madona lui Francisc I* (Luvru), se remarcă printr-o eleganță minuțios lucrată. Printre altele, Rafael devine cel mai de seamă portretist din Roma în primele două decenii ale sec. XVI. Modelele sunt înfățișate original, redate în noi situații sufletești, cum vedem, de altfel, în portretul lui *Leon X cu doi cardinali* (1517–1519, Palatul Pitti, Florența). Probabil cea mai frumoasă lucrare de acest gen e *Portretul lui Baldassare Castiglione* (1516, Luvru), splendid și captivant studiu de personaj.

Rafael primește o comandă de la Leon X pentru zece tapiserii ce urmau să împodobească pereții Capelei Sixtine. În 1516 sunt gata șapte dintre cele zece desene (schițe preliminare în mărime naturală), iar în 1519 tapiseriile sunt arborate în capelă. Tapiseriile se află încă la Vatican, însă cele șapte desene originale fac parte din colecția regală britanică și sunt expuse la Muzeul Victoria și Albert din Londra. Desenele reprezintă *Cuvântul lui Iisus către Petru, Înmulțirea peștilor, Moartea lui Anania, Vindecarea ologului, Orbirea lui Elimas, Sacrificiul din Lystra* și *Sf. Pavel propovăduind în Atena*. Prototipurile închipuite aici de Rafael vor influența timp de secole tradiția europeană a picturii istorice narative. Desenele redau bine tendințele sale dramatice, măiestria cu care folosește gestul și mimica feței pentru a zugrăvi sentimente și credibilitatea cadrelor create, atât naturale, cât și înfățișând vechea arhitectură romană.

În timp ce lucra la *Stanza della Segnatura*, Rafael a executat prima operă de arhitectură, și anume planurile la biserica Sf. Eligio degli Orefici. În 1513, bancherul Augustino Chigi l-a angajat să-i picteze capela mortuară din biserica Santa Maria del Popolo, după ce artistul îi decorase în prealabil Villa Farnesina. În 1514, papa Leon X l-a ales să lucreze alături de Bramante la bazilica Sf. Petru. Bramante a murit în decursul aceluiași an, iar Rafael, care a preluat conducerea lucrărilor, a renunțat la dispunerea în stil grec (în formă de stea), trecând la cea în stil latin (sau longitudinal).

Rafael s-a arătat interesat de arheologie și de sculptura din Grecia sau Roma antică, fapt vizibil la figurile umane pictate în perioada romană. În 1515, papa l-a numit conducător al unei echipe care veghea la buna păstrare a unor plăci de marmură cu inscripții latine de mare importanță. Doi ani mai târziu a fost însărcinat cu administrarea antichităților și a întocmit o hartă arheologică a Romei. La această dată, Rafael era în fruntea tuturor proiectelor artistice papale din Roma, de la arhitectură și pictură până la decorațiuni și buna păstrare a antichităților.

Ultima capodoperă e considerată *Transfigurarea* (comandată de cardinalul Giulio de Medici în 1517), o uriașă pictură de altar neterminată la moartea artistului și finalizată de asistentul său, Giulio Romano. În prezent e expusă în Muzeul Vaticanului. *Transfigurarea* e o lucrare de mare complexitate, în care rafinamentul formelor și eleganța execuției se întrepătrund cu atmosfera tensionată și violența transmisă de gesturile agitate ale figurilor strânse laolaltă. Ne prezintă o nouă sensibilitate ce prefigurează parcă o nouă lume, tumultoasă și dinamică. Atmosfera și compoziția stau la baza mișcării manieriste și tind spre o expresie ce ar putea fi numită barocă.

Rafael s-a stins din viață în ziua când împlinea 37 de ani. Slujba de înmormântare s-a ținut la Vatican, iar *Transfigurarea* a fost așezată la căpătâiul artistului. A fost înmomântat în Panteonul din Roma.

Raffles, (Thomas) Stamford *ulterior* Sir Stamford

(06.07.1781, Port Morant, Jamaica – 05.07.1826, Londra, Anglia)

Administrator al Companiei Britanice a Indiilor de Est și fondator al orașului Singapore. A intrat în companie la 14 ani, iar datorită muncii sale asidue a fost numit secretar-asistent al guvernului Penang (astăzi Malaysia). A efectuat un studiu intensiv asupra malaezienilor, cunoștințele sale permițându-i să joace un rol-cheie în apărarea englezilor împotriva forțelor franco-olandeze din Java, unde a devenit guvernator-locotenent, în 1811. A inaugurat o serie de reforme ce aveau ca țintă transformarea sistemului colonial olandez și îmbunătățirea modului de viață al populației. A fost rechemat de companie, care a considerat reformele lui prea costisitoare; deși era popular în Londra (a fost numit cavaler în 1816), autoritatea sa a fost restricționată în mod sever, când și-a reluat serviciul în E. Încrezător, el a continuat fondarea orașului-port Singapore în 1819, pentru a asigura accesul englezilor în mările Chinei; în 1824, olandezii au renunțat la

toate pretențiile asupra orașului Singapore. Raffles este considerat creatorul Imperiului Britanic din Extremul Orient.

raga

În muzica clasică indiană și pakistaneză, cadru melodic pentru improvizație bazat pe un număr dat de note (de obicei între cinci și șapte) și pe tipare ritmice caracteristice. O raga poate fi considerată o colecție de linii melodice care tind să amplifice anumite trepte ale unei scări muzicale, conferindu-i un caracter emoțional specific. Această amplificare împarte scara în tonuri primare și secundare; tonurile secundare sunt folosite ca ornamente pentru tonurile principale, amplificându-le. Fiecare scară poate avea câteva raga diferite, în funcție de tonurile primare ale scării. La potențialul artistic al unei raga contribuie doi factori adiționali: împărțirea tonurilor în primare și secundare nu este întotdeauna strictă; mai mult, interpretul introduce deseori un al treilea nivel (ornamente ale ornamentelor). Conceptul de raga, introdus înainte de sec. IX, a devenit influent în întreaga Asie de S și de E. *Vezi și* arte din Asia de Sud.

Raglan (de Raglan), Baron ~ *născut* FitzRoy James Henry Somerset

(30.09.1788, Badminton, Gloucestershire, Anglia - 28.06.1855, lângă Sevastopol, Crimeea, Rusia)

Ofițer englez. A lucrat ca ajutor și, mai târziu, ca secretar militar al ducelui de Wellington. Numit comandant-șef al forțelor britanice în Războiul Crimeii (1854), a dat un ordin ambiguu în Bătălia de la Balaklava, ce a dus la atacul dezastruos al Brigăzii de cavalerie ușoară, sub conducerea contelui de Cardigan. Raglan a fost găsit vinovat de lipsa de progres a campaniei și de proasta aprovizionare a trupelor în iarna 1854–1855. Numele său a fost dat unui nou model de mânecă, probabil conceput ca să-și adapteze haina la brațul amputat după Bătălia de la Waterloo.

Ragnarök

În mitologia scandinavă, sfârșitul lumii zeilor și a oamenilor. După cum se spune în poemul islandez *Voluspa* din sec. X și în alte surse, Ragnarök va fi precedat de ierni aspre și de haos moral. Uriași și demoni îi vor ataca pe zei, care vor înfrunta moartea în mod eroic. Soarele se va stinge, stelele vor dispărea, iar pământul se va scufunda în mare. După aceea, pământul se va ridica din nou, Balder cel inocent se va întoarce printre cei vii, iar mulțimea celor drepți va domni, într-o sală acoperită cu aur. Titlul operei lui Richard Wagner, *Amurgul zeilor* (Götterdammerung) este un echivalent german al Ragnarökului.

ragtime

Muzică populară americană de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, caracterizată printr-un ritm foarte sincopat. Ragtime și-a găsit expresia caracteristică în compozițiile simple pentru pian; în timp ce mâna stângă bate ritmul, melodia rapidă, dinamică este cântată cu mâna dreaptă. Termenul provine probabil de la *ragged time* (*în engleză*, dans sincopat), fiind o descriere a efectului ritmic numit sincopă. Compozițiile de rag-time reprezentau în mod tipic trei sau patru secvențe de 16 măsuri interpretate într-un tempo moderat. Un compozitor celebru de ragtime a fost Scott Joplin. Ritmul și structura ragtime au reprezentat influențe importante asupra dezvoltării jazzului.

Rahila

În *Cartea Genezei*, una dintre cele două soții ale lui Iacov. Iacov a fost nevoit să muncească pentru tatăl ei, Laban, timp de șapte ani, pentru a o cuceri, dar la capătul perioadei a fost păcălit, căsătorindu-se cu sora ei, Lia. I-a fost apoi permis să se căsătorească și cu Rahila, în schimbul a încă șapte ani de muncă. Rahila este mama lui Iosif și moare născându-l pe Veniamin.

rahitism *sau* carență de vitamina D

Boală la sugari și copii caracterizată prin creșterea defectuoasă a oaselor, cauzată de lipsa vitaminei D. Fosfatul de calciu nu se depune corect în oase, care devin moi și curbate. Simptomele incipiente sunt agitație, transpirație abundentă, lipsa tonusului din mușchii membrelor și din cei abdominali, craniu moale și întârzieri în creștere. Mușchii pot avea crampe și contracții. Fără un tratament la timp, efectele pot fi picioare curbate, genunchi ce se lovesc la mers și erupție la joncțiunea dintre coaste și stern. Pieptul și pelvisul îngust pot crește ulterior riscul unei boli pulmonare și la femei pot împiedica nașterea. Tratamentul constă în supradoze de vitamina D, băi solare și o dietă echilibrată. În zonele înalte, unde pielea nu poate produce destulă vitamina D, aceasta a fost adăugată în lapte, pentru a reduce numărul cazurilor de rahitism.

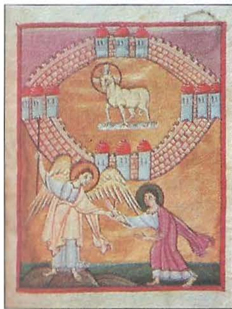
Rahmaninov, Serghei (Vasilievici)

(01.04.1873, Oneg, lângă Semyonovo, Rusia - 28.03.1943, Beverly Hills, California, SUA)

Compozitor și pianist american de origine rusă. A urmat conservatorul la Sankt Petersburg și Moscova. A susținut primul lui concert ca student la terminarea conservatorului, la pian (1891), apoi, pentru a obține diploma de compozitor, a scris prima lui operă, *Aleko* (1892). Prima simfonie (1897) a înregistrat la premieră un asemenea dezastru, încât autorul nu a mai putut compune timp de trei ani. Recunoscut ca mare pianist, a făcut numeroase turnee, perioadă în care a reînceput să compună prolific. S-a stabilit în SUA după Revoluția bolșevică din 1917. Operele sale, majoritatea într-un stil luxuriant romantic târziu, includ trei simfonii, patru concerte pentru pian, poemul simfonic *Din Insula Morților* (1909) și *Dansuri simfonice* (1940).

rai

Loc unde se află Dumnezeu sau zeii și unde ajung, după moarte, sufletele celor binecuvântați. Termenul se referă și la bolta cerească, unde se află Soarele, Luna, planetele și stelele, sursă de lumină care simbolizează binele. În iudaism și creștinism, raiul este locul unde ajunge un credincios după învierea din morți, în opoziție cu iadul, locul de osândă al păcătoșilor. Islamul are o reprezentare asemănătoare. În religia chineză, echivalentul raiului este voința divină, ca sursă a tuturor legilor fizice și morale. În unele culte budiste mahayana, raiul este un paradis al celor binecuvântați de Amitabha.

Îngerul îi arată Sf. Ioan Ierusalimul divin; din *Apocalipsa Sf. Ioan,* cca 1020; Biblioteca de Stat din Bamberg, Germania (MS. 140)

BIBLIOTECA DE STAT DIN BAMBERG, GERMANIA

Raimond IV *sau* Raymond *cunoscut ca* Raimond de St. Gilles

(1041/1042, Toulouse, comitatul Toulouse - 28.02.1105, lângă Tripoli)

Conte de Toulouse (1093–1105) și marchiz de Provence (1066–1105). A fost primul prinț din Europa Occidentală care a participat la prima cruciadă; a participat la cucerirea Antiohiei (1098) și a Ierusalimului (1099), dar a refuzat coroana Ierusalimului oferită de cruciați. Ulterior a cucerit și a condus orașul Tripoli (1102–1105).

Raimond VI *sau* Raymond

(27.10.1156,/?/ - 08.1222, Toulouse, Franța)

Conte de Toulouse (1194–1222). Inițial a dat dovadă de toleranță față de ereticii catari, dar apoi a luat parte la cruciada albigensă; ulterior a luptat împotriva cruciaților pentru a-și apăra domeniile. Deși și-a pierdut titlul nobiliar în urma unui decret pronunțat de cel de-al patrulea Conciliu Lateran (1215) și în ciuda eforturilor papei Inocențiu III de a ajunge la un compromis, Raimond a reușit să recucerească prin luptă cea mai mare parte a pământurilor ce-i aparțineau. A fost excomunicat de două ori și i-a fost refuzată înmormântarea creștinească.

Raimond VII sau Raymond

(07.1197, Beaucaire, Franța - 27.09.1249, Millau)

Conte de Toulouse (1222–1249). Și-a ajutat tatăl, pe Raimond VI, să reintre în posesia pământurilor care îi fuseseră confiscate și a negociat un armistițiu (1223) cu cruciații avizi de pământ din N Franței. Deoarece nu a reușit să suprime erezia catară, a fost excomunicat (1226). A fost nevoit să cedeze o parte din teritoriile sale Franței, în baza unui tratat, și a fost de acord cu continuarea cruciadei albigense în Languedoc (1229). Aliindu-se cu Henric III al Angliei, s-a răzvrătit împotriva lui Ludovic VIII, regele Franței (1242), dar fără succes. Drept urmare, a fost nevoit să accepte autoritatea Franței asupra orașului Toulouse.

Raimond de Peñafort, Sfântul ~ *în spaniolă* Raimundo

(cca 1185, Peñafort, lângă Barcelona - 06.01.1275, lângă Barcelona, canonizat în 1601; sărbătorit pe 7 ianuarie)

Călugăr dominican catalan. A avut o contribuție majoră la elaborarea legii bisericești. A predat dreptul canonic la Bologna, apoi s-a întors la Barcelona, unde a intrat în ordinul călugărilor dominicani și a scris un manual destinat duhovnicilor, foarte popular în Evul Mediu târziu. Numit capelan papal de către papa Grigore IX (1230), a fost însărcinat cu introducerea regulamentelor și a deciziilor papale în canonul bisericesc; astfel, *Decretele* care au rezultat (1234) au rămas incluse în legea bisericească până în 1917. Ulterior, a înființat școli de studii arabice și ebraice în Tunis și Murcia.

Raimondi, Marcantonio

(cca 1480, lângă Bologna - cca 1534, Bologna)

Gravor italian. S-a pregătit în Bologna cu Francia, însă stilul său, caracterizat prin linii accentuate și folosirea hașurării oblice în modelare, a fost influențat de Albrecht Dürer. După ce s-a mutat la Roma, în cca 1510, s-a specializat în reproducerea lucrărilor altor artiști, mai ales cele ale lui Rafael. A reținut figurile idealizate ale lui Rafael, dar a introdus propriul fundal și peisaj. Gravurile sale au fost vândute cu succes și au contribuit semnificativ la răspândirea stilului Renașterii în Europa încă din timpul vieții artistului.

Rainer, Luise

(n. 12.01.1910, Viena, Austria)

Actriță austriacă de film, de origine germană. A crescut în München, în Elveția și la Viena și a devenit o actriță renumită în compania lui Max Reinhardt (din 1927), înainte de a face filme în Europa. După ce s-a stabilit la Hollywood, a jucat în *Marele Ziegfeld* (The Great Ziegfeld, 1936) și în *Bunul Pământ* (The Good Earth, 1936), câștigând Premiul Oscar pentru ambele filme. După o scurtă carieră și o căsnicie agitată cu Clifford Odets, s-a retras în Europa, revenind pe ecran doar mulți ani mai târziu, în *Dansatoarea* (The Dancer, 1988) și *Jucătorul* (The Gambler, 1997).

Rainey, Ma
născută **Gertrude Malissa Nix Pridgett**

(26.04.1886, Columbus, Georgia, SUA - 22.12.1939, Roma, Georgia)

Cântăreață americană. A început să facă turnee în Sud, la vârsta de 17 ani, cu o trupă de cântăreți și dansatori, din care făcea parte și soțul ei, comicul William („Pa") Rainey. Spectacolele aveau loc în corturi, în taberele de pe malul râurilor și în cabarete. Începând din anii 1920, a avut propria trupă, din care făceau uneori parte Bessie Smith și Thomas A. Dorsey. A fost o prezență scenică remarcabilă prin rochiile sale sclipitoare și prin vocea sonoră de contralto; a înregistrat mai mult de 90 de cântece (inclusiv *See See Rider* și *Ma Rainey's Black Bottom*) din 1923 până în 1928, cu muzicieni de country blues și cu cântăreți de jazz de culoare. S-a retras în 1933. A fost prima mare vocalistă de blues profesionistă, câștigându-și porecla de „mamă a bluesului".

Rainier

Munte în V statului Washington, SUA. Are o înălțime de 4 392 m, fiind cel mai înalt vârf al lanțului muntos Cascade și din stat. Este, de fapt, un vulcan adormit care a erupt ultima dată în urmă cu 150–175 de ani. Suprafața sa este de 260 kmp și este înconjurat de cel mai mare lanț de ghețari montani din SUA, după Alaska, având 41 de ghețari situați pe culme. Constituie zona centrală a Parcului Național Muntele Rainier, înființat în 1899, care are o suprafață de 953 kmp. Este o destinație turistică și de recreere foarte cunoscută.

Rainier III
născut **Rainier-Louis-Henry-Maxence-Bertrand de Grimaldi**

(31.05.1923, Monaco - 06.04.2005, Monaco)

Prinț de Monaco (din 1949), al 31-lea dintr-o linie ereditară de conducători. A intensificat, a extins și a diversificat activitățile economice, inclusiv industriale, ale principatului. Prin recuperarea terenului din mare, a extins teritoriul național cu o cincime. Cea mai importantă reformă politică a sa a fost promulgarea unei noi Constituții, bazată pe principii moderne, fără însă a repudia tradiția. Căsătoria sa cu Grace Kelly, în 1956, a atras atenția lumii întregi.

Rainy

Lac îngust, situat pe granița dintre Canada și SUA, între Minnesota și SV regiunii Ontario. Are o lungime de cca 80 km și o suprafață de 932 kmp. Malurile lacului sunt neregulate și foarte dantelate; conține peste 500 de insule. În regiune se află câteva rezervații indiene; este un loc cunoscut pentru vânătoare, pescuit și plimbările în canoe.

Rajang *sau* Rejang

Fluviu principal din centrul Sarawakului, de pe insula Borneo, Malaysia. Curge spre SV și spre V în Marea Chinei de Sud și are o lungime de cca 565 km. Este navigabil pe o distanță de cca 130 km, până la Sibu, pentru vasele oceanice; are o deltă largă, mlăștinoasă. De-a lungul malurilor sale se află câteva orașe comerciale.

Rajasthan

Stat situat în NV Indiei. Se învecinează cu Pakistan și cu statele Punjab, Haryana, Uttar Pradesh, Madhya Pradesh și Gujarat. Suprafața: 342 239 kmp; 56 473 122 loc. (2001). Centrul administrativ: Jaipur. Descoperirile arheologice au scos la iveală continuitatea așezărilor umane timp de 100 000 de ani. În sec. VII–XI d.Hr., s-au ridicat câteva dinastii rajput, atingând

punctul culminant al dezvoltării lor în sec. XVI. Șahul Akbar a inclus statele Rajput în Imperiul Mogul. În sec. XIX, englezii au obținut controlul asupra regiunii. După declararea independenței Indiei (1947), zona a fost organizată ca Uniunea Rajasthan, iar în 1956 a fost reorganizată. Este dominată de lanțul muntos Aravalli și de deșertul Thar. Fiind un stat predominant agrar și pastoral, este cel mai mare producător de lână din India.

Rajneesh, Bhagwan Shree
născut **Chandra Mohan Jain**
(11.12.1931, India Centrală - 19.01.1990, Pune)

Conducător spiritual indian. A fost profesor de filozofie; a ținut prelegeri în toată India și a stabilit un *ashram* în Pune (Poona). A predicat o doctrină eclectică a misticismului oriental, devoțiunea individuală și libertatea sexuală, acumulând în acest timp o mare avere personală. La începutul anilor 1970, atrăsese deja 200 000 de adepți, mulți din Europa și din SUA. A trăit cu o comunitate de adepți în Oregon, între 1981 și 1985, când a fost deportat din SUA pentru fraudă de imigrare. Și-a petrecut ultimii ani în Pune, unde și-a restabilit ashramul.

rajput
Castă de proprietari de pământ organizați în clanuri patriarhale, întâlnite mai ales în centrul și N Indiei, numărând cca 12 milioane de persoane. Rajputanii se consideră membri ai castei Kshatriya (casta războinicilor), deși, de fapt, sunt foarte diferiți în ceea ce privește starea socială. După căderea dinastiei Gupta, invadatorii și populațiile indigene din NV Indiei s-au contopit, se pare, conducătorii din ambele grupuri devenind kshatriya. În sec. IX–X, rajputanii au dobândit importanță politică; timp de secole au împiedicat dominația musulmană asupra Indiei hinduse. Au acceptat într-un final regimul mogul și, mai târziu, suzeranitatea britanică (1818).

Rajputana
Regiune din NV Indiei care cuprinde statul Rajasthan și mici secțiuni din Madhya Pradesh și Gujarat. Lanțul Aravalli traversează partea de S a regiunii de la NE la SV. Partea de NV este aridă, aici aflându-se deșertul Thar, spre deosebire de cea de SE, care este foarte fertilă. Statele Rajput au trecut sub protecție britanică prin tratatele din 1818; cea mai mare parte a zonei a devenit parte a statului Rajasthan, în 1948.

Rakaia
Râu din South Island, Noua Zeelandă. Izvorăște din ghețarii Alpilor Sudici și curge spre E și SE 145 km înainte de a intra în laguna Caterbury din Oceanul Pacific, printr-o deltă la V de peninsula Banks.

Rákóczi, familia ~
Importantă familie de nobili maghiari, din Ungaria sec. XVII. Printre membrii săi se numără Gheorghe I (1593–1648), principe al Transilvaniei (1630–1648), care s-a aliat cu Suedia împotriva Habsburgilor și a câștigat libertatea religioasă pentru protestanții din Ungaria. Fiul lui, Gheorghe II (1621–1660), principe al Transilvaniei (1648–1660), s-a alăturat Suediei în atacul împotriva Poloniei (1656), dar a fost forțat să se retragă; a fost ucis în bătălie de către turcii invadatori, care au restaurat controlul otoman asupra Transilvaniei. Fiul lui Gheorghe, Francisc I (1645–1676), a devenit catolic și s-a alăturat Croației, într-o revoltă fără succes împotriva regimului habsburgic din Ungaria. Fiul acestuia, Francisc II (1676–1735), principe al Transilvaniei (1704–1711), a condus revolta maghiară pentru independență față de Imperiul Habsburgic (1703), care inițial a avut succes, dar a fost înăbușită de austrieci în 1711.

Ralea, Mihail
(01.05.1896, Huși, Vaslui, România - 17.08.1964, Berlin, Germania)

Psiholog, sociolog și eseist român. Doctor în drept (1922) și în filozofie (1923) la Paris. Revenit în țară, a făcut carieră universitară la Iași și București. Director al revistei *Viața Românească*, colaborator apropiat al lui Garabet Ibrăileanu și George Călinescu. Între 1938 și 1946 a fost de mai multe ori ministru și ambasador al României în SUA. Autor al unor studii de psihologie, cea mai importantă lucrare a sa în acest domeniu este *Explicarea omului* (1944), o încercare de antropologie filozofică, liberă de orice poncife și idei preconcepute. Strălucit eseist, de o mare flexibilitate intelectuală, în critica literară a reușit să contureze chiar o direcție, adăugând cu eleganță în textele sale informații sociologice, psihologice și antropologice, în recursuri avizate la idei și teme de interes cultural. A lăsat și câteva volume de însemnări de călătorie în Spania, Egipt, Olanda, Marea Britanie (1945), insulele Antile, California, Canada (1955). A fost membru al Academiei Române (1948).

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Un nou instrument de lucru, amplu şi bine documentat,
conceput în 16 volume

Mii de articole relevante, în aproape 6 000 de pagini

Peste 1 000 de articole care vizează realităţi româneşti

Portrete de personalităţi, reproduceri de artă alb-negru şi color, hărţi detaliate,
planşe cu ilustraţii, grafice şi desene sugestive ce dau viaţă vizual informaţiei

O lucrare de referinţă pentru întreaga familie,
care răspunde rapid şi precis nevoii de informare

Cumpărătorii volumului 16
vor avea acces gratuit la
Encyclopædia Britannica on-line
până la sfârşitul anului 2010

Pentru detalii despre
Enciclopedia Universală Britannica vizitaţi
www.enciclopediabritannica.ro

ISBN 978-973-675-780-8

9 789736 757808

Tipărit la G. Canale, Bucureşti